B[illegible]G LIST JUL 1 1922

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1882.

169229.
8/2/22.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIELES BOGTRYKKERI.

DL
1
N6
1882-1883

INDHOLD AF AARGANGEN

1882.

Til Bindet hører: 5 Tavler, Nr. 1—3 i Farvetryk tegnede af Prof. Magnus Petersen, Nr. 4—5 i Lystryk, samt Register S. 1—XXIV. 91 Afbildninger i Texten ere chemityperede eller tegnede paa Træ af Prof. Magnus Petersen.

REGISTER

til

Aargangen 1882 af Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.

ET DANSK FLAG FRA UNIONSTIDEN

I MARIA-KIRKEN I LÜBECK.

Af Henry Petersen.

I sit Skrift om Danebroge og Danebrogsordenen, Kbhvn. 1872 Side 18, fortæller Werlauff, men kun som Citat efter en tydsk Forfatter, at Lübeckerne 1427 i et Søslag erobrede en dansk Fane, som — føjer han til — »endnu skal findes i Maria-Kirken i Lübeck«.

Vi kjendte Alle Beretningen om, at det fra Ditmarskerne tilbageerobrede Danebroge i Løbet af 250 Aar var smuldret til Støv under Kirkehvælvingerne. At et Flag i henved 450 Aar skulde have modstaaet Tidens Tand var noget saa usandsynligt, at ingen Oldforsker eller Historiker af Werlauffs Citat har taget Anledning til at prøve Efterretningens Paalidelighed. Det maatte jo desuden formodes, at et Flag, der i Ælde vistnok forgjæves skulde søge sin Lige i Evropa, forlængst maatte være blevet offentliggjort eller afbildet, om det virkelig var bevaret i en Kirke, der netop paa Grund af sine Monumenter er bleven saa almindelig besøgt som Maria-Kirken i Lübeck.

Det var derfor med den største Overraskelse, at jeg ved et Besøg i den nævnte Kirke den 10de September 1879 pludselig blev et Flag vaer, der hang ned fra en Jernstang under Kirkens høje Hvælvinger tæt ved Choret, og i hvis Dug ikke blot Danebrogskorset viste sig, men hvori tillige

det nordiske Unionsvaaben stod afmalet. Flagets Form og dets hele Tegning talte tilstrækkelig tydeligt om dets høje Ælde. Det var en uventet Hilsen i den fremmede Stad fra Fædrelandets Fortid endog ved et Nationalsymbol fra dets Storhedsdage. Men der var noget vemodigt ved denne Hilsen — Flaget hang jo som en Trofæ i Fjendevold, som et Minde om de tre forenede nordiske Rigers Nederlag, om Svagheden i det Baand, der bandt dem til hverandre.

Det gjaldt at fremdrage det gamle Flag fra dets Forglemmelse og paa bedste Maade udfolde det for Landsmændenes Øjne. Jeg sendte derfor en Indberetning om det til Kammerherre Worsaae som Directeur for de nationale Mindesmærkers Bevaring, og de derefter indledte Forhandlinger mellem ham og Autoriteterne i Lübeck, der tildels krævede hans personlige Nærværelse, have været Aarsagen til, at jeg har tøvet med at fremkomme med en offentlig Meddelelse om Fundet. Da Resultatet af Forhandlingerne, der fandt en væsenlig Støtte i den danske Consul i Lübeck, Hr. Charl. Petit, var bleven det, at det tillodes at tage en Copi i fuld Størrelse af Flaget for Nationalmuseet paa Frederiksborg, forelagde jeg i Oldskriftselskabets Decembermøde 1880 en Meddelelse om det, hvoraf nærværende Afhandling er en temmelig nøje Gjengivelse. Ved Flagets Copiering af Professor Magnus Petersen i Juni 1881 var jeg tilstede i Lübeck og havde derved Lejlighed til i Forening med Prof. Petersen paa nært Hold nøje at undersøge det.

I.

Flaget er af groft Lærred, hvorpaa samtlige Figurer og heraldiske Mærker ere malede (jvnf. Tavle I). Farverne ere stærkt blegede, den blaa Farve staar gjennemgaaende som graa. Inderst ses fremstillet paa hvid Bund strøet med røde Roser Jomfru Maria med Jesusbarnet paa sine Arme og ved Siden af hende St. Jakob med Stav og

Muslingeskal. Det hvide Kors deler Resten af Flaget i fire Feldter: 1) gult med tre blaa heraldiske Leoparder (ɔ: Løver med Hovedet vendt mod Beskueren), 2) blaat med 3 gule Kroner, 3) blaat med en gul, kronet Løve holdende en Øxe i Forpoterne, 4) rødt med en sort Grif.

Den malede Lærredsdug er 5 Al. 20″ lang, 2 Al. $6^{1}/_{4}$″ br., sammensyet af 1 + $^{1}/_{2}$ Lærredsbredde, af hvilke igjen den øverste halve Bredde er sammensyet paa Midten af to ligestore Stykker. Den inderste Ende, hvor Helgenfigurerne staa, er ombøjet i et Læg af $^{1}/_{2}$—$^{2}/_{3}$″ Bredde; Syningen her er yderst plumpt udført og ligner ikke den omhyggelige Sømning paa Overkanten og paa den ydre Ende af Flaget. Desuden borttager dette Læg en Del af Mariafiguren, hvilket tilsammen med det nys anførte viser, at her maa et Stykke af Flaget være bortskaaret eller afrevet.

Til den ydre Ende af den malede Lærredsdug er i $^{3}/_{4}$″ indbyrdes Afstand fastsyet 2 nu rødbrune, men oprindelig vistnok røde Stykker Flagdug, hvert 1 Al. $1^{1}/_{2}$″ i Kvadrat. Begge Stykker ere sømmede foroven og forneden saa vel som indad mod Lærredsdugen, men have vævet Eg i den ydre Ende.

Farven paa den malede Dug er strøget paa Lærredet i et meget tyndt Lag og paa nogle Steder saa løs, at den skaller let af, paa andre Steder er den fast, og saavidt det lod sig forsøge, uopløselig i Vand. Trods dens matte og glandsløse Udseende kan der næppe være nogen Tvivl om, at det er Oliefarve, som er benyttet, hvilket ogsaa den paagjældende Gjenstands Bestemmelse til at være udsat for Regn og barsk Vejrligt gjør sandsynligt.

Figurerne og Vaabenmærkerne ere malede saaledes paa de modsatte Sider, at de respective Contourer, der ere optrukne med sortbrune Linier, falde sammen. Udførelsen er ikke meget omhyggelig; iøjnefaldende er saaledes Korsets og de tre Kroners skæve Form, men alligevel vidner Arbejdet, ifølge Prof. Magnus Petersen, om, at en routineret

Haand har udført det, hvilket særlig ses i en vis kjæk Tegning i Griffen og Løven med Øxen. De to Helgenfigurer ere, naar man tager Hensyn til Tiden, godt tegnede og langt bedre end Figurer paa samtidige Malerier i vore Kirker. Af Afvigelser mellem de to Sider maa mærkes, at der kun paa den ene Side ses Straaler i Glorierne om Helgenfigurernes Hoveder, ligesom at kun paa denne Side den gule Farve i Griffens Næb og Kløer træder frem, og at alene her Formen af den Krone, den øxebærende Løve har paa Hovedet, er tydelig. Medens Vaabenmærkerne i det hele ere bedst malede paa denne Side, som i Maria-Kirken vendte imod Vinduet og derfor var den mest afblegede, ere Helgenbillederne derimod bedst udførte paa den anden.

At Flaget tilhører Middelalderen vil for Enhver strax være indlysende af dets Helgenbilleder, Jomfru Maria og St. Jakob (Jacobus minor). De rosenlignende Figurer, der udfylde Bunden, paa hvilken Helgenbillederne ere malede, ere en oftere forekommende Bunddekoration (smhld. Kalkmalerierne i Harridslev Kirke ved Randers) og behøve derfor ikke at være valgte med sindbilledlig Hentydning paa Maria som »florens rosa« — saaledes som hun betegnes i Begyndelsesordene til den Psalme, Dronning Margrete bestemte, at Esrom-Munkene skulde synge foran vor Frues Billede, naar de fejrede hendes, hendes Forældres og Søns Aartid[1]), og hvis første Strofer: »Maria o florens rosa, mater domini speciosa« endnu lyder til os fra Solbjerg Kirkeklokke paa Mors, støbt 1475[2]).

---

1) Codex Esromensis, udg. ved O. Nielsen. Kbhvn 1881. S. 199.

2) Fremstillingen af Maria omgiven med en Rosenkrands blev almindelig i den senere Middelalder, smhld. Antemensalet fra Asminderød Kirke ved Fredensborg, nu i Museet, over hvilket der staar Indskriften: »Fac detur venia miseris, rosa pulcra Maria«.

St. Jakob staar med sin Vandringsstav, men han bærer ikke som almindeligt den side Pilgrimshat, og han holder sit specielle Attribut, Muslingskallen (Ibskallen), i opløftet Haand, medens den hyppigst kun ses som «Mærke» paa hans Hat og Taske. Billeder af St. Jakob holdende Muslingskallen i Haanden finde vi dog paa Altertavlerne fra den senere katholske Tid i Helsingborg Kirke og i Kjeldby Kirke paa Møen samt paa Endestykket af en Chorstol i Karup Kirke ved Viborg. Et Sigil, som Jacobus Petri, Kannik i Lund, førte 1416 og 1428, viser St. Jakob med blottet Hoved, Stav i højre og Ibskal i halvt opløftet venstre Haand, altsaa en Fremstilling, der endog i Tid nærmer sig Flagets[1]).

I Middelalderen varierede Flagenes Form meget betydeligt ogsaa indenfor samme Tidsrum. Vi kjende dem saaledes fra dens sidste Aarhundreder af kvadratisk Form, — af firkantet Form med en lang spids Flig udgaaende fra det øverste eller nederste Hjørne, — af aflang firkantet Form med den lange Side fæstet til Bannerstagen, — og af trekantet, stundom meget spids tilløbende Form. Naar vi se, at det Flag, der her omhandles, er af Lærredstof, er der jo deri en betydelig Afvigelse fra det lettere og finere Stof, vi almindeligt tænke os benyttet til Flagdug, men Lærredet leder strax Tanken hen paa Beretningen om det »grove og tvundne Værk«, hvoraf det gamle Danebroge skal have været forarbejdet[2]). At Flaget i Maria-Kirken, som Traditionen vil, har været et Skibsflag, synes bestemt at fremgaa saavel af dets Form som af dets Størrelse (c. 7 Alen — 4,44 Metre — med de paasyede Flagdugsender). Formen

---

[1]) I Apostelrækken i Stubbekjøbing Kirke, malet i Begyndelsen af 14de Aarhundrede, er St. Jakob kun kjendelig ved modsat de andre Apostle at bære Hat.

[2]) Hvitfeldt: Folioudg. S. 1034; jvnf. Paludan-Müller: Sagnet om den himmelfaldne Danebrogsfane. Kbhvn. 1873 S. 22 og A. D. Jørgensen: Om Danebroges Oprindelse, Hist. Tidskr. IV Række V. 418.

gjør det sammenholdt med Fremstillinger af Skibe nærmest før og efter Aar 1400 sandsynligt, at det har vajet fra Mastetoppen. De her afbildede Skibe ere alle hentede fra Segl. Fig. 1 ses i et Segl for Malmø, benyttet 1417 (Signetet kan ikke være forfærdiget længe før)[1].

Fig. 2, der viser et tomastet Skib med opvundet Storsejl, ses i et Segl ført af Prior Hemming i Antvorskov 1423[2].

Fig. 3 er taget af et engelsk Admiralsegl fra 1395[3].

Fig. 4—6 ere fra forskjellige af Hansestædernes Segl, henholdsvis Danzigs, Elbings og Stralsunds — alle under

Fig. 1.

Fig. 2.

Diplomer fra 1376[4]. Sejlene vare prydede med mønstrede, farvede Striber, Vaabenemblemer eller tidt, navnlig paa Kjøbmandskibene, med Helgenbilleder for at bortskræmme Havdybets onde Aander. En iøjnefaldende Ejendommelighed

---

[1] Seglet forekommer meget sjældent. Forf. kjender det hidtil kun under et Diplom i Gehejmeark. fra det ovenanf. Aar (Gemeinsch. Archiv XII. 44). Navnet Ellenbogen, som findes i Omskriften, var et fra en Landtunge ved Havnen hidrørende Navn, der var almindelig for Malmø i 14—15. Aarh.

[2] Gehejmeark. Hyldninger 9 a. Et Skib fra Tiden c. 1400 findes paa Billedet med St. Olaf i Vallensbæk Kirke, afb. i Folkekalender for Danmark 1871.

[3] Eft. Lacroix. Vie militaire du moyen âge. Paris 1873. p. 104.

[4] Gehejmeark. Lübeck & Hansestæderne 18. 24 e. 31.

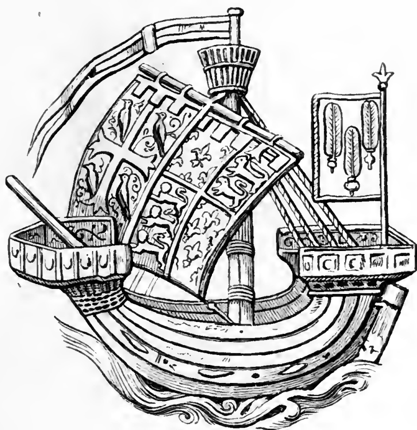

Fig. 3.

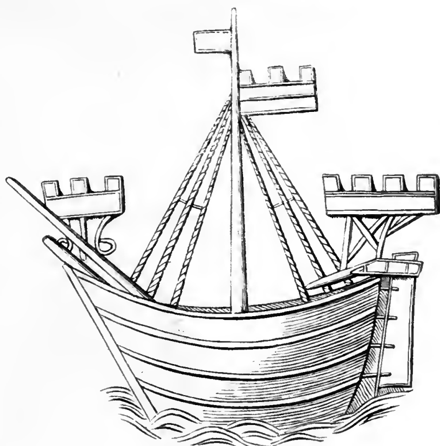

Fig. 4.

ved Skibenes Bygningsmaade vare de to »Kasteller«, et for og et andet agter, hvorfra Angrebet paa Modstanderne skete, og »Topkastellet« i Masten, hvorfra de forskjelligartede Kastevaaben udslyngedes[1]). Kastellerne paa Dækket vare oprindeligt byggede som en Art Taarne mere midtskibs, men sluttede sig allerede i det 13de Aarhundrede nøje til Stævnene[2]).

Vi skulle i det følgende ad heraldisk og ad historisk Vej prøve Traditionen om Flagets Ælde.

---

[1]) I en Overenskomst mellem Kong Oluf og Hansestederne i Kallundborg 1376 om de hanseatiske Skibes Besøg i de danske Havne hedder det »om nogen af deres Skibe kom til en Havn med det saakaldte Topkastel, da skulde de derfor ej bøde, naar de kun ej lagde an til Broen, men de maatte ej indlægge nærmere til Landet, førend de havde taget Topkastellet ned af Masten«. (Suhm. XIV. 23).

[2]) Smhld. Skibet i Stubbekjøbings Segl. under et Dokument i Lübecks Stadsarchiv fra 1367. (Signetet ældre).

Fig. 5

Fig. 6.

II.

At Flaget er fra Unionstiden er indlysende efter Vaabenmærkerne, der betegne de tre nordiske Riger. Men Unionsvaabenet, Kongeskjoldet, varierer i sin Sammensætning under de forskjellige Kongefamilier. I de oldenborgske Kongers Vaaben kunde ikke det oldenborgske Skjold fattes som deres særlige Slægtmærke. Vi træffe det i alle Christian den førstes forskjellige Segl, som Hjærteskjold i det sammensatte Unionsvaaben (Fig. 7) eller i 2det Feldt —, den næstfornemste Plads — i det kvadrerede Skjold med Kongens Mærker som rex Danorum, Sclavorum, Gotorumque (Fig. 8). Fra 1460 ses det slesvig-holstenske Vaaben med det oldenborgske Vaaben som Hjærteskjold lagt midt paa det Kors, der afdeler Unionsvaabenet. Det oldenborgske Vaaben savnes end ikke

Fig. 7. Christian I's Secret som Rex Dacie, Svecie, Norvegie etc.

Fig. 8. Christian I's Secret som Rex Danorum Sclavorum Gotorumqve etc.

som Hjærteskjold i det lille, aldeles som paa Flaget afdelte Unionsvaaben, der med flere andre af Rigets heraldiske Emblemer og de kongelige Ahnevaabner er udsyet paa den saakaldte »Kong Hans's Kroningskaabe« i Oldsagmuseet.

I Christoffer af Bayerns Vaaben som dansk Konge se vi det bayerske Vaaben optaget saa vel som Løven, der betegnede ham som Comes Palatinus.

Fig. 9. Christoffer af Bayerns Majestætssegl.

At Flaget i Maria-Kirken hverken viser det bayerske eller det oldenborgske Mærke er saaledes et sikkert Vidnesbyrd om, at vi maa tillægge det en større Ælde. Men med det første Skridt tilbage i Kongerækken naa vi da til Erik af Pommern, indenfor hvis Regeringstid Aaret 1427, i hvilket Flaget skulde være erobret, falder. Dog sammen-

ligne vi Unionsvaabenet i hans Majestætssegl med Flaget, er Ligheden, der skulde knytte dem sammen i Tid, dog ikke stor. Seglet viser os i tredie Feldt det gamle svenske Folkungevaaben paa den norske Løves Plads. Denne se vi i et Hjærteskjold midt paa Korset, som kvadrerer Vaabenet.

Fig. 10. Erik af Pommerns Majestætssegl.

Endog Feldtet med det danske Rigsmærke viser en Variation —ukjendt fra alle andre Kongers Tid —, idet Leoparderne holde Danebrogsfanen i Forpoterne. Men vi kjende Unionsvaabenet som Kongevaaben under Erik af Pommern i en anden, simplere Skikkelse fra hans Gemalindes, Dronning Philippas

Segl benyttet i Aarene 1420, 1424 og 1425[1]). Seglet viser et lodret delt Skjold med det danske Kongevaaben til heraldisk højre, det engelske, Dronningens Slægtvaaben, til venstre. Det danske Kongevaaben er her gjengivet ganske som i Flaget med fire ved et bredt Kors adskilte Feldter (sammenhold den simple »Kvadrering« uden Kors i det engelske Vaaben), 1) de tre kronede Leoparder, 2) de tre Kroner, 3) Løven med Øxen, 4) Griffen. Kun har Rummenes Sneverhed nødvendiggjort en oprejst Stilling for Løven og Griffen i de to sidstnævnte Feldter.

Fig. 11. Dronning Philippas Segl.

At Flaget tilhører Erik af Pommerns Tid er derved godtgjort; blot skulle vi endnu gjøre opmærksom paa nogle Særegenheder i Vaabentegningen, der yderligere i Detaillen støtter det forelagte Vidnesbyrd for Flagets Tidsalder. Det er saaledes først Dyrefigurernes stærkt buskede eller rettere fantastisk slyngede Haler, der knytte dem til Tiden før og nærmest efter 1400; dernæst den Omstændighed, at Griffen tydeligt er fremstillet som et firbenet Dyr. Vi træffe en saadan Griffigur for sidste Gang i Kongevaabenet under Erik af Pommern; gjennem en afvigende Form i Christoffer af Bayerns Vaaben ses den allerede i Christian I's Vaaben at være gaaet over til en tobenet Dragefigur med Lindormehale, der siden bliver staaende i Kongevaabenet. Fremdeles ville vi pege paa, at Øxen i den norske Løves Forpoter er ligeskaftet. Dette

---

1) Gehejmeark. Danmark 3. Nørre-Jylland 186. — Arnæm. Dipl. II. 7.

er et Træk, der er konstant lige til Erik af Pommerns Tid. En svag Krumning for Øxeskaftet i Dronning Philippas Segl skyldes muligt kun den Omstændighed, at Skjolderanden er buet paa dette Sted; bestemt fremtræder det krumme Skaft første Gang i Karl Knutsons svensk-norske Kongesegl[1]). Christoffer af Bayern fører ikke den norske Løve i sit Segl, men fra Christian I's Tid vil Øxen med krumt Skaft stadigt findes i det norske Vaabenskjold. Man vilde maaske indvende, at et saadant krumt Skaft allerede ses i Vaabenet paa Kong Olufs Gravsten i Sorø († 1387). Men at denne Gravsten er mindst 100 Aar yngre end hans Død, fremgaar umiskjendeligt af Skjoldets Form og Skriftbaandets Snoning. — Endnu kan mærkes Kronernes Form i Flaget. I Kong Eriks Majestætssegl ere de nemlig vel baade smalere og højere — en Form, der findes i Dronning Margretes Retterthingssegl, som viser et Kors med en paa Midten lagt Krone, og gjentager sig i den følgende Tid — men i Kong Eriks Secret træffe vi den i Flaget gjengivne Form, karakteristisk ved den Maade, paa hvilken Rundingen er antydet perspectivisk, og den samme, i det hele for den ældre Tid særegne Tegning træffe vi for de tre Kroner i Dronning Margretes Secret[2]) (Fig. 12.) Men vi maa da paa den anden Side lægge Mærke til, at medens Kronespidserne paa de nævnte Segl gjennemgaaende ere dannede som Lilier, ses de i Flaget nærme sig

Fig. 12. Dronning Margretes Secret

[1]) Sveriges Historie af H. Hildebrand m. fl. Fig. 210.

[2]) Gehejmeark. Gemeinsch. Archiv XII 41, (1392). Sjæland & Moen 139, (1391). — Arnæm. Dpl. LIX. 15, (1391).

Korsformen; den samme Form gjenfinde vi netop i Kong Eriks Majestætssegl (Fig. 10).

Dette Segl kjendes allerede fra 1398. Der haves intet Segl med det sammensatte Unionsvaaben ført af Dronning Margrete. Noget Majestætssegl har hun næppe heller ført — ganske i Overensstemmelse med hele den Maade, hvorpaa hun traadte frem ved Siden af den unge Kong Erik. Hans Navn staar stedse først i Diplomerne; stundom naar Kongen hængte sit Secret under et Dokument, trykkede hun kun sin Seglring som Signet ved Siden. Kun Kong Eriks Navn prægedes paa Mønterne.

Men det var derfor sikkert ogsaa Kong Eriks Flag, der vajede, hvor Dronning Margrete færdedes. Et Flag med hans Mærke maa derfor antages at vise os det nordiske Unionsflag i dets tidligste, umiddelbart efter Kalmarunionen antagne Skikkelse.

III.

Efter saaledes ad heraldisk Vej at have paavist Traditionens Rigtighed, forsaavidt den henfører Flaget i Maria-Kirken til Erik af Pommerns Tid, skulle vi i det følgende gaa over til at undersøge, hvorvidt de historiske Efterretninger støtte dens Udsagn om, at det var i Aaret 1427, at Flaget er bleven erobret i et Søslag. Vi skulle da se, at det netop træffer sig saa, at der i dette Aar stod et Søslag, som længe mindedes baade af Danske og Tydske.

Efter Kalmarunionens Stiftelse finde vi ingen Fjendtligheder mellem Lübeck og Norden før 1422—23. Krønikeskriverne tale dog ikke nærmere om Slag eller Plyndringer i denne Fejde. Af større Betydning blev derimod Krigen mellem Norden og de sex Hansestæder Lübeck, Hamburg, Stralsund, Rostock, Wismar og Lüneburg, der vare de holstenske Grevers Allierede i deres Kamp for at bemægtige sig Sønderjylland 1426—35. De lübeckske

Krønikeskrivere skildre udførligt Krigsforetagenderne i disse Aar[1]).

Alle Helgensdag (den 1ste November) 1426 stak Hansestædernes Flaade i Søen. Den talte 100 Skibe store og smaa med en Besætning af 600 Mand, men efter at være haardt medtaget af stormende Modvind og Kulde vendte den 14 Dage efter tilbage og løb ikke mere ud i dette Aar. I det følgende Foraar hærgede Hansestædernes Skibe paa de danske Øer og deltoge i Indeslutningen af Flensborg, som de dog pludseligt hævede, efter at den unge Hertug Henrik af Holsten var falden ved en ubesindig Storm paa Slottet, foranlediget af den hamburgske Anfører Johan Kletze, der ved Hjemkomsten maatte bøde derfor med Livet. Men Krigsforetagenderne mod Danmark vare ikke endte dermed for Aaret 1427.

Ved St. Magdalenæ Tider (St. Magdalenæ Dag er den 22de Juli) udrustede Hansestæderne atter en stor Flaade mod Kong Erik. Den bestod baade af store Skibe og af smaa, af Snekker og Barser, var bemandet med 8000 Mand og vel forsynet med Vaaben, Skyts og alt andet Krigstilbehør. Hver Stad udvalgte to Befalingsmænd til sine Skibe. Som Øverstbefalende over Flaaden var med alle Stædernes Samtykke sat Hr. Tideman Sten, som derfor af Raadet i Lübeck blev udnævnt til Borgmester. Ordren lød paa at sejle ind i Øresund og der oppebi Ankomsten af de Kjøbmandsskibe, der ventedes fra Handelspladserne ved Loire-Mundingen[2]) og fra Weichsel. Først naar disse Skibe vare

[1]) Grautoff: Die lübischen Chroniken in niederdeutsche Sprache II. 552 o. fl. — Reimar Kocks Krønike i Nye kgl. Manuskr. Saml., 303 a Fol.

[2]) Betegnelsen er »die bayische Flotte«. Baye er en Havneplads i Loiremundingen. Handelsvarene vare navnlig Salt. Bay-Saltet forbydes af Kong Hans 1508 brugt af Danzigerne ved Sildenedsaltning i Skaane paa Grund af dets Grovhed. Han paalægger dem isteden at bruge det fine, hvide Lyneburger-Salt. (Allen: De tre nord. Rigers Hist. IV. 79).

slupne forbi de danske, maatte Flaaden gaa angrebsvis tilværks.

Med god Vind styrede Flaaden ind i Øresund og Alt, siger de lübeckske Krønikeskrivere, varslede godt for at Stædernes Magt kunde have bleven frygtet og deres Ære og Ry forøget i alle Lande, men Lykken blev forspildt — af hvem og hvorledes, det dømme Gud — der fulgte kun saa stort Uheld, Skam, Skade og Tab for Stæderne, at de i mange Aar ikke kunde forvinde det.

Da Hanseflaaden sejlede ind i Øresund, saa den Kong Eriks Flaade ligge for Anker udenfor Kjøbenhavn. Stædernes Skibe vare store med høje Borde, og nogle saa ud i Sammenligning med de danske Skibe som Kirker overfor smaa Kapeller (alse Karchen vnde Kluse bey einander). Ikke desto mindre da de Danske saa Stædernes Skibe sejle op, hejsede de Sejl og stode dem imøde. Borgmesteren fra Hamburg Hr. Heyne Høyer lod lægge bi ved Admiralskibet med den lübeckske Borgmester ombord og spurgte denne, om de skulde tage Kampen op. »Ja i Guds Navn,« svarede Hr. Tideman Sten. »Da vil jeg være den første,« sagde den hamburgske Borgmester og løb lige mod Fjenden. Hamburgerne kom til at kæmpe mod en stor Overmagt, men de værgede sig tappert, og mange Danske faldt. Dog, da ingen af deres Kammerater kom dem til Hjælp, bukkede de tilsidst under for de Danske; de fleste bleve slaaede ihjel; blandt de fangne var Borgmester Heyne Høyer og Raadmand Johannes Vos[1]).

Det lübeckske Admiralskib sejlede imod en stor Barse, indenfor hvis Borde der var Fyrster, Riddere og i det hele de mest ansete af de tre nordiske Rigers Adel. Havde man kunnet tage dette Skib, havde Krigen rimeligvis været endt med det samme, mener Krøniken. Men ligesom Sammenstødet var forestaaende, »blev det store Skib bange for det

[1]) Smhld. Script. rer. Dan. I. 326—27.

lille« og drejede af — »det var Knægtene, der gik af Vejen for Junkerne«, og da Befalingsmændene paa de andre Skibe saa, at Admiralen ikke vilde angribe, fulgte de i Henhold til deres Ordrer hans Exempel.

Men en saadan Fejghed huede ikke den lübeckske Skipper Goswyn Grull, ombord paa hvis Skib Raadmanden Johan Beere var. De bleve enige om heller at lade deres Liv end vende hjem til Lübeck med saa stor Skam, kaldte Skibsmandskabet sammen og opmuntrede det til Kampen. Lykken fulgte de Kjække; de kæmpede længe, men tilsidst var Sejren deres: de erobrede et stort Skib og fik rige Fanger, uden selv at lide noget betydeligere Mandetab.

Goswyn Grulls Exempel blev fulgt af Befalingsmanden paa et andet af Lübeckernes Skibe, Wolter Bischop. Han angreb et stort Skib med svensk Besætning, adelig saavel som uadelig, erobrede det og fik mange og rige Fanger. Af de andre Skippere var der ingen, der vilde gaa Fjenden imøde; de tænkte som saa: »udenfor Skudvidde — er det bedste Pantser.«

Men Admiralen Hr. Tideman Sten gjorde efter denne lidet ærefulde Strid ondt værre. Uden Nødvendighed trak han sig ud af Øresund tværtimod Ordren om at oppebi Handelsflaaderne, og de andre Skibe maatte følge ham. Kun 3 Timer efter at Admiralen var sejlet bort, sejlede Loire-Skibene ind i Øresund i Forventning om der at finde den nødvendige Beskyttelse. Ikke saa snart blev man dem vaer fra de danske Skibe, før Kongen sendte hele Flaaden imod dem. Det blev en haard Strid, Kjøbmandsskibene værgede sig tappert, men tilsidst faldt alle de 46 Skibe med deres rige Ladning i Kongens Hænder, mange Kjøbmænd i Stæderne til ubodelig Skade. Hvitfeldt fortæller, at Kampen varede til den mørke Nat, og at der af de Danske blev slagen mere end 1000 Mand. Han angiver kun de erobrede Skibes Antal til 30[1]).

---

[1]) Hvitfeldt Folioudg. S. 734.

Da Efterretningen om Kjøbmandskibenes Erobring naaede Hr. Tideman Sten og de andre Befalingmænd, knækkedes fuldstændigt deres Mod. De hejsede Sejl og stode hjemad; allerede den 1ste August var Flaaden atter tilbage[1]).

Slaget henføres til circa festum S. Jacobi (ɔ: d. 25de Juli) af Necrologium Gotlandiæ fratrum minorum in Wisby[1]), en Datering, der vil ses at passe vel med de tydske Krønikers Angivelse af Tiden for Flaadens Udsejling og for dens Hjemkomst[2]).

Intet Under var det, at Stemningen ved Modtagelsen i Hjemmet blev i høj Grad forbitret. Hr. Tideman Sten blev ført i Lænker for Retten; kun formaaende Venners Indflydelse i Forbindelse med den Omstændighed, at han ikke var Lübecker men Lüneburger af Fødsel frelste ham fra Døden. Han blev dømt til Fængsel, der i Begyndelsen var temmelig haardt, men efter 3 Aars Forløb blev forandret til en Art Husarrest; i 1434 blev han omsider løsladt[3]).

I Forhørerne fortalte Tideman Sten, at han ikke havde kunnet komme Hamburgerne tilhjælp, fordi hans 36 Skibe bestode af store og smaa mellem hverandre, medens Kongens, skjøndt kun 33 i Tal, udelukkende vare store Skibe. Denne

---

1) Script. rer Dan. VI 558.

2) Petrus Olai siger, at Slaget stod Dagen efter St. Knud Konges Dag, altsaa d. 11te Juli (Scr. r. D. I. 194), Hamsfort angiver IV id. Jul. ɔ: 12 Juli (ib. I. 326).

3) Hansische Geschichtsblätter I. 1871. 145. o. fl. Tideman Sten var forøvrigt Kjøbmand og handlede navnlig paa Skaane. Han var endog kommen i Forbindelse med Kong Erik, hvem han havde laant Penge; i Geheimeark. findes et Kvittebrev fra ham til Kongen paa 5000 rhinske Gylden, dat. Flensborg Morten Bisps Aften 1410. Han bruger i Brevet Udtrykket min Konge (Gjældsbr. & Kvitteringer, sub anno). I Lübecks Raad var han en af de dueligste og snildeste, der gjentagne Gange blev benyttet til vanskelige Forhandlinger med fremmede Magter. — Han førte if. Hans. Geschichtsblätter et Vaaben med et Stenbukke-Hoved; et saadant ses ogsaa i Seglet under det ovennævnte Kvittebrev.

Forklaring svarer ikke til Krønikernes endog hoverende Beskrivelse af de hanseatiske Skibes Størrelse i Sammenligning med de danske, som vi ovenfor have anført, og som tillige passer med en dansk Krønikes Beretning om Kongens Kamp mod en Overmagt, der var tredobbelt i Henseende til Mandskab[1]). Tideman Sten undskyldte sig endvidere med, at den stralsundske Flaadeafdeling ikke var stødt til ham, og at han maatte befrygte, at den danske Flaade, saafremt den efter en sejrrig Kamp var brudt gjennem Hanseflaaden, kunde have overmandet ikke blot de stralsundske Skibe men ogsaa Kjøbmandskibene fra Weichsel. Han havde, samtidig med at han trak sig sønden ud af Øresund, sendt et Fartøj nordpaa for at sejle den ventede Loireflaade imøde og lovet det 100 Mark for at bringe Flaaden Budskabet om hans Tilbagetog.

De lübeckske Krønikeskrivere fortælle, at de have skildret Kampen i Øresund saa vidtløftig for ret at lade de to lübeckske Skippere Goswyn Grull og Walter Bischop vederfares den Ære, der skyldes dem, saa at deres Navne kunde blive bevarede til Fremtiden. Deres Bedrift har staaet som det eneste Lyspunkt i Kampen, hvis Følger voldte Stæderne saa ubodelig Skade — intet Under derfor, at Lübeck vilde bevare de Trofæer, der mindede særlig dens Borgere om Trøsten i Sorgen. Det tør jo nemlig antages, at det er fra det ene af de to Skibe, som erobredes, og da snarest fra det danske Skib, Goswyn Grull entrede, at Flaget under Maria-Kirkens Hvælvinger hidrører.

Se vi imidlertid hen til det endelige Udfald af den Kamp, i hvilket Flaget gjordes til Bytte, bliver det jo en Trofæ af tvivlsom Betydning som Sejrsminde. Man kan finde, at Lübeckere selv den Dag idag fortælle om Kampen i Øresund under Overskriften »Die Ehre verlaufen«[2]),

---

[1]) Petri Olai Annales i Script. rer. Dan. I. 194.
[2]) Deecke: Lübische Gesch. und Sagen. 1852. S. 200.

mens derimod de danske Annaler triumferende tale om Kong Eriks store Sejr udfor Kjøbenhavn og hans rige Bytte[1]). Værdien af de opbragte Handelsskibe beløb sig efter Hansestædernes Opgivelse til 400,000 Mark[2]). Hertil kom de forskjellige rige Fanger, blandt hvilke den hamburgske Borgmester maatte bøde 10,000 Mark for sin Frigivelse efter 5 Aars Fangenskab[3]). Under Vor Frue Kirkes Hvælvinger i Kjøbenhavn have i Juli Maaned i Aaret 1427 sikkert mange hanseatiske Skibsflag faaet Plads, der med Rette kunde tale om en Sejr og en mindeværdig Dag.

Medens de danske Krøniker kun i faa Linier berette om Kampen i Øresund og dens Udfald, findes den udførligere skildret af den større svenske Rimkrønike, Karlskrøniken, der dog kun dvæler ved de svenske Skibes Kamp og endnu mere ved den Nød, de svenske Fanger lede, som det lykkedes Lübeckerne at føre med sig (smhld. Beretningen om det svenske Skib, som Walter Bichop entrede), og for hvis Klager og Bønner om Udløsning Kong Erik stedse var døv. Som Supplement til den ovenfor givne Fremstilling ville vi anføre Rimkrønikens med dens egne Ord:

»The städer sampna saman sin skara,
i Øressunde monde the fara,
konungx makt monde thöm saa möta,
thet kunde the städer litet böta.
The slogo thöm aff swa mykit folk
och finge swa mangen kogh och holk,
the städer fingo swa stor scada tha,
en swadan monde the aldrig fa.

---

1) Script. rer. Dan. I., 140. 194. 326—27. VI. 235.
2) Hansische Gesch. blätter I. 141. I vore Penge vil Summen svare til omtr. $1^1/_3$ Mill. Kroner.
3) Hansische Gesch. blätter I. 142. Script. rer. Dan. I. 328.

The svenska waro meth i then skara,
Gregers Magnusson monde ther høffitzman wara,
aff Sverige fulde hanum mang got man;
thet maa man wel sigia meth san,
the søkte the lubeska meth stor mandom,
thet gjorde the edhla hälada from,
the tydzka komo fore thöm j nödh,
mangan garp slogo the ther dødh.
The tydzka sampna sik tha saman,
thet gik the svenska tha aff gaman,
the tydzka thöm tha gripa och sla,
engen vndsettningh kunne the faa,
The svenska lydo ther stora nødh,
mangen gotman bleff ther dødh,
the ther liffwandis matte bliffua
sculle sik til fanga giffua.
The lubesca wille ey lenger bidha,
til Lybeca lotho the sik lida,
the svenska the tith meth sik förde,
stora pino thöm ther giorde.
The satte thöm j torn och stocka,
hardelica monde the thöm blocka.
I x Aar the ther fangna waro,
offte the til Konungen foro,
the bodho han ofta och tith,
at han wille göra there fengilse qwijt,
stundom wille han thöm ey höra
och aldreij there fengilsa qwit at göra
the sculde sielffua lösa sik
eller bliffua thera fanga ewineligh[1]).

— — —

[1]) Svenska Medeltidens Rim-Krönikar. Utg. af G. E. Klemming, II. 13–14. — Smhld. Hvitfeldt Folioudg. 782.

Freden mellem Norden og Hansestæderne sluttedes først 1435 i Vordingborg. Angrebet paa Kjøbenhavn 1428 bragte ikke nogen af Hansestæderne Trofæer og i det Nederlag, de Danske 1429 lede foran Stralsund, have neppe Lübeckerne hørt til deres Modstandere. Derimod træffe vi 1432 Lübeckerne i en for dem sejrrig Kamp med en dansk Flaadeafdeling under Erik Krummedige. Men naar vi dog se, at Traditionen knytter Flagets Erobring til den føromtalte Kamp 1427, hvori Lübeckerne vandt sig mindst Ære, kunne vi ikke andet end tage ogsaa dette Moment med som Bevis for Traditionens Paalidelighed. — Der gik lange Tider før der i Slutningen af Kong Hans' Regering udbrød Fjendtligheder mellem Lübeck og Norden. Christoffer af Bayern kom ikke videre end til Planer om en Overrumpling af Lübeck. Christian I vovede ikke at give Anledning til Forstyrrelse af de nordiske Rigers Fred fra denne Side [1]).

IV.

Efter Paavisning af Flagets Ælde og Fremstilling af dets Historie som Trofæ skulle vi i det følgende nærmere betragte dets antikvariske og heraldiske Betydning.

Flagmærket er et dobbelt, et religiøst og et verdsligt. Helgenbilleder og religiøse Tegn synes en Tid lang at have været temmelig eneraadende i Kristenhedens Bannere og først senere, efterhaanden som Heraldiken kom op, at være vegne for Fyrsternes og Hærførernes Slægtmærker. St. Martinus skal have staaet malet i de Franskes blaa Banner lige fra Slaget ved Tours indtil Ludvig VI, St. Michael i den

---

[1]) I Maria-Kirken har fordum over Bergenfarernes Stol været ophængt et Skibsflag, der var en Trofæ fra et i Christian II's Tjeneste staaende Sørøverskib, der førtes af Martin Pechlin af Femern og i Aaret 1526 under Norges Kyst blev erobret af to hanseatiske Kjøbmandsskibe. (Se L. Daae: Martin Pechlin i Norsk hist. Tidsskr. I. 485).

tydske Kejsers Banner ligetil Kejser Sigismund. I Slaget ved Ascherade mod Lithauerne 1279 tabte den danske Besætning fra Reval og deres Forbundsfæller de tydske Riddere vel et Banner med Mariabilledet, men dette maa dog antages at have været de tydske Ridderes Banner. Mariabilleder have en altfor almindelig katholsk Betydning til at man, selv om det kunde paavises, at den danske Hær engang havde ført et saadant Banner, turde antage, at der laa noget nationalt-traditionelt til Grund for Billedet af den hellige Jomfru i Flaget fra Erik af Pommerns Tid. Hvad dette angaar, bør derimod Hovedvægten lægges paa St. Jakobs Billede, som maa være valgt med et specielt Hensyn for Øje. Grundene hertil kunne være flere.

St. Jakob kunde tænkes at have været Kong Eriks særlige Skytshelgen, men herom foreligger dog ingensomhelst Antydning, man kan støtte sig til.

Skibet kunde have været udrustet af en kongelig Lehnsmand, hvis Navn var Jakob (Jep) og som derfor efter almindelig Skik tilbad St. Jakob som Skytshelgen[1]), eller St. Jakob kunde være Skytshelgen for den Borg, hvis Indehaver havde udrustet Skibet; vi vide f. Ex., at Gurre Borgkapel var viet St. Jakob[2]). — Som Skytspatron for et gejstligt Stift, for en større Landsdel eller for en Kjøbstad er St. Jakob ikke kjendt. Skulde nogen Helgen males i Kjøbstedskibenes Flag eller Segl blev vist i de allerfleste Tilfælde St. Nicolaus valgt, der var Kjøbmændenes Skytspatron.

Men det var jo ogsaa muligt, at Helgenbillederne i Flaget havde Hentydning til selve Skibets Navn. Ved Siden af Skibsnavne som »Rosenkrandsen« og »Engelen« træffe vi

---

[1]) Jakob var et almindeligt Personnavn; mellem den danske Adel paa Erik af Pommerns Tid har Forf. tilfældig noteret: 1413. 1417. Jeppe Jensen af Orthærop. 1419. Jep Knudsen i Voldby. 1420. Jep Jensen af Siotorp. 1423. Jep Hegedal. 1423. Jep Bille. 1425. Jep Knap. 1429. Jep Lunge.

[2]) Annal. f. Nord. Oldk. 1838—39. S. 303.

i Middelalderen under Kong Hans endog »Jomfru Maria« som Benævnelsen paa et Skib i den Flaade, der 1511 stak i Søen under Jens Holgersen Ulfstands Commando. Adskillige Tider forinden høre vi i den norske Kong Hakon Hakonsens Flaade 1257 nævnet »Mariasuden«, som han forærede Kong Christoffer I., og et andet Skib med Navnet »Langfredag«[1]). Navnet Christoffer (ɔ: St. Christoffer) forekommer paa et Skib 1487[2]). At et Skib har baaret Navnet »St. Jakob«, vilde saaledes ikke være usandsynligt.

I heraldisk Henseende har Flaget en ikke ringe Interesse derved, at det viser os Vaabenfarverne, hvorom Middelalderens Monumenter saa sjældent yde Oplysning. Vi skulle nærmere betragte de enkelte Feldter.

Hovedfeldtet, det gamle danske Kongemærke, præsenterer sig i Flaget fra 1427 med de samme Farver som den Dag idag: 3 blaa Leoparder paa gult Feldt. At Leoparderne mangle Kroner er for Tiden efter 1241 meget usædvanligt, men et ikke fjernt Exempel foreligger dog i et af Valdemar Atterdags Majestætssegl[3]). At Søbladene ere udeladte kan der derimod træffes flere Exempler paa saavel fra Tiden før som efter Erik af Pommern[4]).

---

[1]) Garde: Den danske Sømagts Hist. I. 18 22.

[2]) Nord. Tidskr f. Hist., Literatur & Konst udg. af C. Molbech. I. 427.

[3]) Danske Dipl. om Estland i Rigsarkivet i Stockholm 1344—47.

[4]) Fra Tiden forud kan anføres: Rigsskjoldet paa nogle Sølvkalke, som Dronning Margrete, ifølge Indskriften paa Foden, har skjænket til Kirker her i Landet — Rigsskjoldet paa Hertug Christoffers, Valdemar Atterdags Søns Gravmonument i Roskilde — et Par af Valdemar Atterdags Sigiller samt Rigsskjoldene malede i den monumentale Frise med Billeder af de i Ringsted begravne Konger og Dronninger, som Prof. Kornerup har fremdraget under Kalken i Ringsted Kirkes Chor, og som maa antages at tilhøre Tiden hen ved det 14de Aarhundredes Midte. Fra Tiden efter Erik af Pommern finde vi Søbladene i Christoffer af Bayerns Segl; de mangle i de første Oldenborgeres Vaaben.

Lige til det seneste Skrift, der har omhandlet det gamle danske Kongevaaben[1]) er som den første Konge, der førte dette Vaaben, nævnet Valdemar Sejr. I hans Skjold, der kjendes fra hans Segl, se vi ikke Leoparder men Løver, og Løverne ere uden Kroner. Under hans Sønner stride Løve- og Leopardfiguren om Forrangen; Erik Plovpenning fører i sin første Regeringstid et Segl med Leoparder, senere et med Løver; Abel fører Løver; Christoffer I. atter Leoparder; Erik Glipping igjen i sin første Regeringstid Løver, men senere Leoparder, der fra den Tid blive konstante i det danske Kongeskjold ligesom vi ogsaa i de ældste Beskrivelser af det danske Kongevaaben indførte i Diplomer fra 1306 og 1388 træffe netop Betegnelsen Leopard. — Allerede fra Erik Plovpennings Tid bare Leoparderne (eller Løverne) Kroner.

Samtidigt med at forelægge det ældste bevarede danske Flag kan Forf. have den Glæde at præsentere det gamle danske Kongevaaben fra en tidligere Tid, end man før har kjendt det. Naa vi end kun et Skridt længer tilbage i Kongerækken end før, nemlig til Knud VI, saa er dog selv et saa lille Tillæg i Alder af ikke ringe Betydning overfor et Monument af den Interesse som det gamle Kongevaaben; og vide vi først med Sikkerhed, at de to Brødre Knud og Valdemar have ført dette Vaaben, saa er Sandsynligheden for, at det er en Arv fra Faderen, Valdemar den store, ikke fjern. — Knud VI's Skjold findes i hans Segl, som kom mig for Øje ved Sigilstudier i det storhertugelige Arkiv i Schwerin i September 1879. Brevet er udateret, men tilhører tidligst Tiden c. 1190, da Kongen kaldes Danorum Sclauorumque rex, en Titel, der maa være antaget imellem 1187 og 1193[2]). Paa Forsiden af Seglet ses

---

[1]) A. D Jørgensen: »Det gamle danske Kongevaaben« i Aarb. f. nord. Oldk. 1879

[2]) Molbech: Hist. Aarbøger I. 51.

Kongen paa sin Throne. Af Interesse er den ved Bøjler lukkede Krone, han bærer paa sit Hoved, en ældre Form for Kronerne, som vi ikke finde paa de senere Kongebilleder i Sigillerne, der alle bære aabne Kroner med Liliespidser. Af Omskriften ses kun de første Bogstaver af Kongens Navn (KANutus). Paa Bagsiden, der viser Slutningen af Indskriften (SclavorumQue REX) staar Kongens Skjold, hvori

Fig. 13a. Knud VI's Segl (Forside).

tydeligt ses tre med Hovedet mod Beskueren vendte Løvefigurer altsaa heraldisk talt 3 Leoparder. De mangle Kroner ligesom Løverne i Broderens Segl. Skjoldets Bund er strøet med Søblade.

Naar vi se, at de før omtalte Variationer af Løve- og Leopardfigurer allerede gjøre sig gjældende i de to Brødre Knud VI's og Valdemar Sejrs Skjolde, saa synes det heraf at være saa meget mere indlysende, at Datiden ikke har lagt Vægt paa denne Forskjel, hvor megen Betydning den end senere har faaet i heraldisk Henseende.

At vi se det danske Rigsvaaben i et Flag fra Erik af Pommerns Tid fremstillet med de samme Farver som den Dag idag, er altid en Omstændighed, der gjør Indtryk af en Fasthed i disse Farvers Brug, der derfor med Sandsynlighed kan tænkes at række tilbage til den første Tid, da Vaabenet førtes af en dansk Konge. Men det bliver ikke desto mindre af Betydning at samle Monumenternes Vidnes-

Fig. 13b. Knud VI's Segl (Bagside.)

byrd for de blaa Leoparder paa det gyldne (gule) Feldt strøet med de røde hjertelignende Søblade.

De historiske Vidnesbyrd for hine Farver ere ikke ældre end 1424, og endda frembyder den latinske Beskrivelse af Farverne i dette Aar nogen Usikkerhed[1]). Flaget fastslaar Farverne for denne Tid, og naar vi gjennem Thurø Altertavlen med Billeder af Christian I. og hans Dronning kunne følge denne Farve ned til de oldenborgske Kongers Tid,

[1]) Jvnf. A. D. Jørgensens cit. Afhdl. S. 24 o. flg.

behøve vi jo ikke at anføre flere monumentale Vidnesbyrd for Farvernes Konstanthed til denne Side; det gjælder derimod særlig Tiden før 1424, før Erik af Pommern.

I Schwerins Archiv opbevares et pragtfuldt Foliohaandskrift Erich v. Kirchbergs »Meklenburgisches Reimchronik«. Dette Haandskrift er rigt udstyret med Initialbilleder, og foran Titelbladet optages en hel Side af et Billede af Kong Albrekt af Sverige, siddende ved Faderens, den meklenburgske Hertugs Side. Haandskriftet menes udført netop for Kong Albrekt og, hvad Titelbilledet støtter, endnu medens hans Fader levede, altsaa inden 1380; Udgaven i Westphalens Monumenta IV anfører Aarstallet 1378. Men Illuminatoren har ikke faaet sit Arbejde fuldendt, der staar Plads aaben til Initialerne for de senere Kapitler.

Dette Haandskrift er, hvad Illustrationerne angaar, en meget vigtig heraldisk Kilde ikke blot for de tydske men ogsaa for de nordiske Riger. De tydske Forskere kunne ikke andet end i høj Grad anerkjende det virkelige Studium af Samtidens Heraldik, der ligger bag dette Arbejde. Ogsaa for de nordiske Rigers Vedkommende er der Lejlighed til at iagttage dets Nøjagtighed.

Det er ikke Vaabenskjolde, Illuminatoren har fremstillet, men Vaabenflag; med et saadant udstyrer han gjentagne Gange den danske Konge. Kong Sven Tveskæg se vi f. Ex. med Banneret i sin Haand foran Kapitel XVI: »wie König Swen synen vater vertrieb und ward unglobig«. Ligeledes føres det af »Normannerkongen« foran Kapitel VII: »wy dy nordischen luden dy cristenheit vervolgeten«. Det danske Kongemærke er stedse 3 kronede blaa Leoparder i gyldent Feldt (se Tavle II).

Forud for dette Vidnesbyrd om Kongevaabenets Farver, der ialtfald maa gjælde Kong Olufs Tid, forefindes de malede danske Kongevaaben i Frisen med Konge- og Dronningebillederne i Ringsted Kirkes Chor. Denne Frise er yngre end Erik Menveds Tid — han var den sidste Konge, der

begravedes i Kirken — men kan neppe være yngre end Aarhundredets Midte, — altsaa Valdemar Atterdags Tid. Atter træffe vi her de blaa kronede Leoparder paa gul Grund.

For at naa længer tilbage i Tiden ved Undersøgelsen af Vaabenfarverne maa vi først se hen til Estland. Reval, der var anlagt af Valdemar Sejr og af Esterne kaldtes den danske Stad, fører den Dag idag de 3 blaa Leoparder paa gylden Grund som sit Mærke. Dette Mærke og dets Overens-

Fig. 14. Revals Segl.

stemmelse i Farver med det danske Kongevaaben kunne vi for det første følge op imod Midten af det 16de Aarhundrede; thi denne Overensstemmelse benyttede Erik XIV sig af, da han som Hævn for, at de tre Kroner førtes i det danske Vaaben, optog de tre blaa Leoparder i gyldent Feldt i det svenske under Paaskud af, at det var Revals Vaaben. Men naar vi fremdeles finde Skjoldet med de tre Leoparder som Mærke for Reval i et Bysegl, der tidligst

forekommer i Aaret 1340 (30. Juli)[1]) altsaa paa en Tid, da den danske Konge stod i Begreb med at opgive sine estlandske Besiddelser, saa er der jo al Grund til at antage, at Farverne allerede da have været overensstemmende med de danske og ikke i den Tid, da de Danske intet havde med Reval at skaffe, ere »forandrede« til at ligne de danske Farver. Men Byseglet under Diplomet fra 1340 angiver sikkert nok ikke den ældste Tidsgrændse, vi tør sætte for Revals Optagelse af Kongevaabenets kronede Leoparder som sit Mærke. Seglets Karakter berettiger os til at antage, at Signetet til det er skaaret i Aarhundredets Begyndelse paa Erik Menveds Tid.

Men vi kunne føre Vaabenfarverne blaat og gult endnu længere tilbage i Tiden.

Det er bekjendt, hvorledes Danmarks Storhed i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede bragte saa én, saa en anden paa mødrene Side med Kongehuset beslægtet Fyrste til at danne sit Vaabenskjold efter den danske Konges. Den svenske Konge Erik Læspe, Søn af Valdemar Sejrs Søster Regitse, førte 3 Leoparder i sit Segl, og Greverne af Orlamünde, ligeledes Valdemars Søstersønner, optoge de to Leoparder i deres. Valdemar Sejr havde endnu en Søstersøn, Otto Barn, Søn af Helene i hendes Ægteskab med Henrik Løves Søn Vilhelm den tykke af Lüneburg. Helene kaldte sig i sit Segl »Helena de Lyneborch Soror Valdemari regis Daniæ«[2]), en aldeles usædvanlig Betegnelse i et Segl, der noksom viser, hvad det danske Kongenavn betød i hine Tider. Det var intet Under, at hendes Søn da dannede sit Skjoldemærke efter sin Morbroders, men han optog kun en enkelt Løve og i opret Stilling omgiven af Søblade[3]). Dette

---

[1]) Beitr. zur Kunde Ehst-, Liv- u. Kurlands II. Heft 2 S. 190

[2]) Afb. i Langebeks Sigil-Saml. i Gehejmearkivet.

[3]) H. Grothe: Geschichte der Welfischen Stammwappen. Leipzig 1863.

Vaabenmærke bevaredes men med Opgivelse af Søbladene i de braunschwig-lüneburgske Hertugers Vaaben, og den Dag idag se vi som Staden Lüneburgs Mærke Skjoldet med den blaa Løve i gult Feldt.

Vi kunne ved forskjelligartede Monumenter paavise, at disse Farver ere konstante i det lüneburgske Vaaben langt tilbage i Middelalderen. De findes saaledes gjengivne i et Manuskript med Miniaturer i Lüneburgs Bibliothek, »Sachsenspiegel« kaldet, fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, ligesom vi atter træffe dem fra Aarhundredet forud i Ernst von Kirchbergs ovenomtalte Reimchronik. Begge Steder se vi Feldtet strøet med røde Søblade (i Rimkrøniken afbildede som Kugler). Der er da ingen Grund til at tvivle om, at saaledes var Vaabenmærket malet i Otto Barns Skjold, da han optog det efter Morbroderen, og lægge vi til dette Vidnesbyrd det, som foreligger i Vaabenfarverne i det fra samme Tid stammende sønderjydske Hertugskjold, da tør vi ved alle disse overensstemmende Beviser med Sikkerhed hævde, at det danske Kongevaaben allerede fra Valdemar Sejrs, ja fra hans Broders Knud VI's Tid, viste de blaa Løver (Leoparder) paa det gyldne med røde Søblade strøede Feldt[1]).

---

[1]) Det er altfor søgt endnu at ville antage, at der i de (røde) Søblade »flores« er nedlagt nogensomhelst Tanke om Danmarks svømmende (grønne) Øer og at tro, at Løvernes blaa Farve antyder Havets Strømme (!) som Danmarks naturlige Værn (Aarb. 1879 S 54—55). En slig Fortolkning tør med Sikkerhed, for de Tider her er Tale om, antages for heraldisk umulig; det er helt andre Grunde, der have haft Indflydelse paa Valget af Vaabenmærkerne og deres Farve. Man maa som en i denne Henseende mere bestemmende Omstændighed henpege paa, at fra en lige saa tidlig Tid fremtræder det engelske Kongevaaben med 3 gyldne Leoparder paa rød Grund, og at tre sorte (eller røde) Leoparder paa gyldent Feldt ses som Slægtvaaben for den tydske Fyrsteslægt, der samtidigt sad paa Kejserthronen. I Antallet af Løver eller Leoparder kunde Danmarks Konge ikke staa tilbage for sine

De lüneburgske Fyrster have endnu en anden interessant heraldisk Tilknytning til det danske Kongevaaben.

Istedenfor Vaabenskjoldene træder i Middelalderens Segl ofte Hjælmen med det særegne Hjælmtegn. Vi træffe den i de danske Adelssegl allerede fra Midten af det 13de Aarhundrede, og vi møde Exempler paa det samme i danske Kongesegl førte af Erik Menved[1]) og af Christoffer II. Ogsaa som Prinds havde sidstnævnte i Aaret 1293 ført en

Fig. 15. Christoffer II's Segl (Bagside).

saadan Hjælm i sit Segl. Den danske Kongehjælm bærer to Vesselhorn, hvert prydet med Øjeenderne af Paafugle-

---

Nabofyrster og et gyldent Skjold laa det ham nær at føre; men af Hensyn til Nabofyrsterne blev da tillige hans Løvemærker naturligt blaa. Søbladet er en Figur, der snart i Form af et stilket Blad, snart af et Hjærte tidlig anvendtes som Dekoration for Bunden i et Mønster, navnlig i vævede Tøjer.

[1]) Jvnf. Afbildn. hos Resen. Et saadant Segl er ikke længer bevaret. — Et Kapitæl i Museet fra den nedbrudte Graa-

fjer, en Prydelse, der i Middelalderen betegnede den fyrstelige Byrd. Efter Christoffer II's Tid finde vi denne Hjælm optagen ovenover Kongeskjoldet i Valdemar Atterdags Secret, men den forsvinder med den gamle Kongestamme som Kongeemblem. Paa Chorstolene i Roskilde Domkirke fra 1420, der med Chorets hele øvrige Udsmykning ere bekostede til Dronning Margretes Ære og Amindelse, træffe vi den for sidste Gang — men med en Krone som Hjælmkrands — over det danske Kongevaaben. Naar vi se, at foruden af Erik Menved og Christoffer II førtes den danske Kongehjælm af deres Søster Regitse, gift med Fyrste Nicolaus af Werle, idet hun har givet den Plads i sit Segl over sit fædrene Vaaben[1]), tør vi med Sikkerhed antage, at allerede Faderen Erik Glipping har ført denne Hjælm som et af sine Kongeemblemer. Fra 1259, da Kong Erik kom paa Thronen, er ikke noget langt Spring tilbage i Tiden til 1241, da Valdemar Sejr døde, og umiskjendeligt er det, at den lüneburgske Hjælm svarer saa nøje til den danske Kongehjælm, at man fristes til at tro den antaget af Otto Barn († 1252) efter hans Morbroder, samtidigt med at han dannede sit Skjoldmærke efter hans[2]). Hjælmen kan følges i de lüneburgske Sigiller saa langt tilbage som til 1293. I Welfermuseet paa Slottet Herrenhausen findes den paa et Glasmaleri fra det 14de Aarhundrede som Pendant til Vaabenskjoldet. Dens Farve er selvfølgelig gylden. Den danske Kongehjælm se vi ogsaa malet som gylden (gul) over Skjoldene i den foran omtalte Kongefrise i Ringsted Klosterkirke.

---

brødre-Kirke i Odense viser Kongeskjoldet med 3 (kronede?) Leoparder og til hver Side en Kongehjælm. Klosteret blev stiftet under Erik Menved.

[1]) Jfr. Afb. under Dipl. Nr. 2751 i Meklenburgisches Urkundenbuch.

[2]) Den Tøndehjælm, Valdemar Sejr bærer i Rytterseglet fra Begyndelsen af hans Regering, er uden Prydelser.

Flagets andet Feldt viser Sveriges 3 gyldne Kroner paa blaa Grund. Mærket staar den Dag idag i det danske Kongevaaben; det 16de Aarhundrede hævdede det ved Blod i en syvaarig Krig[1]).

Som svensk Kongemærke kan Tre-Kronevaabenet med Sikkerhed paavises under Dronning Margretes Forgænger paa den svenske Throne, Albrekt af Meklenburg. Han førte det i sit Skjold, som dette ses i hans Sigil, og han førte det i sit Banner. Vi have en Afbildning fra hans Tid af dette Kongebanner i Ernst v. Kirchbergs Rimkrønike. Paa Titelbilledet ses nemlig som foran omtalt Kong Albrekt og hans Fader, den meklenburgske Hertug Albrekt, siddende paa en Throne ved hinandens Side. Hertugen holder i sin venstre Haand et tredobbelt Banner med Mærker for Meklenburg, Rostock og Schwerin; med sin højre Haand griber han forneden om den Bannerstage, der holdes af hans kronede Søn. I Bannerets blaa Dug staa de 3 gyldne Kroner (se Tavle III).

Vi finde i Aaret 1439 fra svensk Side »Sveriges 3 Kroner« omtalt som modsvarende Danebroge[2]), altsaa som Rigsbanner. Man har formodet, at dette Rigsbanner gaar langt tilbage i Tid, og at saaledes Kong Albrekt har optaget de tre Kroner som sit Skjoldemærke efter det[3]). Beviserne for Tre-Kronemærkets Ælde ere imidlertid temmelig usikre.

Først har man henvist til Kong Magnus Ladelaas' Segl († 1290), der viser 3 Kroner stillede omkring Folkungeskjoldet. Man har senest sammenstillet det med Secretet for Upsala Kapitel fra c. 1310, hvori der ses et Billede af den kronede St. Erik under en Baldakin, til hver Side af

---

[1]) Smhld. G. L. Baden: Udk. til en dipl. Hist. om Forholdet mellem de tre nord. Riger fra Calmarun. Ophævelse til Syvaarskrigen 1563, især med Hensyn til Stridighederne om Kronvaabenet. Hist. Afhandl. III. 1.

[2]) I det svenske Rigsraads Klage — Werlauff: Om Danebroge o. s. v. 9 Anm. 3.

[3]) Joh. Scheffer: De antiqvis regni Sveciæ insignibus. Holmiæ 1778.

hvilken der staar en Krone, og idet man talte Kronen paa St. Eriks Hoved med, har man i Upsala-Seglets »tre« Kroner villet se en Hentydning til de 3 Landskaber Tiundaland, Attundaland og Fjerdhundraland, hvoraf Upsala Erkestift først dannedes, og hvis Lagmand havde første Stemme ved Kongevalget, og ment, at Magnus Ladelaas af denne Aarsag kunde have optaget de 3 Kroner om sit Slægtvaaben[1]). Vilde man tælle Kronerne i Kong Magnus' Segl paa lignende Maade som dem i Upsalaseglet, maatte man imidlertid rettest sige, at Kongen havde optaget 4 Kroner, idet Løven i hans Skjold, modsat hvad før var Skik, bærer en saadan.

Men det er vel overhovedet det sandsynligste, at Kronerne i de anførte Segl kun tjene som Dekoration om Skjoldet. De have vel i Magnus Ladelaas' Segl en temmelig imponerende Størrelse og maa have afbrudt Skriftbaandet, som mangler paa de hidtil afbildede Exemplarer, men Signetstikkeren har i det hele haft Tilbøjelighed til at give Kroner en saadan Størrelse. Kronen paa Kongens Hoved, der ses paa Seglets Forside, naar ligeledes mod al Sædvane ud paa Skriftbaandet. Havde Kronemærkerne haft en samlet symbolsk Betydning, som henpegende til særlige Rigsemblemer, vilde de udentvivl være blevne bibeholdte i de følgende Kongers Segl. Vi se jo hvor fast »Danebrogsmærket« blev i de danske Kongesegl fra det Øjeblik, at det første Gang var optaget i et af dem. Som Dekorationer til Udfyldning af tomme Rum i Seglet fremtræde de to Kroner i den med Magnus Ladelaas samtidige Erik Menveds Segl (det ældre). »Kronen« laa det jo saa nær at vælge, naar det gjaldt at smykke et Kongesegl. I Contraseglet se vi til hver Side af Kongeskjoldet en heraldisk Ørn med udspilede Vinger[2]). Vel lod det sig tænke, at Ørnene vare en Antydning af Kongens

---

[1]) B. E. Hildebrandt: Svenske Sigilværk Serie 2. Pl. XIV. 194.
[2]) Afb. Thorkelins Diplomat. I Tab. III. 1.

brandenburgske Herkomst paa mødrene Side og at i saa Fald de to Kroner paa Seglets Forside betød »rex Danorum Sclavorumqve« — om man saaledes kunde bortse fra selve Kongefiguren — men indtil der foreligger fyldigere samtidige Paralleler til Støtte for en saadan Antagelse, tør man ikke lægge større Vægt paa Bifigurerne i Kongeseglene end paa de Løver og Drager, der ene af dekorative Hensyn, for at fylde Rummet, ere anbragte om Skjolde saavel i Adelssegl som i Bysegl.

Man har fremdeles henvist til de tre Kroners Forekomst i en Suite af svenske Mønter, der endog ansaas for at tilhøre det 12te Aarhundrede. Senere Forskninger have imidlertid paavist, at de paagjældende Mønter ikke kunne være ældre end omtr. fra det 14de Aarhundredes Midte[1], altsaa ikke synderligt ældre, end de foreliggende sikre Vidnesbyrd for Tre-Kronemærkets Brug af Kong Albrekt. Ere Mønterne prægede under Kong Magnus Smek (1319—65), og har denne Konge antaget Mærket, kunde de 3 Kroner jo menes at betyde Svealandene, Götalandene og Skaane — men at Kronernes Tal ogsaa paa Mønter af dekorative Hensyn blev tre, det viser f. Ex. en i den seneste Tid fremkommen dansk Borgerkrigsmønt (1290—1340), hvorpaa »Trekronemærket« er anbragt nøjagtigt som paa de svenske Mønter. Borgerkrigsmønterne vise i det hele en rig Afvexling paa slige tredobbelte Mærker.

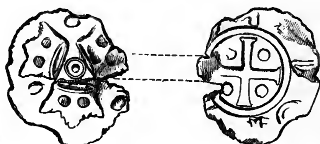

Fig. 16. En dansk Borgerkrigs-Mønt.

At der ikke laa noget fra meget gammel Tid traditionelt til Grund for de 3 Kroners Optagelse i det svenske Kongevaaben paa Albrekts Tid, kunde fremgaa af at Dronning Margrete og Erik af Pommern ogsaa føre et Vaaben

[1]) Hans Hildebrand i Vitterh. Akad. Månadsblad II S. 249.

alene med de 3 Kroner (jvnf. Fig. 12). Havde dette Mærke været et meget gammelt, særligt svensk Rigsmærke vilde det Mærke, der skulde betegne Kongedømmet over alle tre nordiske Riger, neppe være dannet saa ligt det. Man vil vel ogsaa kunne udtale det om et Konge- eller Rigsvaaben med 3 Kroner som Mærke, at dettes heraldiske Karakter ikke viser langt tilbage i Middelalderen. Fyrsternes Bannermærker vare i Middelalderen gjennemgaaende overensstemmende med deres Skjoldemærker; Rigernes Banner kom saaledes til at skifte med de regerende Fyrstehuse. Efter Folkunge-Slægten fulgte paa Sveriges Throne den meklenburgske Prinds. Han beholdt ikke sit Slægtmærke Oxehovedet, ej heller kunde han være Arvtager til Folkungernes Slægtmærke. Hvad der har haft Indflydelse paa hans Valg af de tre Kroner, maa henstaa[1]), men da disse paa hans Tid faktisk var Kongemærke og Rigsmærke, blev det naturligt dem, der for den følgende Tid kom til at staa som Sveriges Mærke i Unionsvaabenet.

Men Erindringen om det gamle svenske Kongemærke fra Folkungetiden var ikke saa hurtigt gaaet tabt. Selv da Ernst v. Kirchberg eller rettere hans Illuminator afmaler en »gammelnordisk« Konge, der holder en Bannerstage med samtlige tre nordiske Kongeflag i Haanden, har han vidst, at Mærket med de 3 Kroner, som han paa Titelbilledet har afmalet som den regerende svenske Konges Banner, ikke rakte langt tilbage i Tiden. Han har derfor givet den nævnte Konge det gamle Folkungebanner i Haanden, idet han rigtignok har taget Fejl af Farverne og lagt en blaa Løve paa de tre Sølvstrømme (Bjælker) i gult Feldt, istedenfor en gul Løve paa 3 Sølvstrømme i blaat Feldt (Tab. II.).

---

[1]) Det kunde jo tænkes, at de 3 Kroners tilfældige Forekomst paa Mønterne sammen med Folkungevaabenet har givet Anledning til, at Albrekt valgte netop det som Kongemærke.

Det er aabenbart ogsaa den friske Erindring om dette i Aarhundreder førte Konge- og Rigsmærke, der bringer Kong Erik (Dronning Margrete) til at indsætte Folkungevaabenet som Pendant til Tre-Kronevaabenet i det 3die Feldt i Majestætssigillet. Det kan ikke være indsat som Mærke for Kong Erik som »rex Gothorum», da denne Titel jo ikke var en Arv fra den svenske Konge.

Hvis vi vilde antage, at Tre-Kronebanneret som Rigsbanner gik endog langt tilbage i Folkungetiden, i hvilken efter Sigiller og ifølge Billedet i Ernst v. Kirchbergs Krønike Banneret med Folkungernes Slægtmærke maa antages at have været Kongebanner og derved Rigsbanner, maatte man konsekvent erkjende Tilstedeværelsen af endnu et tredie »Rigsbanner«: St. Eriks Banner, der opbevaredes af Erkebispen i Upsala og allerede 1296 fremtræder i Sigillerne som Upsala Erkebispedømmes Mærke. Da Erik af Pommern 1430 stifter Sjælemesser for sin afdøde Dronning i Vadstena Klosterkirke lader han i Stiftelsesbrevet[1]) indføre den Bestemmelse, at de gejstlige, der gjøre Tjeneste ved Messen, paa deres Kaaber skulle bære som Mærke »Rigens Banner, som er et rødt Kors i gult Feldt.«

Dette Rigens Banner kunde som et helligt Emblem i Kirkens særlige Værge til enhver Tid udfoldes samtidigt med Kongebanneret. Det udlaantes kun af Erkebispen og ikke til Kamp mod enhver Fjende. Vi vide det egentlig kun én Gang og med megen Bekymring udlaant til Rigsforstanderen Sten Sture paa hans Tog mod de hedenske Russer 1495[2]). Ved Siden af det hellige Rigsbanner (St. Eriks Banner) og af Folkungebanneret som Kongemærke synes der slet ikke at have været Anvendelse for endnu et tredie Hovedbanner.

Ved Unionens Opløsning antog Gustav Vasa som Rigsvaaben et af et Guldkors firdelt Skjold, i hvilket begge

---

[1]) Hvitfeldt. Folioudg. 745—46.

[2]) Handlingar rørande Skandinav. historia XVIII 54. 55. 57.

de gamle svenske Kongemærker optoges men med den allerede af Kong Karl Knudsen specielt underlagte Betydning af de 3 Kroner som »rex Sveorum« (i 1ste og 4de Feldt), Folkungeløven som »rex Gothorum« (i 2det og 3die Feldt). Det gamle St. Eriks Korsbanner bevares ikke; men der fremstaar dog et nyt svensk Korsbanner: det blaa Flag med det gule Kors, der tidligst ses paa Gustav I Vasas Gravmonument i Upsala Domkirke, og hvis Farver synes antagne efter Hovedfarverne i Kongevaabenet, hvis fire Feldter om det gyldne Kors alle havde den blaa Bundfarve.

I det tredie Feldt i Flaget se vi Norges Vaabenmærke Løven med Øxen i Forpoterne. Dette Vaaben kan som det gamle norske Kongemærke følges tilbage til Kong Hakon den unge (1240—57)[1]) og maaske endnu længere, idet det dog er uvist, om Løven bar nogen Øxe tidligere end angivet. Øxen er som bekjendt Hellig Olafs Helgensymbol. Efter flere middelalderlige Fremstillinger at dømme synes det, som om der ved denne Øxe ikke er tænkt paa Olafs egen Øxe Hel[2]), men snarere paa det Vaaben, der tildels voldte hans Død. Det var sædvanligt det Vaaben eller Redskab, der havde martret Helgenen og givet ham Døden, som blev hans Attribut. Olaf faldt imidlertid efter Sagaerne baade for Øxe, Spyd og Sværd, ihvorvel Øxehugget var det første, der ramte ham. Paa hellig Olafstavlen fra Throndhjem i vort Museum se vi alle disse tre Vaaben give ham Døden; Kongen selv holder i Haanden et Sværd. Paa Christian I's Rejsealter og paa Billedet i Flatöbogen falder han for et Spyd og for to Øxehug. Paa sidstnævnte Billede har Kongen tabt et Sværd af sin Haand[3]). Paa Altertavlen fra Øfver Enhørna Kirke i Museet i Stockholm har kun Kongens Drabsmand Øxe.

---

[1]) Afb. i Thorkelins Diplomat. II. Tab. I.

[2]) Ført af hans Søn Magnus den gode i Slaget paa Lyrskovhede. Heimskringla; Saga Magnus goða Kap. 29.

[3]) Se Afb. i L. Daae: Norges Helgener. Christiania 1879.

Løven er i Flaget malet gul som altid, men, hvad der i høj Grad overrasker, i blaat Feldt; thi ligesom alle senere Fremstillinger af det norske Vaaben vise den gyldne Løve i rødt Feldt, saaledes kunne vi ved Billedet af Normannerkongen i Ernst v. Kirchbergs Rimkrønike paavise disse Farver for en ældre Tid end Flaget (jvf. Billedet Tab. II), ja den gyldne Løve i det røde Feldt har, som det er bemærket, tydeligt staaet Snorre for Øje som norsk Kongemærke, da han i det 13de Aarhundredes Begyndelse beskrev Kong Magnus Barfods Skjold og Dragt[1])., Flagets blaa Farve er derfor aabenbart urigtig. Det var jo imidlertid under Erik af Pommern første Gang, at et saa sammensat Kongevaaben skulde smykke Skibsflagene; og naar vi se, hvor megen Variation der hersker i Figurernes og Feldternes Anbringelse i Erik af Pommerns Vaaben, saaledes som det strax nedenfor yderligere skal vises, er det let at forstaa, at Usikkerheden ogsaa undertiden kan have strakt sig til Farverne. Netop det 3die Feldt maa, naar vi se hen til Kongens Majestætssegl, stundom have vist en gul Løve (Folkungeløven) paa blaa Bund, og Erindringen om et saaledes malet Vaaben kunde derfor have fremkaldt Fejltagelsen med Farverne i Flaget. Dette har jo heller ikke vajet over selve det Skib, der havde Kongen ombord; og tillades en Formodning om, at Skibet var udrustet af en kgl. Lehnsmand etsteds i Provindserne, bliver Fejltagelsen saa meget mere forklarlig. Som en Parallel rigtignok fra langt senere Tider, men dog betegnende, kan anføres, at i det svenske Kongevaaben paa en af de erobrede gamle Faner paa Kjøbenhavns Tøjhus ses Folkungeløven (Göta-Lejonet) baade i andet og tredie Feldt malet rød.

---

[1]) Kayser: Hist. herald. Undersøgelse om Norges Rigsvaaben og Flag. — Carstens: det norske Vaabens Opkomst og Forandringer 1779.

I Flagets fjerde Feldt se vi en sort Grif paa rød Grund. Paa samme Plads staar Griffen i Kong Eriks Majestætssegl. Den almindelige Forklaring gaar ud paa, at dette Feldt betegner Erik som »dux Pomeraniæ« og altsaa fremtræder som hans særegne Slægtmærke.

Man kunde vente, at Slægtmærket efter heraldiske Regler enten stod som Hjærteskjold eller, da det findes i et firdelt Skjold, som dettes andet Feldt, saaledes som f. Ex. Slægtvaabenet i Christian I's firdelte Skjold (Fig. 8). Men Erik af Pommerns Vaaben maa i det hele siges at frembyde Variationer, der vise bort fra Regeler. Det Hjærteskjold, der findes i Vaabenet i hans Majestætssegl, viser det norske Vaaben — i Norge blev han først valgt til Konge; det Hjærteskjold, vi se i Vaabenet paa Stolene fra Kirkebø Kirke paa Færøerne, viser derimod Griffen; den norske Løve finde vi i Skjoldets fjerde Feldt. Det sidstnævnte færøiske Skjold vil efter den her vedføjede Afbildning (Fig. 17) endvidere ses at vise en paafaldende Variation af 3die Feldt, der her fremtræder med 3 Leoparder (maaske med Tanke paa Dronning Philippas engelske Leoparder); i første Feldt ses 3 Løver.

Havde Grifmærket, som det staar i Flaget, i Majestætsseglet og i Dronning Philippas Segl, en saa aldeles bestemt Betydning som Kongens Slægtmærke, vilde det med hans Regeringsnedlæggelse have været ude af det danske Rigsvaaben. Men Grifmærket beholdes i Skjoldet paa selv samme Plads af Christoffer af Bayern og staar senere sammesteds i de oldenborgske Kongers Vaaben som Mærke for Titelen rex Sclavorum. Dog medens vi under Erik af Pommern se Griffen sort i rødt Feldt, træffe vi paa Christian I's Tid (Thurø Altertavlen) Griffen som gylden i blaat Feldt. Men heller ikke disse Farver bleve konstante; i Vaabenet paa Kong Hans' saakaldte Kroningskaabe og i Vaabenet paa Christian II's Billede paa Altertavlen fra Karmeliter-Klosteret i Helsingør staar den gyldne Drage vel endnu paa blaat Feldt,

men i Vaabenet paa Kong Frederik I's Gravmonument i Slesvig Domkirke ses den — som derefter til vore Dage — i rødt Feldt.

Griffen er et gjennemgaaende Mærke paa Byer og Landsdele i det gamle Venden, men mellem de forskjellige Farvevariationer findes hverken den sorte eller den gyldne Grif paa rødt Feldt. Den gyldne Grif paa blaat Feldt er der-

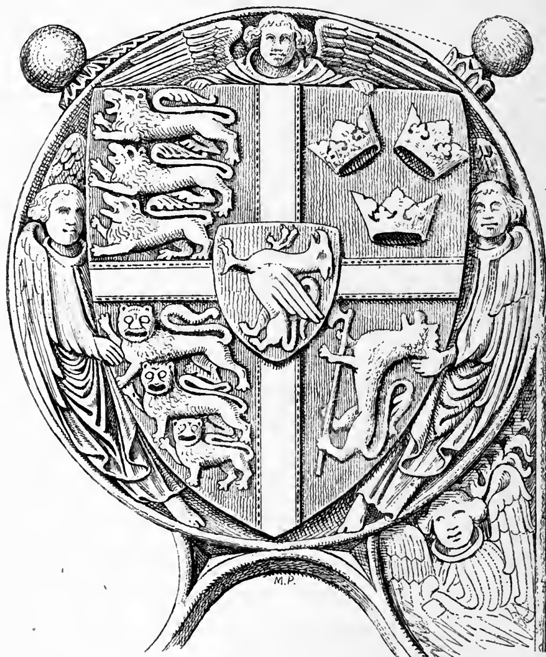

Fig. 17. Stolestade i Museet fra Kirkebø paa Stromø (Færøerne).

imod Rostocks Vaaben, og Gjenoptagelsen af den røde Farve paa Frederik I's eller Christian III's Tid kunde tænkes sket netop af Hensyn til denne Stad. Som Pommerns Vaaben træffe vi derimod flere Aarhundreder tilbage en rød Grif i gyldent Feldt (undertiden i Sølv-Feldt), og at Vaabenet havde de samme Farver paa Erik af Pommerns Tid maa vi slutte deraf, at det kronede Grifhoved, som denne

Konge gav Malmø til Vaaben[1]) og som siden er gaaet over til at være Skaanes Vaaben ligeledes fra gammel Tid er rødt i gyldent Feldt. Vi kunne saaledes heller ikke paa Grund af Farverne blive staaende ved Forklaringen af Griffen i Flaget som hentydende paa Kong Erik som dux Pomeraniæ, men maa antage, at det fjerde Feldt i Flaget (og Majestætsseglet) ligesom de andre rummer et Kongemærke og betyder Rex Sclavorum[2]).

Titelen rex Sclavorum havde de danske Konger baaret lige fra Knud VI's Tid, efter at Rügen var undertvunget og Pommern havde maattet hylde den danske Konge som Lehnsherre. Griffen kan som Mærke for Lehnsherrerne paa Rügen føres tilbage til Midten af det 13de Aarhundrede: i Hertug Erik Langbens Segl fra 1287 staar et delt Skjold med to halve slesvigske Leoparder tilhøjre, en opretstaaende Grif (hans mødrene Vaaben) tilvenstre[3]). Hans Moder var Datter af Fyrst Jaromar af Rügen[4]). Som tilbagevisende paa Grifvaabenets Benyttelse som et til Kongetitelen svarende Mærke forud for Erik af Pommern have vi kun ét Vidnes-

---

[1]) »1437 die beati Gregorii paa Visborg Slot paa Gulland gav Konung Erik af Pomeren Malmø Stads Vaaben« — »Anno Domini MCDXLII, da besegledes først med det Secret, som det Vaaben staar udi, vor naadige Herre Konung Erik gav os.« Script. rer. Dan. VII. 245.

[2]) Kong Erik fører 1396 et Segl, hvori en Løve og en Grif, der imellem sig holde et Kors (Danebroges Kors) og derover en Krone (Gehejmeark. Sverige 29). Her tør man vel kun tænke paa den pommerske Grif.

[3]) Seglet (det kan kun være hans — skjønt han ikke nævnes i Diplomet) hænger under det i Meklenb. Urkundenbuch som Nr. 1933 aftrykte Dokument. Af Omskriften ses kun Slutningen af Navnet (ER)ICVS. — Hertug Erik Valdemarsøns Segl († 1325) viser et ligeledes delt Skjold med de to halve Leoparder og det sachsiske Vaaben Meklenb. Urk. 3650.

[4]) Hen imod Middelalderens Slutning forekommer et andet rygisk Fyrstevaaben, et tværdelt Skjold med en halv kronet Løve i øverste og en Murgavl i nederste Feldt.

byrd og ikke ældre end fra denne Konges egen Tid. I en Beskrivelse af Dronning Margretes Monument i Roskilde Domkirke fra Christian V's Tid (Thott'ske Saml. 4to Nr. 1406 paa kgl. Bibl.) hedder det: »Ved hendes Hoved, som hun ligger, er en Krone, og paa Enden over er Danmarks Vaaben afmalet, 3 Kroner i blaat Feld, Griffen i rødt Feld, 2 Løver i gult Feld og tvert over alt et rødt Kors«[1]). Skjoldets Tegning og Kvadrering ved Korset passer efter Beskrivelsen saa nøje til Erik af Pommerns Tid, at der er al Grund til at antage, at Vaabenet, i alt Fald i sin Tegning, er det originale fra denne Tid. Af Interesse er Forekomsten af det slesvigske Vaaben med de to Løver; det staar aabenbart i Skjoldet som Dronningens møderne Vaaben[2]), og det viser jo bestemt, at det er den afdøde Dronnings og ikke den regerende Konges Vaabenskjold, vi finde gjengivet paa det af sidstnævnte bekostede Monument over Dronningen[3]). Naar vi derfor her møde Griffen og som i Flaget paa rød Grund (Griffens egen Farve er ikke angiven), kunne vi alene i den se det vendiske Kongemærke.

Naar vi støttende os til dette Bevis søge at fremdrage Exempler paa Grifmærkets Anvendelse af de danske Konger i endnu længere tilbageliggende Tider, maa vi først og fremmest tage den Omstændighed i Betragtning, at et sammensat Kongeskjold ikke forekommer før Erik af Pommerns Tid. Kongerne skreve sig altid med deres fulde Titel, men i Kongeseglene se vi kun det gamle danske Kongemærke.

---

1) Forf. skylder Dr. Kr. Erslev at være bleven opmærksom paa denne Beskrivelse.

2) I Dronningens Secret som regina Norvegie et Svecie ses hendes Billede omgivet af 4 Skjolde: 1) det norske, 2) det danske (fædrene V.), 3) det slesvigske (møderne V.), 4) den svenske Folkungeløve. (Gehejmeark. Sjæl. & Møn 29. Haandfæstn. 3).

3) Ved Monumentets Restaurering har man paa Hovedenden anbragt et i Alabast udhugget Vaabenskjold udført efter Skjoldet i Erik af Pommerns Majestætssegl.

Det kunde jo ikke destomindre tænkes, at Grifvaabenet ved anden Lejlighed blev benyttet, i alt Fald er det værd at lægge Mærke til, at naar de kongelige Prindser fik særegne Hertugtiteler og i Henhold til disse antoge særegne Vaaben ved Siden af Slægtvaabenet, valgte de som Vaabenmærke, istedenfor som almindeligst Leoparden, ikke sjeldent en Grif. Tidligst træffe vi en saadan i Valdemar Sejrs Søn Christoffers Segl som »Dominus Lalandie et Falstrie«. Heraldisk vilde man nu snarest betegne den »vingeløse« Grif, han fører, som en »Panther«, men at hin Tids Heraldik ikke gjorde saa streng Forskjel paa den vingede og den vingeløse Grif, det fremgaar af Christoffer II's og Dronning Eufemias Monument i Sorø Kirke. De med Leopard- og »Panther«-Figurer vexlende Rosetter paa Dronningens Kaabe[1]) have nemlig aabenbart Hentydning paa hendes dobbelte Værdighed som dansk Dronning og som pommersk Prindsesse, men at den pommerske Grif ellers altid fremstilledes vinget er sikkert nok. For Monumentets Hovedende staar endvidere to taarnbærende Dyr — en Løve bag ved Kongens Hoved, en vinget Grif bag ved Dronningens. Vil man ikke opfatte Monumentets vingede og vingeløse Grif som havende én Betydning og Oprindelse, bliver der kun den Forklaring mulig, at man paa dette Monument har varieret Grif-Formerne, fordi den ene skulde betegne den pommerske Prindsesse, den anden, den vingede Grif, Kongens Titel som »rex Sclavorum«.

Som »dux Lalandie« fører Valdemar Atterdags Søn Christoffer i sit Segl en vinget Drage med Lindormehale; den pryder Pantseret paa den Marmorfigur, der har ligget paa hans Grav i Roskilde Domkirke. Men den findes ogsaa paa et af de tre Vaabenskjolde, der have ligget omkring Figuren. Af de to andre viser det ene de 3 kronede Leoparder, det andet en formentlig Leopard (Hovedet er afslaaet) over Sø-

[1]) Se Afbildn. i »Danske Mindesmærker« I. Sorø Kirke.

blade. Man har i disse 3 Vaaben villet læse Titelerne: Heres regni Dacie — dux Lalandie — dux Hallandie[1]).

Men Valdemar Atterdag selv kunde skjønt regerende Fyrste ikke have ført andre eller flere Skjoldemærker end netop dem, hans Søn her fører som heres og dux, og hertil kommer med Hensyn til den fremsatte Forklaring af Vaabenet, at det er meget usikkert, om Christoffer virkelig var »dux Hallandie«; i Diplomer og i hans Segl nævner han sig selv kun »heres regni Dacie verus, dux Lalandie«[2]). Vi tør heller ikke paa Forhaand antage, at det Vaaben, som de »hallandske« Grever i sin Tid førte som Slægtvaaben, var bleven staaende som Hallands Vaaben, efter at Slægten forlængst havde opgivet denne Besiddelse; det Mærke, som den norske Prindsesse Ingeborg noget før Christoffer fører i sit Segl som »Ducissa Hallandie«, er et delt Skjold med en Løve eller Leopard i det underste brede Feldt; nu findes kun Løven i Hallands Vaaben. Det Vaaben, der menes at betegne Christoffer som »dux Hallandie«, findes fra Christian I's Tid i Kongeseglene som Vaaben for den danske Konge som »rex Gothorum«, en Titel, der stammer fra Valdemar Atterdags Tid, og som denne Konge havde optaget faa Aar før Sønnen Christoffers Død. Netop fra Midten af det 14de Aarhundrede se vi i Seglene Vaabenskjoldenes Antal stige efter Vedkommendes forskjellige Titler; betegnende er saaledes den ovennævnte Hertuginde Ingeborgs Segl. Hendes fulde Titel var: Ducissa Svecie, Hallandie et Samsoe, i Henhold til hvilken hun fører følgende Vaabenmærker: Folkungeløven — det ovennævnte Løvemærke — en Fugl med udspilede Vinger, samt som norsk Prindsesse: Løven med St. Olafsøxen[3]).

---

1) Werlauff: De hellig tre Kongers Capel i Roskilde Domkirke. Kbhvn 1849, S. 70.

2) Se Molbech: Hist. Aarb. I. 94. Anm. 18.

3) Samsø-Vaabenet fremtræder her for første og sidste Gang. Arnm. Dpl. I. 9, 1340. Gehejmeark. Norge 5, 1346,

Valdemar Atterdag var den første Konge, der førte Danebroges Korsskjold som Kongemærke. Det ligger nær at antage, at han har fulgt sin Tids Skik og valgt sig et Vaaben som rex Gothorum samtidig med Antagelsen af denne Titel — og da valgt sig det, som Christian I senere gjenoptager. Som »rex Sclavorum« kunde han kun føre Griffen.

Christoffer Valdemarsøn, begravedes som udvalgt Konge. Samtlige Emblemer for den danske Konge som Danorum, Sclavorum, Gothorumque rex kunde derfor med Rette pryde hans Grav. At han endnu ikke havde løftet sin fulde Arv, viser blot Dragemærket paa hans Brynje[1]). Kong Valdemar har sikkert baaret de rette kongelige Vaabendyr, Leoparderne, paa sin.

Vi komme nu til den Del af det gamle Flag, der danner Centrum for dets heraldiske Mærker: Danebroges hvide Kors.

Det er som bekjendt tidligst i Valdemar Atterdags Sigiller, at det gamle Korsbanner træder frem som Kongemærke. En mere betegnende Fremstilling af Danebroge som Rigsemblem, end vi have i Erik af Pommerns Majestætssegl: Rigsleoparderne holdende Danebrogsfanen i deres Forpoter, kan ikke tænkes. En Tegning som denne er ikke helt ukjendt fra ældre Tid, i den sønderjydske Hertug Valdemars Secret fra 1308 holde de to Leoparder Lehnsbanneret paa lignende Maade i deres Poter[2]). — Skjønt Danebroge ved Hjælp af Monumenterne tidligst kan paavises

---

Skaane 1 c, 1352. — Et Segl, hvori Samsø-Vaabenet fattes, føres af Hertuginden 1336. (Gehejmeark. Strø Herred 39).

[1]) Det er ikke destomindre urigtigt i heraldisk Henseende, naar ikke Leopardskjoldet har faaet den øverste Plads paa Christoffers nylig restaurerede Gravmonument. — I Christoffers Vaaben ses for første Gang en Drage med Lindormehale istedenfor Griffen (jvnf. ovenf. Side 12).

[2]) Seglet hænger under et Diplom i Lübecks Arkiv.

under den Valdemar, der bar Navnet Atterdag, have dog alle kritiske Behandlinger af den gamle Tradition været enige om at respektere Sagnets Beretning om Danebroges Oprindelse fra Valdemar Sejr og hans Estlandstog[1]). Men der er tilmed Vidnesbyrd i denne Retning at hente fra Estland selv.

Det omtaltes ovenfor, at Byen Reval, nær hvilken »Volmerslaget« stod, den Dag idag fører Danmarks Kongevaaben i sit store Sigil, og at dette Mærkes Antagelse som Stadvaaben sikkert nok er ældre end Valdemar Atterdags Tid. Byen har imidlertid endnu et andet Vaaben, som ses gjengivet i dens mindre Segl, og dette Vaaben er et rødt Skjold med et hvidt Kors (Sølvkors)[2]). Haves der yderligere Vidnesbyrd Behov for dets Forbindelse med Danmark og et dansk Rigsmærke fra en Tid forud for Valdemar Atterdag end det, som dets Sideordnethed med Byens 3 Leoparder afgiver (jvnf. S. 30), saa kunne vi anføre at det store Kjøbmandsgilde, der fra den danske Tid bærer Navnet St. Knuds Gilde, endnu den Dag idag i sine Processioner udfolder det røde Flag med det hvide Kors som sit Mærke.

Man har jo tillige i det her anførte et Vidnesbyrd om, at Danebroges Dug fra gammel Tid har været rød[3]). Dette

---

[1]) Naar A. D. Jørgensen i sin Afhdl. om Dannebroges Oprindelse Hist. Tidsskr. IV. R. V. 415 flg. udleder Oprindelsen af Antvorskovs St. Hansbrødres Korsbanner (S. 457), turde det være berettiget at henvise til, at dette Klosters Korsmærke, saaledes som det ses i Antvorskovs ældste Segl (det tidligste Exemplar er kjendt fra 1288) til begge Sider for St. Hans' Billede er et Dobbeltkors — se vi end i de senere Priorsegl og paa Gravstenene det enkelte, tilsidst splitarmede Kors. — »Danebrogsmærket« i Tyge Pusts Segl (S. 458 Anm.) er en misforstaaet Tøndehjælm.

[2]) Einlad. z. öff. Prüfung im Gymnasium zu Reval 1863. S. 9.

[3]) Det ældste historiske Vidnesbyrd om denne Farve er Hans Svannings fra 1560. (Pal. Müller: Sagnet om Danebroge S. 8). Ovenst. Bemærkn. om Danebroge i Reval ere af Forf. foredragne som de her ere nedskrevne i Oldskriftselskabets Decembermøde 1880. I Hist. Tidskr. 1881 II S. 562 o. flg. har Docent

fremgaar forøvrigt for Middelalderens Vedkommende af »Danebrogeskjoldet« i den tidt nævnte Kong Hans' Kroningskaabe paa Museet, ikke mindre end af den røde Bræmme, der lige fra Christian I's Tid kan paavises langs det hvide Kors' Arme. Skjøndt denne Bræmme mangler i Flaget, se vi den dog bestemt antydet ikke blot i Erik af Pommerns Segl men ogsaa i hans i Træ udskaarne Vaaben fra Færøerne. Overfor det helt hvide Kors i Flaget kan henvises til Omtalen af det helt røde Kors i Vaabenet paa Dronning Margretes Gravmonument (jfr. Side 44).

I Anledning af Kong Christian I's Kroning berettes det, at Kongen af den lundensiske Erkebiskops Haand modtog Rigsbanneret, »Vexillum regni«. Vi maa her udentvivl tænke paa Danebroge og rimeligvis paa en almindelig til Kroningen hørende Ceremoni[1]). Korsbanneret var jo i sin Oprindelse et Emblem for Kongen som Kirkens Stridsmand.

I Processen mellem Erik af Pommern og de slesvigske Hertuger høre vi Kongen klage over Indbyggerne paa Femern, fordi de havde afskaffet »Kronen« som Øens Mærke og tillige undladt at benytte Rigets Banner »Banderium regni«, hvortil de havde Forpligtelse. De havde baade i deres Segl og i deres Banner optaget det holstenske Neldeblad[2]). At Femernboerne foruden deres Særmærke, Kronen, havdeført et »Banderium regni«, kan jo ikke forstaas paa anden Maade, end at de idet-

---

Dr. E. Løffler efter tidligere af ham foretagne Undersøgelser i Reval meddelt »Bidrag til Bedømmelse af Danebrogs Sagnets historiske Værd« (Afhdl. ogsaa udg. særskilt med Afbildn.), der ganske gaa i samme Retning som ovenstaaende. — Man vil ikke kunne bevise, at Korsskjoldet er Revals ældste Vaaben (Dr. L. S. 566). I Seglene bliver Skjoldet med de 3 Leoparder meget ældre end hint. Men Seglenes Vidnesbyrd udelukker selvfølgelig ikke Muligheden af, at Skjoldene længe iforvejen paa anden Maade samtidigt ere benyttede.

1) Werlauff: Om Danebroge o. s. v. S. 17. Script. rer. Dan. VI. 633—34.

2) Script. rer. Dan. VII. 300.

mindste som Skibsflag benyttede et Mærke, der var normeret som Kjendingstegn for alle de Lande, der laa under Kongen som rex Danorum, og som et saadant kunne vi i Forbindelse med Vidnesbyrd fra senere Tider[1]) kun tænke os Danebroge.

Danebroges Betydning som Rigsbanner — man kan sige som Rigsmærke sideordnet de 3 Leoparder — træder paa en overraskende fyldig Maade frem gjennem Sigiller og Mønter fra Slutningen af den katholske Tid, hvilket allerede er udførligt fremstillet af Worsaae i hans Afhandling »Om Danebroge« Kbhvn 1849. Da alle Bispedømmer her i Landet efterhaanden faa særegne Vaaben eller Mærker, ses Danebrogeskjoldet i Odense-Bispernes Segl ved Siden af Billedet af St. Knud Konge, Rigets og særlig Odense Stifts Skytspatron.

Vi have to Afbildninger fra Middelalderen af Danebrogsflaget, den ene, som tidt nævnt, i Erik af Pommerns Segl, den anden paa det her gjengivne Titelbillede til Christiern Pedersøns Pariserudgave af Saxo fra 1514. Dette Billede er signeret C. P. og maa derfor antages udført i alt Fald efter Tegning af Christiern Pedersøn ligesom de Initialbilleder inde i Texten, der bære Mærket C. P. C. L. (Cristiernus Petri Canonicus Lundensis[2]). Det er efter disse to Billeder af Danebrogsflaget tydeligt, at det ikke er et og samme Danebroge, der har staaet de to forskjellige Tider for Øje.

At det oprindelige Danebroge skulde have vajet igjennem 300 Aar i Kamp, i Regn og i Slud og endog have været

---

[1]) Werlauff: Om Danebroge og Danebrogsordenen S. 21 flg. Smhld. Aarb. f. nord. Oldk. 1874. S 426. — Om Korsbanneret i Frosta Herreds Segl (Skaane) skulde være valgt som Emblem med »Banderium regni« for Øje, er selvfølgeligt umuligt at afgjøre; der skal her blot gjøres opmærksom paa et Korsbanners Forekomst i et Herredssegl.

[2]) Chr. Bruun: Aarsberetn. fra det kgl. Bibliothek I. 205. (herfra Fig. 18).

nogenledes bevaret til henimod vor Tid, er i og for sig meget usandsynligt. Hvorlænge holde vel Nutidens Regimentsfaner?! Og Danebroge var ikke et Banner, som kun ved særlige, højtidelige Lejligheder vajede i Hæren. I 1439 høre vi »Danebroge« ført af Marsken Niels Stensøn i Sverige.

Fig. 18. Titelbilledet i Christiern Pedersens Udg. af Saxo 1514.

»Danebroge« erobres 1464 af Svenskerne ved Overfald paa Kong Christian i Steka Sund. »Danebroge« bliver paa Valpladsen paa Brunkebjerget 1471. »Danebroge« tabes i Ditmarskerkrigen 1500[1]).

---

[1]) Werlauff: Om Danebroge o. s. v. S. 9.

Allerede det, at »Danebroge« historisk kan paavises tabt tre Gange, gjør det mere end sandsynligt, at det originale Danebroge som anerkjendt Rigsemblem har været mangfoldiggjort ved mange Efterligninger, der kun have havt det fælles, at de alle viste et hvidt Kors paa rød Bund. Og hertil kommer endnu en anden vigtig Omstændighed.

Havde det været selve det gamle himmelfaldne Danebroge, der tabtes i Ditmarsken 1500, hvorledes kan saa den med Ditmarskertoget samtidige Christiern Pedersøn i sin danske Krønike, der er skreven i Tidsrummet 1501—29, fortælle, at Kong Erik af Pommern blandt de Rigsskatte, han bortførte fra Riget ved sin Flugt, medtog »en bannere, som kallis Dannebroge, huilcken Gud sende dannske mend ned aff himmelen med sin hellige engill, ath the skulle føre hannom i krigh mellom them och thieris finder, som the och offthe giorde och wonde ther med stuor priss och ære« [1]). Christiern Pedersøn, den gejstlige Mand med saa varme fædrelandske Interesser, kunde ikke have skrevet dette, saafremt han nogentid før 1500 havde set det gamle Danebroge eller blot hørt, at selve denne dyrebare Relikvie var tabt i Ditmarskerkrigen — og kunde en saadan Begivenhed være gaaet hans Øre forbi?

Efterretningen om det gamle Danebroges Tab i Ditmarsken i Aaret 1500 kommer først frem i sidste Halvdel af Aarhundredet og findes saaledes hos Hvitfeldt og noget tidligere i Johan og Henrik Rantzaus Skrifter om »Bellum Ditmarsicum« [2]), idet det hedder, at den Fane, som var erobret fra Kong Hans, og som af alle de danske Konger var holdt for et ærværdigt Klenodie, tilbagegaves mellem de andre i 1500 erobrede Trofæer ved Ditmarskernes Under-

---

[1]) Chr. Pedersøns Danske Skrifter V 488 (495). Krønikens Affattelsestid jvnf. ib. 543—44.

[2]) Jvnf. Paludan-Müller: Sagnet om d. himmelf. Danebrogsfane.

tvingelse 1559[1]). Traditionen i den Ahlefeldske Slægt lød paa, at Bannerføreren Hans Ahlefeld havde revet Dugen af Stangen og svøbt den om sig, da han faldt for Ditmarskernes Spyd. Saameget er ifølge Henrik Rantzau sikkert, at det kun var et »fragmentum« af Hovedbanneret — som aldrig nærmere beskrives — der blev givet tilbage og ophængt i Slesvig Domkirke.

Ligesom vi nu i vore Dage ved Synet af et hvilketsomhelst Danebrogsflag kunne synge, at det faldt fra Himmelen ned, saaledes har man ogsaa i Middelalderen kunnet pege paa det himmelfaldne Banner — længe efter at Originalen var gaaet tabt. Man huske blot paa, at det »himmelfaldne« Danebroge i Aaret 1527, altsaa ialtfald 27 Aar efter at Originalen ifølge Hvitfeldt var tabt, opregnes mellem de tolv Klenodier, som Danmarks Rige besad[2]).

---

1) At den ditmarsiske Vise (cit. af Pal Müller l. c. 11) skulde tale om Kongens Hovedbanner Danebroge er i høj Grad tvivlsomt. Det hedder kun, at Kirketaarnet i Meldorp blev prydet med et med Guld og Perler ziret Kors, der sikkert nok ikke blev stukket ud som Sejrstegn af et Glughul. Lad dette ogsaa være sket med »Kongens Banner« som man kunde antage efter den yngre Vise (Neocorus Ditmarskerkrønike II. 564.), saa er det utroligt, at her er Tale om »Kongens Hovedbanner« — som det af Prof. P. M. menes den himmelfaldne Relikvie. Man har sikkert nok paa sædvanlig Krigsmaner hejset et Sejrsflag, der kunde blive paa Stedet, men man har ikke gaaet op i Taarnet med selve Hovedbanneret og stukket det ud af Vinduet. — Til A. D. Jørgensens Indvendinger i den cit. Afhdl. om Danebroge i Hist. Tidskr. mod Prof. Pal. Müllers Hypothese om det oprindelige Danebroge som et Labarum maa nærv. Forf. fuldt ud slutte sig. — Den Form, Rigsbanneret har i Erik af Pommerns Segl, maa i alle Tilfælde anses for at være den, der kommer Originalen nærmest, ihvorvel man helst vilde antage, at dennes Dug havde endt i 2 à 3 smale Flige.

2) Script. rer. Dan. VIII. 499. Grunden til at Rantzau'erne saa paa det tilbageerobrede Danebrogsflag som en »Antikvitet«, der var deres egen Tid fremmed, kan antages at ligge deri, at dette Mærke ikke i deres Tid var Hovedbanner

Ved Siden af Vidnesbyrdene om Danebroge som Rigsflag bliver det at tage i Betragtning, at Kongerne udentvivl har ført et specielt Kongeflag med Kongevaabenet som Mærke. Det berørtes ovenfor, at der var en gjennemgaaende Forbindelse mellem Fyrsternes Skjoldemærke og Bannermærke i Middelalderen[1]), og at deres Bannermærke under sædvanlige Forhold blev Rigets Bannermærke. I Overensstemmelse dermed se vi i Ernst v. Kirchbergs Rimkrønike stedse de danske Konger føre det danske Kongemærke, de blaa Leoparder i gult Feldt, og selv et Sigil fra Valdemar Sejrs Tid viser os efter heraldiske Regeler Løvemærket ogsaa som denne Konges Bannermærke.

Dette Sigil er et Contrasigil, som Kongen kun førte i sin første Regeringstid, og dets Vidnesbyrd griber saaledes ingenlunde forstyrrende ind i Antagelsen af, at Valdemar Sejr var den Konge, der optog Danebroge som »Banderium regni«. Kongen ses i Rustning tilhest; foran Brystet holder han Skjoldet med Kongevaabenet i den ene Haand, i den anden et Banner med en lang smal trefliget Dug. Skjønt svagt skimtes dog i det ene af de faa bevarede Aftryk aldeles bestemt en springende Løve, svarende til Løverne i Skjoldet. Det smale Rum har kun givet Plads for en enkelt Løve som Antydning af Mærket i det hele. Kun Slutningen af Omskriften er tilbage paa det ene af de tre nu

---

for den danske Landarmé. Dette var jo Tilfældet ligetil henimod vore Dage; hvert Regiment havde sit Flag.

[1]) Smhld. Albrekt af Orlamündes Skjold og Bannermærke i hans Segl afbildet i Aarb. 1879. Side 43. — At Sammenstillingen af Vaabnerne, navnlig det »omvendte« Skjold, (Aarb. l. c. smhld. S. 54) skulde tyde hen paa »Landesorg« efter Kong Valdemars Fangenskab, er en søgt og fejlagtig Fortolkning, bevises deraf, at dette Segl hænger under Breve fra 1222 $^{20}/_{5}$ og endog 122[illegible] $^{1}/_{1}$ (i Lübeck Domkapitels Archiv, nu i Oldenburg), medens Kongen som bekjendt først 1223 faldt i Fangenskab.

bevarede Exemplarer af Seglet[1]). Efter Suhm IX. S. 9. har den lydt »Valdemarus dux juciæ dominus Nortalbingiæ« hvilken Indskrift, læst i Forbindelse med Forsidens »Danorum Sclavorumqve rex» svarer til den Titel Valdemar Sejr fører i Breve fra Begyndelsen af sin Regering[2]). Grunden til, at Kongen siden opgiver dette Contrasegl og sætter sit Skjold med Løverne istedenfor sit Rytterbillede, er maaske

Fig. 19. Valdemar Sejrs Segl. (Det ældre Contrasegl).

den, at det i sydligere Lande var bleven Regel, at kun Hertuger og Grever fremstilledes saaledes i deres Segl — en Regel, der ogsaa blev fulgt i Sverige, medens i Norge

---

[1]) I Arkiverne i Lübeck (1202—3) og i Meklenburg-Strelitz (1205).

[2]) Jvnf. Molbech: Hist. Aarb. I. 53.

endnu Kong Erik Præstehader († 1299) ses tilhest i sit Segl. —

Naar den danske Flaade laa sejlfærdig i Havnen, vajede sikkert Banderium regni ɔ: Danebroge fra Mastetoppen eller Bagstavnen som et fælles Kjendemærke. Men paa Kongeskibet og i det hele paa de Skibe, Kongen selv ejede eller som vare udrustede af de kgl. Lehnsmænd, saas tillige Kongeflaget med Kongens Vaabenmærke. Omtrent saaledes er jo Forholdet den Dag idag.

Fig. 20. Det frisiske Landskabs Everschips Segl.

Det skal ikke lades uomtalt, at Kunstmaler Stolle i Lübeck, der i en lang Aarrække havde arbejdet i Maria-Kirken, fortalte Forf., at et andet Flag havde hængt i Kirken nærved det, der endnu er tilstede. Han mindedes tydeligt det hvide Kors; om Bundfarven turde han ikke udtale sig bestemt, men han tegnede efter Hukommelsen Flaget for mig. Dets Form var et Splitflag som vor nuværende Danebroge, men ogsaa som det Korsbanner, der ses vaje paa Mastetoppen af Skibet i Everskip-Seglet fra 1414 (Fig 20). Flaget havde været i en meget pjaltet Tilstand og var nedtaget eller nedfaldet; det kunde nu ikke længere efterspores.

ISLANDS FORTIDSLÆVNINGER.

AF dr. Kr. KÅLUND.

Island, der ved sin ældre litteratur har så stor betydning for studiet af Nordens oldtid, yder med hensyn til oldsager og andre fortidslævninger langtfra noget tilsvarende; og i henseende til fundenes mængde og de bevarede genstandes antal vil dette land vel altid stå betydelig tilbage for de fleste andre egne af Norden. Hvad således de egenlige »oldsager«, genstandene fra den för-kristelige tid, angår, vil det let ses, at deres antal umulig kan være stort, når man erindrer, at øens bebyggelse først år 874 tog sin begyndelse, og at kristendommen dernæst allerede år 1000 indførtes. Men på den anden side får jo rigtignok øens jærnaldersfund en ganske særlig interesse ved det bestemte, skarpt begrænsede tidsrum, hvortil de lader sig henføre. Foruden ved fundene fra den yngre jærnalder fæster opmærksomheden sig, hvad fortidslævninger på Island angår, især ved tomterne eller de bevarede bygningsrester (rigtignok ofte af meget tvivlsom alder) og ved forskellige løse middelalderlige genstande. navnlig træskærerarbejde. tildels med runeskrift, samt rune-ligstenene. Under de tre grupper: 1. Grave og gravfund, 2. Tomterne, og 3. Middelalderlige sager, navnlig de med runeskrift forsynede genstande, samt runestenene — vil derfor øens bevarede lævninger fra en ældre tid naturlig kunne behandles.

I. Grave og gravfund på Island.

Kan man tro traditionen, findes der på Island en overordenlig mængde oldtidsgrave; næsten hver gård har sin. Er nemlig gårdsnavnet dannet ved sammensætning med et mandsnavn (Ravnkelsstad f. eks.), så antages denne mand for landnamsmanden, og hans höj påvises da næsten ufravigelig, — som oftest en anselig höj eller bakke, der tydelig viser sig ikke at være dannet af menneskehånd, stundum dog også en forholdsvis ubetydelig höjde i tunet, der da ofte fredes. At man her har med ganske vilkårlig almuegætning at göre, overbeviser man sig dog i almindelighed snart om. Nogen ægte overlevering angående oldtidsgrave består i det hele næppe på Island. Af de i Landnamabog og sagaerne omtalte gravhöje er de fleste helt forglemte, og for de andres vedkommende påvises stedet ved en lignende løs gætning, som tilfældet er med de nysnævnte såkaldte landnamsmands-höje. Selv i de få tilfælde, hvor en i ældre kilder omtalt oldtidsbegravelse har ladet sig genfinde, er det næppe sket i følge uafbrudt overlevering, men fordi stedet for graven i vedkommende saga er så nöje beskrevet, at dette med lethed til enhver tid har ladet sig genfinde. De virkelige gravhöje har vistnok i reglen været forholdsvis uanselige, eller er i alt fald i tidens løb blevet det ved sammensynkning og stormens blottende magt. Allerede de kyndige og besindige forskere Eggert Olavssön og Bjarne Povlssön udtaler i deres »Reise igiennem Island« fra midten af forrige årh., at de fleste virkelige gravhöje på Island »kun viser sig som en liden tue, hvorfor og deres rette sted er forblevet ubekendt og andre af naturen dannede höje udgivne for dem«. Noget lignende fremgår — rigtignok indirekte — af den utrolig naive afhandling om gravhöje på Island af den omtrent samtidige Jon Olavssön fra Grunnavig, der findes i Antkv. Ann. II; ti de eneste gravhöje, han ved at berette om, er sådanne naturlige bakker, som folketroen har gjort til

oldtidsbegravelser. Besynderlig nok synes der ved den tid at have bestået en tradition om, at alskens gammelt kirkeinventarium, som man ikke kendte oprindelsen til, var fundet i höje.

I øvrigt fortæller sagnet på Island — som i det øvrige Norden — om vanskeligheder forbundne med gravninger i oldtidshöje. Navnlig afbrydes de begærlige skattegravere ved den velbekendte öjenforblændelse, at den nærmeste gård synes at stå i lue. Også andre grunde har bevirket, at indtil den nyeste tid en stærk ulyst til at udgrave höje har hersket på Island —: man mente, sligt bragte ulykke over gravfredens forstyrrere, höjboen åbenbarede sig for vedkommende i drömme og bad om fred eller truede o. s. v., en ulyst, der kan have været ganske heldig for bevarelsen af landets virkelige gravhöje. De allerfleste gravfund er gjorte ved et tilfælde, og indtil nu har så at sige ingen systematisk udgravning fundet sted. Kun enkelte islandske gravfund (næppe mere end fire sikre) opbevares i Oldn. Museum i Kbh., der i det hele blandt omtrent halvtredje hundrede islandske genstande kun kan opvise 20—30 jærnalderssager, hvad der giver en ret god forestilling om disses fåtallighed indtil den aller sidste tid, og selv nu kender man i det hele kun 30—40 islandske gravfund fra den förkristelige tid. At disse gravfund trods deres ringe antal giver ret interessante resultater, vil forhåbenlig fremgå af efterfølgende udsigt[1]).

---

[1]) Med hensyn til kildernes tilgængelighed kan fremhæves, at i Undsets »Norske Oldsager i fremmede Museer« findes en fortegnelse over de i Oldn. Museum opbevarede isl. jærnalderssager. Fremdeles foreligger trykt to hæfter af fortegnelsen over de i oldsagssamlingen i Reykjavig opbevarede genstande, der indeholder meddelelse om samlingens tilvækst fra dens stiftelse 1863 til 1870. For fremtiden vil forhåbenlig årsberetningerne fra det nystiftede Oldsags-selskab i Reykjavig indeholde meddelelser om de interessantere fund;

Gennemgår man landet syssel for syssel, udgående fra det sydvestlige hjörne (egnen omkring Reykjavig) og iagttagende den i »Bidrag til en historisk-topografisk Beskrivelse af Island« anvendte rækkefølge for syslerne, viser sig følgende fordeling af de kendte oldtidsgrave.

1. Guldbringe syssel.

Fra dette syssel haves kun en enkelt, men til gengæld meget interessant gruppe af oldtidsgrave, nemlig dysserne ved Havrbjarnarstad (Hafrbjarnarstaðir) længst imod nord på det såkaldte Rosmhvalanæs, en mindre halvø, der strækker sig ud i Faksebugten fra den vestligste del af den store Reykjanæshalvø, der jo indbefatter så godt som hele Guldbringe syssel. Her blottede vinterstormene 1868 syv dysser, der undersøgtes af bonden på Havrbjarnarstad. Dysserne, der nu viste sig som utvivlsomme hedningegrave, havde vel været kendte tidligere, men man havde antaget dem for grave over en dansk foged Kristian og hans følge; denne dræbtes her tilligemed 7—8 ledsagere på reformationstiden til hævn for den katolske biskop Jon Aressöns henrettelse. Sagnet fortalte, at de dræbte blev dyssede, hvorefter hovederne afhuggedes og sattes ved deres bag. — Den störste dysse, som var den eneste, der nöjagtig vendte i øst og vest, var 7 al. lang og 2 al. bred, spidst tilløbende i bægge ender. Her lå vestligst i dyssen, med hovederne i vest, ligene af to mennesker, en fuldvoksen mand og et 10—12 år gammelt barn; ved fødderne af dem lå benene af en hest. Manden havde hjælm på hovedet, ved hans höjre side lå et prægtigt sværd med sølvindlagte hjalter — klingen var indesluttet i en læderbetrukket træskede, med forgyldt broncedopsko, der i gennembrudt arbejde fremstillede de såkaldte drageslyngninger —, endvidere et økseblad og et bidsel; i dyssen fandtes desuden et stort spydblad, benkamme, knive, en hvæssesten, en kedel, en stor tand og flere nagler, samt

---

af disse er nu første hæfte udkommet under titel »Árbók hins íslenzka fornleifafélags 1880 og 1881«. For de senere års vedkommende må også et og andet søges i de Islandske blade — Blandt utrykte kilder må navnlig fremhæves de antikvariske beretninger fra de islandske præster (fra 1817 og nærmest ffg. år), et og andet kan også findes i de til det Isl. litt. selskab indsendte sognebeskrivelser (fra c. 1840 og ffg. år).

hist og her omkring benene en mængde rustmættede træstumper, som man gætter på har været af et skjold lagt over manden (da der også blandt det i dyssen fundne synes at være lævninger af en skjoldbugle), — eller af en båd, hvis manden muligvis kan have været höjlagt i skib (om naglerne fremhæves det, at de er for plumpe til at kunne have hørt til et skjold).

I dyssen nr. 2 fandtes benene af en mand, en hund og en hest, samt et spydblad. Også her, ligesom i den første dysse, viste det sig tydelig, at hesten havde ligget i den manden modsatte ende af höjen, hunden derimod ved hans fødder.

Tredje dysse indesluttede benene af en mand og en hund, samt et spydblad. Formodenlig påvirket af den ovennævnte tradition mente undersøgeren her at finde mandens hoved sat ved hans bag.

I den fjærde dysse fandtes menneske- og hestebén, og måske hundeben.

Om dysserne nr. 5—7 siges kun kortelig, at der i dem fandtes »lignende ben og brudstykker af ben«, dog kun få, og ingen andre lævninger.

Omkring hver begravelse var der sammenstablede sten, hvorover der var lagt större, flade sten, og derover har der så været opkastet sand eller tækket med græstørv; alle dysserne lå så at sige fuldstændig over jorden.

Man har vistnok her lævningerne af en oftere benyttet begravelsesplads, formodenlig familjebegravelse; men angående hvem den kan have tilhørt, giver sagalitteraturen ingen vejledning.

Om disse fund se i øvrigt IB. I, 34—36[1]).

2. Kjos' syssel.

Fra dette lille syssel kendes ingen gravfund.

3. Ånæs syssel.

Dette syssel, der er af betydelig udstrækning og indbefatter nogle af de egne, hvor bebyggelsen strækker sig længst op i landet paa Island, har også forholdsvis mange gravfund at opvise.

a. Fra selve altingsstedet på Tingvold (þíngvellir) berettes om et fund fra første del af forrige århundrede, idet den gennem tingsletten løbende Öksarå bortskyllede en dél af en gravhöj — der synes at have stået på selve den ved en forgrening af åen dannede holm —, hvorved nogle metalstumper kom til syne. Jon

1) »IB.« — således citeres nærv. forf.'s »Bidrag til en historisk-topografisk Beskrivelse af Island«. — Som et hjælpemiddel til orientering i beliggenheden af de islandske sysler henledes opmærksomheden på det IB., II ledsagende oversigtskort.

Olavssön meddeler, at man i höjen skal have fundet et hestebilled af malm, kaldet Freyshest. Höjen kaldte man Torlejvs-höj, efter den bekendte Torlejv jarleskjald, der — efter at være dræbt på altingsstedet — höjlagdes sammesteds. Dette navn er dog vistnok fejlagtigt, da Torlejvs höj efter vedkommende sagas angivelse må antages at have stået nord for åen. — Sml. IB. I, 123—25.

Den centrale del af Ånæs syssel udgöres af den forholdsvis langt fra kysten liggende bygd Biskopstungerne, i hvis sydlige del det berømte Skålholt, fordum bispesæde, ligger. Fra dette distrikt haves to gravfund.

b. Det ene fund, der gjordes 1840, indsendtes til museet for nordiske oldsager, Kbh., hvor de fundne genstande opbevares. Man fandt her ved Miklaholt vest for Torfastaðir, på nogle banker, hvor der skönnedes at have været gravhöj, og hvor der i nærheden sås 4—5 smådysser af flade sten, 2 skålformede spænder, et kløverbladformet og et rundt spænde, perler, et bidsel, der endnu sad i hestehovedet, samt lævninger af en hængelås. — Sml. Undset s. 55—56.

c Det andet fund, der nu opbevares i museet i Reykjavig, gjordes år 1876 ved gården Brú øverst i en höj banke, hvor vinden havde blottet en oldtidsbegravelse. De første genstande (to spydblade og et økseblad) fandtes af et tiårigt pigebarn; derefter gav bonden paa Bru sig i færd med undersøgelsen af »dyssen«, som begravelsen rigtignok kun uegenlig kan kaldes, da den ingen sten skal have indeholdt. Denne undersøgelse er først flere år efter mundtlig beskrevet af ham. Her fandtes: et större og et mindre spydblad — med spor til træskaftet, et økseblad — med spor til skaft, en skjoldbugle, 25 perler (de fleste af forskellig farvet glas, enkelte af mosaik og rav), en lille broncebjælde eller klokke (sekskantet, c. 1 tomme höj), en slibesten, brudstykker af en hovedskal samt nogle kindtænder, 2 söm, et skålformigt spænde, samt nogle tynde (tildels udhvælvede) jærnstumper og en smule bly. Hovedet skönnedes at have vendt i sydøst, fødderne i nordvest, øksen lå ved höjre side, skjoldbuglen måske over hovedet; om de øvrige sager kunde intet afgöres. — (Árbók 1880—81.)

d. Ude ved Kysten i Ånæs syssel ligger det flade og fugtige landskab Floë. Her er fornylig ved gården Traðarholt undersøgt en gruppe gravhöje, der vinder en særlig interesse ved at være omtalte i den islandske sagalitteratur (Landnámabók, Flóamanna saga). De pågældende sagaer fortælle, at ved Haugavað kort fra Tradarholt er vest for vejen tre höje over de ældste slægtled af den til Tradarholt knyttede familje, landnamsmanden Hallstén samt hans to sønner Atle og Ölve; øst for vejen höjlagdes senere Atles drabsmand Ravn, da han var bleven dræbt

ved Haugavad af Tord Atlessön, som således hævnede sin faders død. Haugavad, der nu benævnes Barnanesvað, fører over den ene ende af den lille sø Skipavatn, som man passerer, når man nærmer sig Tradarholt syd fra. Vejen fører ganske rigtig mellem nogle småhöje, hvis nederste del dog har udseende af at være naturlig klippe, og som man allerede tidligere opfattede som de nysnævnte i sagalitteraturen omtalte gravhöje. — Allerede 1862 fandt man i en af höjene et spydblad, da ridestien for en tid på grund af fugtighed var lagt her op over; men først 1880 blev höjene på foranstaltning af det nystiftede Oldsagsselskab i Reykjavig nærmere undersøgte. Vest for vejen iagttoges og undersøgtes tre höje, i hvilke der fandtes menneskebén. I to af höjene lå liget i retningen øst—vest med hovedet i vest, i den tredje i nord—syd med hoved imod syd; hesteknoglerne lå ved fødderne af de begravede med spor af bidsler ved. Endvidere fandtes en skjoldbugle og spor til træ af skjoldet, et par metalspænder, der antages at have hørt til sværdbæltet, med et brudstykke af et jærnvåben; også sås mange rustspor efter våben, særlig ved ligenes venstre side. Ligene have været henlagte på klippegrund i höjene. I höjen øst for vejen fandtes menneskeben med retning øst—vest for det nedlagte lig; foruden jærnrust fandtes her kun to glasperler; denne tarvelige udstyring vilde jo passe ret vel med, at efter sagaerne den af sine fjender dræbte (og formodenlig strax på stedet begravede) Ravn her skulde være höjlagt. — (Þjóðólfur $^{28}/_{8}$ 80.)

e. Fra et gravfund i det sydvest for Biskopstungerne liggende landskab Grimsnæs indsendtes 1832 til museet for nord. olds. et økseblad med spor af træskaftet. Denne oldsag var år 1829 fundet i nærheden af gården Snæfokstaðir ved et menneskeskelet temlig dybt i jorden ($^{3}/_{4}$ al.), dog som det synes i en dysse. Sml. Undset s. 54 og IB. I, s. 187.

4. Rangåvolde syssel.

Uagtet dette syssel er baade forholdsvis stort og velbefolket, er kun på et enkelt sted sikre oldtidsgrave påviste, nemlig ved Østre Rangå, omtrent midtvejs i syslet. Også disse dysser sættes i forbindelse med et betemt fra sagalitteraturen bekendt optrin, nemlig den i Nials saga så meget omtalte Gunnar fra Hlidarendes kamp med sine fjender ved Knavaholar (Knafahólar). Her ses nu næppe mere end to dysser, opførte af vandslidte sten. Efter at jorden er bortblæst, har man i løbet af en længere årrække fundet adskillige menneskebén her, navnlig i den sydligste dysse, der antages at have indesluttet flere lig. Reykjavig-museets old-

sagsberetning angiver de herværende dyssers antal til c. 5. I en af disse fandtes en bénring (1 tom. bred, 1 tom. vid) med drageslyngninger og fremstillinger af to hjorte, den antages at have omsluttet den nedre ende af et økseskaft. Vistnok til samme sted sigter den antkv. indberetn (1818), der fortæller, at i Haugsvík i Árbæ land, hvor ingen vidste af höj eller grav at sige, havde vinden blottet benene af 5 mænd. Endelig har E. Olafsen og B. Paulsen i deres Islands Reise (s. 1035) en beretning, der sikkert gælder samme gruppe af oldtidsgrave. Der var nemlig (i følge denne kilde) i begyndelsen af forrige årh. ved Knavaholar kort fra Keldur i en stendysse ved nogle menneskeben fundet to hlutaskálir eller lodskåle af forgyldt messing, dobbelte, med udpuklet, gennemskåret arbejde; på fodret, som var støbt, sad et kendeligt aftryk af fint lærred, og nede i bunden var en bred ring loddet fast, uden tvivl for at et bånd kunde trækkes derigennem. Meddelerne antage, at man her har nogle af de til spådomsbrug i den hedenske tid anvendte vægtskåle; snarere indskrænker det hele sig vistnok til, at man her har fundet et par af de i hedenskabets sidste tid så almindelige skålformige spænder (der dog sædvanlig antages for kvindesmykker) — Se i øvrigt IB. I, 223.

5. Vestmanø syssel.

Herfra kendes intet gravfund.

6. Borgefjords syssel.

Går man fra de oven anførte, i den sydvestligste del af landet liggende sysler mod vest og nord, møder først Borgefjords syssel. Fra dette syssel kendes intet gravfund; i følge mundtlig meddelelse skulde dog på Haugsflöt syd for Hvitå have været en — nu af åen bortreven — gravhöj, hvori der var bleven fundet oldsager. — Se IB. I, 308.

7. Myre syssel.

a. I Myre syssel ligger den bekendte gård Borg, Egil Skallagrimssöns bolig, de fra ham stammende »Myremænds« hovedgård. Gårdens første besidder var Egils fader Skallagrim, om hvem Egils saga beretter, at han efter sin død blev höjlagt på det nærliggende Digranæs (nu Borgarnæs) med sin hest, sine våben og sine smedderedskaber, men uden andre kostbarheder; senere nedlægges hans ved et ulykkestilfælde omkomne sönnesön Bödvar i samme höj. Denne höj eller dysse, som man vidste at påvise i en derefter benævnt »Skallagrimsdal«, undersøgtes 1866 af nogle bønder fra omegnen. Höjen var omtrent 8 al. i tværmål;

øverst i denne lå en stor flad sten, derunder var en opstabling af kredsformig ordnede, temlig store stene; nederst i höjen var en stor klippeblok, som antoges at have dækket liget; den var ved undersøgelsen knækket, — og dels heraf, dels på grund af nogen forstyrrelse af stenene i den ene side af højen formodede man, at højen havde været åbnet én gang för. Derefter fandtes endnu et stenlag og saa flad klippegrund. Med undtagelse af svage spor af metalrust fandtes i øvrigt ved denne udgravning aldeles intet. — Sml. IB, I, 377.

Hvorledes det forholder sig med den nysnævnte tradition bliver imidlertid tvivlsomt, når man ser, at den antkv. indberetn. 1817 erklærer, at Skallagrims höj ikke ses og antages for længst at være afbrudt af søen; heller ikke nogen anden oldtidshöj der i sognet kendtes. Tilmed passer beliggenheden ikke godt til sagaens ord, i følge hvilke Skallagrim skulde være höjlagt yderst på næsset (á framanverðu nesinu), hvortil også præstens ord om höjens formodede ødelæggelse ved søbrud sigter.

b. I den vestligste del af Myre syssel, Hraun-hrepp, ved gården Skiphyl (Skiphylur) omtaler den antkv. indberetn. 1817 en formodet oldtidsbegravelse Harpekarlshöj (Hörpukarlshaugur), der åbnedes i håb om, at man der kunde finde nogle oldtidslævninger; man skuffedes dog; thi det hele, man fandt, var, som det antoges, noget meget gammel kulaske på en strækning af længde og bredde som en fuldvoksen mand.

8. Hnappadals syssel.

Fra dette lille syssel kendes ingen gravfund.

9. Snefjældsnæs syssel.

a. Ved gården Laugarbrekka på sydsiden af det langt mod vest fremskydende Snefjældsnæs påvises en gruppe begravelser, der vel udgives for at stamme fra middelalderen, men som sikkert er ægte hedningegrave, til hvilke på en lignende måde en fejl tradition har knyttet sig, som tilfældet var med dysserne ved Havrbjarnarstad, og hvorpå endnu flere eksempler kan påvises. I følge den antikv. indberetn. fra begyndelsen af dette århundrede er gravenes antal 24. De føre navnet irske dysser. Sagnet beretter nemlig, at her ligger begravet besætningen af et irsk handelsskib, der var landet paa nordsiden af Snefjældsnæs, og hvis mandskab ved voldsom fremfærd havde vakt befolkningens harme, så at denne sluttelig tog sig selv tilrette og dræbte de fremmede. Præsten, der har affattet den antkv. indb., undersøgte i sommeren 1794 dette sted: I hver dysse sås som en aflang fordybning.

I den störste dysse stødte han først på nogle stene, mos, lyng og brunlig jord som tørv; derefter rød jord omtrent et kvarter, hvori fandtes 10—12 store hestekindtænder, omtrent lige så mange nitsöm, hvormed han antog at en skjoldrand havde været fastsömmet, samt et spydblad. Efter et forgæves (af frosten afbrudt) forsøg på fortsat udgravning 1817 undersøgtes år 1818 påny tre af dysserne, men med undtagelse af den »røde træjord« fandtes intet. Muligvis som en hypotese til forklaring af den omtalte røde masse og dyssernes indsunkne form står præstens angivelse, at der omkring hvert lig har været opstablet en stenkreds noget höjere end selve liget, der lå på den flade jord; oven over liget er der bleven rejst spærrer som i en stabel, derover er der lagt græstørv, og så omkring spærrernes nedre ende anbragt 1—2 stenrader. — Se i øvrigt IB. I, 417.

b. I IB. I, 450 er kortelig omtalt, at man i en nyere tid har gravet i den fra Eyrbyggja saga bekendte Arnkel godes gravhöj. Denne udgravning omtales med et par ord i Reykjavig-oldsagsberetningen I, 47, hvor der siges, at her intet fandtes, men at dens bygning meget lignede Skallagrims höjs ved Borg.

10. Dala syssel.

Herfra kendes ingen gravfund.

11. Bardastrands syssel.

Heller ikke her kan noget egenligt gravfund påvises. Kun berettes, at der mellem de to vestligste gårde på selve Bardastranden i en höjtliggende grusstrækning er fundet en mængde menneskeben. — IB. I, 552.

12. Isefjords syssel.

I følge en utrykt optegnelse af Jon Olavssön fra Grunnavig opdagedes c. 1747 på gården Fót (Fótur) i Seydisfjord en oldtidsbegravelse i tunet her. Ved at lægge grunden til et udhus stødte man først paa en stor og flad sten, som bedækkede det aflange af store sten dannede gravsted, hvori benene af en overordenlig stor mand lå. (Denne åbenbarer sig natten efter for bonden for at få fred i sin grav.) Trods det noget mistænkelige i beskrivelsen ligger dog sikkert et virkeligt oldtidsfund til grund for samme, og det synes, at man her har haft en underjordisk begravelse uden opstablet dysse. — Sml. IB. I, 586—87.

13. Hunavatns syssel.

Med Hunavatns syssel begynder de velbefolkede og anselige Nordlands-bygder, der også har flere interessante gravfund at opvise.

a. Ved Gljuvrå (Gljúfurá), kort fra dens udløb i den store indsø Hòp, der ligger omtrent midtvejs i syslet ud mod kysten, udgravedes år 1868 en dysse neden til i en bakke. Der fandtes kun benene af et menneske og en hest; ligets retning var sydøst-nordvest; hesten, der fandtes ved ligets fødder, havde været lagt på ryggen. Dyssen var aflang og til bægge sidder bygget af uregelmæssig opstablede sten. Den øvre ende skal dog ikke være bleven udgravet. — Sml. IB. II, 25.

b. I den noget østligere fra sagalitteraturen velbekendte Vatnsdal er for nylig (1879) gjort et ejendommeligt gravfund ved gården Kornså (Kornsá). Graven, der i beretningerne kaldes en dysse, synes at have været en underjordisk begravelse uden gravhöj; den fandtes år 1879 i en banke ud for gården (der dog ikke nu står på sin gamle plads), da den her boende sysselmand lod grave kælder under et nyt hus, som påtænktes opført sammesteds. Intet tyder på, at her har været begravet mere end ét lig. Man fandt en næsten fuldstændig stålhue, der endnu omsluttede hovedskallen; den var dannet ganske efter hovedets form uden nogen fremstående kant. Endvidere: en saks som en fåresaks, 10" lang (en mankesaks formoder man), en kniv af hvalben, uden metal, af störrelse som en lille dolk, en benkam, en vægtskål af bronce (som nr. 359 i Sveriges historia I, ved Montelius), to spænder (kappespænder som det antages) af ejendommelig form, med drageslyngninger i gennembrudt arbejde, hvorimod kanten dannes af flade smådopper eller korn. De er omtrent 2" lange og 1" brede, lige afskårne for den ene ende, mere spidst tilløbende ved den anden. På undersiden har der været anbragt en nål på hvert. Forenden (den lige afskårne) er forsynet med huller, og man gætter på, at de her har været forbundne ved en lænke. Fremdeles: en bjælde eller lille klokke, sekskantet, med spor til knebel, aldeles som den ved Bru i Biskopstungerne fundne; 3 perler (en prægtig jaspisperle, nogle rav- og mosaikperler, resten forskellig farvede glasperler) — disse perler fandtes ved ligets hals, og der sås endnu spor til det bånd, hvorpå de havde været trukket. Sluttelig må endnu som fundne genstande nævnes: en pincet af bronce, en spændenål (af sølv?), to jærnstumper og forskellige stykker messing. — Gravens retning fulgte omtrent Vatnsdalens, nord-syd; ligets hoved, der formodenlig ved stålhuen var langt bedre bevaret end de øvrige knogler, vendte i nord. Liget lå omtrent 2 alen under græstørven. Efter jordens farve mente man at kunne slutte, at træ havde været nedlagt i graven; her fandtes ogsaa mange småstene, især over ligets øvre del. Benkniven med flere andre genstande fandtes ved ligets höjre side. Efter den første beretning

skulde der tillige være fundet heste- og hundeben i graven. Dette er dog senere bleven berigtiget derhen, at omtrent 6 al. øst for graven fandtes menneske-, heste- og hundeben, der lå uordenlig i en dynge. Disse anses for yngre og oldtidsgraven uvedkommende. Dette må dog af forskellige grunde synes temlig tvivlsomt; og navnlig vilde, hvis man turde antage angivelsen af menneskeben blandt de fundne knogler for beroende på en misforståelse, en sådan höjlægning af husdyr i nogen afstand fra herren have sit aldeles tilsvarende i andre fund (se Kalvborgarå o. fl.). — Arbók 1880—81. Fundet opbevares i Reykjavigmuseet.

c. I nabobygden nordøst for Vatnsdal, ved gården Sauðanes nordvest for søen Laxárvatn fandtes år 1834 i jorden — sammen med lævningerne af et menneskeligt skelet — et skålformet spænde. — Dette opbevares i museet for nord. olds. Kbh. som nr. 3419. Sml. Undset s. 54.

d. Fra syslets nordøstligste del, den såkaldte Skagestrandshalvø, haves et gravfund, der, om end af traditionen sat i forbindelse med et nærmere nutiden liggende optrin, sikkert må henføres til den førkristelige tid. Nærved præstegården Höskuldsstad (Höskuldsstaðir) fandtes nemlig i en dysse, som i følge traditionen skal være over opkastet over nogle her ihjelslagne spanske sørøvere, en slibesten samt et jærnvåben (sværd eller spydblad).

14. Skagefjords syssel.

a. Østlig i det Hunavatns syssel og Skagefjords syssel forbindende pas Vatnsskarð har der muligvis været en oldtidsdysse. Der skal nemlig her være fundet menneskeben, som de omboende antoge for benene af tre mænd, der, i følge Tord hredes saga, her faldt for fortællingens helt. Med denne henførelse står det sig dog kun dårlig, da Tord hredes saga almindelig antages for uhistorisk og Tord hrede selv, trods al hans popularitet som en islandsk Dædalus, for en opdigtet person. — Sml. IB. II, 64.

b. Længst oppe (ɔ: sydligst, nærmest höjlandet) i Skagefjorden, i den vestligste af de såkaldte Skagefjordsdale, fandt man nord for gården Torljotsstad (Þorljótsstaðir), efter et fjældskred, ovenpå den nedstyrtede jordmasse seks menneske-hovedskaller, samt en broncenål med dyrehoved og et sølvbrystsmykke, men ingen menneskeben eller andre spor af skeletterne. I Reykjavig-oldsagsberetningen, hvor fundet er beskrevet, gættes der på, at her har været en oldtidsbegravelse, hvor ligene har ligget fra nordøst til sydvest, og at fjældskredet, da det styrtede ned, netop

har kunnet nå at tage hovederne med, men ikke mere. — Sml. IB. II, 70.

c. Nordøstlig i Skagefjorden, i en bygd ved navn Oslandshlid, står gården Miklebæ (Miklibær), hvor den omtalte Tord hrede (se under a.) i følge sagaen boede; her har man også med stor bestemthed villet påvise hans gravhöj. Den indsigtsfulde og pålidelige jurist og oldforsker Povl Vidalin fra begyndelsen af forrige århundrede fortæller herom, at år 1723 eller 1724 åbnedes Tord hredes grav, som har været almindelig bekendt efter uimodsagt beretning fra mand til mand. Gravlægningen var den i den hedenske tid sædvanlige: kul under liget, stene regelmæssig opstablede rundt omkring, en större sten lagt over og denne igen omgivet med småsten. Han föjer til, at gravstedet aldeles i længde og bredde svarede til almindelig mandsstörrelse »indenfor de grænser, som stenene afmærkede omkring kullene«. Af liget fandtes kun et skulderblad og stykker af et ribben. I følge Jon Olavssön fra Grunnavig optoges tillige af graven et stærkt forrustet stykke jærn. — Sml. IB. II, 85.

15. Øfjords syssel.

Fra dette anselige og velbefolkede syssel kendes mærkelig nok ikke en eneste utvivlsom oldtidsbegravelse, eller i al fald mangler nærmere underretning om enhver sådan.

I en af de nordvestlige bygder, Svarvadardalen (Svarfaðardalr). skal man, i følge en beretning fra forrige århundrede, i en bakke have fundet adskillige oldsager (hesteben, et sværd, en sølvnål, nogle messingdopper), som vandet havde blottet, — efter en anden beretning dog kun et spydblad. Se IB. II, 100.

Som oldtidsbegravelser må vel gælde to fund af menneskeben fra forrige århundrede, det ene ved gården Ravnegil (Hrafnagil), hvor et menneskelig skelet fandtes i en banke ved indgangen til en fåresti (se Egg. Olavssöns og Bj. Povlssöns rejsebeskr. s. 740), det andet ved Espehol (Espihóll) i en lang, græsgrot banke. hvis ene ende var bleven blottet af vinden, så at nogle menneskeben kom til syne (se Mohr: Tillæg til hans islandske Naturhist. Kbh. 1786, s. 368).

16. Sønder-Tingø syssel.

Fra det store vistnok til alle tider af anselige bønder bebyggede Sønder-Tingø syssel haves flere interessante gravfund.

a. Midtvejs i syslet, i den lange af elven Skjalvandafljot gennemströmmede Bårdardal fandtes, år 1869, ved gården Kalvborgarå (Kálfborgará) en mærkelig gruppe grave fra den hedenske

tid. Der lå her i en række fra nord til syd — med en indbyrdes afstand af 10—12 al. — fem dysser, med retning omtrent fra vest til øst. De fire dysser viste sig at have været opkastede over mennesker, den ene over to heste. Den sydligste grav indeholdt kun menneskeben; den næste menneskeben, to runde broncespænder med fantastiske dyrehoveder, en broncenål og fire glasperler: i dyssen nr. 3: menneskeben og et spydblad (med spor til skaftet) til venstre for liget; nr. 4: ben af to heste samt et gjord-spænde af jærn; nr 5: menneskeben. Menneske-begravelserne var firkantede og aflange (af form som grave nu til dags), om hver var der opstablet stene i firkant, der ovenpå var der så henkastet løse sten; dysserne vare efterhånden blevne blottede af vinden, så at menneskeben jævnlig sås. Hestedyssen var derimod kredsrund, bestaende af store sten, og hestene havde her været nedlagt i böjet stilling. I Reykjavig-oldsagsberetningen, hvor fundet er beskrevet, gættes der på, at man her har mand og hustru begravede med deres heste og tjænestefolk, — hvad jo virkelig adskilligt taler for. — Sml. IB. II, 153—54.

De andre to fund fra dette syssel ere bægge gjorte i egnen omkring den store sø Myvatn, tæt op mod det indre höjland.

b. Det første af disse stammer fra gården Gautland (Gautlönd) øst for Bårdardal, sydvest for Myvatn. Her fandtes (1855) i gårdens tun — da man øst for gården i en derværende banke vilde udgrave grunden til en fårehus-lade — en begravelse $1^1/_2$ al. under jordens overflade. Graven indesluttede skelettet af et menneske, der, som det syntes, havde været begravet i siddende eller sammenböjet stilling, samt et knivsblad og en smal slibesten med et hul i den ene ende; endvidere knoglerne af en stor hund. Først stødte man på menneskebenene, underlemmerne først; benenes retning var sydvest-nordøst, men strækningen, de optog, var kortere end en mands længde, under mandens knæ lå hundebenene. — Da en islandsk saga (Vemunds og Viga-Skutas saga) beretter om en bonde Gaut på Gautland i det 10de årh., der havde en ypperlig hund Floke, som en aften. da fjender vest fra var på vej til Myvatns bygden, uafladelig gøede op mod fjældheden og således advarede mod ufreden, har man selvfølgelig sat ovennævnte oldtidsbegravelse i forbindelse med disse forhold og mener her at have Gauts og Flokes lævninger. — Sml. IB II, 169.

c. Det andet fund skriver sig fra den sydøst for Gautland liggende gård Baldrshejm (Baldursheimur). Den herværende begravelse, en af vinden blottet dysse i en banke, undersøgtes i årene 1860—61 og viste sig da at indeholde et menneskeligt skelet, der lå udstrakt med hovedet i ost — lige i retning mod den c. 200 favne borte liggende gård. På höjre side af den höj-

lagte lå et spydblad, 24 tavlbrikker af ben med tilhørende tærning og en særlig (i menneskeform) udskåren brik, samt — rimeligvis også her — lævningerne af et skjold. Til venstre side lå et sværd med spor af træskede, en smal slibesten med et hul ved den ene ende, samt en glasperle En alen fra fodenden af denne dysse fandtes en anden, kredsrund, hvori skelettet af en hest, der har været nedlagt sammenböjet, og lævningerne af et bidsel. — Endvidere fandtes lævningerne af et økseblad og et knivsblad.

Tavlbrikkerne vare hvide eller røde, nogle spidst-tilløbende, andre stumpe — alle med hul forneden. Sværdet var af betydelig længde, med to store, oprindelig emaillerede hjalter. — Et af de fundne jærnredskaber kan måske have været en pålstav. — Sml. IB. II, 169.

Et fund ved Fnjoská (ved gravning) af menneske- og hestebén foruden forskellige jærn- og malmsager omtales, men rigtignok på en meget uklar måde, i den antikv. indberetning fra Hals 1818.

17. Norder Tingø syssel.

Herfra kendes intet gravfund.

18. Norder-Mule syssel.

Herfra kendes kun et enkelt gravfund — fra præstegården Valtjovstad (Valþjófstaðr) i nærheden af den store indsølignende elv Lagarfljot: dette kan der måske være særlig anledning til at omtale lidt nærmere, da — bortset fra den interesse fundet i og for sig frembyder — dels de fra fundet i behold værende sager er indsendte til Oldn. Museum i Kbh., dels den nærmere sammenhæng med fundet hidtil ikke har været kendt. (Se Undset s. 53, nr. DCLIX—X.) Museumsprotokollen for 1822 indskrænker sig med hensyn til dette fund til en kortfattet meddelelse om, at der er foræret af »pastor Ormsen på Island« to skålformede spænder og en knap af et metalspænde (Undset: liden rund broncespænde), der var fundne i en gravhöj sammen med en del udmærkede glasperler (Undset: som dog ej kan ses at være indkomne). Nærmere underretning fås derimod af præstens (Vigfus Ormssöns) antkv. indb. 1821. Han beretter deri, at han, da han en gang for omtrent 20 år siden syd for tunet på Valtjovstad gik over nogle banker, der bestandig blottedes mere af vinden, så et lårben af et menneske stikke frem af en jordbrink, hvorefter han nöjere undersøgte stedet. Der fandtes da et skelet af et menneske, som syntes at være lagt halvt sammenböjet ned. Mellem krop og hoved var en mængde store og små perler, de största som det

yderste led af pegefingeren på en mand af middelstörrelse, dog noget kortere, sorte af farve, med hvide og røde kredse, de mindre af störrelse som krækebær, ensfarvede, som om de var forsølvede; hvor brystet havde været (nedenfor perlerne) lå et lille firkantet kobber-brystsmykke, »som hermed følger, men perlerne ere alle tabte, saa intet af dem kan sendes«. På stedet, hvor midjen havde været, var to kobber-kvindesmykker, som så ud til at have siddet på et bælte og været til at knappe, da der var en krog på det ene, medens der under det andet sås spor til vævet tøj. Også disse spænder indsendtes. — I følge ovenstående ser jo begravelsen nærmest ud til at have været underjordisk; om nogen herover opkastet dysse erfares intet.

19. Sønder-Mule syssel.

Herfra kendes intet gravfund.

20. Øster-Skaftafells syssel.

Heller ikke fra dette syssel haves meddelelse om noget gravfund.

21. Vester-Skaftafells syssel.

Heller ikke fra dette syssel kan noget sikkert gravfund anføres. Höjst mistænkelig lyder, hvad der på to steder lejlighedsvis anføres i Reykjavig-oldsagsberetningen, at der i den fra Landnamabog kendte Hildirs-höj (Hildishaugr) ved Kirkebæ (Kirkjubær) skulde være fundet en skjoldbugle og et lerkar (!). Om en udgravning af denne höj vides i det hele intet nærmere.

Hermed er de sikre gravfund fra samtlige islandske sysler optalte, men foruden disse kendes en del fund, der dels stå som tvivlsomme gravfund, dels bestå af oldsager fundne på fri mark eller andensteds udenfor gravene. De således fundne genstande, der stamme fra samme periode som gravgodset, vil i det følgende blive anførte ligeledes ordnede efter syler[1]).

---

[1]) Disse fund er for største delen dels i sin tid indsendte til museet for nord. olds. i Kbh. og findes da anført hos Undset, til hvis meddelelser der dog i topografisk henseende vil være anledning til at göre en og anden tilföjelse; dels opbevares de i Reykjavig-oldsagsamlingen og er da beskrevne i den tilsvarende trykte oldsagsberetning, som her citeres som Skýrsla I—II.

Kjos syssel.

Mosfell. I følge Jon Olavssön fra Grunnavig skal i begyndelsen af forrige århundrede nogle sølvmønter, af hvilke en antages at have haft indskriften ANSLAFR, være skyllede frem af en kløft ved gården Mosfell; man mente her at have rester af den af Egil Skallagrimssön i hans alderdom skjulte skat. Se IB. I, 52.

Möðruvellir. Om et her fundet jærn-bidsel se Undset s. 55.

Ånæs syssel.

Undset (s. 54) omtaler fragmentet af et jærnsværd fundet i en hule ved altingsstedet. Om et lignende fund se Árbók s. 20-21.

Hestatingshôl (Hestaþíngshóll, IB. I, 182). Om en her funden broncenål se Undset s. 54.

Østre-hrepp. I dette distrikt er oven i jorden fundet et spydblad. Skýrsla I, s. 61.

Gaukshövde (Gaukshöfði). I nærheden af gården Hage ved Tjorså er der ved klippepynten G. for en dél år siden fundet menneskeknogler og endnu tidligere en spydsod. Dette fund sættes i forbindelse med den fra Nials saga kendte Gauk Trandilssön. IB. I, 203.

Tjorsådal (Þjórsárdalr). I denne siden et vulkanudbrud i det 14de århundrede ubebyggede dal, der frembyder en særlig interesse ved de endnu bevarede lævninger af de gamle gårde, hvis bygningsmåde synes at have været en fra den nu brugelige temlig forskellig (se IB. I, 199—200), er der fundet forskellige oldsager, særlig nogle spænder, der stemme med de fra den förkristelige tid kendte former. Her fandtes formodenlig c. 1840 to skålformede spænder, en i en stor ring anbragt nål, af form som Nord. Oldsager nr. 410—11, men af bronce, en skakbrik af ben samt en overbrækket fidtsten. En beskrivelse af dette fund skal være indsendt til Finn Magnussön, men om denne vides intet nærmere. I Tjorsådal er også fundet et sværd, men som det synes ikke ældre end fra den tidligere middelalder. Se Skýrsla I, s. 75-79, 83-84.

Rangåvolde syssel.

Flagbjarnarholt. I nærheden af gården, sædvanlig kaldet Flagvelta, i museumsprotokollen (under nr. 6939) ved en fejllæsning »Hagelta« — i distriktet Land — fandtes i følge meddelelse fra sognepræsten til biskop Stg. Johnsen en angelsaksisk sølvmønt, der 1842 nedsendtes til museet for nordiske oldsager.

Den angives at være funden ved tilfældig opgravning i en gammel höj (gravhöj?), hvori der i øvrigt ikke var andet at finde end lævninger af kul og sammendynget grus. — »Mønten« — tilföjes der i museumsprotokollen — »er uden tvivl slagen i England: på reversen er følgende indskrift: ✝ OSBERN MO ÐEO (altså enten Ðeoraby (Derby) eller Ðeoðforde, nu Deptforth). Adversens indskrift er vanskelig at læse, men det er öjensynligt, at mønten er en efterligning af [en mønt fra] Kong Ethelred eller [en af] hans nærmeste forgængere (mellem 970 og 990)«.

I Antk. Tidsskrift 1843—45, s. 38 39 angives denne mønt at være slagen af kong Ethelred i Deptford og at være funden i en slöjfet gravhöj.

Jarnlaugarstad (Járnlaugarstaðir). Ved ødegården J. i nærheden af præstegården Stóru-Vellir i distriktet Land fandtes 1824 en smuk og anselig sværddopsko af bronce, omtalt hos Undset s. 53. — I selve ødegårdens tomter synes tre glasperler at være fundne, som omtales i Skýrsla I, 91.

Fra flere andre gårde i samme distrikt (Húsagarðr, Hrólfstaðahellir, ødegården Merkihvoll) er der til museet i Reykjavig indleveret jordfundne sager, der opfattes som oldsager, men som det til dels kan være vanskeligt med sikkerhed at henføre til noget bestemt tidsrum (heriblandt nogle perler og en slibesten med hul i enden); særlig bör fremhæves en bronce-stigböjle, der i höj grad ligner de i Nordiske Oldsager nr. 480—82 afbildede, navnlig nr. 481. med hvilken den har slangebillederne og den faste plade, hvortil remmen har været fastnaglet, til fælles. Se iøvrigt Skýrsla I, 134, 136; II, 99 100.

Fra det syd for Landet liggende distrikt Holterne skriver sig nogle på Oldnordisk Museum opbevarede bronce-spænder: to skålformede og et kløverbladformet (nr. 5425—26), der er fundne i en mose her.

Derimod er det meget tvivlsomt, om, således som Undset angiver, nr. 5738—41 har noget med ovennævnte fund at göre. At alle genstandene ere fundne i en mose i Holterne, siges vel i det kgl. nord. Oldskriftselskabs årsberetning 1840, s. 22—23; men i følge museumsprotokollen er numrene 5738—41: nogle perler samt 2 gennemborede kufiske mønter — samlede af pastor Helgason (ɔ: pastor Torsten Helgessön til Reykholt i Borgefjord), og således lyder også angivelsen i årsberetningen for samme år (1840) s. 13, hvor der tilföjes, at de to mønter og perler er fundne i »Mjoëdalen« på Island. Af et brev fra Torsten Helgessön til prof. Finn Magnussön (i etatsråd Thorsens besiddelse) er der netop tale om to ham tilhørende kufiske mønter. — Interessant er det at se den forholdsvis korte tid, som de to kufiske mønter

(prægede år 917 og 926 e. Kr.) har brugt om at nå til Island — forudsat at halssmykket, hvad der vistnok med rimelighed kan antages, er hedensk.

Fra Holterne er ligeledes et ved gården Kaldåholt (Kaldárholt) gjort fund af forskellige perler og spindestene (ɔ: håndténshjul), der beskrives Skýrsla I, 127-28, 130; genstandene skal være fundne, hvor gården tidligere antages at have stået.

Fra syslets midter-bygd, de egenlige Rangåvolde, kan mærkes et par enkeltvis fundne genstande: ved gården Gunnarsholt et ringformet broncespænde med dragehoveder og nål (Skýrsla I, 142-43) og, ligeledes der i nærheden, et spydblad (Skýrsla I, 71-72), samt fra Tingskålar (þíngskálar) en pig- eller brodspore (Skýrla II, 83—84).

Fra gården Rødnæbstad (Rauðnefstaðir), en af de længst oppe mod höjlandet liggende gårde, er til museet for nord. oldsager indsendt nogle jærnsager, deriblandt en gammel stigböjle, se Undset s. 55, nr. 5824—25.

Ved gården Kollabæ i Fljotshlid fandtes et gjordspænde af malm, som nr. 485 i Nord. oldsager. Se Skýrsla II, 14—15.

På det »Hoftorfa« benævnte sted i Stensholt østlig i syslet er fundet en slibesten med hul i enden. Skýrsla I, 133.

I museums-protokollen findes en del genstande under nr. 5826—30 (nogle småsager af sten, fragmenter af sten og jærn, nogle perler, hælvten af en mønt), der skal være fundne i tomterne af »det ældgamle Húsastaðir« i Rangåvolde syssel.

Endnu kan mærkes, at østligst i syslet, i det såkaldte Torsmark, der antages at have ligget øde siden den tidlige middelalder, findes jævnlig småsager af sten og bronce, slibestene o. d. l.

Myre syssel.

På fjældvejen over Arnarvatnshede, oven for præstegården Gilsbakke, er fundet et broncespænde, ganske som det ved Kollabæ i Rangåvolde syssel fundne. Se Undset s. 53.

Til fjælds i nærheden af Norderådal (Norðrárdalr) skal være fundet et skålformet spænde. Skýrsla I, 126.

Måske kan der her erindres om den mærkelige Surtshule (Surtshellir), IB. I, 338 —44, hvor foruden de store dynger af spaltede kreaturben også visse bygningsrester minde om de fredløses ophold her, og hvor man i midten af forrige århundrede fandt et lille halvfærdigt redskab af bén.

Hnappadals syssel.

Til dette syssel må vel snarest henføres det Skýrsla I, s. 112 nævnte ringformige spænde (som Nord. oldsager nr. 412), om hvilket det dog næppe er sikkert, at det er ældre end middelalderen.

Dala syssel.

Fra dette syssel er et kløverbladformet broncespænde, fundet mellem to ved Hvammsfjordens bund liggende gårde. Skýrsla I, s. 101.

Stranda syssel.

Ved Stengrimsfjorden er fundet en lille slibesten med hul i enden. Skýrsla I, 119.

Hunavatns syssel.

Sotastad (Sótastaðir). Skönt vel neppe ældre end middelalderen, bör dog måske anføres en skakbrik af hvalben, der skal være funden ved den ældgamle ødegård S. Se IB. II, 17.

Vatnsdal. Et skålformet broncespænde tillige med et tilsvarende, som er tabt, er fundne i jorden i denne dal.

Sydøstlig i syslet, på den såkaldte Eyvindarstadahede, er fundet et spydblad med modhager (Skyrsla I, 105).

Skagefjords syssel.

I nærheden af gården Mælifell er et skålformet broncespænde fundet (Skýrsla I, 111—12).

Fra dette syssel er også den hos Undset (s. 53) omtalte armring af sølv. Hvorvidt den, som i museumsprotokollen anført, er fundet i en gravhöj, må dog synes tvivlsomt, da den i en antikvarisk indberetning fra giveren siges at være funden på bar jord op til dalene i Skagefjorden.

Øfjord syssel.

Eyrarland. På Oldn. Museum opbevares en ved denne gård funden lille broncefigur, som man i sin tid har antaget for et Torsbillede, men som vel snarest må henføres til middelalderen. Se IB. II, 110.

Sønder-Tingø syssel.

Øverst i Reykjadalen i dette syssel er fundet en broncestigböjle, ganske af form og udsmykning som den i Rangåvolde syssel fundne (Skýrsla II, 11—12).

Fra samme syssel er en på Tjörnæs funden stor malmring med perlesmykkede, halvmåneformede forsiringer som Nord. olds. nr. 430 og 443. Se Skýrsla I, 108—09.

Norder-Mule syssel.

Fra dette syssel (fra gården Melar?) er en lille slibesten med hul i enden.

Fra samme syssel er en på fjældene oven for Valtjovstad funden sølvmont fra Edvard Confessor af England, præget af møntmesteren Godric i Lincoln. Den er forsynet med pånittet øsken, hvori hænger en riflet ring (oldn. mus. nr. 12298). Indsenderen gætter på, at dens ejer har haft den hængende ved sin skjortekraves halsknapper, »således som Islænderne endnu bruge«.

Vester-Skaftafells syssel.

Ved gården Flaga fandtes år 1829 — som det siges, i nogle gamle hustomter, hvor man stødte på en mængde jærnrust og rød muld — to skålformede bronce-spænder, der indleveredes til Oldn. musenm. Tillige med spænderne fandtes nogle perler, og spænderne selv sås at have været hæftede til et klædningsstykke, da lævninger af töj fandtes i det ene; endvidere skal tidligere til forskellig tid oldsager være fundne på samme sted. Alt dette kunde tyde på, at man her havde et gravfund for sig. Se Undset s. 53—54.

Fra Alvtaver (Álptaver) vestlig i samme syssel omtaler Skýrsla I, 127 en stor glasperle.

Endnu en islandsk oldsag fra jærnalderen opbevares på Oldn. museum, nemlig et skålformet spænde (nr. 5737), foræret af Jonas Halgrimssön, men uden at findestedet er nævnt.

Af den givne oversigt ses det, at på Island kendes kun begravelser med ubrændte lig, således som det også var at vænte, dels på grund af landets fattigdom på skov, dels fordi sagaerne aldrig omtale nogen ligbrænding. Om man har brugt at henlægge ligene på et kullag, må synes meget tvivlsomt; den eneste nöjagtigere beretning, der kunde tyde på noget sådant, er den fra forrige årh. om åbningen af den såkaldte Tord hredes grav, der dog vel indtil videre må modtages med et vist forbehold. Höjlægning i dysser var den almindeligste begravelsesmåde: indadtil opstablede af sten, udentil sædvanlig dækkede af græstørv; nærmest liget synes stenene ofte mere eller mindre at have antaget form af en stenkiste, af aflang eller aflang-firkantet form, afpasset efter ligets længde. Dog kendes også underjordiske grave, og her synes liget stundum at have været nedsat i en böjet stilling; dette gælder i alt fald om den

sikreste af dem (Gautland-graven), men noget lignende lader sig også formode for et par andre. En bestemt retning af gravene kan næppe fastslås. Begravelsespladser synes at have været ikke ualmindelige, hvad der også stemmer med angivelser i de ældre kilder; således omtales i Vatnsdæla saga en banke, hvori medlemmerne af den på Hov hjemmehørende hövdingeslægt var begravne (Vatnsd. s. 67). Skiblægning er hidtil ikke med sikkerhed påvist; fra sagaerne kendes dog denne begravelsesmåde. I følge tradition er »landnamsmænd« hyppig skiblagte (stundum skibet i en særlig höj). I øvrigt kan, med hensyn til hvad sagalitteraturen lærer om begravelsesskikkene på Island i den förkristelige tid, henvises til en sammenstilling i nærv. fort.'s afhandling »Familielivet på Island« s. 367 ffg. i Årb. f. n. Oldk. 1870.

Bortset fra de tvivlsomme forhold, under hvilke heste- og hundebenene fandtes ved Kornså-begravelsen, og andre usikre opgivelser, har i ikke mindre end 12 tilfælde hesten fulgt sin herre i graven, dog således, at for to gravlægningers vedkommende hesten (eller hestene) har fået en egen kredsrund dysse; med hesten er i mindst 3 af disse tilfælde hunden tillige fulgt; og i to grave findes alene menneske- og hundebén. Resten af gravene, c. 20, indeslutte alene menneskebén. Mærkeligt er det at se, i hvilken overensstemmelse denne hyppige forekomst af heste- og hundeben i gravene står med en langt ned gennem tiden bevaret tradition om, at en sådan gravlægning var tegn på argt hedenskab. Således siges det i Flateyjarbog om en forstokket hedning Svade, der ved en pludselig død hindres i sine onde gærninger, at han, på selve stedet, hvor han havde tænkt at ombringe forskellige uskyldige, blev som en skændig hedning begravet med hund og hest efter hedensk skik. Ligeledes beretter den langt senere Peder Claussön, »at i fordum tid lagde de heste og hunde i graven med hver mands lig på Island«.

Særdeles interessant er det at sammenholde resultatet af disse gravfund med hvad der er fremgået af undersøgelser over den yngre jærnalders grave i Norge og Sverrig, og i denne henseende må navnlig fremhæves O. Ryghs afhandling om den yngre jærnalder i Norge i Årb. 1877, samt dr. Stolpes overraskende og i så mange henseender höjst lærerige meddelelser om de storartede af ham ledede udgravninger på Björkø i Mälaren (en oversigt over, hvad der således til forskellig tid og spredt på forskellige steder er offenliggjort om disse undersøgelser af stedet for oldtidens »Birca«, er givet af V. Boye i Nationaltidende nr. 1649, 1662, 1673). Med hensyn til de mange nagler, der er fundne i en af gravene ved Havrbjarnarstad og ved Laugarbrekka, kan fremhæves, at i følge Rygh er klinknagler så hyppige i den yngre jærnalders grave i Norge, at denne forfatter gætter på, at de stundum kan være løst nedlagte, hvorimod på Björkø — hvor nagler også hyppig findes i gravene — forholdet er et andet, idet her, hvor gravskikkene tyde på en overgangstid mellem hedenskab og kristendom, mange lig har været begravede i trækister, af hvilke kun naglerne er tilbage. — Rygh fremhæver, at i mange tilfælde kun enkelte dele af et dyr (f. eks. hovedet af en hest) synes nedlagt i graven. Også på Island er jo i en grav (Miklaholt, Anæs syssel) hovedet af en hest fundet; dog ligger det vel indtil videre nærmest at antage, at den øvrige del af skelettet i tidens løb er fortæret. Mærkes kan også, at Rygh meddeler, at enkelte gange er i Norge kul fundne ved ubrændte lig.

Dog må det ikke glemmes, at særlig for de islandske graves vedkommende gælder det — på grund af det ringe antal gravfund og disses mangelfulde undersøgelse —, at man foreløbig må være meget forsigtig med at drage slutninger i det enkelte. — Stolpe anser det for givet, at i følge Björkøfundene tilhøre skålformede spænder udelukkende kvindegrave. Om det også gælder for Island, er mere tvivlsomt. I sa fald måtte Miklaholtsfundet (hvoriblandt et

hestehoved med bidsel) og fundet fra Bru (hvor våben og smykker fandtes om hinanden) antages at tilhøre en kvindegrav, eller en grav, der har indesluttet flere end ét lig, hvilket sidste ellers intet giver anledning til at tro. — Adskillige besynderligheder frembyder i øvrigt også flere andre grave, f. eks. Kornså-begravelsen, der ved siden af en stålhue (!) indesluttede smykker og en mængde smågenstande, der nærmest kunde synes at passe for en kvinde[1]).

Hvad de skålformede spænder angår, da er de i det hele den almindeligste islandske oldsag, og ikke sjælden træffes de på de islandske bondegårde som eneste lævning efter et gravfund. — I følge Stolpes iagttagelser har disse spænder siddet på brystet nær begge skuldre, så at den af præsten på Valtjovstad fremsatte formodning, at de to dér fundne skålformede spænder skulde have sammenholdt livbæltet, vel næppe holder stik. — Påfaldende er de mange islandske grave, hvori perler forekomme, dog rigtignok i flere kun enkeltvis. Brugte til halssmykker skulde man antage dem for ejendommelige for kvinder; det fremgår også nærmest af kildernes omtale af »steinasörvi«, hvormed utvivlsomt et sådant perle-halsbånd er ment. Rigtignok nævnes »steinasörvi« nogle gange båret af mænd, men kun undtagelsesvis, når et sådant i en bestemt anledning var hængt dem om halsen af tryllekyndige kvinder til beskyttelse i en forestående kamp.

At spænder tillige måtte benyttes af mænd (til sammenhæftning af kappen), er dog en selvfølge og fremgår

---

[1]) Dette fund vil vel i det hele længe komme til at vænte på sin forklaring. Benkniven må efter en lignende genstand i Kristiania museum at dömme snarest have været en vævské (vefjarskeið). Men hvad betyder klokken? (sml. den tilsvarende fra fundet ved Brú). At sætte dem i forbindelse med påvirkning af kristelig tro — som man har villet på Island — går dog vel næppe an.

også af sagalitteraturen. Dog har muligvis det sædvanlige mandsspænde været et ringspænde med nål.

Alle de i det foregående omtalte grave er sikkert hedenske; grave fra en overgangstid mellem hedenskab og kristendom er der vel ikke megen sandsynlighed for at påpege på Island, efter den pludselige og afgörende måde, hvorpå kristendommen her indførtes. Efter dennes indførelse er utvivlsomt gravlægning i kirkegård bleven ufravigelig regel; kilderne er alle enige om den betydning, man tillagde at ligge i indviet jord.

På de islandske kirkegårde lader enkeltmands grav sig ikke påpege så vel på grund af den snævre plads som på grund af fraværelsen af ethvert monument, ja i almindelighed ethvert ydre tegn på grav. De enkelte runeligstene er for længst sunkne i jorden (hvorfra de må opgraves) eller flyttede fra deres plads.

Derimod vil, som allerede antydet, enkelte af de i sagalitteraturen nævnte oldtidsgrave kunne lade sig genfinde ved hjælp af sagaernes sted-beskrivelse (således som tilfældet har været med höjene ved Tradarholt), og at virkelig flere sådanne höje og dysser påpeges, om hvilke det med sandsynlighed kan siges, at de ere virkelige grave, ligesom i det hele navnlig stendysser på flere steder i landet er kendte, vil fremgå af, hvad der på vedkommende steder i IB. er anført.

II. Islands tomter.

Som den anden gruppe af islandske oldtidsminder fremhævedes i indledningen de bevarede bygningslævninger eller tomterne. At Island ikke kan være rigt på gamle bygninger eller andre fremragende mindesmærker fra ældre tid, vil ikke forundre. I den henseende lægger på forskellig måde landets natur uoverstigelige hindringer i vejen. Manglen på tømmer og brændsel bevirker, at bygningerne må opføres

væsenlig af græstørv, lave og trange, og det fugtige vejrlig nødvendiggör en idelig riven ned og byggen op igen, så at en bygning, der står et århundrede igennem, er en rén undtagelse. Endvidere lægger den korte arbejdstid — en følge af sommerens korthed — så stærkt beslag på alle kræfter, at ingen tid bliver til overs til syslen med andre arbejder end de strængt nødvendige; og således har det vel til alle tider været, selv på de större gårde i hövdingeværdets tid. Hvad der af bygningslævninger står tilbage, er i reglen de såkaldte »tomter«, husenes jordvægge, der efterhånden bedækkes med græs og antage udseende af små volde. Er end disse bygningslævninger uanselige, betrygges på den anden side deres fortsatte tilværelse i en grad, som kan falde den fremmede vanskelig at forstå. Ikke en gang på den indhegnede og gødede græsmark, tunet, falder det i reglen ejeren ind at jævne sådanne tomter med jorden, end mindre på fri mark; og århundrede efter århundrede kan de da således stå, måske nok aftagende i höjde, men uden dog helt at tabe sig i den omgivende mark. Af sådanne tomter udpeges nogle af traditionen som hovtomter (tempeltomter), andre som domkredse, tingsteder, handelsboder o. s. v. På traditionen alene bör man dog vistnok ikke lægge for megen vægt; denne er på Island ikke bedre end andensteds, snarere for så vidt misligere, som den stadige beskæftigelse med sagalitteraturen naturlig må opfordre til at sætte allehånde ukendte bygningsrester i forbindelse med oldtidsheltene og lokalisere de i sagaerne omhandlede begivenheder. Men er end således selve traditionen upålidelig, er derimod stedsnavnene og lignende stedlige benævnelser bevarede med overordenlig sejhed, hvad der er en naturlig følge af den for Island karakteristiske stagnation så vel med hensyn til sprog som samfundsforhold siden middelalderen. Således er ganske regelmæssig de gamle navne endnu knyttede til tomterne af gårde, der århundreder igennem have ligget øde. Hvor talen er om stedlige benævnelser, der göre indtryk af

først efterhånden at være omformede til virkelige stedsnavne, er forholdet naturligvis tvivlsommere; i mange tilfælde kan traditionen have skabt navnet, — men i andre har sikkert en nedarvet benævnelse (på en tomt f. eks.) støttet eller fastholdt den rigtige tradition. Også gives der naturligvis tilfælde, hvor ægtheden af et tilsyneladende utvivlsomt stedsnavn bliver tvivlsom, når det nemlig kan mistænkes for at være dannet under indflydelse af en angivelse i sagalitteraturen; dog er sådanne opdigtninger vistnok sjældnere end man kunde antage, dels på grund af de gamle stedsnavnes omtalte sejhed, dels fordi den blotte forekomst af et navn i en ældre skriftlig kilde i reglen ikke vil frembyde almenheden tilstrækkelig interesse, til at gætningen sættes således i bevægelse, at deraf kan fremgå en tradition.

Af de mange slags tomter[1]) skal i det følgende kun enkelte eksempelvis fremhæves. Til de mistænkeligste høre utvivlsomt de foregivne hovtomter. Så godt som overalt, hvor der ved en gård findes en noget ejendommelig gammel tomt, særlig en kredsrund, fremvises denne som hovtomt, naturligvis med dobbelt sikkerhed, hvis vedkommende gårdsnavn er sammensat med »hof«, eller hvis sagaerne tale om et hov her. De fleste af disse tomter er imidlertid langt snarere gamle kreaturfolde eller høstaksindhegninger end tempelrester. Over dem alle tör man dog næppe så ubetinget bryde staven. Som forholdene er på Island, er det ikke så aldeles usandsynligt, at på sine steder så vel tomten af en sådan bygning i de mange hundrede år siden

[1]) Gårdtomter og tomter af helt ødelagde bygder.
Kirketomter. — Klostre. — Smedjer.
Sagalokaliteter: Skåler, stuer, hytter, sætere, skjulte tilholdssteder (bæli). Skibsskur-tomter. — Virker. — Hovtomter.
Lovretter. — Domkredse. — Tingsteder. — Handelsboder. — Labyrinter.
Adskillige eksempler på bevarede bygningsrester af alle disse slags vil kunne findes ved eftersøgning i registret til IB.

kristendommens indførelse kan have holdt sig kendelig, som at den dertil knyttede benævnelse kan være bevaret. Således findes ved gården Tyril (Þyrill) ved Hvalfjorden i Borgefjords syssel, hvor Hörd Grimkelssöns saga omtaler et blôthus, i tunet en lang, smal, stærkt udvisket tomt, der udgives for hovtomt. Denne er i somren 1880 bleven undersøgt af den Reykjavigske oldsagssamlings bestyrer Sigurd Vigfussön, og da det viste sig, at tomten aldrig havde været brugt som lade eller kreaturhus, hvorimod der i en tilbygning ved den ene ende fandtes aske og hestetænder, synes jo virkelig en vis sandsynlighed at være tilvejebragt for, at man her har de gamle tempelrester (se Arbók 1880—81). Navnlig vil vistnok de kredsrunde tomter vise sig uægte. De to foregivne hovtomter, som man på forhånd er mest tilböjelig til at fæste tiltro til, er således bægge aflang-firkantede. Den ene af disse findes oppe i en fjældskråning under Øfjældene i Rangåvolde syssel nærmest ved gården Seljaland. Ved sin beliggenhed (for så vidt som sagaerne netop ikke give anledning til at søge noget hov her), ved forskellige til dette sted knyttede med »hof-« sammensatte benævnelser (Hoftorfa, Hofsá), samt ved selve tomtens form, der ikke har noget særlig påfaldende (den er som anført langagtig-firkantet, med en mindre tilbygning; — en ældre beskrivelse lader den rigtignok ende i en cirkelformig udvidelse, men det er vel et spörgsmål, om ikke de velbekendte ældre tempelbeskrivelser her har virket ind på vedkommendes opfattelse. Se i øvrigt IB. I, 269), — får denne foregivne tempellævning noget tillid-vækkende ved sig. — Den anden af de nævnte mulige tempel-rester tilhører Østerlandet (Norder-Mule syssel) og ligger nærmest, men dog temlig langt fra gården Hovtejg (Hofteigr), om hvilken ejendoms tilblivelse Ldn. beretter, i det der fortælles, hvorledes en mellem to landnam liggende, af to åer begrænset, herreløs landstrækning lagdes til hov og benævntes Hofsteigr (ɔ: hov-marken). Her findes tre langagtig-firkantede tomter »goðatóptir« på en strækning »neðri teigr«, for hvilke

det ikke er let at tænke sig nogen anden anvendelse, end den traditionen tillægger dem (se IB. II, 214—15).

Som en modsætning til disse usikre fortidslævninger kan (foruden ødegårdene) tingstedstomterne nævnes som nogle af de aller-sikreste. Disse tomters betydning støttes i almindelighed ved forskellige med »þíng-«, »búð-« o. d. l. sammensatte stedsnavne; tillige ligger det nær at antage, at man i det mindste med hensyn til disse fortidslævningers betydning har en uafbrudt (ægte) tradition for sig. Måske er det dog rettest ikke at stole for meget herpå; forskellige omstændigheder (deriblandt angivelser fra forrige århundrede, der tyde på forglemmelse af nu velkendte tingsteder) taler derimod. På den anden side er betydningen af tingstedstomterne dog i de fleste tilfælde så åbenbar, at den jævnlig har måttet stå klar for enhver stedkendt og tænksom læser af sagaerne. Kun enkelte gange kan der være tvivl om, hvorvidt man har ting- eller handelsboder for sig. Hvad de 13 regelmæssige vårting angår, kan — når to af Østlandets antages at have haft fælles tingsted — stedet for dem alle med undtagelse af Skaftafellsting påvises, og i det hele findes der — foruden altingsstedet med dets forskellige tomter — betydelige rester af 15 tingsteder. — Tingstedernes beliggenhed er ejendommelig. Sædvanlig søges et afsondret og dog centralt sted, som naturen har afgrænset fra den omgivende egn. Hyppig vælges et næs, en lille ø, en banke med stejlt affaldende skrænt eller en lille, af höjdedrag omgiven kedeldal, der åbner sig ud mod en fjord, å eller d. l. Navnlig den sidste art tingsteder få noget særdeles hyggeligt ved sig. Tingboderne ligge da sædvanlig på de omgivende skråninger med döråbningen ned mod dalsletten, hvor det sædvanlige samlingssted synes at have været. Andre steder ligge tingboderne i rækker, eller terrasseformig. Ofte findes blandt tingboderne en kredsformig tomt, der udgives for »domringen«; men hvorledes det forholder sig med denne udtydning, er meget usikkert, da man i de ældre islandske

kilder savner meddelelse om sådannes regelmæssige brug. Bodtomterne selv er aflang-firkantede, ofte af temlig betydelig længde, — stundum tværdelte eller med en mindre udbygning, som man anser for køkken. — Med hensyn til en udførligere fremstilling af forholdene på de forskellige tingsteder henvises i øvrigt til IB.

Blandt Islands forskellige gamle tomter er der grund til særlig at omtale en ret ejendommelig art, der hidtil ikke har været synderlig påagtet, og hvis betydning desuden er temlig gådefuld, nemlig de såkaldte »völundarhuse« (labyrinter). Et sådant völundarhus findes på et lille fladt næs Tingøre[1]), der fra kysten af Dala syssel skyder sig frem fra den stejle fjældskråning, ud i søen. Uheldigvis betragtede jeg ved mit besøg på stedet, 1874, da jeg den gang endnu ikke havde hørt noget om sådanne völundarhuse, den foregivne labyrint med temlig skeptiske blik og undersøgte den derfor ikke så nöje, som jeg ellers vilde have gjort. Den tog sig for mine öjne ud som en besynderlig, langagtig samling af små græstørvsgærder, omtrent et kvarter brede og höje, der i mange bugtninger — dannende firkanter, ovaler o. s. v. — snoede sig mellem hverandre. Senere er jeg imidlertid bleven opmærksom på et par angivelser fra forrige århundrede vedrørende sådanne völundarhuse. Således findes der på det kgl. bibliotek et par tegninger af Islænderen S. M. Holm, der fremstiller völundarhuse eller labyrinter; figuren er cirkelrund, bestående af koncentriske cirkler, der på forskellige steder er forbundne ved tværstreger, således at de mellemliggende cirkelbuer, hvor de vilde skæres af disse, åbner sig. Vejen fører fra en af tværstreger begrænset åbning i den yderste cirkel ad mange omveje gennem en lignende åbning til den inderste, — altså det hele ganske svarende til det velbekendte legeværk, der hyppig udføres af drenge. S. M. Holm tilföjer, at han tidligere havde ud-

[1]) hvor i øvrigt ingen tomter findes, lige så lidt som man ved noget at berette om oprindelsen til næssets navn.

ført en lignende tegning for Kammerherre Suhm efter en labyrint, der havde været anbragt på en stenstolpe eller et stenkors, og at en sådan labyrint-figur fandtes ved Holmarivsvig (Hólmarifsvík, ved Stengrimsfjorden i Stranda syssel), bygget af de gamle, men dog sås kun rudera eller grundvolde. Endvidere meddeler Arne Magnussön i nogle chorographiske optegnelser, at der på Bildudalsøre, ved handelspladsen Bildudal (i Bardastrands syssel) fandtes et völundarhus, efter sigende anlagt af de tyske. — Herefter må man jo virkelig antage, at sådanne labyrinter i bevidst hensigt er bleven anlagte på forskellige steder på Island. Også finder man, at labyrintfremstillinger fra gammel tid af har interesseret Islænderne. Således findes labyrint-tegninger i flere pergaments-håndskrifter — ganske efter ovenomtalte grundplan —, og i et vers af det bekendte middelalderlig-katolske digt Lilja hentydes ligeledes til labyrintens vildsomme gange. Ikke des mindre må man dog vistnok snarest antage, at de på Island anlagte labyrint-bygninger skyldes fremmed indflydelse, ligesom det jo også udtrykkelig anføres om den ene, at den skal være anlagt af fremmede, og for den andens vedkommende bliver höjst sandsynligt på grund af dens beliggenhed ved tomterne af gamle handelsboder, således som Olavius angiver i sin rejsebeskrivelse (I, s. 187) med hensyn til labyrinten ved Holmarivsvig. Alle tre labyrinter findes jo også i det nordvestlige, af fremmede søfolk navnlig tidligere stærkt besøgte Island. Denne anskuelse om labyrintens fremmede oprindelse er dog navnlig begrundet på hvad Dr. Nordström fremdrager i Svenska Forminnesföreningens Tidskrift III, 1875—77 s. 225-29. Det oplyses her, at labyrintfremstillinger tidlig kom til at spille en vis rolle i den kristelige symbolik. Hyppig finder man sådanne indlagte i de franske katedralers gulv. Man skulde herved — i følge den nævnte forfatter — mindes om menneskenes vandring ad verdens vildsomme veje, inden målet kunde nås. Senere anlagde man sådanne labyrinter på åben mark, hvor

adskillige påvises i Sverig. Forfatteren mener at kunne udstrække området for labyrinterne (der ofte føre navnet Trojeborg), foruden til Frankrig og Sverig, til Danmark, Norge og England, — hvortil nu altså også Island kommer[1]).

Har nu end oprindelig en symbolsk betydning været forbunden med labyrinten, stod en sådan dog næppe klar for dem, der har anlagt de islandske labyrinter, — efter de forhold at dömme, hvorunder disse findes; snarere har hermed en eller anden leg stået i forbindelse, for så vidt ikke formålet udelukkende har været den med selve opførelsen forbundne morskab.

Hvad disse bygningers alder angår, er det vel rettest at henføre dem til den tyske handels blomstringstid på Island, altså til tidsrummet c. 1400—1600[2]).

Som en undtagelse blandt Islands ellers uanselige tomter står det flere gange beskrevne Borgarvirke i Hunavatns syssel. Man har her med anselige stenvægge yderligere befæstet en til forsvar egnet fritstående basaltklippe; på den indesluttede plads findes flere tomter og spor af en brönd. I følge sagnet skyldes denne befæstning den fra Heiðarvíga saga bekendte Viga-Barde, hvad der virkelig med nogen sandsynlighed kan antages, og da vinder dette mindesmærke forøget interesse ved at kunne udfylde et hul i den kun ufuldstændig bevarede saga. Se herom (foruden IB. II, 19—22) Árbók 1880—81, hvor virket sidste gang er beskrevet, af adjunkt Björn M. Olsen.

Blandt interessante fortidslævninger, der nærmest have karakter af tomter, kan også mærkes sporene af de fred-

---

[1]) For Danmarks vedkommende fremhæver dr. N. kun, at der på Hallands Väderö (altså indenfor Danmarks gamle område) findes en labyrint af på marken lagte stene, som dér kaldes Trelleborg (Trojenborg?) og siges at være gjort af skibbrudne somænd. — Om Norge siges der blot i almindelighed, at der i den nordlige del af landet findes stensætninger, som kaldes Trojeborg.

[2]) Se i øvrigt angående völundarhuse IB. I, 495—96, samt tillæg og rettelser til hele værket (IB. II, 415—16).

løses soveplads i den store Surtshule (M.), samt flere såkaldte Grettesbæle'r, tomter i fjældskråningerne, hvor Grette — om hvem utallige »Grettestag« og en mængde stedsnavne minde — under sin lange fredløsheds tid skal have holdt til.

Enestående som eksempel på luksusbygning er den såkaldte Snorralaug ved Reykholt, der er et af tilhugne sten opført bassin, der kan fyldes ved en fra en nærliggende varm kilde førende vandledning. Det tilskrives Snorre Sturlessön, men er vistnok i alt fald flere gange ombygget.

III. Middelalderlige sager.

I modsætning til fattigdommen på islandske jærnaldersfund indeholder det oldnordiske museum i København omtrent 200 islandske middelalderlige genstande og deriblandt flere interessante og værdifulde sager. Desværre er det vanskeligt at få nogen oversigt over museets islandske erhvervelser, da hverken disse sager er opstillede samlet eller nogen samlet fortegnelse over dem eksisterer. Man er henvist til at søge nærmere underretning om dem på mange forskellige steder i museets kronologisk ordnede protokoller (i denne henseende har dog en af hr. justitsråd Herbst foretaget sammenstilling, hvilken han velvilligst har tilladt mig at benytte, været mig til stor nytte). Blandt genstandene er forskellige slags katolsk kirkeinventarium, rester af den katolske messedragt, alterklæder o. s. v. (se således hvad der eksempelvis er anført IB. II, 113—14); endvidere adskilligt gammelt broderi, udsyede væggetæpper o. d. l. (se IB. I, 485). Smukt repræsenteret er den islandske træskærerkunst: således ved forskellige udskårne fjæle, navnlig de bekendte fra Hov (Hof, Kjos syssel IB. I, 55—56), — mærkes kan også fjælene fra Skagefjorden, IB. II, 68—69, de to stole fra Grund i Øfjords syssel, og fremfor alt den meget omtalte dör fra Valtjovstad. Af yngre sager findes træskrin, manglestokke og forskellige andre udskårne ting. Museet gemmer også mange,

tildels sølvforgyldte kvindesmykker, hvoriblandt en samling henhørende til en bruds udstyring; fremdeles findes nogle drikkehorn, dele af skakspil, samt andre husgerådsgenstande og småsager til brug i det daglige liv[1]).

Af udskåret middelalderligt arbejde er kun lidet bevaret på Island. I museet i Reykjavig findes et og andet herhen hørende (således to stole og nogle udskårne stolper og fjæle, (se Skýrsla I, s. 63, II, 16—19, 49—50, 114—15) og måske omkring på gårdene nogle småting (sml. IB. I, 166). Af större billedlige fremstillinger er næppe andet at udhæve end de Tord hrede tillagte arbejder, der endnu er bevarede på et par gårde i Skagefjorden. Navnlig vises på gården Flatatunge en del udskårne fjæle, på hvilke menneskelige skikkelser i middelalderlig dragt er fremstillede. Dog er figurerne ikke udført i ophöjet arbejde, men kun omridset angivet ved udskæring af furer i træet; det hele er vel næppe af nogen særdeles interesse, i al fald ikke ved kunstværd, vel næppe heller ved alder, om end fra den katolske tid (Se IB. II, 71).

Derimod findes endnu på Island foruden en del gammelt guldsmeddearbejde ikke få rester af kirkeinventarium fra den katolske tid. Som en egen slags lævning kan nogle plumpe sten-vievandskar nævnes: næmest som et kuriosum, da traditionen har stor tilböjelig til at göre dem til »blótbollar« (offer-kar fra de hedenske templer).

Det er i indledningen fremhævet, at en særlig opmærksomhed vil blive de med runeindskrift forsynede islandske genstande fra ældre tid, samt runestenene til del, og i det følgende vil nu de bevarede runeindskrifter blive be-

---

1) Da en forestilling om, at Skarphedins økse opbevares på oldn. museum, har vundet indpas på Island, kan lejlighedsvis fremhæves, at der her ingen genstand haves, hvortil en sådan tradition er knyttet. Ved midten af forrige århundrede forevistes derimod et sådant våben på bispegården Skålholt på Island.

handlede i to grupper: a. Løse genstande forsynede med runeskrift, b. Runestene, samt runeskrift på klipper og fast sten.

Runerne har på Island holdt sig længere i brug end i nogen anden del af Norden. Man kan til en vis grad sige, at kendskabet til runealfabetet har bevaret sig til den dag i dag; navnlig dog i det 17de århundredes trolddomsprocesser spiller anvendelsen af runetegnene og dermed beslægtede figurer i forbrydersk öjemed en stor rolle. Men, mærkelig nok, uagtet kendskab til runerne er lige så gammel som landets bebyggelse, kendes ikke en eneste runesten fra hedenskabets tid; man må vel antage, at den skik at rejse runestene efter de afdøde var opgiven i moderlandet, på den tid udvandringen til Island forgik. Endnu besynderligere kunde det synes, at heller ikke bautastene kendes på Island, da dog sådanne i følge sagaerne i hedenskabets sidste tid i Norge rejstes over fremragende mænd, men dette må vel nærmest forklares af de mindre forhold på Island, der naturlig måtte blive en følge af de ublidere kår, hvorunder man levede.

Overhovedet er næppe nogen runeindskrift fra hedenskabets tid bevaret. De gamle inscriptioner, som Finn Magnussön har ment at kunne påvise (på et par foregivne gravstene, hvor runerne ere indhuggede på den faste klippe, runeindskrift på væggene af nogle huler o. d. l.) må sikkert henføres til en så ny tid og bære i den grad tilfældighedens præg, at de tabe al interesse. Men selv fristatstiden har vistnok kun få inscriptioner at opvise; blandt disse er indskriften på en af de med runer forsynede løse genstande (Valtjovstad-dören) måske den ældste islandske runeindskrift, således som det i det følgende ved en nærmere betragtning af de islandske runemindesmærker vil fremgå.

a. Løse genstande forsynede med runeindskrift.

Blandt de på museet i København opbevarede udskårne arbejder fra Island bærer som bekendt en af stolene fra

Grund, samt Valtjovstad-dören runeindskrift. Også en enkelt anden islandsk genstand, Vatnsfjord-løven (et løveformigt bronce-lavatorium), er forsynet med runeindskrift. Blandt sagerne i Reykjavig-oldsagsamlingen nævner Skýrsla I, s. 135 et firkantet på Torsmark i Rangåvolde syssel fundet spænde »med en halvulæselig blanding af middelalderlige runer«, hvorom dog intet nærmere er bekendt. Desuden haves naturligvis adskillige yngre islandske sager med runeskrift.

Af disse genstande måtte Vatnsfjord-løven efter sin ordlyd henføres til Snorre Sturlessöns datter Tordis og hendes husbond Torvald, hvad der jo vilde skænke denne genstand en særlig interesse. Men det er alt tidligere fremhævet (IB. I, 598—99), at indskriften er et bedrag, der rimeligvis skyldes den person, der solgte løven til Suhm. At bemældte lavatorium er gammelt (fra den ældre middelalder) og stammer fra Vatnsfjord kirke, er der dog al grund til at antage.

Med iagttagelse af en lignende topografisk orden, som hidtil er anvendt, vil dernæst stolene fra Grund komme til omtale. Disse to rigt udskårne stole bære for så vidt bægge runetegn, som selv den i denne henseende tarveligst udstyrede er forsynet med en del enkeltstående runer, der ved sammenföjningen af stolen har været brugte som mærker for håndværkeren. Den anden bærer foruden et par lignende tegn en sammenhængende indskriftlinje med runer, som det synes uden slutning, — HUSTRU ÞORUNN A STOLEN EN BENEDICTT NARFA(SON RISTI?) siges der —, endvidere de latinske benævnelser på dyrekredsens tegn ristede dels med runer, dels med latinske fraktur-bogstaver, samt månedernes navne med runer; endelig er der på et stykke af bagklædningen påvist et skødesløst indridset runealfabet. Disse stole (hvis runeindskrift senest er fortolket af professor Stephens i »Runehallen«) er omtalte IB. II, 113—14, og

der er der fremhævet, hvad der kan tale for at henføre dem til reformationstiden, nemlig nævnelsen af »hustru Torunn«, utvivlsomt — som Jon Sigurdssön i en note til Reykjavig-oldsagsberetningen (Skýrsla I, s. 63) bemærker — den sidste katolske biskop Jon Aressöns datter, samt stolenes omtale i et kirkeinventarie-register 1613, men derimod ikke i det ældre 1461. Er dette resultat rigtigt, afgiver disse stole et mærkeligt eksempel på uforandret vedligeholdelse af smag og stil på et afsides sted. Dog var det ønskeligt bestemt at erfare, hvad resultat en nærmere undersøgelse af ornamenter, samt våben, dragter og de øvrige fremstillinger vilde give.

Kirkedören fra Hov (Hof) i Vopnafjord i Norder-Mule syssel — oprindelig som det siges gudehusdören — har man gjort meget væsen ad. Det er en aldeles prunkløs trædör, hvis eneste mærkelighed er henved 30 spredte runetegn, binderuner eller galdrestave. Se i øvrigt IB. II, 196.

Endelig står tilbage at omtale den ved sin ypperlige prøve på nordisk træskærerkunst så bekendte kirkedör fra Valtjovstad (Valþjófstaðr) i Norder-Mule syssel. I den øverste af de to store runddele (cirkler, medailloner), der udfylde så godt som hele forsiden, fremstilles i to afdelinger tydelig nok den fra flere middelalderlige sagnkredse bekendte fortælling om en ridder (eller konge), der befrir en løve fra en drage og derefter følges af det taknemlige dyr, som i følge fremstillingen her tilsidst dør på sin herres grav. Den nederste kreds eller runddel optages af fire sammenslyngede drager. Den mod tilskueren vendte side af graven, hvorpå løven hviler, bærer en runeindskrift, hvis begyndelse nu er tabt. Prof. Stephens læser:

(ᛋᛁᛅ : ᚼᛁᚿ) ᚱᛁᚴᛁᛅᚴᚯᚿᚮᚿᚴ : ᚼᛁᚱ : ᚴᚱᛅᚴᛁᚿ : ᛁᚱᚢᛅᛑᚱᛁᚴᚦᛁᚿᛅ :

Til forståelse af denne indskrift, der vistnok efter indholdet er rigtig fortolket af prof. Stephens, har dr. L. Wimmer vist mig den velvilje at meddele følgende:

»Indskriftens to første i parentes satte ord, som prof. Stephens har tilföjet efter formodning, findes nu ikke. Uden tvivl har de dog lydt ᛋᛂ ⁝ ᛁᚿ eller ᛂᚿ, som pladsen netop tillader. (Med hensyn til disse runers form kan imidlertid bemærkes, at for ᛋ som S er i alt fald senere ᛌ — med afændringerne ᛂ ᛂ — den almindelige form). Hvad i øvrigt de noget ejendommelige runeformer i den bevarede del af indskriften angår, synes ◁ i ◁ᚱᛂᚴᛅ at være brugt i steden for de ellers almindelige former af »stunget ᛑ« i betydningen *d*; i ᚴᚱᛆKᛁᚿ er K mulig en ændring af ᚠ for at betegne *v*, og det to gange forekommende ᚮ i ᚴᚮᚿᚮᚿᚴ, hvor punktet er aldeles utvivlsomt og samtidigt med den øvrige indskrift, er her uden tvivl brugt som tegn for *o*; måske er også ᚦ i ᚦᛅᛗ snarere tegn for ð end for þ. Når runerne gengives med latinske bogstaver og ordene regelmæssig adskilles, vil indskriften altså få følgende udseende:

(SE IN ell. EN) RIKIA KONONG HER GRAVIN ER UA DREKA ÐÆNA,

eller med sædvanlig retskrivning:

Sé enn ríkja konong hér grafinn, er vá dreka þenna.

På dansk:

Se den mægtige konge her begraven, som vog denne drage.

Så fremt indskriften, hvad der turde være overvejende sandsynlighed for, er islandsk, ikke norsk, må den på grund af sin sprogform rimeligvis henføres til tiden mellem år 1200 og 1225, idet navnlig på den ene side formen er for es viser, at den ikke kan være ældre end 1200, på den anden side den ældre form rikia for rika forbyder at göre den yngre end første del af det 13de århundrede. (Den her

angivne tidsbestemmelse vilde ligeledes kunne gælde, hvis indskriften var norsk, men den kunde i så fald også tilhøre en noget ældre tid.)«

Ved således at kunne henføres til en bestemt tid får denne runeindskrift, der indtil videre må betragtes som Islands ældste, en ganske særlig betydning, foruden den interesse som den i og for sig frembyder ved at afgive en forklarende tekst til den billedlige fremstilling. Herved har man tillige en tidsbestemmelse for det på dören udførte træskærerarbejde, som man tidligere var tilböjelig til at göre ikke så lidt ældre, og får her på ny bekræftet, hvor forsigtig man må være med at slutte fra det gammeldags i islandsk ornamentering til genstandenes ælde.

Overraskende er det af de islandske indberetninger at se, at denne runeindskrift, så længe dören var på Island, var aldeles upåagtet, hvad der lader sig forklare af, at dören den gang var malet, hvorimod de runer, man alt da fremhævede, var nogle binderuner hist og her på dören.

Med hensyn til denne meget omtalte dör skal her i øvrigt kun fremhæves, at den påstand, som med megen styrke kommer til orde i Reykjavig-oldsagsberetningen, at dören ikke oprindelig har hørt til kirken, men til en på lignende vis udsmykket gammel storstue (skåle), der stod til ind i forrige århundrede, — fuldstændig lader sig gendrive. Foruden flere andre argumenter, hvoriblandt navnlig det, at der haves en beskrivelse af bemældte skåle fra forrige århundrede, hvori husets störrelse, væggenes afpaneling med drivtømmer (raudvide), de höje döråbninger, de mange lukkede sænge prydede med billedskærerarbejde fremhæves, men derimod udskårne döre ikke med et ord omtales, er det afgörende, at dören ifølge en endnu bevaret synsforretning over Valtjovstad-kirke fra år 1641 alt den gang tjænte som kirkedör. Den omtales som »en udskåren, stærk dör med jærnhængsler og med en sølvindlagt ring samt ny haspe«; heldig nok for afbildningerne tjænte den

til dör for den indre kirke og var altså beskyttet ved et slags våbenhus (»forkirke«). Dören synes selv at være af det omtalte »raudvide«; drivtømrets sikreste kendetegn, huller efter borende sødyr, kan dog næppe påvises, og ad videnskabelig vej skal det have store vanskeligheder at konstatere nåletræs art.

Med hensyn til hvad der ellers kan være at bemærke om denne fortidslævning henvises til IB. II, s. 226-31, hvor der er fremhævet, hvad der taler for, at dören er udført på Island og netop på den tid, som indskriftens sprogform peger hen på. En sammenstilling af den tidligere litteratur over denne dörs alder, oprindelse og betydning vil findes i Sv. Grundtvigs Gl. d. Folkeviser IV, 4. i tillæget til visen nr. 9.

I forbindelse med de her omtalte sager forsynede med runeindskrift kan en broncestylus, funden i tunet på Bredebolstad i Rangåvolde syssel, nævnes. Den er på alle fire sider bedækket med gådefulde tegn, der nærmest göre indtrykket af skrift. Se i øvrigt Annaler for nord. Oldk. 1842—43, hvor den er afbildet. (Mus. nr. 5427). Sml. Finn Magnussöns Runamo s. 199.

b. Runestene, samt runeskrift på klipper og sten.

Foruden nogle runeindskrifter på fast klippe og sten af ringe betydning kendes fra Island 30—40 runestene, hele eller i brudstykker; alle er de ligstene, der har dækket kirkegårdsgrave. Deres alder er naturligvis vanskelig at bestemme; nogle indskrifter vise ved deres indhold tilbage til den katolske tid, for andres vedkommende advarer det sjuskede og moderne sprog mod at tillægge dem nogen synderlig höj ælde; dog fejler man næppe ved at henføre de allerfleste runestene til middelalderen. Turde man antage den på Valtjovstad-dören fremstillede grav, hvis mod tilskueren vendte side bærer runeindskriften, for en runeligsten, vilde man derigennem have et temlig sikkert bevis for, at

sådanne gravstene var kendte på Island ved begyndelsen af det 13de århundrede. Endvidere må det erindres, at da vi kende rune-ligstene fra den gamle nordiske — oprindelig islandske, senere under Norge stående — koloni i Grönland, der gik til grunde omkring år 1400, må skikken til de dødes ihukommelse at indhugge sådanne indskrifter allerede temlig tidlig i middelalderen have udbredt sig selv til de fjærneste egne af den norsk-islandske stammes bopæle. På den anden side vilde det, hvis runestens-skikken alt ved år 1200 var kommen i brug på Island, være besynderligt, at ikke en eneste ligsten over nogen af fristatstidens bekendte mænd er os bevaret. Vel har man villet påvise Snorre Sturlessöns gravsten ved Reykholt, men sikkert uden nogen som helst grund. En af de få islandske runestene, hvis alder kan bestemmes, bærer en ganske kort indskrift over præsten Martin på Höskuldsstad i Hunavatns syssel, der levede i første halvdel af det 14de århundrede. Ligstenen over den berömte Kjartan Olavssön, helten i Laksdæla-saga († år 1002), som man i lang tid troede fandtes på Borg i Myre syssel, har vist sig at være lagt over en ganske anden, for resten ubekendt mand. Indtil videre bliver det måske den rimeligste antagelse, at den nævnte runestens-skiks udbredelse på Island tilhører det 14de århundrede. I alt fald kan ligstenene fra den gamle nordiske koloni i Grønland — efter tiden for dennes undergang — ikke vel være yngre end 14de århundrede.

En ytring af Arne Magnussön om, at han ingen islandske runestene kendte ældre end det 13de århundrede, vil senere (s. 106-7) blive anført. I det hele taget er de ældre forfattere enige om, at Island ikke har runemindesmærker fra hedenskabets tid. Således erklære O. Worms samtidige, de bekendte Islændere Arngrim Jonssön og Brynjolv Svendssön (bægge fra begyndelsen af 17. årh.), at de af runemindesmærker på Island kun kende nogle ligstene,

som de ikke tillægge nogen betydning[1]). Først Finn Magnussön har ivrig bestræbt sig for at føre i det mindste en del af Islands runemindesmærker tilbage til den hedenske tid, således som det fremgår af hans forskellige pågældende arbejder, navnlig »Runamo«, samt en afhandling om de islandske runestene »Efterretning om nogle paa Island endnu tilværende Runestene og andre Mindesmærker« Antkv. Ann. IV, s. 343-66. Denne sidste er den eneste samlede fremstilling af de islandske runeindskrifter, som haves. Unægtelig trænger den til kritisk sigtning og berigtigelse af forskellig art; dog skal det straks siges, at en sådan berigtigelse kun muliggöres ved Finn Magnussöns egne samlinger, og særlig må det bemærkes, at hvad der her fremkommer for största delen er vundet ad denne vej og ikke ved selvsyn på Island.

De fleste af de islandske runestene har en kort indskrift: Her hviler (eller ligger) N. N., ofte med tilföjelse af et fromt ønske om fred for den afdøde eller deslige, der ved det simple og troskyldige sprog gör en ejendommelig virkning; også yderligere oplysninger, f. eks. angivelse af dødsdag, kan findes.

Runetegnene er — bortset fra enkeltvis anvendelse af kvistruner eller forsøg med lönskrift — de sædvanlige, med anvendelse af stungne runer: *a* har i almindelighed formen ᛆ, *e* betegnes jævnlig ved ᛂ, i det prikken i det »stungne ᛁ« gengives ved en cirkel; dog kan også både *a* og *e* have formen ᚼ. For *æ* haves derimod ingen særlig betegnelse; heller ikke for *ö*; i alt fald forekommer intet sikkert eksempel på noget særligt tegn for denne vokal; både ᚽ og ᚮ synes at betegne *ø*. *y* har sædvanlig formen ᚤ, hvoraf flere afændringer kan forekomme; og på en enkelt sten er ved en tværstreg af ᚤ dannet *Z*. For ð findes intet særligt tegn, men *d*-runen bruges overalt som tegn for bægge lyd;

[1]) Se Crymogæa s. 23, samt Wormii Epistolæ s. 1040.

den har sædvanlig udseendet ϕ, med cirkel for prik, og forveksles jævnlig af aftegnere med Φ. *p* har den sædvanlige form K, omtrent som et latinsk K, *s* har næsten altid formen ᛧ (med afændringer) — ᛍ står i de islandske alfabeter sædvanlig for *c* —, ᛐ og ᛚ (*t* og *l*) forveksles hyppig. Sædvanlig findes ordadskillelse, og i almindelighed også skilletegn mellem de enkelte ord.

Formodenlig efter stenenes forskellige alder findes snart nævneformsmærket *r* med foran indskudt *u*, snart uden. Den nyere udtale »ur« mener dr. Jon Torkelssön (rektor ved Reykjavig lærde skole) at kunne spore tilbage til omkring år 1300, uagtet efter ham skrivemåden »ur« først blev almindelig i løbet af det 16de århundrede.

Runestenene vil i det følgende blive behandlede sysselvis, således at der efter fortolkningen af de virkelige ligstene i hvert syssel vil blive givet de fornødne oplysninger om andre derværende runeindskrifter, til bedömmelse af deres betydning og alder.

Guldbringe syssel.

Fra dette syssel ere tre rune-ligstene, der alle år 1844 nedsendtes til Oldn. museum i Kbh., hvor de er opstillede i museets runehal. Stenene, der er fra de vestligst i syslet liggende sogne Utskålar (Útskálar) med annekset Hvalsnes, er alle — tilligemed en fra Guvudal på Vestlandet samtidig ankommen — beskrevne og fortolkede i Stephens' »Runehal«, dog — særlig for de to vigtigstes vedkommende — næppe således, at man tör blive stående ved den dér fremsatte læsning[1]).

[1]) Når det er lykkedes mig at læse disse stene mere tilfredsstillende end hidtil er gjort, skyldes det væsentlig de fortræffelige papirsaftryk, som museets conservator, hr. palaisforvalter Steffensen, har været så god at forskaffe mig; fra samme hånd har jeg ligeledes modtaget et ypperligt gipsaftryk af runeindskriften på Valtjovstad-dören, — ligesom museets embedsmænd med vanlig forekommenhed har vejledet mig under udarbejdelsen af denne afhandling.

1. Af stenene fra Utskåle er den ene en ret anselig lavablok, 34" lang, c. 12" bred og omtrent halv så tyk, hvis forside, der bærer runeindskriften, vel er jævnet ved tilhugning, men dog endnu temlig knudret og med mange huller, således som de naturlig må danne sig ved afglatning af blærefyldte vulkanske stenarter. De forskellige ujævnheder og hullerne har bevirket, at afstanden mellem runetegnene — som det vil ses af gengivelsen — hist og her er påfaldende stor. På andre steder er enkelte tegn utydelige på grund af slid. Denne sten, hvis indskrift er forholdsvis lang, er delvis rigtig læst af Stephens; dog må sikkert, foruden flere enkeltheder, den af ham fremsatte poetiske fortolkning af slutnings-linjen helt opgives. Indskriften, der går på langs ad stenen, bedækker i tre linjer dennes nedre halvdel indfattet mellem parallele linjer, der for enderne afsluttes ved tværlinjer (ɔ: lodrette linjer, så at hver runelinje er omsluttet af en ramme); spor af disse tværlinjer, som overalt ses, viser, at intet af indskriften mangler, ligesom vistnok i det hele stenen endnu er fuldstændig bevaret.

Runeindskriften — hvis tvivlsomme tegn sættes i parentes — læses her således:

ᚱ ⁝ ᚠᛦᚱᚯᚱ ⁝ ᛌᛆᛚ ⁝ ᚼᚯᚿᚿᛆᚱ

ᚼᛁᚯᚱ ⁝ ᚼᚢᛁᛚᚯᚱ ⁝ ᛒᚱᚯᛐ(ᛁᚠᛆ) ⁝ ᛆᚱᛘᛌ

ᛑᛆᛐᛐᚯ ᚱ ⁝ ᛚ ᚯᛌᚯ ⁝ ᚦᚢ ᚴ ᛆᛐᚯᚱᚿᛆᛌᛐᚯ

Gengivet med latinske bogstaver — og når linjerne læses i den rette orden: 2, 3, 1 — vil den lyde:

HIER : HUILER : BRET(IFA?) : ORMS
DOTTER : LESE : ÞU PATERNOSTE
R : FYRER : SAL : HENNAR.

På dansk:

Her hviler Bret(iva?) Orms datter. Du læse Paternoster for hendes sjæl.

I kvindenavnet Bret... er de tre sidste tegn så utydelige, at de her er tilsatte nærmest efter gætning. Af vanskeligheder frembyder ellers stenen væsenlig kun stregen efter første bogstav i øverste linje. Den er her gengivet ved en sammensætning af tre lodrette smålinjer for at angive, at den ikke danner nogen fuldt så regelmæssig eller sammenhængende streg som en sædvanlig runestav; den kunde opfattes som en betegnelse for, at runelinjen, hvortil det nærmest foregående bogstav ᚱ hører, egenlig først nu er til ende (med ᚱ slutter ordet Pater-noster); muligvis er den også dannet ved sammenflydning af tre adskillelsespunkter. Stephens læser den som et I.

↕, der af Stephens læses som Z, er i islandske runealfabeter det sædvanlige tegn for Y.

I ᛍᛅᛁᚴ har ᛅ fået en vis lighed med ᛆ, men vistnok ved en fejlristning eller ujævnhed i stenen.

Den anden sten fra Utskálar er et trekantet brudstykke, hvis ene side er 18″ langt, den anden 15″. På langs ad stenen strækker sig et bredt, svagt ophöjet bånd, til venstre for hvilket de nu bemærkelige, meget svage runetegn — skriften går i samme retning som båndet — befinde sig. Stenen er en stærkt hullet lavastén, og så slidt og forvitret, at næppe en rune lader sig skimte. Et papirsaftryk bringer dog tegnene betydelig bedre frem, og ved hjælp af et sådant tror jeg at kunne læse: 2.

ᚼᛁᚱ ᚼᚢᛁ(ᛚᛁᚱ) ᛘᛅ

Med latinske bogstaver:

HER HUI(LIR) MA(RGRET?)

På dansk:

Her hvi(ler) Ma(rgrete?)

men rigtignek stå disse runetegn besynderlig skødesløst indhuggede og tilsyneladende i en noget skæv retning på langs ad stenen.

3. Runestenen fra Hvalsnæs er en aflang-firkantet sten, vel også en lavablok, men mere regelmæssig (20" lang, 12" bred og omtrent halvt så tyk) og med en jævnere forside. På stenens forside er, efter længden, indhugget et kors, dannet af to brede, af parallele linjer begrænsede bånd. Det længste af disse bærer runeindskriften, som jeg anser for fuldstændig og læser således:

ᚼᚽᚱᚼᚢᛁᛚᛁᚱᛘᛆᚱᚴᛏ

Med latinske bogstaver gengives indskriften:

HERHUILIRMARGT

På dansk:

Her hviler Margt (ɔ: Margret: Margrete).

De eneste tegn, der i denne indskrift volde vanskelighed, er de to sidste sammenbundne. Skönt det kunde ligge nærmest at opfatte disse som et sammenbundet FT, tror jeg dog sammenhængen viser, at de må opløses som GT; ᚴ er her brugt som fælles rune for G og K, medens G-runen ellers sædvanlig er stungen (ᚵ), hvad pladen her ikke vilde tillade, ligesom selve sammenbindingen ligeledes er foranlediget ved mangel på plads, i det ᛏ-runen står kanten af stenen så nær som muligt. I øvrigt var det tænkeligt, at det tilsyneladende ᚠᛏ var opstået ved en mindre vellykket punktering, af et ᚵᛏ, og da vilde sammenbindingen være aldeles regelmæssig.

Foruden disse runeligstene kendes fra Guldbringe-syssel en sten fra Hvaløre med runetegn, som man har villet tillægge en höj alder. At dog de her anbragte runer er uden al betydning, vil fremgå af, hvad der er anført herom IB. I, 28—29.

Endvidere omtaler Finn Magnussön i sin udsigt over Islands runestene (Antikv. Annaler IV, s. 343 ffg) to formodede runeligstene fra den hedenske tid fra dette syssel

(fra Flekkuvík og Rafnkelsstaðir); at også disse runeindskrifter må henføres til en langt yngre tid og skylder vilkårlige indfald deres tilblivelse, er fremhævet IB. I, 31—33.

Af de følgende runestene er adskillige behandlede af Finn Magnussön i hans afhandling om de islandske runestene, ligesom også hovedkilden for efterfølgende fremstilling er Finn Magnussöns samlinger til runestudiet, hvoraf det meste nu befinder sig i hr. etatsråd Thorsens besiddelse, medens andet er indlemmet i afdøde arkivar Jon Sigurdssöns håndskriftsamling. Hvad jeg her kan levere af tillæg og berigtigelser, skyldes for en stor del den udmærkede velvilje, hvormed etatsråd Thorsen har stillet sin del af bemældte samlinger til min rådighed. — Derimod beklager jeg meget, at forholdene ikke tillod mig under mit ophold på Island 1872—74 at beskæftige mig med nogen af de derværende runestene.

Kjos syssel.

Fra dette syssel er ingen runeindskrift af betydning. At runerne i Bárðarhellir (Bårdshulen) ved Hvalfjord næppe er omtale værd, er alt fremhævet i Eggert Olavssöns og Bjarne Povlssöns rejsebeskrivelse. Se i øvrigt IB. I, 65.

Rangåvolde syssel.

Fra to gårde i Fljotshlid (Teigr og Eyvindarmúli) (4—5). kendes runestene (utvivlsomt ligstene). Den ene omtales for første gang IB. I, 243; de andre to brudstykker er allerede nævnte i den antkv. indberetning 1817 og derefter i Finn Magnussöns afhandling (se ogsaa IB. I, 247). Om ingen af disse stene vides i øvrigt noget nærmere.

I dette syssel er flere klippehuler med runeindskrifter, således Snorraríki i Torsmark (IB. I, 260) og navnlig Paradísarhellir i Øfjældene (IB. I, 269-70), hvilken sidste har beskæftiget Finn Magnussön meget — se »Runamo og Runerne« s. 568 ffg., hvor en del fortolkningsforsøg er

meddelte. At bemældte runeindskrifter næppe fortjæne nogen særlig opmærksomhed, er udtalt i IB. på de pågældende steder.

Borgefjords syssel.

(6.) En sten fra Reykholt, der udgaves for Snorre Sturlessöns ligsten, er nævnt IB. I, 317. Nærmere underretning herom fås af et brev fra stedets præst til Finn Magnussön i de etatsråd Thorsen tilhørende samlinger. Det fremgår af denne skrivelse — der tillige omhandler flere andre runestene, men som forskellige omstændigheder opfordre til at benytte med megen varsomhed —, at stenen, der utvivlsomt har været en runesten, men med meget ulæselig skrift, er bleven funden ved gravning i kirkegården år 1837. Nogen tilfredsstillende oplysning fås imidlertid ikke. Også Jon Sigurdssöns samlinger har en beietning om denne sten, tillige med en tegning, der viser indskriften som kun læselig for enkelte tegns vedkommende.

7. Húsafell. Fra den således benævnte, længst oppe i Borgefjord liggende gård (tidligere præstegård i et særligt kald) kendes en runesten, der opbevares i oldsagsamlingen i Reykjavig, og hvoraf en læsning er given i »Skýrsla um forngripasafn Íslands«, I, s. 70; i en anmærkning til beskrivelsen omtales tillige en anden læsning, der findes blandt Finn Magnussöns, Jon Sigurdssöns samlinger tilhørende, papirer og rimeligvis stammer fra daværende skolediscipel Magnus Grimssön eller fra Jonas Hallgrimssön. Den vistnok ældste beskrivelse af stenen findes i Oldnordisk museums arkiv. Her giver Svb. Egilssön 1838 en tegning af stenen med tilhørende fortolkning og meddeler derhos angående runestenen, at den er funden på Husafell-gård og udbrækket af en husvæg sammesteds. Uagtet runetegnene i det hele er forholdsvis lette at læse, har dog tolkningen hidtil frembudt forskellige vanskeligheder. Disse har jeg søgt at overvinde ved henvendelse til hr. adjunkt Björn Olsen i Reykjavig,

som med vanlig velvilje har forskaffet mig aftryk af stenen, samt meddelt mig sin opfattelse af indskriften, på hvilket grundlag efterfølgende læsning og tolkning fremsættes. Indskriften optager to sider af den femkantede, omtrent 1 al. lange stensöjle (af c. 5 tommers gennemsnit). Den nederste runelinje, der indeholder indskriftens begyndelse, er indhugget på en jævn $3^1/_2$" bred flade og begrænses for oven og for neden af en længdestreg, mellem hvilke de c. 3" lange runetegn strække sig. Den øvre linje er indhugget på en langt mere ujævn og kun 2" bred sideflade af stenen, der helt optages af de her langt utydeligere tegn. Stenen er bestemt til at indtage en liggende stilling, så at den nedre runeflade står omtrent lodret, den øvre noget skrå. Indskriften læses:

ᛆᚿᚿᛆᚱ : ᛆᛁᚱ : ᛋᛂᛘ : ᚴᚢᚦ : ᚦᛂᛁᚱᛆ : ᛋᛆᛚ : ᚼᛆᚠᛁ ·:

ᚼᛂᚱ : ᚼᚢᛁᛚᛂᚱ : ᛁᚢᛆᚱ : ᚢᛆᛚᚴᛆᚱᚦᛋ : ᛋᚮᚿ : ᛋᚢᛂᛁᚿ : ᚮ(ᚴ)

Gengivet med latinske bogstaver (og med omsætning af linjerne):

HER HUILER IUAR UALGARDS SON SUEIN O(K)
ANNAR AIR (ɔ: ARI — efter Bj. Olsens forslag, idet en uagtsomhed af runeristeren forudsættes)
SEM GUD ÞEIRA SAL HAFI.

På dansk:

Her hviler Ivar Valgards sön, en dreng, og en anden, Are (ɔ: Her hvile drengene Ivar og Are, Valgards sönner), hvis sjæl gud have.

Den mellemste rune i ᛋᛂᛘ bliver sædvanlig opfattet som ᛆ; en nöjere undersøgelse af papiraftryk vil dog vistnok vise, at man også her, lige så vel som i næstsidste rune i nederste linje, har tegnet ᛂ. Efter denne rune følger sidst i linjen endnu en stav, hvis bistav dog ikke kan ses enten på grund af et brud eller en ujævnhed i denne ende af

stenen. Tredje rune i øvre linje har man villet læse som þ, dog uden grund, men man har ladet sig forlede af bistaven fra det følgende ᚬ. Ordet GUD har rimeligvis været skrevet med ᚴ, dog kan det nu ikke afgöres, hvorvidt runen har været stungen. Vokalen i HAFI synes virkelig at måtte opfattes som ᚬ for ᚬ; ja det kunde endog være et spörgsmål, om ikke *a* gennemgående i denne indskrift er betegnet ved ᚬ. I øvrigt lader valget af ᚬ på dette sted sig let forklare af, at den sædvanlige bistav på a-runen rimeligvis ikke har kunnet lade sig anbringe på grund af det foranstående ᚼ.

Bj. Olsen mener, at indskriften består af to dele indhuggede til forskellig tid, af hvilke da den sidste skulde begynde med ᚭᚴ i nedre linje; for dette skulde tale ikke alene den tvungne og ukorrekte sætningsbygning, men også de anvendte tegn og runernes form i indskriftens første og sidste del. Dog er det vistnok tvivlsomt, om virkelig nogen forskel med hensyn til de anvendte tegn er tilstede, og afvigelen i runernes form skyldes rimeligvis de ugunstige forhold (et ubekvemmere materiale), hvorunder den øvre linje er indhugget. Men i øvrigt lader det sig jo vel tænke, at den senere del af indskriften er föjet til, efter at familiens andet barn er død.

Myre syssel.

(8—9). Kalmanstúnga. På denne, den nærmest höjlandet liggende gård i syslet, fandtes indtil år 1812 en kirke. I sin utrykte Runologia (Addit. nr. 8, fol.) — et ganske mærkeligt og i forskellige henseender interessant arbejde, hvori forfatteren bl. a. bestrider runernes urimelig höje ælde og afleder dem af de latinske bogstaver, foruden at meddele meget yngre islandske alfabeter og forskellig art lönskrift — fortæller Jon Olavssön fra Grunnavig, at Arne Magnussön opstillede den grundsætning, at det næppe kunde bevises, at runerne havde været benyttede til indskrifter på Island

i hedenskabets tid. Den ældste runesten, som han (A. M.) kendte, var fra c. 1300; denne lå på Kalmanstunge kirkegård. Ved siden af den kunde stilles en anden, måske lidt yngre. Disses indskrift med flere andre havde Arne Magnussön aftegnet, men disse samlinger tilintetgjordes ved branden 1728.

Fra landskabet Hvitåside nævnes der runestene på to gårde, Gilsbakke og Sidemule.

Ved græstegården Gilsbakke (Gilsbakki) er fundet en 10.
runeligsten, der både omtales i etatsråd Thorsens og i Jon Sigurdssöns samlinger. Stenen, der er omtrent 2 alen lang, og siges at være af uligesidet pyramidalsk form — formodenlig søjleformig, bærer indskriften

ᚼᛆᚱ : ᚼᚢᛁᛚᛆᚱ : ᚴᛁᛚᛋ : ᛁᚭᚿᛋ : ᛋᚭᚿ : ᚴᛁᛚᛋ : ᛋᚭᚿᛆᚱ :

indesluttet af en ramme af parallele linjer.

Gengivet med latinske bogstaver lyder indskriften:

HER HUILER GILS JONS SON GILS SONAR.

På dansk:

Her hviler Gils Jons sön Gils' söns.

På grund af det forholdsvis sjældne og gammeldags navn Gils, samt angivelsen både af bedstefaderens og faderens navn måtte det vistnok kunde angives, over hvem denne sten er lagt. I følge Reykholts-præstens skrivelse til Finn Magnussön kendes en Jón Gilsson som ejer af Kalmanstunge år 1398.

Endvidere meddeles i Jon Sigurdssöns samlinger ind- 11.
skriften på en sten med cifferskrift (lönskrift), ligeledes fra Gilsbakke, men da der efter skriftens slutning følger årstallet 1719, er den forholdsvis meget ung.

På Sidemule (Síðumúli) skal vel i følge Reykholts- (12.)
præstens (Torsten Helgessöns) indberetning til Finn Magnussön

en rune-ligsten findes, men af hvis indskrift kun enkelte tegn har kunnet læses.

13. På Nordtunge (Norðtúnga) i Tværåhlid er i følge Finn Magnussöns samlinger fundet en runeligsten af basaltformet trachyt fra fjældet Baula i Norderådal, med indskrift på to af de fem sider. Efter den ene meddelelse er ordene adskilte på vanlig vis, efter andre og, som det synes, nöjagtigere findes ingen adskillelse, og indskriften er der således fordelt:

ᛋᛂᛘᚵᚢᚦᚼᛆᚿᛋᛋᛆᛚᚼᛆᚠ̇ᛂ

✝ ᚼᛂᚱᚼᚢᛁᛚᛂᚱᛕᛆᛚᛚᚼᛆᛚᚦᚮᚱᛋᛋᚮᚿ

Gengivet med latinske bogstaver, med ordadskillelse — og når linjerne læses i den rette orden (den underste først) — vil indskriften lyde:

† HER HUILER PALL HALDORSSON SEM GUD[1]) HANS SAL HAFE.

På dansk:

Her hviler Povl Haldorssön, hvis sjæl gud have.

14. Fra Hvamm(r) i Norderådal meddeler allerede Egg. Olavssön og Bj. Povlssön i deres rejsebeskrivelse en runeligsten (i det de derhos griber anledningen til at fremhæve, at sådanne inscriptioner på Island kun er få og særdeles rare, samt at der aldrig med et ord tales om sådanne i landets historier). Indskriften, der er anbragt i to linjer på en söjleformet Baula-stén, synes forholdsvis gammel. Den lyder (i følge afbildningen i bemældte værk s. 255):

ᚼᚮᚱ : ᚼᚢᛁᛚᚮᚱ : ᛋᚮᛘᚢᚿᚯᚱ :

ᚠ̇ᛆᛘᛚ : ᛋᚯᚿ :

---

[1]) En enkelt tegning har ikke ᚠ̇ men ᚠ.

Med latinske bogstaver:

HER HUILER SEMUNDR GAMLA SON.

På dansk:

Her hviler Sæmund Gamles sön.

Jonas Hallgrimssön, der meddeler (se IB. I, 361), at 15.
der af denne sten nu kun findes et brudstykke, nævner en anden nyopdaget her. Skulde det være den blandt Jon Sigurdssöns samlinger aftegnede, men uden angivelse af findested, hvis indskrift lyder:

ᚼᛂᚱ : ᛚᛁᚵᚱ : ᚼᛆᛚᛚᚱ : ᛆᚱᛆᛋᚮᚿ :

Runelinjen er i følge tegningen indhugget midt på oversiden af en regelmæssig aflang-firkantet, flad sten af betydelig tykkelse.

Gengivet med latinske bogstaver bliver indskriften:

HER LIGR HALLR ARASON.

På dansk:

Her ligger Hall Aressön.

Sprogformen (*r* for *ur*) tyder på forholdsvis ret anselig ælde.

I Reykholtspræstens flere gange citerede brev til Finn 16.
Magnussön (hvor ialt 8 runestene omtales) nævnes imidlertid en sten fra Hvamm med følgende indskrift:

ᚼᛂᚱ : ᚼᚢᛁᛚᛂᚱ : ᚦᛆᚱᛂᚱ : ᚢᛆᛚᚵᛆᚱᚦᛋ : ᛋᚮᚿ : ᚼᛆᚿᛋ :
ᛋᛆᛚ : ᚼᛆᚠᛁ : ᚵ :

hvor man vel sikkert tör regne ᛆ i det tredje ord for indkommet ved en fejlagtig læsning af ᚮ. Indskriften bliver da, gengivet med latinske bogstaver:

HER HUILER ÞORER UALGARDS SON HANS SAL HAFI G.

På dansk:

Her hviler Tore Valgards sön. Hans sjæl have G(ud).

17—18. Fra præstegården Stavholt (Stafholt) i det neden for de nysnævnte bygder liggende landskab Stavholtstungerne kendes flere runestensbrudstykker. Reykholtspræsten nævner to. Det ene gengiver han således:

+— ᚼᛁᚱ ᚼᚢᛁᛚᛁᚱ ᚴᚢᚦᛘᚢᚿᛑᚱ ᛁᛆᚿᛋᛆᚿᛋᚢᚿᛐᚼᛆ··
ᛋᚢᚼᛆᚠ ◦◦

Heraf lader sig vel i alt fald slutte, at begyndelsen af indskriften har udsagt:

Her huiler Gudmundr Ionsson.

På det andet mener han at kunne læse:

ᚴᛆᚢᛏᚱ ⁝ ᛋᛁᚴᛘᚢ···

i følge hvilket stenen altså skulde være lagt over en vis Gaut Sigmu(ndssön).

19(—20). På Borg kirkegård i Myre syssel har der været mindst to runeligstene, der dog nu kun er bevarede i brudstykker. Alle brudstykkerne — i alt 5 med runeindskrift forsynede — er nu henlagte på en stor, vel-vedligeholdt grav, fire-fem gange så stor som en almindelig, men ellers af kirkegårdsgravenes sædvanlige form med tagdannet ryg. Graven vender i modsætning til alle de andre grave på kirkegården fra nord til syd, hvad der anses som et tegn på, at den tilhører overgangstiden mellem hedenskab og kristendom. Det er nemlig den grav, der i følge traditionen gæmmer støvet af Kjartan Olavssön, hovedpersonen i Laksdæla-saga, og traditionen har selvfølgelig bevirket dens omhyggelige vedligeholdelse. Den ene af runestenene har formodenlig også oprindelig hørt til denne grav, og dens for de fleste ulæselige træk har rimeligvis i løbet af det 17de århundrede, under den vågnende interesse for oldtidsminder og oldtids-

litteraturen givet anledning til traditionens dannelse, da det jo var ganske naturligt, at man måtte fristes til at søge et synligt minde om den berömte, efter sagaernes vidnesbyrd ved Borg kirke begravede oldtidshelt. Mærkeligere er, at denne anskuelse, efter at Eggert Olavssön og Bjarne Povlssön i deres rejsebeskrivelse havde givet en fortolkning af stenen, der rigtignok lod denne være Kjartans, men gjorde indskriftens sprog fuldstændig uklassisk, for ikke at sige uislandsk, endnu forholdsvis længe kunde holde sig.

Indskriften på den pågældende sten synes efter en tegning af Sigurd Gudmundssön (Isl. Þjóðs. I, 235) sammenholdt med de nyere læsninger (af Maurer, samt Storm & Nygaard) at være:

ᚼᛁᛅᚱ ⁝ ᚼᚢᛁ1ᛅᚱ ⁝ ᚼ11ᚢᚱ ⁝ ᚼᚱᛅᚾᛅᛋ

hvorefter følger tre smallere under hinanden anbragte linjer, der endnu ikke er læste; disse optage resten (den sidste sjettedel omtrent) af den med runeindskrift forsynede flade af den femkantede stensöjle. — Den læselige del af indskriften lyder, gengivet med latinske bogstaver:

HIER HVILER HALUR HRANASON.

På dansk:

Her hviler Hal (ɔ: Hall) Hranessön.

1 står her som oftere for ᛚ og må opfattes som *l*, og flere binderuner forekomme. Indskriften er vistnok forholdsvis ung.

De tre andre brudstykker skal i følge Sigurd Gudmundssön kunne forbindes til én sten, hvis indskrift dog hidtil ikke er læst.

Om den såkaldte Kjartans-grav og runestenene på Borg se i øvrigt IB. I, 375—76.

Vestligst i syslet, i Hitardalen, findes den såkaldte Bjarnarhellir, der for sine runeindskrifters skyld flere

steder er omtalt. De fleste tegn synes at være binderuner eller heksefigurer (galdrestave). Se IB. I, 394.

Snefjældsnæs syssel.

Fra den forlængst (år 1565) nedlagte kirke ved Hallbjarnarøre i Setberg sogn på nordsiden af Snefjældsnæshalvøen kendes tre, på kirkegården opgravne brudstykker af basaltsöjler med runeindskrift, der sikkert tilsammen har ud-
21. gjort to rune-ligstene. — Ved at sammenholde de af Henderson givne tegninger (Iceland II, 57) med den antikv. indb. (1817) fremgår temlig tydelig indskriften på den længste sten (af Finn Magnussön opfattet som to forskellige indskrifter hver på sin sten); dennes indhold bliver endnu klarere ved at sammenholdes med to derfra uafhængige, indbyrdes overensstemmende læsninger, der meddeles af dr. Scheving (i etatsråd Thorsens Finn-Magnussönske samlinger). Indskriften har rimeligvis haft følgende udseende.

ᚼᛂᚱ ᚼᚢᛁᛚᛂᚱ ᚢᚿᚿᛑᛁᚱ[1]) ... ᛑᚵᛂᚱᛑᚢᚱ[2])
ᚵᚢᚿᚿᛆᚱᛋ ᛑᚮᛐᛐᛁᚱ ᚮᚵ ᛒᛁᛑᛁᛑ ᚠᛁᚱᛁᚱ ᛘᛂᚱ

Med latinske bogstaver:

HER HUILER UNNDIR ... DGERDUR GUNNARS DOTTIR OG BIDID FIRIR MER.

På dansk:

Her hviler under ... dgerd Gunnars datter, og beder for mig.

---

[1]) I den antikv. indberetning skrevet ᚢᚿᚿᛂᛁᚱ, der af Finn Magnussön opfattes som et kvindenavn.

[2]) 5te rune er i de af dr. Scheving meddelte afskrifter ᛂ (hos de andre ᛂ) og kan heller ikke være nogen anden; første rune har muligvis også oprindelig været ᛂ, ellers må man som hos dr. Scheving tillægge den betydningen *l* og udfylde kvindenavnet til ᚢᛆᛚᚴᛂᚱᛂᚢᚱ (Valgerd). Anden rune har vel oprindelig været punkteret. I 6te ord er ᛚ brugt for ᛆ.

Den anden sten er kun et brudstykke, der bærer 22.
indskriften:

ᚼᛂᚱ ᚼᚢᛁᛚᛂᚱ ᛘᛆᚱᚵᚱᛂᛏᛆ ᚵᛂᛁᚱᛘ

Med latinske bogstaver:

HER HUILER MARGRETA GEIRM(UNDAR DOTTIR?)

På dansk:

Her hviler Margrete Gejrm(unds datter?).

På kirkegården ved Bredebolstad på Skogarstrand i 23.
samme sysel er fundet en ligsten, der kortelig omtales hos Henderson, medens derimod den antikv. indb. giver en udførligere beskrivelse af indskriften, hvorefter Finn Magnussön har søgt at tolke den i Antkv. Ann. Indskriften er dels med runer, dels med latinske bogstaver, og — forudsat at hele indskriften er samtidig, hvad der vistnok er sandsynligst — ikke ældre end fra 1681. Runerne er vanskelige at læse og vistnok langtfra nöjagtig gengivne i den antkv. indberetning. Ved en noget dristig anvendelse af konjektur kan måske følgende læsning opstilles:

ᛋᛂᛏ(ᛏ)ᛆᚱᚼᚢᛦᛚᛆᚱ : ᚼ(ᛁ)ᛆᚱ ᛫ ᚼ(ᚢ)ᛆᚱ ᛫
ᚠᚢᛋᛆ ᛫ ᚦᛂᚠᚿᚢᛋᛆᚱ ᛫
ᛘᛂ(ᚱ)[ᚠ]ᚱᛂᛏ : ᛂᛚᛂᚠᚦ ᛫ ᚠᛘ(ᛋ)ᚼᛁᛂᛋᛂᚿ ᛫
ᛘᛂᛋ ᛫ ᚠ(ᚱ)ᛁᛋᛆ ᛫ ᚠᛆᚱ[ᛆ]ᚿ ᛫

FRELSARAN JESUM: A TRUER. 1681.

i hvilken de på tegningen helt manglende eller væsenlig forandrede tegn er satte i parentes, for de førstes vedkommende skarpkantet.

Runerne — i hvis gengivelse den tilsyneladende forvirring i anvendelsen af tegnene for *a* og *e* er bibeholdt — er indhuggede på to af den söjleformede stens flader, ordene med latinske bogstaver samt årstallet anbragte på en som det synes dertil særlig afglattet flade øverst på stenen.

Gengivet med latinske bogstaver og med sædvanlig rækkefølge for ordene vil indskriften — der danner et vers — lyde:

MARGRET OLAFS DOTTER HVYLER HIER
HUER GUDE SOFNUD ER
GLOD HIEDAN MED FRIDE FAREN.
FRELSARAN JESUM A TRUER. 1681.

På dansk

Margret Olavs datter hviler her, som er hensovet i Gud, glad heden med fred faren. På frelseren tror (hun). 1681.

Også i dette syssel, på sydsiden af Snefjældsnæshalvøen, befinder sig en hule med runetegn, den såkaldte Sanghule (Sönghellir). Tegnene frembyde dog intet af interesse; se IB. I, 416.

Bardestrand syssel.

24. Fra kirken i Guvudal (Gufudalr) kendes en rune-ligsten, der opbevares på det Oldnordiske museum i København, hvortil den førtes 1844, sammen med de tre alt omtalte runestene fra Guldbringe syssel. Stenen er en anselig femsidet basaltsöjle — 2 al. lang, henved 8" i tværmål, hver flade c. 5" bred —, der har hvilet på graven med sin bredeste flade nedad. Af de andre fire sider have de to sideflader været ubenyttede, hvorimod hver af de to øverste, tagformig sammenløbende flader er indfattede af en firkantet ramme; dog er kun den ene af disse forsynet med runeskrift, der tilmed lader omtrent sidens øverste tredjedel ubenyttet. Hvor runeindskriften standser, er ved fem i stenen indhuggede runde huller dannet et kors, således at de tre, korsstammen dannende prikker er indhuggede i selve stenens øverste kant, de to korsets tværtræ (eller armene) betegnende prikker derimod en i hver af de to øverste sideflader, således at prikken i den med runer for-

synede flade står i omtrent et bogstavs afstand fra det sidste runetegn. Indskriften viser sig herved som fuldstændig uagtet den store ubenyttede plads. Runetegnene er ualmindelig store og regelmæssige (omtrent 4″ höje); ikke desmindre er indskriften ikke hidtil bleven rigtig læst og frembyder vedvarende vanskeligheder for forståelsen. Pròfessor Stephens har i »Runehallen« fremsat en tolkning, i følge hvilken indskriften lyder HER LIGUR ÞRER IUAR IØ ION (her ligger tre: Ivar, Jø, Jon), en læsning, der vilde fastslå en sprogform — verbet i sg., subjektet i pl. — som umulig kan være islandsk, og et personnavn (Jø), der ellers er helt ukendt. En nöjere undersøgelse af stenen viser imidlertid tydelig — hvad dr. Wimmer har gjort mig opmærksom på —, at det som *R* af Stephens opfattede tegn, er en binderune, der må læses som *OR*, hvorved det pågældende ord fremtræder som et personnavn. Verbet i sg. får da flere subjekter, af hvilke hvert står i sg., hvad der ikke har noget påfaldende ved sig. Endvidere må det af Stephens som *E* i samme ord læste runetegn opfattes som *D*.

Jeg læser

ᚼᛂᚱ ⁝ ᛚᛁᚵᚢᚱ ⁝ ᚦᚮᚱᛑᚱ ⁝ ᛁᚢᛆᚱᛁᚯ ⁝ ᛁᚮᚿ

Med latinske bogstaver:

HER LIGUR ÞORDR IUARIÖ(?) ION.

På dansk:

Her ligger Tord, Ivar(iö?), Jon.

Indskriften synes at indeholde tre mandsnavne. Hvad man skal göre med IÖ er dog ikke godt at sige. Måske kunde man opfatte ᛁᚯ som en fejlagtig og derfor opgiven begyndelse til ᛁᚮᚿ — dels på grund af at det var bleven sammenskrevet med det foregående ord, dels fordi hovedstaven i ᚯ er meget uregelmæssig og svagere end de andre runestave; muligvis også fordi ᚯ, der vel kan betegne *o*, som oprindelig betegnelse for *ö* måtte forekomme mindre

8*

nöjagtig. I følge Jon Olavssöns Runologia er i øvrigt ✝ tegn for *æ* og *y*, navnlig for det første.

Om en stor sten (Grettistak) på Tingmannahede i Bardestrand syssel, der bærer en binderune, som man i sin tid har anset som betegnelse for navnet Grette Asmundssön, se IB. I, 539.

Isefjords syssel.

(25—26.) På kirkegården ved Holt i Önundarfjorden er i følge indberetning til Finn Magnussön (1841) fundet tre runestensbrudstykker, måske tilhørende to stene; men om indholdet kan efter den af præsten indsendte tegning intet nærmere siges.

Hunavatns syssel.

27. På kirkegården ved præstegården Höskuldsstad (Höskuldsstaðir) nordøstlig i syslet er opgravet den alt tidligere omtalte rune-ligsten over præsten Martin. I Antkv. Ann. er indskriften gengivet efter den antkv. indberetning (1820); senere er en beskrivelse af stenen givet i det islandske blad Norðanfari $^{30}/_{10}$ 79. Stenen er af femkantet söjleform, henved 3 al. lang, siderne 8—10″ brede; ved den nedre ende findes på en af disse anbragt en 5 kvarter lang og 3″ bred, temlig utydelig runelinje, der synes at have været indesluttet af en firkantet ramme, hvoraf dog nu kun den øverste streg ses.

Indskriften må antages at være:

ᚼᛂᚱ ᚼᚢᛁᛚᛁᚱ(=) ᛋᛁᚱᛆ=ᛘᛆᚱᛏᛂᛁᚿᚿ=ᛕᚱᛂᛋᛏ(ᚢ)ᚱ

Med latinske bogstaver:

HER HUILIR SIRA MARTEINN PREST(U)R

På dansk:

Her hviler sira (ɔ: pastor) Martin præst.

Denne runesten er utvivlsomt lagt over præsten Martin, der i følge Sv. Nilssöns »Prestatal« var præst her indenfor

tidsrummet mellem 1334 og 1348, medens ingen anden mand af dette navn findes opført blandt sognets præster. Da stenen kan dateres og er så gammel som fra 1ste halvdel af 14de årh., vilde den her anvendte skrivemåde af ordet »prestr« — om med eller uden *u* — være af interesse; men desværre er netop her nogen uklarhed, da den antkv. indb. har ᚴᚱᛂᛋᛏᚱ, medens beskrivelsen i Norðanfari gengiver ordet »prestur«. I Norðanfari er de tre sidste ord, i den antkv. indb. de fire sidste, skilte ved tre små tværstreger svarende til de sædvanlige punkter. — I følge en senere meddelelse fra adjunkt Bj. Olsen må det antages, at skilletegns-stregerne tre gange er anvendt, samt at formen »prestr« er den på stenen forekommende.

Skagefjords syssel.

Fra Mælifell med dets anneks Reykir kendes to runestene, der er aftegnede og beskrevne 1846 af daværende skolediscipel Magnus Grimssön, desuden haves en tidligere tegning af Mælifells-stenen af Jonas Hallgrimssön — alt i Finn Magnussöns samlinger.

Stenen fra Mælifell — en tresidet sten, 21½" lang, hver flade 6—9" bred — bærer på de to sider en indskrift, der for en del er indhugget med almindelige runer, men dels også med kvistruner eller, som de i følge Jon Olavssöns Runologia (der her støtter sig på et pergamentshåndskrift fra midten af det 16de årh.) kaldes, »tredelinger« (þrídeilur), fordi disse tegns dannelse og anvendelse beror på runernes inddeling i tre afdelinger eller »ætter«. Ætterne er de bekendte: Fé's æt, Hagals æt og Tý(r)s æt, af hvilke den første indbefatter runerne ᚠᚢᚦᚬᚱᚴ (fuþork), den anden ᚼᚾᛁᛆᛋ (hnias), den tredje ᛏᛒᛘᛚᛦ (tbmly); på Island har det dog i følge Jon Olavssön været almindeligt ved benyttelsen af »tredelinger« at ombytte første og tredje æt, og således er også tilfældet her. Runerne betegnes efter tredelings- (eller

kvistrune-) systemet ved deres plads i ætten, således at hvert runetegn dannes ved en hovedstav, hvis bistave tilvenstre angive ætten, de til höjre pladsen i ætten.

28. Indskriften på Mælifells-stenen har sandsynligvis følgende udsende:

[illegible]

ᚼᛁᚽᚱᛚᛁᚴᚴᚢᚱ : [illegible]

Den første kvistrune — i nederste linje, hvormed indskriften begynder, — bærer i følge Jonas Hallgrimssöns tegning to bistave til venstre og én til höjre, i følge Magnus Grimssöns én til venstre foruden en kun svag og uregelmæssig antydning til en anden, hvorimod to til höjre; sandsynligvis har på stenen dette tegn kun én bistav til hver side. Tages da Tyrs-æt som d. 1ste, kommer tegnet til at betegne *t*, den anden kvistrune betegner efter samme regel *o*, den tredje *m*, den fjærde *a*, den femte *s*, — indskriften bliver da, gengivet med latinske bogstaver (ᛚ er her brugt for ᚴ som betegnelse for *l*), og med linjerne læste nedenfra fra venstre til höjre og derefter fra höjre til venstre, i det runetegnene her i forhold til første linje er stillede paa hovedet:

HIERLIGGUR TOMAS OLAFSON

På dansk:

Her ligger Tomas Olavssön[1]).

29. Stenen fra Reykir er et kun 17" langt brudstykke af en femsidet runesten, af hvilken bægge ender mangler; de to sider bærer indskrift, mærkelig nok to selvstændige grav-

---

[1]) Hr. cand. mag. Guðm. Þorláksson har gjort mig opmærksom på, at denne Tomas Olavssön muligvis kan være en i Skagefjorden omkring år 1600 levende mand af dette navn, en sön af biskop Jon Aressöns søstersön og trofaste tilhænger Olav Tomassön. I så fald vilde stenen ikke være ældre end fra første del af det 17de årh.

skrifter over hver sin afdøde; runerne er 2" höje, fladerne, hvorpå de er indhuggede, derimod 4½" brede.

Indskriften er følgende:

ᛁᚱᚼᛚᛆᛏᛂᚱᛏᚱᚦᚮᚱᛚᛆᚴᛁᛏᚮᛁ

ᛁᚱ · ᛁᚮᛋᛂᛁᚴ · ᛘᛆᚵᚿᚢᛋᛋᚮᚿᛒᛁᛏᚠᛦᚱᛁᚱ

Med latinske bogstaver:

. . IRHLADGEDRDRÞORLAKSDOT . .

. . IR IOSEIP (ell. Joceip?) MAGNUSSONBIDFYRIR . .

På dansk:

(Her hvil)er Hladgerd Torlaksdat . .

(Her hvil)er Josef Magnussön bed for . .

På kirkegården ved Holt i Fljot skal der findes en dog på grund af slid ulæselig runesten.

Øfjords syssel.

Fra gården Möðruvellir i Hörgådal (Möðruvold-kloster) omtales en runesten med ulæselig indskrift. Se Antikv. Ann. IV, 350. (30.)

Oppe i Øfjordsdalen, i nærheden af gården Leyning(r), påvises en foregiven grav, det såkaldte Völvuleiði eller Nunnuleiði, om hvis ægthed det er vanskeligt at komme på det rene. Hvad navnet angår, da er völvuleiði en benævnelse, som af traditionen knyttes til ikke få såkaldte oldtidsgrave på Island. Medens dette navn — völve-graven — vilde henføre graven til den hedenske tid, peger navnet »nunnuleiði« — nonne-graven — lige så bestemt hen på den kristne middelalder. Her synes virkelig at være fundet resterne af en forstyrret grav (stenkiste) med en tre alen lang, femsidet basaltsöjle, der må antages at have hvilet på graven. (Se navnlig herom Runamo s. 562-64.) Denne söjle, af hvilken en tegning af Jonas Hallgrimssön befinder

sig i etatsråd Thorsens Finn-Magnussönske samlinger, skal have båret en runeindskrift, af hvilken dog kun svage rester kan gengives. I følge Jonas Hallgrimssön skimtes 10—15 runetegn på den ene flades øvre halvdel; dog har ingen sammenhængende læsning af disse kunnet gives; øverst i samme flades ene hjörne synes et liggende kors at være indhugget.

[Aldeles upålidelig er vistnok en beretning om, at der skulde findes runetegn ved en varm kilde oven for bygden i Øfjord. Se IB. II, 119.]

31. På kirkegården ved det fordums kloster Munke-Tværá påvistes en runeligsten, almindelig kaldet Bláhosusteinn, fordi den efter traditionen skulde være lagt over den bekendte biskop Jon Aresöns moder Elin bláhosa. Det er en femkantet basaltsöjle, $1^3/_4$ al. lang, de to runebærende flader er $3^1/_2$" brede, runernes höjde $2^1/_2$". På den nederste del (11") af bægge flader er bogstaverne nu udslettede.

Indskriften er i følge en tegning i etatsråd Thorsens Finn-Magnussönske samlinger:

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Den læses, nedre linje først, fra venstre til höjre, derefter — med runetegnene i omvendt stilling — fra höjre til venstre, og lyder da gengivet med latinske bogstaver:

. . UIGDIS ARNA DOTTER GUD FRIDE HENNAR SAL ER HENNAR ARTID TUEIM NOTTUM FIRER MARI . .

På dansk:

(Her hviler) Vigdis Arnes datter. Gud frede hendes sjæl. Hendes dødsdag er to nætter för Mari(e messe).

Uagtet stenen siges at være afbrudt for bægge ender, synes intet andet at mangle end de nu forvitrede bogstaver. Begyndelsen af indskriften har utvivlsomt lydt: »Her huiler«, slutningen »Mariu messu«; men da der var to Mariemesser, har der muligvis derefter fulgt et »fyrre« eller »sidare«.

Den nedre ende af stenen skal være prydet med et korsmærke.

Sønder-Tingø syssel.

Fra Ljósavatn er i sin tid nedsendt til det Oldnordiske museum i Kbh. en formindsket træmodel (nr. CLI) af en runesten funden i kirkegården dér og senere brugt som pæl til at binde heste ved; det er nemlig en femsidet basaltsöjle, nu lidt over 2 al lang, men rimeligvis afbrudt ved den ene ende. Stenen, som fejlagtig antoges for at være Torgejr Ljosvetningagodes gravsten, bærer følgende indskrift: 32.

ᚼᛂᚱ ⁝ ᚼᚢᛁᛚᛂᚱ ⁝ ᚼᛆᛚᛚᛑᚮᚱᛆ ⁝ ᚦᚮᚴᛁᛚᛋ ⁝ ᛑ

Ved runetegnene er at bemærke, at ᛆ overalt står for ᛂ; endvidere er på træmodellen i 2det ord skrevet ᛏ for ᛁ, i tredje ᚿ for ᛑ, ligeledes er sidste rune gengivet som ᚿ, hvilket sikkert alt skyldes fejllæsning.

Med latinske bogstaver bliver indskriften:

HER HVILER HALLDORA ÞO(R)GILS D(OTTER).

På dansk:

Her hviler Haldora Torgils' datter.

På kirkegården ved Grenjadarstad (Grenjaðarstaðr) ligger en runesten, der på de tre sider bærer en indskrift, den længste islandske, — én linje på hver side — af følgende udseende: 33.

ᚼᛂᚱ ∘ ᚼᚢᛁᛚᛂᚱ ∘ ᚧᛁᚴᚱᛁᚦ ∘ ᚼᚱᛆᚴᚿᛑ : ᚦᛆᛂᚿᛂᚱ ∘
ᚴᚢᛁᚿᛘ ∘ ᛒᛁᛆᚱᛘᛆᚱ ∘ ᛒᛆᚿᛏᛆ

ᛋᛂᛘᚢᚿᛑᛋ ⁝ ᛋᛆᚿᛆᚱ · ᚵᚢᚦ · ᚠᚱᛁᚦᛂ · ᚼᛂᚿᚿᛆᚱ ·
ᛋᛆᛚ · ᛐᛁᛚ · ᚵᛆᚦᚱᛆᚱ · ᚢᛆᚿᚿᛁᛆᚱ
ᚼᚢᛂᚱ · ᛂᚱ · ᛚᛂᛐᚱᛁᚦ · ᛚᛂᛋ · ᛒᛁᚦ · ᚠᛁᚱᛁᚱ ·
ᛒᛚᛁᚦᚱᛂ · ᛋᛆᛚ · ᛋᛦᛆᚵᚵᛂ · ᛋᛁᚵᛆᚿᛑ · ᚢᛂᛋ

Denne utvivlsomt rigtige gengivelse af indskriften skyldes dr. Scheving (se Thorsens Finn-Magnussönske samlinger). Rigtig fortolket er indskriften først bleven af Jonas Hallgrimssön, hvis læsning findes i hans dagbogsoptegnelser (nr. 6, 8vo i det isl. litterære selskabs arkiv).

Han læser:

HER HUILER SIGRID HRAFNSDOTTER KUINNA BIARNAR BONDDA | SEMUNDZ SONAR GUD FRIDE HENNAR SAL TIL GODRAR UONNIAR (ɔ: vonar) | HUER ER LETRID LES BID FIRIR BLIDRE SAL SYAGGE (ɔ: syngge) SIGAND (ɔ: signað) VES (ɔ: vers).

På dansk:

Her hviler Sigrid Ravns datter, Björn bonde Sæmunds söns kvinde. Gud frede hendes sjæl til god forventning. Hvem som læser skriften, bed for den blide sjæl, synge signet vers!

Man må da antage, at ᛐ helt igjennem er brugt for ᛚ og omvendt, og at ᛆ og ᚽ flere gange er forvekslede. ᛉ er en af de vekslende former for *y*, ᛋ betegner her *z*. [S-runens hovedstav ender rimeligvis i virkeligheden med en firkant i steden for som her gengivet med en cirkel.] — I øvrigt er der adskillige ejendommeligheder i denne indskrift, således »Sigrid« for Sigríðr (der også nu er den ene brugelige form) »kvinna« for kona, »bondda« for bónda, »Semundz« for Sæmundar, »vonniar« for vonar (uden støtte, som det synes, i udtalen), »ves« skrevet lige

efter udtalen, hvilket alt vel må betegne denne sten som forholdsvis ung

I Antkv. Ann. IV, 351—52, hvor denne indskrift er meddelt, har slutningen fået et höjst besynderligt udseende — efter SAL følger nemlig: s. haggi sefind vis sigand ves — bevirket ved en misforståelse af den først nedsendte meddelelse om stenen, hvor det oprindelig skrevne »sefind vis« var rettet til »sigand ves«; man aftrykte nemlig fejlagtig bægge læsemåder ved siden af hinanden; ligeledes var der her givet valget mellem efter *s* at læse *y* eller *h*, hvilke to runer jo ligne hinanden.

34. På kirkegården i nabosognet Mule (Múli) er ved århundredets begyndelse opgravet en 2 al. lang femsidet sten, hvis indskrift i den antkv indb. gengives:

ᛁᚿᚴᛁᚱᛁᚾᚱ

der vel er en mindre nöjagtig læsning af kvindenavnet Ingiríðr (Ingerid). [Den runeindskrift på en trætavle fra samme kirke, som omtales i Antkv. Ann. s. 353, har ingen tydning, da den i følge den antkv. indb. ikke er ældre end 1760; oprindelig dækkede den en grav.]

Sønder-Mule syssel.

(35.) Fra Hov (Hof) i Sønder-Mule syssel omtaler den antkv. indb. en runesten anvendt til brolægning udenfor kirkedören, så slidt, at næppe nogen kunde læse den.

Vester-Skaftafell syssel.

36. På Nupstad (Núpstaðr) i Fljotshverve er fundet en rune-ligsten, hvorom Antkv. Ann. IV, 355 giver nærmere oplysning. Af indskriften kunde læses:

ᚼᚢᚿᛚᛄᚱᛒᛁᛆᚱᚿ

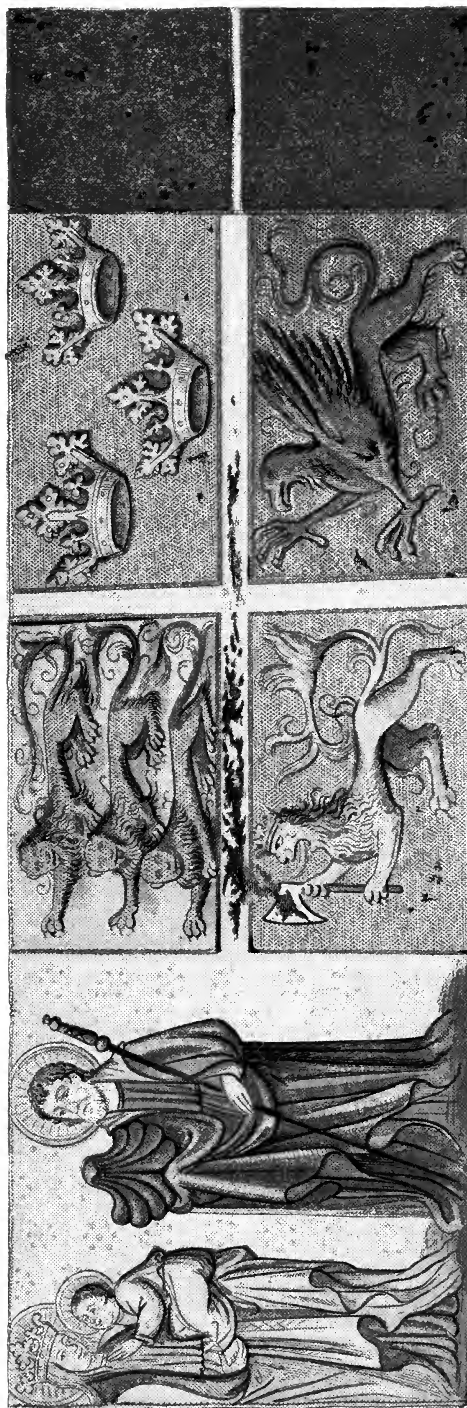
(HER) HUILER BIORN. (Som tredje rune står vel i virkeligheden på stenen ᛁ.)

37. Fra Kirkebæ (Kirkjubær), det fordums kloster, i bygden Síða, omtaler antkv. indberetninger af 1817 en femsidet runeligsten, der har haft den sædvanlige begyndelse »her hviler« og muligvis derefter har indeholdt navnet på en kvinde; men tegningerne er så mangelfulde, at der med hensyn hertil næppe lader sig noget nærmere afgöre.

Tillæg. I følge en mig nylig tilsendt velvillig meddelelse fra hr. adjunkt Björn Olsen giver Jonas Hallgrimssön i sine antikvariske indberetninger til Finn Magnussön (nu i Jon Sigurdssöns håndskriftsamling i Reykjavig) oplysning om tre indskriftstene eller brudstykker af sådanne på Nordtunge i Myre-syssel. Den første er runestenen over Povl Haldorssön (nr. 13), hvis indskrift læses som forud anført, dog med ordadskillelse og ᛦ (ikke punkteret). De to andre ere brudstykker, hvor der på det ene kan læses ᚦᛆᚱᛋᛏᛂᛁᚿᚿ : ᚦᛆ, medens det andet synes at have båret en indskrift med munkebogstaver (fraktur). — Hvamm-stenen (nr. 16) er ifølge Jonas Hallgrimssön lagt over ÞÖRDR UALGARDSSON, og den sidste del af indskriften lyder: SEM GUD HANS SAL HAFE.

Med hensyn til de i foranstående afhandling anvendte runetegn har det været hensigten at gengive de forskellige ved materialet og stenhuggeren bevirkede ændringer i runens form; dette er det dog ikke lykkedes fuldt ud at gennemføre, særlig hvad *e*- og *s*-runen angår, hvor hovedstaven i nogle indskrifter gennemgående er forsynet med cirkel, i andre med rude-figur (rhombe), atter andre blot med punkt. Ligeledes har det ved en tværstreg på hovedstaven dannede *e* fået altfor udpræget korsform, i det tværstregen er for lang.

Kr. Kålund.

1.

M.P. del.

124

3.

GRAVSKIKKE HOS AMERIKANSKE FOLK.

Af KRISTIAN BAHNSON.

De sammenlignende arkæologiske Undersøgelser, der i vor Tid efterhaanden ere førte ud over hele Jorden, have vist, at de Kulturfænomener, man tidligere betragtede som eiendommelige for de evropæiske Lande, i det hele og store optræde paa samme Maade i de andre Verdensdele, særlig i Asien og Amerika. Hvad man end dømmer om disse Overensstemmelser, hvad enten man betragter dem som Udtryk for noget fælles menneskeligt eller i dem ser Vidnesbyrd om direkte Forbindelser mellem fjærne Omraader, lader det sig ikke overse, hvormange Overensstemmelserne virkelig ere. De nævnte Verdensdele have ikke alene de store Kulturperioder, Stenalderen og til Dels Broncealderen tilfælles, men vi træffe i det væsentlige de samme Oldsager overalt, gjenfinde de samme Livsvilkaar og de samme Skikke. For de sidstes Vedkommende kunne Lighederne ingensteds bestemtere og mere umiddelbart paavises ved Hjælp af det Materiale, der staar til vor Raadighed, end med Hensyn til Gravskikkene. Atter og atter møde vi her de samme Fænomener: Begravelser med Lig i liggende eller siddende Stilling, med store Sammenhobninger af Knokler, Ligbrænding, Nedlæggelse af Brugsgjenstande og Levnetsmidler i Gravene, Spor af Baal o. s. v.

Videre end til at konstatere disse Overensstemmelser kan man ikke med Sikkerhed komme ad arkæologisk Vei.

Vil man trænge bag ved de ensartede Skikkes ydre Form og søge at forstaa deres psykologiske Forudsætninger, de Ideer og Forestillinger, de ere Udtryk for, kommer man ind paa et Omraade, hvor Arkæologien ikke mere har positive Kjendsgjerninger til sin Raadighed. Man kan vel paa Grundlag af Skikkens Form danne sig en Forestilling om dens Ide; men enhver Forklaring af denne Art, opstillet af moderne Mennesker, maa blive mere eller mindre usikker paa Grund af vor fuldstændige Mangel paa Kjendskab til de forhistoriske Folks indre Liv, og der er den særlige Vanskelighed ved at komme til en sikker Opfattelse paa dette Omraade, at hele vor Tankegang ligger de primitive Folks saa overordentlig fjærn. Nogle af vore Forestillinger kunne vel gjennem en Række af Mellemled føres tilbage til Naturfolkenes; men hos dem træffe vi kun de første Spirer, af hvilke en høiere Kulturs Ideer have udfoldet sig, oftest iklædte en Form, der er vor Forestilling saa fremmed, at man maa kjende alle Mellemleddene for at se Sammenhængen.

Man har derfor ofte, naar det gjaldt om at forklare et eller andet Forhold indenfor de forhistoriske Folks Idekreds, søgt en Veiledning og Støtte for Forstaaelsen i de Ideer og Forestillinger, der have bevæget de historisk bekjendte Naturfolk, hos hvem den Skik, hvis Forklaring man søgte, har været kjendt. Vil man naa ud over Iagttagelsen af det rent fænomenale, søge at komme til en Forstaaelse af aandelige Rørelser i den forhistoriske Tid, er vistnok en saadan Sammenligning den eneste naturlige Vei, man kan gaa, den eneste, som med nogen Sikkerhed fører til Maalet; thi det Standpunkt, hvorpaa Oldsager og Mindesmærker vise os, at de forhistoriske Folk have staaet, gjenfinder man overalt blandt Naturfolkene; Overensstemmelsen i Skikke tyder paa Slægtskab i Tankegang. Imidlertid maa man være varsom med at overføre Ideer fra et Folk til et andet; mange Overensstemmelser kunne bero paa en tilfældig, ydre Lighed.

Først naar Sammenligningen omfatter alle Naturfolk, vil et almindeligt Resultat kunne naas; først da vil man være i Stand til at fremdrage de Forestillinger, der have været Menneskenes Fælleseie, og som derfor ogsaa med Sandsynlighed tør tillægges de forhistoriske Folk. Med vort nuværende Kjendskab til Naturfolkenes Psykologi maa en saadan Sammenligning blive temmelig fragmentarisk. Det foreliggende Materiale er vel betydeligt, men endnu saa lidt bearbeidet, at man kun kan drage de store Grundlinier for de fælles religiøse Ideer, og der er saamange Momenter at tage i Betragtning ved Bedømmelsen af de herhen hørende Spørgsmaal, at man ikke uden videre tør underlægge en Skik, der forekommer paa forskjellige Steder, én og samme Ide. Vil man nærmere belyse en bestemt Gruppe af Skikke og Forestillinger, maa der forud for den større Sammenligning gaa en Undersøgelse med Hensyn til de enkelte Folkegrupper, hvor Forholdene ere mere ensartede og lettere at overskue.

I det følgende ville vi søge at give en Fremstilling af Gravskikkene paa et saadant mere begrænset Omraade, idet vi udelukkende holde os til Forholdene i Amerika. Denne Verdensdel frembyder nemlig adskillige gunstige Betingelser for en Undersøgelse. Den er i geografisk Henseende skarpt begrænset, beboet af Folk, hvis ethnografiske Sammenhæng er utvivlsom, som i det væsentlige have faaet Lov til at leve deres eget Liv, uforstyrrede af stærke fremmede Paavirkninger, og hvis Forestillingskreds paa det Omraade, vi her skulle beskjæftige os med, mere end maaske nogen anden Folkegruppes, danner en Enhed, hvor forskjellig end Kulturstandpunktet er. For at begrænse Undersøgelsen saa meget som muligt, ville vi holde os paa et rent ethnografisk Grundlag, væsenlig kun betragte de primitive Folk, der ere iagttagne og beskrevne af Evropæerne, hvorimod Forholdene i den førkolumbiske Tid kun i Forbigaaende ville blive berørte. Selv om Betragtningen af denne enkelte Folkegruppe ikke direkte kan belyse de arkæologiske Forhold i Norden,

vil den dog kunne give et Bidrag til de almindelige Undersøgelser af Naturfolkenes Skikke og Forestillinger, der ere af saa stor Betydning for Forstaaelsen af Tilstandene i den forhistoriske Tid.

Før vi gaa over til vort egentlige Emne, Gravskikkene, maa vi i størst mulig Korthed skildre den Baggrund, hvorpaa de maa ses, berøre Grundtrækkene i Forestillingerne om det andet Liv. Dog sker dette med den Begrænsning, at vi aldeles lade Spørgsmaalet om Gjengjældelsestheoriens Forekomst i Amerika ude af Betragtning, skjønt vi anse det for utvivlsomt, at adskillige af Indianerne have havt en, endog bestemt udpræget Forestilling om en Dom over de døde paa Basis af de gjældende Moralbegreber. Men dels har dette Spørgsmaal været saa meget omstridt, at det fordrer en selvstændig Behandling, dels have Ideerne om en Gjengjældelse ikke øvet nogen direkte Indflydelse paa Gravskikkene.

Saa godt som hos alle Stammer kan der paavises en Tro paa et Liv efter Døden. Kjærnen i denne Tro er den Lære, som træffes overalt hos primitive Folk, at det andet Liv er en Fortsættelse af dette. Undertiden dukker vel Ideen om en Sjælevandring frem, men den er af underordnet Betydning ligeoverfor den almindelige Anskuelse, at der et eller andet Sted findes et Land, hvorhen Sjælen skal vandre, naar den er bleven skilt fra Legemet. Hos adskillige Folk, hvis Sjæleliv i det hele er i høi Grad dunkelt og forvirret, er Udødelighedstroen kun en ubestemt Anelse om Existensen af en anden Verden, et Sted, der kaldes »Sjælenes Land«, »det lykkelige Land«, »de rige Jagtegne« o. s. v., hvor man lever som her paa Jorden, kun under noget lykkeligere Forhold. Men Opfattelsen er holdt i den bredeste Almindelighed; Tanken har ikke været saaledes fastholdt, at den er bleven udformet til en bestemt, nærmere gjennemført Forestilling om den tilkommende Tilværelses Karakter. Dette er derimod sket, hvor den reli-

giøse Følelse har sat Fantasien stærkere i Bevægelse, hvilket særlig er Tilfældet hos en stor Del af de nordamerikanske Stammer, hos nogle sydamerikanske Folk og hos de halvciviliserede Nationer i Mexiko, Centralamerika og Peru. Ud fra den fælles Grundanskuelse har man dannet sig et Billede af den anden Verden og Sjælenes Liv der, præget paa engang af Indtrykkene fra den reale Verden og af det Haab om en Befrielse for Jordlivets Møisommeligheder, man nærede. Ethvert Træk er laant fra det jordiske Liv; den anden Verden er et rent Speilbillede af denne, kun udstyret med alle de Herligheder, der nødvendig hørte med til Indianernes Ideal af Tilværelsen. Hvor vidt man end er gaaet i Udmalingen af disse, er man meget sjælden kommen ind paa det absolut fantastiske. Der er over hele Forestillingen om det andet Liv udbredt en vis Nøgternhed, der staar i en paafaldende Modsætning til den barokke Maade, hvorpaa Fantasien har tumlet sig paa andre Omraader. Grunden dertil er den, at man ikke her bevægede sig paa det rent uvisse; man byggede sin Forestilling op paa et Erfaringsgrundlag, paa Drømme og Visioner. Det var overhovedet dem, der væsentlig ledede Naturfolkene til Troen paa en anden Verden[1]). De betragtedes nemlig som Besøg af den Persons eller Gjenstands Sjæl, man drømte om, eller som Sjælens Oplevelser, naar den under Søvnen foretog Udflugter paa egen Haand. Hvilken af de to Betragtningsmaader, der end var den fremherskende, blev det en naturlig Følge af den Realitet, man tillagde Drømmene, at man troede, at de Afdøde, om hvem man drømte, endnu vare levende, og naar man saa' dem i den Skikkelse, man kjendte, saa' dem udføre de samme Handlinger som i levende Live, sluttede man, at deres Livsvilkaar ikke vare

[1]) Tylor: Primitive Cultur, II, 1, 21, 44. Samme Opfattelse er allerede gjort gjældende af Bastholm, se: Hist. Eft. til Kundskab om Mennesket i dets vilde og raa Tilstand. IV, 318.

forskjellige fra de jordiske. Der var derfor ikke paa dette Omraade nogen Anledning til extravagante Fantasidannelser; hele Livet i den anden Verden fik for Forestillingen et jævnt, dagligdags Præg.

I Almindelighed tænkte man sig, at de dødes Land laa her paa Jorden, en Forestilling, der er i sin gode logiske Orden efter den gjældende Grundbetragtning. Enkelte Folk angave endog en bestemt Lokalitet, hvor det fandtes. Saaledes troede nogle, at de lykkelige Jagtegne laa i Klippebjærgene [1]), andre i en Dal ved Colorado [2]); Kariberne paa de vestindiske Øer henlagde deres Paradis til en Dal, Coaybay, paa Kysten af Øen Soraya [3]), medens Folk i Virginia og Brasilien troede, at de skulde vandre til et Land hinsides de Bjærge, der lukkede Horizonten [4]). Men gjennemgaaende var Beliggenheden ikke nærmere præciseret; Sjælenes Land henlagdes kun et eller andet Sted paa Jorden i det ukjendte fjærne, sædvanlig mod Vest; i denne Retning førte Veien, ad hvilken Sjælene skulde vandre. Undtagelsesvis tænkte man sig det lykkelige Land liggende mod Øst eller Syd. Forøvrigt vidste man kun, at der var en bestemt Grænse mellem de dødes Land og den jordiske Verden, en høi Klippe med en skarp Kant eller en dyb Afgrund. Meget ofte tænktes Sjælenes Opholdssted liggende paa en Ø i en Sø, bag en dyb rivende Strøm, eller hinsides Oceanet, og de døde maatte altsaa over Vandet for at naa deres Maal.

Fra denne almindelige Anskuelse fandtes undertiden Afvigelser, idet nogle Stammer henlagde Dødsriget til Underverdenen, medens andre troede, at de døde droge til Luften over deres tidligere Boliger eller til Himlen, hvorhen de naaede ad

---

[1]) Washington-Irving: Astoria. London 1861. S. 161. — [2]) Bancroft: The native races of the Pacific States, III, 527. — [3]) Herrera: Hist. géneral des voyages et conquetes des Castillans, I, Lib. III, Kap. 3. — [4]) Smith: Hist. of Virginia, 36. Lery: Hist. d'un voy. fait en Bresil, 234. Coreal: Voy. aux Indes occidentales, I, 224.

en Stige eller ad Mælkeveien; men det er et Spørgsmaal, om ikke i alt Fald den sidste af disse Forestillinger er yngre end Tanken om det jordiske Paradis. Derpaa tyder ikke alene den Omstændighed, at det himmelske Land var udstyret aldeles som det jordiske, men ogsaa den Dobbelthed, der fandtes i nogle Folks Opfattelse. Ved Siden af den rent mythiske Ide om Sjælen, der gik til det lykkelige Land, havde de nemlig den Tro, at der i hver Legemsdel var en særlig Sjæl, af hvilke den, der boede i Hjærtet, kom til Himlen[1]). Denne Forestilling, der vidner om en mere udviklet Reflexion, tilhører aabenbart en senere Tid, og kun til den er Troen paa Himlen som Sjælenes Opholdssted knyttet. Dertil kommer ogsaa, at den Lære, at man fra en høi Klippe kom ind i Aandernes Land i Himlen, blandt Delawarerne kun fandtes hos enkelte mere udviklede, af Evropæerne paavirkede Mænd, hvorimod den laa de øvrige fjærnt. Disse holdt sig til Forfædrenes Tro, at de skulde vandre til et Sted, hvor de havde det meget bedre end her, levede i Overflod, dansede og glædede sig, og at dette Land tænktes at ligge her paa Jorden, viser de mange Forhindringer og den Afgrund, Sjælen maatte over, for at komme der ind[2]). I dette Tilfælde have vi et positivt Vidnesbyrd for, at man først i en senere Tid henlagde de dødes Land til Himlen[3]). Derimod har Solen aldrig, saaledes som man har søgt at gjøre gjældende[4]), været betragtet som Sjælenes almindelige Opholdssted. Skjønt Betragtningen af Solens Nedgang vel har været den nærmeste Aarsag til, at man almindelig troede, at Sjælenes Land laa mod Vest, kan den nævnte Fore-

---

[1]) Müller: Gesch. d. am. Urreligionen, 208. Rochefort: Histoire naturelle et morale des Antilles, 1681, S. 484. — [2]) Heckewelder: Nachr. v. d. Gesch., d Sitten und Gebräuchen d. ind. Völkerschaften, 499. Loskiel: Gesch. d. Mission d. evang. Brüder u. d. Ind. in N. Am. 49. — [3]) Jvfr. Max v. Wied: R. in das inn. Nord Am. II, 206. — [4]) Brinton: Myths of the New World, 243.

stilling ikke paavises noget Sted. Hos de appalachiske Folk, i Peru, Mexiko og Centralamerika, hvor Soldyrkelsen var det centrale i Religionen, høre vi vel, at Sjælene gik til Solen; men det var da altid et Sted, der var forbeholdt enkelte udvalgte, de appalachiske tapre og Høvdinge, Inkaerne, de mexikanske Krigere, de i Kampen faldne, de ofrede o. s. v. — kort alle dem, der skulde belønnes, medens alle de øvrige gik til et Skyggerige i Underverdenen eller til et Land her paa Jorden.

Beskaffenheden af det lykkelige Land var bestemt af de Omgivelser, hvorunder Indianerne levede; snart tænktes det som udstrakte Sletter, snart som frugtbare Dale i en Bjærgegn, alt efter de jordiske Naturforholds Beskaffenhed. Men bestandig var Brodden brudt af den jordiske Tilværelse. I de nordlige Regioner, hvor man stadig var plaget af Kulde, Sne og Is, haabede man, at Landet var varmt, eller at der i det mindste var evigt Foraar. For Chippewyans (i det britiske Nordamerika) var stadigt Grønsvær, Fugtighed og isfri Vande de store Herligheder, de skulde nyde [1]). Ahts (paa Vancouvers Ø) haabede at komme til et Sted, hvor de aldrig, som her i Livet, plagedes af Storme, hvor Frosten ikke tillagde Floderne og Sneen ikke dækkede Jorden, men hvor der altid var Ro i Naturen, Varme og Solskin [2]). Den samme Tanke findes i den smukke Fortælling om den unge Algonkinjægers Besøg i det lykkelige Land [3]). Folkene under Troperne derimod ønskede ligesaa meget at befries for den brændende Sol som de nordligere boende for Kulden. Derfor var f. Ex. de karibiske Folks Paradis vel varmt som deres Land; men blomstrende Skove og rislende Bække spredte Skygge og Kølighed. Ingen voldsomme Orkaner, ingen Tørke eller brændende Hede kjendtes her, skjønt Himlen

---

[1]) Schoolcraft: History of the Indian tribes, V, 173. — [2]) Sproat: Scenes and studies of savage life, 209. — [3]) Schoolcraft, I, 321; oversat i Ant. Tidskr., 1861—63, 159.

stadig var klar[1]). I det lykkelige Land var der aldrig Mangel paa Levnetsmidler. For de agerdyrkende Folk slog Kornet aldrig feil; det voxede frodigere og gav et rigere Udbytte end her paa Jorden; ligesom Frugterne spirede det frem af den Sæd, der spildtes her i Verden[2]). I Karibernes Paradis var der særlig en Frugt, Mamey, af Størrelse som en Abrikos, som de døde glædede sig ved, naar de om Natten fra deres Bjærgkløfter stege ned i de lykkelige Dale. De levende spiste kun meget lidt af den for ikke at berøve de døde deres Yndlingsspise og derved fortørne dem[3]). Særlig var det naturligvis Vildt, Indianernes Livsbetingelse, man haabede at finde. De samme Dyr, som befolkede denne Verden, levede i de dødes Land og Jægerne kunde fryde sig ved at tænke paa den Rigdom af fede Bøfler, som fandtes der. Dem jagede man uden Anstrængelse.

Stilling og Levevis, personlige Egenskaber, Lidenskaber og Tilbøieligheder vare de samme hinsides Graven som her i Livet; Høvdingen, Krigeren, Jægeren og Slaven fortsatte kun deres vante Levevis; men alt Arbeide var uden Besvær; aldrig kunde man blive træt eller føle Anstrængelse. Det er et karakteristisk Træk i det Billede, man har dannet sig af den tilkommende Tilværelse, der saa tydelig afspeiler Indianernes Ideal, at adskillige Folk betragtede det som den høieste Livsnydelse at kunne leve i Overflødighed uden at behøve at arbeide, uden at have nogen Pligt at opfylde, hvortil saa desuden undertiden føiedes det Raffinement, at man skulde opvartes af sine Fjender, selv om disse ikke her i Livet havde været Slaver[4]). Nogle vilde fortsætte deres Krige med Fjenderne, andre nyde en evig Drukkenskabs

---

[1]) Herrera l. c. Edwards: Hist. of West India, I, 76. — [2]) Schoolcraft, V, 269. Bancroft, III, 528. — [3]) Rochefort 485. — [4]) Waitz: Anth. d. Naturv. III, 200. Schoolcraft l. c. II, 133, Rochefort l. c.

Lyksalighed, hvorfor der ogsaa i de dødes Land var store Oplag af Rom og Brændevin[1]); men for alle var Dans og Sang en saa vigtig Faktor i deres Lykkeforestilling, at de ikke kunde tænke sig noget herligere end at synge og springe om uden at blive trætte. Et af Huronernes Sagn fortæller saaledes, at naar Sjælene nærmer sig det lykkelige Land, lyder Klangen af Trommer dem i Møde som en indtagende Musik. Den bliver skjønnere og skjønnere, jo nærmere de komme, og de lykkelige Sjæles Glæde og Lystighed opmuntrer de reisende og driver dem fremad. Ere de komne i Nærheden af Maalet, rive mange Sjæle sig løs for at ile dem i Møde og give deres Glæde til Kjende over deres Ankomst. De blive da ført til en stor Hytte, hvor de, efter at være blevne vederkvægede efter den lykkelig overstaaede Reise, tage Del i de andres Dans og nyde de Herligheder, der ere dem beredte[2]). Til den Glæde, der ventede Sjælene i den anden Verden, hørte ogsaa Mødet med de Personer, man her i Livet havde havt kjær, særlig med Forfædrene. De levede efter nogle Folks Forestilling samlede i en stor Hytte eller i en hel By, hvor de modtoge de afdøde med Glæde og gave dem Del i den Overflødighed, de nød. Der skulde man ogsaa samles med sine Hustruer; men det er meget betegnende for de to Kjøns gjensidige Forhold, at Indianerne kun have udmalet sig de Nydelser, der ventede Mændene hinsides Graven. Kvinderne vare aabenbart i den anden Verden det samme, de havde været her i Livet, Mændenes Tjenerinder; de vare hovedsagelig til Stede for Mændenes Skyld, for at forhøie deres Velvære. Alt Arbeide hvilede paa dem, uden at man synes at have tænkt sig, at der kunde være dem nogen særlig Glæde forbeholdt.

---

[1]) Falkner: Beschreibung v. Patagonien, 142. — [2]) Baumgarten: Gesch. v. Amerika, I, 190 (efter Brebeuf).

Den tilkommende Tilværelse var altsaa, om end lykkeligere, saa dog i Grundtrækkene fuldkommen af samme Art som den jordiske. Kun selve Menneskenes Væsen var forskjelligt. Sjælene beholdt ganske vist Legemets Form; der var endog Folk, som troede, at Menneskene gik over i det andet Liv i samme Forfatning, med samme Svagheder, som de havde haft medens de levede her paa Jorden — at de bleve krumme, lamme, saarede o.s.v.[1]) — men Sjælen var kun en Skygge, et Billede af Legemet, saaledes som man saa' den i Drømmene. Dette er en Forestilling, som maaske ikke har staaet ganske klar for alle Folk, men som dog deltes af mange forskjellige Stammer og er en naturlig Konsekvens af de Erfaringer, man gjorde om Tilstanden efter Døden gjennem Drømmene og Visionerne. Om man derimod gjennemgaaende har opfattet hele den anden Verden som et Skyggerige, er tvivlsomt. Kun enkelte Steder kunne vi paavise en saadan Forestilling, saaledes hos Hidatsas, hvor Sjælen som en Skygge jagede Skyggen af Bøfler[2]), eller i Sagnene om den unge Huron, der gik til de dødes Land for at hente sin Søster, og om Algonkinjægeren, der vandrede ud for at opsøge sin Brud, og som, da han kom til det lykkelige Land, forbavsedes over, at hans Gang ikke stansedes af Træer eller andre Gjenstande: »det syntes ham som om han gik lige igjennem dem; de vare i Virkeligheden kun Billeder eller Skygger af materielle Skikkelser«[3]).

I dette lyse, lykkelige Billede, Indianerne have udmalet sig af det andet Liv, falder der kun hos ganske enkelte Folk en Skygge. Frygten for Døden har hos disse præget Forestillingerne om den anden Verden saa dybt, at Opholdet der tænkes som ængstende og uhyggeligt, skjønt Ideen om Livets Fortsættelse er fastholdt. En lille Kreds af Sagn fortæller om en ond Aand, som frister og

---

[1]) Müller l. c. 286. — [2]) Matthews: Ethn. of the Hidatsa Indians, 49. — [3]) Schoolcraft, I, 322.

plager Menneskene, en anden om, at Sjælene ere ulykkelige, stønne og jamre Dag og Nat[1]). Ahts troede, at alle, som ikke vare Høvdinge eller faldt i Kamp, kom til en Aand, hvis Land laa i Underverdenen, hvor der var trist og uhyggeligt, hvor Dyrene vare langt mindre end paa Jorden og Tæpperne saa tynde og smalle, at de ikke kunde beskytte mod den stærke Kulde[2]). Ligeledes var Mexikanernes Dødsrige, Mictlan, i Underverdenen mørkt og uhyggeligt. Sjælene maatte udstaa Kulde og mange Strabadser og havde intet Haab om at kunne vende tilbage. Den eneste Trøst, man kunde give dem, var, at de nu vare befriede for Livets Plager, og at Stedet, hvor de gik hen, var bestemt for alle: »Glæd Dig derfor ved at tænke paa, at vi alle engang skulle følge Dig og gjøre Dig Selskab«[3]). Saadanne Forestillinger staa imidlertid som rene Undtagelser overfor den almindelige Anskuelse. De ere ikke, som man har ment[4]), knyttede til Ideen om Sjælenes Ophold i Underverdenen; dels forekom de nemlig hos Folk, der lagde Sjælenes Land paa Jorden, dels var der adskillige Folk, for hvem Livet i Underverdenen kun var lykkeligt. Grønlænderne, Tacullis og Kenaifolkene, Stammer i Kalifornien, Novajos og Patagonier troede alle, at de dødes Land laa i Underverdenen, men udstyrede det med de sædvanlige Herligheder, Overflod og al tænkelig Lyksalighed[5]).

Før de døde faa Del i den anden Verdens Lyksaligheder, maa de underkaste sig mange Lidelser og Farer. Først maa Sjælen i nogen Tid vandre om paa Jorden, i Nærheden af Dødsstedet eller paa Gravpladsen, og dernæst maa den foretage en lang og møisommelig Vandring for at

---

[1]) Bancroft, III, 527. Baumgarten l. c. 187. Catlin: Letters and notes on the N. Am. Indians, I, 156. Tylor, II, 79. — [2]) Sproat l. c. 213. — [3]) Brasseur: Hist. d. nations civilisées du Mexique, III, 571. — [4]) Müller l. c. 141. Tylor l. c. — [5]) Se f. Ex. Rink: Eskimoiske Eventyr og Sagn, Suppl. S. 182. Bancroft, III, 517, 526, 528. Falkner, 142.

naa det lykkelige Land. Denne Reise, der spiller en stor Rolle i Indianernes Fantasi, er hos de forskjellige Stammer af ulige Varighed. Efter nogles Forestilling er den allerede forbi efter faa Dages Forløb, men almindelig antages der at medgaa langt længere Tid til den, flere Maaneder, ofte et Aars Tid, hos Mexikanerne endog hele 4 Aar[1]). Saalænge maa Sjælen flakke om, nødlidende og elendig, udsat for Kulde og Hunger og ofte efterstræbt af onde Aander. Undertiden varer det længe, inden den finder den Sti, der fører mod Vest, og er den endelig kommen paa rette Vei, maa den over Klipper og Afgrunde, gjennem Sne og rivende Strømme, før den naar sit Maal. Størst blive Farerne, naar Sjælen kommer til den Afgrund eller det Vand, der danner Grænsen mellem det lykkelige Land og den jordiske Verden; thi det kan man kun komme over i en Kano, i en Baad af Spindelvæv, eller paa en Bro, dannet af et smalt Reb, en tynd, slibrig Træstamme eller en skjælvende Slange. Ved denne Grænse imellem her og hisset rammer Gjengjældelsen for alle Handlinger her i Livet den afdøde; der holdes en Slags Dom over Sjælen. Kun hvis den efter Indianernes Begreber er god, slipper den ind i det lykkelige Land; men har den været ond, gaar Bunden af Baaden ud, eller den glider ned fra Broen og er for bestandig udelukket fra Herlighederne. Nogle Stammer antage endogsaa en positiv Straf, idet de mene, at de onde maa blive i Vandet, hvorfra de ere Vidne til de godes Lykke og stadig gjøre forgjæves Forsøg paa at slippe ind i det lykkelige Land, medens andre tro, at de onde føres til et afsides, koldt og uhyggeligt Sted, hvor de lide tantaliske Kvaler og maa fortsætte deres jordiske Liv, men saaledes at det kun er Smerten ved Tilværelsen, de faa at føle.

Saaledes ere Hovedtrækkene i de Udødelighedsforestillinger, der danne Forudsætningen for Gravskikkene. De

---

[1]) Codex Vaticanus hos Kingsborough: Ant. of Mexico, I, 218.

øvrige Ideer, der ere afledte af den fremstillede Grundbetragtning, ville blive omhandlede i Forbindelse med de Skikke, de have fremkaldt.

Allerede ved den første af de Gravskikke, der her skulle omtales, Behandlingen af Liget før Begravelsen, møde vi et Forhold, som vi ofte senere ville træffe, nemlig det at man behandler Liget som et levende Legeme. Man søger overalt, saavidt muligt, at bevare dets naturlige Udseende.

Efter at være vasket og renset, blev Legemet indgnedet med Olie, Bjørnefedt eller Honning, og Ansigtet, undertiden hele Hovedet, malet med den røde Farve, Indianerne sædvanlig brugte til at sminke sig med, for at man ikke skulde se Dødsblegheden. Derefter klædtes Liget paa. At nedlægge det upaaklædt i Graven, var kun Skik hos de Stammer, der heller ikke her i Livet behøvede Klæder. De døde skulde jo fremstille sig i den anden Verden i samme Skikkelse, som de havde her, de skulde foretage den lange Reise, og der var koldt underveis; de vilde altsaa fryse, hvis man unddrog dem den sædvanlige Beskyttelse mod Kulden. Undertiden begravedes den afdøde i den Dragt, i hvilken han var død, hyppig dog, især hvis det var en Kriger, i sin bedste Stads med alle Smykker, eller man anskaffede en ganske ny Klædning. Under Fødderne bandtes undertiden et Par nye Moccasiner, for at de kunde være vel udrustede til den lange Vandrings Besværligheder[1]). Særegen var

---

[1]) Her, som overalt i det følgende, hvor der er Tale om et Forhold, som iagttages paa samme Maade af saa godt som alle Folk, er der af den betydelige Literatur kun anført enkelte Exempler. Se om Paaklædningen f. Ex. Yarrow: Introduction to the study of mortuary customs, passim. Bancroft, I, 569. Lafitau: Moeurs des sauvages ameriquains, II, 389. Schoolcraft, II, 68; IV, 54, 66; V, 167. Charlevoix: Hist. de la Nouv. France, III, 373. Loskiel l. c. 154. Catlin l. c. I, 89—90. Max v. Wied, I, 583. Adair: Hist. of the Am. Indians, 180. Du Pratz: Hist. de la Louisiane, III, 35. Du Tertre: Hist. gén. des Antilles, II, 411. Rochefort, 432, 567.

Paaklædningen i Mexiko. Kongerne iførtes deres Værdigheds-Dragt, udsmykket med Guld, Sølv og Ædelstene; i Underlæben hængtes en Smaragd, der skulde tjene dem til Hjærte i den anden Verden; Ansigtet bedækkedes med en Maske, og paa Dragten lagde man den Guds Insignier, i hvis Tempel Asken skulde opbevares. Folkets Ligdragt var naturligvis afhængig af Formuesvilkaarene, men rettede sig efter Standen. Enhver iførtes nemlig den Klædning, der var eiendommelig for Standens Skytsgud. Krigeren klædtes som Huitzilopochtli, Kjøbmanden som Jacateutli o. s. v., og man udstyrede dem saa rigelig, at de, som en gammel Forfatter (Gomara) beretter, efter Døden bare langt flere Klæder, end medens de levede. Ogsaa dem gav man, ligesom Kongen, en grøn Sten i Munden, for at de ikke skulde mangle Hjærte i det næste Liv[1]).

Saaledes paaklædt var Liget færdigt til Begravelsen, der i Almindelighed foregik saa kort Tid efter Dødsfaldet som mulig[2]). Den Sky, man nærede for den døde, Frygten for at Sjælen skulde vende tilbage til Legemet, før det var begravet og gjøre Ulykker paa de levende, var saa stor, at man skyndte sig at fjærne Liget. Der var Folk, som beredte Graven, allerede før Døden var indtraadt, for at Begravelsen kunde foregaa strax[3]). Sædvanlig hengik der dog nogle Dage, inden de nødvendige Forberedelser vare endte, og Liget udstilledes ofte i den Tid i eller foran Hytten for at tages i Øiesyn af Slægt og Venner, maaske for at de kunde overbevise sig om, at Døden virkelig var indtraadt, og især at den ikke skyldtes Vold. Det var Tilfældet paa Jamaica. Var der blot en eneste Slægtning,

Southey: Hist. of Bresil, I, 248. Lery, l. c. Kap. 19. Alcedo: Geogr. and hist. dictionary of Am. I, 411. Brasseur, II, 575; III, 82. — [1]) Clavigero: Hist. of Mexico, VI, Kap. 39. — [2]) Schoolcraft, IV, 54. V, 685. — [3]) Rep. of the Smithsonian Inst. 1871, 414.

der ikke havde været til Stede ved Ligskuet og personlig overbevist sig om, at den afdøde var død en naturlig Død, var han forpligtet til at betragte de øvrige Slægtninge som skyldige i Døden og hævne den paa en af dem[1]). Andre Steder var det praktiske Forhold, der var Aarsag til, at Begravelsen ikke foregik strax, saaledes f. Ex. i Centralamerika og Mexiko, hvor Kongernes »lit de parade« varede, indtil Adelen og de forbundne Konger kunde komme til Stede, sædvanlig en 4—5 Dage. I denne Tid satte man her, ligesom i Louisiana, Spise og Drikke for Kongen, som om han endnu var levende[2]). Ledsaget af Slægten, og hvis det var en Konge eller Høvding af et stort Følge fra hele Stammen, førtes Liget derpaa til Begravelsesstedet.

Før vi gaa videre, maa vi berøre et Spørgsmaal, som har været meget omtvistet, nemlig hvorvidt og i hvilken Udstrækning en Balsamering eller en kunstig Præparering af Ligene har været kjendt i Amerika. Det kan ikke være nogen Tvivl underkastet, at man har anvendt Balsamering i Peru. En af de ældste Forfattere, Acosta, fortæller[3]), at Inkaernes Lig bleve præparerede med en harpixagtig Substans saa dygtig og omhyggelig, at de kunde bevares Aarhundreder igjennem, og Garcilasso saa' fem af dem, hvis Udseende var ganske som medens de levede, ikke engang Haar og Øienbryn manglede[4]). Selv om dette sidste kan betvivles, er det dog sikkert, at Kongernes Lig uden Sammenligning vare bedre bevarede end de andres, og at dette skyldtes visse Midler, der vare anvendte[5]). Balsameringen har imidlertid kun været brugt overfor Inkaerne og deres legitime Hustruer, og den stod utvivlsomt i Forbindelse med den Tro, at den afdøde Hersker efter nogen Tids Forløb vilde vende tilbage til sit

---

[1]) Arch. Amer. I, 377. — [2]) Clavigero l. c. Brasseur, III, 82, 572. Du Pratz, III, 35. — [3]) Hist. naturelle et morale des Indes, Lib. V, Kap. 6. — [4]) Garcilasso de la Vega: Histoire des Yncas, V, XXIX. [5]) Rivero & Tschudi: Peruvian Ant. 205.

Legeme[1]); af denne Grund lod man ogsaa det Hus, i hvilket han var død, staa urørt. Man har vel villet paastaa, at de Mumier, der i Tusendvis ere fundne paa peruanske Gravpladser, ere bevarede ved kunstige Midler, og man har endog givet en Fremstilling af den anvendte Fremgangsmaade; men afgjørende Grunde tale mod Rigtigheden heraf. Havde Balsameringen virkelig været en almindelig kjendt og almindelig anvendt Skik, vilde det være aldeles utroligt, at Traditionen derom var gaaet saa fuldstændig tabt kort Tid efter Spaniernes Erobring, at Garcilasso, der skrev sit Værk i Slutningen af det 16de Aarhundrede og stod i Forbindelse med sine Landsmænd, Peruanerne, aldrig har kunnet bringe i Erfaring, om disse overhovedet kjendte Balsameringen. Han er tilbøielig til at tro, at de Mumier, han saa', væsentlig ere blevne bevarede ved at udsættes for den tørre Luft og i alt Fald kun i anden Række ved at præpareres med visse Substanser. En saadan Betragtningsmaade hos Garcilasso er kun mulig under den Forudsætning, at Fremgangsmaaden ved Ligenes Præparering har været en Hemmelighed i den kongelige Familie og er gaaet i Forglemmelse samtidig med eller ganske kort Tid, efter at man er ophørt med Balsameringen.

De Udgravninger, der efter en saa stor Maalestok ere foretagne i den nyere Tid i Peru, have yderligere vist, at Ligene i Almindelighed ikke ere blevne balsamerede. Allerede den Omstændighed, at Rivero og Tschudi have undersøgt Hundreder af Mumier fra Gravpladserne uden at have fundet nogen præserverende Substans i dem, er betegnende. Men aldeles afgjørende er det, at Mumierne ofte indeholde de tørrede indre Dele, Hjærne og Indvolde, et Par Gange endog Fostre; disse Dele, der lettest vilde gaa i Forraadnelse, maatte selvfølgelig udtages ved en Balsamering. Herom haves der udtrykkelig Vidnesbyrd. Skulde f. Ex. Inkaerne

[1]) Prescott: Conquest of Peru, I, 30.

balsameres, udtoges Indvoldene og hensattes i en Guldurne i et Tempel nær ved Cuzco[1]), og en lignende Fjærnelse af de indre Dele fandt Sted i alle de Tilfælde, der nedenfor skulle omtales. Rivero og Tschudi komme derfor til samme Resultat som Garcilasso, at den mumieagtige Tilstand skyldes Klimaets Indflydelse. I Kystegnene tørrer den ophedede Jordbund og det kalkholdige Sand Ligene; i det indre har den rene, kolde Luft samme Virkning, hvorimod Ligene i de Egne, hvor det hyppigt regner, ere slet bevarede og kun fremdrages som Skeletter[2]).

Rigtigheden af dette Resultat, som alle senere Undersøgelser have bekræftet, støttes yderligere ved Fund af naturlige Mumier i forskjellige Huler, der med Hensyn til Ligenes Bevaring have frembudt ligesaa gunstige Betingelser som Perus tørre Sandjord[3]). I Kentucky har den salpeter- og kalkholdige Jordbund, i Brasilien og Guyana sandsynligvis Luften bevirket Indtørringen. I en Hule ved Minos Geraes i Brasilien[4]) fandtes der 12 Lig af Kvinder og Børn, som vare behandlede paa forskjellig Maade, idet nogle vare indsvøbte i Hængekøier eller omviklede med Bast, andre nedsatte i et Lerkar. Her var det, som det synes at fremgaa af den noget uklare Beskrivelse, kun de indsvøbte Lig, der vare blevne Mumier, hvorimod kun Knoklerne vare bevarede af de Lig, der vare nedsatte i Lerkar, rimeligvis af den Grund, at Luften i det første Tilfælde kunde udtørre Legemets Safter, medens disse bleve staaende i Lerkarrene og fremmede Opløsningen.

I Peru har altsaa en egentlig Balsamering ikke fundet Sted udenfor Inkaernes Slægt, og i hele det øvrige Amerika synes det kun at være Appalacherne (i de sydøstlige forenede Stater), som have behandlet de døde med præ-

---

[1]) Prescott l. c. 31. — [2]) l. c. 208. — [3]) Se f. Ex. Yarrow, 39. Jones: Ant. of the Southern Indians, 84. Am. Nat. IX, 216. — [4]) Am. Nat. IX, 208.

serverende Substanser[1]). Imidlertid er der forskjellige amerikanske Folk, som i visse Tilfælde have anvendt kunstige Midler for at bevare Ligene mod Opløsning; men Fremgangsmaaden var forskjellig fra den, der anvendtes overfor Inkaerne og yderst primitiv. Paa Haiti, blandt Chibchas i Ny-Granada, enkelte Steder i Centralamerika og hos Stammer ved Amazonfloden bestod den nemlig deri, at den døde blev skaaret op, Indvoldene udtagne, og Liget lagt over en sagte Ild for at udtørres[2]). I de yderste nordvestlige Dele af Amerika, paa Alaska og Aleuterne, opnaaede man samme Resultat ved, efter at have udtaget Indvoldene, at lægge Liget i rindende Vand, der i Løbet af kort Tid fjærnede alle de kjødfulde Dele, saa kun Hud og Knokler bleve tilbage[3]). En lignende Fremgangsmaade synes i ældre Tid at have været i Brug i Virginia. Ældre Forfattere, hvis Paalidelighed for øvrigt ikke er hævet over enhver Tvivl, fortælle nemlig, at man skar den døde Høvding op i Ryggen, udtog Kjød og Indvolde, som i en Kurv hensattes ved Ligets Fødder, men skaanede Senerne, som forbandt Knoklerne. Disse tørredes omhyggelig, Skindet blev indgnedet med Olie og Fedt, for at det ikke skulde trække sig sammen, og Hulhederne, der vare fremkomne ved Kjødets Fjærnelse, udfyldtes med Sand, saa at Legemet fik sin naturlige Form[4]). Selv om Beskrivelsen maaske ikke er fuldstændig paalidelig, tør man dog

---

[1]) Rochefort siger, l.c. 432, at de lagde Liget, efter at Indvoldene vare udtagne, i en Substans af forskjellige Sorter Gummi for at udtørre det. — [2]) Lafitau, II, 390 Edwards, I, 74. Herrera, II, Lib. I, Kap. 10; Lib. III, Kap. 5. Washington-Irving: Life of Columbus, IV, Kap. 10. Bancroft, I, 782. Martius: Beiträge zur Ethnographie und Sprachenkunde Americas, 1, 405. Chibchas udfyldte undertiden de indre Dele med en Harpixmasse i Stedet for at tørre Liget over Ilden. Waitz, IV, 366. — [3]) Am. Nat. IX, 435. Contribution to. N. Am. Ethnology, I, 90. — [4]) Smith: History of Virginia, 35; jfr. Jones, 108.

ikke aldeles forkaste den efter de foreliggende Kjendsgjerninger, som ovenfor ere omtalte. Saameget synes i alt Fald at fremgaa af den, at Fortælleren har set eller hørt, at de Folk, blandt hvilke han levede, præparerede Høvdingernes Lig for at bevare dem.

Ud fra nogen af Udødelighedsforestillingerne lader denne kunstige Mumificering sig ikke forklare. Der vides i alt Fald intet om, at de Folk, blandt hvilke den var i Brug, havde en lignende Forestilling om Sjælens Tilbagevenden til Legemet, som sandsynligvis ligger til Grund for Balsameringen i Peru, eller at de have tænkt sig, at Legemet skulde ledsage Sjælen til den anden Verden. Bevaringen er efter al Sandsynlighed kun sket for at vise den afdøde en Hæder. Det var nemlig kun de fornemste i Samfundet, som behandledes paa denne Maade, i de nordlige Dele af Sydamerika og paa Antillerne kun Høvdingerne, paa Kadjak Hvalfangerne, der paa Grund af deres Betydning for Samfundet dannede et Aristokrati, som betragtedes med en Slags religiøs Ærefrygt, medens de øvrige begravedes efter Stammens almindelige Skik og Brug. Hos Aleuterne og nogle af Eskimostammerne paa Nordvestkysten var Bevaringen vel ikke indskrænket til en enkelt Samfundsklasse, men anvendtes dog kun overfor saadanne Mænd og Kvinder, som man særlig vilde hædre[1]).

Vi vende atter tilbage til Gravlægningen af Ligene og skulle først omtale Gravenes Indretning. Levede man i en bjærgrig Egn, sparede man sig undertiden Uleiligheden ved at grave en Grav og benyttede i Stedet for Klippespalter og Huler til Nedlægningen af de døde. Saadanne naturlige Gravsteder ere allerede omtalte fra Brasilien, Guyana og Kentucky; de forekomme paa mange Steder baade i Nord- og Sydamerika lige fra Ildlandet til Alaska, saavel hos Jægerstammerne som hos de mere civiliserede Folk i Mexiko, Ny-Granada og Peru. Disse Gravformer omtales imidlertid

[1]) Contr. to N. Am. Ethn. I, 90. Am. Nat. IX, 439.

ikke nærmere her, da de ikke frembyde nogen Særegenhed med Hensyn til Gravrummets Indretning. Oftest ere Hulerne ikke engang Stammens almindelige Gravsteder, men bruges ved Siden af andre Arter af Grave.

De kunstige Grave falde i to Grupper, eftersom de ere anlagte under eller over Jorden. I Nord-Amerika havde i Reglen hver Stamme, hvert Folk, undertiden endog hver Familie en bestemt, fælles Gravplads, paa hvilken man som oftest vaagede meget strengt over, at ingen Fremmed blev begravet[1]). Gravpladsen laa sædvanlig i Nærheden af Landsbyen, saavidt mulig paa et høitliggende og tørt Sted. Indianerne i de østlige forenede Stater benyttede ikke sjælden en af de mange Gravhøie, som tilhøre en ældre Tid, til deri at anlægge nye Grave[2]). Hvor Ligene henlagdes paa Stilladser over Jorden, dannede disse en hel lille By, »de dødes By«, enten umiddelbart bag Landsbyen eller dog i Nærheden af den[3]). Antallet af saadanne Grave var ofte meget betydeligt; ved Columbia River fandtes der saaledes alene paa én Gravplads omtrent 3000 Stilladser[4]). Foruden disse større Samlinger forekom dog ogsaa Grave, der vare anlagte enkeltvis, undertiden i Nærheden af den Hytte, hvor den afdøde havde levet[5]); derimod var det i Nordamerika sjældent, at man begravede i selve Hytten[6]).

I Mexiko havde man ikke bestemte Gravpladser. Urnen med Asken blev nedsat i Nærheden af et Alter eller et Tempel, et eller andet Sted paa den flade Mark eller ved Offerstederne paa Bjærgene[7]) — alt efter den afdødes eller

---

[1]) Adair, 180. Sproat, 259. — [2]) Smith. Contr. to Knowl. I, 166. — [3]) Catlin, I, 89. — [4]) Contr. to N. Am. Ethn. I, 200. — [5]) Karok i Kalifornien gjorde dette for at passe paa de døde og forhindre dem fra at trænge ind i Huset. Powers: Tribes of California, 34. — [6]) Se dog Yarrow, 15. Bartram: R. d. Carolina, Georgia u. Florida, 488. — [7]) Clavigero, VI, Kap. 40. I Guatemala begravedes kun de fattigste paa offentlige Gravpladser. Brasseur, II, 565.

hans Families Ønske. Derimod forekom almindelige Gravpladser i Peru, især i Kystegnene, i Chili og Patagonien, hvor de undertiden laa over 100 Mile fra Stammens Bosteder, og endelig hos nogle af Folkene omkring Amazonfloden[1]). Men saavel her som paa de fleste andre Steder i Sydamerika laa Gravene dog i Almindelighed enkeltvis, enten i Nærheden af Hytten eller, hvad der var det gjennemgaaende i Brasilien, Guyana og blandt de karibiske Stammer, i selve den afdødes Bolig; der gravedes et rundt Hul i Hytten, i hvilket Liget nedsattes, og fra den Tid stod Huset forladt[2]).

Anlagdes Graven i Jorden, var dens Form og Indretning meget simpel og bestemtes af Jordbunden og den Stilling, Liget skulde have. Denne var enten liggende eller siddende. I det første Tilfælde blev Graven en aflang, firkantet Fordybning, der, da Gravningen i den ofte haarde Jord var vanskelig, i Reglen ikke gjordes større, end at den lige kunde optage Liget — 6—8′ lang, med en Dybde, der varierede fra 2—8′. I det andet Tilfælde gravede man et rundt Hul, der nærmest lignede en Brønd, c. 2′ i Diameter, 4—5′ dybt. I dette snævre Rum sørgede man omhyggelig for, at Liget ikke skulde komme i Berøring med Jorden og især for at beskytte det mod Jordens Tryk, da man antog, at enhver Byrde paa Legemet vilde volde den døde Smerte, ja endog kvæle Sjælen[3]). Bunden og Siderne af Graven bleve derfor hyppig udforede med Skind, Tæpper, Palme-

---

[1]) Squier: Peru, 572. Rivero and Tschudi, 201. Reiss u. Stübel: Grabfeld v. Ancon. Wiener: Pérou et Bolivie, 41, 65. Alcedo, I, 411. Falkner, 148. Martius, 148, 291. — [2]) Southey, I. 248. Martius, I. 394. 405, 505, 648, 692. Max v. Wied: R. in Brasilien, II, 57. Schomburgh: R. in Britisch Guiana, I, 420. Du Tertre, II, 411. Rochefort, 567. Waitz, IV. 311. — [3]) Charlevoix. III, 373. Spencer: Descriptive Sociology, II, 44 (efter Arriaga). Schoolcraft, III, 193. Lubbock: Prehistoric Times, 3 Udg. S. 512. Southey, II. 371.

blade, Træbark, eller hvad man ellers havde, og Liget indhyllet, i Sydamerika i en Hængekøie eller i Bomuld, i Nordamerika i Skind, Tæpper og Maatter. Man var i den Henseende ikke sparsommelig; et enkelt Exempel vil vise, hvormeget man undertiden anvendte. En lille Stilladsgrav, der for nogle Aar siden blev sendt til Museet i Washington, indeholdt Liget af et etaars Barn, og dette var indhyllet i 7 Bøffelskind, 5 Uldtæpper, en stribet Sæk, 3 perlebroderede Klædninger af Skindet af en Bøffelkalv og et graat uldent Shawl[1]). De siddende Lig bleve under denne Indhyldning ganske uformelige. Peruanske Mumier ligne, naar de opgraves, store Byldter af Klæder og Maatter, af hvilke kun Hovedet sædvanlig rager op. Dog forsvinder undertiden ogsaa dette i en Maatte eller en Rulle Bomuld, og man anbringer i saa Tilfælde ovenpaa Pakken et kunstigt Hoved, dannet af en Maatte, med en stærkt fremtrædende Næse og Øine af Muslingeskaller[2]); enhver Berøring med Jorden var saaledes en Umulighed. Men man gjorde nogle Steder endnu mere for at værne Ligene mod denne Berøring. Paa samme Gravplads ved Ancon, hvor de sidstnævnte Mumier forekomme, har man fundet enkelte, der vare beskyttede ved store omvendte Lerkar — de almindelige Kar til Chica — som man havde slaaet Halsen af, for at Aabningen kunde blive stor nok til at modtage Liget[3]). Fund af denne Art synes dog at være sjældne i Peru, og man har aldrig i nyere Tid fundet saadanne Vaser af Sølv og Guld som de, hvori Fyrster af kongeligt Blod tidligere begravedes i de sydlige Provinser af Inkariget, og som man ikke sjælden opgravede paa Erobringens Tid[4]). Hvad der i Peru er Undtagelser, er imidlertid i andre Egne af Sydamerika, særlig i Brasilien, en gjennemgaaende Gravskik[5]). Strax efter Døden blev

[1]) Yarrow, 69. — [2]) Reiss u. Stübel, Pl. 9. Wiener, 650. — [3]) Reiss u. Stübel, Pl. 8. — [4]) Rivero and Tschudi, 200. — [5]) Martius, I, 440, 445, 485, 623. M. v. Wied, I, 129. Spix und Martius: R. in Brasilien, I, 383; II, 250. Southey, II, 371.

Legemet sammenbøiet og nedsat i et Lerkar, der, hvis det var en Høvding, som skulde begraves, blev omhyggelig malet og ferniseret og dækket med en Skaal, for at Jorden ikke skulde trænge ind. Rundt omkring i Brasilien har man fundet adskillige af disse Kar, men da intet af dem er afbildet eller beskrevet[1]), kan det ikke afgjøres, om man har dannet særegne Kar til Begravelsen eller benyttet et af de Kar, man allerede eiede. Det sidste er vistnok det sandsynligste; i alt Fald var der Folk, der begravede Ligene umiddelbart efter Døden, og som derfor ikke havde Tid til at danne nye Kar, men anvendte en af de største Vand- eller Kawibeholdere til deri at nedsætte den døde[2]).

Udenfor Sydamerika brugtes Lerkar kun til Opbevaring af de brændte eller skeletterede Ben, aldrig ved Begravelse af fuldstændige Lig. I Almindelighed beskyttedes de døde ved, at Gravens Side omsattes med Pæle eller ved en Slags Hvælving af sammenlagte Træstammer og Bark. Undertiden brugte man raa Kister af Brædder, der stilledes sammen, efter at Liget var lagt i Graven, sjældnere udhulede Træstammer og tømrede Kister og kun ganske undtagelsesvis Kanoer[3]).

Vi finde i det væsentlige samme Nedlægningsmaade og samme Maade at beskytte Ligene paa i de førkolumbiske Grave, i Gravhøiene. Liget henlagdes sædvanlig paa Jorden, undertiden ogsaa i en Fordybning under Jorden, — en Forskjel, der er uden Betydning, da man finder begge Fremgangsmaader anvendte paa samme Steder, — hvilende paa

---

[1]) De Urner, der ere afbildede i Archivos do museu nacional de Rio de Janeiro, I, Pl. 3—5; II Pl. 6—7 og Am. Nat. V, 259 ere for smaa til at kunne indeslutte et helt Skelet; de have kun indeholdt Ben af Lig, der ere skeletterede før Nedlægningen. — [2]) Am. Nat. IX, 216. — [3]) Spencer, VI, 21. Loskiel, 154. Schoolcraft, III, 140; IV, 54; V, 74. Bancroft, I, 744. Brett: Indian Tribes of Guiana, 103. Martius, 692. Waitz, III, 520; IV, 366.

og indhyllet i et Lag Bark, undertiden dækket af en raa Kiste, dannet af utilhugne Træstammer, der ere lagte ovenpaa hinanden[1]). Men desforuden forekommer ogsaa i enkelte Egne Kister, der ere byggede af et mere solidt Materiale. Liget er enten nedgravet i en Fordybning under Jorden eller henlagt paa den flade Mark paa et Lag Fliser og omsat med og dækket med flade Sten, stedse uden noget Bindemiddel, men undertiden saa omhyggelig sammenstillede, at ingen Jord er trængt ind i Kisten[2]). Dimensionerne ere sædvanlig ikke større, end at Stenkisterne lige kunne rumme Ligene; kun sjælden forekomme større Gravkister med en Længde af 8—10′[3]). Hidtil enestaaende er nogle Fund i Missouri[4]), hvor man har truffet Gravkamre, der ikke som de almindelige ere dannede af kantstillede Fliser, men hvis Sider bestaa af flade Kalksten, der ere lagte ovenpaa hinanden. Til et af dem (c. 9′ i Kvadrat, 2—3′ høit) førte en 11 Fod lang Indgang, en Konstruktion, der minder om de nordiske Gangbygninger fra Stenalderen.

Hovedmassen af de stensatte Kister forekommer paa de store Gravpladser i Tennessee og Illinois. De optræde dog ogsaa, skjønt mere tilfældigt og enkeltvis mod SØ., i Georgia[5]) og vest for Mississippi, i Missouri, hvorimod de, saavidt vides, aldrig ere fundne i nogen af de mange Høie, der ere undersøgte i de øvrige Stater. Deres Udbredelsesforhold taler for, at de ere en rent lokal Gravform. I Stedet for at indhylle Ligene i Bark eller danne Kister af Træstammer, har man i Egne, hvor der var Overflod paa flade Sten, anvendt disse til Bygningen af Kisterne. At de skulde hidrøre fra en anden Tid end de øvrige Grave, er usandsynligt. Ganske vist er

---

[1]) f. Ex. Sm. Contr. to Knowledge, I, 161 flg. — [2]) J. Jones, smstds, XXII, 39 flg. XI annual Rep. of the Peabody Museum, 313 flg. Sm. Rep. 1874, 385; 1877, 252. — [3]) Am. Nat. XI, 688 (Illinois). — [4]) Sm. Rep. 1879, 351. — [5]) Jones: Ant. of the South. Indians, 215.

det vanskeligt under den nuværende kaotiske Tilstand i det amerikanske arkæologiske Materiale at tale om en Tidsforskjel imellem Gravene; men der er intet, der i dette Tilfælde tyder paa en saadan. Tvært imod; Gravskikkene ere ens i begge Arter af Grave — Nedlæggelse af fuldstændige Lig eller skeletterede Ben — Gravgodset er det samme og, hvad der er det mest afgjørende, hvor Stenkisterne findes i større Mængde, i Tennessee og Illinois, ere de den gjennemgaaende Gravform, medens de ikke forekomme i Egne, der have været saa længe og saa stærkt befolkede som f. Ex. Ohio; der maatte man dog træffe dem, hvis de vare eiendommelige for et bestemt Tidsrum. Naar dette ikke er Tilfældet, naar Stenkisterne ikke forekomme udenfor et begrænset Omraade, maa Grunden dertil være den, at man paa de andre Steder manglede det nødvendige Materiale. At man i de ovenfor nævnte Egne valgte at bygge en Grav af Sten, var vistnok udelukkende begrundet i den lette Adgang, man havde til at skaffe sig det mere solide Materiale og ikke i en særlig Omhu for de døde. Det var næppe mere besværligt i en stenrig Egn at opføre en Grav af Fliser end at bygge en Trækiste paa Steder, hvor der var rigelig Forraad af Træ. Omhuen viser sig i begge Tilfælde i, at man har beskyttet Liget saa godt, man var i Stand til.

Stengravene ere nærmest knyttede til Høiene og forsvinde næsten ganske samtidig med dem. Folkene, der i den historiske Tid boede i de Egne, hvor de stensatte Kister tidligere vare i Brug, anvendte ikke Sten til Gravene, og paa andre Steder optræde de kun undtagelsesvis. Stammer i Kalifornien og i Veragua dannede undertiden raa Kister af Skiferplader eller en Slags Hvælvinger af mindre, sammenlagte Sten[1]); men de forekom sammen med andre Gravformer, som mere almindelig anvendtes.

---

[1]) Bancroft, I, 420, 780. Zeitschr. f. Ethnol. X, 184. Zeltner: Sepultures de Chiriqui, S. 1—5.

Derimod fik Stenen en større Betydning som Bygningsmateriale hos de civiliserede Folk i Mexiko og Tlascala, idet man der af Sten og Kalk murede store, hvælvede Gravkamre for dem, der begravedes ubrændte[1]). I Peru fremkaldte lokale Forhold og udprægede sociale Forskjelligheder en stor Mængde forskjellige Gravformer. I Kystegnene nedsattes Ligene i det tørre Sand, ofte i flere Lag over hinanden, eller i Jordhøie (huacas), der vare Familiegravsteder, hvor der af soltørrede Sten var dannet et lille Rum til hvert Lig. Inde i Landet, hvor Klimaet var fugtigere, benyttede man enten naturlige Huler til Begravelsen eller opførte store Stenbygninger. I nogle Egne have disse en paafaldende Lighed med den europæiske Stenalders Grave, idet de ere firkantede eller ovale, byggede af store, sammenlagte Sten og dækkede med Fliser, andre Steder ere Gravbygningerne opførte af soltørrede Sten med en Niche i den østlige Side, i hvilken den døde sad, eller med en lav Dør mod Øst, der kun aabnedes, naar nye Lig skulde indsættes eller der skulde bringes Levnetsmidler ind i Graven. Eiendommelig for de sydlige Provinser, særlig Aymaraernes Land omkring Titicacasøen, ere endelig de store, firkantede eller ovale Taarne (chulpas), der ere byggede af tilhugne Sten med en ganske lav Dør mod Øst. Indvendig findes et, undertiden to Kamre over hinanden, sædvanlig med flere Nicher til Ligene, og dækkede med en primitiv Hvælving, der er dannet af udskydende Stenskifter[2]).

Den ringe Anvendelse, Stenen fik som Materiale ved Gravbygningen, er utvivlsomt en Følge af, at man, udenfor Peru, ikke byggede monumentale Grave i Amerika. Sammenlignet med de Monumenter, som Folk, der staa paa et lignende Kulturtrin som Indianerne, reise over de døde, eller med de

---

[1]) Clavigero, VI, Kap. 40. Herrera, II, Lib. VI, Kap. 18. — [2]) Rivero and Tschudi, 201 flg. Wiener, 526 flg. Squier, 243, 352, 372, 378, 386. Waitz, IV, 468.

Høie, som opførtes i ældre Tid, have de senere Grave et uanseeligt Ydre. Der er kun taget det rent praktiske Hensyn at bevare dem mod Forstyrrelser af Regn og vilde Dyr. De dækkes derfor med forskjellige Lag af Cypresbark, med tykke Bjælker eller med en Stenhob og omgives undertiden, især hvis den døde er en Høvding, med stærke Palissader. Nogle af de nordamerikanske Stammer danne af Bark og Brædder et Slags Skraatag[1]), der paa Moskitokysten faar Form af en lille Hytte, hvor de efterlevende fra Tid til anden hensætte Spise og Drikke[2]). Ved Krigerens eller Høvdingens Grav opreises undertiden enten et Flag, en Pæl eller Sten, paa hvilke hans Totem og hans store og gode Handlinger ere malede, eller ogsaa et raat udført Billede af ham; men hertil indskrænke Gravmonumenterne sig.

De eneste monumentale Grave i Nordamerika ere Høiene. Man træffer dem enkeltvis eller samlede i Grupper i Forbindelse med de øvrige Monumenter (Offerhøiene og Forskansningerne) — indenfor Indhegningerne af Forsvarsværkerne eller i alt Fald i Nærheden af dem — spredte over den største Del af de østlige forenede Stater. De forekomme fra den nordvestlige Del af Ny-York langs Sydkysten af Eriesøen over til Mississippi — talrigst i Staterne langs denne Flod og dens østlige Bifloder, særlig Ohio (i Tennessee, Kentucky, Ohio o.s.v.) — langs den mexikanske Bugt fra Texas til Florida, træffes sjældnere langs Østkysten, ligesom ogsaa i Michigan og Jowa, men findes dog spredt længere mod Vest til Nebraska. Derimod ere de ikke fundne i Ny-England, nord for de store Søer, ligesaalidt som i de vestlige og sydvestlige Dele af Nordamerika[3]). I Mellem- og Sydamerika endelig forekomme Høiene kun i enkelte

---

[1]) Schoolcraft, II, 69; IV, 54, 65; V, 79. Keating: Exped. to the source of St. Peters River, I, 252. Jones: Ant. of the South. Ind. 110. Yarrow, 8. — [2]) Bancroft, I, 744. — [3]) Sm. Contr. to Knowledge, I, 1. Haven: Archæology of the United States, 153. Congrès des Américanistes, Luxembourg 1877, I, 105.

Egne af Yucatan[1]), hvor de ligge samlede paa store Gravpladser og, som omtalt, i de nordligere Egne af Peru, hvor de ere opførte successivt over enkelte Familier. I det Ydre kunne Gravhøiene ikke skjelnes fra de øvrige Monumenter. De forskjellige Grupper gaa jævnt over i hinanden, men, som det fremgaar af Undersøgelserne, synes de Høie, der indeslutte Begravelser, i Almindelighed at være kegleformede eller ovale, opførte af Sten og Jord og af Størrelse omtrent som de nordiske Broncealdershøie — med en Høide, der variere fra 5—6 til 15—16' og med en Diameter af 20—60'. Langs Sydøstkysten og paa Øerne udenfor denne ere Gravhøiene dog langt lavere og dannede af Materialet fra Affaldsdyngerne, hvorfor der i dem findes store Mængder af Østers- og Muslingeskaller, blandede med Knokler af Dyr og Fisk, Potteskaar og itubrudte Stensager[2]).

Vi skulle imidlertid ikke komme nærmere ind paa de Spørgsmaal, der knytte sig til disse Monumenter, særlig fordi Materialet, uagtet de senere Aars talrige Udgravninger, er saa ubearbeidet, at det vistnok er umuligt paa fjærnere Hold at bedømme de herhen hørende Forhold. Det skal kun fremhæves, at Hovedmassen af Gravhøiene tilhører den førkolumbiske Tid. Enkelte Gange har man vel i Georgia fundet Glas- og Porcellænsperler og i en Høi ved Savannah et Jærnsværd, der vidne om en Forbindelse med Evropæerne. Det vides ogsaa, at en enkelt Stamme, Choctaw, langt ned i Tiden dækkede Kisterne, hvori de skeletterede Ben vare nedlagte, med en Høi[4]), og at hist og her en eller anden betydelig Mand, endog i dette Aarhundrede, er bleven hædret ved at begraves i en Gravhøi[5]); men i det hele synes det, at man kort efter Europæernes Ankomst, nogle Steder maaske

[1]) Norman: Rambles in Yucatan, 146. — [2]) Jones l. c. 195 flg. — [3]) Jones, 131, 236, 520. — [4]) Bartram, 483; jfr. Spencer, VI, 21 (Chippewas). — [5]) Catlin, II, 5. Jones, 21, 131. Squier: Aboriginal Monuments of New York, 106. Schomburgk, II, 447.

endog før den Tid, har ophørt med at danne Høie. De Gravhøie, der omtales hos enkelte Stammer i en nyere Tid, ere ubetydelige og ganske tilfældig opstaaede; de ere kun fremkomne ved, at man har nedsat en Kiste eller dannet et Rum af Bjælker i Jorden og dynget den opkastede Jord over Graven[1]).

Det er forhen omtalt, at man anbragte Liget paa to forskjellige Maader, enten i en liggende eller i en siddende Stilling. I første Tilfælde lagdes det paa Ryggen, sædvanlig helt udstrakt, undertiden dog ogsaa med optrukne Ben, med Armene korslagte over Brystet eller foldede om Benene. Iagttog man en bestemt Retning, hvad dog ikke var Tilfældet hos alle Folk, var denne altid Øst—Vest; Hovedet lagdes snart i det ene, snart i det andet af disse to Verdenshjørner[2]).

Naturligvis kan dette sidste Forhold, der iagttages af mange Stammer, ikke bero paa en Tilfældighed; der maa ligge en bestemt Forestilling til Grund derfor. Men hvilken? I de fleste Tilfælde omtales kun det Faktum, at den angivne Retning har været den almindelige, uden at der siges noget om Grunden dertil. Dette kan ganske vist bero paa en mangelfuld Kundskab hos Iagttagerne; men naar Forholdet er saa gjennemgaaende, ligger det dog nærmere at antage, at Indianerne ikke selv have været sig Grunden til deres Handlemaade bevidst, og at Skikken er bleven iagttaget længe efter, at man havde glemt dens Betydning. Skulle vi søge en Forklaring, ville vi minde om den store Udbredelse af Forestillingen om, at det var i Vest, Sjælenes Land laa; det var sandsynligvis denne Tro, som var bestemmende for Ligets Retning. Herfor haves der ogsaa

---

1) Bancroft, I, 267. — 2) Se f. Ex. Schoolcroft, III, 193, 217; IV, 65; V, 685. Yarrow, 7, 66. Loskiel, 155. Catlin. I, 89. Waitz, III, 500. Sm. Rep. 1867, 400; 1874, 341. Keating, I, 112. Max v. W. II, 206. Martius, I, 217.

positive Vidnesbyrd fra enkelte Stammer, hos hvem Traditionen endnu er levende. Saaledes begrave Winnebagoerne Ligene enten liggende med Hovedet i Øst eller siddende med Ansigtet vendt mod Vest, og begge Dele for at de døde kunne se hen mod det lykkelige, vestlige Land[1]). Af samme Grund lægge Watlalaerne (en Stamme i Oregon) Hovedet i Vest, idet de tro, at Veien til Sjælenes Land fører i den Retning, og at de døde ville blive aldeles konfuse, hvis man nedlægger dem anderledes[2]). Disse to Exempler vise altsaa bestemt, at det virkelig er Forestillingen om Beliggenheden af Sjælenes Land, der har været bestemmende for den Retning, i hvilken man nedlagde Ligene, og det hvad enten Hovedet lagdes i Øst eller Vest.

Skulde Liget have en siddende Stilling, blev det sammenbøiet umiddelbart efter Døden og omsnøret med Reb. Benene bleve i Almindelighed trukne op under Hagen, Armene lagdes overkors paa Brystet eller omfattede Benene; undertiden hvilede Albuerne paa Knæene og Hovedet støttedes i Hænderne; mellem Benene anbragtes i Peru en Stok fra Jorden til Struben for yderligere at støtte Opstillingen. Ansigtet vendtes, ligesom hvor den liggende Stilling er den almindelige, hyppigst mod Vest[3]).

Denne eiendommelige Skik, der med faa Undtagelser er gjennemgaaende i Sydamerika og ligeledes forekommer hos en stor Del Folk lige op til de yderste Egne af Nordamerika, har givet Anledning til megen Forundring og været underkastet forskjellige Fortolkninger. Hos ældre Missionærer findes en Forklaring, som ofte er bleven gjentaget og har vakt megen Tilslutning. De sige, at man gav Legemet samme Stilling som Fosteret havde i Moders Liv for der-

---

[1]) Schoolcroft, IV, 54. — [2]) Contr. N. Am. Ethn. I, 201. — [3]) Se S. 146, Anm. 2 og S. 147, Anm. 5. Endvidere f. Ex. Waitz, III, 19, 343. Bancroft, I, 346, 357. Yarrow, 15. Morton: Crania Amer. 244 flg. Sm. Rep. 1871, 414. Adair, 180. Bartram, 488. Powers, 133. Brett, 356. Rivero and Tschudi, 202.

igjennem at tilkjendegive, at man gav det tilbage til Moderen, til den Jord, af hvilken det var opstaaet[1]). Lafitau giver imidlertid en tilstrækkelig tydelig Oplysning om, hvorledes det egentlig forholder sig med denne Forklaring, idet han citerer Cicero som sin Hjemmelsmand. Da nu hverken han eller de andre Missionærer anfører de Indfødtes Tradition som Hjemmel for deres Opfattelse og da ingen af de nyere Forfattere, der have beskjæftiget sig med de amerikanske Folks Skikke, vide noget om, at Indianerne forbinde den anførte Forestilling med Iagttagelsen af den Skik at give Ligene en siddende Stilling, kan det vistnok ikke være tvivlsomt, at Missionærernes Forklaring er hentet fra klassiske Forfattere og vilkaarlig overført paa amerikanske Forhold; den synes ogsaa at stemme langt bedre overens med en Filosofs end med et primitivt Folks Tankegang. Der forekommer vel i Amerika blandt den store Mængde forvirrede Skabelsessagn ogsaa dette, at Menneskene ere udgaaede af Jorden. Men dertil maa bemærkes, for det første at dette Sagn, der aldeles ikke fortæller noget om, at Jorden er Moderen, Menneskene dens Børn, ingenlunde er almindeligt — der forekommer ved Siden af det en Mangfoldighed af andre Fortællinger om, at Mennesket er opstaaet af Vandet, af en Konkylie, skabt af den store Aand o. s. v. — dernæst at Indianernes Skabelseshistorie, der, som Waitz siger[2]), »hat den Charakter einer Geschichte, wie sie ein müssiger Kopf zur Unterhaltung und Belustigung ersinnt«, og som for det meste er uden Rod i en gammel Tradition, ellers ikke har nogen Indflydelse paa Gravskikkene. De eneste paaviselige Forudsætninger for disse ere Udødelighedsforestillingerne, og mellem dem og Skabelsessagnene synes der ingen Forbindelse at være. Tanken om en Tilbagevenden efter Døden til det Sted, hvor Mennesket er opstaaet, er ogsaa

[1]) Lafitau, II, 407. Charlevoix, III, 373. Rochefort, II, 567. —
[2]) Anthropologie der Naturvölker, III, 185.

Indianerne ligesaa fremmed, som enhver Forestilling om, at Menneskets tilkommende Tilstand i nogen Maade ligner Barnets. Alle Ideer om det andet Liv ere koncentrerede om det fjærne Land, hvorhen Sjælen skal vandre for at leve sit jordiske Liv om igjen. Der er i denne Tanke ikke nogetsomhelst, med hvilket den fremsatte Forklaring kan bringes i Samklang.

At den siddende Stilling blot skulde have en praktisk Aarsag, at man har valgt den, fordi man derved vilde spare sig Anstrængelse ved at grave Graven[1]), er meget usandsynligt. Selv om noget saadant mulig har været Tilfældet enkelte Steder, er Skikken dog saa almindelig udbredt baade i Amerika og andre Verdensdele, at der oprindelig maa have været knyttet en bestemt Ide dertil. Hvilken denne har været, vil snarest kunne udledes af den hele Betragtning af de afdøde og Behandlingen af deres Lig. Den Stilling, den døde fik, var nemlig ganske den samme som den, Indianerne indtoge, naar de sade i deres Hytter[2]). Naar det nu erindres, at den Behandling, man underkastede Liget før Begravelsen, havde til Hensigt at bevare det levende Menneskes Udseende, ligger det ganske nær, at man, i alt Fald oprindelig, valgte den sammenbøiede Stilling, just fordi den var den naturlige, og derved forhøiede det Indtryk af Liv, som Bemalingen og Paaklædningen tilsigtede at fremkalde[3]). At dette virkelig er Grunden til Skikken, bliver yderligere bestyrket ved Indianernes Udsagn, idet de sige, at de sammenbøie Liget for at tilkjendegive, at den afdøde er levende endnu, medens den liggende Stilling er et Tegn paa Døden[4]). Man kan ogsaa paa flere Steder iagttage en Bestræbelse efter at gjøre Stillingen saa levende som mulig. I Patagonien nedsatte man f. Ex. Ligene i Rækker langs Gravens Vægge med Vaaben og Redskaber, og det samme synes at

---

1) Waitz, III, 201. — 2) Arch. Am. I, 378. — 3) Jfr. Hildebrand: Folkens tro om sina döda, 74. — 4) Brett, 356.

have været Tilfældet i de store, stenbyggede Grave, som opførtes for Kongerne i Quito[1]). Garcilasso fortæller, at Inkaerne og deres legitime Hustruer bleve hensatte paa Guldstole i Solens Tempel i Cuzco, og tilføier udtrykkelig, at man gav dem den Stilling, de pleiede at indtage i Livet, med Hænderne korslagte over Brystet, den høire over den venstre, og Blikket fæstet paa Jorden[2]). I Mexiko bleve de ubrændte Lig nedsatte i murede Grave paa Stole, Mændene med Sværd og Skjold, Kvinderne med Rok og Ten[3]). Noget lignende har man iagttaget i Grønland i en Grav ved Godhavn, hvor Ligene sade paa lave Sæder langs Væggene, udstyrede med Vaaben og Redskaber[4]). Endelig dannede man nogle Steder paa Alaska hele Tableauer af de døde, idet man stillede dem som om de vare i Færd med at udføre de levendes sædvanlige Arbeide, Jagt, Fiskeri, Syning o. s. v. og stillede ved Siden af dem smaa Fremstillinger af de Dyr, der jagedes[5]). Disse Exempler, der kunne forøges med adskillig flere, vise aldeles tydelig, at det er den naturlige Stilling, man har villet give, og de ere kun de mest iøinefaldende Udtryk for det almindelige Forhold. Skikken kan vel nogle Steder være begrundet i den rent instinktmæssige Frygt for Døden, Indianerne nærede, en Følelse, der ledede dem til ligesom at ignorere Døden, og til at søge at vække den Illusion, at der ikke var foregaaet nogen væsentlig Forandring med den afdøde; men denne Illusion har næppe oprindelig fremkaldt Skikken. Bagved den — maaske fremgaaet af den, i ethvert Tilfælde i bestemt Forbindelse med den — ligger den Forestilling, som træder mere eller mindre bestemt frem hos overmaade mange af de amerikanske Folk, at Døden ikke er den endelige Adskillelse mellem Sjæl og Legeme, men at Legemet endnu en Tid lang beholder

---

[1]) Falkner, 148. Rivero & Tschudi, 200. — [2]) Garcilasso, V, xxix. — [3]) Clavigero, IV, Kap. 40. Brasseur, II, 63. — [4]) Sm. Rep. 1862, 326. — [5]) Contr. N. A. Ethn. I, 90. Am. Nat. IX, 439.

noget Liv. Denne Forestilling, der synes at være et betydningsfuldt Moment i Indianernes Betragtning af Døden, ville vi senere vende tilbage til. Her ville vi kun foreløbig gjøre opmærksom paa, at den naturlig forklarer, at man gav de døde de levendes sædvanlige Stilling, og minde om, hvad ovenfor er fremsat, at den samme Forestilling ogsaa gjorde sig gjældende i Ligenes Udstyr og i Omhuen for at beskytte de døde mod Trykket af Jorden, der kunde smerte dem.

Man kunde vente, at de Ideer, der ere knyttede til Ligenes Udstyr og Stilling, ogsaa prægede sig i Gravenes Form, saa at man ved Indretningen af dem tog Huset til Forbillede. Dette er imidlertid ikke Tilfældet ved de underjordiske Grave, undtagen hvor Liget er begravet i selve Hytten, hvad der kun finder Sted i nogle Egne af Sydamerika. Anlagdes Gravene over Jorden, som det er Tilfældet i den anden Hovedgruppe, træffes derimod enkelte Exempler paa at de ere byggede som et Hus. I Sydamerika findes særlige Gravbygninger i Landet om Amazonfloden og i Patagonien, hvor man til de døde opførte Hytter, der ganske lignede de sædvanlige Huse, og omkring hvilke Skeletterne af de dræbte Heste vare opstillede[1]). I Nordamerika reiste man, saa vidt vi vide, kun i Oregon og i nogle af de østlige forenede Stater særegne Gravhuse. Lewis og Clarke beskrive et saadant i Oregon[2]). Det var aabent i begge Ender, c. 60′ langt, 12′ bredt, med Retning i Øst—Vest. Siderne, der vare dannede af Brædder og Planker af Kanoer, vare skraa som et Tag og hvilede paa en lang Bjælke, der atter bares af 6 Pæle. En Mængde Lig laa i Rækker langs Væggene, dækkede af Skind og Maatter, og for at skaffe Plads til nye Begravelser, havde man hensynsløst ryddet de ældre Lig til Side; Knokler og Kranier laa spredte omkring i Bygningen og dannede i Midten en stor, uordentlig Hob.

---

[1]) Martius, I, 428, 598. Falkner, 149. — [2]) Travels to the source of the Missouri river, 359.

Andre Steder i Oregon laa flere mindre Hytter sammen (8' i Kv , 6' h.), byggede paa samme Maade som den foregaaende, men med Døre i den østlige Side; den ene indesluttede fire Lig, de andre kun Hobe af Ben[1]). Om disse Hobe ere fremkomne ved at Ligene efterhaanden ere indførte i Graven og lagte ovenpaa hverandre i flere Lag, eller om maaske Knoklerne først ere nedlagte efter Legemets Opløsning, fremgaar ikke af Beskrivelsen; dog taler Sammenligningen med Gravskikkene hos andre Stammer i Oregon for, at det første har været Tilfældet. De Gravbygninger, enkelte Stammer i de østlige forenede Stater, i Carolina og Louisiana, opførte paa fælles Bekostning, havde en anden Karakter end de foregaaende. Enten vare de bestemte til den foreløbige Bisættelse af de døde, der, naar Huset var fyldt, begravedes i en stor, fælles Grav, eller ogsaa lagdes Ligene først derind efter at være blevne Skeletter, og det var kun Høvdingen og de mere ansete Mænd i Stammen, der fandt deres Hvilested i Gravhuset[2]).

Alle andre Steder, hvor man ikke danner underjordiske Grave, lægger man enten blot Ligene paa Jorden og tildækker dem med Skind, Bjælker, Sten o. s. v. eller man opreiser Stilladser for dem. Dette sidste sker gjennemgaaende paa Prairierne og i de nordlige Dele af Fastlandet. Der er det nemlig ofte vanskeligt at anbringe de døde, da Jorden paa mange Steder i en lang Tid af Aaret er frossen saa haardt, at man kun med den største Besværlighed kan grave i den. Selv om man søger at overvinde denne Vanskelighed og graver en lille, flad Fordybning i Jorden eller lægger Liget over Jorden og dækker det med en Stendynge, er der Fare for, at de vilde Dyr, der leve her i saa

---

[1]) l. c. 374, 509, 558; jfr. Washington-Irving: Astoria, 265. — [2]) Du Pratz, III, 23. Adair, 184. Jones, 25, 110. Lawsons Meddelelse om, at man kunde kjøbe sig Ret til at begraves i disse Gravhuse, maa vistnok optages med stor Varsomhed.

stort Antal, skulle opgrave og fortære det. Der er vel Stammer, som sædvanlig kun henlægge de døde i en Klippespalte eller Hule uden at bryde sig om, at de mulig tjene en eller anden Ulv eller Ræv til Føde, og kun gjøre en Undtagelse med Høvdingens Lig, idet de hænge det op i et Træ, naturligvis vel indsvøbt[1]). Men en saadan Fremgangsmaade, der ikke svarer til den Omhu, der sædvanlig vises de døde, anvendes dog kun ganske undtagelsesvis. I Almindelighed søger man at sikre Ligene saaledes, at Ulvene ikke kunne naa dem. Har man store Træer til sin Raadighed og især saadanne, der have nogenlunde horizontale Grene, sættes Liget op i et af dem; men da mange af de nævnte Egne ere overmaade fattige paa Træer, bygger man Stilladser, der bestaa af fire, 8—10' høie, Pæle med kløftede Ender til at bære Tværbjælker, der atter belægges med Brædder. For at Ravnene ikke skulle fortære Ligene, indsvøbes de omhyggelig i Bøffelskind, Tæpper og Maatter. Er det en Høvding eller en Medicinmand, der begraves, betegner undertiden et rødt eller blaat Tæppe, svøbt udenom det hele, hans høie Stilling. Ansigtet bliver hos nogle Stammer dækket med en Kurvefletning, medens enkelte andre omgive hele Legemet med et tæt Fletværk af Grene. Anvender man særlig Omhu for at beskytte de døde, lægges de i en Kiste. Mange Stammer paa Vestkysten bruge hertil en Kano, der stilles paa Stolper, og dækkes med Bark, med et Tag af Brædder eller med en anden større, omvendt Kano — alt indhyllet i Sivmaatter[2]). Almindeligst er det, at Kisterne dannes af Bark eller Træ; men de ere dog ikke altid saa lange, at Liget kan ligge udstrakt, da der ofte er sparsom Forraad

[1]) M. v. Wied: R. in d. inn. N-A. I, 583. Yarrow, 14. Bancroft, III, 542. — [2]) Se om denne Skik f. Ex. Yarrow, 66 fg. Max v. Wied, I, 345, 402, 446. Lewis & Clarke, 141, 429, 493. Catlin, I, 89. Keating, I, 345. Contr. N. A. Ethn. I, 200. Schoolcraft, I, 262; III, 217. Bancroft, I, 133, 247. Sproat, 258. Dall, Alaska, 426; o. s. v.

af det nødvendige Materiale, især i de nordligste Egne af Amerika. Der findes vel ogsaa her enkelte Folk, der kunne anvende en kløvet Træstamme til Kiste[1]); men i de træfattige Egne paa Nordvestkysten, i Yukonterritoriet og paa Alaska blive Bærestolperne i Stilladset ganske lave, og Kisten erstattes af en lille, flad Kasse (c. 4' lang), i hvilken Liget lægges paa Siden med Benene bundne op mod Lænderne og Hovedet bøiet ned mod Brystet[2]). Iøvrigt er Kisten omhyggelig forarbeidet og stærkt dekoreret med Figurer i rød Okker.

Fraregnet de ganske enkelte Steder, hvor det kun er Høvdinges eller andre udmærkede Mænds Lig, der lægges paa et Stillads eller i et Træ[3]), synes det, at man overalt indenfor det nævnte Omraade har anvendt denne Begravelsesmaade overfor alle Klasser i Samfundet og begge Kjøn. Forskjellen imellem riges og fattiges Grave viser sig kun i den mere eller mindre dekorative Udstyrelse. Denne Begravelse er oftest den endelige; naar Stilladset styrter sammen og Hylsteret raadner, blive Knoklerne enten liggende paa Jorden, uden at man ændser dem eller nedgravne uden yderligere Ceremonier. Kun hos enkelte af Stammerne paa Prairierne og Vestkysten er Henlæggelsen rent midlertidig, idet man, naar Liget har været udstillet en Tid lang — nogle Steder i Oregon ni Maaneder eller et Aar — tager det ned igjen og begraver det[4]).

Som Grund til at anlægge Graven over Jorden angiver én Stamme Frygten for at blive fortæret af Orme, en anden Ønsket om, at Livets Herre skal se de døde, hvorfor ogsaa alle, han hader, nemlig de, der have begaaet Drab, begraves i Jorden, en tredie Ønsket om at beholde deres kjære for

---

[1]) Sm. Rep. 1864, 419; 1866, 319. — [2]) Dall l. c. 132, 146, 227, 340. — [3]) Se foreg. Side, Anm. 1. Dall l. c. 426. Zeitsch. f. Ethn. I, 381. — [4]) Yarrow, 82. Bancroft, I, 247. Schoolcraft, IV, 66.

Øie saa længe som muligt[1]). Men ingen af disse Ideer, der ere saa forskjellige, kan betragtes som det oprindelig til Grund liggende Motiv; de ere utvivlsomt kun Forklaringer, som enkelte Stammer i en senere Tid har fundet paa, og som derfor heller ikke gjenfindes udenfor det Sted, hvor de ere opstaaede. Snarere kunde man formode, at det var den samme Tanke, der har haft Indflydelse paa Indretningen af de underjordiske Grave — Frygten for at besvære den døde ved en Byrde paa Legemet — der var Grund til, at man opreiste et Stillads. Naar man imidlertid tager i Betragtning, at Skikken kun forekommer paa Prairierne og i de vestlige og nordlige Dele af Amerika, og at der i de samme Egne hyppig benyttes Huler og Klippespalter til Begravelsen, medens der sjældent forekommer underjordiske Grave, er der al Sandsynlighed for, at det, saaledes som ogsaa Waitz har fremhævet[2]), er Naturforholdene, Vanskeligheden ved til enhver Tid at grave i Jorden og beskytte Liget, som har fremkaldt Opførelsen af denne Art Grave.

Anderledes er Forholdet hos Folkene i de østlige Stater. Der forekom vel hos nogle Stammer, der bo i Nærheden af Prairierne, Stilladsgrave som de ovenfor omtalte ved Siden af de almindelige Grave, men Skikken var her optaget fra Dacotaherne og anvendtes, maaske netop fordi Gravformen var usædvanlig, kun naar man vilde begrave en Høvding eller en anden udmærket Mand, man særlig vilde hædre[3]). Alle andre Steder øst for Mississippi vare Stilladsgravene kun midlertidige Begravelser, der vare bestemte til at indeslutte Liget, indtil det var gaaet i Forraadnelse. At man valgte at bygge et Stillads, var uden væsentlig Betydning for Gravskikken; maaske skete det for at hædre de døde, maaske

---

[1]) Sm. Rep. 1866, 319. M. v. Wied, II, 206, 235. Schoolcraft, IV, 54. — [2]) l. c. III, 201; jfr. Sproat, 260. — [3]) Charlevoix, III, 374. Lafitau, 407. Keating, II, 155. Spencer, VI, 21. Schoolcraft, V, 167.

for at kunne beholde dem længere for Øie, mulig for at undgaa at grave i Jorden, mulig af en anden os helt ubekjendt Grund. Det eiendommelige var i ethvert Tilfælde, at den første Begravelse kun var foreløbig, og at man ved den tilsigtede at fremme Legemets Opløsning. I de her omhandlede Stater var altsaa den Skik at lægge de døde paa Stilladser kun en særegen Form for en Gravskik, som mange Stammer iagttog paa en noget anden Maade, idet de simpelt hen nedlagde Ligene i Jorden, men efter nogen Tids Forløb gravede dem op igjen og skeletterede dem. Denne besynderlige Skik fandtes i Patagonien, hos en stor Del af Stammerne omkring Amazonfloden, hos de karibiske Folk, hist og her i Centralamerika og Landene nord for Mexiko, endelig hos mange af de østlige nordamerikanske Folk, hvor den, efter de talrige »ossuaries« at dømme, synes at have været mere almindelig i den førkolumbiske Tid end senere[1]). Derimod vides den ikke at have været i Brug hos de civiliserede Nationer i Mexiko, Ny-Granada og Peru, eller i de vestlige og nordlige Dele af Amerika.

Fremgangsmaaden var i det væsentlige overalt den samme. Naar man formodede, at de blødere Dele vare fortærede, gravedes Resterne af Liget op igjen eller toges ned af Stilladset, og Benene rensedes omhyggelig, hvortil der hos enkelte Stammer brugtes en bestemt Klasse Mænd[2]). Det afskrabede Kjød blev brændt eller hensat i Kurve paa det Sted, hvor den endelige Begravelse skulde foregaa.

---

[1]) Se f. Ex. Falkner, 146. Martius, 291, 405, 598, 635. Lafitau, 444. Schomburgk, II, 432. Brett, 129. Rochefort, 576. Kingsborough, VI, 96, 218. Schoolcraft, IV, 78, 156. Jones, 109. Du Pratz, III, 23. Adair, 181. Heckewelder, 497. Loskiel, 156. Spencer, VI, 21 (efter Morgan). Waitz, III, 387; o.s.v. — [2]) Bernard Romans Fortælling om, at disse Mænd lode Neglene paa de tre første Fingre voxe ud og med dem rensede Benene, er ganske upaalidelig. Adair, der var Øienvidne til Udførelsen af denne Ceremoni, siger at Afskrabningen foretoges med en Kniv. Hist. of the Am. Ind. 183.

Derpaa bleve Knoklerne vaskede, blegede og tørrede i Solen; undertiden maledes de røde, indhylledes i Bomuld og samledes i et Lerkar, en Kurv eller Kiste af Bark eller Rør, idet man ofte søgte at bevare de naturlige Ledforbindelser mellem dem; enkelte Steder bandt man dem endog sammen, for at Skelettet kunde synes urørt. Efter at dette var sket, begravedes den døde anden Gang og nu for stedse. Nogle Steder foregik Begravelserne saasnart Ligenes Opløsning var til Ende; men ofte var der bestemte Tider, paa hvilke den endelige Nedlæggelse foretoges, og den var da gjærne ledsaget af en stor Fest, Dødsfesten eller Sjælenes Fest[1]). Snart afholdtes denne, naar man ikke mere havde Plads, fordi Hytten, der foreløbig indesluttede Benene, ikke var i Stand til at rumme dem længere, snart gik der én eller flere Maaneder, ofte et Aar, snart afholdtes den endog, som hos Irokeser og Huroner, kun hvert 10de Aar, med mindre urolige Tider eller Forandring af Opholdssted i Mellemtiden nødte dem til at samle Benene for at føre dem med sig.

Der er paa flere Steder i Amerika fundet adskillige Grave med saadanne skeletterede Knokler. Paa brasilianske Gravpladser ere Benene nedlagte i smaa Kister eller i malede og fantastisk dekorerede Urner, sædvanlig samlede i en Bunke med Kraniet ovenpaa[2]). I Guyana benyttedes ofte naturlige Huler til Opbevaringssteder. Humboldt beskriver en stor Klippehule af denne Art, hvor han fandt c. 600 rødmalede, ferniserede og indhyllede Skeletter, siddende ved Siden af hinanden i Kurve af Palmeblade eller i Lerkar, der vare ornamenterede med malede Mæandre og forsynede med Hanke i Form af Slanger og Krokodiller[3]).

Naar man kun sjælden hører om Fund i Nordamerika af benfyldte Grave, der tilhøre en nyere Tid, er Grunden

---

1) Se om denne Fest f. Ex. Charlevoix, III, 377. Lafitau, 446 fg.
2) Am. Nat. VI, 607; IX, 205 fg.
3) Travels to the Equinoctial Regions of America, II. 482.

dertil ikke den, at Skikken tidlig gik af Brug — det vides, at den bestod, i alt Fald hos de sydøstlige Folk, langt ned i forrige Aarhundrede —, men den maa søges i Beskaffenheden af de Grave, hvori de skeletterede Knokler nedlagdes. Nogle Stammer begravede nemlig Benene af alle dem, der vare døde siden den sidste Dødsfest, i en stor, fælles Grav, kun indsvøbte i Skind; andre, hos hvem Begravelserne foretoges til forskjellig Tid, gravede smaa Huller i Jorden til at modtage en lille Kiste af Træ eller Bark; atter andre opbevarede Benene i Templerne. Disse ere gaaede til Grunde, de øvrige Grave forsvundne ved Træets og Knoklernes Opløsning, eller de ere blevne ødelagte, uden at man har lagt Mærke til dem, hvad der saameget lettere kunde ske, som de ikke synes at have indeholdt noget Gravgods. Derimod har man, som bekjendt, opdaget og undersøgt en stor Mængde af denne Art Grave, de saakaldte »ossuaries«, fra den ældre, førkolumbiske Tid[1]). I Almindelighed ere de, som det fremgaar af deres Beskaffenhed, opstaaede ved Nedlægning af en Mængde Lig til bestemte Tider. Knoklerne ligge i den største Forvirring og danne enten en kompakt Masse eller bestemte Lag, adskilte ved mellemliggende Lag af Sten og Jord; findes der enkelte Lig, tilhøre de stedse en senere Tid. I de Egne, hvor man byggede Stenkister til Ligene, dannede man ogsaa smaa stensatte Kister, 2—3' lange, til de rensede Ben af hvert enkelt Skelet og nedlagde dem i en Bunke med Kraniet ovenpaa. Der er i Tennessee undersøgt Høie, der indesluttede indtil 200 saadanne Stenkister[2]).

Til Forklaring af Optagelsen og Renselsen af Benene har man fremsat den Hypothese, at denne Skik skulde staa i Forbindelse med, være et Udtryk for Tanken om en Gjenopstandelse af Legemet. Vel ikke saaledes, at dette skulde

---

[1]) Schoolcraft, I, 102. Jones, 193. Sm. Rep. 1874, 354, 381; etc. — [2]) Jones: Ant. of Tennessee, 37 fg. Putmann: Arch. explorations in Tennessee, XI Rep. of the Peabod. Inst., 311.

følge med Sjælen til den anden Verden; thi Sjælen havde jo sin uafhængige Existens, sin selvstændige Skikkelse, i hvilken den viste sig, saavel efter at den var kommen til de dødes Land, som naar den, medens den var forbundet med Legemet, foretog sine Udflugter under Drømmen; den trængte altsaa slet ikke til at faa sit jordiske Legeme med sig. Indianerne, i alt Fald med Undtagelse af Peruanerne, have i Virkeligheden heller ikke tænkt sig, at dette skete. Man har da sagt, at Benene bleve rensede i den Tro, at Sjælene efter en Tids Forløb vilde vende tilbage fra de dødes Land, forene sig med Benene og leve et nyt Liv paa Jorden. Skjønt Brinton mener, at »denne Forestilling var en af de dybest rodfæstede og videst udbredte, særlig blandt Stammerne i de østlige forenede Stater«[1]), har han dog hverken ved de kjendte Udødelighedsforestillinger eller ved selve Skikkens Væsen kunnet sandsynliggjøre sin Opfattelses Rigtighed. I Peru træffe vi, som allerede berørt, den Ide, at Herskeren, men ogsaa kun han, vilde vende tilbage til Jorden, og en lignende Forestilling havde man maaske ogsaa i Ny-Granada[2]); men ingen af de andre Folk i Amerika have, saavidt bekjendt, tænkt sig, at Sjælen vilde vende tilbage og tage varigt Ophold i Legemet. En Sjælevandring af denne Art kjendtes aldeles ikke. Hvor man overhovedet troede paa en Tilbagevenden til Jorden, tænkte man sig altid, at Sjælen gik over i nyfødte Væsener eller i Dyr. Denne Tanke kan aldeles ikke bringes i Forbindelse med den her omhandlede Skik, og overhovedet maa det erindres, at Sjælevandringslæren, der forekommer overmaade sjældent, ikke paa noget andet Punkt har ligget til Grund for Gravskikkene. Naar Brinton som Støtte for sin Opfattelse anfører den Udtalelse af Delawarerne, at Sjælen, naar den har opholdt sig nogen Tid hos Gud, kan, hvis den vælger

---

[1]) Myths of the New World, 254. — [2]) Waitz, IV, 365.

det, vende tilbage til Jorden og blive født igjen[1]), beviser en saadan Ytring aldeles intet af, hvad han vil søge i den; Der tales slet ikke om en Opstandelse af Legemet, om en Tilbagevenden til Benene, men derimod om en ny Fødsel. Der er heri kun en Reminiscens af en Sjælevandringsidee, og man maa være varsom med at bygge formeget herpaa, da alle Udødelighedsforestillingerne hos den nævnte Stamme ere stærkt paavirkede af kristne Anskuelser; den Gud, der her er Tale om, kan efter hele Sammenhængen kun være Kristendommens Gud. Lige saa lidt kunne de mexikanske Sagn, Brinton anfører, om at Mennesket efter en af Verdensødelæggelserne blev skabt igjen af et Ben, tjene som Bevis. Der er nemlig i dem kun Tale om en Skabelse engang for alle, og skjønt man ganske vist har tænkt sig, at der var Liv i den Knokkel, af hvilken Mennesket skabtes, siges der aldeles intet om, at man troede, at der i alle Ben var en Sjæl, og at denne gjorde Legemet levende igjen. Dertil kommer, at Skabelsessagnene, som omtalt, ikke kunne forklare Gravskikkenes Fremkomst, og særlig i dette Tilfælde hjælpe de os ikke til en Forstaaelse, da den her omhandlede Skik, saavidt vides, aldeles ikke fandtes i Mexiko.

Selve Skikkens Væsen lærer os lige saa lidt noget om, at en Forestilling, som den omtalte, har ligget til Grund. Aldeles bortset fra det besynderlige, der vilde være i, at man tænkte sig at gjøre Legemet bedst skikket til at leve et nyt Liv ved at lade det forraadne og begrave de rensede Ben, er der enkelte Tilfælde, hvor Tanken om en Opstandelse bliver fuldstændig umulig, fordi Benene tilintetgjøres. Blandt Kariberne og hos flere Folk i Amazonflodens Opland var det nemlig Skik, at man, i Stedet for at begrave Knoklerne, brændte og pulveriserede dem og blandede dem i Drikken, for at man ved at nyde dem kunde komme i Besiddelse af

---

[1]) Loskiel. 49.

nogle af den afdødes gode Egenskaber[1]); Benene bleve betragtede som en Slags Relikvier, der indeholdt en mystisk Kraft. Der var andre Stammer, der fordelte Knoklerne blandt den afdødes Slægtninge og hængte dem op i Huset eller førte dem med, naar Stammen skiftede Opholdssted, idet de betragtedes som Orakler og brugtes til at forhexe Fjenderne med[2]). Om nogen Gjenopstandelse er der aldrig Tale. Naar dertil endelig kommer, at Benene sammendyngedes i »ossuaries« i uordentlige Masser, saa det for Indianernes Forestilling maatte staa som noget aldeles umuligt, at Sjælen skulde kunne finde, hvad der tilhørte dens tidligere Legeme, maa det vistnok indrømmes, at der ikke i Skikkens Væsen, ligesaa lidt som i de religiøse Ideer, er noget, der taler for den fremsatte Forklarings Rigtighed.

Vi staa her overfor en Skik, som Indianerne iagttog i den senere Tid, kun fordi den nu engang havde faaet Hævd, men uden at forbinde nogen bestemt Tanke dermed. Søger man en Forstaaelse af dens oprindelige Ide, kan altsaa et absolut sikkert Resultat ikke naas; enhver Opfattelse bliver mere eller mindre hypothetisk, da den kun lader sig udlede af andre, bekjendte Forestillinger og Skikke. Vi ville dog vende os til disse, for at søge ved Hjælp af dem at nærme os til en Forstaaelse. I den Anledning maa vi betragte to Skikke, begge vidt udbredte i Nord- og Sydamerika, da de synes at være af Betydning.

Naar Begravelsen var til Ende, tændte man i Almindelighed et Baal enten paa selve Graven eller i Nærheden af den, og holdt det brændende en vis Tid. Det er en Skik, som er udsprungen af den tidligere berørte Forestilling, at der bestod en vis Forbindelse mellem Sjæl og Legeme endnu nogen Tid efter Døden, en Forestilling, der mulig er en

---

1) Martius, I, 405, 635. Spencer, VI, 22. Waitz, III, 388. Lafitau, II, 446; o. s. v. — 2) Southey, II, 371. Schombourgk, II, 432. Rochefort, 473.

senere Tids Udtryk for den ældre, naive Anskuelse, at den døde ligefrem fortsatte sit Liv i Graven. Nogle Steder har man den Tro, at der i Mennesket bor flere forskjellige Sjæle — to eller fire, ja endog én i hver Legemsdel —, af hvilke den ene bliver hos Legemet i Graven, medens de øvrige forlade Jorden[1]). Andre Steder, og maaske hyppigst, tror man, at Sjælen, medens den maa foretage den lange Reise, paa hvilken den er udsat for alle Slags Lidelser og Farer, ofte vender tilbage til Legemet for at finde den Hjælp, den trænger til; derfor danner man undertiden en Aabning i Graven for at gjøre det muligt for Sjælen at slippe ind[2]). Ved at antænde et Baal søge de efterlevende at lindre den afdødes ublide Kaar. Snart tænker man paa Sjælens Tilbagevenden til Graven og vil skaffe den Ild til at varme sig ved og sætte den i Stand til at tilberede den Føde, der hensættes for den[3]); snart paa selve Reisen, idet man med Baalet vil lyse for den, for at den kan finde Vei, og skjønt man undertiden tror, at der er tændt Baal for den reisende Sjæl paa alle de forudgangne Sjæles Leirpladser, er dog Skinnet af den jordiske Ild nødvendigt for at bryde det Mørke, der indhyller Veien[4]). Endelig har Tanken om Farerne underveis fremkaldt Skikken, idet man enten forestiller sig, at Sjælen bliver efterstræbt af en ond Aand og staar i Fare for at opsluges af den, eller at den onde Aand vil grave Liget op, hvad man kan afskrække den fra ved at tænde Ilden[5]).

Den anden Skik, der staar i nøie Forbindelse med den foregaaende, er Ofringerne af Levnetsmidler paa Gravene. Hos nogle Stammer finde disse kun Sted leilighedsvis, saa-

---

[1]) Tylor, I, 392. Müller, 208. Rochefort, 484. — [2]) Schoolcraft, I, 33, 38; V, 79. Heckewelder, 468. Müller, 287. Du Pratz, III, 23. — [3]) Spencer, VI, 21. Yarrow, 12. — [4]) Schoolcraft, IV, 54. Keating, I, 410. Powers, 58. — [5]) M. v. Wied, II, 57, 222. Matthews, 49. Schoolcraft, III, 140. Bancroft, III, 523.

ledes f. Ex. hos Thlinkiterne, der, hver Gang de seile forbi det Sted paa Kysten, hvor en Shaman er begravet, kaste noget Tobak eller en anden Ubetydelighed i Vandet for at vinde den dødes Gunst, eller hos Grønlænderne, der, naar de tilfældig komme forbi en afdød Vens eller Slægtnings Grav, lægge de bedste Fødevarer, de ere i Besiddelse af, paa den[1]). I Grønland staar Ofringerne vistnok i Forbindelse med den almindelige Skik paa Reiser at ofre Fødevarer til visse Gjenstandes Aander (Inua) for at forebygge Farer[2]). Mulig er det samme Tilfældet hos Thlinkiterne; men maaske er Ofringen kun en Reminiscens fra en ældre Tid, en Ceremoni, der iagttages, efter at den Forestilling, der oprindelig har fremkaldt den, er glemt eller forandret. Hos de øvrige Folk i Amerika ere derimod Ofringerne en regelmæssig Skik, der iagttages i et bestemt Tidsrum. Daglig, undertiden endog baade Morgen og Aften, sætter man Spise og Drikke i Nærheden af eller paa Graven, undertiden ind i den gjennem den Aabning, der dannedes for Sjælen[3]). I de stensatte Grave i Peru hensatte man Lerkar med store Forraad af Chicha, Coca, Mais eller andre Kornsorter, som fornyedes fra Tid til anden; Adgangen til det indre var her enten gjennem en Dør, eller ogsaa var der i Ydermuren anbragt Huller, der ved Rørledninger stode i Forbindelse med Lerkarrene, for at man ved visse Leiligheder kunde hælde Chica ind i Graven[4]).

Det fortælles, at nogle brasilianske Stammer ofre Levnetsmidler i Graven, fordi de tro, at Sjælen vender til-

---

[1]) Dall: Alaska, 426. Hall: Life with the Esquimaux, 527. — [2]) Rink: Esk. Eventyr og Sagn, Suppl. 197. — [3]) Ofringer af Levnetsmidler forekomme hos næsten alle nordamerikanske Folk, Schoolcraft, I, 33. Yarrow, 95. Se for Mellem- og Sydamerika f. Ex. Lafitau, II, 445. Lery, 304. Spix & Martius, I, 383. Southey, I, 248. Acosta, V, Kap. 7. Rochefort, 568. Herrera, II, Lib. III, Kap. 5. Clavigero, VI, Kap. 39. Kingsborough, VI, 218. — [4]) Rivero & Tschudi, 203.

bage til denne for at udhvile og styrke sig, naar den er træt af at danse i den anden Verden[1]); men, forudsat at Meddelelsen er paalidelig, er denne Forestilling om, at Sjælen vender tilbage til Graven, efter at den er kommen til de dødes Land, ganske enestaaende. Der kan ingen Tvivl være om, at alle de øvrige Folk, der bespise de døde, gjøre det, fordi de tro, at de Levnetsmidler, der hensættes, enten fortæres af den Sjæl, der bliver hos Legemet i Graven, eller af den omflakkende, nødlidende Sjæl, naar den kommer til Gravpladsen. Sjælen har altsaa rent materielle Fornødenheder, som man ved Ofringerne vil tilfredsstille; der er endog en Stamme, der tror, at de afdøde, naar de lide Hunger, gaa ind i Landsbyen om Natten og fortære Levningerne i Kjedlerne, hvorfor der er mange, som ikke nyde af dem og ikke engang ved Gravmaaltiderne tør røre Maden[2]). Denne Tilstand varer imidlertid kun ved, indtil Sjælen har naaet sit endelige Opholdssted; er den først kommen til det lykkelige Land, er dens omflakkende Existens forbi; den vender ikke mere tilbage til Gravpladsen og har heller ikke længere Trang til menneskelig Føde. Hermed staar det ogsaa i Forbindelse, at der meget ofte blandt Gravgodset henlægges Bøffelkjød, tørret Fisk, Urter, Drikkevarer, o. s. v., men kun saa meget, som er tilstrækkeligt til at ernære Sjælen, saalænge Reisen varer[3]). Forraadet nedlægges kun engang for alle, det er en Slags Reisekost, Sjælen fører med sig ligesom det øvrige Gravgods, altsaa for saa vidt forskjelligt fra de regelmæssige Ofringer af Levnetsmidler, der ere bestemte til at fortæres paa Stedet, men dog medgivet, fordi man har den samme Forestilling om Sjælens Trang til

[1]) Müller, 287. — [2]) Tylor, II, 27. — [3]) f. Ex. Spencer, VI, 21. Catlin, I, 89. Yarrow, passim. Schomburgk, I, 469; II, 447. Martius, I, 269. Southey, I, 248. Alcedo, I, 411. Brasseur, III, 569. Herrera, II, Lib. VI, Kap. 18.

menneskelig Føde, indtil den naar frem til sit endelige Opholdssted. Er den først kommen til Ro der, behøver den ikke mere at frygte for at komme til at lide Hunger; Overflod paa Spise og Drikke var just den Herlighed, hvormed Sjælenes Land fremfor nogen anden tænktes udstyret.

Forestillingerne om den Tid, der hengaar, inden Sjælen kommer til den anden Verden og som Følge deraf Ofringernes Varighed, ere forskjellige hos de enkelte Folk. Nogle holde først op med at hensætte Levnetsmidler paa Graven, naar disse i nogen Tid have været urørte, idet de antage, at Sjælen ikke behøver dem mere, men har fundet rige Jagtegne i den anden Verden[1]); andre vedblive med Ofringerne, indtil alt Kjød er faldet fra Knoklerne[2]); atter andre have en bestemt Tidsgrændse: flere Maaneder, ikke sjælden et helt Aar[3]). Hos de civiliserede Folk i Mexiko og Mellemamerika havde aarlige Fester for de døde afløst de sædvanlige Ofringer. I 4 Aar maatte Sjælene flakke omkring, men én Gang om Aaret vendte de tilbage til Jorden, og man foranstaltede derfor paa en bestemt Dag Fester for dem, ved hvilke der paa Gravene og i Husene fremsattes Maaltider, som man troede, de døde fortærede[4]). Naar nogle Folk allerede efter faa Dages Forløb ophøre med at sørge for Sjælenes Ernæring, kan dette være begrundet i, at man virkelig tror, at Reisen da er til Ende, saaledes som det f. Ex. var Tilfældet hos Irokeserne, der vel i ældre Tid troede, at der medgik et helt Aar til den, men senere hen antoge, at den kun varede 3 Dage[5]). Man tør imidlertid ikke ubetinget slutte, at fordi Ofringerne ere kortvarige, tænker man sig ogsaa, at Sjælens Forbindelse med Legemet snart er ophørt. Der findes nemlig Exempler paa, at rent praktiske Grunde have indskrænket

---

1) Waitz, III, 195. — 2) Lafitau, II, 445. Lery. 304. Schoolcraft, II, 70. — 3) F. Ex. Schoolcraft, IV, 66. Heckewelder, 474. Powers, 166, 171. Herrera, II, Lib. VI, Kap. 5. — 4) Brasseur, III, 23. Kingsborough, VI, 218. — 5) Spencer, VI, 21.

Ofringernes Varighed. Huronerne troede f. Ex., at de døde en Tid lang opholdt sig paa Gravpladsen, men ikke desto mindre ophørte de snart efter Begravelsen med at ofre Levnetsmidler, idet de sagde, at Sjælene maatte vænne sig til at faste; det var ofte saa besværligt at underholde de levende, at man ikke kunde vedblive at sørge for de dødes Ernæring[1]). Have saadanne praktiske Aarsager været virksomme ét Sted, kan det samme have været Tilfældet paa flere andre Steder, hvor man kun ofrede nogle faa Dage.

Begge de sidst omhandlede Skikke synes saaledes at have den Forestilling til Forudsætning, at Døden ikke fuldstændig adskiller Sjæl og Legeme. Sjælen er endnu i nogen Tid ligesom bunden til Legemet, idet den antages enten at opholde sig i Graven eller fra Tid til anden at vende tilbage til den for at faa sine materielle Fornødenheder tilfredsstillede, hvilket vedvarer, indtil den har fundet sit endelige Opholdssted.

Mellem Ofringerne og Skeletteringen af Ligene synes der at være en bestemt Sammenhæng. Nogle Steder blev man nemlig ved at tænde Baal og bespise de døde, saalænge der endnu var noget Kjød paa Knoklerne, andre Steder, indtil Liget, efter nogle Maaneders eller et Aars Forløb, blev gravet op og renset. I det hele taget var det en almindelig Regel, at Ofringerne, hvor længe eller hvor kort de iøvrigt iagttoges, aldrig fortsattes udover det Tidspunkt, paa hvilket Skeletteringen fandt Sted, og der nedlagdes aldrig Levnetsmidler ved de rensede Ben. Naar man nu før den endelige Begravelse sørgede omhyggelig for Sjælens Fornødenheder, medens man, saasnart den var til Ende, var fuldstændig færdig med de døde og befriet for alle Forpligtelser overfor dem, maa Grunden dertil være, at man antog, at de afdøde ikke mere behøvede de efterlevendes Omsorg, fordi de havde naaet deres Bestemmelsessted; enhver Forbindelse mellem Sjæl og Legeme var altsaa efter Renselsen

---

1) Charlevoix, III, 351.

ophævet. Derved forklares ogsaa den fuldstændige Tilintetgjørelse af Knoklerne, hvor de pulveriseres og blandes i Drikken; herpaa vilde man dog næppe indlade sig, saalænge der var en Mulighed for at Sjælen kunde vende tilbage. Sammenholdes de to Forestillinger: Sjælens Tilknytning til Legemet før den endelige Begravelse og dens Adskillelse derfra efter denne, kommer man til det Resultat, at det er Skeletteringen af Benene, der gjør den endelige Adskillelse mellem Sjæl og Legeme.

Skikken at rense Benene er derfor mulig fremkaldt af Forestillingen om, at det var nødvendigt at befri Sjælen og engang for alle at afbryde dens Forhold til Legemet ved at tilintetgjøre dette, for at Sjælen kunde finde Hvile. Der haves vel ikke positive Vidnesbyrd herom, men Forklaringen synes dog at være i god Overensstemmelse med andre kjendte Skikke og Forestillinger. Desuden vides det, at Ideen om Sjælens Befrielse ved Legemets Tilintetgjørelse virkelig kjendtes af Indianerne og af nogle Folk var knyttet til en anden Gravskik, som nu skal omtales, Ligbrændingen.

I den historiske Tid forekommer Ligbrænding forholdsvis sjælden i Amerika. Blandt alle de forskjellige Stammer, der beboede det store Omraade fra Ishavet til den mexikanske Bugt, fra Atlanterhavet til Rocky-Mountains, var den saa godt som ukjendt. Kun hos én Stamme, Huronerne, blev den anvendt, men ikke engang som almindelig Skik. Sædvanlig begravede man de døde; kun de, der faldt i Krigen, bleve brændte, hvilket stod i Forbindelse med den Forestilling, at disse Mænds Skjæbne i den anden Verden var forskjellig fra alle andres, idet de ikke optoges i Stammens almindelige Dødsrige, men dannede et Samfund for sig[1]).

I den førkolumbiske Tid derimod forekom Ligbrændingen paa Steder, hvor den senere gik af Brug. Der er i

[1]) Charlevoix, III, 376.

Florida og Georgia udgravet flere Høie med brændte Ben, væsentlig dog kun i Kystegnene; inde i Landet ere de meget sjældne. Selv ved Kysten anvendtes Ligbrændingen ikke udelukkende. I nogle Distrikter bleve kun de simple Folk brændte, hvorimod der i Høvdingers og Præsters Grave aldrig findes Spor af Brand, lige saa lidt som i de »shell-mounds«, der nogle Steder vare de almindelige Gravsteder[1]). I de øvrige forenede Stater indeholde vel Høiene undertiden brændte Ben[2]); men de Exempler, der kjendes paa Ligbrænding, ere overmaade faa i Forhold til de talrige Fund af ubrændte Lig.

Vest for Rocky-Mountains, blandt Folkene langs Vestkysten af Amerika, forekommer Ligbrænding langt hyppigere. Særlig gjælder dette om Stammerne i Kalifornien og Oregon. Vel er der adskillige Steder, hvor Ligene begraves ubrændte enten over eller under Jorden; men hos et stort Antal Folk var Ligbrændingen den almindelige Gravskik[3]), ihvorvel den ikke synes at være særdeles gammel. Powers og Schoolcraft anføre forskjellige Sagn om dens Opkomst — snart er det Coyote'n, der af Ondskab mod Maanen faar Menneskene til at brænde de døde, snart de første Mennesker, der indføre Ligbrændingen for at forhindre de smaa Dyr eller Aander, der krøbe ud af Liget, fra at flyve bort, idet man frygtede for, at Jorden vilde blive helt affolket[4]) — Sagn, der, hvor uklare de end ere, dog øiensynlig indeholde Erindringer om en Tid, hvor man ikke brændte Ligene. En Antydning af, at Ligbrændingen er en ny Gravskik, ligger maaske ogsaa deri, at den, naar den undertiden anvendtes sammen med Jordfæstelse, havde et Præg af noget usædvanligt, idet den kun anvendtes i visse bestemte Tilfælde,

---

1) Jones, 101, 102, 190. — 2) f. Ex. Sm. Contr. to Knowledge, I, 165. Sm. Rep. 1877, 252, 254. — 3) Powers, 110, 148, 169, 182, 194. Bancroft, I, 357, 346. Yarrow, 51. — 4) Powers, 341. Schoolcraft, IV, 224.

hvor Dødsmaaden var forskjellig fra den almindelige, f. Ex. overfor dem, der faldt i Krig eller paa anden voldsom Maade kom af Dage, overfor dem, der bleve bidte af Slanger, dem, der døde i et fremmed Land eller bleve hængte af Europæerne, medens alle andre bleve begravede[1]).

Nord for Oregon forekommer Ligbrændingen hos de store Folkegrupper, Nutka-Stammerne og Koljuscherne, der bebo Nordvestkysten af Amerika op imod Eliasbjerget; men ogsaa her optræder den sammen med Begravelse af ubrændte Lig[2]). Ikke alene anvendes de to forskjellige Gravskikke af Stammer, der bo lige ved Siden af hinanden, men de ere i Brug hos en og samme Stamme[3]). Selv hvor Ligbrænding er mest almindelig, som hos Koljuscherne, er der ikke faa Undtagelser fra den, idet baade Medicinmænd og Slaver begraves paa anden Maade[4]). Længere mod Nord, hos de eskimoiske, eller med Eskimoerne beslægtede Folk i det tidligere russiske Amerika, forsvinder Ligbrændingen helt; Mangelen paa Træ gjør den her umulig.

I Mellemamerika var Ligbrænding almindelig Gravskik hos Mexikanerne; kun de, der bleve ramte af Lynilden, døde af Vattersot eller af en anden uhelbredelig Sygdom, altsaa alle de, der kom til Tlalocan, begravedes ubrændte paa særlige Gravpladser[5]). Udenfor Mexiko var den omhandlede Skik i Brug blandt Chichimekerne, Mexikanernes For-

---

[1]) Powers 153, 257, 383. Noget utroligt lyder det, naar Powers, S. 217, fortæller, at en Stamme brænder de gode, men lægger de slette i Jorden, hvilket er den største Foragt, man kan vise dem; thi selv om disse Folk have en Forestilling om en Gjengjældelse i den anden Verden, — hvad der iøvrigt intet vides om — er det dog høist usandsynligt, at Familien gjennem Begravelsesmaaden skulde tilkjendegive sin Opfattelse af den dødes moralske Værd. — [2]) Bancroft, III, 516. Waitz, III, 202, 330. Wilkes: Narr. of the Un. St. Explor. Exp. IV, 482. — [3]) F. Ex. paa Vancouvers og Queen Charlottes Ø. Waitz, III, 334. Swan: The Haidah Indians, 9. — [4]) Erman i Zeitschr. f. Eth. II, 381. Dall, 426. — [5]) Clavigero, VI, Kap. 3.

gjængere i Herredømmet over Anahuac, i Michoacan, Nicaragua og til Dels i Tlascala og Yucatan[1]), medens de øvrige centralamerikanske Folk begravede Ligene ubrændte. Længere mod Syd forekommer Ligbrænding saa godt som aldrig uden som sekundær Gravskik, efter at Legemet er forraadnet; af alle de talrige Stammer i Sydamerika var der kun én i Guyana og én ved Amazonfloden, som strax brændte Ligene[2]).

Af denne Oversigt over Ligbrændingens Optræden i Amerika fremgaar det, at den kun forekommer indenfor et temmelig begrænset Omraade; i ældre Tid var den udbredt over de østlige Stater, senere indskrænket til Mexiko, Centralamerika og de vestlige Egne af Nordamerika, og selv her ingenlunde eneraadende; imellem og i umiddelbar Nærhed af Stammer, der brænde de døde, bo andre, som begrave dem ubrændte, og hos samme Folk findes undertiden begge Gravskikke. Hvorvidt Ligbrændingen er opstaaet i Amerika eller indført andensteds fra, er et Spørgsmaal, som vi ikke her skulle komme ind paa, da der endnu ikke foreligger tilstrækkeligt Materiale til dets Besvarelse. Det maa behandles i Forbindelse med Spørgsmaalet om hele den amerikanske Kulturs Oprindelse og Udvikling og om de gjensidige Paavirkninger mellem de forskjellige Folk — Forhold, hvorom vi endnu kun vide saare lidet. Med Hensyn til Oprindelsen beviser Ligbrændingens sporadiske Optræden i og for sig intet, da den lige saa vel kan bero paa, at Skikken er indført fra en anden Verdensdel og kun optaget af enkelte Stammer, som paa, at den er opstaaet et eller flere Steder i Amerika og derfra udbredt til nærboende Folk.

---

[1]) Clavigero, II, 6. Brasseur, III, 85. Herrera, Lib. II, Kap. 18. Waitz, IV, 280, 311. — [2]) Schomburgk, II, 386. Spix & Martius, 1190. Kariberne brændte undertiden Ligene, men dette var ualmindeligt, sædvanlig begravedes de. Lafitau, II, 445.

Vi ville blot ganske kort betragte Fremgangsmaaden ved Opbrændingen og Begravelsen af de døde, der gjennemgaaende var ens overalt; kun enkelte mindre Forskjelligheder gjorde sig gjældende. I den førkolumbiske Tid foregik Opbrændingen paa selve Gravstedet, og en Høi opdyngedes over de sammenskrabede Rester af Ben. Baalet maa have været meget stærkt, idet alle de Gjenstande, der findes i Høiene, ere stærkt ødelagte; Smykker af Skaller ere næsten helt tilintetgjorte, Lerpiber sønderbrudte og selv Stenøxerne sprungne af Heden[1]. Paa Vestkysten reistes Baalet i Nærheden af den afdødes Hus, Aske og Ben førtes til Gravpladsen, hvor de bleve nedgravede i et Hul i Jorden og dækkede med en Stendynge, eller lagte i smaa, fantastisk malede Trækister, der hvilede paa Pæle. Urner synes man, foruden enkelte Steder i de sydøstlige forenede Stater[2], kun i Mexiko at have brugt til Gjemme for de brændte Ben. Her var det sædvanlig et Lerkar, der indesluttede Asken og den Sten, der skulde tjene som Hjærte i den anden Verden, og dette blev begravet i et dybt Hul i Jorden. Var det derimod en Konge, der skulde begraves, blev Aske og Tænder tilligemed en Haarlok og Smaragden enten samlet i en Kiste, paa hvilken der laa et Træ- eller Stenbillede af den afdøde, eller i en Urne af Guld eller af en haard Stenart, der hensattes i et Tempel[3].

Knyttet til Ligbrændingen fremtræder hos kaliforniske Folk den Forestilling, at det er nødvendigt at tilintetgjøre Legemet for at befri Sjælen. »Uden at Legemet bliver brændt, kommer Sjælen aldrig til de dødes Land«; »naar det sprutter i Baalet, glæder Sjælen sig over sin Befrielse«,

---

[1]) Jones, 192. — [2]) Smith, Contr. to Knowl. I, 67. Jones, 456. [3]) Clavigero, VI, 39. Brasseur, III. 453. Ligfærden var overordentlig pragtfuld. I Overværelse af Kongerne af Tezcuco og Tlacopan blev Liget brændt paa et Baal af Kopalgummi og vellugtende Træsorter.

og »i den varme Røg svinger den sig op mod den straalende Sol for at glæde sig ved dens Varme og Lys; derpaa flyver den bort til det lykkelige Land i Vest«[1]). Dette er saaledes den samme Forestilling som den, i hvilken vi have søgt en Forklaring paa Renselsen af Benene. At denne Ide ikke er tilfældig fremkommen som Forklaring af en Skik, man ikke forstod, fremgaar af den Omstændighed, at den forekommer hos forskjellige Folk og gjenfindes paa Steder, hvor Ligbrændingen ikke er almindelig Gravskik. Der er nemlig Stammer, som begrave deres døde, men altid lægge dem paa Toppen af en Bakke under en lille Stenhob, aldrig under Jorden, for at det ikke skulde være umuligt for Sjælen at slippe ud[2]). Om det nu er Forestillingen om Sjælens Tilknytning til Legemet, der oprindelig har fremkaldt Ligbrændingen, eller om man har overført en tidligere kjendt Ide paa en andensteds fra indført Skik, er et Spørgsmaal, der næppe for Øieblikket kan besvares[3]), og som i denne Sammenhæng er mindre væsentligt. Hvad der er af Betydning for os, er at faa bekræftet, at Ideen om, at Legemets Tilintetgjørelse er nødvendig for Sjælens Befrielse, ikke ligger udenfor Indianernes Tankegang, men virkelig findes i Amerika.

Naar nu en Gruppe af Folk tilintetgjøre Legemet ved at brænde det, en anden ved at lade det forraadne og skrabe Kjødet fra Benene, og der i begge Tilfælde findes den Forestilling, at Forbindelsen mellem Legeme og Sjæl først ophører med Legemets Tilintetgjørelse, synes ogsaa dette Forhold at bestyrke den foran fremsatte Opfattelse: man har saavel ved Renselsen af Knoklerne som ved Forbrændingen af Ligene haft Sjælens Befrielse for Øie. De to Skikke synes at være udsprungne af samme Forestilling.

---

[1]) Powers, 168, 207. — [2]) Powers, 251. — [3]) Der er intet i de amerikanske Sagn, der tyder paa, at det er Forestillingen om Ildens rensende, lutrende Magt, der ligger bag ved Ligbrændingen.

Efter at have betragtet de forskjellige Maader, paa hvilke man behandlede det døde Legeme, gaa vi over til de øvrige Forpligtelser, der paahvilede de efterlevende, og skulle først omhandle Gravudstyret.

Naar en Indianer var død, brugtes hans Eiendele ikke mere af de efterlevende. Enten blev alt, hvad han havde eiet — hans daglige Brugsgjenstande, Husdyr o. s. v. — eller i alt Fald en større eller mindre Del deraf nedlagt i Graven eller det blev ødelagt og opbrændt ved Begravelsen. Med Hensyn til det, der nedlagdes i Graven, er Forestillingen, der knyttes dertil, sikkert gjennemgaaende den samme, som vi kjende fra saamange andre Steder i Verden, at Gjenstandene skulle ledsage de døde og komme dem til gode i den anden Verden. Vel siges det undertiden, at Nedlægningen sker enten for at blive befriet for enhver Erindring om de afdøde, eller ogsaa fordi man havde en saa instinktmæssig Rædsel for Døden, at man ikke turde berøre eller bruge noget af, hvad den døde havde eiet. Men det maa herved erindres, at der ved Bedømmelsen af primitive Folks Forhold til deres Skikke altid er to Faktorer at tage i Betragtning, den ene den Forestilling, der ligger bag ved Skikken, den anden de Motiver, der bevæge de efterlevende til at iagttage den. Selv om man med Nedlægningen af Gravgodset forbinder Ideen om et Udstyr for den anden Verden, er det dog enten Hengivenheden for de døde, Ønsket om at vise dem en Tjeneste, eller Frygten for, at de, hvis man ikke opfylder sine Forpligtelser mod dem, skulle hævne sig, der for de efterlevende bliver det væsentligste Motiv. Hvor det derfor, som i de omtalte Tilfælde, ikke er Tanken om en Udstyring for det tilkommende Liv, der har bevæget Indianerne til Nedlægningen af de dødes Eiendom i Graven, er vistnok kun Motivet traadt saa meget i Forgrunden, at det har overskygget den oprindelige Ide; Hensynet til egen Sikkerhed er traadt i Stedet for Omsorgen for de døde. At imidlertid Frygtfølelsen, hvor stærk den end har været,

ikke altid er den egentlige Grund til Skikken, men at der undertiden bag Frygten ligger den sædvanlige Ide, at Gravgodset er et Udstyr for det andet Liv, fremgaar deraf, at nogle Stammer sige, at de ere bange for at benytte noget af, hvad de afdøde have eiet, fordi man derved vilde forholde dem noget, de havde Brug for, som de vilde savne og mulig komme tilbage for at hente — hvad man fremfor alt vilde værge sig imod[1]).

Paa samme Maade forholder det sig vistnok med den Ødelæggelse og Tilintetgjørelse af Eiendelene, som undertiden træder i Stedet for Nedlæggelsen af Gravgods; dog er Forholdet her noget mindre klart, da vi i det hele have yderst faa Meddelelser om, hvilke Forestillinger Indianerne forbinde dermed. Det kan vel ikke nægtes, at Frygten for at benytte de dødes Eiendele, nogle Steder var den eneste Grund til Tilintetgjørelsen; men der haves dog flere Beretninger om, at man ødelagde Gjenstandene, fordi man troede, at de gik over i den anden Verden og skulde bruges der[2]). Tager man endvidere det almindelige Forhold i Betragtning, at det andet Liv tænkes som en ligefrem Fortsættelse af det jordiske, og at de døde i den anden Verden skulde bruge de samme Gjenstande som her for at tilfredsstille deres Fornødenheder, tør det maaske antages, at naar man ikke lægger Eiendelene i Graven, men i Stedet for foretager en Tilintetgjørelse af dem, har Hensynet til den kommende Brug mere almindeligt gjort sig gjældende ved denne Skik. Derfor taler desuden dels den Omstændighed, at ogsaa Gravgodset

---

[1]) Schoolcraft, V, 172. Southey, I, 248. — [2]) F. Ex. Schoolcraft, I, 237; II, 134. Bancroft, III, 527. Naar Clavigero, VI, 39, siger, at Mexikanerne brændte Klæder, Vaaben og Husgeraad for at Varmen af Baalet skulde beskytte den afdøde mod Kulden og den skarpe Vind underveis, er dette vistnok en Misforstaaelse. Efter andre Forfatteres Fremstilling (Sahagun hos Brasseur, III, 570) var det selve Klæderne, der tjente til Beskyttelse.

undertiden ødelagdes, før det blev lagt i Graven[1]), dels den, at man flere Steder, samtidig med at tilintetgjøre de rørlige Eiendele, dræbte den afdødes Heste og Kvæg[2]). At dette skete, for at de kunde komme til Nytte i det andet Liv, er sikkert, og der er intetsomhelst, der tyder paa, at man, naar man behandler de livløse Gjenstande paa samme Maade som de levende, har forbundet nogen anden Forestilling dermed.

Det er derimod sikkert, at naar man opgav at bruge den Hytte, i hvilken den afdøde var død, skete dette udelukkende af Frygt, og ikke fordi man troede, at den skulde følge med til den anden Verden. Vi have jo set, at man nogle Steder helt overlod den døde Besiddelsen af Hytten, begravede ham deri og forlod den. Andre Stammer brændte Huset af og flyttede helt bort fra det Sted, hvor et Dødsfald var indtruffet; kunde man ikke det, fordi Folket havde nogenlunde faste Boliger, rev man i alt Fald Hytten ned og byggede den op igjen paa et andet Sted i Landsbyen[3]). Dette vilde man naturligvis ikke have gjort, hvis man tænkte sig, at Hytten ogsaa i den anden Verden skulde tjene sin Ejermand til Bolig. Man vilde blot ikke vedblive at bo paa samme Sted som de afdøde, fordi man frygtede for, at de, saalænge de flakkede omkring, vilde søge tilbage til de Steder, hvor de pleiede at opholde sig, eller fordi man troede,

---

[1]) En Sønderbrydning af de Gjenstande, der nedlægges i Graven, forekommer hos nogle Stammer i den vestlige Del af Nordamerika og i Sydamerika, og er ligeledes iagttaget i Fund fra Gravhøiene. Aarb. f. nord. Oldk. 1879, 297. Spencer, VI, 21. Martius, I, 485, 590. Bancroft, I, 247 Wilkes, IV, 394. — [2]) Schoolcraft l. c. Yarrow, 31. Sm. Rep. 1871, 414. — [3]) Yarrow, 14. Sproat, 260, Gumilla: Histoire naturelle, civile et géographique de l'Orenoque, I, 314. En af Stammerne ved Orinoco, der tidligere afbrændte Hytten for at befri sig for de dødes Besøg, ophørte dermed, da en Missionær lærte dem at borttage den dødes Leie, da Sjælen i saa Tilfælde ikke vilde kunne finde Vei tilbage.

at Døden lettere vilde finde Vei til et Sted, hvor den engang havde været.

Naar Mennesket dør, er det kun hans Sjæl, som fortsætter sit Liv i det lykkelige Land; hvorledes forholder det sig da med Gravgodset? Er det de virkelige, materielle Gjenstande, der ledsage Mennesket, eller undergaa de samme Forvandling som dette, blive de Skygger? Vi komme her til et af de allervanskeligste Spørgsmaal, som egentlig kun delvis kan besvares, fordi Indianernes Forestillinger paa dette Punkt ere temmelig uklare. Imidlertid har dog Tylor's fortrinlige Undersøgelser over de primitive Religioner bragt noget Lys i Sagen.

Hvad Dyrene angaar, er Opfattelsen mest bestemt. En absolut psykisk Forskjel mellem dem og Menneskene kjendte Indianerne ikke; de talte til dem som til bevidste Væsener, troede at deres Handlinger udsprang af menneskelige Bevæggrunde — kort sagt tillagde dem en Sjæl, der har fuldkommen samme Egenskaber og er af samme Art som Menneskets[1]). Naar derfor Dyret dør, bliver dets Sjæl befriet og kan ledsage sin Eiermand over i den anden Verden. Vanskeligere er Spørgsmaalet for de livløse Gjenstandes Vedkommende. Rent theoretisk set, vilde det, at man ogsaa tildelte de uorganiske Ting en Sjæl, kun være en Konsekvens af den Grundanskuelse, der bærer Indianernes, som saamange andre primitive Folks, Naturbetragtning, at alt i Tilværelsen er levende — hvad Tylor kalder Animismen. Naturfolkenes Tankegang er imidlertid ikke saa streng logisk, at man tør antage, at de have gjennemført deres Ideer i alle deres Konsekvenser; man tør kun antage dette, naar der foreligger paalidelige Vidnesbyrd derom. Saadanne kunne imidlertid i dette Tilfælde kun paavises hos én Folkegruppe i Amerika, Algonkinfolkene[2]). De havde den Forestilling, at alle Gjenstande vare levende, at der i Sten, Vaaben, Levnets-

[1]) Tylor: Primitive Cultur, I, 423. — [2]) Tylor l. c. I, 432.

midler og andre Ting boede en Sjæl — en Anskuelse, de dog næppe ere komne til ad det rene Ræsonnements Vei. Den er rimeligvis, ligesom Ideerne om de levende Væseners Sjæl, fremkaldt af Drømmene og Visionerne. De døde viste sig jo under Drømmen med Klæder, Vaaben o. s. v. som her i Livet. Den Slutning laa da nær, at naar Menneskets Sjæl var bleven en Skygge, maatte ogsaa alt, hvad der ledsagede ham og havde samme skyggeagtige Udseende, være Aanderne, Sjælene af de Gjenstande, man saa'. Paa denne Maade kunde den Forestilling opstaa, at naar man i Graven nedlagde en eller anden Ting til Brug for den afdøde, var det ikke selve den reelle Gjenstand, men den Sjæl, der var i den og som kjendtes fra Drømmen, der fulgte med Mennesket til de dødes Land.

Kun hos denne ene Folkegruppe har, som sagt, Ideen om Gjenstandssjælene paaviselig været udbredt. Vi kunne altsaa konstatere, at den ikke ligger over den Forestillingskreds, i hvilken de amerikanske Folk bevægede sig, men videre kunne vi ikke med Sikkerhed komme; vi vide intet om, at denne Anskuelse har været delt af andre Folk. Den har dog neppe været kjendt overalt; thi hos adskillige Stammer ere Tanker og Forestillinger om det andet Liv saa dunkle og usammenhængende, at det er høist usandsynligt, at de have gjort nogen Forskjel paa Gjenstandene og deres Sjæl. De nedlagde kun de dødes Eiendele i Gravene, fordi de havde et Krav paa at benytte dem i den anden Verden, men uden at tænke nærmere over Formen, hvorunder det skete.

Blandt Gravskikkene er der kun to, der mulig indeholde en Antydning i denne Retning. Hvor man begravede Ligene paa et Stillads, lagde man Gravgodset ved dem, saaledes at man stadig havde det for Øie og kunde forvisse sig om, at det ikke forsvandt; men naar man desuagtet troede, at det skulde ledsage sin Eiermand, synes det at tyde paa, at man har tænkt, at det ikke var selve Gjenstandene, men Sjælen, Skyggen af dem, som fulgte ham.

Naar endvidere de Eiendele, der skulde benyttes i den anden Verden, bleve gjorte ubrugelige, hvad enten de bleve ødelagte ved Jordefærden eller sønderbrudte og nedlagte i Graven, kunde den døde ikke have nogen Glæde af dem, med mindre man tænkte sig, at det var Sjælene i dem, han skulde bruge. Hvis dette virkelig forholder sig saa, bliver Lubbocks Formodning, at man ved Sønderbrydningen vil befri Sjælen, meget sandsynlig [1]). En saadan Forestilling forekommer udenfor [2]) Amerika, men kan ikke ligefrem paavises hos Indianerne. Har det imidlertid været en almindeligere udbredt Anskuelse, at der i Gjenstanden var en Sjæl, der gik over i den anden Verden, vilde det ganske vist være i god Overensstemmelse med, at man ved Ofringerne af Mennesker og Dyr befriede deres Sjæle, om man havde forestillet sig, at Sjælen blev fri, naar man ligesom dræbte Gjenstanden.

Det vilde være uden Betydning for Forstaaelsen af den her omhandlede Skik at give en fuldstændig Fremstilling af de forskjellige Ting, man nedlagde i Graven. Her skal kun omtales enkelte Exempler, der enten illustrere Hovedideen, eller hvortil der er knyttet Forestillinger, som nuancere den.

I det foregaaende have vi flere Gange omtalt, hvor stor en Rolle Forestillingen om Sjælens Reise til den anden Verden har spillet i Indianernes Fantasi. Ogsaa i enkelte af de medgivne Gjenstande kunne vi spore denne Forestilling, skjønt en bestemt Adskillelse mellem, hvad man tænkte sig der skulde benyttes underveis, og hvad der var bestemt for Opholdet i Sjælenes Land, i det hele ikke lader sig fastholde. I Almindelighed forestillede man sig Reisen som en Fodvandring, hvorfor man enten bandt et Par nye Moccasiner under Ligets Fødder eller hængte dem op paa en Pæl ved Graven [3]). Ogsaa paa anden Maade søgte de efterlevende at lette Reisen for Sjælene og afvende nogle af de Farer,

---

[1]) Lubbock: Origin of civilisation, 34. — [2]) F. Ex. paa Fidjiøerne, Tylor, I, 433. — [3]) Bancroft, I, 523.

der truede dem. I Mexiko bleve de døde, før de lagdes paa Ligbaalet, forsynede med en Krukke med Vand og forskjellige Papirsstrimler, der skulde tjene dem som en Slags Pas. Et skulde hjælpe dem til uden Fare at slippe forbi de to Bjærge, der stadig sloge imod hinanden, et andet til at passere den Vei, der forsvaredes af den store Slange, et tredie til at undgaa Kaimanen Xochitonal, et fjerde og femte til at komme over de 8 Ørkener og de 8 Høie, et sjette til uden Skade at passere det farlige Sted Itzehejacan, hvor det stormede saa stærkt, at Klippestykker reves løse, og Vinden skar som en Kniv. Desuden gav man de reisende til Ledsager en Hund, Techichi, der dræbtes og lagdes paa Baalet, for at de kunde passere en dyb Flod, Chiuhnahuapan, som det ikke var muligt at komme over uden dens Hjælp[1]. Den samme Forestilling, at Hunden var en nyttig Ledsager paa Reisen, træffes ogsaa hos andre Folk. Saaledes hos Huronerne, hvor man, naar en Mand var død, gik ud og kvalte alle de Hunde, man traf paa, for at deres Sjæle skulde være Veivisere til den anden Verden[2], og hos Grønlænderne, der lagde et Hundehoved i Barnets Grav, for at Hunden, der overalt finder hjem, kunde vise Barnet Veien til Sjælenes Land[3]. Noget lignende har vistnok ogsaa været Tilfældet hos en af Prairiestammerne, Assineboins. Lewis og Clarke fortælle, at de under et sammenstyrtet Stillads, hvor en Kvinde havde været begravet, saa' en Slæde med Gravgodset og ved denne Liget af en Hund, der havde trukket den og som formodentlig ogsaa i den anden Verden skulde ledsage sin Eierinde[4].

---

[1]) Clavigero, VI, Kap. 39. Brasseur, III, 571. — [2]) Charlevoix, III, 372. — [3]) Crantz: Hist. v. Grönland, I, 301. — [4]) Travels etc., 141. Waraus (i Guiana) lagde den afdødes Yndlingshund i Graven, ikke for at den skulde vise Vei, men for at den kunde bruges paa Jagten i Sjælenes Land. Spencer, VI, 22.

Foruden Hunden dræbte flere Stammer ogsaa Hesten ved Begravelsen, for at den afdøde kunde ride til det lykkelige Land. Pehuenchestammen i Chili bandt Liget paa en Hest og førte det saaledes ned i Graven, hvorefter man lagde Tøilen i den afdødes Haand og dræbte Hesten[1]. Catlin fortæller, at den samme Skik fandtes i Nordamerika hos en af Siouxstammerne, Omahas. Den døde Høvding blev sat paa en af sine bedste Heste, iført sin Krigsdragt, udstyret med alle sine Vaaben, sin Pibe og saameget Tobak og tørret Kjød, som var tilstrækkeligt til Reisen; derpaa blev en Høi opført omkring ham[2]. I det hele taget omtales Ofringen af Hesten ofte baade i Nord- og Sydamerika, men synes dog at være en Hædersbevisning, der især er forbeholdt Høvdinge og andre ansete Folk. Undertiden er det kun Yndlingshesten, der dræbes — nogle Siouxstammer ere saa praktiske, at de altid vælge den usleste Hest til at slagtes[3], medens Halen og Manken skjæres af de øvrige[4] — men ofte ere Ofringerne meget betydelige. Saaledes dræbe Patagonierne strax en af Hestene for at den afdøde kan ride paa den til Alhue-Mapu, Sjælenes Land, medens de andre bevares til Begravelsen for at ledsage Liget til Graven; først derefter blive de dræbte og enten i udstoppet eller skeletteret Tilstand opstillede omkring Graven[5]. Som Exempel paa, hvor stort et Tab disse Ofringer paaførte Indianerne, kan anføres, at da en rig Blackfeethøvding var død, blev der ved hans Jordefærd ofret ikke mindre end 150 Heste[6], og noget saadant var ingenlunde enestaaende. Ved ethvert Dødsfald bleve alle eller dog en stor Del af Hestene slagtede, ja man gik endog nogle Steder saa vidt, at man slagtede alt Kvæget[7]. Naturligvis fandt disse store Ofringer ikke

---

[1]) Waitz, III, 520. — [2]) Letters etc., II, 5. — [3]) Yarrow, 74. — [4]) Schoolcraft, V, 685; jfr. Martius, I, 233. — [5]) Falkner, 147 fg. Araukanerne hænge kun Skindet paa en Stang over Graven. Waitz, III, 519. — [6]) M. v. Wied, I, 583. — [7]) Sm. Rep. 1871, 414. Yarrow, 31. Adair, 178.

Sted, blot fordi man troede, at Dyrene skulde gjøre Nytte paa Reisen; de skulde ogsaa bruges af de afdøde i Sjælenes Land.

Hvad det øvrige Gravgods angaar, var det, som omtalt, væsentlig et Udstyr for det andet Liv. Hvor Frygten traadte stærkest i Forgrunden som Motiv, vare de efterlevende omhyggelige for at nedlægge eller ødelægge alt, hvad de afdøde havde eiet for at kunne føle sig fuldstændig trygge. Var det derimod væsentlig Hengivenhedshensyn, der bevægede dem, var det vel sjældnere, at alle Eiendele bleve medgivne; man sørgede kun for, at Udstyret blev saa rigt og anseeligt som muligt, for at de døde ikke skulde savne noget, men kunde være i Stand til at optræde paa en passende Maade i deres nye Tilværelse.

Da Livsvirksomheden i den anden Verden kun var en Fortsættelse af den jordiske, var det naturligvis især de Gjenstande, der havde været benyttede til Erhvervelsen af Livsfornødenhederne her paa Jorden, som Sjælen havde Brug for ogsaa hinsides Graven. Da nu de Forhold, hvorunder den største Del af de amerikanske Folk leve, ikke ere meget forskjellige, bliver Gravgodset temmelig ensartet overalt. Det er væsentlig saadanne Gjenstande, der henhøre til Jagten, Fiskeriet og Krigen, som udgjøre Udstyret. Hos Grønlænderne og de med dem beslægtede Folk i de nordlige Dele af Amerika fik Mændene deres Kajakker og Fangstredskaber, Snesko, Kjedler og øvrige daglige Brugsgjenstande med sig, Kvinderne deres Knive og Syredskaber. Fiskerfolkene paa Vestkysten medgave de døde deres Aarer, Net og øvrige Fiskeredskaber. De mange Jægerstammer, der udgjøre den største Del af Nord- og Sydamerikas Befolkning, nedlagde hos Manden Vaaben[1]) og Smykker, undertiden Klæder og Redskaber — for de

[1]) Vistnok enestaaende er det, at Araukanerne tage Jærnspidsen af Spydene og i det hele erstatte alle de kostbare Metalgjenstande med Træsager. Waitz, III, 519.

nordamerikanske Stammers Vedkommende tillige næsten altid Piben og noget Tobak — hos Kvinderne, hvem Husholdningen tilfaldt ogsaa i den anden Verden, Kogekar og Syredskaber, i Børnenes Grave undertiden deres Legetøi. Var der desuden en eller anden Ting, der havde særlig Værdi, eller som den afdøde havde sat stor Pris paa, et fortrinligt Vaaben, et sjældent og kostbart Smykke, en Trofæ, der var Vidnesbyrd om udvist Mod o. s. v., undlod man ikke at medgive den[1]). Undertiden blev et eller andet særligt Formaal, den døde havde at opfylde, bestemmende for hvad der nedlagdes; saaledes medgav f. Ex. en Stamme i Guyana, Acawoia, den Mand, der var bleven myrdet, en Kniv, for at han kunde hævne sig paa sin Drabsmand[2]), og i Panama nedlagde man en Sæk med Mais i Graven hos den Mand, der havde saaet for Høvdingen, for at han strax i den anden Verden kunde begynde sit Arbeide igjen[3]). To Exempler, valgte tilfældigt, ville vise, hvad man tænkte sig nødvendigt for at udstyre en Mand og Kvinde paa passende Maade. Loskiel fortæller[4]), at der i en Mands Grav nedlagdes først og fremmest hans Vaaben, Bue og Pile eller Gevær og Krudt, hvis han havde eiet det, endvidere Pibe, Tobak og Fyrtøi, hans Kjedel, Øxe, Kniv og andre Husgeraadsgjenstande, Skind og Tøi til Klæder, Farve til at bemale sig med og en Sæk med Mais — muligvis, som i Panama, for at den afdøde ikke skulde mangle Sædekorn i den anden Verden. En Delawarhøvdings Hustru, hvis Begravelse Heckewelder omtaler[5]), fik, foruden de nødvendige Klæder og Smykker, med sig i Graven en Hjortehud til at lave Sko af, Syredskaber, Husgeraad, en Skaal, Ske og Bæger, det nødvendige Farvestof til Bemaling og en Del Smaating, hun her i Livet havde

---

[1]) F. Ex. Heckewelder, 468. Bartram, 488. Martius, 596. — [2]) Brett, 356. — [3]) Bancroft, I, 781. — [4]) l. c. 154. — [5]) l. c. 468.

sat Pris paa. Disse to Exempler karakterisere det almindelige Forhold; Forskjellighederne bestaa kun i noget mere eller noget mindre efter den afdødes sociale Stilling og Formuesvilkaar. I Mexiko og Peru var Udstyret af Kongerne og de fornemme overordentligt rigt. Guld og Ædelstene, Klæder og Kostbarheder af enhver Art nedlagdes i de fornemme Mexikaneres Grave, og Clavigero fortæller, at Cortez ved Erobringen af Byen Mexiko fandt 240 Unzer Guld i en enkelt Grav i Templet[1]). I Peru begravedes ligeledes Inkaens Guld- og Sølvkar, Juveler og Klæder med ham, og desuden bleve hans Paladser med alle deres Kostbarheder forladte[2]), for at Sjælen, naar den vendte tilbage til Jorden, kunde finde alt færdig til sin Modtagelse.

Den Tanke, at de døde have en Ret til at faa deres Eiendom med sig til den anden Verden, har konsekvent ført adskillige af Naturfolkene et Skridt videre end til at udstyre dem med det sædvanlige Gravgods. Ligesom de Ting eller de Dyr, et Menneske havde eiet, skulde ledsage ham over i det andet Liv, saaledes maatte ogsaa Sjælene af de Mennesker, der udgjorde en Del af hans Eiendom, gjøre Tjeneste hinsides Graven; man ofrede derfor undertiden disse Mennesker ved deres Herres Død for at sætte Sjælene i Stand til at ledsage ham.

I Amerika er der stor Forskjel paa Menneskeofringerne hos de primitive og de mere civiliserede Folk. Hos Jægerfolkene i Nord- og Sydamerika forekomme de meget sjælden ved Begravelsen. Der foreligger vel Beretninger om, at der ved enkelte bestemte Leiligheder har fundet Menneskeofringer Sted[3]); men det er kun enkelte Tilfælde, som ikke kunne betegne et almindeligt Forhold. Noget almindeligere synes det at være, at man ved Moderens Død dræber de spæde Børn, hvad der dog ikke sker af Omhu

---

[1]) Clavigero, VI, Kap. 40. — [2]) Garcilasso, VI, Kap. 4. — [3]) Schoolcraft, II, 71. Sproat, 262. Falkner, 145.

for Moderen, men for Barnet, idet man frygter for ikke at kunne skaffe det tilstrækkelig Føde[1]). Derimod er det et Spørgsmaal, om der ikke tidligere paa flere Steder har bestaaet en Forpligtelse for Enken til at følge sin Mand i Døden. Vi træffe i alt Fald Spor af en saadan Skik i en senere Tid. Saaledes ofrede f. Ex. Pampasindianerne Hustruen paa Mandens Grav, endnu efter at de vare komne i Berøring med Europæerne[2]); hos Huillichestammen og hos Comancherne i Chili havde denne Skik tidligere været almindelig[3]), og saavel blandt dem som blandt flere andre Folk skete det ikke sjælden, at Enken ofrede sig selv. Der synes dels heri, dels i den Skik, som findes hos nogle af Stammerne paa Nordvestkysten, at Enken lægges en Tid paa Mandens Baal, hvorfra hun først fjærnes, naar hun er halvt opbrændt[4]), og endelig i den strænge Sorg, der overalt paahviler hende, at være en Reminiscens fra en Tid, hvor en Ofring af den afdødes Hustru fandt Sted[5]). Kun paa de Steder i Nordamerika, hvor der holdes Slaver, hos Koljuscherne og de med dem beslægtede Folk paa Nordvestkysten og hos Kariberne, optræde Menneskeofringerne mere systematisk. Koljuscherne begravede enten en af den afdødes Slaver sammen med ham, eller ogsaa ofrede hans Familie ved den Fest, der blev afholdt nogen Tid efter Dødsfaldet, en eller to af de Slaver, den eiede. Kariberne dræbte ligeledes en Mands Slaver, for at de skulde gjøre Tjeneste for ham i den anden Verden; men saavel her som paa Nordvestkysten bleve Ofringerne ikke strængt gjennemførte. Slaverne kunde nemlig befrie sig for den Skjæbne, der ventede dem, paa det sidst nævnte Sted ved at holde sig skjulte, indtil Ligbrændingen var forbi, hos Kariberne

---

[1]) Crantz, I, 302. Powers, 222, 328. Müller, Gesch. d. am. Urreligionen, 88, 288. — [2]) Waitz, III, 500. — [3]) Waitz, III, 519. Schoolcraft, I, 133. — [4]) Wilkes, IV, 481. — Yarrow, 51. Waitz, III, 334. — [5]) Tylor, I, 416.

ved at flygte strax efter Herrens Død, hvis det kunde lykkes dem; man forfulgte dem aldrig.[1])

Det skyldtes uden Tvivl de uudviklede sociale Forhold, den Lighed, som fandtes mellem Stammernes enkelte Medlemmer, at Menneskeofringer vare saa lidet almindelige blandt de primitive Folk. Samfundet, forsaavidt man kan tale om et saadant, bestod af frie Mænd, der ikke stode i noget personligt Afhængighedsforhold til hverandre. Høvdingen, der i Almindelighed modtog sin Værdighed enten ved Arv eller ved Valg, havde som oftest i Følge sin Stilling ikke nogen virkelig Magt. Hans Indflydelse strakte sig kun saa langt, som han kunde hævde den ved sine personlige Egenskaber, sit Mod, sin Klogskab, sin Foretagelsesaand eller ved sin Rigdom. I sin Levevis og sine personlige Forhold hævede han sig ikke over Stammens øvrige Medlemmer; ingen bestemt Skare omgav ham, og han havde ikke nogen Ret eller Magt til at tage sine Undergivnes Liv. Hvad de øvrige Mænd i Stammen angaar, var det personlige Tjenesteforhold mellem dem saa godt som ukjendt; noget, der lignede Tjenestetyende, fandtes ikke. Krigsfanger, der hos mere civiliserede Folk gjøres til Slaver, bleve i Reglen enten dræbte eller optagne i Stammen som frie Mænd. Kun hos de to ovenfor omtalte Folk, Koljuscher og Kariber, udgjorde Trællene en særlig Klasse af Samfundet. Forudsætningen for Menneskeofringerne, en Besiddelse af Mennesker, var altsaa i Almindelighed ikke til Stede hos de uciviliserede Folk. De eneste menneskelige Væsener, en Indianer paa en vis Maade kunde betragte som sin Eiendom og altsaa fordre med sig til den anden Verden, var hans Hustru og Børn; men ikke engang dem

---

[1]) Erman i Zeitschr. f. Ethnol., II, 381. Du Tertre, II, 412. Rochefort, II, 569. Paa Haiti begravedes med Caziken den af hans Hustruer, han holdt mest af. Herrera, I, Lib, III, Kap. 3.

var det, som vi have set, i en senere Tid almindeligt at ofre.

Ganske anderledes forholder det sig derimod, hvor der findes en virkelig Statsdannelse. Her medførte nemlig den strammere sociale Organisation Dannelsen af forskjellige Stænder, der kom til at staa i et bestemt Over- og Underordnelsesforhold til hinanden, og der opstod i Samfundet personlige Afhængighedsforhold, der begunstigede Udviklingen af Menneskeofringerne. Særlig fik Herskerens Stilling Indflydelse i saa Henseende. Han blev i disse halvbarbariske Stater absolut Herre, og betragtedes undertiden som et guddommeligt Væsen, Solens Ætling, der som saadan stod hævet høit over sine Undersaatter; om ham samlede sig en stor Mængde Mennesker, der traadte i direkte Tjenesteforhold til ham og dannede hans Hofstat. Disse Undergivnes Liv havde han Ret til at tage, idet han havde et Krav paa, at de skulde ledsage ham til den anden Verden, for at han der kunde optræde med den sædvanlige Pomp. Det var derfor ogsaa hovedsagelig ved Kongernes Død, at der hos Folkene i Louisiana, Mexiko, Centralamerika og Peru fandt regelmæssige Menneskeofringer Sted.

Først og fremmest var det den afdødes Hustruer, der bleve ofrede. En eller to af dem, Herskeren holdt mest af og altsaa vilde savne mest, bleve dræbte og lagte i Graven med ham for at ledsage ham til Sjælenes Land[1]). Det var saa langt fra, at Døden paa denne Maade betragtedes som et Onde, at Hustruerne tvertimod ofte frivillig dræbte sig ved Begravelsen. Ledsagede de nemlig ikke deres Herre ved hans Død, mistede de Retten til at være hos ham i de dødes Land; alene kunde deres Sjæl ikke finde Vei herhen, men maatte dø med Legemet[2]). At der derimod skulde paahvile

---

[1]) Herrera, II, Lib. VI, Kap. 18, Acosta, VI, Kap. 7, Du Pratz, III, 57 — [2]) Bancroft, I, 781.

Mændene en Forpligtelse til at følge deres Hustruer i Døden, vilde selvfølgelig have staaet i altfor stærk Strid med de to Kjøns gjensidige Forhold. Kun i Louisiana maatte den Mand af Folket, der ægtede en Kvinde af kongeligt Blod, finde sig i at blive dræbt ved hendes Død — en naturlig Følge af den over alle andre høit ophøiede Stilling, det arvelige Aristokrati der indtog[1]).

Næst efter Hustruen maatte de øvrige, der her i Livet havde været nærmere knyttet til Herskeren, lade sig ofre. Det var en Forpligtelse, deres Stilling paalagde dem, og skjønt man derfor skulde tro, at denne ikke var meget efterspurgt, var dog i Panama saavel Mænd som Kvinder meget ivrige efter at komme til at tjene Høvdingen, da det antoges, at de derved fik et Privilegium paa at følge ham til den anden Verden[2]). En lignende Forestilling har sandsynligvis ogsaa været herskende hos Guaycuruerne i Sydamerika; thi de vare aldrig i Forlegenhed med at finde Ofre, der meldte sig altid frivillig adskillige, som vilde nyde denne Ære[3]). I Louisiana var Ofrenes Død tillige en ligefrem Fordel for deres Slægtninge, idet den ikke alene befriede dem for Forpligtelsen til nogensinde at lade sig ofre ved en Høvdings Død, men tillige hævede dem til en høiere social Stilling. Derfor hændte det ogsaa, at Forældrene undertiden dræbte deres Børn ved en Høvdings Død for at opnaa en Fordel baade for Børnene og for sig selv[4]). Peruanerne ofrede, foruden Yndlingshustruerne, en stor Mængde Mennesker — der nævnes henimod 1000 — af Inkaens Husstand paa hans Grav[5]). Hvorvidt de fleste af

---

[1]) Waitz, III, 220. — [2]) Bancroft, anf. St. — [3]) Charlevoix: Histoire du Paraguay, I, 119; jfr. Brasseur, III, 84 (Michoacan). — [4]) Man sammenbandt her Ofrene med et Tov om Halsen og kvalte dem paa Begravelsesdagen paa engang, ved at trække i begge Ender af Rebet. Lafitau, II, 411. Du Pratz, III, 44. — [5]) Prescott betvivler Rigtigheden af den Angivelse, at der

dem have været Slaver, siges der intet om; men det ligger nær at antage, at Forholdet i Peru ikke har været anderledes end i de øvrige Stater, hvor de storartede Ofringer fandt Sted. I Mexiko var det saaledes, maaske med Undtagelse af Kongens Huskapellan og de Dværge, der havde gjort Tjeneste som Hofnarre for ham, og som mulig vare frie Mænd, kun Krigsfanger og Trælle, som maatte ledsage ham til den anden Verden[1]). Antallet var ogsaa her meget betydeligt — indtil 200 —, idet det ikke alene var Kongens egne Slaver, som ofredes, men ogsaa de, Adelen førte med sig ved Begravelsen og skjænkede den afdøde. Karakteristisk med Hensyn til den Forsynlighed, man undertiden viste, for at intet skulde mangle Herskeren i det andet Liv, er det Forhold, at man i Michoacan udvalgte en Del af Kongens Husfolk, der hver havde sin særegne Beskjæftigelse, hans Frisør, Parasolbærer, Vaabendrager, Musiker, Danser o. s. v., foruden en eller to af de Læger, som ikke havde kunnet frelse hans Liv, til at ledsage ham[2]). Ofringerne fandt i Reglen Sted, umiddelbart efter at Liget var lagt i Jorden; desuden fornyede Mexikanerne dem den femte Dag efter Begravelsen og gjentoge dem fire Gange med nogle Dages Mellemrum.

Det vil fremgaa af alt, hvad der i det foregaaende er sagt om det almindelige Udstyr af de døde, at der ved dette ikke er Tale om et virkeligt Offer fra de efterlevendes Side[3]). Afset fra de faa Tilfælde, hvor man ofrede Slaver, som ikke hørte til den afdødes Husstand, var det gjennemgaaende kun det, som den døde selv havde eiet, der medgaves

---

ved Huyana Capacs Begravelse skal være ofret 4000 Mennesker. I, 31; jfr. Acosta, VI, Kap. 6. — [1]) Clavigero, VI, Kap. 34. — [2]) Brasseur, III, 83; jfr. Du Pratz, anf. St. — [3]) Maaske ikke fuldstændig paalidelig, i hvert Fald ganske enestaaende, er Bancrofts Meddelelse, at man nogle Steder i Centralamerika ofrede den ene Halvdel af Høvdingens Gods til Guderne, for at de skulde hjælpe ham til at finde Hvile, og nedlagde den anden Halvdel i Graven. I, 780.

ham. De efterlevende gave kun Afkald paa det, fordi de enten af Frygt eller Hengivenhed for de døde respekterede det retmæssige Krav, disse havde paa at bruge deres Eiendom ogsaa hinsides Graven. Hvorvidt man saa end gik, selv om man dræbte Mennesker, der havde været knyttede til den afdøde, kom man i Reglen ikke udover denne Grænse. Det er i den Henseende karakteristisk, at man nogle Steder, f. Ex. i Peru, just ved Begravelser dræbte et stort Antal Mennesker af den afdødes Husstand, medens Menneskeofringer ved høitidelige Leiligheder ellers vare overmaade sjældne.

Hverken Menneskeofringerne eller Nedlæggelsen af det øvrige Gravudstyr ere derfor religiøse Handlinger, men kun en Gjennemførelse af Eiendomsretten, fremkaldt af Forestillingen om det jordiske Livs Fortsættelse hinsides Graven.

Der er dog nogle Steder i Amerika, hvor de efterlevende medgive de døde en Del af deres egen Eiendom, hvor altsaa en Slags Ofring finder Sted; men saadanne Tilfælde ere sjældne. Var saaledes i Mexiko og Michoacan[1]) en Konge død, sendtes der Bud til alle de fornemme i Riget, paa det førstnævnte Sted tillige til de forbundne Konger i Tetzcuco og Tlacopan, som indfandt sig i Løbet af nogle faa Dage og medbragte store Gaver af kostbare Stoffer og Klenodier, der ofredes til den døde som et Tegn paa Hengivenhed og Agtelse. Men det var her kun ved Kongernes Begravelse, at en saadan Ofring fandt Sted; ved de øvrige Mænds Baalfærd opbrændtes kun deres egne Klæder og Vaaben. Hos andre Stammer finde Ofringerne derimod Sted ved ethvert Dødsfald. Er f. Ex. en eller anden Slægtning vandret til de lykkelige Jagtegne, ødelægge Chippewyans ikke blot hans Eiendele, men flænge deres egne Klæder, skjære Teltene i Stykker og sønderbryde deres Vaaben, hvorfor deres Elendighed ogsaa stadig bliver større

---

[1]) Clavigero og Brasseur, anf. St.

og større[1]). Noget lignende finder Sted hos kaliforniske Stammer. Powers fortæller, at de under Opbrændingen af Ligene komme i den frygteligste Ophidselse og næsten fuldstændig tabe Herredømmet over sig selv, flænge deres Klæder, kaste alt, hvad de eie af nogen Værdi, — deres Klæder, Tæpper og Perlesmykker — paa Baalet, og det efter en saa stor Maalestok, at f. Ex. Værdien af hvad der ofredes ved en enkelt Høvdings Begravelse var over 500 $[2]). Sædvanlig brugte man en Art Mønter af Skaller til Ofringerne, og de maatte stadig produceres i betydelige Masser paa Grund af det store Forbrug af dem ved Høvdinges og rige Mænds Jordefærd og ved Sonofrene[3]). Vi kunne fra Kalifornien forfølge disse Ofringer op i Oregon, hvor Lewis og Clarke i de forhen omtalte Gravhuse saa' Fiskenet, Kurve, Trækar, Klæder, Skind og forskjelligartet Flitterstads, der var ofret af de dødes Slægtninge for at tilkjendegive deres Hengivenhed og Omhu[4]).

En fra de foregaaende ganske forskjellig Karakter have de storartede Ofringer hos Stammerne i de østlige forenede Stater. Lafitau, hvis Fremstilling nærmest gjælder Huroner og Irokeser, siger, at det synes næsten som om alle deres Anstrængelser, alt deres Arbeide havde til Hensigt at hædre de døde; de gik undertiden nøgne midt om Vinteren, fordi de Skindkapper og Klæder, de eiede, vare bestemte til at ofres ved en Vens eller Slægtnings Jordefærd[5]). Selv om hans Skildring er noget overdreven, fremgaar det dog af den, at de nævnte Stammer betragtede det baade som en Æressag og som en Pligt at vise sig saa gavmilde som mulig saavel

---

[1]) Spencer, VI, 21. — [2]) Powers, 169. — [3]) Selv efter at Skalpengene vare ophørte med at være Værdimaalere, vedblev man længe at bruge dem ved Ofringerne; gamle Folk samlede dem for at anvende dem ved disse Leiligheder. Powers, 336. — [4]) Travelss to the source of the Missouri River, 360. — [5]) Lafitau, II, 413.

ved Gravlægningen af deres nærmeste, som senere ved den store Dødsfest, hvor Benene bleve begravede for sidste Gang. Naar derfor den døde med alle sine Eiendele var udstillet i Hytten før Begravelsen, kom Slægt og Venner — hvis det var en Høvding eller en anden betydelig Mand tillige Afsendinge fra alle de allierede Irokeserstammer — med Gaver, oftest Klædningsstykker og Skind, som ofredes til den døde. Men disse Gjenstande fik en Anvendelse, der var ganske forskjellig fra den sædvanlige. De bleve nemlig ikke lagte i Graven, vare altsaa ikke bestemte til at bruges i den anden Verden, men bleve paa Begravelsesdagen, tilligemed den afdødes Efterladenskaber, uddelte til de forsamlede i hans Navn som Gaver fra ham[2]). Der er ved denne Skik kommen et ganske nyt Moment ind i Ofringerne. De oprindelige Ideer og Motiver ere forsvundne; Ønsket om at udstyre de døde til Livet i den anden Verden og Frygten for deres Hævn, hvis dette ikke sker, er veget for et Hensyn til de levende. Selv om man mulig oprindelig har ofret Gaverne, for at de skulde komme til Nytte i den anden Verden, er man dog kommen til den Erkjendelse, at de, ligesom de efterladte Eiendele, meget vel lode sig anvende af de levende; man har blot foretaget Uddelingen i den afdødes Navn. Det er ogsaa betegnende, at Huronerne ligeledes meget hurtig høre op med at bespise Sjælene af Hensyn til de levendes Fornødenheder; thi det viser, at denne Stamme i det hele ved Siden af at opfylde sine Forpligtelser overfor de døde har taget et vist Hensyn til de levende. Andre Steder har dette Hensyn gjort sig endnu stærkere gjældende, saaledes at Ofring og Gravudstyr er bleven betydelig indskrænket og undertiden er fuldstændig forsvundet. Eiendommelig i denne Henseende ere de formelle Ofre af Klæder og Frugter, som en brasiliansk Stamme, Jumanaerne, bringer de døde, men som efter at have ligget nogle Dage paa Graven borttages og uddeles blandt

[2]) Lafitau l. c. Charlevoix, III, 375

de levende[1]). Paa den ene Side har man endnu ikke emanciperet sig fra Ideen om Gravgodsets Nødvendighed, man opfylder stadig sine Pligter; men paa den anden Side er man for praktisk til at ville give Afkald paa selv at bruge de Ting, de døde have efterladt. Winnebagoerne i Nordamerika have derimod indskrænket Gravgodset til nogle ganske enkelte Gjenstande, idet de kun nedlægge en Pibe og noget Tobak i Graven — hvis det er en Kriger tillige hans Kølle —, og bortspille det øvrige[2]). Andre Stammer ere helt ophørte med Nedlægningerne, men have dog endnu bevaret en Frygt for at benytte deres nærmeste Slægtninges Eiendele, hvorfor de enten uddeles ved Begravelsen til de forsamlede som en Erkjendtlighed for deres Deltagelse eller som en Erindring om de døde, eller blive bortspillede eller solgte[3]). Hos en enkelt Stamme, Pinoerne, er det blevet Skik, at Forældrene fordele alt, hvad de eie, blandt Børnene, efterhaanden som disse voxe til[4]), for at saa lidt som mulig skal gaa til Spilde ved deres Død.

Hos Huronerne fandt Gaveuddelingen Sted allerede ved Missionærernes Ankomst, og skjøndt den Ide, der forbandtes dermed, sikkert er nyere end den sædvanlige Opfattelse af de afdødes Forhold til deres Eiendele, vides der dog intet om, at man tidligere har haft en anden Skik. Derimod have flere af de øvrige Folk, der i en senere Tid fordelte Efterladenskaberne, tidligere nedlagt dem i Gravene. Forandringen var vistnok i enkelte Tilfælde Resultatet af en selvstændig Udvikling; men adskillige Steder var den enten direkte eller indirekte fremkaldt af Berøringen med Europæerne. Saaledes var det Tilfældet nogle Steder i Grønland. Da man der saa', at de døbte borttoge de henlagte Gjenstande fra Graven, uden at der hændte dem nogen

---

[1]) Martius, I, 485. Spix & Martius, 383. — [2]) Schoolcraft, IV, 54. [3]) Yarrow, 72, 100. Loskiel, 155. Rochefort, 569. — [4]) Yarrow, 31; jfr. Sproat, 259.

Ulykke, gik Gravudstyret efterhaanden af Brug; kun for at være fuldstændig sikker, solgte Familien Efterladenskaberne til andre, der ikke behøvede at frygte for at komme i Fortræd ved dem[1]). Andre Steder søgte Missionærerne direkte at modarbeide den vidtgaaende Udstyring af de døde, da den var den største Hindring for Civilisationen. Ofte var et Dødsfald den fuldstændige økonomiske Ruin for en Familie, og Nedlægningen i Gravene forhindrede i det hele Indianerne fra at samle sig Eiendom og tvang dem til at vedblive med deres omvankende Jægerliv[2]). Atter andre Steder var det Evropæernes Plyndringer af Gravene — i Indianernes Øine den største Skjændsel og Vanære —, der bevirkede, at man ophørte med Udstyret af de døde for mulig paa den Maade at undgaa Krænkelser af Gravenes Hellighed[5]). Om man imidlertid nogetsteds er kommen saa langt bort fra de oprindelige Forestillinger, at man selv brugte sine nærmestes Eiendele, vides ikke. Dog er det kun forholdsvis faa Steder, hvor den gamle, dybt rodfæstede Skik ved Evropæernes Indflydelse er gaaet af Brug. Nyere Reisende omtale atter og atter, at de fleste Indianerstammer, der have faaet Lov til at leve nogenlunde uforstyrrede, den Dag idag ære og frygte de afdøde saa meget, at de respektere deres Eiendomsret ogsaa efter Døden.

Det sidste Hensyn, Indianerne skyldte de døde, var at vise dem, hvor nær de toge sig det Tab, de havde lidt, at sørge over dem en vis Tid.

Det er ofte blevet fremhævet overfor det forrige Aarhundredes Lovprisning af det frie og ubundne Liv blandt Naturfolkene, at disse i langt høiere Grad end de civiliserede Nationer ere bundne af Sædvaner, Former og Ceremonier. Ikke alene ere deres Handlinger og ydre Optræden bestemte

---

[1]) Crantz, I, 301. — [2]) D'Orbigny hos Tylor, 1, 426. — [3]) Adair, 178; jfr. Lery, 304.

af Aarhundreders Skik og Brug, men endog Tilkjendegivelsen af deres Følelser er indsnevret i den gjældende Vedtægts fastsluttende Form. Denne det nedarvedes Magt, der altid er desto stærkere jo lavere et Folk staar i Kultur, giver Naturfolkenes Liv et meget stereotypt Præg; først lidt efter lidt frigjør den stigende Kultur det enkelte Individ og bringer en større Mangfoldighed og Afvexling ind i alle Livsformer. I den Maade, hvorpaa de amerikanske Folk sørge over de døde, har Afhængigheden af det konventionelle faaet et karakteristisk Udtryk. Naturligvis kan en Indianer føle en oprigtig Sorg ved en af sine nærmestes Død, men Følelsernes Udtryk er saa lidt umiddelbart som vel mulig. Hvad der i og for sig er naturligt, er i Tidens Løb i den Grad drevet ud over alle rimelige Grænser, at Tilkjendegivelsen af Sorgen er bleven en tom Ceremoni, en Form, der ikke udfyldes af en virkelig Følelse. Den iagttages overalt paa samme Maade af mange, der ikke i lige Grad kunne føle sig smertelig berørte af et Dødsfald, og udstrækkes over en Tid, da den smertelige Følelse i alt Fald til Dels er ophørt.

Hvad der gjennemgaaende karakteriserer Indianernes Sorgsytringer er det tilsyneladende heftige og lidenskabelige; den stille Sorg er saa godt som ukjendt. Ved ethvert Dødsfald bringe de sig i en Ophidselse, hvorunder deres sunde Fornuft ofte synes aldeles forsvunden; dog er det ikke et ubehersket Følelsesliv, der fremkalder et saadant Udbrud, men kun Skik og Brug, der har fastslaaet den Betragtning, at jo voldsommere Sorgsytringerne ere, desto større Smerte føler man, og desto stærkere er den Hengivenhed, man nærer for den døde. Graaden, Sorgens simpleste og naturligste Udtryk, bliver derfor ikke en stille Udgydelse af Taarer, men en lidenskabelig Støien, en Hylen og Skrigen.

Ethvert Dødsfald giver Anledning til de frygteligste Lamentationer, der dog ikke altid ere af samme Udstrækning. Vedrører Tabet alle, er det f. Ex. en Høvding, der er død,

gjenlyder hele Landsbyen Dag og Nat af Graad og Klager; er det derimod en Mand eller Kvinde af ringere Betydning, begrædes de kun af Slægt og Venner[1]). Hvorlidt de udgydte Taarer imidlertid komme fra Hjærtet, viser det karakteristiske Træk, Keating fortæller om Dacotaherne. De pleiede. naar de havde mistet en af deres Slægtninge, at komme til det nærliggende Fort for at tigge en Flaske Wiskey, idet de erklærede, at den var nødvendig for at de kunde frembringe en Strøm af Taarer; ellers vare de ude af Stand til at græde med Eftertryk[2]). Det hænder ogsaa, som hos Coyoteroerne, at de sørgende under deres Arbeide om Dagen rent glemme at sørge, men naar de komme i Tanker om deres Pligt, forny Hylene »with evident interest«[3]). Nogle Steder betegnede man det officielle i Sorgen klart og tydeligt derved, at man leiede Grædekoner til at sørge over en stor Mand[4]); det kom hovedsagelig an paa, at der blev præsteret saa megen Jammer som mulig. I Carolina var der adskillige, der drev Begrædelsen som en Profession, og som skal have haft en forbavsende Evne til et udgyde Strømme af Taarer og hyle som Ulve. Man passede godt paa, at de virkelig udrettede noget for de Penge, de fik. Især var det ved Begravelsen, hvor mange Mennesker kom sammen, at Veklagerne tiltoge i Styrke. Ved denne Leilighed blev der undertiden afsunget Klagesange, der væsentlig indeholdt Spørgsmaal til den døde og Bebreidelser mod ham, fordi han havde forladt denne Verden. Saaledes lød det blandt Kariberne): »Ak, hvorfor er Du død; Du eiede saa meget Mandiocca, saa mange gode Batater og Ananas. Du var elsket af din Slægt; man viste saa stor

---

[1]) Loskiel, 154. Heckewelder, 465. Du Pratz, III, 24. Lafitau, II, 391. — [2]) Exped. to the source of St. Peter River, I, 433. [3]) X. ann. Rep. of the U. S. Geol. and geogr. Survey of Colorada, 1876, 473. — [4]) Charlevoix, III, 373. Bancroft, I, 357. Spencer, VI, 21. Heckewelder, 474. Jones, 111. —

Omhu for Dig. Ak, hvorfor er Du død, hvorfor er Du død?« Hvis det var en Kriger, tilføiedes: »Du var saa tapper, saa gavmild; Du har dræbt saa mange Fjender, udmærket Dig i saa mange Kampe, givet os saa mange Arowaker (Karibernes Dødsfjender) at spise. Ak, hvem skal nu forsvare os mod Arowakerne? Ak, hvorfor er Du død, hvorfor er Du død?«[1]). Klagesange af væsentlig samme Indhold findes hos Folk i Brasilien, Mississippidalen og Grønland[2]).

Begrædelsen ophører imidlertid ikke ved Begravelsen, men gjentages som en tom Ceremoni til visse Tider og med bestemte Mellemrum. Undertiden samle Slægt og Venner sig daglig ved Gravstedet for at hyle og græde[3]), og have de ikke været til Stede ved Begravelsen, maa de senere gaa hen og græde over Graven. Ofte er det dog kun Kvinderne, der gjentage Ceremonien flere Gange om Dagen, især Morgen og Aften, og dette varede paa Antillerne ti Dage, i Florida sex Maaneder, blandt Huronerne et helt Aar[4]). Desuden maa Enkerne, hver Gang de komme forbi Graven, mindes deres afdøde Ægtemænd ved at istemme en kraftig Hylen; det er deres skyldige Pligt. Denne Sørgeakt synes imidlertid ikke at have gjort synderlig Indtryk paa dem, i alt Fald fortælles det om nogle, at de, naar de ere færdige med Begrædelsen, ere ligesaa beredte til at le, som om de aldrig havde tænkt paa at græde[5]). Hos nogle Folk foretages Ceremonien leilighedsvis blot af Høflighedshensyn. Kommer der en fremmed ind i Hytten, véd man ikke at hædre ham paa en bedre Maade end ved at nævne Navnene paa alle af hans Stamme, man har kjendt, og derefter udbryde i voldsomme Klager for at tilkjendegive, at man tager Del i den Sorg, han maa føle, dersom mulig en af

---

[1]) Rochefort, 567. — [2]) Lery, 300 fg. Jones, 112. Crantz, I, 303. — [3]) Du Tertre, II, 412. Catlin, I, 90. — [2]) Rochefort, 568. Charlevoix, III, 376. — [4]) Lery, 305.

dem, man nævnede, skulde være død og har staaet ham nær. Det styrker Gjæstfriheden og det gode Baand mellem de to Stammer, sige de. Hos Sioux og Huronerne er det kun Mændene, der vise hinanden denne Deltagelse, men de nævne aldrig Navnet paa den, der begrædes; de modtage en Gjæst ved at lægge Haanden paa hans Hoved og græde i al Stilhed[1]).

Begrædelsen er ikke Indianernes eneste Sorgsytring. Ved at undlade at vise den samme Omhu for Klædedragt og Udseende som sædvanlig, vil man tilkjendegive, at man kun beskjæftiger sig med sin Sorg og ikke har Tanke for sig selv[2]). Dog er man ogsaa her gaaet ud over det, der er naturligt for Sorgen. De Sørgende afholde sig ikke alene fra at pynte sig og bære Smykker, men de iføre sig deres daarligste Klæder, ofte ikke andet end en Bunke Pjalter. Der er et Par Stammer, som gaa saa vidt, at de selv i det koldeste Veir nægte sig Brugen af Klæder; hos en af dem gaa de sørgende nøgne, indtil andre, der ikke ere forpligtede til at lægge saa megen Sorg for Dagen, give dem Klæder[3]). Udseendet søger man endvidere at skæmme ved Overmaling. Indianerne sætte, som bekjendt, stor Pris paa ved usædvanlige Leiligheder, ved Krigstog, Lege, Festligheder o. s. v. at være vel bemalede med skinnende Farver. I Sørgetiden bliver alt broget banlyst, og kun den sorte Farve anvendes. Oftest indskrænker man sig til at sværte Ansigtet sort med Sod og Bjørneolie saa det ligner »The faces of executed men boiled in tar«[4]); men der er nogle Stammer, som overmale hele Legemet og Klæderne med Ler eller indgnide sig med pulveriseret Trækul. Stammer i Guyana oversmøre sig med Saften af en Frugt, Jagua, der gjør dem fuldstændig sorte og ikke kan vaskes af, hvorfor de maa bære den, indtil den slides bort. Overmalingen retter sig her

---

[1]) Charlevoix, anf. St Lafitau, II, 442. Lery, 284, Waitz, III, 419. — [2]) Lafitau, II, 437. — [3]) Bastholm, IV, 125; jfr. Yarrow, 67. — [4]) Jones, 111.

efter Slægtskabsforholdet; den nærmeste Slægtning indsmører sig fra Hoved til Fod, de fjærnere sværte Ansigt, Arme og Ben, de fjærneste kun Hænder og Fødder[1]).

Ved Siden af Overmalingen, maaske endnu mere almindelig end denne, forekommer Afskjæringen af Haaret; den omtales hos de allerfleste Folk i Amerika. Om dermed menes en fuldstændig Afskjæring eller en Ofring af en mindre Del af Haarvæxten, maa i de fleste Tilfælde staa hen; der tales i Beretningerne i Almindelighed kun om, at Haaret afskjæres; hvor der tales saavel om en delvis som om en fuldstændig Afskjæring, er det i saa Tilfælde Kvinderne, som berøve sig hele Haaret, medens Mændene kun skjære nogle faa Totter af, skjønt deres Haar er ligesaa langt som Kvindernes[2]). De irokesiske Kvinder nænne dog ikke at skille sig af med deres lange Haarpisk, som er deres bedste Smykke; de afskjære derfor kun et lille Stykke af den, men lade som en Slags Erstatning for Resten Haaret hænge løst ned ad Ryggen, uden at hellige det nogen Omhu, saalænge Sorgen varer. Mændene maa ligeledes lade en Smule af deres Haar afskjære, og Skik og Brug kræver, at de, medens denne Ceremoni foregaar, skulle lægge ligesaa megen Smerte for Dagen, som om det var Livet, det gjaldt[3]).

Lafitau siger, at ligesom man indviede de døde til Graven ved at afskjære deres Haar, der var helliget de underjordiske Guddomme, saaledes var det ogsaa en Slags Indvielse, en symbolsk Død for de efterlevende, naar de berøvede sig Haaret; de vilde dermed tilkjendegive, at det ikke var deres Skyld, at de ikke fulgte med »de døde, saa meget det var dem muligt«[4]). Sammenholdt med de Ideer, der have ligget til Grund for de øvrige Gravskikke og Sørgeceremonier, bliver det imidlertid lidet sandsynligt, at en saa mystisk Anskuelse virkelig har været Aarsag til Ofringen

---

[1]) Gumilla, I, 319. — [2]) Catlin, I, 95. — [3]) Lafitau, II, 441. — [4]) l. c. 435.

af Haaret. Det synes heller ikke at være almindeligt, at man afskjærer den dødes Haar og indvier det til nogen Guddom. Langt nærmere ligger det at antage, at man ved denne Skik, ligesom ved Overmalingen, har til Hensigt at berøve sig en Prydelse, at vansire Udseendet for paa en overdreven Maade at tilkjendegive, i hvor høi Grad Sorgen er Aarsag til, at man glemmer Omhuen for sig selv. Herfor taler ogsaa det, at man enkelte Gange gaar ganske den modsatte Vei af den nævnte, idet man bærer Haaret udslaget, og lader det voxe saa langt det vil uden at skjære eller kæmme det[1]).

Mere yderliggaaende er den Skik at vise sin Sorg ved at tilføie sig legemlig Smerte. I den ophidsede Tilstand, Indianerne bringe sig i ved et Dødsfald, tilføie mange sig selv dybe Saar i Arme og Ben med Knive og Spydspidser, ridse Stribe paa Stribe for at synes bedækkede med Blod, sønderrive Ansigtet, flænge Legemet med store Skrammer eller stikke Rørsplinter ind i Kjødet. Nogle hugge efter Sorgens Størrelse et eller flere Fingerled af, andre ofre en hel Finger[2]); der er endog Stammer, hvor Kvinderne undertiden styrte sig ned fra en betydelig Høide og slaa sig halvt ihjel[3]). Saadanne Skikke iagttages, hvor de ere i Brug, af alle, der ere forpligtede til at sørge; de ere en engang vedtaget Form for Tilkjendegivelsen af Sorgen. Der kan bag den ligge en Tro paa, at det var den døde behageligt at man saarede sig, fordi dette viste, at den indre Sorg var saa stærk, at man ikke ændsede den ydre Smerte, og denne Forestilling er muligvis den oprindelige. Dog gjøre ogsaa andre Hensyn sig gjældende. Undertiden tilføier man sig Smerte for at fremkalde Taarer[4]), og der er enkelte Folk,

---

[1]) Journal of the ethn. soc. I, 153. Schoolcraft, IV, 55. Spix & Martius, 383. — [2]) M. v. Wied, I, 583. Spencer, VI, 21. Waitz, III, 483. Yarrow, 67, 91. — [3]) Southey, II, 370. — [4]) Schoolcraft, V. 685.

som saare sig af det rent egoistiske Motiv, at de paa denne Maade ville befri sig for deres Sorg; ligesom de, naar de følte en Smerte i de indre Dele, søgte Lindring for den ved at gjøre en Indskjæring i Huden og suge Blodet og med det Smerten ud, saaledes vilde de ogsaa lindre Sorgen, der jo betragtedes som en indre Smerte, ved at give den Leilighed til at slippe ud gjennem Saaret[1]).

Forpligtelsen til at lægge sin Sorg for Dagen paahvilede bestemte Personer, der stod i Forhold til den afdøde; men det er vanskeligt at angive hvor vidt den strakte sig. Om nordamerikanske Stammer siges det, at Deltagelsen i Sorgen rettede sig efter den afdødes Rang. Ved en Høvdings eller en anden anset Mands Død vare Sorgsytringerne almindelige indenfor Landsbyen eller Stammen; var det derimod en Mand eller Kvinde, hvis Liv ikke havde hævet sig over det almindelige, sørgede kun de, hvem Dødsfaldet nærmest vedrørte, altsaa Slægt og Venner[2]). Et lignende Forhold har rimeligvis været almindeligt paa de fleste Steder; enkelte Sørgeceremonier, saaledes Afskjæringen af Haaret og Ofringen af Fingerleddet eller Fingeren, maa selvfølgelig have været indskrænkede til de allernærmeste; de kunde jo kun gjentages et begrænset Antal Gange. Indenfor de sørgendes Kreds indtage Mændene, i alt Fald i Nordamerika, ofte en priviligeret Stilling; de afskjære saaledes en mindre Del af deres Haar end Kvinderne og deltage i Almindelighed ikke i de langvarige Sørgeklager. Bastholm siger, at Grunden dertil er, at »Kvinderne have mere Liv i deres Fantasi, mere Varme i deres Følelse og Heftighed i deres Sindsbevægelser, maaske ogsaa lidt mindre Kraft i Forstanden«[3]). Men selv om Forskjellen i Naturel mulig oprindelig har været Aarsagen til Forskjellen mellem Mænds og Kvinders Sorg, maa det erindres, at ved den Form, Tilkjendegivelsen af Sorgen har faaet, er

---

[1]) Keating, I, 222, 433. — [2]) Se S. 203, Anm. 1. — [3]) Anf. St., IV, 117.

der ikke mere Tale om et umiddelbart Udtryk for en virkelig Følelse, men om en Ceremoni. Naar Mændene ikke hyle og klage, er det fordi det anses for stridende mod deres Værdighed, at give deres Følelser Luft paa samme Maade som Kvinderne[1]); de nordamerikanske Folk ansaa det jo i det hele for umandigt at ytre Smerte eller Glæde over noget. En anden Sag er det, hvor Klagerne og i det hele Deltagelsen i Sorgen har rent egoistiske Motiver, der ere Mændene altid med. I Patagonien gjøre de Kondolencebesøg hos Enken og de nærmeste Slægtninge, hyle, skrige og saare sig, og faa af dem Gaver for al den Jammer de stille til Skue; hvor de ikke have Haab om at faa noget, komme de ikke[2]). Andre Steder benyttes Sorgen til at presse saa meget som muligt ud af den afdødes Slægt. Er saaledes en af Comanchernes Høvdinger død, hører Stammens Lamentationer ikke op, før Slægtningene uddele tilstrækkelige Gaver; og hvad der er tilstrækkeligt, afhænger undertiden af de deltagendes Forgodtbefindende. Ønsker en Mand f. Ex. en Hest, der tilhører den afdødes Broder, bliver han ved med at hyle og skrige, indtil han faar, hvad han vil have[3]). Grønlænderne gaa endnu mere ligefrem til Værks. Er nemlig en Familiefader død, gjøres der Besøg hos Enken i nogen Tid, og de kondolerende Gjæster tage da enten hemmelig eller aabenlyst en eller anden Ting med sig, saa at Enken, hvis ikke de nærmeste Slægtninge ere stærke nok til at forhindre en saadan Udplyndring, undertiden bliver fuldstændig forarmet[4]).

I det hele er det Enken, paa hvem den største Del af Sørgepligten hviler; hun er i Reglen den, der lider det

---

[1]) Loskiel, 155. Charlevoix, III, 376. Derfor kommer hos Choctaw Mændene kun om Natten eller paa andre Tider, naar de ere mindst udsatte for Opdagelse, til Graven for at klage. Jones, 112. — [2]) Falkner, 147. — [3]) Schoolcraft, II, 134. — [4]) Crantz, I, 304.

største Tab. Sorgsytringerne ere vel for hendes Vedkommende i det væsentlige af samme Art som de øvrige Kvinders, kun skjærpede og udstrakte over et længere Tidsrum. Foruden at Enken maa gjentage Begrædelsen ved Graven til bestemte Tider, lever hun i længere Tid afsondret fra alle andre, faar utilstrækkelig Føde og maa flere Steder ikke smage Kjød. Især maa hun ikke uden Slægtningenes Samtykke indgaa nyt Ægteskab før Sørgetidens Ophør. Overtræder hun dette Forbud, udsætter hun baade sig selv og sin nye Ægtefælle for alle Slags Fornærmelser af den afdødes Slægt; paa sine Steder er der endog fastsat Dødsstraf herfor. Dermed staar det maaske i Forbindelse, at Enkernes Udseende gjøres saa lidet tiltalende som muligt. Deres Haar bliver afskaaret eller hænger løst ned ad Nakken og bedækkes undertiden med en sort Hue, der ikke maa aftages; Ansigtet er overmalet, Klæderne fedtede og lasede, og kun sjældent maa de vaske og kæmme sig. Blive de lidt renligere, rede deres Haar eller indsmøre sig med Olie, betragtes det som Tegn paa, at de ønske at gifte sig igjen[1]). Hos nogle Folk i det vestlige Amerika varer det 3—4 Aar, inden Enkerne maa gifte sig, og den Behandling, de i den Tid ere Gjenstand for, er saa grusom, at mange for at undgaa den dræbe sig selv ved Mandens Død. Først maa de nemlig i ni Dage hvile ved den dødes Side, udsatte for den mest brændende Sol, og derpaa lægges de paa Baalet med ham, indtil de ere halvt forbrændte. Naar de endelig blive trukne ud og næppe ere i Stand til at staa paa Benene, tvinges de til at stikke deres Hænder ind i Ilden for at samle de Fedtstoffer, som flyde ud af Legemet og besmøre Ansigt og Bryst med dem. Naar Branden er til Ende, samles de større Ben, som Hustruen da i 3—4 Aar

---

[1]) Se om Enkens Stilling f. Ex. Schoolcraft, II, 134. Lafitau, II, 440. Charlevoix, III, 376. Loskiel, 156. Crantz, I, 304. Spencer, VI, 22. Falkner, 147.

maa bære omkring med sig, og i den Tid behandles hun som en Slave, maa udrette de haardeste Arbeider og underkastes ofte den grusomste Mishandling af den afdødes Slægt[1]; man kan ikke undre sig over, at kun faa efter Sørgetidens Ophør udsætte sig for at blive Enke anden Gang. Som alt bemærket, tager man neppe feil i heri at se en Reminiscens af den Skik, som jo findes andre Steder, at Hustruen følger Manden i Døden.

Sørgetidens Varighed er ikke alene forskjellig hos forskjellige Folk, men varierer ogsaa indenfor samme Stamme. Undertiden er det de afdødes Egenskaber og Stilling, der er bestemmende, undertiden den større eller mindre Pris, man sætter paa dem, undertiden deres Alder, idet man sørger længere Tid over en ung end over en gammel, i Følge det Ræsonnement, at de gamle dog ikke kunne leve evindelig, og at det var paa Tide, at de døde[2]. Sædvanlig udstraktes dog Sorgen over et bestemt Tidsrum, f. Ex. indtil det afskaarne Haar var voxet ud til sin fulde Længde, eller til den Mandiocca og Cassava, som saaedes ved Dødsfaldet, var tjenlig til at høstes. Begge Dele varede omtrent et Aar, et Tidsrum, man meget hyppig finder angivet som Grændse for Sørgetiden[3]. Dog kan den baade vare længere og kortere, somme Steder kun nogle faa Dage, andre Steder en Maaned, hos Huronerne i fire Aar, den store Sorg i to, den mindre i andre to[4]. Irokeserne sørgede i ældre Tid et Aar over de døde, hvilket var saa længe de vare paa Reisen til det lykkelige Land; men da de, som omtalt, senere forandrede deres Forestilling om Reisens Varighed, indskrænkedes ogsaa Sørgetiden[5]. Enkelte andre Steder

---

[1]) Yarrow, 51 fg. Wilkes, IV, 481. — [2]) Schoolcraft, V, 685. Crantz I, 304. — [3]) Se f. Ex. Catlin, I, 95. Powers, 356. Schomburgk, I, 420. Falkner, 147. Du Tertre, II, 412; etc. — [4]) Charlevoix, III, 376. Lafitau, II, 438, siger, at den store Sorg varer i 10 Dage, den mindre 1—2 Aar. — [5]) Spencer, VI, 21 (efter Morgan).

blev ligeledes Sorgen sat i Forbindelse med Vandringen til den anden Verden[1]), og det er mulig denne Forestilling, der oprindelig har bestemt Sørgetidens Varighed, skjønt den i en senere Tid af forskjellige Grunde er bleven indskrænket. Derpaa tyder ikke alene den Omstændighed, at Sørgetiden saa ofte faldt sammen med det Tidsrum, i hvilket man ofrede paa Gravene, og kun ganske undtagelsesvis synes at have varet længere, men ogsaa det hele almindelige Forhold, at man overhovedet kun, indtil Sjælene havde naaet deres endelige Opholdssted, havde Forpligtelser overfor dem.

Ser man bort fra selve Gravenes Indretning, for hvilken rent praktiske Hensyn synes at have været bestemmende, ere alle de Ceremonier, der iagttages ved Begravelsen, saaledes som det har vist sig paa mange forskjellige Punkter i de ovenfor behandlede Forhold, udsprungne af den Anskuelse, som Indianerne dele med saa mange andre primitive Folk, at det jordiske Liv i sine Grundtræk fortsættes paa samme Maade hinsides Graven. Dog har man ikke overalt ved Iagttagelsen af Skikkene været sig deres oprindelige Betydning bevidst. Undertiden ere vel de til Grund liggende Ideer blevne fastholdte i Traditionen; men oftere ere de i Tidens Løb blevne forglemte, eller de have antaget nye Former, medens Skikkene som Forestillingens synlige Udtryk have faaet en saadan Hævd, at man er vedbleven at iagttage dem længe efter at man er ophørt med at forbinde en bestemt Mening med dem. Derfor kunne vi ikke hos hver enkelt Stamme paavise den Forestilling, af hvilken denne eller hin Skik er udsprungen, men vi kunne dog naa til en Forstaaelse af de gjennemgaaende Hovedforhold.

Blandt Forestillingerne om det andet Liv er det især Troen paa, hvad man kunde kalde de dødes Mellemtilværelse, deres Tilstand, før de naaede til det lykkelige Land, der har

---

[1]) Heckewelder, 474. Hall, 167.

fremkaldt de fleste af de Skikke, der ere behandlede i det foregaaende. Sjælen blev ikke ved Døden endelig befriet for Forholdet til denne Verden. Som vi have set, troede man enten, at der var en Tid, da de døde under deres Omflakken for at finde Vei til den anden Verden hyppigt vendte tilbage til Graven, fordi de trængte til Menneskenes Bistand; eller ogsaa antog man, at der bestod en nøiere og stadigere Tilknytning mellem Sjæl og Legeme efter Døden. Hos en Del af de nordamerikanske Folk træffe vi den Tro, at der i Mennesket er to eller flere Sjæle, af hvilke én bliver hos Legemet i Graven, medens de øvrige forlade Jorden, og selv hvor denne Forestilling ikke kan paavises i en bestemt udpræget Form, vise dog de Ideer, der ere knyttede til flere af Gravskikkene, hen til den Grundopfattelse, at Legemet ikke er helt blottet for Liv, saa længe der endnu er noget af det tilbage. Ofringen af Levnetsmidler og den Skik at tænde Baal paa Gravene, tillægges vel en noget forskjellig Betydning hos de enkelte Folk, idet nogle forestillede sig, at de Velgjerninger, man derved udviste, kom de nødlidende Sjæle til gode, der endnu ikke vare komne til den anden Verden, medens andre, der troede, at der ogsaa efter Døden var en Sjæl i Legemet, vilde bespise selve de de døde i Graven. Naar man derimod frygter for, at Trykket af Jorden vil smerte de døde, hvis man ikke indhyller dem omhyggelig og gjør Graven rummelig nok, naar man søger gjennem Dragt og Bemaling at give Ligene de levende Menneskers Udseende og ofte nedsætter dem i Gravene i den Stilling, Indianerne indtoge i deres Hytter, ere de Forestillinger, der knytte sig hertil, mere ensartede; der synes bag alle disse Forhold, om end uklart, at ligge en Tro paa, at der endnu er noget Liv i Legemet. Den samme Forestilling træffe vi ogsaa, hvor Ligbrændingen forekommer, idet Sjælen efter de kaliforniske Folks Mening er saaledes bundet til Legemet, at den ikke kan blive fri, før dette bliver tilintetgjort. Det tør maaske antages, at

Forestillingen om Nødvendigheden af at befri Sjælen ligeledes har fremkaldt den Skik at grave Ligene op og rense Knoklerne. Den Fremgangsmaade, der anvendes, tyder paa, at man ogsaa her tilsigter en Tilintetgjørelse af Legemet.

Der synes saaledes at være to forskjellige Anskuelser om Sjælenes Mellemtilstand og Forbindelse med denne Verden, den ene, der har været bestemt formet i Indianernes Fantasi, Forestillingen om Sjælenes Omflakken og Reise til det lykkelige Land, den anden, mere tilbagetrængt og med utydeligere Omrids, Ideen om det døde Legemes Liv. Skulde man søge en Forklaring af Forholdet mellem disse to forskjellige Anskuelser, kunde man mulig antage, at der har været en Tid, hvor man har forestillet sig, at de døde ligefrem fortsatte deres Liv i Jorden, og at først senere Forskjellen mellem Sjæl og Legeme har fremstillet sig klarere for Folkenes Bevidsthed, saa man er kommen til den Tro, at det kun var Sjælen, der levede videre i den anden Verden. Mulig er Forestillingen om de mange Sjæle i Legemet og deres forskjellige Skjæbne opstaaet under Forsøget paa at forsone de to Ideer, paa at forklare, hvorledes det kunde gaa til, at Sjælen forlod Legemet, men dette desuagtet beholdt noget Liv tilbage.

Hvorledes dette sidste end forholder sig, synes det, at det er Forestillingen om den Tid, der hengik, inden de døde kunde naa over i den anden Verden, der har havt den største Indflydelse paa Gravskikkene. Det er ikke forunderligt, at det blev saaledes efter de Motiver, som overhovedet ledede Indianernes Handlinger paa dette Omraade. Ved de fleste af Gravskikkene beviste jo de efterlevende de døde en Velgjerning, enten af Hengivenhed og Kjærlighed til dem eller, maaske oftere, af Frygt for, at de havde Evne og Villie til at pine og plage dem, der forsømte deres Pligt[1]). Saalænge Sjælene endnu ikke helt havde fjærnet sig

[1]) Hvor stærk Frygten for de døde har været, fremgaar af den vidt udbredte Skik, at man ikke nævner en Persons Navn,

fra denne Verden, vare de mest modtagelige for de efterlevendes Hengivenhed, da de trængte til deres Omsorg, og havde tillige mest Leilighed til at hævne sig, hvis de følte sig krænkede. Det gjaldt derfor om særlig i denne Tid at staa sig godt med de døde, og dette søgte man at opnaa dels ved at tilkjendegive dem, hvor meget man havde holdt af dem og hvor stor Sorg man følte ved deres Bortgang, dels ved at vise dem de Tjenester, som man antog, de satte Pris paa. Var Sjælen derimod først naaet til sit endelige Opholdssted, det lykkelige Land, vendte den ikke stadig tilbage til de levende, og disse følte sig derfor efter det Tidspunkt befriede fra deres Forpligtelser overfor de døde; der var ikke saa megen Grund, som tidligere, til at frygte for at fornærme dem, altsaa heller ikke til at sørge for dem og over dem.

Forestillingen om det Liv, der skulde leves i Sjælenes Land, synes derimod i langt ringere Grad at have præget Gravskikkene; den har egentlig kun fremkaldt Nedlæggelsen af Gravgodset. Vel har man undertiden befriet sig for den dødes Eiendele blot af Frygt for at benytte dem; men gjennemgaaende synes Respekten for Eiendomsretten hinsides Graven at have bevæget de efterlevende ved Udstyret af de døde. Der nedlagdes saadanne Ting i Graven, som Sjælene antoges fortrinsvis at skulle benytte i den anden Verden, og det samme Hensyn gjorde sig gjældende, naar man ofrede Mennesker og Dyr ved Jordefærden. Enkelte Steder er en Uddeling af Efterladenskaberne til de levende traadt i Stedet for Nedlæggelsen af Gravgods, en Forandring, der oftest fandt Sted under Paavirkning af Europæerne.

---

saasnart han er død; undertiden gaar dette endog helt ud af Sproget, idet de, der have baaret samme Navn som en afdød, antage et andet. Se om denne Skik f. Ex.: Charlevoix: Histoire de la Nouv. France, III, 373. Heckewelder, 476. Spencer, VI, 21—22. Bancroft, I, 248. Schoolcraft, IV, 226. Powers, 34, 241. Charlevoix: Hist. de Paraguay, I, 119.

De foran omhandlede Skikke og Forestillinger kunne forfølges paa et større Omraade, men Paavisningen heraf vilde føre for langt ud over denne Undersøgelses Grænser. Vi ville her kun kortelig henpege paa enkelte af de Skikke, der ere iagttagne i de nordiske Oldtidsgrave, særlig fra Stenalderen, og som synes at frembyde Paralleler til de amerikanske Folks Skikke. Dog maa det atter fremhæves, at man selvfølgelig maa være varsom med af Skikke og Forestillinger hos en enkelt Gruppe af Naturfolk at udlede almindelige Resultater, der kunne finde direkte Anvendelse paa de forhistoriske Folks Gravskikke; dertil kræves Undersøgelser paa et bredere Grundlag.

At i det hele Tanken om den jordiske Tilværelses umiddelbare Fortsættelse hinsides Graven har været almindelig blandt de nordiske Oldtidsfolk, fremgaar deraf, at de i Gravene have nedlagt de afdødes Vaaben, Redskaber og Smykker, altsaa de Ting, Sjælene nærmest havde Brug for i det kommende Liv. Da det gjennemgaaende er visse Arter af Oldsager, som findes, og tilmed Antallet af de Gjenstande, der ere nedlagte ved hvert Lig, i Reglen ikke er saa stort, at det kan antages at repræsentere alt, hvad den døde har eiet, synes det ikke rimeligt, at Nedlægningen er sket udelukkende af Frygt for at benytte de efterladte Eiendele; i saa Tilfælde havde man, ligesom i Amerika, vistnok sørget for at befri sig for alt, hvad der havde tilhørt de afdøde. Naar man undertiden finder en større Mængde Gjenstande ved et enkelt Lig, kan dette mulig bero paa, at Slægt og Venner have nedlagt Gaver i Graven, saaledes som det ogsaa undertiden fandt Sted blandt Indianerne. Overensstemmelsen med Hensyn til Gravgodset er dog af en mere almindelig Natur, da saa godt som alle primitive Folk have udstyret de døde til Livet i den anden Verden.

Der er imidlertid enkelte Forhold, der kunne opfattes som Vidnesbyrd om, at Oldtidsfolkene have havt en lignende Forestilling om en Forbindelse mellem Sjæl og Legeme,

som de amerikanske Folk. Eiendommelig er saaledes det Forhold ved Stenalderens Grave, at der saa hyppigt findes en Aabning i dem, enten en Gang, der fører ind til Jættestuen, et Mellemrum mellem Sidestenene i Dysserne eller et Hul i Hällkisternes Fliser. Man har ofte været i Tvivl om, hvorfor disse Aabninger egentlig ere anbragte; i mange Tilfælde er det ganske umuligt at bringe Ligene ind i de stærkt fyldte Gravkamre gjennem dem, da saavel Gangen som Døraabningerne ere overmaade smalle; særlig ere de smaa Huller, der findes i Sidestenene paa nogle af de mindre stenbyggede Kister, uden nogen som helst Betydning for Indbringelsen af Liget. Naar man nu ser, at Indianerne — og forøvrigt ogsaa andre primitive Folk — danne lignende Aabninger i Gravene, dels for at gjøre det muligt for Sjælene at slippe ind, dels for at kunne sætte Levnetsmidler ind til de døde, synes den Formodning ikke at ligge fjærn, at Stenaldersgravenes Indretning kan være bestemt af et lignende Hensyn til at lette Sjælene Adgangen til Gravene.

Ogsaa andre af de forhistoriske Folks Gravskikke synes at stemme overens med dem, vi have betragtet i det foregaaende. Man har saaledes i adskillige Grave fra Stenalderen fundet smaa Bunker af Knokler med Kraniet ovenpaa, der tydelig vise, at Ligene have været begravede i siddende Stilling. Der er fremdeles saavel ved de siddende Lig som ved dem, der ere begravede i liggende Stilling, hyppig fundet Lerkar, der vel kun ere fyldte med Jord, men som dog sandsynligvis oprindelig have indeholdt Levnetsmidler, der vare bestemte til at ernære de døde en vis Tid. Ser man endvidere hen til de Ofringer af Levnetsmidler i eller paa Gravene, som Indianerne saa gjennemgaaende iagttog, og erindrer man, at der i saa mange af de nordiske Grave findes Dyreknokler, turde det være et Spørgsmaal, om disse ikke, i Stedet for at forklares som Levninger fra Gravmaaltiderne eller som indslæbte af gravende Dyr, kunde opfattes som Rester

af Maaltider, hvormed man fra Tid til anden har villet bespise de døde. Det er ligeledes muligt, at de stærke Spor af Brand, de Askelag, Kulstumper og ildskjørnede Sten, der ikke sjælden træffes i Gravene, kunne hidrøre fra Baal, man har tændt for at varme de Sjæle, der vendte tilbage. Endelig maa det omtales, at man saavel i de skandinaviske Lande som i Vesteuropa undertiden har fundet Grave fra Stenalderen, der have indesluttet flere Lag af Skeletter, og hvor disse ere saa stærkt blandede mellem hverandre og saa tæt sammenhobede, at det ikke synes, at Uordenen kan skyldes Ligenes gradvise Opløsning. Paa Grund af den Lighed, som findes mellem disse Grave og de amerikanske »ossuaries«, har man derfor fremsat den Formodning, at Ligene ere blevne underkastede samme Behandlingsmaade, som Indianerne anvende, idet alle de blødere Dele ved Luftens eller Jordens Indvirkning ere blevne fjærnede, og Knoklerne derefter nedlagte massevis i Graven til bestemte Tider.

Paa flere Punkter synes der saaledes at være en Overensstemmelse mellem Stenalderens Gravskikke og dem, vi i det foregaaende have betragtet i Amerika. Alle Forsøg paa at forklare de forhistoriske Folks Skikke af Naturfolkenes ere imidlertid foreløbig i høi Grad usikre; de kunne kun fremsættes som Spørgsmaal, henstillede til Overveielse. Først en nøiere Iagttagelse af Oldtidsgravene og indgaaende Sammenligninger mellem alle Naturfolk vil kunne lære os, hvor vidt Parallelismen strækker sig, og om de ensartede Skikke ere Udtryk for et Forestillingsindhold, der har været fælles for alle Folk, under hvilken Himmelegn de saa end have levet.

DE TO ÆLDSTE BEVAREDE, I NORDEN UDSTÆDTE BREVE.

AF V. A. SECHER.

Tiden har ikke været meget skånsom mod de kilder til Nordens historie, som består i skrevne dokumenter. Selv om brugen af skrevne aktstykker er af senere oprindelse i de nordiske lande end i sydligere, synes der dog ikke at være noget naturligt forhold mellem de jævnførelsesvis få middelalders breve, som findes i de nordiske hovedarkiver, og de masser, som f. eks. Tysklands arkiver eje. Medens man i Norden næppe nok kan regne i tusinder, tæller man i Tyskland i hundrede tusinder. Dokumentafdelingen i rigsarkivet i Kristiania består af omtrent 8000 no., hvoraf omtrent 2000 breve på pergament[1]). Rigsarkivet i Stokholm har omtrent 13000 pergamentsbreve[2]), papirsdokumenterne har jeg ikke sét ere optalte. For det danske gehejmearkivs vedkommende har man, så vidt mig bekendt, ikke foretaget nogen optælling af dets løse breve, men det er næppe mange tusinder rigere end broderarkiverne. Som modbillede hertil kan eksempelvis fremhæves, at rigsarkivet i München har en samling breve på omtrent 450,000 stykker foruden de mange, som ere indhæftede i protokolrækker, at der i de baierske kredsarkiver findes i Bamberg 61,300, i Nürnberg 30,000, i Würzburg 55,000 breve[3]). Medens det i Tysk-

---

[1]) Archivalische zeitschrift 4, 251.
[2]) Archivalische zeitschrift 5, 45, Meddelanden från svenska riksarkivet, 1 44.
[3]) A. s. 1, 104—5.

lands arkiver ikke hører til sjældenheder at se originale oldbreve fra det 9. og 10. årh., er det alt store ting i et nordisk arkiv at finde i Norden udstædte breve, som ere ældre end slutningen af det 12. årh. Fra det 11. er nu næppe noget mere til, siden Knud den helliges gavebrev til Lunds domkirke af 1085[1]), som i juni 1693 besades af Johan Peringer[2]), er forsvundet[3]). Det svenske rigsarkivs ældste nordiske originalbrev var hidtil et fra 1164—67[4]), det norske rigsarkivs fra c. 1207—17, det danske gehejmearkivs fra 1176. Jo sjældnere derfor originale breve fra denne tid ere i norden, af desto större vigtighed for palæografien og diplomatiken bliver ethvert nyt, som kan bringes for dagen.

I. Brev, udstædt af Erik emune 1135.

Ved i sommeren 1881 i det svenske rigsarkiv at gennemgå en kapsel med endnu uordnede skånske papirsbreve fra det 16. århundrede fandt jeg indlagt i et ligegyldigt privatbrev fra det 17. århundrede et brudstykke af et pergamentsbrev. Ved nærmere undersøgelse viste det sig, at brevet var kong Erik emunes stiftelsesbrev paa et kannikepræbende til Lunds domkirke af 6. Januar 1135[5]), ligesom

---

1) Reg. Dan. 154.

2) Se et originalt brev fra ham uden adresse i den Arnæ-Magnæanske samling af afskrifter.

3) Det fandtes ikke mere 1792, se Suhm: Historie af Danmark 5,512, hvor Suhm siger om Erik lams brev af 1140 (Reg. Dan. 184, se ndfr.), at det er »af alle kongelige danske originaldiplomer det ældste, som nu om stunder findes.« Heller ikke Arne Magnussen synes at have set brevet af 1085, jfr. Pontoppidan: Annn.. eccles. Danic. 1. Kbh. 1741. s. 364, hvorefter brevet af 1140 ligeledes var det ældste danske originalbrev, som A. Magnussen havde opdaget.

4) Meddelanden o. s. v. 1,44, begyndelsen af brevet er afbildet i Diplom. Svec. 1, tab. 1 og i Montelius: Sveriges hednatid samt medeltid 1060—1350, Stokh. 1877 s. 390.

5) Reg. Dan. 175.

også, at der næppe findes noget ældre nordisk originalbrev. Brudstykket er 13$^{ctm.}$ langt og 14,5$^{ctm.}$ bredt. Begyndelsen, slutningen og nogle af linjernes sidste bogstaver er fortæret og ødelagt, og også det tilbageblevne stykke har lidt af fugtighed og slet behandling, men ikke desto mindre er det af stor interesse, dels fordi det giver flere rettelser til den hidtil kendte tekst af brevet, dels på grund af dets palæografiske ejendommeligheder. På forespörgsel erklærede bestyrelsen for det kongelige nordiske oldskriftselskab sig straks villig til at påtage sig omkostningerne ved udførelsen af en afbildning af brevet til dette tidsskrift, ligesom det tidligere til »Annaler for nordisk oldkyndighed og historie«[1]) havde ladet udføre en gengivelse af det formenlig ældste på dansk skrevne brev. Den medfølgende afbildning (Pl. 4) er i lystryk udført i hoffotograf Jægers etablissement i Stokholm; den farvenuance, som alder og fugtighed har givet pergamentet er søgt efterlignet i den farvetone, hvormed afbildningen er udført.

På bagsiden af brevet står med hånd fra slutningen af 15. århundrede:

fundacio p*re*bende con*ventua*lis p*er* Eri*cu*m Erici filiu*m*.

Brevet er i regestform optaget[2]) i en fortegnelse over Lunde kapittels breve fra 1425 (Gml. kgl. saml. 2470, 4°, meddelt i udtog i SRD. 8, 457—64)[3]), og c. 1494 indførtes en afskrift af det i Lunds domkapittels kopibog, der nu findes i rigsarkivet i Stokholm; nogen anden afskrift af det har jeg ikke sét, ti de tekster af brevet, som ellers findes, stamme alle fra hin kopibog. Efter den har Lilje-

---

1) Årg. 1846, jfr. s. 321—2.

2) Denne og et par andre notitser i det følgende skyldes hr. biblioteksassistent Weeke.

3) Regesten er for kortfattet til at give noget bidrag til en tekstkritik af brevet.

gren[1]) trykt brevet, Suhm[2]) ligeledes, og N. Wessmann i en samling afskrifter af »handlingar om Skåne«[3]) afskrevet det. I det håndskrevne Gram-Langebekske diplomatarium findes mærkelig nok ingen afskrift af brevet, skönt Langebek på sin Stokholmsrejse havde sét og afskrevet det i beskadiget tilstand i det derværende arkiv[4]), til hvilket det da var blevet overført fra Lund. som i følge ældre beretninger[5]) var dets egentlige hjem. Liljegrens og Suhms afskrifter ere i det hele nöjagtige, Wessmanns derimod fuld af fejl. I det nedenfor meddelte aftryk af brevet, er de i brudstykket bevarede linjer trykte med större typer og såvidt mulig bogstavret, medens de opløste forkortelser ere satte med løbeskrift[6]) og det med en lodret streg er angivet hvor linjerne begynde. Det manglende er i [] med mindre typer udfyldt efter Lunds kapittels kopibog, men overfor denne tekst, som er henved fire hundrede år yngre end originalen, og dens retskrivning har jeg ikke haft betænkelighed ved at betjæne mig af den frihed, som nu i almindelighed benyttes i videnskabelige udgaver, og i det hele følge de principper, som særlig ere blevne bestemte af Waitz[7])

---

1) Diplom. Svec. 1,48—9.

2) Historie af Danmark 5,649 efter en afskrift, som Bring havde taget 1753.

3) Upsala universitets bibliotek, meddelt af hr. bibliotekar Styffe.

4) Langebek nævner i SRD 3,457: charta fundationis autographa die 6. Januar. an. 1135 data, qvam hodie mutilam Holmiæ in archivo regio servatam ipse vidi et exscripsi, cujusqve apographum inter cæteras capituli Lundensis literas in vetero illo codice diplomatico membranaceo habetur.

5) Hvitfeld: Bispekrönnike 1604. 4° bl. Niiij, Mogens Madsen: Episcoporum ecclesiæ Lundensis series. 1710. 8°. s. 28. Denne sidste giver vel et uddrag af brevet, men deri indeholdes ingen fra ovenstaaende tekst afvigende læsemåde.

6) Da trykkeriet ikke ejer ę i løbeskrift, har *e̲* i dets sted måttet anvendes.

7) «Wie soll man urkunden ediren? i Sybels: Histor. zeitschr. 4,438 o. fg. jfr. Roth von Schreckenstein: Wie soll man ur-

og have fundet almindelig tilslutning blandt udlandets udgivere af oldbreve.

[In nomine sancte et individue trinitatis Ericus Erici filius, divina favente clemencia Danorum rex, omnibus catholicis salutem. De magnis tribulacionibus et angustiis a deo liberati magnifice gracias[1]) ipsi referimus, qvia populum suum liberavit, qvia[2]) nobis regnum et hereditatem restituit et meipsum in solio patrum meorum collocavit; in reddenda igitur graciarum accione ei, cujus sanctis meritis victores nos esse confidimus, de bonis, qve] | n*os*tri iuris sunt nec a quoqua*m* leg[*ibus*] auferri possunt se*cun*d*u*m, q*uo*d [infra descriptum est, gratanter offe]|rim*us*[3]) et Lundensi ęccl*es*ię in possesione*m* ęt*er*na*m* per pr*e*sentis paginę [auctoritatem contradimus, qvantum] | ad pr*e*benda*m* uni*us* clerici sufficiat, qui iugit*er*[4]) d*e*o et *san*c*t*is eius in loco ips[*o* pro salute regis deserviat] | d*e* Geri[5]) in uilla Wraum[6]) occidentali un*us* mansus, Hoeum[7]) man[sus, Hugby mansus, in Scio dimi]|di*us* mans*us*, Herthalef[8]) quadrans, d*e*[9]) Wetlandi in uilla

---

kunden ediren? Tübingen 1864, se bl. a. Götting. gel. anzeig. 1872 s. 1361, Litter. Centralbl. 1881 s 753, 821., o. m. a. st.

1) Liljegren har: gratias.

2) For: qvia ... qvia har Wessmann fejlagtig læst: qvod ... qvod.

3) Således også codex; Liljegren har urigtig læst: offeremus.

4) Således står aldeles tydelig i brevet og i codex (således betegner jeg den ovenfor nævnte kopibog), kun at denne skriver: qvi med den almindelige forkortelse: i sat over q. Liljegren har dog læst: qvod jugitur, og Wessmann: qvod jugiter.

5) Codex har: A Geri (se denne sides anm. 9); Wessmann har ladet plads stå åben, da han ikke kunde læse codex.

6) Codex har: Wram.

7) Codex har: Heoum.

8) Codex har: Herchalef, hvad Suhm har læst: Herthalef.

9) Det her i brevet stående tegn har skriveren af codex ikke kunnet læse, han har derfor malet det efter, og hans tegn er af Liljegren og Suhm læst: A, af Wessmann: in. Denne sidste læsning er nu efter brevet umulig, men heller ikke A synes heldig. Sammenhænget kræver et forholdsord, som angiver en deling, særlig: de. Den almindelige forkortelse herfor er et gennemstreget d jfr. d*e*o overfor, og således må

Fialkum[1]) [qvadrans, in insula Amacum] | in uilla Tummathorp[2]) duo mansi, Thornby mans*us*; t[erras has a justicia regali immunes et om] nino liberas e*ss*e uolum*us* ad imitacione*m* earu*m*, q*u*as deder*unt* filicis mem[orie predecessores nostri Sveno] | Magn*us* et Canut*us* reges catholici. Hęc ut rata sint sigillo no*str*o cartа*m* [hanc signavimus ad honorem re] gis regu*m*, qui uiuit et gloriatv*r* d*eu*s per omnia secula seculor[um amen]

| Actum Lundi[3]) in ęccl*es*ia *sancti* Lav*rencii* d*om*na Malfriþe[4]) regina [consenciente et collaudante et fi] lio regis

sikkert tegnet i brevet tolkes: herved fås også nøgle til at forstå det ovenfor foran Geri stående bogstav, der af skriveren af codex er læst A, men meningen kræver her: de Geri in uilla Wraum, svarende til: de Wetlandi in uilla Fialkum nedenfor; tegnet er sikkert et d, som skulde have haft en streg gennem sig, der ved skrivefejl er glemt, og bör læses: d*e*.

1) Sådedeshogså codex; Liljegren har urigtig læst: Fialkinn.

2) Codex har: Tummethorp.

3) Således også codex; Wessmann har urigtig læst: Lundis.

4) Codex har: Malfride, hvad Wessmann har læst: Walfride, men det syvende bogstav i navnet er i brevet ikke noget d; så vel i afbildningen som i originalbrevet står dets omrids aldeles skarp og tydelig, der er intet spor af, at den lodrette streg har strakt sig længere opad eller nedad; på den anden side kræver retskrivningen en betegnelse for ð-lyden, og tegnet maa da uden tvivl opfattes som et þ. Dette bogstav, som er så aldeles almindelig i norske og svenske oldbreve, er hidtil ikke blevet påvist i noget dansk brev; det er i øvrigt også i håndskrifter sjældent og forekommer næppe mange gange udenfor håndskrifter af skånske lov. At det imidlertid dog også i oldbreve har været i brug i Danmark omkring midten af 12. årh., har dr. O. Nielsen indirekte villet slutte af den måde, hvorpå Esrom klosters brevbog, codex Esromensis, gengiver forskellige navne jfr. Danske samlinger II, 5 s 382, og: Esrom klosters brevbog, udg. af O. Nielsen, 1881 s. VII, og hans formodning synes nu hævet til vished. Man har vel villet indvende, at det omtalte tegn kunde læses D, ligesom det næstforegående bogstav er et R; denne udvej er dog næppe mulig, ti R forekommer meget hyppig midt inde i minuskelskrift, medens dette ikke kan påvises om D.

Suenone, presente [domino[1]) ac vene]rabili As[c]ero Lunden[*si* archiepisco et Ottario Bergenensi, qvi justam regis voluntatem sua auctoritate confirmaverunt. Omnem vero huic constitucioni contradicentem vel adversantem tamqvam latronem et alieni juris invasorem anathematizaverunt coram presbiteris et diaconibus multis et magna populi multitudine. Octavo Idus Januarii indictione xiii anno ab incarnacione domini mcxxxv, regni autem regis Erici anno qvarto.]

II. Brev, udstædt af Erik lam 1140.

Det i rækken ældste nordiske originalbrev næst efter Erik emunes fra 1135 er Erik lams gavebrev til Næstved kloster (Skovkloster) fra 1140, som af Arne Magnussen, Pontoppidan og Suhm[2]) blev anset for det ældste blandt alle »autographis«. Da der mellem dette og det næste nordiske originalbrev[3]) ligger en 20—30 år, syntes det naturligt, at brevet fra 1140 kom til at følge med det fra 1135 og det så meget mere, som heller ikke det findes i København, og det derfor, hvis ikke en afbildning skaffedes til veje, vilde være så godt som ikke tilværende for danske historikere. Afbildningen (Pl. 5) er udført i H. Crones etablissement i København og synes i henseende til skarphed i gengivelsen og smuk udførelse at kunne sættes ved siden af de bedste franske afbildninger af oldbreve.

Brevet tilhører nu Herlufsholm og findes i stiftelsens arkiv; det har en tid hørt til den Arne-Magnæanske Samling i universitetets bibliotek, men blev tilligemed nogle andre

[1]) Således codex, men der skal dog vist stå: domnus, der i den tidlige middelalder (se Wattenbach: Anleit. zur latein. Palæog. 2. udg. s. 82) brugtes som tittel, medens dominus kun brugtes om »vor herre«, en brug som ogsaa kendes fra Danmark, se ærkebiskop Absalons brev af c. 1199 (Jur. tidskr. 25, 313—14; henvisninger til dette bind fattes i Reg. Dan.), hvor domnus konsekvent bruges.

[2]) Se ovfr. s. 220, anm. 3.

[3]) Jfr. ovfr. s. 220.

breve, som angik Næstved kirke og Skovkloster, afgivet til samlingen ifølge befaling af grev I. Holstein[1]), som var skoleherre for Herlufsholm 1732-63 og tillige patron for universitetet 1740—63. Der fandtes det 1774, da rektor Bernth udgav det i programmet for dette år sammen med nogle andre breve i skolens arkiv[2]), og ligeledes, da Melchior i 1822 udgav sin bog om Herlufsholm[3]). I mellemtiden maa brevet have været i København, ti Suhm siger i 5. bind af sin historie af Danmark[4]), som udkom 1792, at »dette diploma forvares i det kongelige danske kancelli«, og i overensstemmelse hermed mener også gehejmarkivet, som har overtaget kancelliets arkiv indtil 1750, at brevet burde findes blandt dets samlinger. Her må dog ligge en misforståelse til grund, ti når brevet i slutningen af forrige århundrede var i København, kan dette kun have været tilfældigt og helt midlertidigt, og det forklares let ved, at skoleherrerne for Herlufsholm i de pågældende år: Otto Thott 1763—85, J. O. Schack-Rathlou 1785—88, Chr. Brandt 1788—1805 og F. J. Kaas 1805—1827 tillige vare præsidenter for danske kancelli.

Störrelsen af brevet er i længden 44 ctm. og i breden 33½ ctm. Seglet hang endnu, om end noget beskadiget, ved brevet, da Suhm så det. Han giver følgende beskrivelse[4]): «Det er af rødt voks og hænger i en rød flettet silkesnor; på den ene side sidder kongen på en trone med udstrakte arme, holder i den höjre hånd et scepter og i den venstre en klode med et kors. På den anden side er han til hest, holdende bidselet i venstre hånd og opløftende den höjre arm med et sværd i hånden«. Denne beskrivelse passer fuldstændig på den afbildning af Erik lams segl, som med-

---

1) Thorkelin: Diplom. Arnæ-Magnæanum 1,317.
2) Program s. 17—19 »ad fidem exemplarium, qvæ heic servantur«. Henvisning til aftrykket her fattes i Reg. Dan..
3) Efterretning om Herlufsholm s. 9
4) A. s. s. 512.

deles i Resens Fredrik II s krønnike[1]), og den er vel derfor i det hele rigtig. Seglfragmentet er således som det var til i Suhms og Thorkelins tid gengivet i en tegning i Diplomatarium Arnæ-Magnæanum[2]). Nu er seglet forsvundet, og den stump af silkesnoren, som endnu hænger ved brevet, viser, at det må være skåret eller klippet fra[3]); blandt Herlufsholms øvrige samlinger er det forgæves blevet søgt. I det følgende aftryk af brevet er de opløste forkortelser satte med løbeskrift og en lodret streg angiver, hvor de enkelte linjer i originalbrevet begynde.

Quoniam et demonis instinctu et hominis consensu a p*er*henni fonte sapientię miserabiliter decidimus, in hanc iccirco lacrimaru*m* et miserię uallem | deiecti, inter ceteros humanę naturę defectus, passione*m* obliuionis incurrim*us*. Nup*er*rime itaq*ue* et nouiter acta uix ad memoria*m* reuocare ualemus, | ne dum longe preterita dudu*m*q*ue* remota memoriter teneremus[4]). Uerum om*n*ipotentis dei benignitas, que nobis, utcu*m*q*ue* opus est, mis*er*ic*or*diter consulit, tandem | imp*er*itię n*ost*rę benignu*m* et ammirabile remediu*m* contulit, ut uidelicet pactiones et beneficia, que a fidelib*us* in s*anc*ta ęccl*es*ia ad remissione*m* peccator*um* conceduntur, | litteris et memorię mandarem*us*, q*ua*ten*us* q*uo*d p*er*ire fragili poterat immemoria uiuaci conseruaretv*r* littera. Pulcherrimę itaq*ue* consuetudinis usus apud nos inoleuit, | qui de illis, quę

---

[1]) Kbh. 1680. tab. I. no. 1.

[2]) 1. bd. tab. I no. 2. jfr. s. 317. På tabellen siges det om seglet, at det er »ex archivo regio« ɔ: gehejmearkivet, medens det, som ovfr. anført, i bogens tekst fortælles, at brevet ejes af Herlufsholm.

[3]) Også på afbildningen kan det sés, at alle trådene i snoren ere skårne lige over,

[4]) Herefter står i brevet et umotiveret spörgsmålstegn, jfr. Wattenbach: Anleitung zur lateinischen palæographie Leipz. 1872. 2. opl. s. 38.

s*an*ct*ę* ęccl*es*ię necessaria sunt, scriptis legitimos *et* idoneos testes adhibendos edocuit, q*u*aten*us* si q*u*is p*er*ditionis atq*ue* discordię fili*us* aduersus iusticia*m* aliq*u*id | iniusticię machinari conabitvr, carta in mediu*m* p*ro*lata ex eor*um*, q*ui* subscripti sunt, testimonio, q*ui* ex aduerso fuerit indubitant*er* conuincatvr. Notu*m* itaq*ue* sit | om*n*ib*us* fidelib*us* s*an*ct*ę* d*e*i ęccl*es*ię curam gerentib*us* tam futuris q*u*am p*r*ę̲sentib*us*, q*u*ia ego Ericus rex Dano*rum* p*ro* salute animę meę *et* p*ro* regni t*r*anq*u*illitate, d*omi*no monente | ac rogatu d*om*ni Petri nec non fratru*m* suo*rum* Georgii *et* Hemmingi, monachis deo ac s*an*ct*o* Petro in cęnobio Nestweit seruientib*us*, foru*m* uillę prenominatę ac om*n*ia fori | iura cu*m* om*n*i iusticia ac Dano*rum* consuetudine concedo. Nominatim aute*m* triu*m* marcaru*m* ac q*u*adraginta forisfactura*m*, quod ad regia*m* dignitate*m* p*er*tinet, cu*m* debito, | quod Danico uocabulo dicitur mithsumeres chield. P*ro* expeditione, quę ad homines eiusdem uillę et cęteros colonos monacho*rum* p*er*tinet, statuo, ut me uel meos | ad Falstriam uel Lalandiam uel ad alias insulas circumiacentes deducendo semel in anno, si necesse fuerit, p*er* unu*m* die*m* deseruiant. Si q*u*is autem de his | p*ro*prietatib*us* et donis uel de aliis postea acq*u*isitis aliquid iniuste auferre molitus fuerit uel fratres uel eccl*es*iam eo*rum*, que hereditario iure sub mea tutela | est, regię uindictę cum excommunicatione atq*ue* perpetua maledictione secundu*m* canonica instituta subiaceat, fiat, fiat, am*en*. |

| Actum et confirmatum apud Eggeslef anno d*omi*ni mcxl indict*ione* III. XII. k*alendas* Aprilis presentib*us* istis testib*us*: Petro, Georgio comite atq*ue* | Hemmingo fratrib*us*, Ingimaro Vbbonis filio, Ascero capellano regis et Reinbaldo atq*ue* Helia p*r*ę̲posito cum multis aliis, auctore d*omi*no | n*os*t*ro* Ihu Xpo[1]), cui est honor et gl*or*ia in sec*u*la, amen.

---

[1]) ɔ: Jesu Christo.

Der skal herefter göres nogle bemærkninger om skriften i de to breve og særlig om punkter, som kunne få betydning ved afgörelsen af, om her virkelig foreligger originalbreve ɔ: breve, som netop i de bevarede eksemplarer ere udgåede fra de to kongers kancelli, eller om der måske kun foreligger en yngre tids kopier eller kompositioner med delvis efterligning af fortidens skrift. En jævnføring med samtidige nordiske breve er jo på grund af, at brevene ere enestående, ikke mulig; imidlertid lader der sig dog i deres skrift påpege forskellige ejendommeligheder, som gör det overordenlig usandsynligt, at vi ikke her skulde have virkelige originalbreve for os.

Bægge brevene have endnu det almindelige forkortelsestegn i den gamle snirklede form (se f. eks. Pl. 4, linje 2: ęterna*m*, Pl. 5, linje 1: lacrimaru*m*), medens det ellers i 11—13. årh. snart har form som en lige streg, snart som en streg med en løkke på midten, indtil det i 15. årh. gærne bliver en buet linje. Ligeledes fælles for bægge breve er: 1. at det senere tegn for et :& endnu findes i sin oprindelige skikkelse, i hvilken man kan skelne e fra det på ryggen liggende T; tegnet forsvinder i det 13. årh., fortrængt af det 7 lignende tegn[1]), som findes 3 gange i brevet af 1140: lin. 6, 8, 9, medens & findes 11 gange. 2. at bogstavet r findes i den skikkelse, hvori det når ned under linjen eller (som af og til på Pl. 5) står med brat afstumpet fod lige på linjen, medens det i 13. årh. böjer foden opad og fremad[2]). 3. brugen af ę, som særlig Pl. I konsekvent anvender for æ; dette bogstav forsvinder i Tyskland i almindelig anvendelse i det 13. årh.[3]). 4. at ſ og f nå ned under linjen, hvad

---

[1]) Wattenbach: Anleitung o. v. v. s. 16. Når der ovfr. jævnlig tales om den tid, da en bogstavform forekommer, tænkes i henhold til Wattenbachs bog særlig på Tyskland.

[2]) Wattenbach a. s. s. 13.

[3]) Wattenbach a. s. s. 5.

der er særlig udpræget på Pl. 4; i slutningen af 12. årh. böjer f ligesom t foden opad og fremad og får en kantet form[1]; ſ gennemgår samme udvikling og kommer först i 14 og 15. årh. til atter at nå ned under linjen[2]. 5. den gamle uncialform for m, som forekommer til omtrent midten af det 12. årh.[3], se Pl. 4, lin. 8: *M*agnus, lin. 10: *M*alfripo; Pl. 5, lin. 11: *m*ithsumeres, lin. 14 og 17: a*m*en og lin. 15 i årstallet. 6. den gamle kapital- og uncialform for: n, som enkeltvis findes til ind i 12. årh.[4], se Pl. 4, lin. 8: Mag*n*us og Pl. 5, lin. 17: ame*n*. 7. den ældre form for a, idet den yngre med et öje øverst til venstre, som uddannedes i det 13. årh.[5], ikke findes, medens på den anden side den gamle, oven åbne, a-form kun bruges ved forkortelser, se Pl. 4, lin. 7: qu*a*s, Pl. 5, lin. 6: qu*a*tenus, lin. 8: tr*a*n-quillitati, lin. 10: qu*a*draginta.

Alle de anførte bemærkninger tyde, som man vil have bemærket, snarere på, at skriften i de to breve har en ældre end en yngre karakter end den samtidige skrift i Tyskland. Hertil kommer endnu, at skönt brevet fra 1140 hele 10 gange kan opvise forstavelsen: con, er denne ikke én gang skrevet med forkortelsestegn, en skrivemåde, som först bliver almindelig i 13. årh., da det bekendte tegn for con: ꝯ er blevet uddannet[6]. Det eneste, som kunde synes mistænkeligt for brevene er, at sidestregen ved bogstavet h er forlænget noget ned under linjen, hvad der efter Wattenbach[7] först bliver brug henimod slutningen af 12. årh., men da brevene alt ere fra 1135 og 1140, lader der sig næppe bygge noget herpå. Derimod er det uden

[1]) Wattenbach a. s. s. 6.
[2]) Wattenbach a. s. s. 14.
[3]) Wattenbach a. s. s. 10.
[4]) Wattenbach a. s. s. 10.
[5]) Wattenbach a. s. s. 1.
[6]) Wattenbach a. s. s. 23.
[7]) Wattenbach a. s. s. 7.

betydning, at brevet af 1140 anvender den yngre r form både alene, se Pl. 5, lin. 9: Geo*r*gii, jfr. derimod lin. 15: Georgio, og gennemstreget som tegn for: rum særlig i endelsen: orum, se Pl. 5, lin. 4: peccato*rum*, lin. 8 og 10: Dano*rum*, lin. 9: suo*rum*, lin. 7 og 13: eo*rum*; den fremhævede form for r findes nemlig langt tidligere i Frankrig, således i et brev fra 1167 [1]), og i forbindelse med stregen, som betegner: um, kan man træffe det 1144 [2]) og 1080 [3]), ja Walther anfører det endog fra 1075 i ordet seculo*rum* [4]).

Til slutning skal opmærksomheden endnu kun henledes på de to tegn, som findes på bagsiden af brevet fra 1140 og på afbildningen kunne ses på den omböjede flig til venstre. Det ene er tydelig nok en krone, medens det andet ikke synes at skulle fremstille nogen genstand. Spörgsmålet er nu om betydningen af disse tegn. Det er tænkeligt, at det er arkivmærker til vejledning for den, som havde klostrets brevkammer under opsyn, og kronen kunde da betegne brevet som et kongeligt gavebrev. Men det er også muligt, at mærkerne skrive sig fra kongens kancelli og altså ere samtidige med den øvrige skrift; herfor kunde tale, at mærkerne synes skrevne med samme blæk som brevet selv. Man kunde da mindes, at kongens underskrift (hantgemâl, hantmâl) i de ældre tyske kongebreve er anbragt på den måde, at skriveren har tegnet kongens monogram færdig på en enkelt lille streg nær, som kongen så selv tiltöjede [5]). Med dette for öje kunde man måske i den lille tværstreg på den midterste spids i kronen på brevet af 1140 ville

---

1) Se afbildning på Pl. XXIV, no. 45 i Musée des archives départementales, Paris 1878.

2) Se afbildning på Pl. XVIII, no. 25 i Musée des archives o. s. v.

3) Se afbildning no. 44 i Recueil de facsimilés a l'usages de l'école des chartes, 2. fasc. Paris 1881.

4) Lexicon diplomaticum s. 361.

5) Se f. eks. Ficker: Beiträge zur urkundenlehre, 2. bd. Innsbruck 1878. s. 63.

söge kongens underskrift. Mistænkeligt ved denne forklaring er kun, at tegnet står på bagsiden af brevet, medens kongens underskrift i de fleste tyske breve findes i selve disses tekst. Derimod er det uden betydning, at det ikke i teksten hedder, at kongen har underskrevet, ti en udtrykkelig tilkendegivelse herom er heller ikke sædvanlig i de tyske kongebreve[1]). At danske konger i det mindste i den ældste tid ikke altid lod sig nöje med at lade sine breve forsyne med sit segl[2]), men også på en eller anden måde gav dem sin underskrift, sés af et par af Knud VI.s breve, i hvilke det udtrykkelig fremhæves, at kongen har underskrevet. Se således privilegiet for biskop Valdemar af 1187[3]): Ego Canutus rex subscribo, ego Valdemarus electus subscribo, ego Absolon Lundensis archiepiscopus, apostolice sedis legatus subscribo, og privilegiet for Esrom kloster af 1194[4]): Ego Kanutus rex propria manu subscripsi, ego Christoforus, frater Kanuti regis, subscripsi, ego Valdemarus dux subscripsi, ego Salomon, prepocitus sanctæ Lundensis ecclesiæ, subscripsi. På den anden side kan der mindes om, at det i kong Valdemars privilegium for skt. Knuds kloster i Odense af 1180[5]) fremhæves, at alle vidnerne have underskrevet brevet, hvorimod det hverken nævnes, at kongen har underskrevet eller ladet forsyne brevet med sit segl. At finde en afgörelse på de forskellige for den danske diplomatik vigtige spörgsmål, som her kunde rejses, vilde imidlertid kræve undersøgelser, som jeg for tiden så meget mindre har lejlighed til at foretage, som brugbare forarbejder i den retning næsten fuldstændig fattes i vor litteratur.

---

1) Se Ficker a. s.
2) Reg. Dan. 360 (1186): sigillo nostro cartam hanc signavimus.
3) Reg. Dan. 368.
4) Reg. Dan. 418.
5) Reg. Dan. 329.

BEMÆRKNINGER TIL NOGLE PUNKTER I KONG FRODES LOV FOR HÆREN.

AF G. FRIES.

I Kong Frodes Lov for Hæren hos Saxo er der et Punkt, som i den oftere givne Oversættelse, der også følges af Forfatteren til Indledning i Normannertiden, tager sig helt besynderligt ud. Saxo skriver (§ 14): Sin autem quavis de re pugilem popularis impeteret, ipsum armatus exciperet cubitali duntaxat stipite pugnaturum, hvilket er blevet forstået således, at den kampæskende popularis blot væbnet med en alenlang Kølle skal træde i Kampen mod den indstævnede pugil, der møder fuldtvæbnet. I Sandhed en mærkelig og især som Retsmiddel højst forunderlig Kampfærd! I det nævnte Værk forklares den derved, at Oldtidens Begreb om Standsulighed skal have forment den bedre Mand at stille sig i lige Kamp mod den ringere, og Forfatteren anfører til Støtte for denne sin Opfattelse flere Exempler af Saxo. Ingen af disse ere imidlertid hentede fra Rettergangssager; nogle af dem vise kun, at Tvekamp mellem en Konge og en ringere Mand ansåes for upassende, medens vi i Kampen mellem Agner og Bødvar netop have et Exempel på Kamp i lige Vaaben mellem en storættet og en ringere Mand. Til Belysning af Forholdet anføres sammesteds endvidere, hvorledes omtrent ved År 1000 Grev Radulf af Guines, der stammede fra en Frænde af Kong Gorm i

Danmark, og som plejede Venskab med Knud den Store, for sit Landomraade indførte en »servitus«, der forbød Menigmand at føre andet Våben end Køllen. Dette kan dog neppe betyde stort for den her omhandlede Sag. Greven søger kun at vise sit Overmod og sin Magtfylde, idet han formener Folkets Mængde at bære skarpe Vaaben, hvad der stemmer godt med den almindelige Tilbøjelighed hos Datidens Stormænd til at lægge en imponerende Afstand mellem dem og deres og så Mængden af Folket, som de nødigt se i Våben. At det skulde stamme fra danske Forhold, tør man ikke antage uden først at påvise, at noget Sådant virkeligt har været Skik i Danmark; men der foreligger neppe nogetsteds Efterretning om, at Køllen i Danmark eller Norden har været Bondens særlige Våben, om man end her som andetsteds til forskjellige Tider kan finde den som et almindeligt Våben ved Almuebevægelser. I Danmark mødte man til Leding — altså både større og mindre og meget små Bønder — med Jernhat, Sværd og Spyd, de Våben, Enhver under alle Omstændigheder skulde medbringe. I islandske Sagaer fremtræder det som almindeligt, at både jevne Bondesønner, Huskårle og Frigivne eje egne, gode Våben; men er der nogen Grund til at antage, at Forholdet i Danmark har været anderledes? Det skal ikke her undersøges, om virkelig det omhandlede Sted med Rimelighed kan oversættes, som skeet er; kun bør det fremhæves, at den ligefremme Oversættelse af Textens Ord lyder saaledes: Men om en popularis sigter (stævner) en pugil for hvilketsomhelst, skal han væbnet (våbenklædt) møde denne, som selv kun maa kæmpe med alenlang Kølle. Når Meningen i Eftersætningen ikke nødvendigt medfører en anden Opfattelse, er vel det naturlige Forhold det, at Forsætningens Subject også er underforstået Subject i Eftersætningen. Da det synes at have været fast Skik, at det tilfaldt en Bestemt af de kæmpende Parter at føre det første Hug, kan man måske finde dette udtrykt i det af Saxo benyttede Verbum

excipere, hvis Subject da er den, som må oppebie Modpartens Angreb. Som Kampfordel har det at have første Hug neppe været af Betydning; at det derimod har kunnet gjælde som en Hæder og som sådan også i det her givne Tilfælde tilkomme en pugil, kan vel betragtes som ret naturligt, selv om man ikke kan dele den i »Indledning i Normannertiden« udtalte Opfattelse af dennes Stilling i Samfundet. Der er neppe Føje til i pugiles at se noget særdeles Fornemt (Riddere) eller overhovedet Andet end de kampdygtigste Mænd, der som sådanne hædredes med de mest udsatte Pladser i Skibenes Stavne og Fylkingens Spidser så vel som med de bedste Våben af Byttet og i det af Loven angivne Tilfælde med den Udmærkelse at indlede Kampen. Dog har maaske pugil ligefrem som den Udæskede havt Retten til første Hug, således som vi af de islandske Sagaer vide, at det har været almindelig Holmgangslov. »Popularis« opfattes i Dr. Stenstrups Udvikling som den frie, men simple Mand, dog sikkert med Urette; thi i § 13 se vi, at en popularis kan være både servus og agrestis, ja muligt skal endog det følgende ingenuus betragtes som medindbefattet under samme Begreb. At i det Mindste også en pugil til sin Tid kan komme ind derunder, synes at fremgå af et Sted lidt foran i samme Bog af Saxo, hvor Erik den Veltalende, som er Søn af en pugil og vel selv må antages at være en Sådan — og som skjøndt dengang endnu ung og uforsøgt var stor Mand nok til uopfordret at træde frem og tage Ordet i sin Konges Råd — dog selv kalder sig en popularis, idet han spørger sin Hustru, Kongedatteren Gunver, om hun for hans Byrds Skyld vil vrage ham og ægte Kong Gother. Popularis betegner, synes det, kun den store Mængde i Modsætning til de Enkelte, der af særlige Grunde fremhæves: Konger og Stormænd på Grund af deres overlegne Stilling i Samfundet, pugiles for deres Våbenfærdighed. Enten det omhandlede Lovsted nu kun giver Regel for, hvorledes Parterne skulle møde rustede til Holm-

gangen, og det blot tilfældigt fremgåer af Ordene, hvem der skal indlede Kampen, eller vi skulle opfatte det som tillige udtalende et bestemt Påbud herom, tilsigter det simpelthen at skifte Kampforholdene ligeligt mellem Parterne, en Stræben, der er i fuld Samklang med den, hvori Dr. Steenstrup seer Motivet til den hele Holmgangsparagrafs Indførelse i Loven, og som træder endnu simplere og klarere frem i den Form, Stedet har i Vedels Oversættelse, som måske viser, at der i den latinske Text, han har haft for sig, har stået armatum for armatus, som findes i Müllers Textudgave.

»At ubi in Daniam rediit« bliver i foran nævnte Værk betegnet som en Sætning, vi roligt tør stryge, en »forvirrende Tilsætning«, Saxo af overstrømmende Lærdoms Fylde har tilladt sig at hænge på Frodelovene. Er der mon dog tilstrækkeligt vægtige Grunde til en så mægtig Textrettelse? At Lovene ikke som Helhed ere beregnede for »Hæren i fremmed Land« fremgåer formentlig deraf, at medens i de første Lovbud populares af Loven selv tydes som Ledingsbønderne, omfatter det længere hen også Trællene; Hæren var jo, når der i Hjemmet udgik Hærbud mod en indtrængende Fjende, ikke indskrænket til de frie Mænd alene, og Loven tager derfor et naturligt Hensyn ogsaa til Trællens Deltagelse i Kampen. Ikke mindre naturligt passe de Lovbud, der angåe Kvinderne, ind under Sætningen »at ubi in Daniam rediit« og med den motiverende Bisætning »ut, quicquid Grep corruperat, expiaret.« Der er neppe nogen Nødvendighed for i §§ 5—7 at se Noget, der er al gammelnordisk Skik saa radikalt modsat som det, at hjemle Kvinden Ret til Fader eller Værge uadspurgt at vælge sig Gifte. Der ståer ikke heller i Texten, at det uden Faderens Minde indgaede Ægteskab skal ståe ved Magt; men Loven bød, som Textens Udtryk lyder, at de (Kvinderne) kunde indgåe Ægteskab med dem, de »inconsulto patre nupsissent«; da de ikke pány kunne ægte den, de alt ere i Ægteskab med, må nubere her blot betegne den stedfundne Forbindelse, der ved Tilføjelsen »inconsulto

patre« angives som irregulær. Som det fremgåer af Sætningen »ne qua tori coactio fieret«, er det her omhandlede connubium ikke et frivilligt fra den pågjældende Kvindes Side og, da det ikke heller har Faderens Samtykke, ståe vi netop overfor en af de Ugjerninger, Motiveringen henviser til. Selv om denne ikke skulde tilhøre det gamle Sagn, men være Saxos egen, har dog Sagnets og Lovens Sprog været dansk som Saxo selv, han er den, der har modtaget det fra Fortidens mundlige Overlevering, og der er ikke fremført Noget, som kan hjemle os Ret til at vrage den Fortolkning, han har givet. Efter Saxos Fremstilling vil Kongen værne Kvindens arbitraria postestas nubendi mod Vold fra Mandens Side, derfor giver Loven hende Ret til ɔ: Retskrav på et lovligt Ægteskab med Fornærmeren.

Vil man finde, at både disse Paragrafer og det nærmest følgende Afsnit ikke just synes at høre hjemme i en Militærlov, kan dertil bemærkes, at det ikke bestemt fremgåer af Saxos Text, at også denne Del af Lovene er givet særligt for Hæren; den kunde muligt være anført på dette Sted som et Vidnesbyrd om den samme Iver hos Kongen for ikke at synes »defectior justitia quam armis«, der alt i Udlandet havde fremkaldt Lovenes første Del. Skulle imidlertid alle disse Love antages at være givne for Hæren, da kunde jo denne nok trænge til at aves ved særlig Lov hjemme så vel som ude, og skulde Lovbudene være strengere, end hvad der ellers kan antages at have været gjældende Lov i Rigets Lande, er dette jo ikke andet end, hvad Militærlove til alle Tider have været. Selv om Lands Lov, som der menes, neppe har krævet Tvigjæld af Ransmanden, kan det saaledes, når det under den foregående Tids slappe Styrelse er kommet til sådan Uorden, at selv de, der som Kongsmænd ståe i Våben til Værn for Riget og Landefreden, rane fra Landets Egne »Danus Dano«, dog findes meget naturligt, om en kraftig Regents Påbud lade sådanne duplum rependere. Selv om en Nutids Lov for Hæren ikke vilde udstrækkes til ikke

Militære, var det dog troligt, at Kong Frodes Lov for Hæren kunde inddrage disse under sine Bestemmelser, for så vidt de bleve delagtige i de Militæres Forsyndelser mod Loven, denne kan ikke derved miste sin militære Karakter. Adskillige af de Vanskeligheder, man har ment at finde i disse Love, kunne i det Hele, som her fremsat, vistnok ansees for mere tilsyneladende end virkelige; dette gjælder ogsaa om den, som er fremdraget i »Indledning i Normannertiden», nederst pag. 313. Når man i hine Tider drog i Orlogsfærd til fremmed Land, ventede man at gjøre Bytte og agtede at føre det med sig; har man ikke haft andet Gjemme, har man dog hjemme fra medført Mundforraad for den første Tid af Færden — for 6 Uger hedder det jo, når der mødtes til Leding — og for at værne dette mod Væde fra Luft og Sø pakket det i en Kasse eller Lignende — hvorledes skulde der da mangle Lejlighed til at gjemme Bytte, og hvad skulde der være i Vejen for at sætte Lås og Lukke for Gjemmet, om ikke Loven forbød det? Hvor er også Vanskeligheden ved at forståe, at §§ 2 og 3 frem for ellers ere på rette Plads under Hærens Færden mellem Fjender i fremmed Land, hvor der mere end nogensinde er Trang til fuld Åbenhed og Sikkerhed mellem Mand og Mand? Man kan, troer jeg derfor, på de her berørte Indvendinger mod Saxos Text ikke grunde en Dom, der underkjender hans (eller Sagnets) Fremstilling af Kong Frodes Lov for Hæren som gamle Lovbud fra vort eget Hjemland.

DET ÆLDSTE KJØBENHAVN OG DEN NYERE GRANSKNING.

Et Par Slutningsbemærkninger til Hr. A. D. Jørgensen

af

A. HEISE.

I Aarbøgerne for 1881, 3die Hefte (udkommet Januar 1882) har Hr. A. D. Jørgensen søgt at give et Korrektiv til nogle Hovedpunkter i min Afhandling i »Historisk Tidsskrift«, 5. R., 2. Bind om »Det ældste Kjøbenhavn og den nyere Granskning«. Ret megen Lyst til atter at komme ind paa Spørgsmaalet har jeg ikke; thi ogsaa for mig gjælder det, at min Tid er stærkt optagen af helt andre Arbejder, og det er nu allerede længere Tid, siden jeg beskjæftigede mig med denne Sags Enkeltheder. Min Afhandling blev allerede paabegyndt for flere Aar siden og var oprindelig bestemt til at fremtræde som en Anmeldelse af de forskjellige nyere Skrifter om Kjøbenhavn; men ved Forarbejderne hertil traf jeg i Anledning af det ældste Kjøbenhavns Forhold paa saa mange Punkter, som syntes mig dunkle og uklare, at jeg bestemte mig til at give Afhandlingen i en mere bestemt Form; andre mere presserende Arbejder fordrede imidlertid deres Afslutning; Arbejdet blev derved oftere afbrudt for længere Tid, saa at det fra min Haand først forelaa færdigt i Juni 1880 og først kunde finde Optagelse i Tidsskriftets Sommerhefte 1881. Saa meget til Oplysning om dets sene Fremkomst og dets Form. Men hertil kommer, at Stoffet nu er saa ofte gjennemarbejdet, to—tre Gange af Dr. Nielsen, 3 Gange

af Hr. J. og 1 Gang af mig, medens andre i Forbigaaende have givet deres Bidrag, at der neppe, efter mit Skjøn, kan ventes stort Udbytte af en fortsat Behandling fra de hidtilværende Behandleres Side. Vi ere stærkt paa Veje til at komme til at tærske Langhalm, med mindre der pludselig og uventet skulde komme nye Straa med nogenlunde fyldige Ax og spirekraftige Korn ind i Bunken. Jeg skal derfor væsentlig indskrænke mig til de Hovedpunkter, Hr. J. nu har fremdraget, og dertil knytte et Par mere personlige Bemærkninger, som hans sidste Indlæg giver mig Anledning til, og forøvrigt ogsaa for mit Vedkommende henstille Sagen til fremtidige »friske Kræfter«.

I. Frue Kirke.

Tiendebrevets Udtryk: ... »ecclesiæ beatæ Mariæ ad constructionem et decorem domus dei« forklarer Hr. J. som den almindelige Formel, hvorved Kirketienden skjænkes til en Kirkebygnings Vedligeholdelse, hvortil Kirketienden var bestemt. Han oversætter derfor: (I have givet Trediedelen af eders Korntiende til Marie Kirke til Kirkehusets) »Bygning og Skrud«. Dette udtrykkes ellers almindeligst ved: »ad fabricam ecclesiæ«, paa Dansk: »til Kirkens Bygning« (f. Ex. Dipl. Viberg. S. 44 og fl. St.), hvilket ved en ligefrem Oversættelse af det danske »Bygning« ogsaa kan udtrykkes ved: »in ædificationem ecclesiæ« eller lignende. Jeg er derfor ikke helt overbevist om, at »constructio« kan bruges i samme Betydning som det danske »Bygning«. Jeg har derfor i Udtrykket set en Antydning af en paatænkt »Opførelse« af en Kirkebygning, som vi andenstedsfra vide, kort efter fandt Sted, saa at dette var Anledningen til, at Kirken søgte at faa Tienden overdraget til sig som Ejendom. Men jeg har for øvrigt intet imod at slutte mig til Hr. J.'s Fortolkning; thi den synes mig snarere at styrke end at modbevise min Opfatning af Marie Kirke som en alt bestaaende Kirke.

Rigtignok mener Hr. J. (S. 286), at det med Nødvendighed følger af Gavens Natur, at Gavebrevet omtaler Frue Kirke som existerende, ikke som paatænkt; »thi det vil vistnok være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at eftervise en kirkelig Gave, bestaaende i Tiender, til en kun paatænkt Kirke; men det er ikke vist, at den derfor har været fuldt færdig eller tagen i Brug; vort ældste Gavebrev, af Kong Knud til Lunde Domkirke, betegner sig selv som et desponsale, en Fæstensgave til Kirken: licet nondum perfecta (Thorkelin I, 1)«. Noget saadant antydes imidlertid ikke i det kjøbenhavnske Tiendebrev; men den Uoverensstemmelse, der her er os imellem, anser jeg for saa ubetydelig, at jeg ikke skal opholde mig længere herved. Om Hovedsagen hverken er der eller har der nemlig nogensinde været nogen Uenighed mellem os, — at det er Havns Kirketiende, som ved dette Brev skjænkes til Vor Frue Kirke som en stedsevarende Ejendom.

Hvad Patronatsretten angaar, er jeg gaaet ud fra, at denne Ret, hvis væsentligste Bestanddel er Kaldsretten, oprindelig grunder sig paa en Ejendomsret, at man har givet Grunden, har opført og vedligeholder Kirken. Oprindelig høre derfor disse to Ting sammen, Kaldsretten og Ejendomsretten til Kirken med dens Tiender og øvrige Jordtilliggender, hvis saadanne findes; men i Tidernes Løb kunne maaske disse to Bestanddele ved forskjellige juridiske Transaktioner skilles fra hinanden, skjønt Ejendomsretten til Kirken i den historiske Tid i Reglen følger med Patronatsretten og regnes med som en Bestanddel deraf. Abels Patronatsret til Bredved Kirke gjorde man ogsaa hans Efterkommere stridig, fordi man paastod at han (eller hans Forfædre) ikke havde bygget Kirken eller givet Grunden (Hist. Tidskr. a. St. S. 532), og da Otte Nielsen (Rosenkrantz) til Bjørnholm opbyggede Marie Magdalene Kirke paa ryddet Skovjord, gjorde han ogsaa af denne Grund Fordring paa Kaldsretten og fik sig ogsaa af den Grund

Patronatsretten tilkjendt[1]). Hr. J. mener derimod (S. 287), »at denne Ejendomsret (til Kirken, med Dispositionsret over Kirkens Tiender mod Vedligeholdelsespligten) ikke falder sammen med det at være Kirkens Patron, og den Ejendomsret, denne har«. Som Bevis herfor henviser Hr. J. til sit eget Skrift »den nordiske Kirkes Grundlæggelse« S. 254, jfr. Tillæg S. 109. Da jeg i de Skrifter, der havde staaet til min Raadighed ved Afhandlingens Udarbejdelse, ikke havde fundet dette Spørgsmaal tilfulde afgjort, blev jeg meget glad ved at se denne Henvisning og ventede at faa Sagen fuldt klaret, men blev noget skuffet ved der kun at finde, at ifølge Borgartings Kristenret Bønderne i Viken, »ligesom i Danmark«, selv raade for Præst. Hvorledes det her omtvistede Spørgsmaal derved kan anses for løst, synes noget dunkelt.[2]) — Hvad »Ejensdomsret« Patronen kunde have, uafhængig af hans mulige Ejendomsret til Kirken og dens Jordtilliggende, med Vedligeholdelsespligten, er ogsaa noget dunkelt. I senere Tider var Patronatsretten en »Herlighed«, hvortil ikke hører anden Indtægt end Overskuddet af Kirketienderne m. m., med mindre Ejendomsretten over Kirken i Tidernes Løb var bleven skilt fra Kaldsretten; i saa Tilfælde

---

[1]) Barner, Familien Rosenkr., Dipl. Nr. 98, S. 96 og 97. — Om Forholdet i det hele se ogsaa Arent Berntsen, Danmarks og Norges frugtbare Herlighed, Registret under J og de der anførte Steder og Exempler, hvor i de konkrete Tilfælde Kirketienderne medregnes som en Bestanddel af de ved Patronatsretten overdragne Rettigheder, selvfølgelig med Vedligeholdelsespligten.

[2]) I samme Skrift S. 536 kommer Forf. tilbage til det samme, idet han siger, at i Viken, ligesom i Danmark og Sverig, Valgretten er hos Menigheden, men med den betydningsfulde Tilføjelse: »eller hos Kirkeejeren (med Menighedens Samtykke)«. Til Bevis paa det sidste (Parenthesen) anføres et Par Bevissteder, der dog, som jeg har anført i min Afhl. S. 533[1], ikke bevise andet, end at Sognemændenes Indvilligelse (consensus) var nødvendig, naar Kaldet annekteredes til en kirkelig Stiftelse in perpetuum.

har Patronen slet ingen Indtægt af sin Patronatsret. Men Hr. J. synes at antage (S. 287), at Patronen nyder Præstetienden, kan putte Overskuddet i sin egen Lomme og altsaa selv vilkaarlig bestemme Præstens Løn. Dette er ganske rigtig Tilfældet med de gejstlige Stiftelser, Klostre osv.; de lade Tjenesten i de annekterede Kirker besørge af en af deres Brødre eller af en lønnet Kappellan og opbære selv Præstetienden; men Hr. J. synes her at have overset en meget væsentlig Omstændighed, at det slet ikke er i Kraft af deres Stilling som Patroner, at de nyde Præstetienden, men fordi de selv ere Ihændehavere af Præsteembedet. Det er til Præsteembedet, at Præstetienden er henlagt, og jeg betvivler ogsaa meget stærkt, at Præsten, som Hr. J. etsteds ytrer (1877, S. 271), kan bortgive sin Trediedel af Tienden, ligesom Biskoppen kan give sin og Sognemændene eller den enkelte Kirkeejer sin Trediedel. Det er muligt, men noget sikkert vides ikke herom, at ved Kristendommens Indførelse paa enkelte Steder her i Landet den verdslige Stormand, ligesom paa Island, selv udøvede Præstegjerningen enten ved sig selv eller en lønnet Medhjælper, skjønt denne Analogiseren med de særlige islandske Forhold, hvor et forholdsvis ringe Antal af Nybyggere dannede et baade gejstligt og verdsligt Høvdingedømme, altid har forekommet mig mislig. Men efter at Præstetienden, ikke mindst ved Absalons egen Virksomhed, var bleven en Menighedssag, som alle skulde yde, var der dannet et Præsteembede, som havde Ejendomsretten til Tienden. Den kan hverken den enkelte Patron eller den enkelte Nyder (Præsten) efter Forgodtbefindende overflytte paa anden Haand. Dette kan alene den kirkelige Overstyrelse (Biskoppen); derfor er det, at Annekteringen af Præstetienden til andre gejstlige Stiftelser (Klostre osv.) foretages af Biskopperne, men selvfølgelig med Patronens, eller hvor Sognemændene selv eje Kirken og have Kaldsret, da med deres Samtykke; thi faktisk gaar herved Kaldsretten ud af deres Haand. — Af det kjøbenhavnske Tienbebrev se

vi, at Sognemændene i Havn selv have ejet deres Kirketiende, altsaa ogsaa selve Kirken, og dette gjør det rimeligt, at de ogsaa selv oprindelig have udøvet Kaldsretten; af Pavebrevet af 1193 fremgaar, at Absalon selv har »assigneret« den eneste daværende Kirke i Havn tillige med de omliggende Kirker i Brønshøj og Amager til Borgen i Havn. Det er heraf, at jeg har troet at kunne drage den Slutning, at den i Pavebrevet omtalte eneste Kirke maatte være Vor Frue Kirke selv; thi Betydningen af Assignationen maa, saa vidt jeg skjønner, være den, at i det mindste Kaldsretten til Kirken fra Sogneboerne gik over til Absalon som Patron, og at i saadanne Tilfælde ogsaa Kirken med dens Tiender gik over til Patronen, har jeg søgt at godtgjøre ved en Del Exempler, om end enkelte Tilfælde kunne paavises, hvor disse to Akter foregik hver for sig. Jeg har derfor anset det for rimeligst (S. 529, jfr. S. 533 ff.), at Tiendebrevet staar i Forbindelse med Assignationen og altsaa angaar Pavebrevets Kirke, som da bliver den samme som Vor Frue Kirke.

Saaledes stiller Sagen sig for mig; men en nærmere Skildring af Patronatsrettens Udvikling, der staar i saa nøje Forhold til denne Sag, er et saa indviklet Spørgsmaal, at jeg for Øjeblikket hverken har Tid eller Lejlighed dertil; dette Spørgsmaals Afgjørelse vil jeg derfor henstille til Fremtidshistorikeren, om han ellers faar Brug derfor. Et skal jeg dog allerede nu tillade mig at bemærke. Selv om denne Sag skulde gaa mig imod, er derfor Vor Frue Kirkes Nyanlæggelse ingenlunde bevist; den kan derfor lige fuldt være identisk med Pavebrevets »ecclesia de Hafn«. Hr. J. mener derimod (S. 287), at Gavebrevets Natur medfører det modsatte. Efter Omtalen af Patronatsforholdet fortsættes nemlig saaledes: »Men ét er absolut nødvendigt, at Tienden er opstaaet ved en Kirke, er bleven til i Forholdet mellem en Kirke og et Sogn. Og denne Tiendes Kirkedel tilhører kun Sognet som Kirkeejer, og er knyttet til Forpligtelsen at vedlige-

holde den«. Ja herom er der ingen Uenighed; men naar derpaa tilføjes: »En Overdragelse af den (Kirketienden) maa derfor nødvendigvis være en Bortgivelse fra Kirken, en Ophævelse af det oprindelige Forhold til denne«, og kort efter: »Finder vi altsaa et Sogn bortgive sin Kirketiende, saa har vi tillige Vished for, at Modtageren, hvem det ellers end er, i intet Tilfælde kan være selve Sognekirken,« — saa kan jeg ingenlunde indrømme dette. Hvad skulde der dog være til Hinder for, at Kirken blev sin egen Ejer, in casu under Absalons og efter hans Død under Roskilde Biskops Overhøjhed, især, hvis det allerede da har været paatænkt at opføre en stor Stenbygning og at gjøre Kirken til en Kollegiatkirke? Og i al Fald det første maa dog den Gang rimeligvis have været paatænkt; saa vidt man kan se, var den nye Kirkebygning færdig i Bisp Peder (Sunesøns) Tid, og at man ikke byggede saa hurtig i hine Tider som f. Ex. i vore Dage ved Viborg Domkirkes Gjenopførelse, det viser f. Ex. Lunde Kirkes Opførelse, som man kan følge i dens Hovedtræk, og ligeledes Viborg oprindelige Domkirke, for saa vidt man kan følge dens Bygningshistorie. Begge Parter maatte jo her være lige interesserede i, at Sagen ordnedes paa denne Maade. Det »at eje en Kirke« mener Hr. J. (S. 287) altid har været en god Forretning; ja det kan være det, især hvis man skal vedligeholde en lille Trækirke eller en mindre Landsbykirke, og især hvis man, saaledes som Løgum Sognemænd synes at have gjort, ikke tager det saa nøje med Forpligtelsen. Men naar der skal opføres en stor Stenkirke, hvoraf man muligvis allerede da har paatænkt at danne en Kollegiatkirke, stiller Sagen sig helt anderledes. Jeg tror derfor ikke, at Absalon har behøvet at anvende stor Tvang (jfr. S. 289) for at bevæge Havneboerne til dette Skridt; Tidens almindelige kirkelige Retning og deres egen praktiske Sans har uden Tvivl lige meget kunnet bevæge dem hertil, saa at de under disse Forhold med Glæde have ombyttet

deres Stilling som Kirke- og Tiendeejere med Stillingen som Tiendeydere, frie for alt videre Besvær og Ansvar med kostbare Kirkebygninger og Vedligeholdelser. Og for Kirkens Styrere selv var det en ligefrem Nødvendighed under disse Forhold at faa hele Ejendomsretten med den dertil hørende Dispositionsret i deres Haand. Forholdet i Løgum er i den Henseende oplysende.

Hr. J. anfører derpaa (S. 288) atter Analogien fra Tjæreby, hvor jeg skal have misforstaaet den fremdragne Parallel (S. 285); Hr. J. anfører Lighederne; jeg tillader mig da atter ligesom tidligere (S. 527-28), at anføre Uligheden: at i Havn efter Hr. J's. Fortolkning den gamle Kirke kommer til at staa tiendeløs tilbage, uden at der paalægges Vor Frue Kirke nogensomhelst Forpligtelse til Kirkens Vedligeholdelse, hvilket ellers ikke er Tilfældet ved Annekteringer, og naar Hr. J. imødegaar denne Indvending blot ved at sige (S. 287): »Om der med denne Overdragelse (af Kirketiender) følger den tilsvarende Forpligtelse til at vedligeholde Kirken eller ikke, er af underordnet Betydning for Sagen i sin Almindelighed«, — saa synes den mig unægtelig i dette konkrete Tilfælde at have stor Betydning. Efter Tiendebrevet staar den gamle Kirke tiendeløs tilbage; den nævnes ikke med et eneste Ord i Gavebrevet. Tjæreby Kirke faar sig dog en ny Herre; det gjør den gamle Kirke i Havn ikke; den er bleven til et Almisselem, der maa leve af Bispens Naade og fromme Mænds Gaver.

Sammenholdes de tre omtrent samtidige Vidnesbyrd, vi have om Kirkeforholdene i det ældste Havn, Pavebrevet af 1193, der viser, at der 1191 endnu kun var én Kirke i Havn, som Absalon selv havde assigneret til Borgen og forbeholdt sig Styrelsen af uden Indblanding af Roskilde Biskop, Tiendebrevet, der viser, at Marie Kirke (Vor Frue Kirke) var til i Absalons Tid — ny eller gammel — og at der paa den Tid endnu kun var én Sognepræst i Havn, Hr. Eskild, og endelig Frue Kirkes Dødebog,

hvor Bisp Peder (Sunesøn) kaldes Frue Kirkes »fundator« og Kannikernes »institutor«, — saa indeholde disse tre Angivelser en Modsigelse, der selvfølgelig kun kan være tilsyneladende og maa søges fjernet. Jeg har troet lettest og naturligst at kunne fjerne den ved at antage, at Ordet »fundator« i den noget senere affattede Dødebog ikke skulde betegne Bisp Peder som Stifter af en helt ny Kirkeinstitution, eller som den, der havde paabegyndt en ny Kirkebygning, men som den, der havde fuldendt eller taget den nye Kirkebygning i Brug, og jeg har i den Henseende henvist til de, som jeg tror meget oplysende, Forhold i Lund, hvor Bisp Adser, der ikke havde begyndt Kirkebygningen, alligevel kaldes Kirkens »Fundator«, fordi han havde foretaget den første Indvielse og taget Kirken i Brug (S. 536). Paa den Maade kan det forklares, at Biskop Peder kaldes Kirkens Fundator, uagtet der var en ældre Kirke — ogsaa i Lund nævnes en ældre Klosterkirke eller Helligdom, fra hvis Alter Helgenlevningerne overflyttes i den nye Kirke —, og uagtet Kirken bevislig var til (eller paabegyndt) i Absalons Tid. »Ecclesia« er jo desuden ligesom det danske »Kirke« et flertydigt Begreb, der baade kan betegne Kirkebygningen og Kirken som Institution, saa Udtrykket »fundator hujus ecclesiæ« ikke behøver at hentyde til andet end Opførelsen af en ny Kirkebygning eller Indretningen af en ny Institution, som Marie Kirke i Virkeligheden blev ved de af Bisp Peder fuldendte Forandringer. Efter min Forklaring synes Forholdet mig jævnt og naturligt. Hr. J. har søgt andre Løsninger, der imidlertid efter mit Skjøn har medført to Besynderligheder, den gamle Kirkes uklare Stilling og den Omstændighed, at Bisp Peder Sunesøn skulde give sig til at opføre en helt ny Kirke i den By, som Absalon ejede og hvis Kirkeforhold han udtrykkelig havde forbeholdt sig, og naar Hr. J. (S. 293) blot hentyder hertil ved den Bemærkning, »at dette (at Absalon havde faaet »Kirken i Havn« stadfæstet af Paven paa Livstid, lige saa vel som Kirkerne i Brønshøj og Amager, saaledes at disse Kirker

efter hans Død uhindret skulde vende tilbage til Roskilde Kirke og Biskop[1])) selvfølgelig ikke forpligtede ham til at modsætte sig Oprettelsen af en større kirkelig Stiftelse af den Mand, som efter ham vilde blive Stedets baade kirkelige og verdslige Herre«, saa synes dette mig ikke at være tilstrækkeligt. Biskop Peder havde retslig intet at gjøre med Kirkerne i Havn og Omegn, eller overhovedet med Havn, før Absalons Død. Han kunde intet foretage sig her paa egen Haand; han kunde forestille Absalon det ønskelige i et saadant Foretagende; det var det hele; er Frue Kirke en ny Institution, saa er Absalon, ikke Bisp Peder dens oprindelige Stifter. Roskilde Biskop er ikke Biskop i Havn før Absalons Død.

Jeg maa derfor fastholde mit tidligere Resultat (S. 544), at det eneste, man med Sikkerhed kan sige om disse Forhold, det er, at Frue Kirke bevislig var til i Absalons Tid, og at der endnu 1193 (1191) kun var én Kirke i Havn, eller med andre Ord, at man ikke tør anse Frue Kirkes Ny-Indstiftelse og Anlæg for saa sikkert bevist, at derpaa kan bygges videre.

II. Ved Stranden.

Der er et lille Parti i Aarbøgerne 1877, hvor Hr. J. altid har forekommet mig paa en temlig affejende Maade at afvise Dr. Nielsens Beviser. Det er Stedet om Strandens Udseende i ældre Tid. »For at udfinde, hvor Stranden har været i Absalons Tid«, hedder det S. 267-68, »bruger

---

[1]) Ad hæc ecclesiam de Hafn et de Brunshoga et de Amabe, qvas prius castro assignaveras, tuæ provisioni regendas committimus, quatenus omni reclamatione cessante liberam habeas de eis disponendi facultatem, et post decessum tuum tam ecclesiæ quam universæ dictæ possessiones ad ecclesiam Roskildensem et ejus episcopum libere et absque hesitatione aliqua reuertantur. (Kbhvn. Dipl. I, 2).

han (ɔ: Dr. N.) de ældre Lokalbeskrivelsers naive Argumenter fra fundne Baade i Husenes Grund, ret som om nogen vidste, at disse Baade ere nedlagte i Opfyldingen paa deres oprindelige Plads, og hvis dette var Tilfældet, om denne Plads da var den de plejede at indtage i Vandet eller mens de laa paa Land, og hvis det endelig var deres Plads i Vandet, om de da ere nedlagte der i Absalons Tid eller Aartusinder tilforn. Det kan endda gaa med Baadene under Nr. 4 i Raadhustræde og Nr. 11 i Badstustræde[1]), men hvad skal vi gjøre ved den i Trinitatis Kirkes Grund? (osv.)«. — Herefter troede jeg, at det endda ikke var saa slemt fat med disse to Baade; jeg indskrænkede mig derfor til (S. 559) at ytre, at Hr. J. havde søgt at svække, men ingenlunde kunnet modbevise, at Stranden »i ældre Tid« (ikke »i Absalons Tid«) var gaaet langt højere op end senere, men lod med Vilje Baaden ved Trinitatis Kirke og de ved Gasanlæget 1860 fremkomne Oplysninger om de ældre geologiske og antikvariske Forhold paa Kjøbmagergade, Amagertorv og andensteds uomtalte. Nu (i 1881) gaar det svært løs over de stakkels Baade: Det berettes simpelthen fra to Steder, at der er fundet en Baad; om den laa i en oprindelig Strand eller var brugt som »Svinesti« (en lidt underlig Brug af en Baad!) eller »Skarnkasse« er ikke undersøgt; de ere »Straamænd«, som vi ikke kunne være bekjendte at manøvrere med paa en Tid, da Oldgranskningen staar saa højt i vort Land, osv. (S. 290-91). Lad os da se, hvad der berettes om disse Baade i de »naive« Optegnelser fra Slutningen af 17de Aarhundrede. Om nuværende Nr. 11 i Badstustræde hedder det: »I Badstustræde, da en Kjælder opkastedes paa Thomas Dobbelstens Byggetoft, fandtes nede i Jorden en Skude bunden til en Pæl«, om Raadhusstræde Nr. 4, altsaa i Nærheden af Nytorv: »I Raadhusstræde blev Aar 1660 en

[1]) Udhævet af mig.

Kjælder opkast paa Hans Villadsens Byggetoft; da fandtes nede i Jorden et Brokar af Tømmer ophugget, med Kampesten fyldt, og en Baad derved liggende«.[1]) — Ved et Brokar forstaas, som det ogsaa fremgaar af Beskrivelsen, en »Kiste« eller en Tømmersætning fyldt med Sten, hvori Bropæle sættes, »for at Vandet ej saa let skal gjøre dem Skade«. Da Lybeckerne 1423 angreb Kjøbenhavn, lod de sænke »et Brokar« ned for Havnen og Indløbet til Kjøbenhavn og lod sætte Skyts herpaa.[2]) — Dette er dog noget mere end simpelthen en Beretning om, at der paa to Steder er fundet en Baad. I det nuværende Raadhusstræde har der altsaa været et Broanlæg; Baaden er fundet ved en Landingsplads, og det samme synes at have været Tilfældet i Badstustræde; thi jeg tror ikke paa, at man fastbinder Baade helt oppe i Land til Pæle for at bruge dem til Svinestier eller Skarnkasser. Og ser man hen til den Tid, da Fundene gjordes, synes det mig snarere, at de vidne om en nøjagtig Optegnelse end det modsatte. Jeg tillader mig derfor endnu at manøvrere noget med dem, og jeg har af Hr. J.'s Modbemærkninger kun faaet et Indtryk af, at de ligge ham noget paa tværs, at det fremfor alt kommer an paa at blive dem kvit. Om Ankeret i Vimmelskaftet berettes derimod blot simpelt hen, at det blev fundet »nede i Jorden«; Ankere plejer man dog ikke at finde helt oppe paa Land; men her kan jo altid tænkes andre Muligheder, at der kan have boet en Ankersmed helt oppe i »Tyskemannegade«, eller Gud véd hvad; dets Beviskraft er derfor noget ringere end Baadenes.

Ét er jeg derimod aldeles enig med Hr. J. i, at man af disse Fund intet kan bevise om Tilstanden ved Stranden paa Absalons Tid; det har i al Fald jeg heller aldrig paastaaet; men jeg har kun tilladt mig at bemærke (S. 555),

---

[1]) O. Nielsen, Kbhvn. i Middelalderen S. 16-17.

[2]) Huitfeldt S. 741, fol. — Vidensk. Selsk. Ordbog (efter Moth). [Jfr. nu Kalkars Ordbog S. 276.]

at det synes rimeligere at sætte hele denne stærke Opfyldning til en Tid, da Byen var i stærk Udvikling (under og efter Absalon) end til en Tid, da man intet véd om dens Tilstand (før Absalon), og jeg har udtrykkelig bemærket, at hvad der har været ved Stranden før Absalons Tid, det vide vi aldeles intet om, — om der overhovedet har været nogen Bebyggelse eller ikke. — At Stranden langt ned i Tiden har gaaet længere op end senere, forekommer mig at fremgaa af de af Dr. Nielsen (anf. Skr. S. 113 ff. og 311 ff.) anførte Steder. Naar jeg har gjengivet »Ladbrostræde« ved »Læderstræde«, har jeg hidtil været i fuld Overensstemmelse med Hr. J. selv, der 1877 (S. 289) har Udtrykket: »Ladbro-(nu Læder-)stræde«. Nu (1881) synes Hr. J. at betvivle dette, idet han siger (S. 291), at Ladbrostræde førte ned til Ladbro, altsaa et Sted ved Vandet, men at deraf følger intet om Strædets øvrige Løb i Forhold til dette. Beviset herfor tilfalder Hr. J. selv. Ladbro og Ladbrostræde forekommer sidste Gang 1419, da der pantsættes »tre Boder liggende ved Stranden i Ladbrostræde Østen for Møllen«[1]), og »Læderstræde« forekommer første Gang 1428, da der omtales en Gaard, som strækker sig »fra Stranden og til Læderstrædet« (K. D. I, 156). 1373 omtales »Hysekebro«, der maa have ligget for Enden af eller ud for Hyskenstræde; 1433 forekommer første Gang »Højbro«. Alt dette synes mig, ligesom Dr. Nielsen, at tyde paa, at der i de første 20—30 Aar af det 15de Aarhundrede maa være foregaaet større Forandringer med Stranden paa denne Kant. »Læderstræde« medindbefattede i ældre Tid, som Hr. J. bemærker (1881), ogsaa »Kompagnistræde«, et Navn, som først sent forekommer; »Ladbro« laa i Nærheden af Vandmøllen, noget vestlig for Antvorskov Klosters Gaard, der 1578 siges at ligge ved Vandmøllen og at strække sig mellem Læderstræde og Magstræde; efter Dr. N. (S. 114) har

[1]) ... tres tabernas meas circa mare in platea Lathbrostrede sitas orientaliter a molendina (ɔ: Vandmøllen), K. D. I, 148.

Ladbro saaledes ligget ved Strædets vestlige Ende, omtrent hvor nu Raadhusstræde er, mellem Kompagnistræde og Magstræde. Da Magstræde, Snaregade osv. først fremtræde omtrent paa Reformationstiden, har der saaledes ved den vestlige Del af Stranden ikke været nogen egentlig Gade »ved Stranden«, men kun »Ladbrostræde«, senere (den vestlige Del af) Læderstræde (nu Kompagnistræde). Dette synes ogsaa at være Hr. J.'s. Mening, naar han (1877 S. 289) siger, at Jordskyldkvarteret er smallest i Vest og her neppe udgjør mere end en enkelt Husrække; men naar der tilføjes, at det er bredere i Midten og her foruden Strandgaden danner det højere liggende »Ladbro (nu Læder-)stræde«, skylder Hr. J. os endnu Beviset for en saadan Strandgade forskjellig fra Ladbro- eller Læderstræde. Jordebogen fra omtrent 1370 lader os her fuldstændig i Stikken; medens der i de øvrige Kvarterer i Staden nævnes Gadenavne, forekommer i Jordskyldskvarteret, der siges at omfatte Grundene i Nærheden af Stranden (prope mare, K. D. I, 93 jfr. 97), af Stedsbestemmelser kun Ladbro, Nikolaj Kirkegaard og Østergaard, og den noget senere Optegnelse i Roskilde Bispers Jordebog (K. D. I, 112) siger blot i Almindelighed, at Biskoppen har Jordskyld af hver Grund og Gaard af Gaderne (eller Stræderne) ved Stranden (in plateis circa mare). Hr. J. siger (1877 S. 289), at naar man følger Grundene efter Jordebogen fra Vest til Øst, møder man først 22 Grunde fra Stadsgraven (mod Vest) til Ladbro (Nr. 22 siges nemlig at ligge »prope Lathbro«); men Dr. N. havde dog den Gang allerede oplyst (S. 113-14), uden at Hr. J. med et eneste Ord har søgt at imødegaa Rigtigheden af hans Stedsangivelser, at allerede Nr. 13 i en anden Optegnelse (K. D. II, 15) siges at ligge Øst for Ladbro, at Nr. 17 kaldes Hjørnegaarden (?) ved Ladbrostræde (curia acialis juxta Lathbrostræde, K. D. II, 12), at Nr. 18 siges (K. D. II, 16-17) at ligge ved Siden heraf »ad austrum in vico Laadbrostræde«. Nr. 22 selv siges i et Pantebrev fra 1393

at ligge »ved Stranden« (circa mare) og Vest for Jordebogens Nr. 24 (K. D. I, 129). Nr. 20 er Antvorskov Klosters Grund (fundus); 1407 kaldes denne endnu kun »(Antvorskov) Klosters Gods« ved Ladbro, og nogen Gaard har her saaledes neppe endnu været opført. — Heraf har Dr. N. sluttet, — som det synes med Rette —, at Jordebogen her opregner Grundene paa begge Sider af Ladbrostræde og at denne har haft Strækning fra Vest til Øst. Det er muligt, at »Ladbrostræde« kun har været brugt om det korte Stræde, der førte op fra Broen og som senere har fortsat sig i østlig Retning under Navnet »Læderstræde«; men noget sikkert tror jeg ikke kan afgjøres herom, og hvad der i saa Fald har været Øst herfor endnu omtrent ved Aar 1400, vide vi ikke.

Allerede det ovenfor anførte Brev fra 1419 (K. D. I, 148) viser, at der i Ladbrostræde (eller den vestlige Del af det kort efter forekommende Læderstræde) strakte sig Grunde fra Strædet ned mod Stranden; at det samme fandt Sted i den østlige Del af Læderstræde, i St. Nikolai Sogn, der begyndte ved Hysekebro og Hyskenstræde, ses af et Brev fra 1428 (K. D. I, 156), hvor en Gaard siges at strække sig i Længden »fra Stranden og til Læderstrædet« og i Breden at være 12½ sjællandske Alen; i et Brev fra 1425 (K. D. I, 154) fastsættes om en Gaard ved Stranden (»circa mare«), som tilhørte Vor Frue Kirke, men neppe nærmere kan stedfæstes, at den Del af Gaarden, der ligger nærmest ved Stranden, skal opbygges paa lignende Maade som Naboens Gaard ved Stranden, og den Del af Gaarden, som vender ud mod den Nord for liggende Gade (circa plateam borialem) skal efter Evne udbedres.[1]) Nuværende

[1]) Maaske samme Frue Kirkes Gaard, som 1527 (K. D. IV, 419) betegnes som »liggende ved Stranden Norden ud med Gaden i Vor Frue Sogn ... med sin rette Tilliggelse mellem begge Gader«; maaske Jordebogens Nr. 36, ved Hysekebro, smlgn. K. D. II, 14.

Nr. 46 ved Gammelstrand strakte sig ligeledes »fra Stranden udi Nør med tvende Vaaninger udi Læderstrædet« (K. D. III, 30.) — Disse Exempler, der kunne suppleres med flere lignende[1]), vise tilstrækkelig, at Grundene fra (Ladbro og) Læderstræde have strakt sig helt ned til Stranden; her har paa de forholdsvis smalle Grunde ligget langstrakte Gavlbygninger, men oprindelig med Façaden mod Ladbro- (Læderstræde osv.), medens der ud mod Stranden ikke oprindelig har været nogen egentlig Gade, men Lossepladser og Ladepladser for hver Gaard, eller ubebyggede »Jorder« eller »Grunde«, hvoraf der endnu i Jordebogen fra 1370 i Strækningen fra Vest helt hen til Nikolai Kirkegaard findes flere end af Gaarde (curiæ), maaske ogsaa Pakhuse osv. Jeg skal i den Henseende atter henvise til, at der i Kristoffer af Bajerns Stadsret endnu findes Forbud mod, at nogen maatte lægge sit Skib i Vinterleje ind for anden Mands Dør, ligesom Kristiern I 1461 paabyder, at enhver skal holde sit Bulvirk færdigt for sin Jord eller Gaard ved Stranden (K. D. I, 199), hvilket ikke tyder paa, at her endnu har været en almindelig Gade. Endnu 1511 bortskjøder Byen et Fortov ud mod Stranden (ved Rønnovernes Gaard) til den bag ved liggende Gaard (K. D. I, 287, jfr. 370).[2])

Af Jordebogen og af Skjødebrevene fra de nærmeste Aartier før og efter Aar 1400 faar man, — saa synes i al Fald mig — det Indtryk, at hele dette Parti ved Stranden endnu har ligget i en temlig uordentlig Tilstand. Selv de mod Stranden løbende Stræder synes ikke at have været stærkt bebyggede. »Hysekestræde«, der oprindelig havde Navn af de Smaahuse (Retirader), der laa ved »Hysekebro«,

---

[1]) f. Ex. K. D. III, 68 (1627); IV, 708-9 (1592).

[2]) Om en Gang eller et Stræde, der endnu 1524 fører fra Sisehuset »fra Gaden og ned i Stranden«, se K. D. I, 305; II, 333. Endnu 1523 ff. bortskjøder Byen Jorder ved Stranden, K. D. I, 333; 336; 339; 397.

faar saaledes senere Navn efter Raadmand Lars Vinner, der forekommer fra 1398 til 1423, og som havde Hus, Jord og et Par Boder her (K. D. I, 180 ff.); nogen tidligere Bebyggelse af Strædet kjendes ikke. »Strandbadstuen« laa paa Hjørnet af Ladbro-(Kompani-)Stræde og nuværende Badstustræde. At Stranden i ældre Tid har strakt sig højere op end senere, derpaa synes saaledes alt at tyde, de lokale Forhold, de fundne Baade osv. Nogen sikker Betegnelse af en Gade ved Stranden forekommer endnu ikke ved Aar 1400, men først et hundrede Aar senere[1]), selve Navnet »Strandgaden« først 1559 (K. D. II, 313). Men en Begyndelse til en saadan Udvikling har der maaske allerede været omtrent ved Aar 1400 eller lidt tidligere.

Men er det vanskeligt at danne sig et klart Billede af Strandpartiets Udseende ved Aar 1400, hvad skal man saa sige om Forholdene ved Aar 1200 eller tidligere? Hvad der saa end har ligget eller ikke ligget paa Jordebogens Tid, saa véd man alligevel ikke det mindste om, hvad der har været før eller paa Absalons Tid. Og naar Jordskyldkvarteret skal have nogen Betydning for Fastsættelsen af den gamle Stad før Absalons Tid — hvilket det aldrig kan —, nu vel, saa tag Konsekventserne, at den gamle Stad ikke blot har strakt sig over Nikolai Sogn til Hyskenstræde, men helt hen til Bygrænsen mod Vest; thi lige hertil ydedes Jordskyld; dog herom henviser jeg til mine tidligere Ytringer (S. 559).

For mig har forøvrigt hele Spørgsmaalet om Strandens Udstrækning paa denne Kant i ældre Tid kun meget ringe Vægt. Jeg er derfor baade tidligere og nu gaaet noget løsere hen derover, især da jeg ikke kan erkjende, at Hr. J. her har ført noget Modbevis mod Dr. N.'s saakaldte »Paastande«. Den største Betydning af dette Spørgsmaal er,

---

[1]) Jfr. S. 253, Anm. 1 og K. D. I, 370.

saa vidt jeg kan skjønne, væsentlig kun, at man kommer til at sætte den ældste Bebyggelse paa denne Kant noget længere frem eller tilbage i Rummet. Det er derfor ogsaa, som Hr. J. bemærker (S. 292), med Hensyn til Sikkerheden mod Vikingernes Angreb af ringe Vægt, om man sætter den ældste Bebyggelse noget længere frem eller tilbage; Vikingerne maatte man ganske rigtig finde sig i eller værge sig imod, hvor man saa var ved Kysten. Men det er heller ikke af den Grund, at Dr. N. eller jeg har anset det for rimeligst at sætte Bebyggelsen højere oppe. Dr. N. gaar jo ud fra, at der før Absalons Anlæggelse af Borgen slet ingen stadig og varig Kjøbstad var, men kun en Landsby, paa hvis Strand der var en Markedsplads, der paa visse Tider af Aaret søgtes af Kjøbmændene, nemlig paa Sildefiskeriets Tider, og denne Landsbys Beliggenhed har han naturligst søgt ved Frue Kirke, som efter hans Opfattelse er Havns oprindelige Sognekirke. Ogsaa jeg har, idet jeg gaar ud fra Havn som en oprindelig Landsby, anset det for rimeligere at søge dennes Plads noget højere oppe i Landet end nede ved Kysten, men har med Hensyn til Byens Karakter før Anlæggelsen af Absalons Borg udtrykt mig mere usikkert, idet jeg mener, »at hvor vidt Byen er kommen i sin Udvikling, før Absalon anlagde sin Borg, det vide vi ikke og kunne vi ikke vide; alt tyder dog paa, at hvis der allerede den Gang har været en Begyndelse til en Handelsstad, saa har den været meget ringe og ubetydelig« (S. 560), men har for øvrigt indrømmet (S. 558), at det følger af sig selv, at det ældste betydeligere Handelskvarter har været ved Stranden og Havnen. Ingen af os har saaledes ment, at den oprindelige Handelsstad (Kjøbstad) laa sikrere ved Frue Kirke end ved Nikolaj Kirke, og det er Handelsstaden, som det her kommer an paa, ikke en oprindelig Bebyggelse overhovedet. Herved føres vi over til det sidste Punkt hos Hr. Jørgensen:

III. Havn før Absalon.

Hvad Pavebrevets Udtryk »Castrum de Hafn« angaar, maa jeg endnu hævde min tidligere Opfattelse heraf, at det ikke gaar an i dette Udtryk blot at tænke paa den Borg, der skal have været til før Absalons Tid. Hr. J. overspringer her i sin Gjengivelse baade af det latinske Brevs Skelet og af min Fortolkning af Brevet hele Mellemledet, Absalons Gave af Castrum de Hafn til Roskilde Bispestol med udelukkende Besiddelse heraf i sin Levetid. Tages dette Mellemled med, kan jeg ikke se, at Brevet indeholder andet end: »Castrum de Hafn«, som Kong Valdemar i sin Tid har givet dig og som du paa visse Betingelser har skjænket til Roskilde Bispestol, bekræfte vi (dig), under Forudsætning af din retslige Adkomst hertil, Besiddelsen af, tilligemed alt dens Tilliggende, nemlig selve Byen Havn osv.« Jeg benægter endnu, at der i Brevet udtrykkelig staar, at Kong Valdemar har skjænket Absalon »en Borg med dens Tilliggende«, saa at man heraf med Sikkerhed kan udlede, at Kong Valdemar har skjænket Absalon baade en alt bestaaende Borg og en Stad. »Villa« kaldes Havn ganske rigtig endnu paa Valdemar Atterdags Tid og endnu senere; men det kan dog ikke være Hr. J. ubekjendt, at »villa« i de samtidige Breve bruges selv om de ubetydeligste Landsbyer, f. Ex. om Tjæreby eller de nedlagte Smaabyer ved Esrom[1]), saa at man af Udtrykket »villa« ikke kan slutte det mindste om Byens Beskaffenhed. Hr. J. har vistnok givet en rigtigere Oversættelse og Fortolkning af et Par juridiske Udtryk i Brevet end jeg tidligere, og Udbyttet heraf har jeg søgt at gjengive i min ovenfor anførte Redegjørelse for Brevets Indhold og Tanke; men forøvrigt forekommer det mig ikke, at han har gjendrevet min Opfattelse af Udtrykket »Castrum de Hafn« som Betegnelse for det

[1]) O. Nielsen, Codex Esromensis S. 87.

hele, opnævnt efter den Borg, der fandtes en Snes Aar efter den oprindelige Overdragelse til Absalon og som da var hele Kastellaniets Midtpunkt. Hr. J. anfører en Analogi fra en pavelig Bekræftelse af Esrom Kloster af Aar 1178; men denne Analogi synes snarere at tale for end imod min Opfattelse; thi først gives en Bekræftelse paa Klostret i dets Helhed, som Institution, derpaa paa de enkelte Bestanddele, selve Stedet, hvor Klostret staar, de forskjellige Smaabyer osv.[1]). Paa samme Maade gives i det kjøbenhavnske Pavebrev først en almindelig Bekræftelse paa det hele, derpaa alt Kastellaniets Tilliggende (cum omnibus pertinentiis suis), nemlig selve Stedet, hvor Borgen laa (villa ipsa de Hafn) osv. Hvad Absalons Borgfoged Nicolaus havde erhvervet til, regnes ogsaa med til Tilliggendet, og det kan da i hvert Fald ikke være medindbefattet i Kong Valdemars Gave. At forøvrigt »castrum de Hafn« i flere Breve ligefrem bruges om selve Byen Havn (Borgen medindbefattet), har jeg allerede tidligere gjort opmærksom paa, og saaledes bruges, som jeg ogsaa har anført, »castrum« i Middelalderens Latin ofte slet og ret i Betydningen By. Skal Brevet tages fuldt »realistisk« — efter Hr. J.s Opfattelse af dette Begreb —, hvor bliver saa Absalons nyanlagte Borg af? Saa faar Absalon en Bekræftelse paa Kong Valdemars tidligere Borg, men ikke paa sin egen.

Man bliver dog tilsidst led og kjed af denne evige Fortolkning af tvivlsomme Steder, til hvis fulde Forstaaelse vi savne de nødvendige faktiske Forudsætninger. Lad os, for et Øieblik, indrømme Hr. J. Rigtigheden af hans Fortolkning baade af Pavebrevene, af Tiendebrevet, ja selv af Saxes »Nyanlæget af en Borg« — thi andet og mere ligger der ikke i Udtrykket (novo castelli fundamento) —, og lad os saa se, hvad Billede vi faa, ikke af »det ældste« Havn, thi det er altid et noget elastisk Begreb, men af Havn, som

---

[1]) Ibid. S. 5.

det var, da Absalon kom i Besiddelse deraf, og saa længe han endnu var Roskilde Biskop.

Yderst mod Øst, i nuværende Vingaardstræde, finde vi da paa et Næs eller en Ø en »Borg« (Østergaard), hvis Tilværelse rigtignok ingen har haft nogen Anelse om uden Saxe, der ikke en Gang nævner den, og Hr. J. selv, men som Saxe, hvis han overhovedet har kjendt den, og Hr. J. ere fuldstændig enige om, overhovedet slet ingen virkelig Betydning har haft; thi Saxe siger udtrykkelig, at Absalon ved sin ringe Befæstning paa Holmen (exigui munimenti præsidio) først gjorde Egnen (situm) og det nærliggende Hav sikkert, og Hr. J. indrømmer (1872, S. 267), at den paa Grund af sin Beliggenhed var »ude af Stand til at beskytte den By, som fremstod paa dens Grund.« Denne »Borg« er det næsten ikke Umagen værd at strides om. — Noget derfra træffe vi en rimeligvis gammel og uanselig (Træ-) Kirke, St. Nikolai Kirke, som Sognekirke for en oprindelig Landsby Havn og dens tilliggende Smaabyer (Serridslev osv.), adskilt, som det synes, fra Østergaard ved en Vig eller et Sund; thi Stranden synes paa dette Sted at have skaaret sig langt ind i ældre Tid (Dybensgade osv.). Dernæst træffe vi i denne Egn, efter al Rimelighed, en Havneplads (Gamlebodehavn), men om der i Virkeligheden allerede den Gang har ligget stadig staaende »Boder« eller Bygninger, vide vi ikke. I Nærheden af Sognekirken og Havnen maa vel saa ogsaa »Byen« have ligget, vel at mærke, »en oprindelig Landsby«; thi derom er jo alle enige, i det mindste siden 1877, at Havn var en oprindelig Landsby. Ja denne »Landsby« maa det være Fremtidshistorikeren forbeholdt at skaffe bort; vi kunne ikke blive af med den; ligesom man tror at være fri for den, stikker den Hovedet op af Bøtten, ligesom Nissen, der flyttede med, og siger nok saa fornøjet: »Jo, her er jeg; jeg er ogsaa med!« — Gaa vi saa lidt længere frem i Tiden, se vi Bisp Peder anlægge en stor og statelig Stenkirke midt paa Absalons udtrykkelig ham for-

beholdte Jordegods, midt paa Havns Bymark, — der, hvor man netop skulde tro, at Bønderne i Landsbyen Havn bekvemmest og naturligst kunde have faldet paa at anlægge deres Gaarde og deres gamle Kirke, fremfor nede ved Stranden, paa et Næs eller maaske endogsaa en Ø.

Dog, hvor mange Muligheder er her ikke at opstille! Vi have jo at gjøre med »ualmindelige Tidsforhold« og »ualmindelige Mænd«; det »naturlige« er her ikke ret paa sin Plads. Jeg skal derfor ikke gaa videre; jeg skal ganske tørt slutte med den prosaiske Bemærkning, at saa længe man kunde anse Havn for en oprindelig Handelsplads, opstaaet paa Serridslev Strand, var det nemt nok at lægge dens oprindelige Bebyggelse ved Stranden og Nikolai Kirke; men efter at Dr. Nielsen har slaaet »den oprindelige Landsby« fast, gaar det ikke slet saa nemt. Jeg tror derfor ikke at have gjort Hr. J. »i høj Grad Uret« ved at fremhæve den store Forskjel, der var mellem hans Indlæg 1872 og 1877; thi Fastsættelsen af den oprindelige Bymark maatte tvinge Hr. J. til at tage helt ny Udgangspunkter, og jeg »bebrejder« ham ingenlunde, at han har opgivet noget af sit tidligere, — nej tvertimod, og naar jeg skal have forset mig ved i min Indledning at have undladt en faktisk Oplysning, »hvis Betydning en Historieskriver ikke burde have overset«, nemlig at d'Hrr. N. og J. paa de forskjellige Tidspunkter have haft forskjelligt Stof til Behandling, saa tror jeg ikke, at nogen opmærksom Læser kan have faaet det Indtryk af min Indledning, at d'Hrr. N. og J. have arbejdet med samme Materiale. Jeg har anført Aarstallene for hvert Indlægs Fremkomst, og jeg har udtrykkelig bemærket, at det var efter flere Aars Mellemrum, anvendte bl. a. til nye nøjagtige Undersøgelser af Kjøbenhavns ældre Topografi (S. 499), at Dr. N. imødegik Hr. J's første Indlæg, og et lignende Udtryk (»nye topografiske Undersøgelser«) findes atter paa den følgende Side, og i mine almindelige Bemærkninger (S. 495) karakteriserer jeg Dr. N. netop som

en Gransker, der ved sine utrættelige Arkivstudier har skaffet sig et nøje Kjendskab til Kjøbenhavns Topografi. Heri forekommer det mig, at der ligger en tilstrækkelig Betegnelse af, at Hr. J. i 1872 og Dr. N. i 1875 ikke have arbejdet over samme Stof.[1])

»Vi komme vistnok til i Historien ligesom i den enkeltes Liv at give nogen Plads for det ikke ganske almindelige«, saaledes begynder Hr. J. sin Slutningsbemærkning (S. 298). Det troede jeg, at man allerede for længst var kommen til. Der er vistnok ingen af os, der hidtil have haft med denne Sag at gjøre, der har »mødt med et Smil« overfor »ualmindelige Tidsforhold« og aller mindst overfor »ualmindelige Mænd«, hvor vi virkelig have truffet dem. Det er ikke overfor Absalon eller hans Tid, at vi have trukket paa Smilebaandet, eller maaske rigtigere: noget vantro rystet paa Hovedet. Men Absalon rager i den Grad ved sin Storhed op over det almindelige, har tegnet sig selv med saa store Træk, at han ingenlunde trænger til vor Bistand for at blive endnu større. Han har hidtil staaet for vor Bevidsthed, i al Almindelighed, som Kjøbenhavns Stifter. Ved Hr. J.s første Indlæg (1872) svandt han som saadan næsten bort fra vort Blik; ved det senere Indlæg (1877) blev han til en Stifter af en »Nystad«. Billedet af ham er derved blevet fordunklet, og naar man saa ikke kan erkjende, at det nye Billede staar paa fast Grundlag, saa er der al Grund til efter Evne at nedlægge en Indsigelse herimod.

---

[1]) En anden lille velment Tilrettevisning om hvad jeg »burde« eller »ikke burde« have gjort, skal jeg her ikke indlade mig videre paa, nemlig det »urigtige Citat«, hvor Urigtigheden synes væsentlig at indskrænke sig til Ordene »erklære som sin Overbevisning«, thi »erklære« findes ikke i Aarb. 77, S. 279-80, men: »jeg for min Del er aldeles overbevist om . . . .« Dette er dog noget mere end blot at afvise Dr. N.'s Parallel. — Det vilde neppe have faldet mig vanskeligt at komme med lignende Tilrettevisninger til Hr. J.; men de vedkomme Sagen saa uendelig lidt.

Dette er for mig Hovedsagen i den hele Strid. Om den ældste By har ligget der eller der, om Nikolaj Kirke eller Frue Kirke er ældst, er mig i og for sig en fuldstændig ligegyldig Sag. Vel mener Hr. J., at Sagen faktisk er afgjort ved, at Dr. N.s Opfattelse er nedlagt i hans Hovedskrift om Kjøbenhavn og i Traps Beskrivelse; men i vore Dage er der mange andre Veje, ad hvilke den historiske Kundskab trænger ud til Folket. Hvad der i den videnskabelige Diskussion endnu staar som en Gisning, der trænger til Kritikkens lutrende og prøvende Ild for at blive et fast Grundlag, hvorpaa der kan bygges videre, det gaar ofte øjeblikkelig eller hurtig over i den almindelige Bevidsthed som en Kjendsgjerning. Det lille »Rimeligvis« eller »Maaske«, der staar at læse i eller mellem Linierne, svinder saa uendelig let bort. Paa den Maade er vor historiske Overlevering fra Fortiden bleven stærkt tilgroet med Mos. Det er vor Tids Fortjeneste at have søgt at skrabe Mosset bort, for at Stenene, som have været tildækkede deraf, kunne træde tydeligere frem; men lad os vel vogte os for at bygge alt for hurtig op igjen, at vi ikke skulle efterlade vore Efterkommere maaske et endnu større Arbejde med at rydde op mellem et nyt Moslag eller en frodig Vææxt af uvedkommende Slyngplanter. Her er Forskjellen mellem, hvad jeg har kaldt en realistisk Historiegranskning, der fordrer positive Beviser, og en mere idealistisk Retning, der drager sine Slutninger vel hurtig »aus der Tiefe des innern Bewustseins«, som det en Gang hed med en tysk Frase. Det er her ikke Stedet til at komme nærmere ind paa disse Begreber; her skal jeg indskrænke mig til at bemærke, at ind under Historiegranskningens Fordringer ogsaa hører Undersøgelsen af, hvor meget eller hvor lidt der ligger i Kildernes Udsagn; thi et Bevis er ikke positivt, før det har vist sig ikke at være negativt. Hele denne Proces hører ind under Historiegranskningen, der er en rent videnskabelig Akt, der i og for sig intet har med Kunst eller Poesi at gjøre;

Historieskrivningen er derimod en Kunst, hvor det gjælder om af de sikkert vundne Resultater ved Fantasiens skabende Magt at gjenfremstille en svunden Tid eller Personlighed, saa at Billedet bliver saa levende og anskueligt som muligt for Beskueren, uden derfor at give mere, end der ligger i Kilderne.

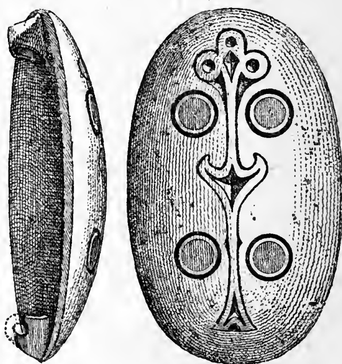
Og hvad nu den foreliggende Sag angaar, saa kommer jeg endnu til det samme Resultat som tidligere, at vi intet med Sikkerhed kunne sige om Havns Tilstand, da Absalon anlagde sin Borg, og at den nyere Granskning her har indladt sig paa et Spørgsmaal, som den ikke kan løse. Thi det betænkeligste ved Sagen er, at selv om man indrømmer Hr. J. mange af de enkelte Beviser, ja hele hans Fortolkning af de faa Vidnesbyrd, som vi have om Havn fra Absalons Tid, saa stiller Sagen sig derfor ikke anderledes. Selv om Frue Kirke er nyanlagt af Bisp Peder paa Absalons Tid, saa bevises herved dog i og for sig intet om Byens Tilstand før Absalon. Vi vide ikke, paa hvad Tid Tiendebrevet er udstedt, om det er udstedt kort efter at Absalon blev Ærkebiskop eller i hans Dødsaar. I Tidsrummet fra c. 1167 til 1201 er der Tid nok til, at Byen kan have udvidet sig saa stærkt, at en ny Kirke kunde anlægges. Alt, hvad der skal give Billedet Fylde, er Laan fra langt senere Tider. Kun ét vide vi, at det er Absalon, der har gjort det muligt, at Kjøbenhavn kunde voxe og trives som en Stad, og derfor har man med Rette altid anset ham for Kjøbenhavns egentlige Stifter. For øvrigt tillader jeg mig endnu at blive staaende ved »Doktorens non liquet«, og er mit Synspunkt i denne Sag Hr. J. »noget vel snævert«, saa er hans mig noget vel vidt. Og hermed skal jeg afslutte mine Bemærkninger om det ældste Kjøbenhavn, forhaabentlig for stedse.

Skrevet i Februar 1882.

EN SPÄNNBUCKLA FRÅN LÖDDEKÖPINGE SOCKEN.

Bifogade figur visar en enskalig oval Spännbuckla, funnen under sistlidne år vid plöjning af förut odlad mark inom Löddeköpinge socken, Harjagers Härad, Malmöhus län — Skåne.

På spännet ses ett med stor omsorg ingraveradt blomlikt ornament, som, på midten utsvällande till ett bladlikt utskott på hvardera sidan, slutar med ett klöfverblad. Fyra med mörkblå glasfluss fylda rundlar omgifva detta, sittande parvis två nära klöfverbladet, de öfrige två midt emellan de bladlika utskotten och nedre ändan af ornamentet.

Möjligen finna vi här en öfvergångsform mellan en tidigare och senare periods, då den ursprungliga formens enkla midtelfåra kan tänkas hafva utbildats till detta blomlika ornament, hvartill sedan de till en följande period hörande rundlarne slutit sig.

Spännet, hvarå nålen saknas, är försedt med enkelt på kanten sittande nålfäste, är 46 millimeter långt och 27 millimeter bredt, samt har, enligt af Professor C. W. Blomstrand godhetsfullt verkstäld analys, följande kemiska sammansättning:

Koppar	87.09.	Tenn	9.83.
Zink.	1.66.	Bly	1.42.

Spännbucklan förvaras i undertecknads samling af Skånska Fornsaker.

Landskrona i Juni 1879.

Gomer Brunius.

NOGLE DANSKE MØNTER FRA MIDDELALDEREN I FREMMEDE SAMLINGER.

AF SOPHUS BERGSØE.

Ved at besøge de offentlige Møntsamlinger i Udlandet vil man finde, at de antike Mønter, som ved deres Skjønhed, deres Mængde og lette Forstaaelighed tidligt lagde næsten udelukkende Beslag paa Møntforskernes Opmærksomhed, endnu stadig spille Hovedrollen; imellem dem findes de store, stærkt søgte Kostbarheder; paa deres Omraade staaer Kappestriden mellem de store Cabinetter[1]. I anden Række og temmeligt langt bagefter komme Landets egne Mønter; nogen videnskabeligt anlagt og almindelig Samling af Mønter fra Middelalderen synes man endnu ikke at have Interesse for, og jeg troer, man træffer en saadan bedst i Kjøbenhavn, navnlig fremstaaet ved *Thomsens* og *Herbsts* fortjenstlige Anstrængelser i denne Retning. Man maa derfor ikke vente i Udlandet at finde de forskjellige Suiter af danske Mønter fra Middelalderen blot nogenlunde repræsenterede og endnu mindre troe, at der er skjænket dem saa megen Opmærksomhed, at de ligge i nogenlunde Orden; man maa være glad ved at kunne undersøge, hvad der rent tilfældigt er indkommet til Samlingerne og ved at finde disse Mønter i nogle Skuffer planløst lagte til Side som ikke vedkommende det, hvormed man egentlig beskjæftiger sig.

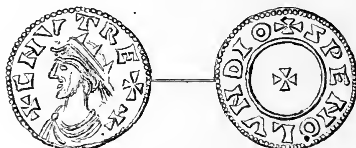
---

[1]) Berlinercabinettet har saaledes, siden Krigen med Frankrig, anvendt omtrent 3,000,000 Mark til Indkjøb af, mest antike, Mønter, uden endnu at naae Cabinetterne i Paris og London.

Nu er det imidlertid saa overordentligt heldigt for den danske Numismatik, at vore Mønter, om end i ringe Antal, jevnlig forekomme i de Fund, af mest angelsachsiske og tydske Mønter fra ellevte Aarhundrede, som i Mængde fremdrages i Landene omkring Østersøen, og at en stor Del af disse Fund ere blevne indkjøbte af de offentlige Samlinger, hvorved de indblandede danske Mønter ere reddede for Undersøgelsen. Da dette Forhold alt tidligere var mig bekjendt, søgte jeg paa en Reise i Efteraaret 1878 at vinde Kjendskab til de Mønter, som man ikke havde fundet her hjemme, og som enten vare fuldkommen ubekjendte eller kun løselig beskrevne i fremmede Fundberetninger. Navnlig i Møntsamlingerne i Stockholm, St. Petersborg og Berlin maatte jeg haabe at finde noget Nyt. I det Følgende er der gjort rede for en Del af, hvad jeg fandt, idet jeg af det store nye Materiale har valgt Stykker, som enten ere af større Betydning for den danske Numismatik, eller som turde have en mere almindelig Interesse.

Danske Mønter fra Knud den Store.

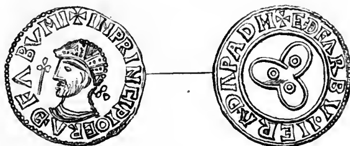
No. 1. CNVT REX. Kongens Brystbillede tilvenstre med takket Diadem. [Indskriften begynder og ender med et lille Kors.] Rev. ✝SPEN OLVNDIO. I Midten et lille Kors[1]. Unicum i Stockholm.

[1]) Denne Typ er usædvanlig og vel næsten ukjendt for Knuds Mønter, men viser sig paa Mønter fra Edward Confessor; se saaledes Hildebrand's Anglosachsiska Mynt Tab. 8, første Mynt fra Edw. Conf.

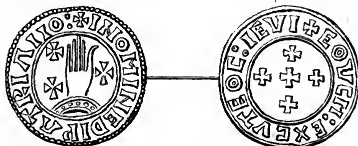
Møntmesternavnet SPEN, SVEIN forekommer i danske Fund først paa Mønter fra Magnus den Gode og derefter paa Mønter fra de to følgende Konger, Svend Estridsen og Harald Hein. I svenske Fund forekommer det, som ovenstaaende Mønt viser, alt under Knud, og senere ville vi faa Lejlighed til at see, at det ogsaa er sandsynligt, at det i Sverig forekommer paa Mønter fra Hardeknuds Tid.

No. 2. ✠ IN PRINCIPIO ERAD FABVIII[1]). Kongens Brystbillede med takket eller stribet (kronet?) Hjelm tilvenstre; foran et Scepter med 3 Kugler ved Spidsen. Rev. ✠ EÐFARB VM ERAÐ APADM. Baandslyngning.

Denne interessante Mønt, der indeholder Begyndelsen af Johannis Evangelium, »In principio erat verbum, et verbum erat apud deum«, findes i Stockholm og i en dansk Privatsamling[2]), men mangler i den Kongelige Mønt- og Medaillesamling i Kjøbenhavn. Mønten kan med Sikkerhed henføres til Slagelse[3]).

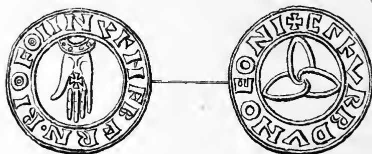
No. 3. ✠ INOMINE DI PATRIAIIO : (In nomine dei patris Amen); en aaben Haand mellem 3 smaa Kors. Rev. ✠ EOV ᒪM : EXᒪVTEOᒪ : IEVI. Et lille Kors omgivet af 4 andre. Unicum. Stockholm.

1) Cfr. Aarb. f. n. O. 1875. Pag. 179. I.
2) Apotheker Benzons Samling.
3) Cfr. Indskriften paa Korset i Ruthwell, Aarb. f. n. O. 1836—37. Pag. 271. Fuglen der antager jeg for Evangelisten

Det interessante ved denne Mønt synes mig den Omstændighed at være, at vi her træffe »in nomine dei PATRIS« sammen med den udstrakte Haand, der i de første christne Tider brugtes som Tegnet for Gud Fader eller 1ste Person i Treenigheden[1]). Reversens Omskrift er degenereret; den har formodenlig i sin oprindelige Form været af religiøst Indhold. Hvor denne interessante Mønt er præget, om i Ribe eller Lund, er vanskeligt at sige; dens høje Vægt, henimod 1,50 gr., tyder paa, at den er meget gammel, sikkert ældre end Aar 1020.

No. 4. Indskriften degenereret: RIOFOIINVLNFBFRN; en Haand, som paa No. 3, men med et lille Kors i Fladen. Rev. Baandslyngning. Indskriften degenereret: ✠ CΓ⊢VRB DVNOEONI. Unicum. Upsala.

Denne Mønt synes nøje beslægtet med foregaaende og er fra samme Tid. Det synes mig klart, at Forestillingen forener Betegnelsen for 1ste og 2den Person i Treenigheden, Gud Fader og Gud Søn[2]). Forbindelsen af Haand og Kors er ikke ualmindelig, idet Straalerne, som udgik fra Haanden, omdannedes til et Kors, hvorpaa Haanden syntes at hvile. Dette forekommer ofte i en senere Tid, hvorimod den her omtalte ældre Forbindelse af de to Symboler ikke er uden Interesse for den christelige Symbolik.

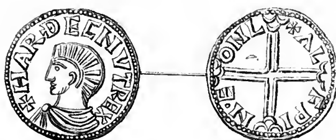
Johannis Ørn, som vi maaske hos os finde paa Mønter fra Magnus og Erik Ejegod.

[1]) Cfr. Didron Icon. chr. pag. 175. — Liber formularum spiritualium Cap. I: »per Manum Domini ipsius potestas demonstratur«.

[2]) Cfr. Johannis Evangeliet Cap. X. 30 og 38. Hildebrand's Anglosachsiska Mynt Tab 3, Typ B af Æthelræd II's Mønter,

Hardeknud.

No. 1. ✠ HARÐECNVT REX. Kongens Brystbillede tilvenstre. Rev. ✠ ALFPIN ◦ E ONL. Unicum. Stockholm.

Denne Mønt udmærker sig ved sit smukke Arbejde. Skjoldet, som i Almindelighed ledsager Hardeknuds Brystbillede paa hans danske Mønter, mangler her, og Adversen minder en Del om Møntmesteren GAMELS Mønt i den kongelige Mønt- og Medaillesamling i Kjøbenhavn.

No. 2—5.

Ovenstaaende Afbildninger vise 2 Advers-Stempler med Kongens Brystbillede, hvert med 2 forskjellige Reverser:

---

har en Forening af Haanden og A — ω; det er aabenbart 1ste og 2den Person i Treenigheden. Paa Typ B 3 forsvinder Betegnelsen (A — ω) for 2den Person, men Haanden, som ved de andre Typer er uden anden Ornamentering end Buer for at antyde Skyer, fremtræder her, i Overensstemmelse med ovenstaaende, med et lille Kors paa Haandleddet.

I a, Adv. ✠ NAR ✠ CNVT ✠ Rev. ✠ ALFNOÐONL. Unic. Stockh.
» b, — samme Stempel. — ✠ OV : ÐENCARLONLV. Unic. Kjøbenhavn.
II c, — HARÐECNVT — Stempel I. a Unic. Stockh.
» d, — samme Stempel. — ✠ NCRONLVDOÐÐ. Findes begge Steder.

Jeg maa udtrykkelig gjøre opmærksom paa, at de to Adverstyper under I og II ikke alene have samme Tegning og Forestilling, men at forskjellige Detailer godtgjøre, at de ere prægede med samme Stempel. Adversen I a er altsaa aldeles lig Adversen I b, og samme Forhold finder Sted mellem Adverserne II c og II d. Det har altsaa sikkert været Tilfældet, at Alfnoth har benyttet Othincars Adversstempel, og Othincar Alfnoths, og dette er skeet to Gange. Til de to Advers-Stempler finde vi, at Alfnoth har benyttet samme Revers, hvorimod Othincar har benyttet et Reversstempel d, hvis Typ ansees for sikkert dansk, og et andet, b, hvis Typ regnes for afgjort engelsk. Dette har bevæget Hildebrand[1]) til at henføre Mønten I b til England. Sees hen til det oven berørte Sammenhængsforhold, samt endvidere til, at Møntmesteren Othincar[2]) ellers er godt kjendt i Danmark, hvorimod han er næsten ukjendt i England, og til at Reverstypen, — hvis fuldkommen engelske Snit rimeligvis har bragt Hildebrand til at ansee Mønten for engelsk, — sikkert har været brugt i Danmark under Kong Magnus[3]), synes der mig at være al Anledning til at henføre Mønten b til den danske Prægning[4]). Hvis man vil indvende herimod,

---

[1]) I hans Angl. Mynt. Pag. 250.

[2]) Formen Outhencarl er sikkert dansk; vi træffe den paa en Mønt fra Sven Estridsen OVÐNCARL ON OÐSVIIDI. Cfr. Beskr. Tab. III, LXXIX, LXXX.

[3]) Antikv. Tidsskrift 1846. Pag. 51.

[4]) Med al Anerkjendelse af B. E. Hildebrands fortrinlige Catalog over de angelsachsiske Mønter i det Kongelige svenske Møntcabinet, være det mig tilladt at gjøre den Bemærkning, at

at dens Forside er engelsk, vil jeg nævne, at jeg — ligeledes i Stockholm — fandt et Unicum med samme Adverstyp og med gjennemgaaende blankt Kors med Halvmaaner i 1ste og 3die Feldt paa Reversen, samt Omskriften (No. 6) ✠ TOOCI : ON LVDI. Destoværre er mit Staniolafslag af denne sidste Mønt ved et Uheld blevet noget beskadiget, saa at jeg ikke med Sikkerhed kan afgjøre, om Adversstemplet er det samme som I. Jeg troer det imidlertid, og hvis det viser sig rigtigt, ville vi her have tre Møntmestre, Alfnoth, Othincar og Toke, der have benyttet samme Adversstempel med Kongens Billede og Indskrift. Det ligger nær at antage, at dette var begrundet i et eller andet bestemt Forhold mellem Kongen og Møntmestrene, for Exempel som i England, hvor Afgiften svaredes ved Modtagelsen af nye Stempler[1]) eller Lignende.

Møntmesternavnet Alfnoth, som vi saae ovenfor paa de to Unica fra Stockholm, kjendte vi tidligere kun fra Knud d. Store og fra Svend Estridsen (fra Lund og Odense). Nylig har den Kongelige Mønt- og Medaillesamling i Kjøbenhavn erhvervet endnu en unique Mønt med Navnet Alfnoth fra Magnus d. Gode, og jeg kan til denne Række føje endnu et Unicum fra Stockholm:

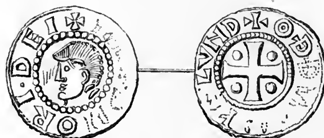
---

det større Materiale til dansk Møntforskning, der er samlet siden det kom ud (1846), vil nødvendiggjøre, at flere af Knuds og Hardeknuds Mønter overføres fra England til Danmark. Fra England har jeg været tilskyndet til at gjøre en Adskillelse mellem Hardeknuds engelske og danske Mønter fra London og Lund, men har hidtil tøvet i Forventning om Hildebrands Supplement til ovennævnte Catalog, hvori jeg med Rette turde vente adskillige Ændringer i hans tidligere Opfattelse. — Det foreligger nu, uden at det imidlertid synes, at Forfatteren seer disse Forhold anderledes end i 1829 og 1846.

[1]) Ellis, Introduction to Domes day. I. Pag. 161 ff.

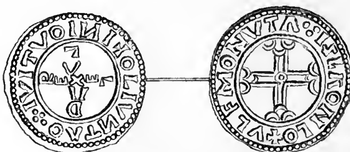
No. 7. ✠ HARÐENVT REXINO. Rev. ✠ ALFNOÐON LVND (af den saa kaldte Orme-Typ), saa at dette Møntmesternavn, hvis vi ikke driste os til at sige denne Møntmester, paa en Gang er blevet rigt repræsenteret i den danske Møntrække.

No. 8.

Ovenstaaende Mønt, af et mere tydsk end engelsk Udseende, findes som Unicum i Stockholm. Skjøndt Kongens Navn ikke anføres paa den, tvivler jeg dog ikke om, at den er fra Hardeknud, heller ikke om, at Reversen bør læses ODDENCAR ON LVND. Forsiden bærer en religiøs Indskrift, hvilken kan nu ikke med Bestemthed siges, da Mønten kun foreligger i et paa den halve Flade udvisket Exemplar. Til Pladsen kunde »ME FEC HONORI DEI« passe med Underforstaaelse af »Othincar« fra Rev. eller blot »FACTA HONORI DEI« (underforstaaet Moneta).

No. 9.

Forsidens Indskrift ulæselig, ✠ VOINI ✠ OLIVNTAO ⁘ IVI, Reversens ✠ VLF MONVTA ∴ I SLAONLO. Ulf Monuta(rius) i Slaonlo(sia), (Ulf, Møntmester i Slagelse).

Denne Mønt, som sikkert er fra Hardeknud[1]), findes som uudgiven baade i Kjøbenhavn og Stockholm. Ved nøie at undersøge det Exemplar, som opbevares det sidste Sted, saa jeg for første Gang, at Indskriften i Midtfeldtet paa

---

[1]) Cfr. Thomsens Catalog T. III, Pl. IX, No. 9871 og Tillæg til Beskrivelsen over Danske Mønter Pl. III. 39. a.

Adversen ikke er, som det tidligere har været sagt herhjemme, et ulæseligt Monogram, men en Korsindskrift af den Slags, som man navnlig træffer hos Benedictinerne. Der staaer nemlig

L
E
L V X A P
E
R

Den franske Forfatter Didron omtaler, at der i Kirken St. Peter i Dorat, paa den nordre Kirkemur, findes den samme Indskrift — der iøvrigt ikke er ualmindelig i de franske Benedictinerklostre — i Korsform, og at den har Hentydning til følgende Vers:

REX requiem Angilberto da, Pater atque Pius REX
LEX legum, vitam æternam illi da, quia tu LEX
LVX lucem semper concede illi, bona qui es LVX
PAX pacem illi perpetuam dona, es quoniam PAX[1])

Dette er Indskriften paa den hellige Angilbertus's Grav.

Vi kjende en lignende Mønt af samme Møntmester, Ulf, men med Midtindskriften

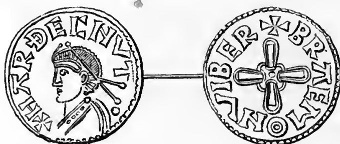

Hvis dette ogsaa skulde vise sig at være en Benedictinerindskrift, vilde det give Formodning om, at Benedictinerne, som alt ved 1030 havde faaet fast Fod her i Landet, have haft Indflydelse ved Istandbringelsen af den tidlige danske Møntning. Denne Antagelse er særdeles sandsynlig, naar man mindes Forholdene i Tydskland, Frankrig og England, hvor Kirker og Klostre alt saa tidligt sloge Mønt.

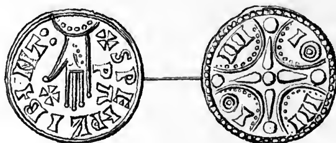
[1]) Mabillon Art. 55: S. S. Bened. secl. IV. Vita Angilberti.

No. 10. + HARÐECNVT. Kongens Brystbillede med Diadem til venstre. Rev.: + BRAEM ON VIBER. Et Kors omgivet med Slyngninger. St. Petersborg. Ermitage. Unicum.

Reversens Typ har man hidtil herhjemme anseet for absolut engelsk for Knuds og Hardeknuds Vedkommende, medens den først senere skulde være fremkommen i Danmark under Harald Hein og Knud den Hellige. Man har troet at burde fastholde denne Antagelse og har i den Anledning været nødt til at ansee ovenstaaende Mønt[1]) for en Fabelmønt, som ikke existerede i Virkeligheden. Som det vil sees af ovenstaaende Afbildning, er der ikke nogen Tvivl om Møntens Existens. Møntmesteren hedder sikkert Braem og ikke Brae, som det antoges af Thomsen og delvis i »Beskrivelsen af D M.« Anvendelsen af M for Monetarius er nemlig altfor usædvanlig paa Hardeknuds Mønter[2]), til at man i dette Tilfælde, uden Nødvendighed, tør give M'et denne Forklaring.

No. 11. + SPENDL BIΓT : aaben Haand, hvorved PAX Rev.: Omskriften bestaaer mest af Streger Zirligt Kors, der minder om Svend Estridsens Runetyp.

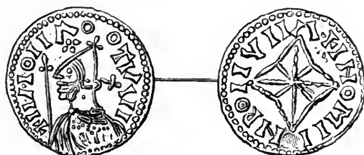
[1]) Afbildet, men slet, i Lelewel Numismatique du Moyen-âge. Pl. XIII. II.

[2]) Jeg kjender det egentlig kun paa en Mønt af Slangetypen med OSGOD M— LVND (Universitetssamlingen i Lund).

Destoværre kunne vi kun tydeligt læse Navnet Sven, som formodentlig er Møntmesterens Navn. Hvor Mønten er præget, er det umuligt at angive. Haanden findes paa Viborgmønter fra denne Tid, og Møntens Fabrik seer nok ud til at kunne være jydsk.

Ved Studiet af Middelalderens og navnlig Danmarks Numismatik maa man ikke hengive sig til den Illusion, at vi have et tilstrækkeligt, godt Materiale at arbeide med, saaledes at man med den Kongelige Mønt- og Medaillesamling og med de der opbevarede skriftlige Meddelelser, med Bibliothekerne og Geheimearkivet skulde være istand til overalt at give en klar og paalidelig Fremstilling af vor Mønthistorie. De skriftlige Overleveringer yde saa godt som Intet brugeligt, før vi naa hen til det 14de Aarhundrede, og ofte føle vi, som f. Ex. ved ovenstaaende Mønt, der kun er en forvansket Efterligning, at en hel Møntning maa være gaaet tabt for os.

Nr. 12.

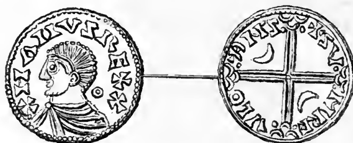

Unicum. Stockholm.

Hvad der er sagt om Nr. 11 gjælder ogsaa ovenstaaende Mønt. Paa Grund af dens Vægt (gr. 1,11) og Lødighed maa den henføres til en fjern Tid. Det er en Mønt, som er ifærd med at degenerere; Reversindskriften ✠IHOMIIN DOIIVIIΛ er dog endnu til at udtyde, nemlig som IN NOMINE DOMINI A(men).

Magnus den Gode.

✠MANVS REX ✠. Kongens Brystbillede med Kappe og Hjelm tilvenstre. Rev. ✠ SVMRF • VLO . ÐNS. Blankt Kors. Halvmaane i 1ste og 3die Felt. Unicum i Stockholm.

Brystbilledet paa Forsiden af denne interessante Mønt af Kong Magnus fra Odense er meget usædvanligt og ligner meget i Tegningen det, som findes paa en Mønt i »Beskrivelsen«, Tillæg T. IV Nr. 8, men endnu mere Nr. 1 af de her under Hardeknud beskrevne. Omskriften, der paa Bagsiden maa udfyldes SVMERFVHL OÐINSVIG, er ikke mindre interessant. Vi kjendte denne Rev. fra Sven Estridsen (Beskriv. Tillæg T. V. 119 a); det at vi nu have den (maaske endog det samme Stempel) fra Magnus, knytter disse Mønter nøie sammen og giver derved Mønten sin Betydning. Ligesom Summerled og Winterled har man ogsaa Summerfugl og Winterfugl mellem Navne paa Møntmestre fra hine Tider.

Foruden ovenstaaende Mønt af Kong Magnus fandt jeg flere, som det vilde blive for vidtløftigt at beskrive. Af hans store og smukke Runemønter, som forholdsvis sjeldent forekomme herhjemme[1]), lærte jeg flere nye at kjende. Idet jeg undlader at omtale alle mindre Forskjelligheder, vil jeg blot nævne dem, der fremtræde med Møntmesternavne, som ere nye for disse Mønter; de ere alle unica.

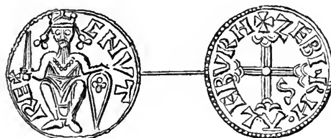
✠ ᛒᚱᚢᚾᛘᛅᚾ : ᛋᚾᛁᚢᛏᛁᛚᛁ	: Stockholm.	Brunman.
✠ ᚴᚱᛁᛘᚴᛁᛚ ᛁᛚᚢᚾᛏᛁᚴ ✠ ᚴᚱᛁᚾᚴᛚ : ᛁ : ᛚᚢᚾᛏᛁ	Upsala.	Grimkil.
✠ ᚭᚢᚦᛒᛁᚱᚾ . ᛚᚢᚾᛏᛁᛁᛁ	: smstds.	Outhbern.
✠ ᛋᛁᛒ(?)ᚱᚴᚱ : ᛋᛚᚢᚾᛏᛁ	—	Sebergr?

1) Man kjender af disse Mønter c. 70, hvoraf c. 30 findes i den Kongelige Mønt- og Medaillesamling i Kjøbenhavn.

✠ . . ᛒᛁᛅᛁᛏᚱᛁ ᛚᚢ . . . Fragment Stockhlm[1]). Peter.
✠ ᛋᚢᛏᚱᛏᛏ : ᛒᚱᛏᚼ : ᛁ : ᛁᚢ : Berlin[2]). Swartebrand.
✠ ᛒᚼᛁᛁ : ᚼᚼ ᛚᚢᛁᚼᛁ : ᛁ . ᛁ . ᚢ : Berlin. Boii.
✠ ᛏᛁᛚᛘᛁᚱ : ᚼᚼ . ᛚᚢᛏᛚᛁᛁ : Stockholm. Ailmer.
✠ ᛋᚢᛘᛏᚱᛚᚦᛁ ᛚᚢᚼᛏᛁ : priv. Samling[3]). Sommerled.

Knud den Hellige.

✠ CNVT REX. Kongen fremstillet modvendt, siddende; han bærer en Krone med forsirede nedhængende Baand, Sværd i høire Haand og støtter den venstre paa et spidst, ovalt Skjold, prydet med et lille Kors. Rev. ✠ SEBIRN ALEBVRH. Dobbeltliniet Kors m. H. f. E., som ikke naae ud til Kanten; i den ene Vinkel et S. Unicum i Stockholm.

Dette var længe den eneste jydske Mønt, man kjendte af Knud d. Hellige; senere er der til den Kongelige Mønt- og Medaillesamling i Kjøbenhavn kommet et høist mærkeligt, desværre ikke udgivet Fund, der indeholder Mønter, som aldeles ligne ovenstaaende, men ere fra Viborg, og have flere forskjellige Møntmesternavne[4]). Alle disse Mønters Typ er engelsk, Forbilledet fra Mønter af Edward Confessor. De udmærke sig ved at være aldeles forskjellige fra de samtidige

---

1) (Runmynt af Liliegren, 1231). Ifølge velvillig Meddelelse fra England findes i British Museum kun to af disse Mønter. Den ene af dem har ✠ ᛒᛁᛏᛁᛏᚱᛏ ; ᛚᚢᛏᛏᛁ og er et velkomment Supplement til ovenstaaende.

2) Af hvad jeg fandt i Berlinermuseet har jeg i A. v. Sallets Zeitschrift für Numismatik VII B. nævnet det vigtigste.

3) Boghandler I. Haubergs.

4) ARNGRIM . EDRIC . EDVART . SIVART . STEIN . ÐURSTEIN.

Mønter fra Skaane, Sjælland og Fyen, baade i Vægt, Typ og Fabrik. Dette bekræfter saaledes paa en slaaende Maade det af Dr. Kr. Erslev i hans Afhandling over Roeskildemønterne[1]) omtalte Phænomen, at Bypræegene ved Harald Heins Tid vege Plads, ikke for et fælles Rigspræg, som vi kjende det i vore Dage, men for et Landskabspræg. Endnu mere indlysende bliver det, ved en Sammenligning mellem disse Mønter og Harald Heins jydske Mønter paa den ene Side og Oluf Hungers Viborg-Mønt paa den anden; man faar herved et stærkt Indtryk af den jydske Møntnings Selvstændighed paa denne Tid. Herved modbevises imidlertid Forfatterens Paastand om, at den jydske Udmøntning paa den Tid næsten ophører.

I mine Bemærkninger til de ovenfor beskrevne Mønter er der oftere fremkommet Meninger, der afvige fra, hvad der tidligere er fremsat. Det vil imidlertid let forstaaes, at det forholdsvis store Materiale, der nu staaer til vor Raadighed, i Forbindelse med en bedre Methode, i mange Punkter har givet et videre og klarere Syn, end de Mænd kunde have, som for et Par Menneskealdere siden med stor Kjærlighed og Dygtighed begyndte paa deres omhyggeligt udarbeidede Beskrivelse af Danmarks Mønter i Middelalderen.

---

[1]) Aarbøger f. n. O. og H. 1875. Pag. 186. Jfr. min Bemærkning om Nr. 11.

DEN EUROPÆISKE BRONZEALDERS OPRINDELSE OG FØRSTE UDVIKLING,

oplyst ved

DE ÆLDSTE BRONZEFUND I DET SYDØSTLIGE EUROPA.

UDKAST TIL EN ARCHÆOLOGISK UNDERSØGELSE,

ved Dr. Sophus Müller.

»L'archéologie, science des objets et des monuments anciens, est une science d'observation«; denne rigtige Sætning skulde først i vort Aarhundrede udtales og forstaas. Det er under dette Feltraab, at Nutidens Archæologer og ikke mindst de nordiske Forskere kæmpe, og det er ogsaa under dette Motto, at jeg ønsker at stille den efterfølgende Undersøgelse. Hvad den bringer, er nemlig først og fremmest en Række Iagttagelser; men disse ere tillige sammenstillede og ordnede saaledes, at Slutningerne umiddelbart kunne drages. Hvor Stoffet tillader det, føres der Bevis; hvor det skorter, gjøres der Forklaringsforsøg, hvis foreløbige Værd beror paa deres Forhold til det forhaanden værende Materiale, men hvis Rigtighed først Fremtiden vil kunne bekræfte.

Efterat det først i Norden var erkjendt, at der indenfor de forhistoriske Tidsrum kan udskilles en egen Periode, Bronzealderen, hvis særegne Skikke og eiendommelige Stil

[1]) Revue archéologique, Paris 1881 S. 183.

tydelig afpræge sig i Fundene, har man overalt i Europa været ivrig sysselsat med at sammenstille de beslægtede Fund og søge de første Kilder for denne Periodes Kultur. Under disse Forskninger har det efterhaanden vist sig, at Bronzealderen har efterladt sig Spor næsten overalt i Europa, om end af forskjellig Betydning, og samtidig hermed er der vundet det sikre Resultat, at Bronzekulturens første Udspring ikke er at søge enten i Irland, i Rusland, i Italien eller overhovedet indenfor Europas Grænser, men i Asien. Disse Forhold skulle ikke her fremdrages til Discussion.

Anderledes staar det med Spørgsmaalet, om den europæiske Bronzekultur er indført ad Veie norden om det Sorte Hav, eller gjennem Lilleasien, eller maaske over Grækenland, saaledes at Bronzealderen i Mellem- og Nordeuropa maatte betragtes som afledt af en oldgræsk Kultur. Heraf afhænger meget væsentlig Opfattelsen af Bronzekulturens ældste Skikkelse i Europa og af dens senere Udvikling i de enkelte Lande.

Ogsaa til disse Forhold har J. J. A. Worsaae, hvis Arbeider overhovedet paa Bronzealderens Omraade bestandig have ført Undersøgelserne sikrest fremad, strakt sine Studier, ligesom Spørgsmaalet har været berørt i næsten alle større Behandlinger af denne Periode[1]). Dog var det Materiale, hvormed der hidtil arbeidedes, kun ringe, idet enten de senere Aars betydelige Fund i Grækenland og det sydlige Rusland endnu ikke benyttedes, eller man for disse Fundgruppers vedkommende var henvist til mangelfulde Afbildninger og Beskrivelser, som kun gave en utilstrækkelig Kundskab om Fundenes virkelige Udseende.

---

[1]) Vi henvise en Gang for alle til J. J. A. Worsaaes Afhandling: Fra Sten- og Bronzealderen i den gamle og den nye Verden (i Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1879), idet den foreliggende Undersøgelse paa de fleste Punkter bygger umiddelbart videre paa, hvad der her er udviklet. I denne Afhandling er ogsaa næsten hele den ældre og nyere Literatur anført.

Overhovedet er maaske ikke nogen forhistorisk Oldsaggruppe bleven saa vidtløftig behandlet som de oldgræske Fund; men oftest havde man andre Spørgsmaal for Øie end dem, som væsentligst interessere den forhistoriske Archæolog, og fæstede ikke Opmærksomheden ved den Del af Materialet, de ældste Bronzer, som først og fremmest have Betydning for vore Undersøgelser. Dette turde have sin Grund, dels i at Grækenland, i Sammenligning med det øvrige Europa, kun har lidet at opvise af ældgamle Vaaben og Redskaber af Bronze, dels i at denne Art af Oldsager i det hele ikke har den samme Betydning her som andetsteds. Mellem de tidligste græske Oldsager var det særlig Lerkarrene, som gjordes til Gjenstand for mere indgaaende Studier, idet den ældste Chronologi og Kulturhistorie maatte bygges paa dette rige Materiale; men i det øvrige Europa studerede man først og fremmest de talrige Fund af Vaaben og Redskaber og lagde disse Former til Grund for chronologiske Inddelinger.

Det turde derfor ikke være overflødigt at give en Udsigt over de ældste Bronzefund fra det sydostlige Europa som Grundlag for en Belysning af Spørgsmaalet om den europæiske Bronzealders første Udvikling. Vi forudsætte herved som bekjendt alt, hvad der hidtil er skrevet om disse Fund, og dvæle kun ved, hvad der enten aldeles ikke eller kun paa utilfredsstillende Maade har været behandlet[1]).

MYKENÆ-GRUPPEN.

De store Mykenæ-Fund, som have bragt mere end én tilsyneladende vel begrundet Theori til at vakle, og som for

---

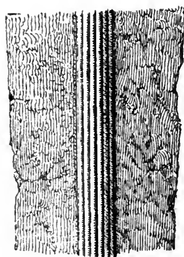
[1]) De nærmere Studier til denne Undersøgelse ere gjorte paa en Reise i Grækenland og Rusland i 1881, til hvilken der blev ydet mig Understøttelse af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, af Universitetet og af Carlsberg-Fonden.

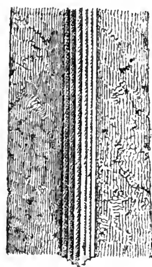
Fremtiden altid ville betegne et af de vigtigste Afsnit i Grækenlands ældste Kulturhistorie, indeholde, blandt meget andet mærkeligt og hidtil næsten fuldstændig ukjendt, en forbausende Mængde af Bronzevaaben, der ere lige tiltrækkende ved deres fortræffelige Udførelse og ved det meget nye, de frembyde i Former og Decoration.

Det betydelige Antal Sværd, som fandtes i Gravene under Mykenæs »Agora«, foreligger for største Delen kun i Fragmenter. Sværdknapperne ere nu skilte fra de Sværd, hvortil de høre, og Klingerne ere itubrudte og beskadigede paa forskjellig Maade; men Bronzen er i det hele vel bevaret, og Overfladen er oftest kun dækket af en fintkornet, mørkegrøn Skal, som fuldstændig tillader at undersøge det omhyggelige og dygtige Arbeide.

Alle Sværdklingerne ere meget smalle i Forhold til Længden og løbe jævnt til imod Spidsen uden nogen Udvidelse. Ved de fuldstændige Sværd, som jeg har kunnet maale, varierer Klingens Længde mellem 67 og 93 Cm.; men det er muligt, at der af de talrige Fragmenter lader sig sammenpasse Sværd, som ere enten noget kortere eller længere. Der findes overalt en kjendelig Od, idet Klingen yderst er skraat afskaaren fra begge Sider (Fig. 1-2). Alle Sværdene uden Undtagelse have en stærkt fremtrædende, kantet eller halvrund Midtribbe, der er høiest ved Grebet og falder jævnt af imod Spidsen. Dette Midtparti er oftest gjennem hele Sværdets Længde prydet paa forskjellig Maade. Snart er det sammensat af 3—6 Rundstave eller Hulstave (Fig. 3—4), snart ere disse mere eller mindre fremtrædende, concave og convexe Led combinerede med hinanden, snart bestaar Prydelsen i særdeles fine enten ophøiede eller fordybede, parallele Linier (Fig. 5). Lignende, men fladere Hul- og Rundstave, eller fine Linier[1]) ligge ofte paa Klingens

[1]) Som Exempel paa Arbeidets Finhed kan anføres, at fire parallele Linier paa en Sværdklinge tilsammen have en Bredde af ikke meget over 1 Mm.

Fig. 3. 1/2.

Fig. 4. 1/2.

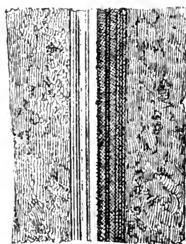
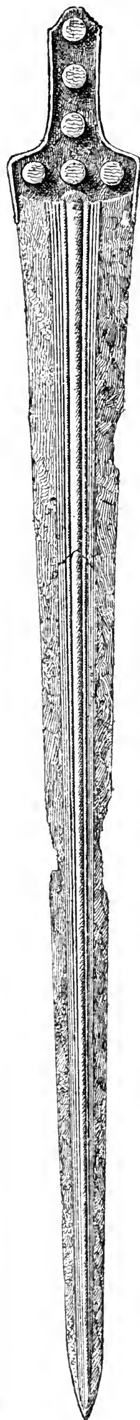

Fig. 5. 1/2.

Fig. 1. 1/4.

Fig. 2. 1/4.

Flade ved Siden af Midtribben (Fig. 1-2), og i et Par Tilfælde findes der her en tæt Række af Blade (Fig. 6). Undertiden ere Prydelserne endnu mere eiendommelige, idet den høit hvælvede Midtribbe er dækket af et zirligt Fletværk (Fig. 11), eller prydes af Takker paa tværs af Klingens Længderetning (Fig. 10) eller af skraat liggende Baand, som ere takkede i Overkanten (Fig. 9). Endelig ere enkelte Sværd, baade af Form som Fig. 1 og som Fig. 2, prydede med Dyrebilleder, Heste og Griffer, som ere anbragte i en tæt Række paa begge Sider af den høie Midtribbe, jagende efter hinanden ud imod Sværdspidsen. Billederne staa i lavt Relief og med skarpe Omrids paa selve Klingens Flade. Hestene ere naturalistisk formede og fortræffelig tegnede; Grifferne have et lille, spidst Hoved, en spiralslynget Manke og løftede Vinger ligesom ellers i Mykenæ-Fundet[1]).

Sværdklingerne have alle den samme Hovedform; men efter Fæstets Form og Maaden, hvorpaa Klingen er fastgjort til Grebet, lade Sværdene sig skille i to Grupper.

Det langt overveiende Antal Sværd (Fig. 1) har en smal Grebtunge uden Sidekanter, kortere eller længere og med én eller flere tykke, massive Nagler uden Hoved. Mærkerne af Fæstets Beklædning vise, at denne har grebet langt ned over Klingen, og at den har endt i fremspringende Flige ved Æggene og i en mere eller mindre stærkt fremskydende Spids i Midten. Nederst i hver af Fligene fandtes en tyndere Nagle til at fastholde Beklædningen. I den nederste Del af Fæstet ses altid en stor Aabning, hvor Klingens Midtribbe træder frem, undertiden ornamenteret med Spiraler (Fig. 1 og 8). Videre Oplysning om Fæstets Form give to Fragmenter med bevaret Guldbelægning. Det ene, et Sværdfragment (Fig. 14), har den ovale Aabning i Fæstet, som er charakteristisk for denne Sværdgruppe; men ved Siden heraf danner Grebet til begge Sider den samme

---

[1]) Ἀθήναιον, I δ' Pl. Jvfr. Schliemann: Mykenæ, Leipzig 1878 S. 211 Fig. 272.

Vinkel med forlængede Hjørner, der er eiendommelig for den anden Hovedgruppe af Sværd, som strax nedenfor skal beskrives. Ved det andet Stykke, en Dolk (Fig. 7), hvor Aabningen i Fæstet er repræsenteret ved en Tegning i den tynde Guldplade, har Fæstet nedadtil til begge Sider havt

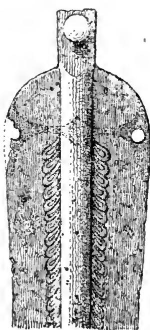

Fig. 6. 1/3.

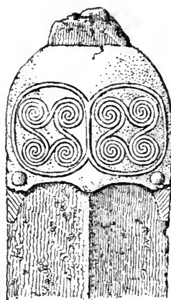

Fig. 7. 1/2.

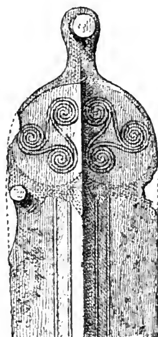

Fig. 8. 1/2.

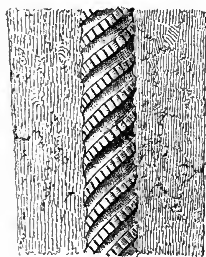

Fig. 9. 1/2

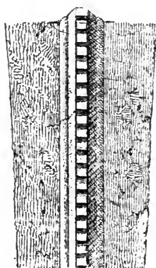

Fig. 10. 1/2.

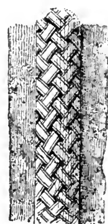

Fig. 11. 1/2.

den samme jævne Runding som ved den nys omtalte Række af Sværd.

Et ringere Antal Sværd fra Mykenæ-Gravene (Fig. 2) har en Grebtunge af hele Fæstets Bredde med lave Sidekanter til Støtte for Beklædningen, der ogsaa her blev fastholdt ved tykke og massive Nagler uden Hoved, anbragte i en Række gjennem Grebtungen og tværs over Klingens

øverste og bredeste Del. Nærmest ved Fæstet er Klingen ikke afrundet, som ved den først beskrevne Form, men danner til begge Sider en Vinkel, hvis Hjørne undertiden er forlænget til Beskyttelse for Haanden. Fæstet har nedadtil mod Klingen været afsluttet i en lige eller svagt convex Linie, dog saaledes at Grebtungens smalle Sidekanter oftest ere fortsatte et lille Stykke længere ud over Klingens Æg. Bevarede Rester af Fæstets Beklædning vise, at selve Grebet var firsidet.

Til de to Grupper af Sværd svare to forskjellige Former af Sværdknapper. Til den først omtalte hører en Række Knapper af Ben eller Alabast (Fig. 12), formede som en Kugle med et fladt Afsnit imod Sværdgrebet, hvor der findes et kort Mellemstykke, profileret med Rund- og Hulstave. De massive Knapper ere dybt udborede til Optagelse af Fæstets Beklædning, hvortil de fastholdtes ved en tyk Nagle, der gik gjennem hele Knappen. I enkelte Tilfælde er Sværdknappen gjort i to Dele (Fig 13), det kugleformede Parti for sig og den derunder liggende Ring for sig, hvilke to Stykker sammenholdes ved et Bronzerør, der med en Fals griber ind i det førstnævnte Stykke og ved en Nagle fastholdes til det sidste. Fæstets Beklædning har da atter været fastgjort i Røret ved den sædvanlige, større Nagle gjennem Kuglen.

Til de andre Sværd hører sikkert en Række Knapper af en anden Form (Fig. 15), af hvilke kun den tynde Guldbelægning er bevaret, som oprindelig omgav hele Træknappen. De have Form af et Kegleafsnit, hvis smallere Ende vender ned imod Grebet, og hvis øvre, bredere Flade dækkes af et fladt Kugleafsnit.

Alle disse Sværd have sikkert oprindelig været forsynede med Skeder, men kun af et let forgængeligt Materiale, ikke, som ved visse italienske Sværd, af Bronze; de ere derfor ikke bevarede. Bronzedopsko, som kjendes i stort Antal fra det øvrige Europa, fandtes ikke i Mykenæ-Gravene lige-

saa lidt som de i nordiske Fund oftere forekommende Bronzekroge, hvorved Sværdet befæstedes til Bæltet. Der er ikke bevaret nogen Sværdrem; men et Par brede Baand af tyndt Guldblik[1]), der øiensynlig ikke have været til virkeligt Brug, men ere nedlagte i Graven som Pynt for den Døde, give den Oplysning, at Sværdet bares hængende i en bred

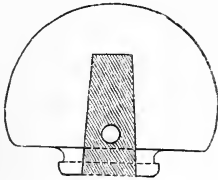

Fig. 12. 1/2.

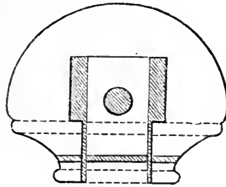

Fig. 13. 1/2.

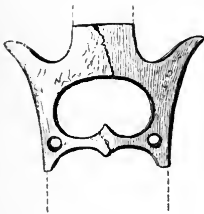

Fig. 14. 1/4.

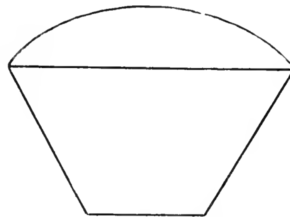

Fig. 15[2]). 1/2.

Skulderrem. Paa denne have sikkert de guldbelagte Træknapper været anbragte, som forekomme i stort Antal i Mykenæ-Fundene[3]).

---

1) Schliemann: Mykenæ, S. 281 F. 354; S. 343 F. 455.

2) Gjennemsnit af en Sværdknap som Schliemann, Mykenæ F. 427—432.

3) Schliemann l. c. f. Ex. S. 303. Der er meget andet i Mykenæ-Fundene (Guldvægten, Diademerne, Brystpladerne o. s. v.), som kun er Gravudstyr og ikke har været bestemt til virkeligt Brug; men dette er væsentlig kun Tilfældet med Smykkerne. Vaaben, Kar og Redskaber ere virkelige Brugsgjenstande, ikke blot gjorte til at nedlægges i Graven.

Efter denne Skildring af Sværdene fra Mykenæ-Gravene vil det være overflødigt at imødegaa alt det urigtige, som er blevet fremsat om disse prægtige Vaaben[1]). De ere solide og stærke, forarbeidede med den største Omhu og i høi Grad brugbare. Man har ofret paa dem hele den Luxus og det samme kjærlige Arbeide, som ofte ogsaa i senere Tider har gjort Vaabnet til et lille Kunstværk, og de maa siges i lige høi Grad at vidne om Forarbeiderens Færdighed i Behandlingen af Bronzen og om hans Skjønhedssands. Der findes næppe indenfor nogen Bronzealders-Gruppe i det øvrige Europa, selv ikke i Norden, saa skjønne og gode Vaaben.

Det er ikke saa, som det har været sagt, at Mykenæ-Fundet ikke indeholder Dolke. Foruden de forskjellig formede Sværd, som ere beskrevne foran, findes der en Række mindre Bronzeklinger, der ikke alene adskille sig fra Sværdene ved deres ringere Længde og for en Del ogsaa ved særegne Forbindelser mellem Fæstet og Bladet, men fornemlig derved, at de ikke have den stærkt fremspringende Ribbe, som forekommer ved alle Sværdene. Disse Stykker kunne derfor ikke opfattes som korte Sværd, men maa betragtes som særegne Vaaben, Dolke, der sandsynligvis vare bestemte til at føres paa en egen Maade.

Dolkene ere temmelig forskjellige. Den simpleste Form have to korte, trekantede Klinger, som have været befæstede til Grebet ved tre Nitnagler med store, koniske Hoveder (Fig. 16). Ved det ene af disse Stykker er der tydeligt

---

[1]) Navnlig findes der saa meget urigtigt i Dr. Hostmanns Behandling af disse Sværd (Zeitschrift für Anthropologie, Braunschweig 1880) og saa lidet rigtigt, at det næppe lønner sig at undersøge hans Fremstilling. Denne Forf.s Opfattelse er iøvrigt ikke lidet uklar, idet han dels henkaster, at Sværdene fra Mykenæ-Gravene ligne mere »Bratspiesse« end Vaaben, dels betegner dem som »Prunkwaffen« og »Weihgeschenke«.

Spor af, at Fæstet nedadtil mod Klingen har været halvrundt udskaaret.

Andre Dolke have længere Klinger, der have været fastholdte til Grebet ved tre eller fire svære Nagler af samme Slags som ved Sværdene (jvfr. ndfr. S. 335 F. 36). De tre Nagler ere anbragte i en lige eller svagt bøiet Linie, og naar der findes en fjerde, har denne sin Plads nedenfor

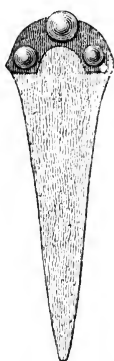

Fig. 16. 1/4.

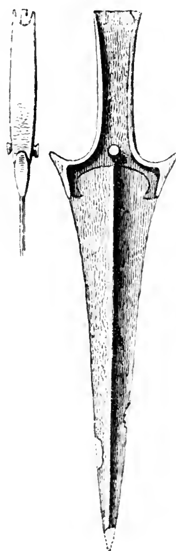

Fig. 17. 1/4.

de andre i den udskydende Spids, hvori Fæstet ender. Til denne Klasse høre de pragtfuldt udstyrede Dolke med Indlægninger i Guld og Sølv, som alle ere omhyggelig afbildede og beskrevne[1]).

Fremdeles maa, foruden et ovenfor omtalt Stykke (S. 285), nævnes en enkelt Dolk, der har Grebtunge ligesom flere af Sværdene, men med langt høiere Sidekanter og med en fladbuet

---

[1]) Ἀθηναίον l. c. og Schliemann l. c.

Aabning i Fæstet ud imod Klingen (Fig. 17). Her findes en svagt fremspringende Ryg gjennem Bladets Midte. Et Par andre Dolke har Grebtunge med lave Sidekanter og svære Nagler ligesom Sværdene (jvfr. Fig. 2), men ligner mange af Dolkene i, at Fæstet skyder ud i en Spids ved Klingens Midte. Paa et af disse Stykker er hele Midtpartiet prydet med tre Rækker Spiralornamenter.

Spydspidserne forekomme i Mykenæ-Fundet i langt ringere Antal end Sværdene og ere mindre godt bevarede. Et af disse Stykker (Fig. 18) har ved sin sammentrængte Form og ved den brede, hule Midtribbe, der umiddelbart fortsætter Døllen, en ikke ringe Lighed med mange Spydspidser fra det øvrige Europa; men den adskiller sig fra disse ved, at der langs med Døllen findes en svag Fordybning, udenfor hvilken der løber en lav, ophøiet Linie. Tre andre fuldstændige Spydspidser (Fig. 20) have den betydelige Længde af 49—60 Cm. Gjennem Midten af det slanke Blad løber der ligesom paa Sværdene en smallere, massiv Midtribbe med trekantet eller halvrundt Gjennemsnit, og om Døllens Aabning ligger der et Baand. To af Stykkerne have Naglehul, det tredie ikke. Paa en af disse Spydspidser ses gjennem største Delen af Døllens Længde en Revne, som hidrører fra, at Døllen er bleven støbt som en flad Plade og derefter sammenbøiet ved Hamring. Dette er et Træk, som almindelig forekommer ved de ældste Jernvaaben, men som kun kjendes fra faa Bronzespyd, alle fra det sydøstlige Europa eller fra Asien[1]). Ved alle Spydspidser af Bronze fra det øvrige Europa har Døllen faaet sin Form allerede ved Støbningen (jvfr. ndfr. S. 324).

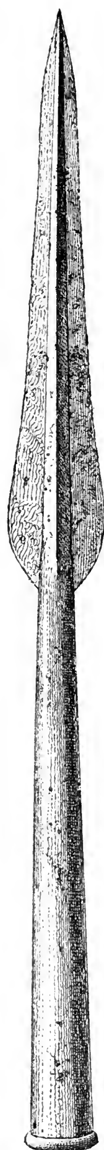
Pilespidser af Bronze forekom ikke i Mykenæ, men kjendes fra andre omtrent samtidige Fund ved Heræon i Argolis, Spata og Menidi[2]). Disse ældste Pilespidser adskille sig fra

---

[1]) Jvfr. John Evans: Ancient bronze implements, London 1881, S. 311.
[2]) Das deutsche archæol. Institut in Athen: Das Kuppelgrab bei Menidi, Athen 1880, Pl. 9 F. 10, 11, 22.

Fig. 18. 1/4.

Fig. 19. 1/4.

Fig. 20. 1/4.

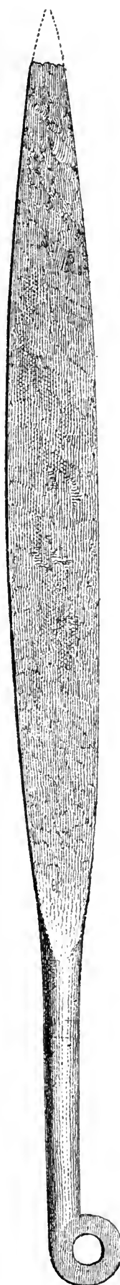
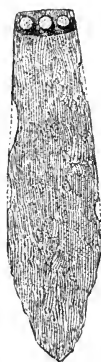

Fig. 21. 1/4.

Fig. 22. 1/2.

Fig. 23. 1/4.

alle de senere Former med Dølle (se ndfr. S. 327), idet de enten ere indrettede til at fastbindes til Pilskaftet (Fig. 22) eller ere forsynede med en kort Spids eller Tunge, hvormed de fastgjordes i Skaftet.

Mykenæ-Fundene indeholde en stor Mængde kortere og længere, enæggede Knive med lige eller svagt buet Ryg, men ingen med den smukt ud- og indbøiede Ryglinie, som ofte findes ved Bronzeknivene fra det øvrige Europa.

De mindre Knive have været skæftede paa forskjellig Maade; der findes Exempler paa Skæftning ved Nagler (Fig. 19), ved Grebspids og ved Grebtunge med lavere eller høiere Sidekanter. Størrelsen er meget forskjellig, idet Bladets Længde varierer mellem 11 og 29 Cm.

Til Knivene maa utvivlsomt ogsaa henregnes de store enæggede Bronzeklinger (Fig. 21), som fortsættes umiddelbart i et massivt Fæste, skjøndt deres Størrelse vel kunde berettige til at betragte dem som Sværd. De stemme imidlertid i Formen væsentlig med de mindre Knive, og de vilde næppe være fordelagtige Vaaben ved Siden af de lange, tveæggede Sværd. Bladet er stærkt og linseformet, indtil 67 Cm. langt og med en indtil 5 Mm. bred Ryg; det løber ud i en trind Stang, som har tjent til Greb, og som i Stedet for Knap endes i en Ring. Intet af disse Stykker er udstyret med Ornamenter.

Foruden de enæggede Knive findes der nogle særdeles tynde og brede Bronzeknive med Æg ved hele Omkredsen (Fig. 23); ved tykke Nagler have de været befæstede til et Skaft af Træ. Klingens Skrøbelighed og Mangelen af en Spids viser, at det ikke er Dolke, men Knive; de minde stærkt om de brede Rageknive med dobbelt Æg, som ikke sjælden forekomme i andre Egne af Europa.

Af andre Redskaber yder Fundet kun lidet, som kræver en nærmere Omtale. Nogle flade Meisler[1]), særdeles lange

[1]) Schliemann l. c. S. 350, F. 463.

i Forhold til Bredden, med temmelig smal Æg og løbende spidst til imod Nakken, ere af den almindelig græske Form. Fuldstændig enestaaende er derimod en lang, massiv, firsidet Bronzespids, som fortsættes umiddelbart i en Skafttunge med Sidekanter, til hvilken Træbeklædningen var fastholdt ved en tæt Række Bronzestifter[1]).

Udenfor Gravene, men dybt og under Forhold, som tyde paa en høi Ælde, er der endvidere under Schliemanns Udgravninger i Mykenæs Akropolis blevet fremdraget en lille Række Bronzesager. To Dobbeltøxer med aflangt, ovalt Skafthul ere af en meget udbredt Form, der kjendes fra Assyrien, Lilleasien, Sydrusland, Mellemeuropa og Sardinien, ligesom ogsaa fra senere græske Monumenter[2]). I selve Mykenæ-Gravene er denne Form repræsenteret ved de smaa Dobbeltøxer i Guldblik[3]). De øvrige Stykker, til hvilke der ikke findes Paralleler i Gravene, nogle Pilespidser, et langt Sværd og en Dolk, begge med Grebtunge, skulle omtales nedenfor (S. 319 og 337 Anm. 2).

Efter saaledes at have endt Beskrivelsen af de Vaaben og Redskaber af Bronze, som forekomme i Mykenæ-Fundene,

---

[1]) Schliemann l. c. S. 321, F. 443. Selvfølgelig er dette Stykke ikke »sammenloddet af flere Dele«, men støbt i ét; de dybe Furer i Kanterne ere kun fremkomne ved Bronzens Oxydering.

[2]) Schliemann l. c. S. 125. Exempelvis kan endvidere anføres: Schliemann, Ilios S. 676; Rawlinson, The five great monarchies, London 1862, II S. 65; Perrot et Delbet, La Galatie et la Bithynie, Paris 1872 S. 338; La Marmora, Voyage en Sardaigne, Paris et Turin Pl. 34, 3; Lindenschmit, Alterthümer II, 3, 2 F. 1; paa kariske Mønter som Zeus Labrandeus's Symbol og overhovedet hyppig paa Mønter fra Grækenland og Italien.

[3]) Schliemann l. c. S. 252 F. 329 og S. 291 F. 368. Ved Heræon i Argolis er der fundet en saadan Votivøxe af Serpentin (Mus. i Athen). Om andre Fund af denne Art se ndfr. S. 328 flg., samt Furtwängler l. c. S. 34. I de kgl. Samlinger i Kjøbenhavn opbevares der 3 saadanne Stykker fra forskjellige Steder i Grækenland.

ville vi søge at forstaa Formerne, opfatte det Kulturtrin, de repræsentere, og eftervise deres Forhold til andre mere eller mindre beslægtede Bronzer. Dette vil imidlertid kun kunne gjøres paa Grundlag af en Forstaaelse af hele Fundet og af de samtidige Monumenter og beslægtede Fund fra andre Steder. Vi skulle derfor gjøre Rede for Mykenæ-Gruppens Hovedcharakter, men i saa sammentrængt en Form som mulig, under Henvisning til de foreliggende Beskrivelser og uden at imødegaa de mange afvigende Opfattelser baade af Enkeltheder og af Hovedforhold.

Om Mykenæ-Fundets Alder kan der ikke længere være nogen Tvivl, efterat de sidste Aars Udgravninger i »Skatkamrene« ved Mykenæ, Orchonemos og Menidi have bragt Rækker af Oldsager for Dagen, der vel baade indbyrdes og sammenlignede med Gravfundene fra Mykenæs Akropolis frembyde visse Forskjelligheder — sandsynligvis fordi ikke alt er fuldstændig samtidigt — men som dog i det hele ere saa nøie indbyrdes overensstemmende og have saa store Ligheder med Schliemanns Gravfund, at man uden Betænkning tør henføre alle disse Fund til samme Kultur og samme Periode. Oldsagerne fra Mykenæ-Gravene maa være væsentlig samtidige med de storartede Gravkamre, hvorfra de beslægtede Fund ere fremdragne[1]). At endvidere denne ældgamle, megalithiske Architektur og de samtidige Fund ere ældre end Homers Tid, er tilstrækkelig godtgjort ved de omhyggelige Undersøgelser, der af forskjellige Forskere ere foretagne om den Kunst og Stil, som skildres i de homeriske Digte; Mykenæ-Fundet maa være ældre end

---

[1]) Spata-Fundet er øiensynlig det yngste i Rækken af de hidtil bekjendte Fund. Her gjør det assyriske Element sig stærkt gjældende, medens det ægyptiske er traadt i Baggrunden; i Mykenæ-Fundet er det Ægyptiske stærkt fremtrædende og det Assyriske kun paaviseligt i enkelte Stykker.

Homer[1]). Ligesaa utvivlsomt er det endelig, at dette Funds overordentlige Rigdom, de store Gravanlæg og selve Pladsen indenfor Byens Akropolis kun tillade at henføre Gravene til Folk, som vare særlig fremragende ved Magt og Rigdom, til selve Herskerfamilien. I Tiden før Homer kjendes der i Mykenæ kun en saadan mægtig Herskerslægt, med hvilken den storartede Architektur og det rige Gravudstyr kan sættes i Forbindelse; Mykenæ-Gravene maa henføres til Pelopidernes Dynasti, hvis Herredømme endtes ved den doriske Indvandring[2]). Man tør herefter, med al Hensyntagen til Usikkerheden ved Beregningen af de ældste historiske Begivenheder i Grækenland, sætte Mykenæ-Gravene til den sidste Halvdel af det 2det Aartusinde f. Chr. F.[3]). Til denne Tid henføres ogsaa de omtalte architektoniske Levninger baade af Traditionen i den græske Oldtid og af alle nyere Forskere; men med Architekturen er, som alt bemærket, ogsaa Fundenes Alder bestemt.

Fra denne forhistoriske Tid forelaa der tidligere kun et ringe archæologisk Materiale, dels en Række architectoniske

---

[1]) Newton: Essays on art and archæology, London 1880 S. 291; Helbig i ann. dell' Inst. 1875 S. 252; H. Bruun: Die Kunst bei Homer (Alhandl. d. k. Acad. d. Wissensch. XI Bd III Abth.); Köhler l. c.

[2]) Til hvem af de mythisk bekjendte Personer de undersøgte Grave skulle henføres, er et Spørgsmaal, som ligger udenfor vort Omraade. Fundenes Tid strider vel ikke imod at henføre dem til Agamemnon og hans Ledsagere; men Begravelsen i selve Borgen og de mange nedlagte Skatte synes ikke at tale herfor. Det maa erindres, at denne Henførelse alene beror paa Rigtigheden af Schliemanns Tolkning af det bekjendte Sted hos Pausanias; men selv om denne var utvivlsom, krævedes der, for at Sagen kunde betragtes som bevist, at det med Sikkerhed vidstes, at der ikke indenfor Akropolis's Mure findes andre gamle Grave. Men overhovedet ere de paagjældende Udtalelser af Pausanias næppe af en saadan Art, at de tør benyttes i en Bevisførelse.

[3]) Jvfr. Newton anf. St., hvor der anføres andre vigtige chronologiske Data. Fr. Lenormant: Premières civilisations S. 410.

Levninger, dels mindre Antiquiteter, skaarne Stene, Idoler og Lerkar, og ingen af disse Grupper spillede nogen væsentlig Rolle i Fremstillingerne af den græske Kunsts første Begyndelse.

De architektoniske Monumenter toges vel med og behandledes som oftest endog meget udførlig; men de stode som noget for sig, som man ikke formaaede at sætte i Forbindelse med den egentlige græske Architekturs Udvikling — for denne søgte man uden om disse ældre Stenmonumenter tilbage til en Træarchitektur og til lilleasiatiske Forbilleder. Paa lignende Maade gik det med de andre Kunstarter. Grækernes første Forsøg paa at fremstille det menneskelige Legeme saa man i Monumenter fra det 6te og 7de Aarh.; for Vase-Maleriet havde man en ældste, primitiv Gruppe i Dipylon-Vaserne og andre beslægtede Lerkar; for Ornamentikens Begyndelse henvistes til den samme Vasegruppes Linear-System. I disse Antiquiteter fandt man den græske Kunsts Oprindelse og første Udvikling, og det sparsomme Materiale fra en endnu ældre Tid betragtedes paa en Maade som liggende udenfor den græske Kunsthistorie. Man anede næppe, at disse halvt tilsidesatte Monumenter og Antiquiteter repræsenterede en udbredt Kulturgruppe i Grækenland, der laa forud for alt det, hvori man saa den græske Kunsts første Begyndelse.

Ved Udgravningerne i Mykenæ skabtes der pludselig en stor, ny Fundgruppe. En Række beslægtede Fund fra det græske Fastland og fra Øerne og de nylig opdagede, eiendommelige Grave i det østlige Grækenland kastede samtidig nyt Lys over »Skatkamrene« og de ældgamle Befæstninger og viste, at der i Grækenland fandtes en rig Kunstperiode forud for, hvad man hidtil havde anset for det ældste. Man erkjendte i denne forhistoriske Kunst en ældste, forgræsk, pelasgisk, forhellensk, græco-orientalsk Gruppe, som man afvexlende har kaldet den; men dennes Forhold til det Græske staar endnu uforklaret.

Vanskeligheden er stor nok; den Forlegenhed, man befinder sig i, er ikke ringe. Denne ældre Kunst vidner nemlig om en langt videre og høiere Udvikling end den senere oldgræske, og den er tillige, skjøndt repræsenteret af Fund fra Grækenland, dog ikke græsk. Disse Forhold have næppe været tilstrækkelig stærkt fremdragne, og der har derfor heller ikke været gjort noget alvorligt Forsøg paa at forklare dem.

Hvad der alt er sagt om den ældste, megalithiske Architektur, at den ikke kan sættes i Forbindelse med den senere græske, gjælder ligesaa fuldt om alle de andre Kunstgrene i den »pelasgiske« Gruppe. Man sammenligne de livlig bevægede og frit behandlede Menneskefigurer i Jagt- og Kampscenerne paa Guldperlerne, Seglringene, Dolkene og selv i de raa Gravrelieffer fra Mykenæ med de ældste græske Statuer i deres stive og symmetriske Opstilling, med de primitive Billeder paa Dipylon-Vaserne og de forvredne Figurer paa de saakaldte korinthiske Lerkar, eller med Fremstillingerne i den ældste græske Montprægning — vi finde her overalt en archaisk Stivhed og Ubehjælpsomhed, der bliver dobbelt iøinefaldende ved en Sammenstilling med de naturalistiske og livfulde Figurer, som kjendes fra de nys nævnte »pelasgiske« Antiquiteter; og dog ere disse sidste ældre end hine. Man sammenligne Mykenæ-Fundets jagende Løver og Griffer, de vel tegnede Heste i frit Løb og de kæmpende Dyr med de ældste græske Dyrebilleder paa Dipylon-Karrene i deres ubevægelige Stivhed eller med Dyrefigurerne paa de korinthiske Vaser, hvis fordreiede Hoved og forvredne Lemmer tydelig nok vise, at man her for første Gang i den græske Kunst forsøger at lade Dyrene bevæge sig; og dog er Mykenæ-Fundet ældre end alt, hvad man ellers kjender fra Grækenland. Man betragte de faa Dyrebilleder paa Dipylon-Vaserne, de langbenede, magre Heste, schematisk tegnede og symmetrisk opstillede, og de rækkevis ordnede, livløse Fuglebilleder, som have saa lidet

naturmæssigt ved sig som muligt, og man sammenholde hermed den hele Række af tildels fortræffelig tegnede og naturalistisk behandlede Dyrebilleder fra Mykenæ-Gruppen: Løve, Hest, Hjort, Ørn, Due, Delphin, Blæksprutte, Konchylie, Musling, Argonaut, Sommerfugl o. s. v. Man bemærke, for at tage et enkelt Træk, at Fuglen i den ældre Gruppe er fremstillet flyvende, men at den paa de senere Dipylon-Kar uden Undtagelse er fremstillet staaende. Begge Vingerne ere hist naturlig og frit løftede opad; men paa de langt senere græske Monumenter, hvor vi først træffe Fuglen i Bevægelse, er den ene Vinge næsten altid unaturlig dreiet ned under Kroppen[1]). Vende vi os til Ornamentiken, finde vi den samme Forskjel. Den Vasegruppe, som hidtil betragtedes som den ældste græske, er decoreret med en ren Linie-Ornamentik, hvori der endnu ikke findes Spor af den senere græske Kunsts Bladmotiver; men paa de ældre Mykenæ-Vaser og paa mange af Guldsagerne fra det samme Fund forekommer der en udviklet og frit behandlet Blad-Ornamentik. Paa alle Punkter ses det, at den »pelasgiske« Kunst har naaet en langt videre Udvikling end den oldgræske, og ved Siden heraf vidner den om en technisk Færdighed, en Sikkerhed og Erfaring, ja næsten Ligegyldighed, som ikke hører hjemme i en primitiv Kunstperiode, og som er vidt forskjellig fra den Grundighed og Paalidelighed, forenet med en forsigtig og ængstelig Tilbageholdenhed, hvormed den græske Kunst begyndte.

Den høit udviklede »pelasgiske« Kunst fra det 2det Aartusinde f. Chr. F. synes ikke at kunne betragtes som det første Led i den græske Kunstudvikling, der tidligst i det 7de Aarh. f. Chr. F. træder frem med hele sit eiendommelige, men endnu fuldstændig archaiske Præg. Men

---

[1]) Exempelvis kan nævnes: Mønterne fra Elis og Kroton; Monumenti dell' Inst. 1874 Vol. X Tab. IV—V; G. Micali: Monumenti inediti, Firenze 1844 Pl. XLII—III; De Luynes: Vases peints, Paris 1840 Pl. VIII—XI.

overhovedet er der lidet eller intet i denne Gruppe, som kan henregnes til græsk Kunst. Man vilde forgjæves søge at forlige de eiendommelige Kuppelbygninger, med deres kolossale Forhold, deres Halvsøiler og rige Decoration med Principerne i den græske Architektur. Der er i Figurbehandlingen, i Bevægelser og Gruppering intet, som minder om det Græske — hvor findes der Paralleler til disse slanke, smidige Krigere, som gaa nøgne i Kamp og paa Jagt, kun med et Skjørt omkring Lænderne? Hvor findes Fremstillinger af græske Kvinder, der ere klædte som de kvindelige Figurer paa den store Seglring fra Mykenæ? Findes der noget græsk Monument med Bladværk som det, der dækker Lerkarrene fra Mykenæ, eller med Blomster som de, der pryde Loftet i »Minyas's Skatkammer« og talrige samtidige Lerkar fra forskjellige Steder? Der synes kun at være én Opfattelse mulig: den »pelasgiske« Gruppe er ikke græsk; det er en forgræsk[1]) Kunst, der vel foreligger i Fund fra græsk Jord, men iøvrigt ikke staar i nøie Forhold til Landets egen Kunstudvikling, og hvis Udspring og egentlige Hjemstavn maa søges andetsteds.

For at bestemme, til hvilken Kultur og hvilken Stil de Kunstsager maa henføres, som kjendes fra de forgræske Fund, ville vi benytte de Vink, som Materiale, Fremstillinger, Gravskikke og Fundenes geographiske Udbredelse give; det vil da ses, at meget peger mod en orientalsk, ægypto-phoenicisk Kultur.

Der er til en stor Række af Kunstsager benyttet Materiale, som viser ud over Grækenland, nemlig Glas, glasseret Ler eller saakaldet ægyptisk Porcellain, Elfenben og Strudsæg. At disse Sager eller i det mindste Materialet i denne fjærne Periode kun kan være bragt til Grækenland

---

[1]) Med dette Ord betegne vi i denne Undersøgelse Mykenæ-Fundet og alle hermed beslægtede Fund og Monumenter.

fra Kulturlandene ved Middelhavets sydøstligste Hjørne behøver ingen nærmere Paavisning.

Der findes endvidere en Del Fremstillinger, Former og Ornamenter, som have et iøinefaldende orientalsk Præg, og for hvilke der kan paavises Paralleler i Orienten. Om man sammenligner Jagt- og Kampscenerne paa Dolkene, de graverede Seglringe og de gjennemborede Seglplader i Mykenæ-Fundet, de kvindelige Figurer med Duer ved Hoved og Skuldre, den mandlige Figur under et Træ i det samme Fund og de figurlige Fremstillinger i Spata-Fundet[1]) med de storartede Kampscener i Theben[2]) fra det 18de og 19de Dynasti, og for de to sidstnævnte Stykkers vedkommende tillige med den assyriske Figur-Typ[3]), vil man ikke være i Tvivl om, til hvilken Kunst og Kultur disse Fremstillinger maa henføres. Vi gjenfinde paa de ægyptiske Monumenter lignende slanke og smidige Skikkelser, i samme Dragt og med samme Vaaben og Skjolde, de samme stærke Bevægelser og en beslægtet Figur-Typ. At endvidere Griffen og Sphinxen ere af orientalsk Oprindelse er forlængst erkjendt[4]); men navnlig findes der nøie Paralleler til Mykenæ-Fundets Griffer, med den samme Form af Hoved, med spiralslynget Manke og spidse Vinger, i det lidet, som er bevaret af gammelphoenicisk Kunst[5]).

---

1) Schliemann l. c. S. 209 F. 267—8, S. 223 F. 292; Bulletin de correspondance Hellénique II.

2) Rosellini: I Monumenti dell' Egipto e della Nubia.

3) Jvfr. Gerhard: Archæologische Zeitung 1866 S. 257*.

4) Det sidste Skrift herom er J. Langbehn: Flügelgestalten der ältesten griechischen Kunst, München 1881.

5) Layard: The monuments of Nineveh, London 1853 S. 23; Journal asiatique, 1855 S. 407; J. Lange i Videnskabernes Selskabs Skr. hist.-phil. Afdel. 5, 2 S. 127; Furtwängler i Abhandlungen der Akad. d. Wissensch. Berlin 1879 S. 48. Der findes ogsaa Lighedspunkter med Fremstillingerne paa flere af de drevne, phoeniciske Skaale (f. Ex. Longpérier: Musée Napoléon III Pl. 11), som jeg imidlertid ligesom Hel-

Vende vi os til de enkelte Gjenstande og Former, ville vi finde en lignende Overensstemmelse. De i de forgræske Fund saa hyppige Lerkar med dobbelt Hank og med Tud paa Siden findes ogsaa i Ægypten[1]). Den høist eiendommelige Hank paa Sølvkarret i Schliemanns Mykenæ S. 276 F. 348, de svingede Hanke paa Alabastvasen hos Schliemann l. c. S. 283 F. 356, store decorative Oxe- og Løvehoveder som i Mykenæ-Fundet og flere af de forskjellige Former af kostbare Vaser og Skaale fra samme Fund gjenfindes i de store Processionsscener paa ægyptiske Monumenter fra Tiden mellem Aar 1500 og 1000 og i det Krigsbytte, som ægyptiske Herskere hjembringe navnlig fra Kampe med Phoenicierne[2]). Paa ægyptiske Monumenter fra den samme Tid er der mangfoldige Afbildninger baade af store enæggede Knive, anvendte i det daglige Livs Syssel eller i Kamp, og navnlig af Sværd, dels baarne af Ægyptere, dels af fremmede Leietropper, som i Hovedform fuldstændig ligne de mykenæiske Vaaben[3]). Sværdet er ogsaa her, hvad man kunde kalde en forlænget Dolk, et Vaaben til Stik med en Klinge, der er forholdsvis bred ved Fæstet, hvorfra den løber jævnt til imod Spidsen. Om Overensstemmelsen ogsaa gjælder for alle Enkeltheder i Form og Udstyrelse lader sig derimod ikke afgjøre efter det foreliggende Materiale; kun

---

big, Furtwängler o. A. anser for at være en Del yngre end Mykenæ-Fundet.

[1]) Schliemann l. c. S. 70 F. 25; Rosellini l. c. II Pl. 56 F. 99; Leemans: Ægyptische Monumenten II Pl. 66 F. 415.

[2]) F. Ex. Wilkinson: Manners and Customs of ancient Egyptians I Pl. 4; Hoskins: Travels in Ethiopia S. 328–335 Pl.; Lepsius: Denkmäler VI Pl. 115, 126 b, 127; Description de l'Égypte III Pl. 65—66; Rosellini: Monumenti civili II Pl. 57; Newton l. c. S. 293; Furtwängler l. c. S. 48.

[3]) F. Ex. Lepsius: Denkmäler VI Pl. 166. Dette er iøvrigt en almindelig orientalsk og sydeuropæisk Form, idet den ogsaa kjendes fra Sardinien, Assyrien og Phrygien (Perrot, Guillaume et Delbet: La Galatie et la Bithynie, Paris 1872 Pl. 10).

saameget er sikkert, at ogsaa de ægyptiske Sværd ofte have en halvrund Udskæring ved Fæstets Begyndelse og de to Nagler, som sammenholde Klinge og Greb. Af større Vægt er det dog, at der fra Ægypten kjendes Dolke, der ere udstyrede paa samme Maade som de pragtfulde Dolke i Mykenæ-Fundet: gjennem Bladets Midte er der indlagt et Baand af mørkt Metal, hvori der atter er anbragt Ornamenter og figurlige Fremstillinger i Guld og Sølv[1]).

En ligesaa stor Lighed findes der med Hensyn til Ornamentiken. Begge Ornamenterne paa Dolkgrebet hos Schliemann l. c. S. 330 F. 451—2, baade den firbladede Blomst og den fjederlignende Fladeinddeling, ere hyppige paa ægyptiske Sager. Hvor ofte forekommer ikke den forgræske Roset i gammel-orientalsk, baade ægyptisk og assyrisk Kunst, og hvad findes der ikke paa ægyptiske Arbeider af Græshopper, Fluer, Pupper og Sommerfugle, som kunne forklare Forekomsten af Sommerfuglen i Mykenæ-Fundet, der har været til saa stærkt Anstød, at en lærd og erfaren Archæolog væsentlig herved er bleven forledet til at henføre hele dette Fund til Tiden efter Chr. F.[2]). Af større Vigtighed for hele vor Undersøgelse er det imidlertid, at det i Mykenæ saa hyppige Spiralornament[3]) forekommer overmaade almindelig i Ægypten[4]) baade som Prydelse paa Kar og andre Gjen-

[1]) Fr. Lenormant: Premières civilisations I, 244; Chabas: Études sur l'antiquité historique, Paris 1873 S. 43.

[2]) Compte-rendu de la commission imp. archéologique, St. Pétersbourg 1880, Suppl. Skjøndt vi ikke kunne gaa ind paa Stephanis Hovedbetragtninger, underkjende vi dog ingenlunde Værdien af hans grundige Paavisning af, at Mykenæ-Fundet ikke kan bringes ind under den græske Kunstudvikling.

[3]) For den architektoniske Decoration se Dodwell: A classical and topographical tour through Greece, London 1819; Blouet: Expédition scientifique de Morée, Paris 1833; Gailhabaud: Denkmäler der Baukunst 1852, I.

[4]) F. Ex. Rosellini l. c. I, 100, 102, 158, 159; II, 70, 87; III, 17; Lepsius l. c. VII Pl. 187 d; Prisse d'Avennes: Histoire de l'art Égyptien fl. St.

stande, der i mange Tilfælde ere Krigsbytte fra Phoeniciere og andre orientalske Folk, og i den architektoniske Decoration, navnlig i Nekropolen ved Theben fra den sidste Halvdel af det 2det Aartusinde f. Chr. F. Ganske som i Mykenæ ere Spiralerne her enten frie eller forbundne i Midten, eller de slynge sig om et rundt Felt eller en Roset, eller der er, ligesom i Loftsdecorationen i Orchomenos[1]), indsat en Blomst, hvor Linien skiller sig fra Oprulningen. Og kan der være Tvivl om, at alle de eiendommelige Blomstermotiver i Mykenæ-Fundet[2]) og i »Skatkammeret« ved Orchomenos[3]) og lignende Motiver i andre forgræske Fund[4]) staa i Forbindelse med de forskjellige ægyptiske Blomster, Papyrus, Lotus og Lilie[5])?

Der findes saaledes en betydelig Overensstemmelse mellem Fremstillinger, Former og Ornamenter i de forgræske Fund og i Orienten; men ogsaa de særegne Gravbygninger, Gravskikkene og Fundenes geographiske Udbredelse pege imod Øst.

Ligheden mellem »Skatkamrene« og de ægyptiske Pyramider har ofte været fremhævet, og man har med Rette sat hele den Gruppe af ældgamle Stenbygninger, der findes i Phoenicien, Lilleasien, Grækenland og Etrurien, paa Gozzo, Sicilien, Corsica, Sardinien og de baleariske Øer[6]), i For-

---

[1]) Schliemann: Orchomenos, Leipzig 1881.

[2]) Schliemann: Mykenæ, S. 122 F. 163, S. 213 F. 278, S. 230 F. 203.

[3]) Sammenlign hermed navnlig Kapitældecorationerne, f. Ex. Description de l'Égypte, Paris 1821, I Pl. 5, 34, 37; III Pl. 62, 68.

[4]) Paa Lerkarrene fra de ofte omtalte Jalysus-Grave, i British Museum; Deutsches archæol. Inst. Athen: Das Kuppelgrab bei Menidi, III, 10; VI, 17—19; Bulletin de correspondance Hellénique, II Pl. 15; Reber: Kunstgeschichte des Alterthums S. 65; Salzmann: Camirus, Pl. 25.

[5]) Jvfr. Bulletin de correspondance Hellénique, II S. 199; Undset: Schliemanns Udgravninger i Troas og Mykenæ, Christiania 1878 S. 118.

[6]) Se f. Ex. Micali: Monumenti inediti Pl. 55; Dennis: The

bindelse med den ægyptiske Kunst. Alle disse ældgamle Monumenter, som man overalt i Oldtiden henførte til heroiske eller gigantiske Slægter, have Træk, som tyde paa et orientalsk Udspring. For blot at betragte de saakaldte Skatkamre gjenfindes alle Grundtrækkene i disse Gravbygninger i Ægyptens og i det ægyptiserede Phoeniciens Architektur. Anvendelsen af kolossale Kvadre som Bygningsæmne, den lange Gang med Hovedkammer og Siderum, den spidse Hvælving, det trekantede, udsparede Rum over Døraabningen[1]), Søilen, Murbeklædningen med Bronzeplader[2]) — alle disse Træk kjendes fra Orienten. »Skatkammeret« maa opfattes som en kunstig Hule i Klippesiden, og just dette er Grundformen for alle de forskjelligartede, ældgamle Grave og Gravmonumenter i Orienten[3]). Iøvrigt har man i det »pelasgiske« Grækenland ogsaa opført virkelige Pyramider af ægyptisk Form[4]), og ved Siden heraf har man anvendt simplere Gravkamre indhuggede i Klippesiden, som ere almindelige i hele Orienten.

I en ikke ringere Grad ere de Gravskikke, som ere iagttagne i de forgræske Gravbygninger, orientalske og ikke græske. Nedlæggelsen af flere ubrændte Lig i samme Grav[5])

---

cities and cemeteries of Etruria, London 1848, II S. 46 flg.; Alb. de La Marmora: Voyage en Sardaigne, Paris et Turin 1840, II; Gerhard: Ueber die Kunst der Phoenicier, Berlin 1848; Ch. Texier: Description de l'Asie mineure, Paris 1849; Monumenti dell' Instituto I Pl. 41; Annali dell' Instituto, 1877 S. 57.

[1]) Blouet l. c. S. 154.

[2]) Journal Asiatique, 1855 S. 419.

[3]) Renan l. c. S. 832. The anthropological Review, London 1864 S. 33.

[4]) Blouet l. c. Pl. 55; K. O. Müller: Handbuch d. Archæologie d. Kunst, S. 30, 3.

[5]) Dette er overhovedet ufravigelig Regelen i hele denne ældste Gruppe af store Gravkamre, hvad enten vi vende os til Corsica, Sardinien og Etrurien eller til Grækenland og Lilleasien (Ch. Texier l. c. II S. 252).

og den storartede Ophobning af Kostbarheder minder om Orienten, og herhen peger afgjort Ligenes mumieagtige Udstyrelse; thi paa Grund af Guldmaskerne og Brystpladerne maa vi tænke os Ligene nedlagte i Mykenæ-Gravene paa en lignende Maade som i Ægypten[1]). Ogsaa i Phoenicien begravedes Liget ubrændt, og Kisten havde Form af det menneskelige Legeme; man fulgte her ved Gravlægningen ægyptisk Skik og dækkede ligesom i Ægypten Ligets blottede Dele, navnlig Ansigtet med Guld[2]). I Modsætning hertil hørte, som det fremgaar af de homeriske Sange, Ligbrænding, Urne og Gravhøi til oldgræsk Gravskik, naar alt gik normalt til.

Endelig taler den forgræske Gruppes geographiske Udbredelse afgjort for et Udspring fra Orienten. Baade de store Gravbygninger, Klippegravene med lang Gang og de for disse Grave eiendommelige Oldsager kjendes hidtil kun fra Øerne i Archipelagus og fra det græske Fastlands østlige Side lige fra Boeotien indtil Eurotas-Dalen, altsaa just fra hele det Omraade, hvortil de ældste ægypto-phoeniciske Forbindelser strakte sig[3]).

Kan der end saaledes ikke være nogen Tvivl om, at de forgræske Fund[4]) i deres hele Charakter ere orientalske, viser der sig betydelige Vanskeligheder, dersom vi ville søge en nærmere Bestemmelse. Vi have hidtil væsentlig benyttet

---

1) Jvfr. Gladstone i Fortalen til Schliemanns Mykenæ, S. XLIII.

2) Renan l. c. S. 421.

3) Dodwell: A classical and topographical tour through Greece, London 1819, I S. 228; Newton: Essays on art and archæology, London 1880; Schliemann l. c. S. 123; Gerhard: Archæol. Zeit. 1866, S. 260*; Das Deutsche archæol. Institut: Das Kuppelgrab bei Menidi; Mittheilungen d. arch. Inst. Athen. II S. 82 og 261; III S. 270; V S. 143; *Ἀθήναιον* B VI 3; Ross: Inselreisen III S. 9 og Archæol. Aufsätze, 2 Sammlung, S. 408.

4) Jvfr. Anm. 1 S. 299.

ægyptiske Monumenter og Antiquiteter til Sammenligning; men trods de mange Overensstemmelser, er det klart, at de forgræske Fund ikke ere ægyptiske. De kunne vel siges at høre ind under den ægyptiske Kunst i videre Forstand; men fuldstændig ægyptisk er sikkert Intet. Paa samme Maade findes der Berøringer med assyrisk Stil; men at henføre den her behandlede Fundgruppe til den assyriske Kultur, er ikke muligt. Fra intet andet Omraade i Orienten foreligger der tilstrækkelig talrige Monumenter til Sammenligning fra en saa tidlig Periode. Vi maa derfor, om vi holde os alene til det archæologiske Materiale, nøies med at bestemme Mykenæ-Gruppen som orientalsk, tilhørende en Kultur, der er beslægtet med den ægyptiske, og som tillige ikke er uden Forbindelser med Assyrien.

Vende vi os imidlertid til historiske Kilder, vil der utvivlsomt kunne gives en noget nærmere Bestemmelse. Foruden Ægypter og Assyrer var der endnu et Folk i Orienten, nemlig Phoenicierne, som allerede i det 2det Aartusinde f. Chr. F. vare i Besiddelse af en Kultur som den, der træder os i Møde i Mykenæ-Gruppen. Til Phoenicien henvises vi vel ogsaa, som ovenfor bemærket (S. 300 flg.), ved bestemte archæologiske Forhold; men Sammenligningspunkterne ere kun faa, da »de materielle Spor af den phoeniciske Kunst fra Tiden før Aar 1000 bestandig skjule sig for os med en mærkelig Haardnakkethed« [1]). Kun fra den efterhomeriske Tid kjendes der et betydeligt Antal phoeniciske Monumenter og Oldsager [2]); men indenfor denne senere Gruppe kunne vi ikke vente at finde de ældre Træk bevarede. Heller ikke i det senere Ægyptiske træffe vi de samme Ligheder med Mykenæ-Gruppen, som kunne paavises ved de ældre Monumenter; navnlig træder Spiralornamentiken fuldstændig til-

---

[1]) Renan l. c. S. 504.

[2]) Helbig i Ann. dell' Instit. 1876 S. 197; Cesnola: Cyprus, London 1877 S. 394; Transactions of the Royal Society of Literature VIII S. 559.

bage i den orientalske Stil fra det sidste Aartusinde f. Chr. F. Det er væsentlig paa Grundlag af de historiske Oplysninger om det mærkelige Kulturfolk ved Middelhavets sydøstlige Kyst og om den store Rolle, det spillede i det 2det Aartusinde f. Chr. F., at Mykenæ-Gruppen kan bestemmes som ægypto-phoenicisk.

Her skal ikke gjentages, hvad der findes fremsat af de forskjellige Forskere, som i de senere Aar, navnlig ved Hjælp af ægyptiske Kilder, have bragt uventede Oplysninger om Phoenicierne og om Grækenlands Forbindelser med Orienten i denne fjærne Tid; vi ville blot fremhæve de Resultater, som ere af Vigtighed for vor Undersøgelse[1]). Phoenicierne havde, ligesom iøvrigt ogsaa Assyrer og flere vestorientalske Folk, allerede i det 2det Aartusinde f. Chr. F. naaet en høi Luxus og Rigdom og benyttede Metallerne, navnlig Guld og Sølv, og kostbare Stene til kunstfærdige Arbeider. I den sidste Halvdel af dette Aartusinde var imidlertid Ægypten den ledende og herskende Magt i det østlige Middelhav, baade i politisk og i kunstnerisk Henseende, og denne overlegne Stat stod i mangehaande fredelige og krigerske Berøringer med Kystfolkene ligefra Phoenicien indtil Sardinien. Det var dog ikke umiddelbart, at Ægypten udøvede sit Herredømme og strakte sin Indflydelse saa vidt, men kun gjennem de søfarende Phoeniciere, som allerede før Sidons Fald havde spillet en betydelig, selvstændig Rolle ved Handel og gjennem Kolonier, og som senere vare uundværlige Mellemmænd mellem Ægypten og Middelhavets øvrige Kystfolk.

---

[1]) Chabas: Études sur l'antiquité historique, Paris 1873; Movers: Die Phoenicier, Berlin 1850—1856; Renan: Mission en Phénicie S. 100, 825 o. fl. St.; Fr. Lenormant: Les antiquités de la Troade, Paris 1876 og: Les premières civilisations I S. 162; Poole i Transactions of the roy. soc. of Literature, 2 Ser. XI, 1 S. 72 flg.; Newton l. c.; Raoul-Rochette i Annali dell' Instituto 1847 S. 240 flg.; Arcelin i Matériaux pour l'histoire de l'homme V S. 376.

Ved Siden af at være dygtige Søfolk og Handelsmænd stode Phoenicierne høit paa Industriens Omraade, uden dog at have nogen selvstændig Stil eller en eiendommelig Smag. De fulgte altid i disse Henseender den herskende Magt i Middelhavet og maa derfor antages i denne Periode at have arbeidet i ægyptisk Stil, dog under nogen Paavirkning fra Assyrien. I dette Tidsrum begyndte nemlig denne Stats Indflydelse at gjøre sig gjældende ved Middelhavet, idet den undertiden strakte sin Magt indtil Syrien og langt ind over Lilleasien.

Ad rent archæologisk Vei vandtes ovenfor den Bestemmelse af de forgræske Fund, at de ere orientalske, hørende ind under den ægyptiske Stil i videre Forstand med kun svage Spor af assyrisk Indflydelse. Hertil tro vi efter de historiske Oplysninger om Phoenicien i det samme Tidsrum at turde føie den nærmere Bestemmelse, at de tilhøre den ægypto-phoeniciske Stil.

Herved ville vi blive staaende, baade fordi dette er tilstrækkeligt for vor Undersøgelse, og fordi man næppe med Sikkerhed i dette Øieblik vil kunne naa videre — hvorledes denne fremmede Kultur har faaet Indpas i Grækenland, skulle vi ikke forsøge at bestemme. Mulighedernes Række er her stor. Vi skulle ikke afgjøre om Mykenæ-Gruppen staar i Forbindelse med de mythiske Indvandringer fra Phrygien og Lydien eller med Bosættelser af andre fremmede Herskerfamilier og Høvdinge, med Hyksos's Forjagelse fra Ægypten[1]) eller med det kariske Søherredømme, med phoeniciske Kolonier og Handelsforbindelser eller med Grækernes krigerske og fredelige Berøringer med Ægypten, og om Kul-

[1]) Vi kunne her ikke undlade at erindre om en Anskuelse, som engang havde ikke faa Tilhængere, at »Pelasgerne ikke vare uudviklede Urgræker, men en fremmed, semitisk Stamme, som først lidt efter lidt smeltede sammen med den græske Befolkning«. En Del af Literaturen findes anført i: Ludvig Ross, Archæologische Aufsätze, 2 Sammlung, Leipzig 1861 S. 71.

turen i den forgræske Periode mulig er bleven brat afsluttet ved de thessalisk-bootiske og doriske Vandringer, der gave Grækenland den Befolkning, vi møde i den historiske Tid. Om alle disse dunkle Forhold ere Meningerne endnu altfor delte.

Forskjellige Forskere ere allerede tildels ad andre Veie komne til lignende Resultater i deres Undersøgelser om de her behandlede Fund[1]), og en særlig Bekræftelse har den foran udviklede Anskuelse faaet ved Helbigs og Fr. Lenormants Paavisning af, at Oprindelsen til den ældste græske Vasedecoration er at søge i Orienten[2]). Det kan næppe heller være tvivlsomt, at den hele Gruppe af Monumenter og Antiquiteter kun lader sig forstaa under Forudsætning af, at den er fremmed i Grækenland og ikke betegner den første Begyndelse af den egentlig græske Kunst. Hermed skal det dog ikke være sagt, at denne senere Udvikling intet har modtaget fra den forgræske Kunst; tværtimod tro vi, at den herfra har faaet baade techniske Færdigheder og stærke Impulser, men kun ikke Forbilleder og kunstneriske Forudsætninger, saaledes at den ældste græske Kunst skulde være en umiddelbar Fortsættelse af den ægypto-phoeniciske. Ideen til at opføre Stenbygninger kan vel være modtagen herfra, men ikke Forbillederne for Constructionen — Impulsen til at decorere Lerkar, men ikke Karrenes Former eller Ornamenter — Lysten til at danne Billeder af Mennesker og Dyr, men ikke selve Forbillederne. Vi skulle nedenfor

1) Se de foran anførte Skrifter af Dodwell, Gladstone, Newton, Köhler, Undset, Arcelin, Montelius i Nordisk Tidsskrift, Stockholm 1878 S. 676 og Percy Gardner i The Academy, London 1877 S. 366.

2) Helbig i Ann. dell' Inst. 1875 S. 245; Fr. Lenormant: Premières civilisations 1874, 2; Longpérier i Journal asiatique 1855 S. 418. I Ægypten findes der iøvrigt Lerkar, som høre ind under den samme Gruppe (se Lepsius l. c. IV, Pl. 153; Samuel Birch: Ancient potery; Rosellini: Monumenti civili II Pl 53 flg.).

ved Behandlingen af Olympia-Fundet paavise, at der her foreligger en virkelig begyndende Kunst, som ikke er en umiddelbar Fortsættelse af Mykenæ-Kulturen; men ogsaa indenfor denne findes der mellem alt det fremmede ikke faa Spor af en vidt forskjellig, hjemlig og høist primitiv Production.

Mykenæ-Gruppen har nemlig ingenlunde en fuldstændig ensartet Charakter. Ved Siden af alle de Sager, som ovenfor henførtes til den ægypto-phoeniciske Stil, forekommer der ikke faa Gjenstande, som adskille sig fra de øvrige ved deres Mangel paa kunstnerisk Præg og ved deres simple Technik, medens de paa den anden Side fuldstændig stemme med de mest primitive, græske Fund udenfor denne Gruppe og tillige kun synes at kunne opfattes som Udtryk for en første kunstnerisk Bevægelse. Vi sigte til de primitive Idoler, som baade forekomme i og udenfor Gravene i Mykenæ, og som desuden kjendes fra Palamidi, Tiryns, Itaka, Cypern og flere Steder[1]) — til de raa Dyrefigurer, der hyppig fore-

[1]) Schliemann l. c. S. 13; Ross: Archæologische Aufsätze I Leipzig 1855 S. 52; Fr. Lenormant: Premières civilisations, Paris 1874 S. 376 og i: The Academy, London 1874 S. 316; Gerhard: Ueber die Kunst der Phoenicier, Berlin 1848 T. 4; Transactions of the roy. Society of Literature VIII S. 590 og 2 Ser. XI, 1 S. 60. Man har hidtil, men, som det synes, uden Grund betragtet de bekjendte Idoler af parisk Marmor fra de græske Øer og de sardinske Bronzefigurer som phoeniciske. Hvad der hidtil er fremkommet fra Phoenicien er næppe væsentlig beslægtet med disse Statuetter, som sikkert ikke ere indførte, men maa antages at være gjorte paa de Steder, hvor de findes (jvfr. Longpérier: Musée Napoléon III S. 185). Hvad de sardinske Figurer angaar, er det klart, at de ere af to forskjellige Arter. Den ene Række (f. Ex. La Marmora i Memorie della reale Accad. della scienze di Torino 1854 T. V a, L, n og o) bærer bestemt Præg af at skrive sig fra en fjærn Oldtid og er utvivlsomt samtidig med Bronzevaabnene fra Sardinien. Den anden Række (f. Ex. de øvrige Figurer paa den anførte Tavle) frembyder derimod kun slette og brogede Fremstillinger, der øiensynlig høre

komme i de ældste græske Fund — til de umalede Lerkar fra Orchomenos, Tiryns o. fl. St. og de malede Kar med matte Farver fra Mykenæ-Gravene, Orchomenos og Santorin, som baade ved Technik og ved de anvendte Decorationselementer bestemt adskille sig fra Lerkarrene med Fernisfarver; kun paa disse sidste forekommer der Bladornamenter[1]). Skulde der ved Siden heraf nævnes enkelte Stykker, kunde der f. Ex. i Mykenæ-Fundet henvises til Guldmaskerne, til Sølvhjorten og til et lille Billede af en Kvinde i presset Guldblik[2]); disse Stykkers primitive Stivhed og Raahed i Formen stikker stærkt af mod de andre plastiske Arbeider. Om vi her havde at gjøre med Votivsager eller med Gjenstande af et værdiløst Materiale som de omtalte Idoler og Lerkar, lod den ukunstneriske Behandling sig maaske forklare; men de nævnte Stykker ere af kostbart Materiale, og deres Raahed skyldes hverken den Skjødesløshed i Forarbeidningen eller den Fastholden af en ældre og strængere Stil, som ofte vise sig ved Votivstykker. Det er øiensynlig ikke Forfærdigerens Mangel paa Omhu eller god Villie, som har givet disse Stykker deres ukunstneriske Præg; de tilhøre en hel anden Kunstretning end de øvrige Gjenstande i Fundet. Som det synes, kunne de kun opfattes som national-græske Frembringelser af en lignende primitiv Art som de ovenfor nævnte keramiske Arbeider og som mang-

---

hjemme i en langt senere Tid. Jeg har set falske Idoler af denne Art i det archæol. Selskabs Samling i Athen; alle de øvrige burde sikkert undersøges nøie, før man overhovedet tog Hensyn til dem.

1) Lenormant l. c. I S. 154; Gerhard: Archæol. Zeitung 1866 S. 258*; Furtwängler u. Loeschke: Mykenische Thongefässe, Berlin 1879. I det sidst anførte Arbeide er det rigtig fremhævet, at der findes en betydelig Forskjel mellem Lerkarrene med matte Farver og med Fernisfarve; men dette Forhold er uden Grund forklaret ved, at de to Klasser skulle skrive sig fra forskjellige Tider.

2) Schliemann l. c. S. 296 F. 376, S. 212 F. 273.

foldige andre Sager udenfor Mykenæ-Gruppen, ogsaa fra Egne, hvorhen den ægypto-phoeniciske Stil ikke strakte sig (jvfr. ndfr. S. 331).

At Modsætningen mellem disse første kunstneriske Forsøg og de fremmede Arbeider er saa kjendelig, vil være forstaaeligt, naar det erindres, at det var en Stenalder eller en primitiv Bronzekultur, som herskede over det græske Omraade, da dette først berørtes af den ægypto-phoeniciske Indflydelse (jvfr. ndfr. S. 343). Heller ikke vil det være paafaldende, at det ikke var denne fremmede Stil fra det 2det Aartusinde, som dannede Grundlaget for den egentlig græske Kunstudvikling. For kunstneriske Impulser har der nemlig næppe saa tidlig været nogen stor Modtagelighed i Grækenland; en egentlig Kunst skulde først udvikle sig senere, og da paa Grundlag af en vidt forskjellig orientalsk Stilretning, som gav ganske andre Forbilleder baade for figurlige Fremstillinger, for Ornamenter og Former[1]).

Idet vi fra denne almindelige Udsigt over Mykenæ-Gruppen vende os særlig til Bronzerne og til Sammenligningen med de ældste Bronzefund fra det øvrige Europa, ville vi først bemærke, at om der her findes en Lighed, da er det, efter hvad der foran er udviklet, ikke en Lighed med en græsk Kultur, men med en forgræsk, hvis Hjemstavn maa søges i det sydøstlige Middelhavs Kystlande. Det er en Lighed med en orientalsk, men ikke med en oldgræsk Kunst.

Selv efter en flygtig Sammenligning mellem Vaabnene fra Mykenæ-Gravene og alt, hvad der kjendes af Bronzevaaben[2]) fra det øvrige Europa, tør det bestemt udtales, at disse sidste ikke ere indførte fra Egne, hvor Mykenæ-Kulturen herskede. Ulighederne baade i Sværd-Klingens

---

[1]) Jvfr. E. Curtius i Abhandlungen d. königl. Academie d. Wissensch. Berlin 1874 S. 81.

[2]) Se ndfr. S. 342 om græske Bronzevaaben fra Fund udenfor Grækenland.

og Fæstets Form ere iøinefaldende. Ligesaa liden Grund er der til at antage, at den europæiske Bronzealder skulde være oprindelig udgaaet fra denne Kultur, end ikke efter en gjennem lange Tider fortsat Paavirkning og vidt strakt Meddelelse fra Folk til Folk; thi hvad der foreligger i Mykenæ-Gruppen tilhører et helt andet Udviklingstrin end Bronzealderens. Man erindre, at der her forekommer Sølv, Glas, Porcellain, Elfenben, Alabast, Bjergkrystal og Agater, og at der anvendes Farver og kunstige Metalblandinger; man erindre de graverede Seglstene, de udviklede Karformer og først og fremmest de kunstneriske Fremstillinger med Mennesker og Dyr og sammenligne hermed Bronzealderens Vaaben og Redskaber udelukkende af Bronze, dens simple og umalede Kar og de første, ubehjælpsomme Forsøg paa at danne Menneske- og Dyrebilleder. Forsaavidt kunde vel Mykenæ-Gruppen henføres til Bronzealderen, som Vaaben og skærende Redskaber udelukkende ere af Bronze — thi herom kan der efter de mange foreliggende Fund ikke tvivles [1]); men at overføre denne Betegnelse for et bestemt begrænset, primitivt Kulturtrin i det øvrige Europa paa en langt høiere og stærkt forskjellig Udvikling i Syden, vilde kun være vildledende. Man maatte da tillige henregne den fuldt udviklede ægyptiske Kunst til Bronzealderen; thi ogsaa her var Bronzen det fremtrædende Metal, som anvendtes til Vaaben og Redskaber, efterat Jernet forlængst var bekjendt.

Hvad enten man imidlertid for disse ældgamle Kulturgrupper i Syden vil anvende Betegnelsen Bronzealder eller ikke, maa det indrømmes, at Forskjellen mellem den almindelig europæiske Bronzekultur og Mykenæ-Gruppen er saa stor, at der her ikke kan være Tale om en Afledning.

---

[1]) Det at der ikke er fundet Jernvaaben, lader sig naturligvis ikke forklare af, at »alle Oldtidsfolk undgik at nedlægge Jernsager i Graven paa Grund af deres mindre Holdbarhed« (Hostmann l. c. S. 442). Der kjendes ikke faa vel bevarede Jernvaaben fra græske Grave, kun tilhøre disse en senere Tid.

Hermed skal dog ingenlunde være sagt, at der ikke findes fælles Træk: Bronzen, væsentlig af samme Blanding, er det fremherskende Metal i Grækenland som i det øvrige Europa; der findes Overensstemmelser i den Maade, hvorpaa Sværdfæstet griber ud over Klingen; den tynde, ornamenterede Guldplade anvendes ogsaa i Norden til Prydelse for Bronzen — men alt dette skyldes snarest et fælles Udspring fra de samme Kilder. Dette er navnlig paaviseligt ved Ornamentiken.

Om Mykenæ-Ornamentiken som Helhed gjælder det samme, som nys bemærkedes om Oldsagformerne: den er forskjellig fra Bronzealderens og tilhører et høiere Udviklingstrin. Kunsten er her langt ude over en linear Ornamentik, idet der hovedsagelig decoreres med Plantemotiver og med Fremstillinger af Mennesker og Dyr. Men ved Siden af denne almindelige Ulighed, som gjør, at vi paa ingen Maade kunne antage, at den europæiske Bronzealders Ornamentik som Helhed hviler paa Kunsten i Mykenæ-Gruppen, findes der, ganske som ved Formerne og i det Techniske, en væsentlig Overensstemmelse med Hensyn til enkelte Decorations-Elementer.

Fortsatte Spiralslyngninger og Forbindelser af Kredse og slyngede (ikke flettede) Baand spille baade i Mykenæ-Fundet og i visse Egne af Europa udenfor Grækenland en meget fremtrædende Rolle, og det — hvad der særlig maa fremhæves — anvendte just paa samme Maade, i de samme Compositioner og paa lignende Sager. De enkelte Elementer, Spiralen, Kredsen og Baandet, ere i og for sig saa simple, at der ikke turde drages videre Slutninger af deres Forekomst; men her strækker Ligheden sig ogsaa til de ofte ret kunstige Sammensætninger, til hele det decorative System, som man har kaldet det.

Vi have her at gjøre med Decorations-Elementer, som ere udviklede ad forskjellig Vei. Spiralen kan være opstaaet gjennem den oprullede Traad — slige Oprulninger af

Guldtraad forekomme ogsaa i Mykenæ-Fundet[1]). Tegningen overførtes paa Fladen og udvikledes paa forskjellig Maade; men det at Spiralerne ofte dannes ved Dobbeltlinier, som fortsættes uafbrudt ogsaa i Midten af Spiralslyngningen, minder om Motivets Oprindelse. Kredsornamentet kan derimod være fremkommet ved Arbeide i Ben, Træ eller et lignende blødere Materiale. Midtpunktet i Kredsen minder om, at det opstod ved Inddreining, og Motivets videre Udvikling beror kun paa Forbindelsen med Halvkredse, Linier og Baand. I Mykenæ-Fundet forekommer der talrige Træknapper med denne Ornamentik. Forbillederne for Baandmotiverne ere sikkert virkelige Baandslyngninger[2]).

Disse Grundmotiver i væsentlig ensartede Compositioner forekomme foruden i Grækenland paa gamle Bronzer fra Skandinavien og Elbegnene indtil Mellemeuropa, Bøhmen, det sydøstlige Tydskland og Ungarn, medens de ere ukjendte i de fransk-britiske ligesom i de russiske og mellemasiatiske Bronzealders Fund (jvfr. ndfr. S. 346 flg.). Dette Forhold, at der findes en fælles Bronzealders Ornamentik over et bredt Bælte midt gjennem Europa fra Grækenland til Skandinavien er ikke undgaaet Opmærksomheden. J. J. A. Worsaae fremdrog først denne Overensstemmelse mellem de græske og de nordiske Bronzer og udtalte, at Tanken om en fælles eller nær beslægtet Oprindelse ikke lod sig afvise[3]). Senere er O. Montelius, som udførlig har belyst dette Forhold, gaaet et Skridt videre, idet han antager, at Motiverne have

[1]) Schliemann l. c. S. 226 F. 297.

[2]) Efterat denne Undersøgelse var afsluttet, i Sommeren 1882, har Kmhr. J. J. A. Worsaae i: The industriel arts of Denmark, London 1882 (under Pressen), fremsat en fuldstændig ny Opfattelse af den primitive Ornamentik. Den er ikke, som hidtil antaget, en Ytring af Menneskets Drift til at frembringe noget Skjønt og betinget af Kultur, Materiale og Redskaber, men derimod et Udtryk for den religiøse Følelse og udviklet af religiøse Symboler.

[3]) I Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1879 S. 349.

forplantet sig fra Grækenland mod Nord[1]). Da det imidlertid er lidet sandsynligt, at Grækenland i den fjærne Tid, hvorom der her er Tale, skulde have været det Centrum, hvorfra kunstneriske Ideer have kunnet brede sig saa vidt, og da Spiralornamentiken er indskrænket til et snævert Omraade i Grækenland, men har en vid Udbredelse over andre sydlige Lande, hvorhen den ikke kan være baaren af græsk Indflydelse, nødes vi til at søge en anden Forstaaelse.

Ligesom vi ovenfor saa, at Mykenæ-Kulturen som Helhed maa betragtes ikke som græsk, men som orientalsk, saaledes fører ogsaa Undersøgelsen om Spiralornamentikens Oprindelse langt ud over Grækenlands Grænser. At denne Ornamentik hyppig forekommer i Ægypten, er alt foran nævnt (S. 302); i Phoenicien er den almindelig i det mindste paa en enkelt Art af Antiquiteter[2]), og desuden kjendes den fra de græske Øer, hvor Phoenicierne havde Kolonier[3]). Spiralornamentiken viser saaledes ud over Grækenland til det ægypto-phoeniciske Omraade. Endvidere foreligge de sammenhængende Spiraler paa Monumenter fra næsten alle de Punkter, som berørtes af den ældste phoeniciske Indflydelse; de kjendes fra Øen Gozzo ved Malta, fra Syd-Italien og Sar-

---

[1]) I Månadsblad 1881 S. 17, 35 og fl. St. Tværtimod hvad der her er fremsat, forekommer Spiralen oftere paa Bronzer i Mykenæ-Fundet, ligesom der ogsaa baade her og i Spata-Fundet er Exempler paa Spiraler »med frie Ender i Midten« (f. Ex. Bull. Corr. Hellén. II Pl. 13 F. 2).

[2]) F. Ex. Renan l. c. S. 161; Description de l'Égypte V Pl. 79—83 og 89; Leemans: Ægyptische Monumenten, Leyden I Pl. 30.

[3]) Spiralornamentikens Forekomst paa Lerkar fra Rhodus er særlig betegnende (Salzmann: Camirus Pl. 25—26). Grækerne besatte først Øen omtrent 60 Aar efter den doriske Vandring; men i denne Tid kunne vi ikke antage, at den sammenhængende Spiralornamentik hørte til græsk Stil. Der er saaledes ingen anden Udvei end at henføre disse Kar til en ældre Tid og til Phoenicierne, som tidlig havde Kolonier paa Rhodus.

dinien og mod Øst fra Fund i Kaukasus-Egnene[1]) — overalt under Forhold, som tyde paa en høi Ælde, men paa den anden Side aldrig i Forbindelse med Sager, som kunne henføres til en Bronzealder i dette Ords egentlige Betydning. Det ligger herefter nær at antage, at Spiralornamentikens Forekomst paa alle disse Steder beror paa en phoenicisk Indflydelse. Noget strængt Bevis lader der sig imidlertid med det endnu foreliggende Materiale ikke føre herfor, og ligeledes skal det udtrykkelig udtales, at de archæologiske Forhold ikke afgive noget egentligt Bevis for, at det fælles Ornamentsystem, som forekommer lige fra Skandinavien indtil Ægypten, er udbredt gjennem Phoenicierne. Ad archæologisk Vei kan man endnu ikke naa videre end til at betragte dette som høist sandsynligt. Fra Historiens Side vilde der derimod kunne ydes en stærk Støtte for denne Anskuelse, om det turde antages for sikkert, at Phoenicierne allerede før det 13de Aarh. over Adriaterhavet hentede det nordiske Rav, som tilførtes gjennem hele Europa[2]).

Man har indvendt mod alle Slutninger, som droges af en overensstemmende Spiralornamentik paa forskjellige Om-

---

[1]) Se Montelius i Månadsblad 1881 S. 34 og ndfr. S. 346 flg. Endnu kan henvises til den Prænestinske Cista, som er afbildet i Mon. dell' Inst. 1868, VIII Tav. 56. Ligesom Schoene (Ann. dell' Inst. 1868 S. 418) antager ogsaa jeg, at dette er et gammelt Kar, som i en langt senere Tid er blevet omdannet til en Cista. — Med Hensyn til Spiralornamentet paa den udvendige Tærskelstn i New-Grange-Dyssen (Nilsson: Nordens Ur-invånare 2. Upp. I S. 201 og II S. 9) kunde det antages, at det er indhugget af Phoeniciere paa et ældre Stenalders-Monument. Sandsynligere forekommer det mig dog at være, at dette fuldstændig enestaaende Spiralornament paa et saa gammelt Monument i Irland er blevet anbragt i en langt senere Tid, i den ældste Middelalder; thi i denne Periode anvendtes Spiralen hyppig i den keltiske Stil, som iøvrigt tildels byggede paa oprindelig græske Motiver (Se Sophus Müller i Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1878 S. 81 flg.).

[2]) Lenormant: Premières civilisations, 1 S. 156, og: Manuel etc. S. 99; Helbig i Ann. dell' Inst. 1875 S. 251.

raader, at denne kan opstaa uafhængig hos forskjellige Folk, hvad der skulde fremgaa af, at den kjendes fra Amerika, fra Ny-Zeeland o. s. v., fra Steder, som ikke synes at have staaet i nogen Berøring med hverandre. Det maatte imidlertid først bevises, at der ikke har eller ikke kan have været Forbindelser mellem disse vidt adskilte Omraader — og i denne Retning gaa ingenlunde de nyeste Undersøgelser[1]). Men selv om det indrømmedes, at Spiralen som et simpelt Motiv vel kan opstaa uafhængig paa forskjellige Steder, følger heraf ikke, at den er opstaaet uafhængig overalt, hvor den viser sig. For at antage et Sammenhæng i det foreliggende Tilfælde taler, foruden det at hele Systemet, ikke blot det enkelte Grundmotiv, er fælles, dels Samtidigheden af de forskjellige Fundgrupper, dels de ikke store Afstande mellem de enkelte Omraader, dels det at de fælles Træk mangle i det øvrige Europas Bronzealder baade mod Øst og mod Vest, dels endelig de nævnte historiske Vidnesbyrd og, som vi skulle se, nogle, ihvorvel endnu kun faa archæologiske Forhold udenfor Ornamentiken.

Man vilde med Rette kunne indvende, at Spiralen umulig kunde være det eneste Vidnesbyrd om en Indflydelse af den ægypto-phoeniciske Kultur i Mellemeuropa og derfra videre indtil Norden; der maatte dog sikkert kunne paavises andre Spor. Disse mangle heller ikke ganske. Der er i et »kyklopisk« Hus syd for »Agora« i Mykenæ fundet et Sværd med bred Grebtunge (Fig. 24), fuldstændig af samme Form som et Stykke, der siges at stamme fra Ægypten[2]), og Sværd af denne Form findes hyppig Nord for Grækenland gjennem Midten af Europa indtil Skandinavien, just over

---

[1]) Worsaae i Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1879.

[2]) Bastian u. Voss: Die Bronzeschwerter etc. Berlin 1878 T. XVI F. 32. Iøvrigt kan næppe Angivelsen af, at dette Stykke skriver sig fra Ægypten, betragtes som fuldstændig paalidelig.

det samme Omraade, hvor Spiralornamentiken forekommer[1]). Tillige kan der næppe være nogen Tvivl om, at denne Form er Prototypen for alle Bronzesværd fra de samme Egne, idet den øiensynlig er Forudsætningen for de Sværd, som hidtil af alle, der indgaaende have behandlet disse Former, ere blevne betragtede som de ældste[2]). Klingerne ere fuldstændig ensartede, og Fæstets Contour er den samme. Tænkes Grebtungen beklædt med Horn eller Træ, hvori der er udarbeidet concentriske Kredse, Spiraler o.s.v., vil Overensstemmelsen med de ældste Sværd med Bronzehefte være fuldstændig. Den aflange Tap, som ses midt i den flade Knap paa disse Sværd, findes ogsaa ofte ved de omtalte Sværd med Grebtunge.

Blandt andre Sager i de nordiske Fund, som skrive sig fra Orienten, maa først nævnes de blaa Glasperler, der undertiden forekomme i Bronzealderens Fund[3]); Perler ganske af samme Art kjendes fra Ægypten[4]). Hvorfra skulde mange Aarhundreder f. Chr. F. disse Glasperler være komne til Norden, om ikke fra Kulturlandene ved Middelhavets sydøstlige Kyster? Endvidere kan det nævnes, at der i Sieben-

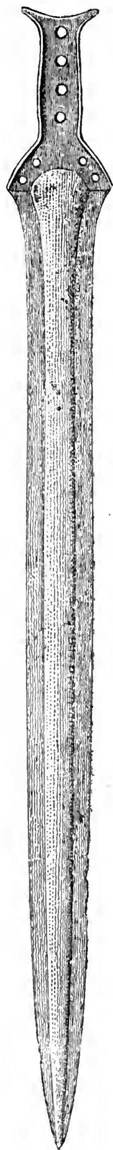

Fig. 24. 1/4.

---

[1]) Denne Form kjendes ikke fra Rusland og Asien. Om den forekommer i det vestlige Europa, tør jeg ikke afgjøre; i alt Fald er den her sjælden. Denne Typ maa vel adskilles fra andre Former af Sværd med Grebtunge, som forekomme endog meget hyppig fra Italien indtil Irland.

[2]) Ingvald Undset: L'âge de bronze de la Hongrie Christiania 1880.

[3]) Kbhn. Mus. Nr. B. 79, B. 2209 [og Nr. 3040]; Meklenburgische Jahrbücher, IV S. 28, X S. 275.

[4]) Afbildede f. Ex. Leemans: Ægyptische Monumenten, Leyden II Pl. 38.

bürgen er fundet Guldringe fuldstændig af samme Art som visse Ringe i Mykenæ-Fundet, dannede af en firsidet, mod Enderne tilspidset Stang[1]); dog have disse Stykker ringere Beviskraft, idet de hidtil ikke ere fundne sammen med andre Sager, som bestemme deres Alder. Endelig maa der i denne Sammenhæng erindres om de spiralprydede Lerkar fra Ungarn og Østerrig, om de ægyptiske Glasperler, som i det sydlige Rusland, Distr. Kiew, ere fundne i Forbindelse med Stensager[2]), og om de mærkelige, tildels malede Kar fra Siebenbürgen, Schlesien og Posen. Atter her tyde baade Farver og Ornamenter hen paa et Sammenhæng med den ældste Gruppe af malede Kar i Orienten og Grækenland, som er omtalt foran[3]).

Det er sikkert ikke meget, som endnu med Sikkerhed kan eftervises af orientalske Stykker i Bronzealderens Fund fra Mellem- og Nordeuropa; men det maa herved erindres, dels at det hidtil foreliggende Sammenlignings-Materiale i Syden er overordentlig ringe — væsentlig kun Mykenæ-Gruppen og de ægyptiske Monumenter — dels at der næppe nogensinde i Norden, hvor de gamle Bronzefund foreligge i størst Mængde, vil findes et betydeligt Antal af orientalske Sager. Herhen naaede vel sjælden selve de fremmede Stykker, men kun de kunstneriske Ideer, Former og Ornamenter, allerede omdannede i Mellemeuropa og langsomt meddelte fra Folk til Folk imod Nord; thi det tør betragtes som et sikkert Resultat af mange forskjellige Forskeres Undersøgelser, at alle nærmere Forudsætninger for den nordiske Bronzealder findes i Mellemeuropa, og at det er paa Grundlag af dette Omraades Kultur, at den nordiske Bronzealder videre har udviklet sig.

---

[1]) Archiv für Kunde østerr. Geschichtsquellen, 13 S. 330, 29 S. 322; Schliemann l. c. S. 401.

[2]) Mus. i Kiew. Se Beretn. om den 3. archæol. Congr. i Rusland.

[3]) Jvfr. O. Tischler: Beiträge zur Kenntniss der Steinzeit in Ostpreussen, Königsberg 1882 S. 23.

Til Slutning er det maaske ikke overflødigt udtrykkelig at gjøre opmærksom paa, at hvad der her er fremsat om en ægypto-phoenicisk Indflydelse paa en enkelt Gruppe af den europæiske Bronzealder, væsentlig adskiller sig fra den oprindelig af Nilsson fremsatte og senere af andre optagne Theori om, at Bronzekulturen skulde være indført til Europa af Phoenicierne. Denne Anskuelse er allerede forlængst bleven grundig imødegaaet af flere nordiske Forskere, og vi ville i det følgende se, at der med Sikkerhed lader sig paavise en anden Oprindelse for den europæiske Bronzealder.

OLYMPIA-FUNDENE.

Hvad der giver den store Masse af mindre Bronzesager, som indsamledes under de omfattende Udgravninger ved Olympia et særligt Værd er, at de alle skrive sig fra en enkelt Lokalitet, fra et af de betydeligste Kultussteder i Grækenland, og tillige den Omstændighed, at man har samlet og opbevaret alt, hvad der fandtes, stort og smaat. I og for sig har imidlertid kun et lille Antal af disse Tusinder af Bronzesager en større Betydning. De kostbare og pragtfulde Stykker, som engang prydede Templerne og opbevaredes i Skatkamrene, bleve allerede i Oldtiden bortførte eller tilintetgjorte, og det er for største Delen kun ubetydelige Votivsager, Fragmenter af Tempelgaver eller bortkastede og tabte Brudstykker af alle Slags Gjenstande, som tilfældig ere blevne bevarede i Jorden. Dette er navnlig Tilfældet med Vaabnene; her findes nok af Fragmenter, men ikke et eneste af de prægtige Stykker, som ofte fremdrages af Gravene fra Oldtiden, hvad der vel er Grunden til, at disse Oldsager hidtil ikke ere blevne omhyggelig beskrevne[1]).

---

[1]) Hvad her meddeles om Bronzevaabnene i Olympia-Fundet, er grundet paa Optegnelser under mit Ophold ved Olympia i

Der er ved Udgravningerne i Olympia kun fundet et eneste nogenlunde vel bevaret Bronzesværd (Fig. 27). Den meget tynde Klinge, 1—2 Mm. tyk, der er ombøiet to Gange i Spidsen, har en smal 1 Mm. høi Midtribbe og gaar umiddelbart over i en bred Grebtunge med næsten umærkelige Sidekanter og fine Huller til Naglerne, som fastholdt Beklædningen. Klingens Æg er svagt udsvaiet. Dette Svæd ligesom ogsaa to Fragmenter af Dolke (17 og 22 Cm. lange) med en skarp Midtribbe tilhøre øiensynlig en Tid, da Jernet almindelig brugtes til Vaaben. Baade i Hovedformen og i Arbeidsmaaden ere de nemlig forskjellige fra Mykenæ-Sværdene og fra alle Bronzevaaben i de ældste Fund omkring i Europa, hvorimod de have en nøie Lighed med de tidligste Jernvaaben baade fra Grækenland og andetsteds fra, som ofte have en lignende tynd Klinge med smal og skarp Midtribbe.

Af ældre Bronzesværd er der kun fundet faa Fragmenter, for største Delen endog meget ubetydelige. Fem Brudstykker af Sværd- eller Dolkblade, 8—18 Cm. lange, ligne nogle af Sværdene fra Mykenæ-Gravene, idet de have en bred og høi Midtribbe, i hvis Overdel der løber 3 eller 4 parallele Rundstave; kun ere de plumpt formede og langt mindre

---

Sommeren 1881. Optællingerne gjøre ikke Fordring paa fuldstændig Nøiagtighed; det sidste Aars Fund var nemlig endnu ikke ordnet, og Studiet af en enkelt Række af Sager mellem den store Masse var ikke let i det foreløbige Museums indskrænkede Rum. At jeg dog saa fuldstændig kunde gjennemgaa og studere alt, skylder jeg alene den sjælden imødekommende Hjælp, som Dr. Karl Purgold paa mange Maader ydede mig. Enkelte Bemærkninger om Vaabnene i Olympia-Fundet findes i A. Furtwänglers: Die Bronzefunde aus Olympia S. 77 (Abhandl. d. Akad. d. Wissensch., Berlin 1879). — Da Udgravnings-Kommissionens fuldstændige Beretning om Olympia-Bronzerne endnu ikke er udkommet, har jeg kun inddraget dette Stof i min Undersøgelse, efterat Prof. Curtius godhedsfuldt havde meddelt mig, at der Intet var til Hinder herfor.

omhyggelig forarbeidede. Tillige ere Æggene ved disse Stykker ikke hamrede og skærpede, hvorfor de sikkert maa betragtes som Votivgaver. To andre Fragmenter (6 og 8 Cm. lange) kunne sammenstilles med de flade Dolk-Klinger i Mykenæ-Fundet (som Fig. 36 S. 335). Endelig har sikkert en Del af de Brudstykker af Bronzeblade med en flad, rundet Midtribbe, som strax nedenfor skulle omtales under Lansespidserne, hørt til Sværd af lignende Form som Mykenæ-Sværdet ovfr. Fig. 24.

Langt talrigere ere Brudstykkerne af Bronzespyd-spidser, som desuden have en større Interesse ved deres indbyrdes temmelig forskjellige Former, der sikkert repræsentere hele Udviklingen af den græske Spydspids fra den ældste Periode indtil den Tid, da Jernet ved Forarbeidelsen af Vaaben traadte i Stedet for Bronzen.

To næsten fuldstændige Spydspidser, 16 og 18 Cm. lange, ere af Bronzealderens almindelige Form, som kjendes fra talrige Fund omkring i Europa: den lange Dølle fortsættes helt ud til Spidsen i en stærkt fremspringende halvrund Ribbe, og Vingerne have den største Bredde nærmest ved Døllen (Fig. 26). Til denne Hovedform kan endvidere henføres c. 18 Fragmenter (3—16 Cm. lange), kun at Midtribben er fladere, enten svagt tresidet eller rundet. Som alt nævnt have dog sikkert adskillige af disse Brudstykker hørt til Sværd; naar Fragmentet er meget kort, og Midtribben er fladt rundet, vil det oftest ikke med Sikkerhed kunne afgjøres, om det har hørt til et Sværd eller til en Spydspids. Paa et enkelt, næsten fuldstændigt Exemplar af denne Form (24½ Cm. langt) er Døllen 8-kantet, en Detail som er hyppig ved italienske Lansespidser, medens den i det øvrige Europa kun forekommer ved enkelte Stykker, der sikkert tør betragtes som indførte fra Italien. Muligvis er ogsaa det her omhandlede Stykke forarbeidet i Italien.

Senere end de foregaaende, men utvivlsomt endnu fra den ældre Tid, da Bronzen enten udelukkende eller fortrins-

vis anvendtes til Vaaben, ere 5 elegant formede Spydspidser, desværre alle mere eller mindre beskadigede, med slankt tendannet Blad, smallere Vinger og halvrund Midtribbe, oftest begrænset af fine, ophøiede Linier (Fig. 28) [1]). Denne Form er hidtil ikke forekommen udenfor Grækenland. En lignende slank Form har Bladet ved 6 andre Spydspidser, som imidlertid væsentlig adskille sig fra hine ved, at Midtribben er smallere og tosidet, springende stærkt frem med en skarp Kant (Fig. 25)[2]). Der findes endnu tre Stykker af denne Form (10—15 Cm. lange); kun fortsættes Bladet her i en massiv, rund eller firkantet Stang, der har endt i den nu afbrudte Dølle. Omtrent fra samme Tid som disse Stykker er sikkert et fuldstændig enestaaende Bronzeblad, 15 Cm. langt, med omhyggelig udførte, ophøiede Linier, afbrudt, hvor Bladet gaar over i Døllen (Fig. 29), samt fire Døller af Spydspidser og nogle ubestemmelige Fragmenter.

Ikke lidet forskjellige fra de foregaaende ere to fuldstændige Spydspidser, 21½ og 34 Cm. lange, gjennem hvis meget tynde Blad Midtribben løber som en smal, skarpt kantet Søm, og hvis lange og spinkle Dølle er opskaaren gjennem største Delen af dens Længde[3]). Dette er Træk, som gjenfindes ved Spydspidser af Jern, hvor Døllen er sammensmedet og ikke støbt som ved de ældre Bronzevaaben; ligesom de ovenfor omtalte Sværd maa derfor disse Lansespidser betragtes som samtidige med de ældste Jernvaaben (jvfr. ovfr. S. 290).

De talrigste Spydspidser i Olympia-Fundet — efter en løselig Optælling over 60 Stykker, men rigtignok for største Delen itubrudte — ere imidlertid af en eiendommelig, tidligere næsten ukjendt Form (Fig. 30). Det er indtil 42 Cm.

---

1) Fragmenternes Længde er 7—13½ Cm.

2) Fragmenterne ere 4—11½ Cm. lange; et fuldstændigt Stykke er 21 Cm. langt.

3) Af lignende Former ere Spydspidserne: Carapanos, Dodone Pl. LVII F. 7—9.

Fig. 25. 1/3.

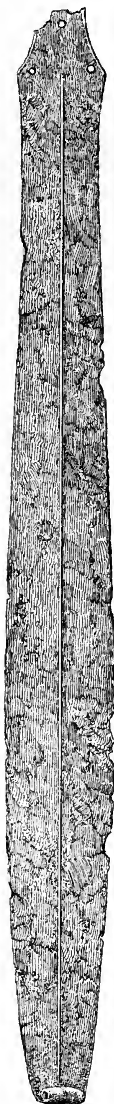

Fig. 28. 1/3.

Fig. 26. 1/3.

Fig. 27. 1/4.

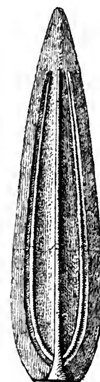

Fig. 29. 1/3.

Fig. 30. 1/3.

lange, firsidede Bronzespidser, 1—2½ Cm. tykke og med flade, i enkelte Tilfælde svagt convexe Sider, afsluttede nedadtil med fire Blade; herunder findes en simpel Profilering, der danner Overgangen til en Dølle, som er kantet eller riflet paa forskjellig Maade. Disse Spydspidser ere sædvanlig meget tykt støbte; kun de smalleste ere massive; et enkelt er tresidet. Et endnu større Antal Landsesko svarer til disse Bronzespidser; de ere undertiden særdeles tunge, af forskjellig Form og oftest smukt profilerede.

Udenfor Olympia-Fundet ere Stykker af denne Art overordentlig sjældne. I det archæologiske Selskabs Samling i Athen findes en firkantet Spydspids og en Dopsko fuldstændig af samme Form, som de ved Olympia fundne, samt en tresidet Spydspids, som har Skaftspids i Stedet for Dølle. I Ermitagen i St. Petersborg opbevares nogle Landsesko af samme Form som de her omtalte, og i Antiksamlingen i Kjøbenhavn findes et Fragment af en lignende Bronze-Spydspids og et fuldstændigt Exemplar i Jern. Andre Stykker af denne Form ere mig ikke bekjendte, og dog tilhører den hverken en særdeles fjærn Tid eller et begrænset Omraade. Det fremgaar nemlig af Indskrifterne paa adskillige af Spydene, som have været opstillede som Tempelgaver, at de have været brugte paa flere Steder baade i Grækenland og i Syditalien omkring det 5te Aarh. f. Chr. F. [1]). At denne Form ikke

[1]) Furtwängler anf. St. S. 77 og Beretninger Archæol. Zeitung, Berlin 1878—81 om Udgravningerne i Olympia.

kunde henføres til en ældre Periode, lod sig iøvrigt slutte ikke blot af dens hele Charakter, men tillige deraf at den forekommer i Jern — ogsaa i Olympia-Fundet — og af at lignende Former ere fuldstændig ukjendte i alle gamle Bronzefund fra Europa[1]).

Bronze-Pilespidser med Dølle eller Skaftspids, som findes hyppig i Grækenland og ere repræsenterede i alle Samlinger af græske Antiquiteter, forekomme i stor Masse i Olympia-Fundet; ved mit Besøg i Olympia talte jeg omtrent halvandet Hundrede Stykker; men det virkelige Antal er sikkert ikke lidet større. Formen er ret afvexlende; der lader sig adskille mindst 19 Forskjelligheder. Udenfor Grækenland findes flere af disse Former ikke sjælden i Ægypten, ofte i det sydlige Rusland og langt ind i Asien, i Siebenbürgen, Ungarn, Østerrig og Italien, og beslægtede Former forekomme i Bøhmen og indtil Frankrig[2]). De kjendes altsaa fra et bredt Bælte omkring de klassiske Lande, men ikke fra det nordlige Europa. At disse Pilespidser ikke tilhøre den fjærne Tid, i hvilken Bronzen var eneherskende, fremgaar af, at de baade i Grækenland og i de omgivende Lande ikke træffes i Forbindelse med gamle Bronzer, saaledes hverken ved Hissarlik, ved Mykenæ eller i de beslægtede Fund, men derimod stadig med yngre Sager, f. Ex. hyppig i de skytisk-græske Grave paa Krim (jvfr. ovfr. S. 290).

---

[1]) Endnu bør maaske nævnes en Spydspids uden Midtribbe, som fortsættes i en massiv, rund Stang, ialt 21 Cm. lang; dette Stykke har sikkert hørt til en Statue.

[2]) Afbildninger findes f. Ex.: Dodwell l. c. II S. 159; Wilkinson l. c. I S. 310 F. 4, S. 315 F. 1; Description de l'Égypte, V Pl. 87; Leemans: Ægyptische Monumenten, II Pl. 82; G. Rawlinson: The five great monarchies, II S. 59; Matériaux pour l'hist. de l'homme, V Pl. 19; Kemble: Horæ ferales Pl. VI F. 2—4; C. Deschmann u. F. v. Hochstetter: Præhist. Ansiedelungen u. Begräbnissstätten in Krain, Wien 1879 T. XI (Denkschr. d. mathem. naturwissensch. Cl. d. k. Akad. d. Wissensch. XLII). Jvfr. Evans: Bronze implements, London 1881 S. 318.

Foruden de beskrevne Sværd, Spyd og Pilespidser af Bronze er der endnu en lille Række Oldsager i Olympia-Fundet, som kunne give Oplysning om de oldgræske Vaaben, nemlig Votiv-Sværd og Øxer. Der er fundet to smaa, temmelig ensartede Efterligninger af Sværd (Fig. 31) og et større, 32½ Cm. langt Sværd-lignende Stykke af fuldstændig tyndt Brònze, der ligesaa lidt som de to mindre Stykker kan have været bestemt til Brug. Af Votiv-Øxer er der fundet nogle og tyve Stykker, 2—7 Cm. lange, alle Dobbeltøxer med mere eller mindre udsvaiet Æg (Fig. 32—33). Kun ved enkelte er Skaftet bevaret; ved de fleste er det tabt, og ved et Par er Skafthullet vel antydet, men ikke ført helt igjennem. At i det mindste nogle af disse Stykker gaa tilbage til Olympias ældste Tid, tør sluttes af, at Votivsagerne gjennemgaaende fandtes i det dybeste undersøgte Lag, et af Sværdene og en af Øxerne endog under Heræons Opistodom sammen med en Mængde af de mest raa og primitive Votivdyr. Til en fælles europæisk Bronzealders Kultur kunne de dog ligesaa lidt henføres som de fleste andre her omhandlede Stykker; Formerne ere nemlig fuldstændig græske, og Votivstykker af denne Art forekomme i Europa ikke udenfor det Bælte, hvorhen overhovedet oldgræske Sager ere naaede. Ved Olbia er der fundet lignende Stykker i Bly (Ermitagen i St. Petersborg), og fra Siebenbürgen kjendes der Votivøxer i Bronze ganske af samme Art som de omtalte, men med tre Blade[1]).

Af gamle Bronzeredskaber[2]) kan jeg i Olympia-Fundet kun nævne et enkelt Stykke: et firkantet Greb, hvorfra der udgaar en trind Stang med en but Spids (12 Cm. langt). Det har været brugt til dermed at slaa Huller i tyndt Metal.

---

[1]) Fundene ved Klein Propstdorf og Schelken (Mus. i Hermannstadt). Jvfr. ovfr. S. 293 Anm.

[2]) Alle de vel bekjendte, senere græske Smaainstrumenter og Toiletsager ligge udenfor denne Undersøgelses Grænser.

Hermed er der gjort Rede for det væsentligste af, hvad der er fremdraget af Bronzevaaben og Redskaber ved Olympia, tilvisse kun et ringe Antal Stykker mellem disse Tusinder

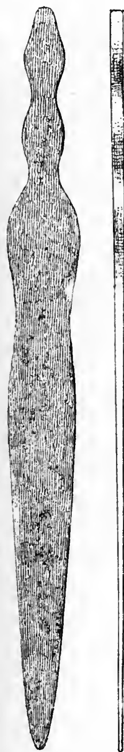

Fig. 31. 1/1.

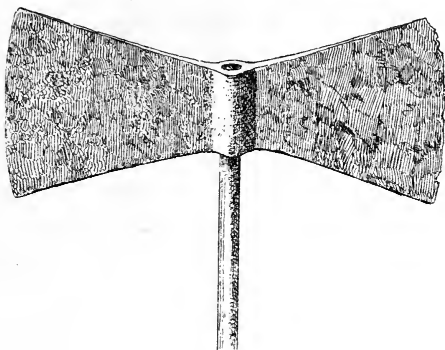

Fig. 32. 1/1.

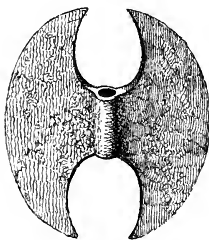

Fig. 33. 1/1.

af andre Bronzesager. Dog fremgaar det klart af dette foreliggende Materiale, at der ogsaa i disse Egne af Grækenland har været en Periode, i hvilken Bronzen anvendtes til Vaaben; men at dette Metal en Tid lang udelukkende og derefter gjennem Aarhundreder fortrinsvis blev benyttet, vilde man kun kunde slutte fra Forholdene indenfor andre Fundgrupper. Det siges nemlig udtrykkelig i Fundberet-

ningerne, at der selv i det dybeste undersøgte Lag forekom Jernsager[1]), hvorved det dog maa erindres, at der under de meget omfattende Udgravninger ikke kunde være Leilighed til regelmæssig at undersøge Stedet, hvor de mangfoldige smaa Metalfragmenter bleve fremdragne.

I de første Udgravningsaar opsamlede man overhovedet ikke Jernet, og senere næppe altid. Det kan derfor ikke bestemt siges, hvilke af de foran omtalte Former der ogsaa forekomme i Jern, og ved hvilke Jernet er hyppigst; lige saa lidt kan det oplyses, om visse Former alene forekom i det dybeste Lag. Det er kun ved en Betragtning af selve Stykkerne og ved en Sammenligning med andre Fund, at man, som det foran er forsøgt, kan udskille de ældre Bronzevaaben fra de langt talrigere yngre Stykker, som sikkert nok hidrøre fra en Tid, da Jernet almindelig brugtes ogsaa til Vaaben.

Et Forhold, som har særlig Betydning i denne Undersøgelse, er, at der kun findes særdeles faa Berøringspunkter med den almindelig europæiske Bronzealder, og at Ligheden ikke strækker sig videre end til den lidet charakteristiske Spydspids og til en Sværdform, som sandsynligvis er af fremmed Oprindelse (jvfr. ovfr. S. 319). Ved Siden heraf maa ogsaa det, at de udenfor Grækenland overordentlig hyppig forekommende Paalstave og Celter fuldstændig fattes i dette store Fund, gjøre det meget tvivlsomt, om de ved Olympia fremdragne gamle Bronzevaaben uden videre kunne indordnes under den fælles europæiske Bronzealder. Vi ville længere fremme komme tilbage til dette Spørgsmaal (S. 341).

Af væsentlig Interesse er Forholdet mellem de ældste ved Olympia fremdragne Sager og den mykenæiske Fundgruppe. Vi have set, at der findes en ikke ringe Lighed mellem enkelte Former fra Olympia og fra Mykenæ (S.322 flg.), hvoraf der sikkert tør sluttes til en Berøring baade i Tid

---

[1]) Furtwängler l. c. S. 102.

og Kultur. De ældste Bronzer fra Olympia kunne herefter ikke være stort yngre end Mykenæ-Fundet, og Befolkningen i Elis kan i denne fjærne Tid ikke have været uden Forbindelse med den langt høiere Kultur i det østlige Grækenland. Men iøvrigt findes der den største Ulighed mellem de to Fundgrupper. Det vil strax bemærkes, at hele den eiendommelige mykenæiske Kunst og rigt udviklede Stil fuldstændig mangler i Olympia; her findes ikke figurlige Fremstillinger i den samme orientalske Stil som hist, her mangler det mykenæiske Bladværk og navnlig hele Spiralornamentiken. Paa den anden Side frembyder Olympia-Fundet en overordenlig Rigdom af Sager, der maa henregnes til Kunstens første Begyndelse, just den samme Art af primitive kunstneriske Forsøg, som vi ovenfor (S. 311) paaviste i Mykenæ-Fundet, kun at vi der fandt dem enkeltvis, blandede med og næsten forsvindende mellem orientalske Kunstsager. Intet kan bedre betegne en begyndende Kunstudvikling end de talrige raa Dyrefigurer og Menneskebilleder, som optoges i det underste undersøgte Lag, ved gamle Altere omkring og tildels under selve Templerne; de staa i Henseende til Formsans og til kunstnerisk Evne og Færdighed paa ingen Maade over de ældste figurlige Frembringelser, som kjendes fra de barbariske Folk[1]). Den første Begyndelse til den græske Kunst, som vi erkjendte i et lille Antal Stykker i Mykenæ-Fundet, foreligger langt fyldigere i disse ældste Sager fra Olympia. Det rige Fund frembyder imidlertid ikke blot Exempler paa disse første kunstneriske Forsøg; det tillader os at følge Udviklingen videre Skridt for Skridt. Den saakaldte Dipylon-Stil med de langbenede Dyre- og Menneskefigurer med brede Laar

---

[1]) F. Ex. Chantre: L'âge du bronze Pl. 71; Catalogue de l'Exposition préhist. Buda-Pest 1876 S. 118; Joseph Hampel: Antiquités préhist. de la Hongrie 1877 Pl. 13. Se herom O. Tischler: Beiträge zur Kenntniss der Steinzeit in Ostpreussen, Königsberg 1882 S. 23.

og udstaaende Hofter, og den paafølgende, assyriske Periode, hvori der optræder nye Dyreformer og hidtil ukjendte Phantasidyr[1]), ere rigt repræsenterede, ligesaavel som ethvert senere Led i hele den græske Kunstudvikling indtil langt ned i den byzantinske Tid — kun findes intet Spor af det orientalske Element, som er fremherskende i Mykenæ-Fundene. Viser dette ikke atter, at den eiendommelige Kunst i disse Fund fra det østlige Grækenland tilhører en fremmed, ikke græsk Kultur, hvis Indflydelse var indskrænket til et begrænset Omraade — at dette fremmede ikke var det Grundlag, hvorpaa den græske Kunstudvikling hvilede?

Forskjellen mellem de to Fundgrupper viser sig navnlig tydelig i, at Spiralornamentiken, som gjør sig saa stærkt gjældende i Mykenæ, fuldstændig mangler i Olympia. I Stedet for findes der her en anden linear Stil, bygget paa Cirkelen og den rette Linie, der oftest forbinder Cirklerne som Tangenter eller danner forskjelligartede Mæandertegninger, samt paa Zikzaklinien og Forbindelser af liggende S-Figurer[2]). Det er denne Ornamentik, som er eiendommelig for de Fund, der, før Mykenæ-Gruppen var fremdraget, bleve betragtede som den ældste Gruppe i Grækenland[3]), og som ogsaa nu, skjøndt yngre end de nylig fremdragne Fund[4]), med Rette tør betegnes som den ældste egentlig græske

---

[1]) Curtius i Abhandlungen d. Akad. d. Wissensch., Berlin 1874; Furtwängler. l. c.

[2]) Archæol. Zeit., Berlin 1878 T. 18 F. 8; 1881 S. 91. Abhandl. d. Akad. d. Wissensch., Berlin 1879 T. III. Carapanos: Dodone Pl. 19 F. 5; Pl. 49. En vigtig Tidsbestemmelse for denne Stil vilde man vinde af nogle Bronzeplader i Olympia Fundet med Ornamenter paa den ene Side og Indskrift paa den anden, om det var fuldstændig sikkert, at Indskriften er ældre end Ornamentet; dette forekommer mig dog tvivlsomt (Archæol. Zeit., Berlin 1877 S. 48, 1878 S. 141, 1879 S. 47; Furtwängler anf. St. S. 12).

[3]) Se Conzes og Hirschfelds fortræffelige Undersogelser.

[4]) Jvfr. Furtwängler anf. St. S. 10.

Gruppe; dens charakteristiske lineare System maa følgelig betragtes som den ældste græske Ornamentik. Allerede i Spata- og Menidi-Fundene[1]), de yngste af de forgræske Fund, viser dette System sig paa enkelte Stykker; men først paa Dipylon-Gravpladsen, i Fundene fra Olympia og Dodona og ved de hermed beslægtede Sager træder det stærkt i Forgrunden.

Saa forskjellig som den Stilretning, der hersker i alle disse Fund, er fra den fremmede og langt høiere staaende Stil i Mykenæ-Gruppen, savnes der dog ikke aldeles Forbindelser mellem de to Fundgrupper. Ligesom sikkert nok den første græske Kunstudvikling har modtaget mange Impulser og laant Technik fra ældre Stilarter (ovfr. S. 309), saaledes staar ogsaa utvivlsomt det retliniede Ornamentsystem i et vist Forhold til de fremmede Spiralmotiver. Den oldgræske Ornamentstil gjengiver med rette Linier som Mæander, hvad der i den fremmede Stil gaves med buede Linier i Spiraler; men idet man paa denne Maade bevægede sig et lille Skridt bort fra det oprindelige Motiv, dannedes der en fuldstændig ny Ornamentik.

Hvad der saaledes opstod paa græsk Grund fik en ikke ringere Udbredelse end den ældre Stil, som havde sin Oprindelse i Orienten. Den retliniede Ornamentik lader sig forfølge over Italien og gjennem Europa til Skandinavien i Rækker af Fund, der ere senere end den Tid, da Spiralen og den buede Linie var fremherskende, og mærkelig nok følger der med den nye Ornamentik fra Grækenland indtil Norden særegne Gravskikke, nemlig Ligbrænding og Nedsættelse af Urner paa fælles Gravpladser uden Høie[2]).

---

1) Deutsches archæol. Inst.: Das Kuppelgrab bei Menidi Pl. VI F. 15.
2) Undset: Jernalderens Begyndelse i Nordeuropa, Kristiania 1881; Sophus Müller i Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1874 S. 368.

FUNDENE FRA DET ØVRIGE GRÆKENLAND.

Udenfor de to store Fund fra Mykenæ og Olympia ere Vaaben af Bronze hidtil kun forekomne spredt i Grækenland. Der kjendes vel enkelte Stykker fra mange forskjellige Steder; men der mangler endnu større Suiter og især samlede Fund fra enkelte Lokaliteter. En Undtagelse danner i denne Henseende kun den lille Ø Amorgos, som allerede har ydet en betydelig Række Bronzevaaben.

De fleste Bronzer fra Amorgos have en ikke ringe Lighed med visse Former i Mykenæ-Fundet. Dette er saaledes Tilfældet med de allerede afbildede Sværd, dels fuldstændige, dels i Fragmenter, som opbevares i Samlingerne i Kjøbenhavn[1]), og med en Række endnu ikke publicerede Stykker i det archæologiske Selskabs Samling i Athen. Blandt disse sidste er Ligheden navnlig paafaldende ved en Dolk, som har en høi og bred, tosidet Midtribbe, og ved to andre Dolke med flad Klinge og svære Nagler; kun udvider Bladet sig ved de sidstnævnte Stykker foroven til et bredere Parti med lave Sidekanter, og der findes en kort Grebtunge med Nagler (Fig. 36). En med disse beslægtet Dolk, der sandsynligvis ogsaa stammer fra Amorgos, har den samme Form af Klinge; men Fæstet er udstyret med en bred Grebtunge med Sidekanter og har været lige afsluttet mod Bladet. Endnu maa nævnes et Fragment af en Dolk af samme Hovedform som de sidst omtalte Stykker, samt to store, flade Knivsblade som de ved Mykenæ-Fundet beskrevne (Fig. 23); Naglehovederne ere her dækkede af et tyndt Guldblad.

Andre Vaaben fra Amorgos have derimod ingen særlig Lighed med Mykenæ-Fundets eiendommelige Former, men maa snarest siges at være af almindelig Bronzealders Form, idet de frembyde Træk, som forekomme ved mange Bronzer

---

[1]) J. J. A. Worsaae i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1879.

fra forskjellige Steder i Europa. Af Dolke foreligger der et Stykke med svag Midtribbe, hvis Fæste har naaet langt ned over Klingen, gribende ind over den med to spidse Flige (Fig. 34), et andet Stykke med en lignende Midtribbe og to Nagler, samt et lille Dolkblad med fire tynde Nagler til Fæstet. Af Bronzealderens almindelige Form er ogsaa

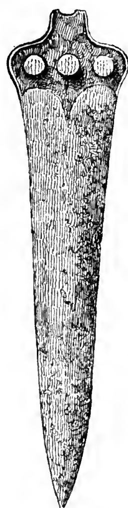

Fig. 34. 1/4. Fig. 35. 1/4. Fig. 36. 1/4.

en kort Lansespids med brede, tynde Vinger og en tyk, halvrund Midtribbe, svagt kantet henimod Spidsen (jvfr. Fig. 26).

Større Interesse have to Spydspidser af en eiendommelig Form, hvis flade Blad er uden Dølle eller Skaftspids, men forsynet med to aflange Udskæringer til Baand, hvorved det fastgjordes i den kløftede Stage; Mærke af Træet ses paa et af disse Stykker (Fig. 35). Et simpelt Dolkblad blev altsaa indkilet i en spaltet Træstage og fastgjordes med Baand; dette er en høist primitiv Form, som næppe

nok kan kaldes en Spydspids. En egentlig Metalspydspids dannedes først, da man fandt paa at gjøre Midten af Bronzebladet hult til Optagelse af Stagen. At dette Vaaben just dannedes saaledes, ses af dets ældre Form (jvfr. f. E. Fig. 26): Bladet er tyndt og bredt ligesom Dolkens, medens Døllen og Midtribben har samme Form som den tilspidsede Træstage, hvori Dolkbladet oprindelig blev indkilet; Udskæringerne i Bladet ere faldne bort som overflødige. En lignende Udvikling har sandsynligvis ikke alene Pilespidsen undergaaet — der kjendes en ældre Form med Gjennemboringer i Bladet til Fastbinding (se ovfr. S. 292) og en yngre med Dølle (se ovfr. S. 327) — men ogsaa andre Bronzealders Former, Kniven og Seglen i England[1]) og Paalstaven i Italien (se ndfr. S. 352 Anm. 1), ved hvilke Skæftningen ved Dølle ogsaa synes at være opstaaet derved, at man simpelt efterlignede i Metal den Del af Træet, som greb ud over Bronzestykket.

Nogle faa flade Spydblade med Udskæringer kjendes fra det øvrige Grækenland; et opbevares i den comparative Samling i Kjøbenhavn, et i det archæologiske Selskabs Samling i Athen[2]). I det øvrige Europa forekommer denne Form ikke; men der kjendes baade fra det østlige og fra det vestlige Europa en Række Spydspidser med Aabninger i Bladet paa begge Sider af Midtribben, som vise tilbage til denne primitive Form — Udskæringerne lade sig ikke forklare paa anden Maade[3]). De ere ikke dannede for at gjøre Bladet lettere, dertil er det udskaarne Metal af for ringe Vægt; de have ikke været bestemte til Baand mellem Spydspids og Stage — i saa Fald vilde de ikke være anbragte langt fra Døllens Aabning; som Ornament kunne de ikke opfattes, dertil ere Hullerne for lidet fremtrædende.

---

[1]) Se om disse Former John Evans' ovfr. anf. Værk.
[2]) Jvfr. endvidere Schliemann: Ilios S. 556.
[3]) Se John Evans l. c. S. 332—4; ndfr. S. 354.

De synes kun at kunne opfattes som Erindringer om den første Maade, hvorpaa Spydbladet befæstedes til Stagen.

Ligesom Bronzevaabnene fra Amorgos ere ogsaa de øvrige gamle Bronzer, der ere fundne spredt omkring i Grækenland, nær beslægtede enten med Mykenæ-Formerne eller med de almindelig europæiske Typer.

Foruden hvad der er omtalt i det foregaaende, i Afsnittene om Mykenæ- og Olympia-Fundene, kjendes der fra Grækenland ikke faa Stykker, som ere afbildede og beskrevne af Carapanos, Chantre, Fouqué, Franks, Kemble, Undset, Voss, Worsaae o. A.[1]). Det meste af, hvad jeg iøvrigt har set, er af lignende Former.

Sværdene have en Grebtunge af forskjellig Længde, smallere eller bredere; men de, ved hvilket Fæstets Overdel er bevaret, have alle havt en hvælvet eller trekantet Knap[2]). Det er den samme Hovedform, kun med mindre Forandringer, som forekommer paa de ældste malede Kar med figurlige Fremstillinger[3]). I det senere Vasemaleri kan man forfølge Sværdets fortsatte Forandring, hvorledes Knappen skifter Form, og Tværstykket nederst ved Fæstet bliver dannet. Dog hele denne videre Udvikling ligger udenfor vor Undersøgelse, da alle de senere Former ikke kjendes i Bronze. Desuden høre Jernsværd af den Form, som forekommer i de yngre Vasebilleder til de største Sjældenheder; kun de bredbladede, enæggede Sværd foreligge allerede i et ikke ringe Antal.

---

[1]) Literaturhenvisninger findes i Worsaaes Afhandling: Fra Sten- og Bronzealderen i den gamle og nye Verden (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1879).

[2]) Til den i Mykenæ, men udenfor Gravene fundne Dolk, som er afbildet hos Schliemann l. c. S. 191, findes der Sidestykker mellem andre Vaaben fra Grækenland (se Afbildn. hos de anf. Forf.). Selvfølgelig er Klingen ikke, som Dr. Schliemann antager, sammenføiet af to Plader; de dobbelte Ægge ere fremkomne ved Bronzens Oxydering, et Phænomen, hvorpaa der kjendes mange Exempler.

[3]) F. Ex. Mon. dell' Inst. 1869 IX Tab. 4.

Spydspidser i de forskjellige Former, som enten ere omtalte ovenfor eller tidligere ere publicerede, forekomme ikke sjælden[1]). Hyppigst ere de slanke Former med lang Dølle og smal Midtribbe, som foran henførtes til en sen Tid (S. 324), og som kjendes fra mangfoldige Vasebilleder.

Øxerne med Skafthul, dels med afrundet eller knapformet Nakke, dels Dobbeltøxer, forekomme ligeledes hyppig[2]). Det bemærkedes ovenfor, at den sidste Form vel kjendes fra den forhistoriske Tid, men at den bevaredes længe efter, at Jernet almindelig var kommet i Brug til Vaaben og Redskaber (jvfr. S. 293). Det samme er sikkert ogsaa Tilfældet med de andre Former, hvis chronologiske Stilling ikke kan bestemmes ved samlede Fund.

De flade Meisel-lignende Bronzeblade, enten stærkt tilspidsede mod Nakken eller bredt afskaarne, som sandsynligvis have været skæftede som Øxer, ere ikke sjældne[3]). Derimod kjendes den i det øvrige Europa saa hyppig forekommende Form af Øxe, Paalstaven, ikke fra Grækenland, og af Celter vides kun et enkelt Stykke at stamme herfra, og selv dette er af fuldstændig italiensk Form, hvorfor det vel maa betragtes som tvivlsomt, om det er græsk Arbeide[4]).

Af tveæggede Rageknive, en ellers hyppig forekom-

---

[1]) Museerne i Kjøbenhavn eie ialt 11 St.

[2]) I Museerne i Kjøbenhavn opbevares ialt 13 St.

[3]) I Museerne i Kjøbenhavn findes 7 St.

[4]) Chantre: L'âge du bronze, I S. 53 og Matériaux etc. IX Pl. 2 F. 5. — Bronzeredskaber af samme Hovedform, men med en Dølle, der er sammenbøiet ligesom ved visse Spydspidser (jvfr. ovenfor S. 324) kjendes fra Cypern (Brit. Mus.). — At de italienske og de græske Bronzer ingenlunde maa betragtes som ensartede, fremgaar alene deraf, at de græske Sværdformer aldrig ere fundne i Italien og omvendt de italienske (f. Ex. Kemble: Horæ ferales Pl. VII F. 5—6; Chantre l. c. II S. 298 F. 161; Voss u. Bastian l. c. Pl 12) ikke i Grækenland.

mende Bronzealders Form[1]), kjender jeg kun et Exemplar fra Grækenland, fundet ved Athen (Brit. Mus.).

Vi have hermed endt den korte Oversigt over det vigtigste af, hvad der hidtil er fremdraget af ældgamle Bronzevaaben i Grækenland udenfor de store Mykenæ- og Olympia-Fund. Førend vi søge at samle Resultaterne heraf, maa der dog indskydes nogle Bemærkninger om de beslægtede Oldsager fra Cypern, idet det ligger nær at antage, at de rige Fund fra denne halvt orientalske, halvt græske Ø kunne give os gode Sammenligningspunkter.

Der foreligger allerede i mangfoldige Samlinger et stort Materiale af gamle Vaaben fra Cypern, Spyd og Dolkblade samt flade Øxer, i bestemte og let gjenkjendelige Former, som ikke forekomme andetsteds[2]). Efter de foretagne Analyser maa det antages, at disse Vaaben ere af mere eller mindre rent Kobber, hvad der ligesaa meget som de simple Former kunde tale for at henføre dem til en meget fjærn Tid. Dette synes dog, efter de hidtil foreliggende, rigtignok langtfra tilfredsstillende Fundberetninger ingenlunde at være Tilfældet[3]). Kobbersagerne findes vel regelmæssig sammen med malede Vaser, der ere decorerede i en linear Stil; dog er det ikke med Mykenæ-Gruppen, men med de senere Dipylon-Vaser og med den geometriske Decoration, som foreligger i de ældste Bronzer fra Olympia og Dodona, at disse cypriske Lerkars Decorationssystem maa sammenstilles. Endvidere ere Kobbervaabnene undertiden fundne sammen med andre Oldsager, som øiensynlig ikke kunne gaa tilbage

---

1) Se Sophus Müller i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1876 S. 226 Anm. 3.

2) Franks i Congresber. Stockholm, S. 352; Archæologia, London 45, I; Cesnola: Cyprus.

3) Cesnola l. c. S, 77 og 282. Paa Gravpladsen ved Alambra findes Sager fra høist forskjellig Tid; ved Siden af Lerkar, som maaske ere ældre end de her behandlede Former, forekommer der sent græske Oldsager (l. c. Pl. 5).

til det 2det Aartusinde f. Chr. F., navnlig med de meget omtalte phoeniciske Bronzeskaale, der af Helbig henføres til det 7de og 6te Aarh.[1]). Til denne Periode maa sikkert de hidtil fremdragne Former henføres, indtil nye Fund bringe videre Oplysninger. Selve Dolkenes Form tillader iøvrigt heller næppe at henføre den til en ældre Tid; Bladet er vel som ved de ældste Former i Orienten langstrakt trekantet uden udsvaiede Sider; men Grebet har ikke været befæstet ved Nagler eller ved en Grebtunge, men ved en Grebspids, hvad der sikkert nok betegner en senere Udvikling. Hertil kommer den iøinefaldende Forskjel, der findes mellem disse cypriske Fund og de ældste Fund fra Grækenland; om de vare samtidige, vilde man sikkert kunne paavise væsentlige Ligheder imellem Oldsagerne fra begge Omraader, som vare undergivne de samme Indflydelser fra Orienten. Det maa vistnok ventes, at der paa Cypern vil blive fremdraget Bronzevaaben af samme Ælde som Mykenæ-Sagerne, men de hidtil foreliggende Kobbervaaben tør sikkert ikke betragtes som gammel-phoeniciske, men som yngre, særlig cypriske Sager. Baade disse Formers Hyppighed og det, at Kobber og ikke Bronze er anvendt, kan forklares af, at de ere tilvirkede paa den Ø, der indeholdt de rigeste Kobberminer, som den klassiske Oldtid kjendte.

De cypriske Former have saaledes ingen særlig Betydning for Undersøgelsen af de gamle Bronzevaaben og Redskaber fra Grækenland. Vi have gjort Rede for disse, saaledes som de foreligge, dels i de store samlede Fund fra Mykenæ og Olympia, dels enkeltvis fra mange forskjellige Steder, og skulle nu se, hvilke Resultater dette Materiale kan yde med Hensyn til de i denne Undersøgelse behandlede Spørgsmaal.

Efter det store Antal Fund, som nu kjendes baade fra det græske Fastland og fra Øerne, er det sikkert nok, at

---

[1]) Ann. dell' Inst. 1876 S. 239.

man i Grækenlands fjærne Oldtid endog meget almindelig har brugt Bronze og ikke Jern eller Staal til Vaaben og skærende Redskaber. Men hermed er det ikke givet, at Grækenland har havt sin Bronzealder ligesom det øvrige Europa, og det vilde næppe være heldigt at samle alle de foran omtalte Bronzesager i én Gruppe og betegne dem som Minder fra den græske Bronzealder. Ved dette Ord betegner man nemlig i det øvrige Europa en bestemt afgrænset, primitiv Kultur i en vis forhistorisk Periode, i hvilken Bronzen udelukkende anvendtes til Vaaben og skærende Redskaber, og ogsaa for Grækenland burde man helst anvende det paa Fund af den samme Art, og med den samme Grundcharakter, men ikke paa alle de i det foregaaende omtalte Bronzer, der, som vi have set, tilhøre forskjellige Tider med en høist forskjellig Kultur og ingenlunde alle skrive sig fra en fjærn og afsluttet Periode, i hvilken Jernet var ukjendt (jvfr. ovfr. S. 313). Om der overhovedet har været en Bronzealder i Grækenland, kunde sikkert, efter det hidtil fremdragne Materiale, gjøres til Gjenstand for en ikke ganske uberettiget Tvivl, og i ethvert Fald bør det indrømmes, at en saadan Periode endnu ikke fuldt kan bevises for Grækenlands vedkommende. Dette at der i Grækenland forekommer Bronzer af visse primitive Former, som i det øvrige Europa beviselig tilhøre en ren Bronzekultur, er endnu det eneste Vidnesbyrd, som haves om en græsk Bronzealder. De Stykker, som have denne almindelige Bronzealders Charakter og Form, ere vel endnu kun faa og foreligge ikke, saaledes som fra mange andre Omraader, i store Rækker af samlede Fund med det samme bestemte Præg; dog ere vi, efter vor hele Opfattelse af de ældste Kulturforhold i Europa, tilbøielige til at tillægge selv dette ringe Materiale en afgjørende Betydning.

Dersom vi med mange Forskere antage, at de ældste europæiske Bronzer maa henføres til ariske Folk, som ere indvandrede fra Asien, ligger det nær at henføre de beslægtede

Bronzer i Grækenland til Landets ældste indvandrede, ariske Befolkning. Saaledes vilde baade Overensstemmelserne og Forskjellighederne mellem de græske og de øvrige europæiske Bronzer kunne forstaas. De overensstemmende Former vilde kunne forklares af, at de ere udgaaede fra en oprindelig fælles Kultur i Asien, og det at der i Grækenland baade forekommer enkelte mere primitive Former (jvfr. ovfr. S. 336) og mangler andre yngre Udviklinger (jvfr. ovfr. S. 338), kunde vidne om, at den græske Bronzealders Gren allerede tidlig har skilt sig fra den fælles Stamme og har udbredt sig til Europa ad en særlig Vei, nemlig gjennem Lilleasien.

En anden ikke fjærnt liggende Forklaring af de fælles Former vilde være, at de hidrøre fra en Udførsel eller en Indflydelse, der i hine fjærne Tider kunde være udgaaet fra Grækenland imod Nord. Denne Opfattelse vilde dog ikke kunne hævdes. Om en tidlig Paavirkning fra Grækenland foreligger der nemlig Vidnesbyrd af en anden Art. Der kjendes fra Egnene Nord for Balkan et ikke ringe Antal græske Bronzevaaben; men disse maa henføres til en noget senere Tid, idet de ikke have den egentlige Bronzealders Charakter, og ikke forekomme udover Siebenbürgen, Ungarn og Østerrig[1]). Det er enkelte, kjendelig græske Stykker, der staa som fremmede mellem disse Egnes eiendommelige Bronzer; men de ovenfor omtalte, fælles Former have Grundligheder, som kunne spores gjennem hele den europæiske Bronzealder. Disse kunne ikke afledes fra en særlig græsk Kilde, men pege, som alt nævnt, hen paa det oprindelige, fælles Udspring i Asien[2]).

---

[1]) Se ovfr. om Bronze-Pilespidser og Votivøxer (S. 327 og 328); i Museet i Hermannstadt opbevares 3 græske Bronzesværd, fundne ved Karlsburg, Almen og Kopesch; i Museet i Klausenburg findes et græsk Sværd (Undset: Études sur l'âge de bronze S. 153).

[2]) Ligesaalidt kunne Overensstemmelserne skyldes en oprindelig Udbredelse af Bronzealderen nordenfra udover Grækenland;

Om det iøvrigt er denne fælles ariske Bronzekultur, som overalt i Grækenland har afløst den tidligere Stenalder og udbredt Kjendskabet til Brugen af Metaller, maa, efter hvad der endnu foreligger, betragtes som meget tvivlsomt. Bestemte Forhold tyde paa, at en høiere Kultur paa nogle Steder er bleven udbredt ad en anden Vei, eller at i det mindste Brugen af Stenredskaber ikke er bleven fuldstændig fortrængt ved den første ariske Indvandring. Af de i det hele ensartede Fund, som ere fremdragne paa Thera og Therasia, dels i Affaldsdynger dels i Bygningslevninger, fremgaar det, at Stenalderen her har været i umiddelbar Berøring med den samme ægypto-phoeniciske Kultur, som fyldigst foreligger i Mykenæ-Fundet. Talrige Stensager, Knive, Save og Skrabere af Obsidian, fandtes nemlig her i Forbindelse baade med Redskaber af Kobber og med malede Kar, der ere nær beslægtede med Mykenæ-Gruppens. Et lignende Forhold findes ogsaa ved Mykenæ-Fundene; ikke blot forekom der Pilespidser og Spaaner af Obsidian i selve Gravene paa Akropolis; men der fremdroges ogsaa ellers under Udgravningerne en Del Stensager, som synes at være omtrent samtidige med det ægypto-phoeniciske Gravgods[1]).

Den orientalske Indflydelse, som træder saa stærkt frem i Mykenæ-Fundene, og hvis Virkninger, som vi ovenfor saa, kunne forfølges tværs igjennem Europa indtil Skandinavien, indførte efterhaanden en Kultur i Grækenland, der var vidt forskjellig fra den almindelige Bronzekultur, som herskede i største Delen af det øvrige Europa. Men her-

---

i saa Fald maatte den almindelig europæiske Bronzealders fælles Former, Paalstaven og Celten, ogsaa forekomme paa det græske Omraade. Jeg kjender kun et Stykke, som kunde tale for, at den græske Bronzealder er indført fra Mellemeuropa, nemlig Bronzeøxen i Dodona-Fundet (Carapanos: Dodone, Paris 1878 Pl. LIII F. 4), der er af ungarsk Form. Dette enkelte Stykkes Forekomst i Grækenland vilde dog kunne forklares paa anden Maade.

[1]) Schliemann l. c. S. 154.

med ophørte i Syden ikke Brugen af Bronze til Vaaben og skærende Redskaber, hvad der vel staar i Forbindelse med, at Jernet heller ikke i de gamle, orientalske Kulturlande anvendtes paa denne Maade. I Assyrien er der fremdraget ikke faa Bronzer af denne Art, og i Ægypten kjendtes vel Jernet, efter hvad der forsikres, allerede i det 4de Aartusinde f. Chr. F., men Bronzen brugtes dog langt ned i Tiden endog fortrinsvis til Sværd, Dolke, Øxer, Meisler og Knive. I Grækenland finde vi et lignende Forhold: Anvendelsen af Bronze til Vaaben og skærende Redskaber er ikke, saaledes som i store Dele af det øvrige Europa, indskrænket til den ældste Metalperiode; til visse Former brugtes Bronzen endog i en temmelig sildig Tid, længere til Spydspidser end til Sværd, og længere til Pilespidser end til Spyd. Om end Tidsgrænserne ingenlunde lade sig sikkert drage, kan der dog ad forskjellige Veie vindes nogle Bestemmelser. Der kjendes Bronzesværd af de Former, som findes afbildede paa de ældste malede Kar med figurlige Fremstillinger[1]); men saadanne brede, tveæggede Sværd eller de samme enæggede Hugvaaben, som kjendes fra Vasebillederne med sorte Figurer, ere endnu ikke forekomne i Bronze. De Former af Spydspidser, som kjendes fra denne Vase-Gruppe, ere derimod hyppige i Bronze. I de græske og skytiske Grave paa Krim, hvis Tidsgrænse opad kan angives med temmelig stor Sikkerhed[2]), er der ikke fundet en eneste Spydspids, end sige noget Sværd af Bronze, men vel baade Sværd og Spyd af Jern; derimod ere Pilespidser af Bronze overmaade almindelige. Endelig have vi i de halvgræske Fund fra Mellemeuropa (La Tène-Gruppen) en endnu yngre Gruppe, i hvilken heller ikke Bronze-Pilespidsen forekommer. Denne Række af Fremstillinger og Fund viser, hvorledes Bronzen lidt efter lidt i den klassiske Oldtid ophørte at være det almindeligst anvendte Metal.

[1]) Jvfr. S. 337 Anm. 3.

[2]) Se Compte-rendu comm. archéol., St. Pétersbourg.

FUNDENE I DET SYDØSTLIGE RUSLAND.

Fra Bronzefundene i Grækenland vende vi os til Europas Grænselande imod Øst og til de tilstødende Egne af Asien for her at opsøge de Forudsætninger for den almindelig europæiske Bronzekultur, som vi forgjæves søgte mellem de ældste græske Bronzer. Ogsaa her have vi at gjøre med et ikke ringe, nyt Materiale, som iøvrigt for største Delen allerede foreligger i gode Publicationer.

Paa en udstrakt Gravplads ved Koban i det nordlige Kaukasus er der i de sidste Aar foretaget en Række Udgravninger, hvis rige Udbytte opbevares i forskjellige Samlinger i Tiflis, Kjew, Moskau og St. Petersborg. Der er her fremdraget dels talrige Dolkblade af Bronze, som have været fæstede til Grebet ved Nagler, dels mange kortere og længere Bronzeklinger, som ere udstyrede med en kort, trind Grebspids, ved hvilken der ofte findes Rester af Støbemassen, som er flydt ud mellem de to ikke nøiagtig sluttende Dele af Formen (Fig. 37)[1]. Paa nogle af disse Klinger ses en svagt hvælvet, paa andre en stærkt fremspringende Midtribbe, i hvis Overdel der ligger tre parallele Rundstave ganske som paa nogle af Sværdene fra Mykenæ og paa visse Fragmenter fra Olympia (jvfr. ovfr. S. 282 og 322). Andre korte Klinger med svagt svungen Æg have et fladt linseformet Gjennemsnit, en bred og flad Midtribbe eller en kun lidet fremtrædende Søm i Midten af Bladet, og nogle ere fuldstændig flade, med en lignende halvrund Udskæring i Fæstet, som kjendes fra enkelte græske Dolke (Fig. 38).

Fra den samme Egn og for største Delen ogsaa fra den samme Gravplads kjendes et stort Antal Øxer med Skafthul, alle af samme Hovedform og kun forskjellige ved

[1] Chantre: Recherches paléoethnologiques dans la Russie méridionale, Lyon 1881 Pl. 7; Virchow i Verhandl. d. Berliner anthropol. Gesellschaft 1881 l. c. S. 411.

den mere eller mindre omhyggelige Udførelse[1]). De charakteristiske Træk ved disse Øxer ere det nedhængende Næb, de fremspringende Linier paa Siderne over Skafthullet og den særlige Bane, hvori Øxen afsluttes bagtil. Paa de simpleste Stykker dannes Banen af selve Støbeknolden, og alle Linierne ere kun lidet svungne (Fig. 39); paa de hyppig forekommende smukkere Øxer er hele Formen elegant bøiet, Banen er zirlig dannet, og Overfladen er tæt dækket af omhyggelig udførte Ornamenter, dels lineare Motiver, hvorimellem sammenhængende Spiraler, dels Dyrebilleder, Fiske, Slanger og firføddede Dyr, dels andre Fremstillinger, Solbilleder o. s. v. Disse Øxer ere ikke fundne udenfor Kaukasus-Egnene; men en nøiere Sammenligning med de siberiske Bronzer vil utvivlsomt vise, at denne lokale Form er en senere Udvikling af en indenfor denne Gruppe almindelig forekommende Typ[2]).

Andre Vaaben eller Redskaber af Bronze forekomme ikke paa disse Gravpladser sammen med de omtalte Sværd, Dolke og Øxer. Hele det øvrige, rige Gravgods fra denne Lokalitet vidner om en langt videre Udvikling end den, vi kjende fra den europæiske Bronzealder, og, hvad der er afgjørende for disse Funds chronologiske Stilling, flere af de beskrevne Former forekomme af og til i Jern. Her findes ingen Celter og Paalstave, ingen Bronzemeisler eller primitive Former af Naale og Ringe, men derimod Perler af Glas og haarde Stenarter, Carneol og Agat, Billeder af Mennesker og Dyr, Naale med en Dyrefigur til Hoved, Fibulaer, Bæltehager og andre mere kunstige Former, som ere ukjendte i Europas rene Bronzealder[3]).

Ved Opfattelsen af disse Fund maa det fastholdes, at de dels indeholde Vidnesbyrd om et Slægtskab med ældre

---

[1]) Chantre l. c., Virchow l. c. S. 424.
[2]) Congresber. Buda-Pest, S. 681, navnlig F. 8.
[3]) Se de anf. Skrifter.

og simplere Former i Asien (Øxerne), dels — baade ved Vaabnenes Former, ved den hyppige Anvendelse af Spiral-ornamenter, og ved hele Fundets Sammensætning — have en afgjort Lighed med den Fundgruppe i Grækenland, som

Fig. 37. Dolk fra Koban (Mus. i Kiew). 1/4.

Fig. 38. Dolk fra Koban (Vidensk. Selsk. Saml. St. Petersborg). 1/4.

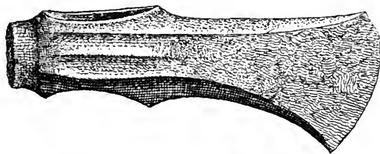

Fig. 39. Øxe fra Koban (Mus. i Moskau). 1/4.

ovenfor henførtes til den ægypto-phoeniciske Kultur. Koban-Gruppen kan derfor kun forsaavidt henføres til Bronzealderen, som den indeholder en stor Mængde Bronzevaaben og utvivlsomt viser tilbage til ældre Bronzealders Former; men iøvrigt tilhører den en videre Udvikling, som maa skyldes de samme

Indflydelser, der have givet Mykenæ-Gruppen dens Charakter[1]). Men indenfor en Kultur, som ikke længere er Bronzealderens, er det klart, at man ikke kan søge Forudsætningerne for den primitive Bronzekultur i Europa.

Lige saa lidt som i Fundene fra Koban kunne vi i en anden bestemt afgrænset Fundgruppe fra Kaukasus-Egnene erkjende det Grundlag, hvorpaa den vestligere Bronzealder hviler. Paa Gravpladserne ved Samtauro, Deligan og Arpátchai er der fundet kortere og længere Sværd og Dolke med Greb af Bronze, enten massivt[2]) eller dannet af en Tunge, hvis meget høie Sidekanter næsten fuldstændig har omsluttet Beklædningen (Fig. 40); den runde og hvælvede Knap er forholdsvis lille. Grebet er afsluttet med en lige eller svagt bøiet Linie mod Klingen, som her har sit bredeste Parti med en næsten ret Vinkel til begge Sider, hvorfra Æggene løbe jævnt sammen imod Spidsen. Nogle af disse Klinger have en svagt fremtrædende Midtribbe; andre ere fuldstændig flade, men prydede med fordybede Linier.

Disse Vaaben ere forskjellige fra de græske og fra alle europæiske Bronzevaaben, hvorimod de have en paafaldende Lighed med de Sværd og Dolke, som kjendes fra forskjellige assyriske Monumenter. De tør derfor sikkert henføres til den assyriske Kultur, hvis Indflydelse, som bekjendt, bredte sig langt ud over disse Egne og blandt andet har efterladt sig talrige Spor i de skytiske Grave paa Krim. Nogen Betydning for den europæiske Bronzealders Udvikling kunne disse Former ikke have havt; dels frembyde de, som alt bemærket, ingen nærmere Lighed med nogen af dennes Former, dels tilhøre de et andet Kulturtrin end den primitive Bronzealders, idet de ikke findes sammen med Meisler, Paalstave, Celter og Knive af Bronze, men derimod med

---

[1]) Der skal her kun erindres om, at Phoenicierne antages at have staaet i Forbindelse med det Sorte Hav baade ad Søveien og ved Handel tillands (se de ovfr. S. 307 anførte Forf.).

[2]) Chantre l. c. Pl. 1, og i Matériaux etc. 1881 S. 154.

lignende senere Sager, som kjendes fra Koban-Gruppen; tilmed ere de undertiden forarbeidede af Jern og ikke af Bronze[1]).

Om der fra Kaukasuslandene eller fra endnu østligere Egne ikke kjendtes andre Bronzer end dem, som kunne grupperes om de iøvrigt ikke lidet forskjellige Fund fra Koban og Samtauro, maatte enhver Tanke opgives om i Østen at finde Forbillederne for den europæiske Bronzealders Former. Der kjendes imidlertid endnu en Række Vaaben og Redskaber af Bronze, som baade have en mere primitiv Charakter end de nys nævnte Fund og tillige øiensynlig ere nær beslægtede med vestligere Egnes Bronzer. Vi sigte til den saakaldte altaiugriske eller siberiske Gruppe.

Naar det ikke tidligere er blevet bemærket, at der findes en nøie Lighed mellem en Del Former indenfor den siberiske og den ungarske Bronzealders Gruppe, beror dette sikkert kun paa, at det ungarske Omraade har ydet baade langt smukkere og mere udviklede Former, hvorved Opmærksomheden først har fæstet sig. Det er imidlertid ingenlunde nogen ringe Række af Former, som forekomme dels i lignende dels i identiske Exemplarer indenfor de to Grupper, nemlig foruden mindre udprægede Former — Spydspidsen med

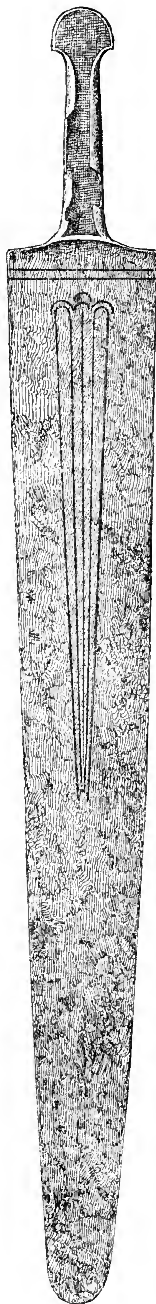

Fig. 40. 1/4.[2])

[1]) Se de anf. Skrifter.

[2]) Sværd fra Alexandropol (Mus. i Moskau).

Dølle, den flade Meisel og Sylen — navnlig Celten, visse Dobbeltøxer og enbladede Øxer med Skafthul, Segle med lang og bøiet Grebtunge samt enæggede Knive med og uden Grebtunge[1]).

Ligheden mellem de to Grupper er saa stor, at man uden Betænkning turde antage, at der findes et Slægtskab mellem dem, selv om de vare adskilte ved store Landstrækninger, gjennem hvilke der ikke kunde paavises Spor af en Forbindelse. Men, naar der tilmed kjendes en Række mellemliggende Fund[2]), dels af ungarske, dels af asiatiske Bronzer, som knytte de ellers vidt adskilte Grupper sammen, maa enhver Tvivl om, at de have staaet i Forbindelse med hinanden, bortfalde.

Det kunde dog mulig antages, at den siberiske Gruppe var afledt af den ungarske og ikke omvendt. Selv afset fra, at et saadant Forhold vilde være lidet sandsynligt, da Kulturbevægelserne i Oldtiden, efter hvad vi hidtil vide, gik fra Orienten mod Vest og ikke i modsat Retning, lader denne Indvending sig let afvise ved blot at pege paa et Forhold, fra hvilket der ingen Undtagelser kjendes, nemlig at det kun er de ældre ungarske Former, som lade sig forfølge mod Øst og ind i Asien, men ikke de talrige, skjønnere og mere udviklede Typer. Det vilde være lidet sandsynligt, at de ældgamle Forbindelser, som førte de

---

[1]) Sammenlign navnlig: Joseph Hampel, Catalogue de l'exposition préhistorique, Buda-Pest 1876 S. 139 F. 146 med Aspelin, Antiquités du Nord Finno-ougrien F. 219; Cat. etc. S. 141 F. 158 med Aspelin l. c. F. 236; Joseph Hampel, Antiquités préhistoriques de la Hongrie 1876 Pl. 8 F. 25—28 med Aspelin l. c. F. 230—232; Ant. préhist. etc. Pl. 8 F. 3 og Pl. 17 F. 44 med Aspelin l. c. F. 369, fra Sydrusland; et andet Stykke kjendes fra Kaukasus (Mus. i Moskau).

[2]) Archæol. Journal, XIV S. 91; Chantre i Matériaux etc. 1881 S. 105 fl. Den flade Meisel, Celten med to Øskener og Seglen med lang og bøiet Grebtunge forekomme ogsaa i Kaukasus (Mus. i Moskau).

primitive Former mod Øst, skulde være afbrudte, just da den ungarske Bronzealder udfoldede sig selvstændig og kraftig. Dog selv indrømmet, at dette var muligt, kunde det ikke antages, at de fælles Former af Celter og Knive, som forekomme hele Asien over indtil det stille Hav, skulde være oprindelig afledte af den ungarske Bronzekultur. Disse Formers Forekomst gjennem hele Asien og mod Vest indtil Ungarn lader sig kun forklare ved at betragte dem som oprindelig asiatiske Former, der til et vist Tidspunkt ere førte ind i Europa.

Men, kunde der maaske videre indvendes, er det hermed givet, at disse Former ere bragte til Ungarn i en meget fjærn Tid? At det er Bronzealders Former er utvivlsomt; men det var jo tænkeligt, at disse Former vare bevarede længe hos visse Folk i Asien, og at de vare indførte i Europa langt senere, ved Folkebevægelser i en historisk, muligvis endog meget sen Tid? Den almindelige Opfattelse synes at gaa i denne Retning; thi den siberiske Bronzealders Gruppe betegnes oftest som »sildig«, tilhørende »den yngre Bronzealder« eller »Bronzealderens Slutning«. Vi maa undersøge, med hvad Ret dette sker.

En af de hyppigst forekommende Former i denne Gruppe er Celten, og denne betragtes som en sildig Form, udviklet gjennem mange Mellemled af Paalstaven[1]). Men i Asien findes der kun Celter; alle tidligere Led i Udviklingsrækken mangle. Man har da, om man vil fastholde den omtalte Udviklingstheori, ingen anden Udvei end at antage, at Celten i sildig Tid er indkommen fra Europa; at dette imidlertid ikke er muligt, er udtalt foran. Men fortjener den opstillede Udviklingsrække virkelig fuld Tiltro, og skulde ikke Celten

---

[1]) F. Ex. Montelius i Congr. Beretning, Bologna S. 291; Congr. Beretning, Budapest S. 304; Hildebrand i Congr. Beretning, Stockholm S. 540; Lane Fox i Journal of the Royal United service Institution, London 1869; John Evans l. c.

tværtimod være en primitiv Form, medbragt af de ariske Udvandrere til Europa? Det skal villig indrømmes, at Udviklingen fra Paalstav til Celt, afset fra den siberiske Celt, er meget tiltalende; men dennes Forekomst paa Bronzealderens ældste Omraade uden de Former, der betragtes som dens Forudsætninger, opfordrer til nøiere at undersøge dette Forhold. At alle Skæftninger ved Dølle ikke ere primitive, men forudsætte en Skæftning ved Skafttunge, Nagler eller Kløvning, er næppe nogen Tvivl underkastet. Det er saaledes ogsaa sikkert en i og for sig rigtig Iagttagelse, at visse Celter med halvmaaneformede Tegninger paa Bredsiden ere dannede efter Paalstaven med Skaftlapper. Men disse Stykkers Udvikling kan ikke være afgjørende for alle Celter — der findes andre Suiter, som ere dannede af den flade Meisel, og hvor Udviklingen ikke er gaaet gjennem Paalstaven med Skaftlapper[1]) — og den berettiger ingenlunde til at benægte Muligheden af, at der kan have existeret ældre Celter, som ere opstaaede paa ganske anden Maade. Ved de meget behandlede Suiter med den halvrunde Tegning og ved andre sene Celter er det den almindelige Tendens, hvorpaa der foran har været givet Exempler (S. 336), til at efterdanne i Metal den Del af Træet, som griber ud over Bronzestykket, der har været bestemmende og skabt Celten. Men Celten kunde muligvis opstaa ad andre Veie end gjennem denne Døllekonstruktion f. Ex. ved en Kløvning af Meislen — i Tel-Sifr Fundet forekommer der Bronzeøxer, der ere formede som brede Meisler med en Spalte midt gjennem Bladet til Optagelse af Skaftet[2]). At dette just er den Maade, paa hvilken den siberiske Celt er opstaaet, skal imidlertid ingenlunde hævdes; det er kun an-

---

[1]) Visse italienske Celter med en særlig Dølle ovenfor det flade Blad og med udstaaende Tapper ved Døllen, der ere bevarede fra den flade Meisel (se f. Ex. Kemble, Horæ ferales Pl. 5 F. 1-3).

[2]) Jvfr. G. Rawlinson: The five great monarchies, London 1862 I S. 122.

ført som et Exempel paa, hvorledes man let og tidlig kunde være kommen til en Form som den lille, siberiske Celt, der ikke minder om Paalstaven. Selvfølgelig udelukker dette ikke, at man senere paa forskjellige Maader kan have dannet større Celter ved Efterformning af Meislen og Paalstaven med deres Skaft.

Den anden Grund, hvorfor de siberiske Bronzer i Almindelighed betragtes som sildige, er den, at der fra samme Omraade kjendes talrige Sager baade i Bronze og i Jern, som øiensynlig ere paavirkede dels af assyrisk dels af kinesisk Stil. Men skulde man derfor antage, at alle Oldsager fra disse Egne, ogsaa de som ikke have det samme senere Præg, have den samme Oprindelse og henhøre til samme Tid? Den assyriske Indflydelse spores til en vis Tid ikke blot i den siberiske Gruppe, men gjennem det sydlige Rusland helt ind i Ungarn; overalt er det dog kun enkelte Træk i forresten forskjellige Kulturgrupper og i Egne, hvorfra der kjendes ældre, virkelige Bronzealders Fund[1]). Det samme synes ogsaa at maatte være Tilfældet i Siberien.

Vi se saaledes ikke, at der er nogen Grund til at henføre de siberiske Former, som ere beslægtede med de ungarske, til en sildig Tid. At de tværtimod gaa tilbage til den fjærne Periode, da Kjendskabet til Behandlingen af Bronzen først bredte sig til Europa, bevises ved Overensstemmel-

---

[1]) Herhen høre Jern- og Bronze-Dolke og -Sværd med lige Afslutning mod Klingen, ofte decorerede med Dyr eller Dyrehoveder, som baade forekomme i Siberien, i de græsk-skytiske Grave paa Krim, hvor der findes mange andre assyriske Reminiscenser, og i Ungarn. Herhen regne vi ogsaa den store Bronzegryde fra Puszta Törtel i Museet i Buda-Pest (Smlgn. Illustrirter Führer, Buda-Pest 1873 Fig. 158 med Aspelin l. c. I F. 318). Disse Fund vise kun, at de assyriske Former og den assyriske Stil spredte sig, ligesom Stykker og Stil i saa mange andre Grupper, langt ud over deres oprindelige Omraade. (Jvfr. Aspelin i Congresber. Buda-Pest S. 685).

sen med de europæiske Former, som ellers vilde være uforstaaelig. Disse Formers høie Ælde fremgaar ogsaa af, at de høre uadskillelig sammen med mere udviklede ungarske Former som disses nødvendige Forudsætninger (Dobbeltøxen), og at de kunne forfølges ud over Europa gjennem rene Bronzealders Fund. Den asiatiske Bronzesegl ere funden i Nedre-Østerrig[1]), Spydspidserne med Udskæringer i Bladet ere naaede indtil England[2]), den flade spidsnakkede Meisel findes spredt overalt i Europa, og den lille Celt undertiden med to Øskener, forekommer hele Europa igjennem[3]).

Paa denne sidste Forms Udbredelse maa der lægges særlig Vægt. Dens Forekomst i Asien indtil Japan, China og Java og mod Vest indtil Atlanterhavet vidner utvivlsomt om Forbindelser mellem Bronzekulturerne over disse vide Landstrækninger. Naar den fremdeles findes i det sydlige Rusland, men mangler i de østlige Middelhavslande, tyder dette — ligesom iøvrigt ogsaa andre Forhold (S. 342 og 350) — paa, at Kjendskabet til Bronzen er blevet indført til Mellemeuropa gjennem Egnene norden for det Sorte Hav, men at Grækenland, som alt foran udtalt, har modtaget sin ældste Bronzekultur ad sydligere Veie[4]).

---

[1]) Ved Wiener Neustadt (Münz u. Antiken-Cabinet i Wien).

[2]) Sammenlign: Mémoires des antiquaires du Nord 1872—77 S. 115 F. 5 og Aspelin l. c. F. 250 med John Evans l. c. S. 334 F. 418.

[3]) John Evans l. c. S. 143.

[4]) Om man vilde afvise Slutninger, der drages fra Lighed mellem eiendommelige Former af den Art, som her behandles, maatte man afvise alle sammenlignende archæologiske Undersøgelser. I Celtens Forekomst i Amerika (Rev. archéol. 23) vilde man ikke kunde finde et Bevis for, at denne Form kan opstaa uafhængig paa forskjellige Steder; thi endnu vide vi for lidet om de ældste Forbindelser mellem Asien og Amerika, til at vi paa Forhaand kunne benægte Muligheden af, at de fælles Former kunne have en fælles Oprindelse. I ethvert Fald vilde dette Forhold ikke være afgjørende for den asiatisk-europæiske Celt, idet denne hører til Grupper, som ere i nær Berøring med hinanden (jvfr. S. 350).

En anden og vigtigere Oplysning lader sig imidlertid udvinde af de fælles europæiske og siberiske Former. Vi skjønne ikke rettere end, at kun disse kunne være oprindelig indførte, og at de maa betragtes som de ældste i Europa, men at alle Bronzealderens øvrige Former maa være udviklede her paa det almindelige, fra Asien indførte Grundlag. Adskillige af disse særlig europæiske Former ere sikkert allerede dannede i de østlige Donaulande, mellem hvis talrige Bronzer der uden Vanskelighed kunde findes tilstrækkeligt Materiale til Opstillingen af Udviklingsrækker; men slige Sammenstillinger af enkeltfundne Stykker have næppe noget betydeligt Værd. En videre Omdannelse af Formerne og en særlig Udvikling i forskjellig Retning foregik derefter indenfor de enkelte Grupper, som efterhaanden opstode i Europa, væsentlig paa Grundlag af geographiske Forhold. Men ved Siden heraf bleve ogsaa Indflydelserne udenfra af afgjørende Betydning for Bronzekulturen paa de forskjellige Omraader. En af disse, den ægypto-phoeniciske, er udførlig behandlet foran; en anden fremmed Paavirkning, udgaaende fra Italien, kan spores fra Siebenbürgen mod Øst indtil England, og endelig havde de enkelte Grupper en mere eller mindre betydelig Indflydelse paa de tilgrænsende Omraader. Dog hele denne senere Udvikling og Formernes Spredning og indbyrdes Krydsning ligger udenfor denne Undersøgelses Grænser.

Vilde man videre spørge om de oprindelige Hjemsteder i Asien for de Former, som ere fælles for Ungarn og Siberien, maatte der sikkert svares, at det, efter de foreliggende Fund og ad rent archæologisk Vei, endnu ikke lader sig nærmere oplyse, hvor disse Former ere dannede. Der er sikkert ingen Grund til at antage, at deres Udbredelse til Europa just er foregaaet fra de Egne mellem Volga og Baikalsøen, hvor de siberiske Typer fortrinsvis findes. Vi ere tværtimod tilbøielige til kun at betragte den siberiske Gruppe som et Udslag til én Side, ligesom den europæiske

Bronzekultur var det i den modsatte Retning, af en Kultur, som var udviklet i andre sydligere Egne.

Naar vi hermed slutte Udsigten over de ældste Bronzefund i det sydøstlige Europa, til hvilken der under hvert Afsnit er knyttet de Slutninger, som kunne drages af det foreliggende Materiale, sker dette ingenlunde i den Tro, at der her er sagt det sidste Ord om den europæiske Bronzealders Oprindelse og ældste Udvikling; kun haabe vi, at disse Spørgsmaal ere blevne førte noget videre frem. Heri bestyrkes vi ved at se, hvorledes denne Undersøgelses Resultater naturlig slutte sig til de hidtil fremsatte Anskuelser. Alle nyere Forskere, som overhovedet antage en Bronzealder, aflede den fra Orienten, enten gjennem Indvandringer, som ifølge Nogle ere gaaede norden om det Sorte Hav, ifølge Andre gjennem Lilleasien, eller ved Kulturmeddelelsen over Middelhavet fra orientalske Folk[1]). Af de her forelagte Undersøgelser turde det fremgaa, at ingen af disse Anskuelser er fuldt urigtig, men at heller ingen enkelt af dem udtømmende forklarer Forholdene. Alle de tre Veie, som allerede tidligere ere efterviste, have ved Siden af hverandre havt Betydning for den europæiske Bronzealders Oprindelse og ældste Udvikling, men rigtignok for en væsentlig Del paa andre Maader, end hidtil antaget.

---

[1]) Se navnlig Diskussionen ved Congressen i Stockholm (Bulletin S. 423).

Juni 1882.

MEDDELELSE ANGÅENDE FÆRØERNES LITTERATUR og SPROG[1]).

Af Professor Dr. Svend Grundtvig.

Færøerne, som befolkedes til samme tid og under samme forhold som Island, væsentlig ved indvandring fra Norge i 9de århundrede, kom ikke til, som hint nybyggernes hovedland, at danne en selvstændig aristokratisk fristat, der holdt sig til over midten af 13de århundrede; de stode altid halvt, og fra Olav den helliges tid helt, under den norske krone. Medens der paa Island i fristatstiden udfoldede sig en rig natjonal historisk og poetisk litteratur, vides ingen litterær virksomhed ved pennen at have fundet sted på disse øer. Derimod har der på dem — ingen kan nu nöje bestemme, hvor tidlig i middelalderen — dannet sig en alene mundtlig bevaret poetisk litteratur, hvis æmner dels ere oldtidsminder fra hedenskabets dage, dels historiske og romantiske stoffer fra middelalderen. Det er sangbare folkeviser med en udpræget episk karakter, forplantede fra slægt til slægt og særlig fremkaldte og holdte i live ved forbindelsen med den ejendommelige dramatiske runddans, som hver vinter satte alle indbyggerne af begge kön og alle aldere i både åndelig og legemlig bevægelse. Afskårne fra den øvrige verden, have beboerne af de fredelige Færøer indtil den nyeste tid fastholdt de fra oldtid og middelalder nedarvede sysler og livsformer og — i og med det gamle tungemål, der står det islandske overordentlig nær — en forbavsende rigdom af

---

[1]) Indholdet heraf meddelt, og prøver af de omtalte arbejder fremlagte ved det andet nordiske filologmøde i Kristiania 1881.

gamle episke sange, såkaldte kvæder og rimer, af hvilke mange besynge vor folkestammes ældste heroiske sagn, medens andre i løbet af middelalderen ere indvandrede fra Norge og Danmark, atter andre ere digtede på øerne selv over de historiske og romantiske æmner, som modtoges, fornemmelig fra Island og Norge, i det 12te og 13de århundrede.

Det første spor til, at denne færøske viseskat var kendt uden for sin hjemstavn, er netop lige så gammelt som den på ny vågnende opmærksomhed for Nordens andre fortidsminder, i det allerede den nordiske oldforsknings og derigennem også den nordiske filologis oldermand, den navnkundige danske dr. Ole Worm havde fået nys om de færøske viser og i året 1639 fik fem sådanne optegnede i grundsproget. Disse optegnelser haves nu ikke mere, men kendes alene fra Peder Syvs omtale og uddrag af dem. Så kortfattede disse i P. Syvs håndskrift bevarede uddrag end ere, så lade viserne — til dels endog de enkelte vers — sig dog genkende, og, hvad der er af megen interesse, også den daværende sprogform lader sig deraf bestemme og viser sig da i sine hovedtræk overensstemmende med den nuværende.

Efter 1639 forløb imidlertid hen ved halvandet hundred år, i hvilke sangene vedbleve at lyde ved alle Færingernes selskabelige sammenkomster fra jul til faste, uden at nogen vides at have tænkt på at opskrive dem. Den danskfødte præst i Torshavn, Lukas Debes, som 1673 udgav en beskrivelse over øerne, omtaler vel både dansen og sangen, men giver ikke så meget som et vers til prøve. Da kom der endelig sent i 18de årh. en færøsk præstesön, Jens Kristjan Svabo (f. 1746), som for alvor tog sig af de gamle viser, så vel som af det sprog, hvori de vare bevarede. Som student ved Københavns universitet gjorde han allerede på regensen det første udkast til en ordbog i det hidtil uskrevne sprog, men lagde sig dog fornemmelig efter de da opblomstrende naturhistoriske og økonomiske studier. Han udgav 1773 en

lille bog om »kødsaltning, svin, kartofler og haver, til den færøske landmands nytte«; skrev 1779 om marsvinfangst og fiskebanker på Færøerne, og sendtes så i årene 1781 og 82 af det kgl. generaltoldkammer og kommerce-kollegium op til Færøerne, for at tilvejebringe alle hånde oplysninger om de naturlige hjælpekilder og de økonomiske vilkår, og for tillige at samle stof til en fysisk-økonomisk beskrivelse af disse øer. Svabos omstændelige og omhyggelige indberetninger fra denne rejse fylde syv skrevne kvartbind med mange tegninger og bevares i det store kgl. bibliotek. Han kom dog aldrig til at udgive nogen beskrivelse over øerne, så lidt som det lykkedes ham at opnå nogen embedsstilling, hvortil der var givet ham udsigt, og snart efter drog han skuffet og modfalden op til Færøerne, hvor han i stor fattigdom henlevede resten af sine dage indtil sin død år 1829. Somför bemærket, havde Svabo, allerede forinden han 1781—82 berejste øerne i offentligt ærende, lagt grunden til en ordbog over det færøske sprog. Denne forøgede han på rejsen til det dobbelte, og den vedblev han siden hele sit liv igennem at udvide, omskrive og afskrive. Nogle af disse afskrifter haves i behold, og Rask gjorde i sin tid et udtog af denne eneste eksisterende ordbog over denne mærkelige nordiske sprogart; men hverken bogen selv eller Rasks udtog er nogen sinde bleven trykt.

Ved siden af sine andre omfattende arbejder fandt Svabo i de to år 1781—82 også tid til at henvende sin opmærksomhed på Færøernes folkesange. Han optegnede en del af dem efter de bedste sangere, han kunde finde, og efter sin tilbagekomst til København fik han af daværende kronprins Frederik (Fr. VI) bestilling på en afskrift af dem, der betaltes ham med — to mark arket. På denne måde tilvejebragtes den kostelige samling af 52 for det meste lange færøske kvæder i tre kvartbind, som af kronprinsen skænkedes til det store kgl. bibliotek, og som da har indbragt optegneren en sum af — 100 kroner.

Svabo indleder denne samling af færøske folkesange med de ord, at han »syntes, da han i årene 1781 og 82 efter kongelig befaling rejste i Færø, at det vel var umagen værdt at optegne de gamle færøske kæmpesange og rimer, da de for nærværende tid synes, formedelst hukommelsens utroskab, at ligge i sidste åndedræt«. Han tör ikke tillægge dem stor »nytte«; men han mener dog, at »når nogen, som om 100 år eller kortere tid søger ved oldsagers granskning i Norden at give fædernelandet oplysning og ære, vilde vide, hvordan disse sange have været, så vilde han med rimelighed næppe finde spor dertil, i fald de nu ikke bleve optegnede. Og just for denne forespörgsels skyld tror jeg, at de burde være til og ligge — sådanne som de nu ere — på et offentligt bibliotek«. — »Man har fortalt mig«, siger han videre, »at den salig afdøde statsminister Bernstorff skal have haft i sinde at lade salig Johannes Ewald rejse til Skotland, for dér at optegne Ossians og andre sange, hvoraf en nordisk oldgransker kunde håbe noget for historien og sprogene; men til uheld blev ikke dette forsæt iværksat«; og han tilföjer, som en undskyldning for sit foretagende: »hvad urimeligt kunde der da vel synes i, om man fik det indfald, i provinserne, ja i afkroge under det danske kongedömme, at opsamle al mulig oplysning i det gamle Nordens sprog og historie!«

Svabos håndskrevne samling af færøske folkesange blev kort og flygtig omtalt af Rasmus Nyerup i det 1814 udkomne 5te bind af »Danske viser fra middelalderen«, og samme år blev en af viserne trykt i Afzelius' »Svenska folkvisor«, meddelt udgiveren af Rask, som allerede forud i sin »Vejledning til det islandske sprog« af 1811 havde omtalt Svabos arbejde for færøsk sprog og litteratur med fortjent anerkendelse. I øvrigt syntes Færøernes folkesang, ligesom den brave Svabo og hans forskellige arbejder, at skulle være helt overgiven til forglemmelse.

Da hændte det sig så, at en dansk teologik kandidat, Hans Kristjan Lyngbye (f. 1782), som med held og udmærkelse havde lagt sig efter botanik og særlig havde kastet sig over tangplanternes studium, år 1817 med kongelig understøttelse gjorde en rejse til Færøerne, for dér at samle bidrag til sit senere udgivne lærde værk »Hydrophytologia Danica«. I ledige timer under sit ophold på øerne lyttede Lyngbye til de gamle folkesange, der da endnu lød og ledsagede dansen ved alle gilder og samkvem, og da han blev bekendt med »den lærde Svabo«, som han kalder ham, og af ham fik lært noget af sproget, tillige med den af Svabo opfundne og anvendte lydbetegnelse, optegnede han lejlighedsvis nogle visestumper, som han bragte tilbage med sig til København. Her kom disse optegnelser den af Nordens oldstudium så höjt fortjente biskop (da endnu professor theologiæ) Peter Erasmus Müller for öje; og da han i dem genkendte det ældgamle Volsungsagn i en ejendommelig, hidtil ukendt, folkelig besyngelse, opmuntrede han Lyngbye til at udgive, hvad han havde optegnet, forøget og berigtiget ved andre optegnelser, som nu ved Müllers indflydelse skaffedes til veje fra amtsprovst Hentze på Færøerne og fra præsten Johan Henrik Schrøter på Syderø. Müller forskaffede også Lyngbye en kongelig understøttelse på 1000 kroner til værkets udgivelse, og år 1822 udkom da den første trykte samling af færøske viser i H. C. Lyngbyes »Færøske kvæder om Sigurd Fåfnesbane og hans æt«, ledsaget af en fortrinlig indledning af P. E. Müller. — Lyngbye var ikke sprogmand, og hans kendskab til færøsk var meget begrænset, så hans arbejde kom til at lide af store mangler, så meget mere, som han påtog sig en indgribende kritisk (eller ukritisk) behandling af stoffet, med sammenarbejden af forskjellige, afvigende optegnelser, beskæring og suplering, noget, han aldeles ikke var voksen. Til al lykke findes dog det meste af de materialier, han havde til sin rådighed, endnu bevaret.

Da amtsprovst Hentze 1819 fik opfordring fra indflydelsesrige mænd i hovedstaden til at samle og indsende færøske kvæder, henvendte han — som måske aldrig för havde givet agt på disse ting — sig til en skrivekyndig færøsk bonde på Sandø, ved navn Johannes Klemmentsen, der var særlig hjemme i de gamle sange, og som uden tvivl må have lært at skrive sproget af Svabo, da han bruger hans lydbetegnelse, som Svabo, der ingen forgængere havde, selv havde måttet opfinde. Klemmentsen leverede nu Hentze en samling af 18 sådanne kvæder, som indsendtes til Lyngbye og bevares i det store kgl. bibl. Men da Klemmentsen først var kommen i lag med at optegne de gamle viser, så blev han ved dermed på egen hånd, og i de følgende år fra 1823 af optegnede han et antal af 93 viser, som han indskrev i en tyk kvartbog med 431 blade. Ved enhver vise antegnede han år og dag for optegnelsen, samt navnet på den mand eller kvinde, med deres hjemsted, efter hvis diktat han havde nedskrevet den. Dette höjst mærkelige håndskrift er nu ved køb af hans arvinger kommet i min besiddelse, og jeg har tillagt det navnet Sandoyjarbók. — Opmuntret ved Klemmentsens eksempel, fik en anden bonde på en af de nordligste øer, Fuglø, ved navn Hanus Hanusson, nogle år senere mod på at optegne alle de kvad, han kunde udenad eller kunde høre af andre i sin bygd. Han indskrev dem i en foliobog — efter øen kaldet Fugloyjarbók —, som ved gave er kommen i provst V. U. Hammershaimbs besiddelse, og som indeholder ikke mindre end 96 viser. Skönt langt fra af så stor betydning som Sandoyjarbók — dens tekster ere gennemgående slettere bevarede, og mange af meget tvivlsom ælde —, indeholder den dog en del af værdi, som ikke andensteds findes optegnet. Flere færøske bønder fulgte, om end i mindre målestok, det af Klemmentsen givne eksempel, og adskillige mindre visesamlinger fra fyrrerne ere dels i provst Hammershaimbs, dels i mit eje. Den for få år siden afdøde læge på Færøerne N.

Nolsøe begyndte 1840 på en större skreven samling af færøske folkesange, som efterhånden voksede op til tre foliobind, og som, ved siden af en mængde afskrifter efter Svabo, Klemmentsen og Fugløbogen, indeholder adskillige viseopskrifter, som ikke findes andensteds. Denne samling er efter Nolsøes død 1875 af hans enke skænket til skolebiblioteket i Torshavn.

Den anden af de mænd (foruden amtsprovst Hentze), som stod Lyngbye bi med materiale til hans trykte »Færøske kvæder«, var, som sagt, præsten Johan Henrik Schrøter på Syderø. Født 1771 på Færøerne, hvor hans tyskfødte fader var landkirurg, var han nogenlunde fortrolig med det færøske sprog, og han ikke alene forsynede Lyngbye 1819 med de vigtigste materialier til hans bog (bevarede i det store kgl. bibl.), men vedblev derefter lige til sin død 1851 at göre lignende optegnelser af andre færøske viser og sagn, som dels indsendtes til det kgl. nordiske oldskriftselskab, dels meddeltes til andre, således også til udgiveren af »Danmarks gamle folkeviser«, lige fra 1844 af, da arbejdet paa dette værk tog sin begyndelse. En lille samling af Schrøters optegnelser af viser angående Danmark er desuden ved gave kommen til det store kgl. bibliotek; men den störste del af dem, i næsten ulæselig tilstand, skrevne på alle hånde papirslapper, er overgået i provst Hammershaimbs besiddelse. Et par af Schrøters viseoptegnelser tryktes i Antiquitates americanæ og Grönlands historiske mindesmærker, ligesom også nogle af ham optegnede færøske folkesagn i Rafns Nordiske fortidshistorier og i Antikvarisk tidsskrift. Schrøter gjorde også 1823 et (ikke heldigt) forsøg på at oversætte Mattæi evangelium på færøsk, og han leverede 1832 en færøsk oversættelse af Færeyinga saga.

Den af Færøernes sprog og folkedigtning mest fortjente mand, som først ret har optaget og fortsat Svabos gerning, er dog Venzel Ulrik Hammershaimb, indtil for nylig øernes gejstlige overhoved. Søn af Færøernes sidste lagmand,

hvis fader igen var landfoged paa øerne, og født 1819 af en færøsk moder, var han fra sin tidligste ungdom fuld af kærlighed til sine fædreøer, deres gamle tungemål og deres åndelige arvegods: den rige, men hidtil så lidet påagtede, færøske mundtlige litteratur. Ved siden af sit teologiske studium lagde han sig under sit ophold ved Københavns universitet med iver og held efter nordisk filologi og sammenlignende sprogvidenskab og tilegnede sig desuden under omgang med islandske studenter på regensen med stor lethed det hans færøske modersmål så nærliggende islandske sprog som levende talesprog. Efter at have taget teologisk embedseksamen, berejste han 1847—48 og atter 1853 Færøerne, for dér at optegne folkesange og andre mundtlig bevarede folkelige minder, samt for nöjere at granske de forskellige dialekter, der findes inden for den færøske sprogart. Udbyttet af disse rejser var meget betydeligt. Fra 1846 af meddelte Hammershaimb i Annaler for nord. oldkynd. og i Antikvar. tidsskr. en del færøske viser, sagn, ordsprog m. m., så vel som nogle sproglige bemærkninger, og i Annalerne for 1854 leverede han en fuldstændig færøsk sproglære, den første og eneste i sit slags. For det nordiske litteratursamfund i Kbhn. udgav han 1851 Sjúrðar kvæði eller sangene om Sigurd Fåfnesbane og hans æt, og 1855 Færøske kvæder (2det hæfte). Samme år blev han ansat som sognepræst på Færøerne, senere tillige beskikket til provst over øerne; og hans embedsgerning gav ham nu så meget at passe, at han efter den tid kun lejlighedsvis kunde optegne enkelte viser, men aldrig nå til nogen renskrivning eller revisjon af det i hans besiddelse samlede betydelige materiale; og på nogen fortsat udgivelse fra hans hånd var under disse omstændigheder ikke at tænke.

Ved sin færøske sproglære havde Hammershaimb tilvejebragt den fornødne klarhed over de her forekommende sproglige fænomener; han har af de forskellige dialekter uddraget en fast, central og normal færøsk sprogform, og

for denne gennemført en med det islandske oldsprog nær overensstemmende ratjonel ortografi. Herved har han skabt den lige så klædelige som bekvemme dragt, hvori den færøske overlevering nu bör fremtræde, i steden for i de mange vaklende, barokke og barbariske skikkelser, hvori sproget fremtrådte hos hans forgængere.

I de af ham udgivne viser, som kun omfatte en ringe del af den hele rigdom, har Hammershaimb vistnok alt for meget stræbt at begrænse omfanget og er i tekstbehandlingen stundum kommen ind på en vilkårlig eklekticisme, som ikke fyldestgör den videnskabelige kritiks fordringer; så at hvad han hidtil — nu for omtrent 20 år siden — har udgivet af færøsk folkesang, kun kan betragtes som prøvearbejder; og den for nordisk videnskab og folkelighed lige vigtige opgave: at få den på hine øer fra oldtiden af gennem hele middelalderen opsamlede, udviklede og til den nyeste tid mundtlig forplantede ejendommelige litteratur fyldestgörende udgiven, — den vænter endnu på sin løsning.

Forinden der imidlertid kunde tænkes herpå, måtte der først tilvejebringes i håndskrift en række ensartede, kritisk sigtede, men dog uforandret bevarede afskrifter af alle tilgængelige optegnelser, hvilke nu dels uden for de offentlige biblioteker findes spredte på forskellige private hænder, dels ere skrevne med mange forskellige lydbetegnelser, i hvilke dialektformer og ved skødesløshed indbragte danismer ofte fordunkle det til grund liggende ægte sproglige udtryk i det af nyere sangere ofte ikke forståede gamle poetiske sprog, og dels endelig — hvad særlig gælder om de schrøterske udkast — ere overordentlig vanskelige at dechiffrere.

Allerede medens Hammershaimb som student lå på regensen, i året 1843, satte jeg mig i forbindelse med ham, for at lære hans fødeøers sprog og for at blive bekendt med sådanne optegnelser af deres folkesange, som H. allerede den gang var ene i besiddelse af, og vort venskabelige forhold vedvarede så længe H. opholdt sig i

København. Efter at H. som præst var flyttet op til sin fødestavn, vedligeholdtes forbindelsen skriftlig, og jeg modtog under arbejdet på udgaven af Danmarks gamle folkeviser jævnlig oplysninger fra H. angående færøske sidestykker; men alle opfordringer til H. om på ny at tage fat på det færøske visearbejde, vare forgæves; hans embedsgerning lævnede ham ingen tid dertil, og han kunde ikke heller på øerne finde brugbare kræfter til at foretage den først fornødne renskrivning og ordning af det hos ham henliggende rige materiale.

Efter segsten års vænten besluttede jeg mig da til i året 1871 med Hammershaimbs samtykke at tage sagen i min hånd. H. stillede sit hele materiale til min rådighed og skaffede mig til låns den lægen Nolsøe på Færøerne tilhørende afskriftsamling. Da jeg alt forud var i besiddelse af en mængde af Schrøter og andre gjorte optegnelser og på samme tid blev ejer af Klemmentsens store Sandøbog, samt i København havde let adgang til de i de offentlige biblioteker, i oldskriftselskabets arkiv og i en herværende privat samlers besiddelse værende optegnelser, havde jeg da på én gang under öje og hånd alt, hvad af denne art vides ført på papiret, og fra H. modtog jeg endnu senere adskillige af ham fremkaldte nye optegnelser af færøske folkeviser.

Efter først at have gennemgået det hele materiale og fuldstændiggjort en af Hammershaimb för 1855 anlagt registratur over samtlige viseoptegnelser, og efter i arkivassistent cand. phil. Jørgen Bloch at have fundet en kyndig og flittig medarbejder, satte jeg arbejdet i gang, først paa min egen bekostning, men snart med en af den grevelige hjelmstjernerosencroneske stiftelses bestyrelse (gehejmeråderne Scheel og Hall) bevilget understøttelse af 800 kroner årlig i fem år; og ved udgangen af året 1876 forelå et håndskrevet værk i 15 kvartbind på i alt 7300 sider, betitlet »FØROYJA KVÆÐI. Corpus carminum Færoensium. Færøernes gamle

folkeviser, med tillæg af nogle nyere. I alle tilgængelige optegnelser samlede af *Svend Grundtvig* og *Jørgen Bloch*. Bekostet af den hjemstjerne-rosencroneske stiftelse. København. 1872—76.«

I og II omfatte alle de kvad, som ere optagne i Hammershaimbs udgave af »Sjúrðar kvæði«.

III omfatter de 18 kvad, som findes i Hammershaimbs »Færøske kvæder, 2det hæfte«.

IV—X indeholde 67 kvæder, for det meste vistnok af norsk oprindelse, med nordiske æmner; en del af dem svarende til sagaer eller dele af sådanne (Ásmundar s. kappabana, Ásmundar s. Víkingssonar, Finnboga s. ramma, Hèranda s. ok Vilmundar, Sörla s. sterka, samt om Erling Skjalgsön og om Dale-Gudbrand i Ólafs s. helga), dels til norske folkeviser (Hermóð unge, Landstad, Nr. 3; Hermóð ille, Landstad, Nr. 17; og et ej i Norge bevaret »Margretu-kvæði« om Erik præstehaders foregivne datter »pigen på Nordnæs«); andre sandsynligvis svarende til nu tabte æventyrlige sagaer, delvis grundede på sagnminder fra vikingetiden.

XI omfatter en række kvad af Karlamagnus-sagnkredsen, til dels med andet grundlag end den bevarede saga.

XII behandlinger af andre sydlige middelalderssagn (dronning Olufa, Ivan og Gavian, Tristrem, Mirmant, Konrad kejsersön m. fl.).

XIII—XIV et antal af 65 for det meste korte viser, formodentlig i gammel tid modtagne fra Danmark, for störstedelen svarende til kendte danske folkeviser, dog undertiden repræsenterende sådanne, som nu ikke mere haves på dansk.

XV skæmteviser, samt nogle nyere færøske viser, digtede i dette århundrede, dels efter sagaer, dels efter Suhms nordiske fortællinger.

Enhver vise danner en helhed for sig; efter en angivelse af kilderne og henvisning til mulige sidestykker,

følge de forskellige opskrifter hver for sig, og for så vidt flere afskrifter af en opskrift foreligge, er med anderledes farvet blæk alle varianter tilskrevne mellem linjerne eller i marginen, der desuden tjener til tekstkritiske bemærkninger.

Selv om det måtte lykkes en gang at få tilvejebragt en kritisk udgave af Færøernes folkedigtning, så vil den tilvejebragte fuldstændige samling af materialet ikke derved have tabt sit værd og sin betydning. Den er ikke alene det først fornødne grundlag for en sådan udgave, men den vil vedblive at være både en prøvesten for udgaven og et komplement til denne. Det vil ved en udgivelse altid blive nødvendigt og rigtigt at forkaste og forbigå meget af det opsamlede materiale, så vel hele tekstformatjoner som dele af sådanne, fordi de skönnes at være enten urigtig indløbne fra andre overleveringer, eller at være senere udvækster og nydannelser. Men da nu ved en sådan nødvendig kritik dog altid kan begås misgreb, så bliver det af vigtighed, både for at den på stoffet anvendte kritik til enhver tid kan kontrolleres, og for at det ved den vundne udbytte skal kunne hævde sig den avtenti, hvorpå den videnskabelige benyttelse beror, at det umiddelbart overleverede grundlag forbliver bevaret. Uden dette vil en kritisk udgave komme til at svæve i luften og være udsat for mistanke i enhver enkelthed, som for en videre fremskreden forskning måtte synes at frembyde en fejl eller forvanskning, — således som tilfældet nu er med andre lignende arbejder i andre litteraturer, hvor man har forsömt at bevare det folkelige grundlag i urørt stand og kun har givet et derpå grundet arbejde, der dog altid mere eller mindre vil være frugten af et subjektivt skön.

Det tilvejebragte *corpus carminum Færoensium* vil blive overgivet til et af Københavns offentlige biblioteker, efter nærmere bestemmelse af bestyrelsen for den hjelmstjerne-rosencroneske stiftelse.

Efter tilendebringelsen af denne håndskrevne samling af Færøernes folkesange, bevilgede nys nævnte bestyrelse på mit andragende en fortsat understøttelse af samme störrelse på fem år (1877—81), til udarbejdelse af en, så vidt det foreliggende materiale tillader det, fuldstændig færøsk ordsamling.*)

Den færøske sprogart er, trods landets og folkets lidenhed, af ikke ringe betydning for kendskabet til de nordiske sprog og deres historie, i det den indtager en mellemstilling imellem oldnordisk-islandsk på den ene side, de norske landskabsmål og det danske rigssprog på den anden side. Oprindelig befolkede fra Norge samtidig med Island i det 9de århundrede, have de ensomt beliggende øer bevaret særdeles meget af det fælles oldnordiske sprog, både i henseende til grammatikalsk struktur og til ordforråd, så at deres sprog står Islands nærmest af alle nu levende nordiske sprogarter; men også det har dog undergået en særegen udvikling, parallel med de andre nynordiske sprogarter, til dels under påvirkning i ældre tid fra Norge, i senere tid fra Danmark. Det har derfor længe været et for den nordiske historiske sprogvidenskab føleligt savn, at der ikke havdes nogen tilfredsstillende ordbog over denne sprogart.

Den lærde Færing Jens Kristjan Svabo (1746—1824) gjorde, som forhen bemærket, de første skridt til tilvejebringelsen af en sådan, i det han allerede som student på regensen (1765—70) gjorde udkast til en ordbog over sine fødeøers indtil da uskrevne sprog, siden, efter et fornyet ophold på øerne 1781—82, forøgede sin ordsamling til det dobbelte, og endelig, efter at have taget fast ophold på øerne, hvor hans dage indtil hans 78de år henrandt i dunkelhed og fattigdom, vedblev at udvide, omskrive og afskrive sin ordbog, af hvilken Rask gjorde et udtog til eget brug.

---

¹) Denne bevilling er senere af bestyrelsen (nu gehejmeråderne Hall og Madvig) udstrakt til de to følgende år (1882—83) som fornødne til værkets fuldendelse.

Den sidste og fuldstændigste renskrift af Svabos ordbog er i det kgl. nordiske oldskriftselskabs besiddelse, og fra dets glemte gemmer lykkedes det mig også for en del år siden at fremdrage og redde en mængde småbitte papirslapper, hvorpå Svabo i sine sidste år havde skrevet tillæg til sin ordbog. I det store kgl. bibl. opbevares desuden dels et glossarium til hans viseoptegnelser (Collectio vocum et phrasium ex carminibus færoensibus antiqvis, qvas latine et danice redditas, cum Islandico præsertim et hic illic aliis cum lingvis contulit J. Chr. Svabo), dels et udkast til en færøsk ordbog, forfattet af en anden med Svabo samtidig færing Nikolaj Mohr (f. 1742 † 1790), forfatter til den år 1786 udkomne, endnu vel ansete »Islands naturhistorie.« Med undtagelse af Svabos glossarium til de af ham optegnede viser, omfatte disse arbejder fornemmelig sådanne færøske ord, som på nedskrivningens tid vare i almindelig brug i livets daglige handel og vandel. Den nu tilvejebragte samling af Færøernes folkesange indeholder imidlertid en meget stor ordmasse, navnlig af ældre og sjældnere, til dels poetiske ord og udtryk, som ikke ere førte til bogs i noget af de nævnte skrifter. Det samme gælder også til dels om de af Hammershaimb i oldskriftselskabets tidsskrifter meddelte optegnelser af færøske ordsprog, sagn, gåder og rim.

Det med året 1877 begyndte arbejde på en ny, så vidt muligt fuldstændig færøsk ordsamling, udført efter den af mig lagte plan og under min ledelse og medvirkning af hr. Jørgen Bloch, bestod først i at afskrive Svabos sidste, oldskriftselskabet tilhørende ordbog, med alle dens tillæg på sedler; derefter at gennemgå Svabos andre ordbogsafskrifter, der indeholde mange ord og eksempler, som ikke ere medtagne i hans seneste redaktjon (vistnok fordi disse hans ordbogs tidligere renskrifter ikke længer vare ham tilgængelige, og hans kladder vare ufuldstændige), og, ligeledes med bestemt angivelse af kilder, at overføre disse suplementer på sedler; derpå at behandle Mohrs ordbog på samme måde;

og endelig at gennemgå og på sedler af anden farve at ekserpere den store færøske visesamling på 15 bind, samt alle tidligere trykte færøske skrifter: Hammershaimbs sproglære, hans udgaver af viser, optegnelser af sagn, ordsprog m. m., Lyngbyes »Fær. kvæder«, Schrøters oversættelse af Mattæi evangelium og af Færeyingasagn, samt de i Antiqvitates americanæ og Grönlands historiske mindesmærker trykte viser og sagn. Kilden for ethvert citat betegnedes nöjagtig, for den skrevne visesamlings vedkommende med angivelse af bind, side og versetal.

På denne måde tilvejebragtes en seddel-ordbog på omtrent 15000 sedler i oktav. Forinden endelig udarbejdelse og renskrivning kunde finde sted, var det, da opstillingen bliver strængt alfabetisk, nødvendigt på dette trin af arbejdet at underkaste hele materialet en etymologisk granskning. I ordbogen ligesom i visesamlingen benyttes overalt den af Hammershaimb i hans sproglære anvendte skrivemåde af de færøske ord — dog således, at her, som også i visesamlingen, i alle tvivlsomme tilfælde den forefundne stavemåde tillige angives, og ved Svabos ord altid tilföjes i Klammer. — Ved den sammenfalden, omformning eller bortkastelse af ældre lyd, som det færøske sprog frembyder, er det, med al hensyntagen til de særegne færøske lydovergangslove, ikke altid let at bestemme ordenes rette skrivemåde, for så vidt denne afhænger af deres etymologi. Den etymologiske bestanddel i selve ordbogen er dog indskrænket til den fornødne bestemmelse af ordets rette form. Hvor den tilsvarende ordform forekommer i oldnordisk-islandsk, anføres til sammenligning alene denne; hvor den savnes i oldsproget, men forekommer i en anden nordisk sprogart, angives dette; hvor kun roden genkendes, henvises til det denne nærmest repræsenterende ord i oldnordisk eller anden nordisk sprogform.

Efter denne kritiske revisjon af materialet, har man kunnet skride til den endelige udarbejdelse af artiklerne og

disses indskrivning i en renskrift i folio, hvoraf 1ste del, omfattende bogstaverne A-G optager 430 sider. Det hele værk vil blive hen ved fire gange så stort og efter fuldbringelsen — der forhåbentlig vil nås i året 1883 — tillige med visesamlingen overgå til et af Københavns offentlige biblioteker.

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE
NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1883.

T. T. pp I-IVa, I-XXVI.
pp 1-364
5 p. n.m. pp 54a, 214a-d

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN
1883.

Til Bindet høre 5 Tavler, om hvilke se S. 190, samt Register S. I—XXV.

I Texten er indsat S. 5—50: 9 Afbildninger af danske, adelige Vaabener, chemityperede af Prof. Magnus Petersen, S. 184: en heliographisk Gjengivelse af et Parti af Juan de la Cosas »Mappa Mondo«, S. 321—322: Afbildninger af en Gravsten fra Brough og af et Korsfragment fra Kirkby-Stephen, chemityperede af Prof. Magnus Petersen, S. 341—345: 5 xylographiske Gjengivelser ved J. F. Rosenstand af Miniaturer i Cædmon-Ms. Junius Nr. 11, Bodl. Libr.

I.

REGISTER

til

Aargangen 1883 af Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.

Henry Petersen: Skjoldefrisen i Sorø Kirke.

Prof. Dr. Japetus Steenstrup: Zeniernes Reiser i Norden.

Prof. Dr. George Stephens: Prof. S. Bugges Studier over Nordisk Mythologi.

SKJOLDEFRISEN I SORØ KIRKE.

Et kritisk Bidrag til dansk Heraldik,

Af HENRY PETERSEN.

Skjoldefriserne fra Middelalderen i Sorø og Ringsted Kirker ere i deres Art enestaaende Monumenter her i Landet; de afgive en gjennem flere Aarhundreder løbende Traad i Fædrelandets Historie ved at minde om Personer og om Slægter, der i denne have spillet en fremtrædende Rolle. Deres monumentale Betydning ses ogsaa derigjennem stedse at have været anerkjendt, at de fremfor Kirkernes anden malede Udsmykning fra Middelalderen have undgaaet Overhvidtning, ja man har endog gjort sig Umage for at forny Friserne. I Sorø Kirke foregik en saadan »Restauration« eller snarere en hel ny Omordning og Ommalning allerede i Aaret 1515 under Abbed Henrik Tornekrands; i Ringsted Kirke vise Skjoldformerne hen paa en noget senere i Aarhundredet foretagen ligesaa grundig Fornyelse. Begge Steder ere Skjoldene senere »opfriskede« af Haandværkere ved de lejlighedsvis foretagne gjennemgaaende Restaurationer af Kirkerne.

Det var ved Sorø Kirkes omfattende indre Restauration i 1871—73, at Prof. Kornerup under den 1515 malede Frise fremdrog betydelige Levninger af den ældre Skjoldefrise. De ældste af Skjoldene i denne naaede tilbage til Slutningen af det 13de Aarhundrede; de vare malede, da Klosterkirken stod nyopført efter Branden 1247 og med

indbyggede Hvælvinger. Skjoldene fulgte Chorets og Korsarmenes Vægge og strakte sig et kort Stykke ned i Midtskibet. De yngste af de under Kalken fundne Skjolde, der alle stode i Midtskibet, tilhørte det 14de og 15de Aarhundrede. Medens Mandsnavnene stode i Række over Skjoldene, vare de fleste Kvindenavne stillede i Rammer ved Siden af Ægtefællernes eller Frændernes Skjolde. Skrifttegnene fulgte Tidernes Vexel; de ældre Navne vare skrevne med Middelalderens Majuskler, de yngste med Minuskler.

Det var et Fund, der maatte vække den største antikvariske Interesse. Vore vigtigste Mindesmærker til Oplysning om Middelalderens Heraldik, Sigillerne og Gravstenene, lære os kun Vaabenmærkets Art at kjende; vor Kundskab om Skjoldenes Farver i hin Tid, der i Regelen skyldes Vaabenbøger tidligst fra Slutningen af det 16de Aarhundrede, er meget ringe og usikker. Ethvert Fund af et enkelt paa en Kirkevæg, Kirkerude eller Altertavle malet Vaaben fra Middelalderen har derfor en særlig antikvarisk Betydning: nu stod man i Sorø pludselig overfor en hel Række Skjolde med Farver fra det 13de—14de—15de Aarhundrede, for manges Vedkommende tilhørende Slægter, der vare uddøde før Middelalderens Slutning, og hvis Vaabenfarver ikke de senere Tiders Ahnetavler turde antages at have bevaret korrekte. Hele Vaabenfrisen blev omordnet og opmalet efter de fundne Spor; Skjoldene fik deres i alt Fald for største Delen oprindelige trekantede Form. »Som Frisen nu foreligger,« siger Prof. Kornerup i sin Afhandling om Skjoldemærkerne i Sorø (Aarbøger 1877 S. 195—252), »maa den betragtes som en efter Kilderne rettet Udgave« (S. 216). Som Kommentar til denne Udgave foreligger den citerede Afhandling. —

Det kan neppe være unyttigt at rette et prøvende Blik paa denne Udgave, saa meget mindre som det kun er et Tidsspørgsmaal, naar den efterfølges af en ny Udgave af Vaabnerne i Ringsted Kirke. Selv om meget maatte ønskes

at have været anderledes, vil dog den Omstændighed, at det er et første Restaurationsforsøg af et heraldisk Monument paa en Tid, da Studiet af dansk Heraldik i Middelalderen saa at sige slet ikke var bleven dyrket, mildne Dommen. Og de Fortjenester, Professoren paa andre Omraader har indlagt sig af vore Monumenter, kunne ikke ved nærværende Kritik af et enkelt af hans Arbejder lide noget Skaar.

Vi føle strax ved Betragtningen af Frisen det uheldige i, at der ikke foreligger en nøje Redegjørelse for den nye Udgaves Forhold til de Kilder, efter hvilke den er rettet, Skjold for Skjold. Der fandtes »nogle og tredive« gamle Skjolde [1]). Kun 27 bære imidlertid Vedføjelsen »gammel«, og kun om 11 af disse siges det udtrykkeligt, at tillige Indskriften var gammel; det laa nær deraf at slutte, at Indskrifterne over de øvrige Skjolde kun tildels kunde spores. Ved 4 Skjolde, om hvilke det alene anføres, at »Indskriften« var gammel, underforstaas maaske, at tillige Skjoldene vare gamle, og mulig skal man for at naa Tallet »nogle og tredive« hertil lægge 7 Indskriftskjolde med Kvindenavne, der anføres som fundne under Kalken. Der er i Kommentaren helt igjennem brugt Betegnelsen: »Skjoldet er« saa og saa; dette er vildledende overfor Skjoldefrisen som historisk Monument; thi mange Skjolde ere først indsatte eller gjenopmalede i ny Form under Restaurationen 1871—73.

Naar vi sammenholde Kornerups Udgave med den af Søren Abildgaard 1756 udførte kolorerede Tegning af Skjoldefrisen (i antikv.-topogr. Arkiv), se vi af ny indsatte Vaabenskjolde og »Indskrifter« følgende:

Nr. 1. Skjalm Hvide.
— 2. Ærkebisp Absalon.
— 3. Esbern Snare.
— 4. Johannes Esbernsøn Marskalk.

---

[1]) Kornerup l. c. Side 211 (Særtryk S. 17).

Nr. 6. Absalon Bælg.
— 9. Nicolaus Mule Stabularius.
— 10. Esbern Snerling.
— 15. Tule Bosøn.
— 19. Ascer Olafsøn.
— 92. Juris Stigsøn.
— 108. Andreas Sunesøn, Ærkebisp i Lund.
— 138. Johannes Andreæ Grosøn.
— 140. Petrus Andreæ, Broder til frg.

Af disse 13 ere kun Tule Bosøns og Juris Stigsøns Skjolde angivne fundne under Kalken. Johannes Esbernsøns er opfrisket efter en Vaabenbog. For de andre ere Kilderne ikke anførte, men paa de Skjolde nær, der tilhøre Absalon Bælg og Brødrene Johannes og Petrus Andreæ, af hvilke de to sidstnævnte kun tilfældigt ere udeladte af Abildgaard, maa de være malede efter Billederne og de vedføjede Farvebeskrivelser i Morten Pedersøns Skrift af 1589 (forf. 1572) »Biscops Absolons oc Her Esbern Snaris Herrekomst oc Adelige Stamme«. I denne Bog træffe vi imidlertid følgende Mænds Skjolde, som med lige saa fuld Føje kunde være optagne paa ny i Frisen:

Gert Tokesøn (Søn af Toke Skjalmsøn).
Peter Ebbesøn (Søn af Ebbe Skjalmsøn).
Saxo Assersøn (Sønnesøn af Olaf Glug).
Anders Nielsøn (g. m. Datterdatter af Olaf Pincerna).
Jacob, Olaf Glugs Søn.
Asser Julisøn (g. m. Johannes Esbernsøns Enke).
Olaf Graa af Tersløse (g. m. en Datter af Esbern Snare).

Et Skjold, der tidligere fandtes i Frisen og endnu beskrives af Wendelboe i »Mindesmærker i Sorø Academis Kirke» 1836, er nu helt borttaget af Rækken. Det stod under Navnene paa Michael Ruds to Hustruer Elsebe og Katharina (Nr. 68—71—72). Skjoldet var hvidt, delt efter Længden med en halv sort Ørn til heraldisk højre, 3 skak-

tavlede Tværbjælker til venstre (Fig. 1). Tavlene vare efter Abildgaard sorte og blaa (oprindelig sikkert hvide). Hvorfor Skjoldet er udeladt, faar man ikke at vide. Michael Rud er af Kornerup antaget at være Michael Rud til Skjoldnæsholm, der levede i Slutningen af det 14de Aarhundrede. Men 1391 anføres i Sorø Klosters Gavebog en Jordegodsgave af denne Michael Rud og hans Hustru Anne Pedersdatter (efter Vaabenet i hendes Segl af Slægten Jernskæg), der 1408 nævnes som Enke. Michael Rud til Skjoldnæsholm skulde altsaa have været 3 Gange gift, og mærkeligt nok

Fig. 1. Fru Elsebes, Michael Ruds, Vaaben (eft. Abildgaard, malet 1515).

skulde netop hans sidste og efterlevende Hustrus Navn savnes i Indskriftrækken. Det udeladte Vaaben beviser imidlertid, at Indskriften angaar en yngre Michael Rud — af Vedby, Ridder — der levede i Midten af det 15de Aarhundrede. Vaabenet er Markmand-Vaabenet, som hans Hustru Elsebe, Otte Jensens Datter, førte — og som vi ogsaa fandt sammen med hans paa Sønnen Jørgen Ruds Gravsten (fra 1508) i Antvorskov Klosterkirke (Abildgaards Tegninger fra Antvorskov).

Abildgaards Tegning af Sorø-Frisen lader Pladser i Skjolderækken aaben til c. 12 Skjolde og Indskriftrammer, der maa have været utydelige eller helt udslettede. 5 i Række staaende Skjolde kunne dog kun paa en eller anden Maade have været midlertidigt dækkede; thi de anføres og beskrives alle af Wendelboe 1836 paa følgende Maade:

1) En fra nederste højre Hjørne lagt Guldnøgle i rødt Feldt. Derover: Dns Petrus Andreæ frater hujus (ɔ: Johannes Andreæ nedenf.).
2) D' Lucia, hujus eximia et valde nobilis matrona.
3) Skjoldet firdelt af Sølv og blaat (egentligt grønt). Derover: Ds Johannes Andreæ Grosun.
4) En fra nederste venstre Hjørne lagt skraa femtrinet gylden Stige i rødt Feldt. Derover Ds Johannes.
5) En mod venstre springende gylden Hjort i et graaligt blaat Feldt. Derover Ds Absalon.

I deres gamle Form fra 1515 ere nu disse Skjolde forsvundne. Uden Kommentar ere de i den ny Udgave omredigerede saaledes, alle med den trekantede Skjoldform:

1) som Wendelbo beskriver det.
2) nu kun »Lucia uxor hujus«.
3) Istedenfor er under samme Navn — som de foregaaende skrevet med Majuskler — malet et efter Længden afdelt Skjold; det (heraldisk) højre Feldt rødt, det venstre gult med fire blaa Zigzakbjælker.
4) Vaaben og Navn udeladt.
5) Vaaben og Navn udeladt, men andensteds i Kirken ophøjet til at gjælde Ærkebisp Absalon. Det er nemlig dette Skjolds og ikke de af Morten Pedersøn angivne Farver, der ere fulgte, hvor nu Ærkebispens Vaaben pranger i Choret.

Lige saa lidt med Hensyn til Kvindenavnene som til Mandsnavnene er der ydet nogen Redegjørelse for det Valg, der er gjort efter Kilderne. De Kvindenavne, der nu læses, men ikke findes hos Abildgaard, ere følgende:

Nr. 4. Cecilia de Burg (hvorfra?).
— 7. Ingeburg filia Esberni Snare (hvorfra?).
— 8. Ingeburg Comitissa de Blankenburg (hvorfra?).
— 14. Margareta filia Olavi Glug (gammel Indskr.).
— 17. Juliana filia Petri Tulisun (gammel Indskr.).
— 18. Sophia, Soror hujus (gammel Indskr.).

Nr. 21. Cæcilia uxor Ingvari Olavi (hvorfra?).
— 31. Hulmfrith uxor Esberni Snare (hvorfra?).
— 32. Ingeburg uxor secunda Esberni Snare (hvorfra?).
— 126. Mariana uxor Nicolai Absalonis (hvorfra?).
— 136. Margareta uxor Olavi Grubbe (hvorfra?).

Der savnes derimod følgende Navne anførte af Abildgaard:

Ingefrit vxor Andree (Tagheson); i Ramme.
Cristina vxor dni Esceri Apesvn; i Ramme.
Margareta vxor Comitis Alberti, Vongsdatter; i Ramme.
Juliana soror Nicolai Raalamb; i Indskriftrækken.
Margareta, filia dni Tuli Booson; i Ramme.

I den Maade, hvorpaa Personnavnene i det hele ere gjengivne, bemærker man adskillige Afvigelser fra Abildgaard, idet flere Henvisninger til Slægtskabsforhold og andre Tilføjelser ere bortfaldne. I Frisen fra 1515 stod — hvad der kan anføres som Exempel paa dens Forvanskninger og Misforstaaelser af ældre Indskrifter — to Gange det samme Navn saaledes gjengivet: 1) ved Siden af Jon Andersens Skjold (Nr. 129) »D^a Wef filia d. Juris vxor d. Joon Gisler.« — 2) imellem Jon Gisl's og hans Søn Johannes' Skjolde (121—23) »D^a Wif filia Jareth vxor Joon . . .« Hist er Indskriften og Rammen uden Bemærkning strøget, her er Navnet opfrisket med Rettelsen Ulfhild for D^a Wif. Om dette kun er sket efter Gisningen i Script. rer. Dan. IV. 552, vilde det have været af Interesse at vide. Der er for øvrigt ikke mange Punkter, hvor de manglende Kommentarer til de forkortede Indskrifter virkelig savnes; enkelte skulle nedenfor anføres. Vi kunne derfor gaa over til at betragte selve Skjoldene, som de foreligge i den ny Udgave, idet vi først i Almindelighed ville følge den overfor dem anvendte Restaurationsmethode.

Det var altsaa kun henved en Femtepart af Skjoldene, der forefandtes i deres oprindelige Form og Udseende under

den 1515 malede Frise. Overfor de andre gjaldt det stadigt at raadspørge forskjellige Kilder dels med Hensyn til selve Skjoldemærkerne, dels med Hensyn til deres Farver. Navnlig hvad de sidste angaar, maatte der tidt, helt bortset fra »Ommalninger«, herske Usikkerhed paa Grund af den Indflydelse, Kalkens Substanser have paa forskjellige Farver, der derved kunne blive forvandlede til ganske andre, et Forhold overfor hvilket Abildgaard tager Reservation for sin Tegning med en udførlig Bemærkning (aftrykt af Kornerup S. 215, Særtryk S. 21). Som raadspurgte Hjælpemidler anfører Prof. Kornerup foruden Abildgaards Tegning og Morten Pedersøns Skrift samt Sorø Klosters Gavebog, hvilken sidste selvfølgelig kun har tjent til Vejledning for Personnavnene:

1) Vaabenbogen Nr. 124 i den Kallske Manuskr. Saml. paa det kgl. Bibl.
2) »Antiqvissima nobilitatis Daniæ insignia« et Bind malede Vaabener, som antages udførte af en Munk fra Esrom Kloster. Det kgl. Bibl.
3) Sigiller med Vaabener i Geheimearkivet og i den arnæmagnæanske Samling i Universitets-Bibliotheket.

Vaabenbogen Nr. 124 maa sammen med »Jytte Gyldenstjernes« Vaabenbog paa Gehejmearkivet, med hvilken den staar i nær samtidig Forbindelse, regnes for den værdifuldeste af de bevarede Vaabenbøger ligesom den er den ældste, da den Bog med 500 Billeder og Vaabner, som Prioren Christen Poulsen i Odense c. 1561 forærede Frederik den Anden[1]), maa antages tabt. Sandsynligvis har en saadan ældre Vaabenbog foreligget Samleren af Nr. 124 til Copiering. Derved har han kunnet stille Vaabenskjolde i Række, der have overensstemmende Mærker. Efter Skjoldformerne tilhører Samlingen Tiden ved 1600; i Jytte Gyldenstjernes Vaabenbog, der viser de samme Skjoldformer, staar ved et Vaaben Aarstallet 1604, ved et andet 1616, medens Tittel-

[1]) Dansk Magasin II. 78.

bladet viser et Monogram dannet paa det 16de Aarhundredes Vis af de forskjellige Cifre i Aarstallet. Dog kan der kun uddrages 1- -7—8, som kan forstaas 1578 eller 1587. Saa meget er sikkert, at disse Vaabenbøger ere omtrent samtidige med Morten Pedersøns Skrift, til hvilket de afgive vigtige Supplementer ved at afbilde mange andre Vaaben fra Sorø, end Morten Pedersøn omtaler. Vi finde i Nr. 124 henved 80 af Navnene i Sorø-Skjoldefrisen, dog mange sammenstillede under det enkelte, fælles Vaaben. Navnene under Vaabenmærkerne ere imidlertid tilskrevne til meget forskjellig Tid, kun meget faa kunne antages tilsatte samtidigt med at Vaabnerne maledes; undertiden træffes samme Navn under helt forskjellige Vaabner, ligesom ogsaa den Omstændighed, at enkelte Gange de samme Vaabner afbildes to Steder med forskjellige Farver, gjør Agtpaagivenhed nødvendig ved Benyttelsen af Bogen som heraldisk Kildeskrift.

Den anden, som Kildeskrift anførte Vaabenbog, der er betegnet som »udarbejdet af en Munk i Esrom Kloster«, vil give enhver, der ikke har haft Bogen selv for Øje, store Tanker om dens Betydning (Nr. 1088 Folio i gl. kgl. Saml.). Det vil imidlertid let ses, at her foreligger en Mystification af den groveste Art. Den skrevne Titel hidrører fra en meget sen Tid, tidligst forrige Aarhundrede, og til samme Tid henviser Vandmærket det gjennem hele Bogen benyttede Papir (18 Blade). Der kan ikke engang være Tale om en Copi af et middelalderligt Arbejde: Først kommer et Blad med Tetz (»Theus«) Rosengaards fædrene og mødrene Vaaben; hans Dødsaar staar endog angivet: 1583! Af de øvrige Blade vise de 13 Kopier af Sorø og Ringsted Vaabnerne i deres seneste Former! Kun et Blad viser 6 — som alle de andre meget slet malede — Vaabenskjolde af middelalderlige Former, men Indskrifterne nedenunder ere aldeles ulæselige og uforstaaede Kopier af Minuskelbogstaver. Og saa angiver Bogen sig paa Titelbladet at indeholde »Antiqvissima nobilitatis Danicæ insignia ex vetustissimis archiuis et mem-

branis coenobiorum desumpta et antiqvitatis studiosis ut et Artis haraldicæ (!) amatoribus ad usuum repræsentata per Monachum quendam nobilem Coenobii Esserum in Selandia (!!).

Medens Sigillerne ved den ny Udgave af Sorø-Frisen kun kunde vejlede ved Undersøgelser om selve Skjoldemærkets Korrekthed — og alle de Sigiller, der kunne benyttes overfor Sorø-Skjoldene foreligge afbildede i 1ste Bind af det ved Thorkelin udgivne Diplomatarium Arnæmagnæanum eller let tilgængelige i Langebeks og Klevenfeldts Samlinger af Sigiltegninger i Gehejmearkivet —, have andre af de anførte Kilder haft deres særlige Betydning overfor Spørgsmaalet om Skjoldenes Farver. Men her staa vi ved et Punkt, hvor det uheldige i, at som sagt Kommentaren ikke Skjold for Skjold oplyser den ny Udgaves Forhold til de benyttede Kilder, særligt træder frem. Enhver maa nu selv foretage de ikke lette Sammenstillinger af Kilderne for at komme til Kundskab om, med hvilken Ret dette eller hint Vaaben er blevet gjengivet med denne eller hin Farve, og raadvild standser man da overfor Tilfælde, der tage sig saaledes ud:

Nr. 79. Fredericus Slesvicensis Episcopus.

Kornerup: Skjoldet rødt med tre hvide bugtede Strømme, midt i sidste en blaa Linie.
Abildgaard: Skjoldet sort o. s. v.
Vaabenbogen 124: Skjoldet gult o. s. v.

Nr. 124. Petrus Otteson.

K.: Skjoldet skraadelt, venstre Feldt gult, i højre tre røde og blaa Bjælker.
A.: — — — grønt, i højre sorte og blaa B.
Vaabenb. 124: — — hvidt, — gule og blaa B.

Nr. 131. Nicolaus Stabularius.

K.: Venstre Feldt rødt med et gult Hjortehorn, højre gult med tre blaa Tværbjælker.
A.: — sort med et rødt Hj., højre sort med blaa Tv.
Vaabenb. 124: — hvidt med et rødt Hj., højre hvidt med blaa Tv.

Nr. 147 & 149. Johannes Thorberni & Jacobus Johannis.

K.: Blaa og gultavlede Sparrer i gult Feldt.
A.: Blaa og hvidtavl. — i sort F.
Vaabenb. 124: Sort og hvidtavl.— i hvidt F.

Den Omstændighed, at Farverne forandre sig i Tidens Løb, maa tænkes at være Grunden til, at de Feldter eller Figurer, der før stode sorte, nu staa som røde eller gule, men der er foruden ovenanførte foretaget forskjellige andre Farveforandringer, som ikke paa denne Maade lade sig forklare: Den lilla Farve bliver et Sted forandret til rød (Nr. 123) i fire Vaaben (113, 115, 116, 117) til gul. Rødt bliver i Nr. 111 forandret til gult; men med hvilken Ret er Tulæ Akæsons (Nr. 56) hvide Hjortevier i rødt Feldt blevne til røde Hjortevier i blaat Feldt (smhld den i og for sig rigtige Rettelse af en hvid Spids til en rød i Olaf Grubbes Skjold Nr. 135)? Hvorledes er i »Hvittingernes« kvadrerede med en vandret Bjælke belagte Skjold (Nr. 141—42) den ene sorte Kvadrat bleven blaa, den anden sorte Kvadrat rød, en forskjellig Farveskiftning, som ogsaa de andre før grønne Kvadrater have undergaaet? I Skjoldet Nr. 97 viser det grønne sig forandret til gult. I Abildgaards Tegning stod Valkendorf-Vaabenet med sort Felt, det ses nu i hvidt Feldt, saaledes som vi stedse se det paa Ahnetavlerne og fra Middelalderen paa et Glasmaleri fra Biskop Niels Skaves Tid 1485—1500, der før var i Holmstrup Kirke ved Kalundborg, men nu findes i Museet for de nordiske Oldsager. Det vilde dog have været af Interesse at faa at vide, om her forelaa en oprindelig Fejltagelse fra Henrik Tornekrands' Tid eller en senere Overmaling.

Med samme Ret som Valkendorf-Vaabenet kunde et andet sikkert nok fejlt opmalet Vaaben være bleven rettet: Henrik Tornekrands' eget mødrene Vaaben. Dette Rotfeldernes bekjendte Vaaben fremtræder nemlig i Sorø-Frisen med tre gule Ibsskaller paa blaat Feldt, skjønt

Navnet selv, som Familien optog paa Abbed Henriks Tid, antyder det røde Feldt, hvori Ibskallerne skulle staa med Sølvfarve. Saaledes finde vi da ogsaa Vaabenet fra Abbed Henriks Samtid, idet det sammen med 22 Ahnevaaben er baldyret paa et Tæppe (Brudehimmel?), der har tilhørt Jens Nielsøn Rotfeld † 1558 [1]) i hans andet Ægteskab med Anne Bilde (hans første Hustru var død 12. Jan. 1550 if. Klevenfeldt). Det bevares nu i Museet i Stockholm. — En anden sammesteds bevaret Brudehimmel med Tage Ottesøn Thotts og Elne Ulfstands Navne (han begravedes $^{27}/_{7}$ 1562 og var endnu ugift 1532 [2]) viser mellem 28 Ahnevaabner Tornekrands-Vaabenet, Tage Ottesens møderne Vaaben. Dette fremtræder her med sort Stige i hvidt Feldt, hvad ogsaa altid er Tilfældet, undtagen i Sorø, hvor Feldtet er gult. Den gule Farve (Guld) træder, som det nedenfor skal paavises, ogsaa frem i andre Skjolde i Sorø-Frisen, hvor ellers den hvide Farve (Sølv) maa antages for den rette.

Medens den uheraldiske grønne Farve ellers gjennemgaaende er bleven forandret af Kornerup hyppigst til blaat, er den forbleven staaende uantastet som Farve paa Søbladene i de Vaabner, der staa under Navnene Erik Barnumsen og Jacobus Brimla (Nr. 69). At Ligheden med et Linde-Blad har foraarsaget, at den nævnte heraldiske Figur ved Vaabnernes Ommaling af Haandværkere er bleven gjengivet med grøn Farve, er der i højeste Grad Sandsynlighed for, navnlig tør denne Farve siges heraldisk usandsynlig i Erik Barnumsens Skjold, hans Stamfædres de hallandske Grevers gamle Vaaben, hvis Mærker alle vare laante fra det danske Kongevaaben, og som derfor udentvivl havde beholdt ogsaa dettes Farver, i alt Fald vist Variationer af blaat-gyldentrødt. At Søbladene i det danske Kongevaaben, saa langt

---

[1]) Nye kirkehist. Saml. V. 349. At han bar Navnet Rotfeld ses af et Dombrev fra 1559, hvori Anne Billes Datter, sl. »Jens Rotfelds« Efterleverske, nævnes (Klevenfeld).

[2]) If. Oplysn. af Hr. A. Thiset.

vi kunne følge dette tilbage, have haft den røde Farve har Forf. ved anden Lejlighed godtgjort[1]). Naar Greverne af Hallands Vaaben, som nu staar tegnet efter Sigiller (i Henrik Tornekrands' Frise stod her et Vaaben med en vinget Grif), i Prof. Kornerups Afhandling beskrives under Formen: Farverne ere o. s. v., saa havde det særligt af Hensyn til den grønne Farve været rigtigt at anføre, at de kun ere saaledes, fordi de ere blevne malede efter Erik Barnumsens Skjold.

Ved Vaabenfarverne, som de nu fremtræde »rettede efter Kilderne« i Sorø-Frisen, viser der sig et gjennemgaaende Brud paa heraldiske Regeler, idet atter og atter Træfarve staar mod Træfarve, stundom Metal mod Metal. Et Skjold delt eller kvadreret »rødt og blaat« — »hvidt og gult« maa antages fra først af, ligesom senere at have været en Umulighed for Heraldiken i Danmark i ikke mindre Grad end i de andre Lande, hvorfra Danmark i 12te—13de Aarhundrede saa fuldt ud optog dens Regler. Den Omstændighed, at denne Farvesammenstilling endog viser sig i de gamle under Kalken fremdragne Skjolde, vil ikke nu kunne afvise denne Indvending. Vi skulle i det følgende paavise Forvanskninger, der ere foregaaede ogsaa af disse Skjolde, før de overhvidtedes 1515, men som ere undgaaede Opmærksomheden ved den sidste Restauration. Idet det er Hensigten at gjennemgaa samtlige Skjolde i Frisen for ret at komme til Klarhed over dens Værd — og over Tidernes Forvanskninger af den, ville vi først gruppevis følge dem, der staa under Navne, som med Sikkerhed vides knyttede til Skjalm Hvide Slægten.

Ved Skjalm Hvides Navn staar malet et Vaaben, som oftere forekommer i Frisen og af Kornerup betegnes som

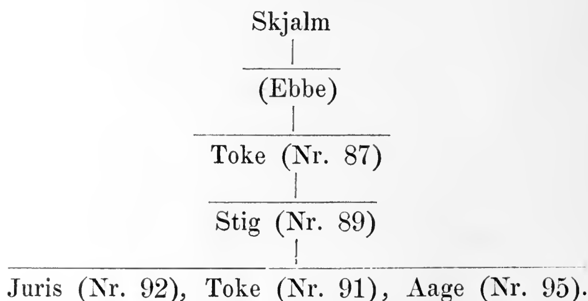
---

[1]) Se Afhdl. om det danske Flag fra 1427 i Lübecks Mariakirke. Aarb. 1882 S. 31.

Slægtens Hovedvaaben. Det er »et blaat Feldt med tre gule Tværbjælker og derover en hvid og blaastribet Falk.« Det er malet i Henhold til Morten Pedersøns Angivelser. I Vaabenbogen Nr. 124 forekommer ikke Skjalm Hvides Navn under dette Vaaben.

Skjalm Hvide maa være død c. 1110. Paa dette Tidspunkt vare egentlige Skjoldemærker endnu knap i Brug i de tydske Fyrstehuse; det er derfor i og for sig usandsynligt, at saadanne — og navnligt da et saa kompliceret som det foreliggende — førtes af nogen dansk Stormand. Den danske Heraldik slutter sig nemlig paa det nøjeste fra dens første Fremtræden til den tydske. Tanken om Vaabenets »talende« Karakter »rimeligvis en Hentydning til den allerede tidligt i Middelalderen af Fyrster og Herremænd saa yndede Falkejagt» vil i hvert Fald ikke være heraldisk berettiget for den Tid.

Vi finde ifølge Sorø-Frisen Vaabenet med den stribede Jagtfalk, »Skjalm Hvide - Slægtens Hovedmærke«, allerede før c. 1250 ført af 4 (5) Generationer i lige Linie:

Først henimod 1300 begynde ifølge Sigillerne Skjoldemærkerne her i Danmark at blive faste arvelige Familiemærker. Men selv om Vaabenet ogsaa skulde have fæstnet sig i enkelte Linier af Skjalm Hvide Slægten i dens Generationer nærmest forud for denne Tid, maa man med Grund stille sig meget skeptisk overfor Traditionen om et Vaabenmærke, arvet fra Tiden ved 1100! Vaabenskjoldene i Sorø

repræsentere jo nemlig for de ældre Led af Skjalm Hvides Stamme alene en Tradition. Paa den Tid — Slutningen af det 13de Aarhundrede — da Skjoldefrisen maledes, levede knap

Fig. 2. Vaaben i Soro-Frisen.

nogen af de nederst paa ovenstaaende Slægtrække anførte Mænd. Juris Stigsøn var dræbt 1246. Broderen Nicolaus Stigsøn, Biskop i Roskilde, der ikke mindes i Frisen, var død 1249. Om de andre Stigsønner vides intet ad historisk Vej.

De fire af Vaabnerne med den stribede Jagtfalk (Nr. 87—91) fandtes bevarede under Kalken — efter Tegningen i dem maledes Skjalm Hvides Skjold af nyt — og forandredes Aage Stigsøns og Tyge Pust's Skjolde.

Et Vaabenskjold med en saadan Tegning: en stribet ɔ: med heraldiske Bjælkelinier afdelt Fuglefigur lagt paa et med Bjælker delt Skjold er imidlertid uden Lige i Middelalderens Heraldik og en Absurditet, særlig hvad selve Farvegivningen angaar. Naar det er bemærket om den Fugl, der fandtes i Skjoldene fra Abbed Henriks Tid, at den havde et papegøjeagtigt Udseende, gjælder denne Sammenligning ogsaa for den nu i Skjoldene malede Figur. Man vil forgjæves i Vaabenskjoldene, som de foreligge i Sigillerne, lede efter en Fugl — endsige Falk (eller Ørn) af et saadant Udseende, siddende som den.

Tænke vi os Fuglen borte af Skjoldet, saaledes at dette staar med sine tre Tværbjælker — sammenhold det Skjold, der staar under Ærkebisp Andreas Sunesøns Navn [1]) (Nr. 108) — da have vi derimod et Vaabenmærke, som i Sigillerne atter og atter dukker frem som særligt knyttet til Skjalm Hvide Slægten, ja et af de Vaabner, hvori den »stribede Jagtfalk« pranger i Sorø, Tyge Pust's (Nr. 130), kan paa denne Maade rettes direkte efter Tyge Pust's Segl. Dette, hvoraf Skjoldet her er gjengivet, har længe været udgivet i Thorkelins Diplomatarium Arnæmagnæanum I, Tavle IX, citeret af Kornerup S. 226 (S. 32). Det viser vel kun to Bjælker, ornamenterede (heraldisk: damascerede) ligesom de ældste Skjolde i Sorø-Frisen, men paa denne Variation kan ikke lægges Vægt; den kan ogsaa paavises

---

[1]) Bisp Peder Suneson fører vel Bjælkevaabenet, men delt efter Længden saaledes, at der i Flugt med en halv blaa Bjælke paa den ene Side løber en halv gul paa den anden og omvendt. Paa Morten Pedersøns Billede »deler« en Bispestav (!) Vaabenet — vistnok en Tilsætning af ham, ligesom Kronen over de hallandske Grevers Vaaben.

i andre Vaaben. Tyge Pust nævnes som en Dattersøn af Toke Skjalmsøn.

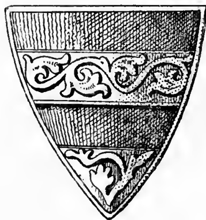

Fig. 3. Tyge Pusts Vaaben (efter hans Segl).

Skjoldet med de 3 Tværbjælker kjendes i det 13de Aarhundrede i følgende Segl:

Jacob Sunesøn af Møen, hvis Segl findes i Schwerins Arkiv hængende under Valdemar Sejrs og Prindsernes Udløsningstraktater 1225, 1230 (Fig. 4) [1]).

Fig. 4. Jacob Sunesøns Segl (i Schwerins Arkiv).

---

[1]) Nærv. Afb. er udført efter Gipsafstøbninger af 3 forskjellige Exemplarer i Schwerins Arkiv, som Forf. skylder Archivrath Dr. F. Wiggers Velvillie.

Johannes Marscalcus, Søn af Ebbe Sunesøn, Jacob Sunesøns Broder. Seglet hænger under en af de samme Tractater fra 1224; Bjælkerne ere stillede skraat. Omskriften mangler nu; men man behøver ikke at tage i Betænkning med Udgiveren af Meklenburgisches Urkundenbuch at henføre Seglet til den nævnte Johannes.

Jon Jonsøn Litle, Dattersøn af Ebbe Sunesøn. Seglet forekommer oftere under Diplomer fra Slutningen af det 13de Aarh., til hvis mest ansete Mænd han hørte (Afb. i Thorkelins Diplomatarium I. Tabel IX).

Andreas Erlandsøn, Drost og Broderen:

Nicolaus Erlandsøn, Præfectus Lundensis, Dattersønner af Margrete Sunesdatter (Brødre til Erkebisp Jacob Erlandsøn), 1268 og 1285 (Thorkelin I, T. IX og X).

Uffe Nielsøn, Drost, Søn af en Datterdatter (?) af Ebbe Sunesøn, 1284 (Lübecks Arkiv).

Naar vi saaledes se Bjælke-Vaabenet uden »Jagtfalk« ikke blot ført paa Sværdsiden tidligt i det 13de Aarhundrede, men atter og atter optaget i Linier, der kun paa Spindesiden vare knyttede til Skjalm Hvides Slægt, tør vi sikkert antage, at det var i denne Form, at »Slægtens Hovedvaaben« oprindeligt stod malet i Sorø-Frisen. Bjælkevaabenet forekommer ned igjennem det 14de Aarhundrede — stedse uden Jagtfalk — ført af ansete sjælandske og skaanske Adelsmænd og Prælater; det er blot for denne Tid vanskeligt at følge Personernes indbyrdes Slægtskabsforbindelse og Tilknytning til Skjalm Hvide Slægten[1]). Endnu ved Reforma-

[1]) Forf. kjender flg. Segl med Bjælkevaabenet fra det 14de Aarh.:
1326. Petrus dictus Stygge og Broderen:
— Andreas Stygge.
1326. Nykils Jacobsøn.
1327. Nicolaus Styghsøn.
1334, 35. Peder Joneson Erkebisp.
1343. Magnus Skaning de Vatnaløsæ.
1349. Henricus Nicleson de Hollynge.
1349. Andreas Jensen de Næsbyholm.

tionstiden finde vi i Slægten Galen og ud over hin Tid i Slægten Bjelke et Vaaben ganske som det omtalte. I begge disse Skjolde ere Bjælkerne sølvfarvede paa blaat Feldt — en Farvegivning, som vi ogsaa traf i Skjoldefrisen fra 1515; nu er den efter de under Kalken fundne Skjolde forandret til Guld-Bjælker. Hjelmtegnet i Jacob Jønesons Segl 1354 er to tresidede Vingeplader med 3 Bjælker som i Skjoldet; i Slægterne Galen og Bjelke ændres de til to paa samme Maade afdelte Vesselhorn. Peder Nielsøn, Søn af Niels Awesøn af Karstedholm fører 1400 to Hjortevier som Hjelmtegn.

At Fuglen i Sorø-Frisens Bjælkevaaben er en senere Tilsætning, umotiveret i traditionel saa vel som i heraldisk Henseende, vil saa meget snarere kunne forstaas ved at se hen til en endog iøjnefaldende Parallel: Forekomsten af en Nøgle lagt paa Ebbe Skjalmsøns Søn Peder Ebbesøns Skjold, som dette beskrives af Morten Pedersøn og i Peder Ebbesøns Søn Peder Pedersøns Skjold, som dette (Nr. 111) nu staar opmalet i Sorø-Frisen med røde Bjælker paa blaat (!) Feldt.

En Nøgle benyttes aldrig paa denne Maade i Middelalderens Heraldik [1]) — vi finde den i Sorø ikke destomindre i endnu et tredie Vaaben, Peder Andersøns (140), hvor den dog ikke er lagt paa noget andet Mærke, men staar

1349. Nicolaus Hack.
1354. Jacobus Jøneson.
1375. Tuve Galen, Gjelker i Skaane.
1380. Peder Niclesøn af Husøen.
1383. Thorbernus Pedersøn.
1392. Andreas Jacobsøn dictus Stygge.
1397. Esgi Laweson.
1399. Niels Awesøn af Karstedholm.
1399. Marine Jønsdatter, Niels Hacks Efterleverske af Høghby.

[1]) Den forekommer kun i ét under danske Diplomer hængende Segl ført af — Meklenborgeren Berthold van der Ost c. 1400, hvis Hustru var dansk. Hans Skjold er delt, med 3 »Floder« i det ene, Nøglen i det andet Feldt.

ene med gylden Farve i rødt Feldt. Dog ved alle disse tre Exempler lader Nøglens Forekomst sig let forklare. Den er tilføjet Vaabenet (i Nr. 140 er det oprindelige Mærke gaaet tabt), ene fordi samtlige Personer bare Navnet *Peder*! — Nøglen er St. Peders Mærke — ikke engang gejstlige Personer vides nogentid paa hin Maade at have forenet det kirkelige og verdslige Mærke. At Tilføjelsen af Nøglen er samtidig med Tilføjelsen af den stribede Jagtfalk er der Grund til at antage. —

Mellem de andre fra Bjælkevaabenet forskjellige Mærker, som Skjalm Hvide Slægten ifølge Sorø-Frisen førte, ville vi først dvæle ved *Skjoldet med de to Hjortevier*. Det føres med Feldtet strøet med Kugler af:

Olaf Glug (Nr. 12): hvide Hjortev. i blaat F.; gule Kugler.
Ebbe Olafsøn (Nr. 35).
Olaf Ebbesøn Pincerna (Nr. 38).
Johannes Olafsøn (Nr. 40).
Andreas Olafsøn Pincerna (Nr. 41).
Andreas, Andr. Pin. Søn (Nr. 42).
Johannes, Andr. Pin. Søn (Nr. 43).
Andreas Tagesøn, Søsters.til frg. (Nr. 54).
} gule Hjortev. i blaat F.; gule Kugler.
Tule Akæsøn (Nr. 58): røde Hjortev. i blaat F.; røde Kugler.

Uden Kugler i Feldtet føres det af:

Gumme Olafsøn (Nr. 28): gule Hjortev. i blaat F.
Hemming Olafsøn (Nr. 46): hvide Hjortev. i blaat F.
Tule Bosøn, Ol. Gl. Dattersøn (Nr. 15): gule Hjortev. i blaat F.
Peder Tulesøn (Nr. 16): gule Hjortev. i blaat F.

Med Hensyn til Farverne kan der ikke lægges videre Vægt paa Variationerne hvidt og gult, kun at denne Variation ikke er sandsynlig indenfor samme Skjoldramme (Olaf Glugs). En Farvesammensætning som den i Tule Akæsøns Skjold kan efter det foran sagte ikke antages for at være original.

Af Sigiller tilhørende de nævnte Personer kjendes kun Andreas Pincernas 1260, 1275. Dette viser ganske rigtig Hjortevierne (se Afb. i Thorkelins Diplomatarium I T. IX.),

men Feldtet om dem — Mærket staar ikke i Skjold — er ikke som i Sorø-Vaabenet strøet med Kugler. Olaf Ebbesøns Dattersøn, Olaf Tagesøn † 1310, fører vel 1293 Morfaderens Hjortevier i sit Skjold (Thorkelin I T. X), men ikke Kuglerne, og disse mangle ligeledes i hans Sønnesøns Olaf Jensen af Tiuftoftes (1363) og i dennes Søns Andreas Olafsøns Skjold (1401). Henrik Jensøn af Ledøje, der 1402 dør som en af de sidste af Slægten, fører fremdeles kun Hjortevierne. Disse føres, som tidligst Olaf Jensøns Segl viser, ogsaa som Hjelmmærke. Der er dog ingen Grund til at betvivle, at Kuglerne i Sorø-Skjoldene ere oprindelige i disse[1]), men de ere kun at betragte som Bifigurer, der ikke hørte med til det egentlige Skjoldemærke; derfor ere de selv i Sorø udeladte af en Del af de til Slægten hørende Hjortevie-Vaaben og derfor opgives de omsider helt selv af de Linier af Slægten, der ifølge Sorø-Frisen kunne antages oprindeligt at have ført dem. —

Et Vaaben, der synes sammensat af Bjælkevaabenet og Hjortevie-Vaabenet, træffe vi ved Navnene:
Nicolaus Mule Stabularius (Nr. 9),
Nicolaus Stabularius (Nr. 131).

Begge føre: gul Hjortevie i rødt F., 3 gule Bj. i blaat F.
Arræ Stuf (Nr. 133),

Han fører: rød Hjortevie i gult F., 3 røde Bj. i blaat F.

Farverne ere for Arre[2]) Stufs Vedkommende aabenbart forvanskede; ved hans Navn stod i den tidligere Indskrift vedføjet »propinquus Absalonis«. Af de to andre nøje

---

[1]) Et gammelt tydsk Vaaben med gyldne Hjortevier paa blaat Feldt, strøet med Guldkugler, pranger i et trekantet Skjold udenpaa Raadhuset i Hildesheim. — En halv Hjortevie paa et med Kugler strøet Feldt føres 1365 af Petrus Gris, Præst i Højby i Ods Hrd (Geh. Ark. Ods Hrd 68).

[2]) Med Hensyn til Navnet smhld. Erræ monachus i Nestved St. Peders Kl. S. R. D. IV. 298. Nicolaus Ærræsyn i Dipl. af $^{17}/_{4}$ 1256 (Langebeks Dipl.), Petrus Erresun, dapifer c. 1267 S. R. D. IV. 500.

overensstemmende Skjolde maa det første være malet efter Morten Pedersøns Beskrivelse. Bestemmelsen af Kilden for Farverne i Nr. 131 volder, som oven vist, Vanskelighed. I Henrik Tornekrands' Indskrift stod der vedføjet Navnet »Consobrinus« Archiepiscopi. Da denne Betegnelse kan betyde Brodersøn, ere de to med Navnet »Nicolaus Stabularius« rimeligvis én og samme Person. Niels Mule var nemlig Esbern Snares Søn. Prof. Kornerup tyder den sidstnævnte Nicolaus Stabularius (Nr.131) som Absalons Søsters Sønnesøn, men denne kan ganske vist ikke have været gammel nok til at tjene Valdemar den første († 1182) som Stabularius. Har der i Sorø-Frisen været mindet en Nicolaus Stabularius foruden Niels Mule ligger det nærmest at tænke paa den Nicolaus Stabularius, hvis Enke Cæcilia (efter hendes Segl »de Oxlef«) forekommer ved den Tid, da Skjoldefrisen maledes, i 1268 og 1292 som Søster i St. Clara Klosteret i Roskilde (Langebeks Diplomatarium). Vaabenet kjendes vel fra Segl, men tilhørende andre med Skjalm Hvides Æt beslægtede

Fig. 5. Nicolaus Ranes Segl 1306 (Arnæm. Saml. LIV 18).

Personer end hine. Det føres saaledes af Nicolaus Rane, muligvis Søn af Rane Jonsøn, der i fjerde Led stammede fra Absalons Søster Ingefrid[1]). Han fører rigtignok kun

[1]) Som Broder til Nicolaus dictus Rane forekommer Petrus aduocatus de Kaldingge i et Brev, dateret Roskilde 1. Juni 1279 (Langebeks Diplomat.).

to Tværbjælker, men som før omtalt kan der ikke lægges Vægt paa denne Forskjel: i hans Søn Aages Segl fra 1321 se vi da ogsaa de 3 Bjælker, og saaledes findes Vaabenet stedse i andre og senere Segl[1]). Slægten antages uddød før Middelalderens Slutning, men det synes gjennem Seglene at kunne paavises, at det Skjoldemærke, som en Familie kaldet Gris førte, og som kun skiller sig fra hint ved at vise et opvendt Svinelaar istedenfor en Hjortevie, er fremgaaet af en slet tegnet Hjortevie med et Gjennemgangsstadium af en Figur, der mest lignede en opvendt Insektben. Denne Familie Gris uddøde ifølge Adelslexikonet først 1746. Hvad der dér er anført om dens Nedstammen fra Norge, er kun bygget paa Navnet »Gris«. Om de rette Farver for det delte Vaaben med Hjortevie og Bjælker lader sig intet sikkert afgjøre; mærkes maa det dog, at den ældste Kilde, Vaabenbogen 124, viser Bjælkerne Sølv paa blaat Feldt — altsaa et yderligere Tilknytningspunkt til Skjalm Hvide Slægtens Hovedvaaben. Hjortevien staar imidlertid som rød paa hvidt Feldt — altsaa ikke med de Farver, vi finde i Glugsøn-Vaabnerne med de to Hjortevier. Den omtalte Familie Gris fører ligeledes Sølvbjælker paa blaat Feldt, i det hvide Feldt til Skjoldets modsatte Side staar derimod ifølge Adelslexikonet et s o r t Svinelaar.

At det, som antydet, er en Forening af to forskjellige Skjoldemærker, der foreligger i det d e l t e Skjold — maaske foranlediget ved en ægteskabelig Sammensmeltning af to Familier — kan støttes af det Skjold, som Roskildenseren Stephan Othensøn førte 1267 (Thorkelins Dipl. I. x). I det

---

[1]) 1326. Jacobus Nykilsøn.
1337. Jacob Nielsen (d. samme som frg.?) og Søstrene Elena af Havnelev og Cæcilia, Enke efter Anders Pedersøn.
1337. Jacob Carlsen.
1347. Peder Nielsen.
1387. Tuve Pedersøn.
1393. Sophia Jønsdtr. g. m. Tuve Nielsen.

ene Feldt se vi Tværbjælkemærket (Skjalm Hvide Slægtens), i det andet et Vaabenmærke, som findes i et af de Segl, der hænger under Valdemar Sejrs Udløsningstraktater, og som formentlig er Bjørn Pincernas. Et sammensat Skjold med en staaende Løve og 3 Skraabjælker (vistnok Halvdelen af et Sparrevaaben) førtes af Carolus Ingeburgsøn (Thorkelin I. T. IX). De sønderjydske Hertugvaabner fra Slutningen af det 13de Aarhundrede bevise, at man paa den Tid i Danmark forenede det fædrene og mødrene Skjoldmærke ved at halvere Skjoldet[1]). —

Blandt de andre Vaabner i Sorø tilhørende Skjalm Hvides Slægt ville vi først dvæle ved Brødrene Absalons og Esbern Snares. Absalons (Nr. 2) er som de andre Skjolde i Choret (Nr. 1—11) malet af nyt. Morten Pedersøns Afbildning er fulgt, men de gule Stjerner ere udeladte, og Hjortens Takker ere ikke røde men gule, saaledes som et Vaaben med Overskriften Absalon, der før stod malet i Skibet, viste dem. — Et Skjold med en springende Hjort til Mærke, der udgives for at tilhøre Slutningen af det 12te Aarhundrede, vækker ingen Tillid. Først i det 15de Aarhundrede (tidligst 1408, Jep Hegedal) træffe vi en Hjort i hel Figur i et dansk Adelsvaaben.

Vi have allerede set flere Exempler, der siden skulle forøges, paa at det var Skik i det 13de Aarhundrede endog paa Spindesiden at optage Skjoldmærker efter Frænder. Paafaldende vilde det være, om ikke det Mærke, Absalon havde ført, paa denne Maade skulde være bevaret i Skjalm Hvide Slægten. Som Morten Pedersøn beskriver Skjoldet, var det opmalet af Henrik Tornekrands. Denne lader det jo endog udhugge paa den Gravsten, han 1536 lagde over Absalons Grav. Traditionen maa altsaa dengang have af-

---

[1]) Smhld. Forf.s Afhdl. om Flaget i Lübecks Mariakirke i Aarb. 1882, Side 43.

givet et vist Vidnesbyrd for dets Ælde, som vi nu mangle Midler til at prøve.

Esbern Snares Skjold (Nr. 3) er ligesom Broderens malet i Henhold til Morten Pedersøns Beskrivelse. Det er kvadreret blaat og rødt (!), og midt paa Skjoldet er lagt en Ørneklo. Det samme Skjold staar under hans Sønner Johannes og Absalon Bælgs Navne (Nr. 5—6). Med Skjalm Hvides »Jagtfalk« og Peder Ebbesøns St. Peders Nøgle for Øje kan man ikke have nogen stor Tillid til Skjolde i Sorø-Frisen med Figurer lagte paa »afdelte« Feldter, naar der ikke ad anden Vej kan fremdrages Vidnesbyrd om deres Korrekthed, hvad der med Hensyn til de foreliggende Skjolde ikke er muligt.

Naar efter Sorø-Frisen baade Esbern Snare og to af hans Sønner førte Skjoldet med Ørnekloen, er det af nysnævnte Grunde saa meget mere paafaldende, at ikke Efterkommere af dem have ført det. Ørnekloen forekommer ikke i nogen østdansk Adelsslægts Vaaben; derimod træder den hen i Middelalderen frem i den jydske Urne-Slægts og en Vendelbofamilies Vaaben, men ingen af disse Skjolde ere delte. Esbern Snare maa ifølge Sorø-Frisen noget sent have valgt sig sit Skjoldmærke — hans Farfader Skjalm var som paavist i denne Henseende forud for sin Tid — thi det ses jo optaget efter hans tredie (!) Svigerfader, den svenske Hertug Guttorm, hvis Skjold staar malet i Sorø Kirke (Nr. 33) med den samme Tegning og de samme Farver. —

Det var kun en af Olaf Glugs Sønner, hvis Navn stod under et Vaaben som det, Faderen førte (Hjortevierne). Vi træffe Navnene paa tre af hans andre Sønner under tre indbyrdes og fra hint helt forskjellige Vaabner, der, efter Frisens Vidnesbyrd, med Farveforandringer ere gaaede i Arv til deres respektive Efterkommere.

Ingvar Olafsøn (Nr. 20) fører i sit Skjold en mod heraldisk højre vendt staaende rød Løve i gult Feldt. Hans

Sønner Jacob og Esbern (Nr. 22—23) føre ligeledes en rød Løve, henholdsvis i blaat og i gult Feldt. Ebbe Søørs Skjold (Nr. 24) er som Faderens (Nr. 23).

Alle de her nævnte Skjolde bleve fundne under Kalken, Jacob Ingvarsøns altsaa med den uheraldiske Farvesammenstilling. I de 1515 malede Skjolde stod Ingvar Olafsøns røde Løve paa hvidt Feldt, de tre andre Skjolde viste blaa Løver paa gult Feldt. Samtlige de nævnte Løvevaabner ere, da de staa i Række, aabenbart malede paa én Tid. Vi kunne intet bestemme om de paagjældende Personers Levetid ad diplomatarisk Vej, men imellem Olaf Glug, der nævnes 1147 og 1170, og Ebbe Søør ligge to Generationer, saa at sidstnævntes Levetid vel nok kan antages at naa hen til den Tid, da Skjoldefrisen maledes.

Ebbe Søør synes at have været den sidste Mand af Ingvar Olafsøns Slægt; nogen Søn af ham omtales ikke. Et Løve-Vaaben tegnet som hans forekommer i Seglene først langt senere ført af Christiern Most armiger 1387 og Johannes Most Kannik i Lund 1405. Gjennem det ovenomtalte med Sparrevaabenet sammensatte Skjold, som Carolus Ingeburgsøn førte, synes Løve-Vaabenets Existens i den tidligere Middelalder ikke desto mindre bevist.

I det 13de Aarhundrede var Løvevaabenet kjendt her i Landet som Greverne af Glichens Vaaben. Denne Slægt blev knyttet til Skjalm Hvide Ætten, idet Grev Ernst i første Halvdel af Aarhundredet ægtede Esbern Snares Datterdatter Ingeborg, og hans Søn Grev Albert ægtede Margrete Vagnsdatter. Af Glichen-Slægten forekommer endnu sidstnævnte Grev Alberts Søn Albert 1294 her i Landet. Greverne af Glichens Vaaben er en staaende gylden Løve paa blaat Feldt, og saaledes ses Vaabenet rigtigt malet i Sorø under Grev Ernst af Glichens Navn. Forskjellen mellem Løven i hans og i Ingvar Glugsøns Skjold er nu større end i Frisen fra 1515, idet førstnævntes Løve, der ifølge Kornerup syntes »noget

forvansket«, maledes efter hans Segl (afbildet i Thorkelins Diplomat. I. T. VI).

Rimeligvis har der før staaet flere Glichen-Vaaben i Række i Sorø. Ernst af Glichens Vaaben stod nemlig i Frisen fra 1515 til den ene Side af de 3 efter misforstaaede Forbilleder malede Skjolde med en vinget Grif[1]), der som Overskrift havde Navnene »D^ns Albertus, Nicolaus, Jacobus Comites de Hallandia«; til den anden Side af disse Skjolde stod i Ramme Indskriften »d^a Margareta vxor Comitis Alberti, Vongsdotter«. Nu er denne Rækkefølge fuldstændig opløst og Fru Margaretas Navn udeladt af Frisen.

Det er sikkert nok, at ingen Greve af Halland har baaret Navnet Albertus, og man har derfor erkjendt, at Indskriften maatte være forvansket, ligesaa vel som at Skjoldmærkerne nedenunder vare fejle. Naar vi da vide, at der her i Landet i Slutningen af det 13de Aarhundrede levede to Grever af Glichen med Navnet Albert, og naar vi se hen til, at Indskriften begynder med »Albertus« umiddelbart ved den Indskriftramme, der nævner en Hustru til en Comes Albertus, synes den Antagelse at ligge nær, at det ene af de forvanskede Skjolde har været et Glichen-Skjold. —

Umiddelbart til Rækken med Ingvar Olafsøns Efterkommeres Vaabner slutte sig de Skjolde, som Broderen Niels Olafsøn og hans Sønner Peder og Hemming førte (Nr. 25—27). Kun om Niels Olafsøns Skjold er det bemærket, at det var gammelt. De føre alle samme Vaaben: en vandret blaa Bjælke over 3 blaa Sparrer i gult Feldt. Ifølge Morten Pedersøn stod tidligere ogsaa Olaf Glugs Søn Jacobs Navn

---

1) Et Vaaben med en staaende vinget Grif føres ikke af nogen dansk Adelsslægt. Vi have derimod 2 forskjellige Vaabner med en staaende vingeløs Grif, det ene ført af Peder Albrektsen 1368 og af Anders Pedersen samt hans Efterkommere til Svanholm (c. 1400) — det andet, en kronet Grift, ført af Laurens Jonsøn dapifer 1326 og af Greverne af Eversten.

over et saaledes malet Skjold. Vaabenet kjendes ikke fra Sigiller. At der ikke er mindet lige saa mange Generationer efter Niels Olafsøn som efter hans Brødre Ebbe og Olaf, antyder maaske, at denne Linie tidligst ɔ: midt i 13de Aarhundrede var uddød paa Sværdsiden. Stamtavlen i Scriptores opfører 3 Slægtled; de ovennævnte Indskrifter sammenfatte dem til 2 — derfor havde en Bemærkning om Indskrifternes Ælde og Ændringen deri været af Betydning. Abildgaard kunde kun tildels læse dem. —

Olaf Glugs Søn Asker har i Sorø-Frisen et Skjold med en gul Skraabjælke i blaat Feldt (Nr. 19). Før fandtes ifølge Morten Pedersøn ogsaa samme Skjold under Sønnen Saxos Navn. Skjøndt endnu flere Generationer af Morten Pedersøn anføres paa Sværdsiden, kjendes intet Segl med et saadant Skjold ført af nogen i Sjæland eller Skaane bosiddende Adelsmand. —

Til Glugsønnernes Vaabner slutter sig ogsaa de, der staa malede under Navnene Eskillus Snubbe og Nicolaus Drukkæn, idet disse nævnes som Sønner af Hemming Olafsøn, men dog føre andre Vaabner end Faderen. Paa Grund af de mange Forvanskninger i Sorø-Frisen stiller man sig imidlertid skeptisk ved to Gange at møde de samme Navne Eskillus Snubbe og Nicolaus Drukken ved Siden af hinanden ved Skjolde, der for førstnævntes Vedkommende ere meget, for den andens lidet forskjellige.

Eskil Snubbe (Nr. 47). To gule og blaa Tværbjælker, i de sidste to hvide Orme.

(Nr. 59). To gule Drikkehorn i rødt Feldt.

Nicolaus Drukken (Nr. 48). To gule Drikkehorn med et hvidt Bæger imellem paa blaat Feldt.

(Nr. 58). To røde Drikkehorn paa gult Feldt.

I Ringsted Kirkes Skjoldefrise forekommer et tredie Skjold med Navnet Nicolaus Drukken, hvori ses en rød, hjuldannet, tydeligt forvansket Figur.

Eskil Snubbes Skjold (Nr. 47) angives tilligemed Indskriften, der nævner ham Hemmingsøn, at være gammel ɔ: fundet under Kalken. Det har slet ingen Tilknytning til Sigiller. Om Ælden af Skjoldene 48, 58—59 forlyder intet. Paafaldende er Betegnelsen af Nicolaus Drukken som Broder til Eskil Hemmingsøn (Nr. 48), thi deres Navne forekomme i det 13de Aarhundrede med saa stort Tidsmellemrum — Eskil 1229, Nicolaus Drukken 1282—85—1318 [1]) — at den første rimeligt nok, men den sidste ikke, kan have været Søn af Hemming Olafsøn. Derimod lever i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede en anden Eskil Snubbe Pedersøn, til hvem Nicolaus Drukken snarere kunde være Broder, blot at vi da undre os over ikke at finde ham nævnet, da Eskil Snubbes (andre) Brødre Knud Juul og Hemming Pedersøn forekomme sammen med Eskil i et Diplom fra 1304, anført i Sorø Klosters Gavebog (Script. R. D. IV. 492). 1318 nævnes Nicolaus Drukken vel som Arving og Executor testamenti efter Aute, Søn af Knud Juul, men ikke sammen med nogen af Knud Juuls (andre) Brødre, af hvilke idetmindste Hemming endnu levede; derimod med Villelmus Jensøn og Hennikinus de Nørtz, altsaa snarest med Antydning af et Svogerskabsforhold med disse til Aute.

Eskil Snubbes Broders, Hemming Pedersøns Vaaben kjende vi fra Segl 1311, 1324. Det viser 2 Horn, muligt Drikkehorn, sammenstillede ganske som Hornene i Sorø-Skjoldene Nr. 58 og 59 (Fig. 6). Naar vi paa det ovennævnte Broder-Document fra 1304 træffe en Olaus Bjørnson, Canonicus Roskildensis som Vidne, da er Grunden dertil sikkert ogsaa at søge i det Slægtskab, hvori han viser sig at staa til de nævnte Brødre ved i sit Vaaben, der kjendes fra Segl 1302 og 1304, at føre to ganske lignende Horn som Hemming Pedersøn. Naar vi fremdeles paa en Gravsten i Slagelse St. Peders Kirke over Nicolaus Brwn de Hylla-

---

[1]) Script. rer. Dan. IV. 506; Langebeks Dipl.

thorp, der efter Bogstavformerne maa tilhøre Tiden ved 1300, træffe det samme Vaabenmærke stillet paa samme Maade i Skjoldet, er der forelagt tilstrækkelige Vidnesbyrd for, at det, tegnet som Nr. 58 og 59, har Hjemmel i en

Fig. 6. Hemming Pedersøns Segl 1324 (Arnæm. Saml. LVI. 7).

Skjoldefrise fra Slutningen af det 13de Aarhundrede [1]). Bægeret mellem Hornene i Skjoldet Nr. 48 har sikkert ikke heraldisk Hjemmel, ligesaa lidt som Nicolaus Drukkens Navn og Skjold i det hele har nogen Sandsynlighed for at være originalt paa dette Sted ved Siden af Eskil Snubbe (den ældre), hvor det dog allerede findes i Henrik Tornekrands's Frise; men vi maa afvente Ringsted-Skjoldenes Vidnesbyrd ved disses eventuelle Undersøgelse. — Skjoldet med Drikkehornene kan ikke følges ned i Middelalderen gjennem en bestemt Slægtrække; det vides kun ført 1367 af Asser Skeef [2]) og 1423 af Johannes Kanuti, der har forseglet et Hyldningsbrev for Niels Knutssøn, rimeligvis hans Broder, Borgemester i Næstved [3]). Den yngre sjælandske Snubbe-Slægt fører — tidligst Petrus Snubbe 1388 — et delt Skjold med en Fugleklo til heraldisk højre, to, senere tre Tværbjælker

[1]) Der vil derved tillige være godtgjort, at Vaabenmærket ikke har nogen saadan personlig Karakter, som der hentydes til ved at antage det for et til Navnet »Drukken« knyttet »talende« Vaaben!

[2]) Geh. Ark. Ringsted Hrd. 118.

[3]) Geh. Ark. Hyldninger 9 a.

tilvenstre. Fuglekloen viser i Betragning af Skjoldets Karakter i det hele en mistænkelig Lighed med den ubestemte Figur i Gris-Vaabenet, der som ovenfor omtalt tilsidst fremtræder som et Svinelaar, men udentvivl har sin Oprindelse fra en af Signetstikkeren misforstaaet Hjortevie. Farver kjendes ikke.

Et Skjold, hvori en hvid »Ørn« med udspilede Vinger lagt paa et tværdelt Feldt, føres i Sorø-Frisen

1) med Feldtet gult og blaat af:

Alexander, Søn af Absalons Søster Ingefrid (Nr. 113),
Absalon Rød, hans Søn (Nr. 115),
Asker, Alexanders Broder (Nr. 116),
Andreas Niclafsvn, »Nepos hujus« (Nr. 117);

2) med Feldtet rødt og blaat (!) af:

Joon Andræsson (Nr. 129) [1]).

Paa Nr. 117 nær ere alle disse Skjolde omtalte som gamle. Det havde været af Interesse at faa at vide, hvorvidt Betegnelsen »nepos hujus« over Nr. 117, der efter Pladsen snarere maa gjælde Asker end — som det fortolkes — Alexander, blev restaureret efter gamle Spor. Der levede nemlig omtrent samtidigt i Slutningen af det 13de Aarhundrede to ansete Mænd af Navnet Andreas Nicolai, af hvilke den yngre »filius Nicolai Camerarii«, der menes at stamme fra Ebbe Sunesøn og forekommer i Diplomer 1279—85 som gift med en Datter af Ebbe Ugæthsøn, fører et Vaaben med en Fugl, tegnet ganske som »Ørnen« i hint Vaaben fra Sorø (smhld. Thorkelins Dipl. I. T. IX), kun at Skjoldet i Seglet ikke spores delt, hvorpaa der dog ikke kan lægges Vægt. Den ældre Andreas Nicolai — Alexander Ingefridsøns »Nepos« ɔ: Søn af Nicolaus Falster Stabularius — forekommer i Diplomer 1275—79, i hvilket Aar han maa være død. Han var gift med Cæcilia Tagesdatter, Datterdatter af

---

[1]) Efter Beskrivelsen, men ikke i selve Skjoldefrisen, fører Nicholaus Jenæssun dictus Judas (Nr. 127) samme Vaaben.

Olaf Glug. Hverken hans eller hans ovennævnte Forfædres Segl ere kjendte [1]).

Der kjendes ingen Sønner af nogen af de nævnte to Mænd med Navnet Andreas Nicolai; den ældre af dem kan ikke have efterladt sig Børn, da hans Hustru Cæcilias Broder Olaf Tagesøn ved hendes Død kort efter hendes Husbonds 1279 fremtræder som nærmeste Arvetager. Flere forskjellige Familier maa have ført en Fugl som i de omtalte Skjolde, dog aldrig paa noget delt Feldt: 1298 saaledes en Nicolaus Takæsun, der efter det paagjældende Diplom (Langebeks Diplomatarium, Seglet afbildet hos Thorkelin I, x) maa antages at være en Skaaning. 1340 forekommer Fuglen med de udspilede Vinger i et Skjold med Omskrift Sigillum Nicolai Johannis Duva canonici Roskildensis, der fører os hen i en mere bekjendt Slægtrække, hvis Navn viser, hvor umuligt det er at bestemme den heraldiske Fugl naturhistorisk efter dens Næbs og Kløers Form.

Som Broder til førstnævnte Andreas Nicolai opføres paa Stamtavlen i Scriptores Petrus Nicolai Dapifer (ɔ: P. N. dictus Hosøl Nr. 64), hvis Vaaben i Sorø staar malet

---

[1]) Det Spring, der i Sorø viser sig i Slægtrækken ved at Nicolaus Alexandri filius er udeladt, maa, da det ikke vides om »nepos« er originalt i Indskriften, yderligere forøge Uvisheden om, hvilken Andreas Nicolafsun der menes. Man kunde jo vente, at Alexanders Sønnesøn i lige saa høj Grad havde ønsket sin Faders Skjold og Navn mindet ved Siden af sit som f. Ex. Farbroderens.

Som ovenfor omtalt har Kornerup ment i Nicolaus Stabularius (Nr. 131), der fører et helt andet Skjold, at træffe Alexanders Søn ɔ: Andreas Niclafsøns Fader; men skulde hint Navn findes nogetsteds i Sorø, kunde dets Plads kun være i Rækken 113—117, hvor ovenikjøbet saa mange »gamle« Skjolde kom frem under Kalken. I Vaabenbogen Nr. 124 staar Navnet Niels, »som kaldes Stalmester« under et Skjold med en sort Ørn lagt paa et tværdelt gult og rødt Feldt. — Farverne paa de andre Ørne-Vaaben er her en rød Ørn paa gult og blaat Feldt; Ørnen stedse kronet.

af Kornerup efter hans Segl (afb. i Thorkelins Dipl. I Tab. X), da det oprindelige Mærke var udslettet. Det synes, som om Broderskabet kun er en »Gisning«, og det er vel tvivlsomt, hvorvidt Fuglen i Drost Peders Segl, der er helt anderledes tegnet end Fuglen i Andreas Niclesøns Skjold, kan støtte denne. —

Medens Ingerd af Pedersborgs Sønner Skjalm (Bisp i Aarhus 1204—15), Ulf og Carl samt fremdeles Christiarnus Ulfsøn (Nr. 82, 99, 102, 101) i deres Skjolde føre et 6 eller 8eget Hjul, gult i blaat Feldt, staar under hendes Søn Peder Vagnsøns Navn (Bisp i Aarhus 1191—1204) et tværdelt Skjold, hvis øverste Feldt er blaat med Overkroppen af en gul, flakt Ørn, det nederste derimod skaktavlet med gule og røde Tavl (Nr. 80), og under Niels Vagnsøns Navn et tværdelt blaat og rødt Skjold, hvorpaa en hvid Ørnevinge udløbende i en gul Ørneklo (Nr. 103). Hjulet som Skjoldmærke kan paavises i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede — saaledes i Trugillus Dapifers Segl under den schwerinske Udløsningstraktat fra 1224 — men ikke følges for Vagnsønnernes Slægt. Langsum Barthsun, der fører et Hjul i sit Vaaben c. 1260 (Thorkelins Diplomatarium I Tab. X), er en Jyde; østdanske Skjolde med Hjul kjendes overhovedet ikke senere i Middelalderen. Som Hjulene nu ere malede i Sorø-Skjoldene, viser deres Stil hen til en meget senere Tid end 13de Aarhundredes Slutning.

Men maa saaledes disse Vagnsøn-Vaabner henstaa til fremtidig Observation, tør man dristigt sige, at et Skjold, som det, Sorø-Frisen tillægger Bisp Peder Vagnsøn, og som ellers ikke kjendes i dansk Heraldik, er umuligt for en Dansk, der lever sidst i det 12te Aarhundrede. Her synes fra gammel Tid at foreligge en vilkaarlig Opmaling af hans Navn ovenover dette Vaaben eller en fuldstændig Forvanskning af dette; man tænker snarest paa Podebusk-Vaabenet, der ogsaa findes i Sorø-Frisen, men kan ikke undlade ogsaa at antage en Indflydelse — idetmindste for Skjoldets øverste

Halvdel — fra det Vaaben med en flakt Ørn, som findes under Navnet Gerhardus, dux de Svartsburg, og til hvilket vi senere komme tilbage.

Niels Vagnsøns Skjoldemærke er det samme, som gjenfindes i hans Søstersøn Vagn Gallens Skjold (Nr. 132) og med de samme uheraldiske Farver. Et saadant Skjold kan ikke paavises ført af nogen dansk Adelsmand, er end Skjoldemærket karakteristisk stiliseret, og Figuren paaviselig i svenske Segl fra 13de Aarhundrede (Hildebrands Sigilværk Ser. III, Tavle 5, Fig. 61). Men under Vagn Gallens Navn skulde da ogsaa staa et ganske andet Vaaben. Vagn Gallen havde en Søn Esbern Vagnsøn. Dennes Segl fra 1268 foreligger afbildet hos Thorkelin, Tavle IX, og viser et Skjold, hvori en Klokke; det selv samme Vaabenmærke finde vi i Faderens Segl under et Diplom fra 1230 i Schwerins Arkiv, hvori han nævnes Gunnisøn. Et Klokkevaaben — Feldtet strøet med Lilier — findes da forøvrigt ogsaa i Sorø-Frisen, men det staar under Navnet Nicolaus Jurissvn Canonicus Roskildensis (93). Indskriften er tilligemed Skjoldet anført som gammel. Niels Jurissøn († 1265) var Søn af Juris Stigsøn (smhld. ovenfor Side 14) og fører saaledes et helt andet Vaaben end hans Forfædre i lige Linie, hvorfor ogsaa Prof. Kornerup vil forklare det som Hentydning til hans Stilling som »Domherre i Roskilde« — som talende Mærke vides Klokken kun ført af Klokkestøbere f. Ex. Andreas Laurencii fra Midten af 14de Aarhundrede [1]). Naar vi se Klokkevaabenet ført af Personer, knyttede til Skjalm Hvides Slægt, ligger, efter hvad ovenfor er anført, deri Forklaring nok til dets Forekomst ogsaa i en Linie af denne Slægt, hvis Medlemmer ellers føre andre Vaabner.

---

[1]) Af ham er Thorslunde Klokke i Sjæland og Lumby Klokke i Fyen bleven støbt. Hans Segl er benyttet som Støbermærke.

Eskillus Jonsøn, der 1327 fører Klokkevaabenet i sit Segl, er maaske en Søn af Vagn Gallens Søn Johannes[1]). —

Til Skjalm Hvide Slægtens Skjolde hører kun paa en Maade det, vi finde under Navnet Nicolaus Raalamb (Nr. 97). Han var Søn af Johannes Esbernsøns Enke i hendes andet Ægteskab med Asker Julianesøn. Nicolaus Raalambs Skjold viser en gul fra Skjoldefoden opstaaende Spids (Taskesnit), tilhøjre for hvilken Feldtet er blaat, tilvenstre rødt. Det kan ikke kontrolleres ved Hjælp af Sigiller. Morten Pedersøn anfører Faderens Vaaben, der kun skiller sig fra Sønnens ved at Guldspidsen afgrændses af en Sølvsparre, der er antydet paafaldende smal. Asker Julianesøns Navn burde ikke været savnet ved Siden af Hustruens og Sønnens. Idet vi opsætte at behandle de Skjolde, der staa over den fra Toke Skjalmsøn stammende Absalon Gerathsøns (Nr. 94) og hans Søn Nicolaus Absalonsøns Navne (Nr. 125) til et senere Stadium, skulle vi, inden vi vende os fra Skjalm Hvide Slægtens Vaabenskjolde, ved Hjælp af Sigiller supplere de denne tilhørende Skjoldemærker i Sorø-Frisen, særlig med ét Vaaben, der har en fremragende Interesse.

Et i Lübeck bevaret Brev fra 1264 er beseglet af de to Brødre Absalon Andræsøn og Strange Andræsøn. De vare Sønner af Andreas Grosøn[2]) og Esbern Snares Datter Cæcilia de Tersløse, men deres Navne findes nu ikke, saaledes som deres to Brødres Johannes (og hans Hustru Lucia) og Peder, i Sorø-Frisen. Johannes' Vaaben (Nr. 138) stod tidligere kvadreret sølv og blaat; uden Omtale af Anledningen til Ændringen (jvnf. ovenf. Side 6) fremtræder det nu lodret delt med et rødt Feldt til heraldisk højre, et gult Feldt med 4 blaa Zigzakbjælker til venstre. Et Vaaben med de selv samme Farver som dette nyindsatte omtales af Morten Pedersøn under Navnet Oluf Graa de Tersløse, der af Morten

---

[1]) Script. rer. Dan. IV. 546.

[2]) Nævnes i Diplomer 1241—1245 (Langebeks Diplomat.).

Pedersøn nævnes som Fader til Andreas Grosøn de Terslose. I Vaabenbogen 124 finde vi under et lignende Vaaben, kun forskjelligt fra hint ved at vise sorte Zigzakbjælker paa gult og hvidt Feldt, Navnene: 1) Peder Andersen, der i Sorø-Frisen nu staar over det oven karakteriserede Nøglevaaben (Nr. 20), 2) Jens Andersen Grosten (!), 3) Jens, hans Broder (sic!) og 4) Hr. Absalon. Trods Forvanskningerne og Misforstaaelserne se vi dog heraf, at der før maa have staaet flere ensartede Vaabenskjolde af det beskrevne Udseende i Frisen, og vi træffe mellem dem en Hr. Absalons.

Absalon Andræsøns Segl viser nu netop et Vaaben, hvis Tegning stemmer nøje med det, hvorunder hans Brødres Navne forekommer i Vaabenbogen og i Sorø, naar undtages at det højre Feldt er strøet med Roser. Man behøver ikke at antage, at Roserne ved Opmaling ere udslettede af Sorø-Vaabnerne. Under de historisk ubekjendte Navne Jon Gisl og Johannes Gislsøn staar i Sorø-Frisen et skraadelt Skjold med Skraabjelker til heraldisk venstre og i Feldtet tilhøjre strøet med Roser (Nr. 121, 123). Umiddelbart ved Siden af dem staar under Navnet Petrus Otthæsøn (Nr. 124) et Skjold med samme Tegning, men uden Roser i det paagjældende Feldt. Det var ogsaa muligt, at Roserne ikke havde nogen egentlig Betydning som heraldiske Mærker i Skjoldet, men ligesom det paavistes om Guldkuglerne i Hjortevie-Skjoldene, kun staa som Dekoration, der udfylder Feldtet. Saaledes staa aabenbart Roserne i øverste Feldt af Drosten Niels Olafsens vandret delte Skjold i hans Segl fra 1318; i de paa samme Maade delte Skjolde, der senere forekomme i Segl, tidligst Nicolaus Tuvesøn 1355, Ebbe Strangesen 1365, findes ingen saadanne Figurer.

At der er Forskjel mellem Brødres Skjoldemærker i Sorø-Frisen (f. Ex. Glugsønnernes), er rigtigt og betegnende for det 13de Aarhundrede; vi gjenfinde en lignende Forskjel mellem Vaabenmærkerne i Absalon Andræsøns og Broderen Strange Andræsøns Segl. Dennes Skjoldemærke er nemlig

en sammensat Dyrefigur: Overkroppen af en Ulv med Hoved og fremstrakte Forben vendte mod heraldisk højre, stillet sammen med Underkroppen af en Fugl med udspilede Vinger — altsaa det samme Vaaben, der senere er bleven bekjendt som Skjoldemærke for den Ulfeldske Slægt.

Det er ikke første Gang, at dette særegne Skjoldemærke viser sig i Skjalm Hvide Slægten. Det forekommer forud for Strange Andræsøn ført af Peder Strangesøn af Kalundborg († 1241), g. m. hans Moster Ingeborg, Esbern Snares Datter. Peder Strangesøns Segl findes i Schwerins Arkiv under et Diplom fra 1230, men Skjoldet er fejlt beskrevet i Meklenburgisches Urkundenbuch Nr. 374, som visende en Fugl med udspilede Vinger. Vaabenet dukker

Fig. 7. **Peder Strangesøns Segl 1230 (Schwerins Arkiv)** [1].

endnu engang frem i det 13de Aarhundrede i en anden Slægtlinie, nemlig i et Segl fra 1284, ført af Absalon Nicolai, Dattersøn af Tyge Pust. Som en Søn af denne Absalon Nicolai, Dapifer 1299, død 1305, nævnes Petrus Wæther, der i sit Segl

[1]) Ogsaa dette Segl er udført efter Gipsafstøbninger, som Forf. skylder Arkivaren, Archivrath Dr. Wigger.

fra 1326 fører Faderens Vaabenmærke. Dette sidste Segl findes under et Brev i vort Gehejmearkiv, men har ligesaa lidt som de foran anførte tre fra Schwerins og Lübecks Arkiver hidtil været bekjendt. Man kjendte intet dansk »Ulfeld«-Vaaben ældre end det 14de Aarhundredes Midte; da man derimod i svenske Sigiller fandt et lignende Vaaben saa tidligt som 1222—30 med en »Grif«-Overkrop, ført af Ivar Johanson, Konungens Råd, og 1278 med en »Løve«-Overkrop, ført af Stormændene Johan Philipson og Johan Magnusen, have kyndige Forskere været tilbøjelige til at tro, at Ulfeldslægten var af svensk Oprindelse[1]). Løvehovedet ses i senere svenske Sigiller forandret i (dansk) Retning af et Ulvehoved, skjønt Navnet Lejonørn, som Slægten kom til at føre, viser tilbage til Hovedets oprindelige Form.

Naar vi nu kunne føre dette Vaabenmærke — tilmed i en fra den svenske noget forskjellig Form — som dansk tilbage til en Tid, der idetmindste er lige saa fjern som den, hvortil det tilsvarende svenske Vaaben kan føres tilbage, og naar vi se Vaabenet atter og atter knyttet til Skjalm Hvide Slægtens ældre Led, er der jo al Grund til heri at se Bevis for Ulfeld-Slægtens oprindelige Danskhed (idet Mærket baade af Danske og Svenske uafhængigt af hinanden var optaget efter heraldiske Forbilleder i fremmede Lande) og særlig til at finde Støtte for Ulfeld-Slægtens Udspring af Skjalm Hvides Æt. Vaabenet saa vi gaa i Arv til Petrus Wæther fra hans Fader; samtidigt har det sandsynligvis fæstnet sig som arveligt i andre af Slægtens Linier. 1337 finde vi det ført af en Jacobus Axlansøn, Absalonsøn-Axelsøn (de Wethinge, Esrom Klosters Brevbog 183), 1354 af Nicolaus Pætersen de Asmindetorp, 1360 af Johannes Absalonis, der 1384 nævnes som Brodersøn til Biskop Niels Jepsøn af Roskilde (1368—95),

---

[1]) Afd. Registrator Plesner har saaledes oftere udtalt denne Mening.

hvis Ulfeldmærke kjendes baade fra hans Segl og tabte Gravmonument. Selv om Slægtskabstraaden ikke bestemt kan følges, viser foruden Skjoldemærkerne tillige Personnavnene Tilknytningen til Skjalm Hvide Ætten. I Løbet af Aarhundredet spreder Slægten sig fra Sjæland til Skaane og Fyen. Ulfeldvaabenet føres f. Ex. 1397—1401 af Jens Andersen, Landsdommer i Skaane, 1423 af Aage Nielsen, der ligeledes hører hjemme i Skaane; paa Fyen f. Ex.: 1381 af Fin Aagesøn af Løgtved, 1407 af Nicolaus Biil, 1417 af Nicolaus Aagesøn, 1455—62 af Peder Nielsen til Broholm, Søn af Niels Eriksøn, men samtidigt med disse lever Erik Andersen til Kogsbølle paa Fyen (1386—1400)[1], fra hvem Slægten, efterat den ved Reformationen har antaget Slægtnavnet Ulfeld, i lige Linie kan føres ned til Corfits Ulfeld. Hans Ophøjelse ved Kongens Side, hvis Datter bliver hans Hustru, hans Fald som bitter Avindsmand mod Konge og Fædreland og hans Slægts Undergang med ham, staar nu som en ægte dramatisk Afslutning for Skjalm Hvide Slægtens egen Historie, med dens for Fædrelandet snart lykkebringende snart skæbnesvangre Betydning.

Vi vende nu tilbage til Skjoldefrisen i Sorø for til Slutning at betragte de Skjolde, hvis Ejermænd ikke saa bestemt kunne knyttes til Skjalm Hvide Slægten. Med Hensyn til nogle af disse Personer skulle vi tilføje Oplysninger om deres Levetid m. m., som savnes i den tidligere Commentar.

Henrik Arlughsvn (Nr. 50) fører »et gult Skjold (før sort) med et Par blaa Hjortehorn og derimellem en blaa Ørnevinge.« Dette Vaabenmærke kjendes ikke andetstedsfra. Men vi have Vaaben fra Slutningen af det 13de Aarhundrede dels med en Stjerne mellem Hjortevierne (Johannes Præpositus Roskildensis 1277), dels med en Pileod (Nicolaus Mathæi de Yshøgh 1283 afb. hos Thorkelin I Tab. X);

[1]) De ældste danske Arkivregistraturer I. 32.

i svenske Segl fra samme Tid forekommer et Vaaben med en Lilie mellem Hjortevierne (Hildebrands Sigilværk 3 Ser. Pl. 2). Henricus Arlughsøn nævnes 1275 som den roskildske Bisps Staldmester (Langebeks Diplomatarium).

Jonas dictus Byug (Nr. 51). »Skjoldet er delt paa langs med røde, hvide og blaa Tværbjælker«. Skjoldet er lige saa lidt som det foregaaende forefundet med dets oprindelige Form og Farve — et saaledes malet Skjold kjendes ellers ikke i dansk Heraldik. En sjælandsk Adelsmand, Johannes Byugh, som nævnes i et Diplom 1349, fører tre skaktavlede Sparrer; en jydsk Johannes Byuc, anført i et Diplom dat. Viborg 1277 (Langebeks Diplomatarium), har neppe fundet Vej til Sorø Skjoldefrise.

Petrus Niclæssvn de Thvsland (Nr. 52). Skjoldet, der nævnes som gammelt, viser 3 røde Tværbjælker i gult Feldt. Indskriften fandtes i sin gamle Form under Kalken; Betegnelsen »de Thusland« var i Abbed Henriks Tid bleven gjengivet »de Almania«, og Prof. Kornerup forstaar i Overensstemmelse hermed (Kommentaren S. 228) Thusland som Tydskland, medens det er et godt kjendt, i det 13de og 14de Aarhundrede forekommende Navn paa Øen Taasinge (jvnf. f. Ex. Valdemars Jordebog fra 1231, Gravsten i Bregninge Kirke paa Taasinge fra 1375). Peder Niclesøns Bjælkevaaben nærmer ham til Skjalm Hvide Ætten, samtidig med at det ved Farverne synes at skille ham derfra. At han stod i en vis Forbindelse med denne Slægt, ses af, at han den 9. Okt. 1307 som executor og Arving beseglede Fru Cæcilia, Tuko Jurissøns Enkes Testamente paa Hyrningsholm [1]). Tuke Jurissøn (Søn af Juris Stigsøn?) døde den 29. Marts 1280 i Roskilde [2]). Fru Cæcilia var Datter af Seui (? Navnet vistnok fejlskrevet) Jonsøn Litle; den

[1]) Laa hvor senere Hirschholm byggedes. Esrom Klosters Brevbog Nr. 116.

[2]) Script. rer. Dan. I. 293.

ovennævnte Petrus Wæther, der fører »Ulfeld«-Vaaben, nævnes i Testamentet som hendes Consangvineus. Peder Niclesøn maa være død før 1314, da Ingefrit de Nebbe filia Tokonis i dette Aar omtales som qvondam uxor Petri Niclessøn de Thoslandia [1]). Hendes Navn forekommer i Sorø-Frisen (Nr. 53).

Gerhardus dux de Svartsburg (Nr. 63). »Skjoldet er gult med en rød flakt Ørn med fire Kløer og snoet Slangehale.« I Abbed Henriks Frise var Feldtet tværdelt sort og gult (Abildgaards Tegning), men det er nu rettet efter »en meget gammel Vaabenbog i det kgl. Bibliothek« ɔ: den foran karakteriserede »Esromske« Vaabenbog. Ligesom Betegnelsen »dux« istedenfor »comes«, som Slægten ellers altid bar, allerede af Langebek omtaltes som paafaldende [2]), saaledes maa det yderligere anføres som paafaldende, at træffe et Medlem af den tydske Schwartsburg-Slægt med et Vaaben, denne aldrig har ført. Schwartzburg-Vaabenet var en staaende Sølv-Løve i blaat Feldt. Familien skal ifølge Sagnet være udsprunget fra Slægten Glichen [3]), af hvilken, som oven omtalt, flere »Comites« i det 13de Aarhundrede forekomme som indgiftede i Skjalm Hvide-Ætten. Slægten Glichens Skjold var en gylden Løve i blaat Feldt (Sorø-Frisen Nr. 106, jvnf. ovenf. S. 27). I Abbed Henriks Frise stode Gerhard af Schwartzburgs og Ernst af Glichens Skjolde jevnsides. Det kan ikke angives, paa hvilken Tid en Gerhardus (dux) comes de Schwartzburg har levet her i Landet [4]).

---

[1]) Script. rer. Dan. IV 528. Under Interregnet 1333—40 nævnes Drosten Laurens Jonsøn 1335 de Thosland (S. R. D. IV. 497).

[2]) Script. rer. Dan. IV. 542 e.

[3]) Spener: Historia insignium.

[4]) Et Vaaben med en flakt Ørn kan ikke henføres til nogen bestemt dansk Adelsslægt, men træffes dog en enkelt Gang i Seglene f. Ex. som Odensebispens Erik Johansen (Krabbes) Mødrenevaaben 1362 - 76.

Benedictus Byug (Nr. 65). Skjoldet er gult med 3 røde Spidser fra højre. Kun Indskriften, der staar med Minuskler, er anført som gammel, men et Vaaben, tegnet som hint, føres rigtigt 1379 af Benedictus dictus Byug Miles de Gunnersløf. Omskriften i hans Segl for dette Aar staar med Majuskler, men fra 1387 fører han et andet Segl, hvis Omskrift staar med Minuskler og er mellem de tidligste Exempler paa Minuskelskriftens Anvendelse i Sigiller. Benedictus Byug, Kong Olufs Hofmester, var gift med Helena Nielsdatter, Erik Nielsens Efterleverske af Hyrningsholm[1]). Endnu paa 4de Søndag i Fasten 1391 udsteder han et Brev, men samme Aar maa han være død før den 6. December, paa hvilken Dato et Diplom[2]) viser hans Enke i Begreb med at indgive sig i St. Clara Kloster i Roskilde. Benedict Byugs Vaaben leder Tanken hen paa Grubbe-Slægten. Vi finde da ogsaa, at 1358 resignerede Grubbe Jensen de Gundersløff paa sin Ret til det Jordegods i Holløse, hans Farbroder Benedict Byug 1350 havde givet til St. Peders Kloster[3]), ligesom vi se Johannes Grubbe og Niels Grubbe som hans Enkes Arvinger[4]). Grubbe-Vaabenet viser altid ellers Sølv- og ikke Guld-Farve, men vi have allerede tidligere gjort opmærksom paa, at denne tidt i Sorø-Frisen træder istedenfor hin. Med det samme Forbehold stille vi os derfor overfor det Vaaben, der i Sorø-Frisen staar malet under Olaus Grubbes Navn (Nr. 135), som med sin Hustru Margrete 1382 skænker Ejendomme til Sorø Kloster. Be-

---

[1]) Som hendes Moder (Mater uxoris Benedicti) nævnes 1379 (Geh. Ark. Stevns Hrd. 66) Cristina in Syøholm af Slægten Bjørn (jvnf. Arkivregistr. I 37, 151).

[2]) Efter Vaabenet i hans Segl 1376 var han en Saltensee. — Fru Helena fører mærkeligt nok samme Vaaben, Geh. Ark. Lyng Frdbrg. Hrd. 8, 1391.

[3]) Arnæmagn. Saml. LIX 12 a.

[4]) Script. rer. Dan. IV.

[5]) De ældste danske Arkivregistraturer I, 37.

tegnelsen »de Kynby«, der fandtes i den tidligere Indskrift er bortfalden, uvist hvorfor [1]). I Obituarium Nestvediense (S. R. D. IV 326) kaldes Olaf Grubbe »de Brægnetuedh« [2]).

Med Hensyn til de ved Navnene Georgius — Johannes — Michael Ruth (Nr. 66—68) malede Skjolde, der vise en gul Rude i blaat Feldt, og af hvilke den førstnævntes Skjold fandtes under Kalken, kan ligeledes indvendes, at vi ellers stedse finde Sølv- og ikke Guldfarven benyttet i Rudernes Vaaben. Det er Side 4 paavist, at Michael Rud er en senere Person af dette Navn, end Kornerup antager, og at hans anden Hustrus Skjold uberettiget er udeladt ved Frisens Restauration.

Jacobus Brimla, armiger (Nr. 69). »Skjoldet er delt paa Midten, venstre Feldt er rødt, højre hvidt med et grønt Søblad« — efter Tegningen rettere et Lindeblad. Indskriften er opfrisket med Minuskler, men intet anført om dennes eller Skjoldets Ælde. Her vilde saadant have haft sin særlige Interesse, idet der foreligger en bevislig Forvanskning eller maaskee Sammenblanding af forskjellige Navne og Vaaben. Jacob Brimlas Skjold kjendes fra hans Segl. »Jacob Brymlæ« benytter 1417 et Segl, hvis Omskrift S. Jeppe Brvmel, staar med Majuskler, 1420 et, hvori Omskriften S. Jacob Brvmmel staar med Minuskler; Skjoldet er skraat delt fra heraldisk venstre med 3 Skraabjælker i venstre Feldt, altsaa ganske tegnet som det Skjold, vi i Sorø finde under Navnet Petrus Otthæsun (Nr. 124) [3]), og mod hvis Farvesammenstillinger

---

[1]) Det vides, at han ejede Jordegods i Kyndby, Horns Herred (Suhm XIV 109), i hvilken Egn ogsaa andre Grubber havde Ejendomme (De ældste danske Arkivregistrat. I 147), men selve Hovedgaarden besades 1383 af Hemming Jensøn, hvis Vaaben med en siddende Fugl viser ham tilhørende en ganske anden Slægt, og Johannes Nielsen armiger, der 1364 nævnes de Kynby, er sikkert Fader til Hemming Jensøn.

[2]) Jvnf. Brasch: Gamle Ejere af Bregentved. Kbhvn. 1873 S. 1.

[3]) Det er usikkert, hvem Petrus Otthæsun er. En Petrus Otthesøn archidiaconus Roskildensis dør 1270 (Script. rer. Dan. I 291).

kan rejses den tidt gjentagne Anke. I Jacob Brimlas Segl fra 1420 ses over Skjoldet hans Hjelm med to Vesselhorn.

Fig. 8. Jacob Brimlas Segl. 1417. (Geheimeark. Gemeinsch. Ark XII. 44).

Ved Siden af Jacob Brimlas Skjold stod før i Sorø-Frisen (ifølge Abildgaard) »Katharina mater hujus uxor Johannes Grim« (smhld. Script. rer. dan. IV. 496: Katharina »Rutsdatter«); nu er Johannes Grims Navn udeladt. Dette Navn leder vel Tanken hen paa et efter Længden delt Vaaben, men uden Blad. Et Vaaben, tegnet ganske som det afmalede, kjendes derimod efter Seglene ført af en sjælandsk Adelsslægt, af hvilken vi her skulle nævne Andreas Jacobsøn de Syøthorp 1360 og hans Sønner Jacobus, Benedictus og Johannes 1393; men disse Navne vides ikke at have haft Plads i Sorø Kirke.

Nicholaus Hakensvn (Nr. 73). Skjoldet er blaat med 3 hvide Leopardhoveder. Et saadant Vaaben vides ikke ført af nogen østdansk Adelslægt[1]). Navnet viser snarest hen til Skaane, Vaabenet er nu som de svenske Lejonhufvuders, men det er meget muligt, at det er forvansket.

Fredericus Episcopus Slesvicensis (Nr. 79). »Skjoldet er rødt med tre hvide bugtede Strømme, midt i hvilke en blaa Linie« (smhld. ovenf. Side 10). Vaabenet staar det langt senere forekommende Bølle-Vaaben nærmest.

---

[1]) Iflg. Adelslexikonnet forekommer et lignende ført 1406 af Christiernus Kaas miles, hvilket dog er tvivlsomt.

Man kunde saa meget mere kræve et Bevis for, at Bispen virkelig har ført dette Vaaben, som han døde 1179 ɔ: hundrede Aar, før Sorø-Frisen maledes (!).

Petrus Archiepiscopus Lundensis (Nr. 84). »Skjoldet er blaat, og derover ligger et skraat Kors med sorte og hvide Skaktavler.« I Abildgaards Tid vare Tavlene blaa og hvide, Feldtet havde antaget en grøn Farve. I Vaabenbogen 124 er Skjoldet kvadreret og de ved Skraabjælkerne afdelte trekantede Feldter vexelvis hvide og blaa; andensteds i samme Bog gjengives de imidlertid hvide og røde, og Bjælkernes Tavl hvide og blaa. Kornerup angiver Skjoldet som Ærkebisp Peder Lykkes 1416—36; Indskriften vilde i saa Fald rettest have været at gjengive med Minuskelbogstaver. Peder Lykke førte imidlertid et helt andet, fra hans forskjellige Segl vel kjendt Vaaben, der viser ham henhørende til Slægten Bille. Af Ærkebisper med Navnet Peder kunde her kun — da alle de andres Vaaben ere kjendte som forskjellige fra hint — tænkes paa Peder Saxesøn 1223—28, altsaa fra en Tid længe før Frisen blev malet, eller paa Peder Jensøn, der dog ikke vides i det ene Aar, han var Ærkebisp 1390—91, at have faaet Lejlighed til at gjøre sig fortjent af Sorø Kloster. — Et Vaaben tegnet som det paagjældende kjendes fra Segl ført 1315 af Sivardus de Oræby (Laaland) og 1400 af Niels Sywardsøn.

Om de Skjolde, der i Sorø tillægges Johannes Krak, Episcopus Roskildensis (Nr. 85), og den ubekjendte »Henricus« (Nr. 86), lader sig ingen Vidnesbyrd fremføre fra Segl. Det sidstnævnte er kvadreret med de umulige Farvesammenstillinger Sølv (hvid) og Guld (gul) og er ovenikjøbet belagt med en lodret Sølvbjælke med 3 blaa Lilier. I Johannes Kraks Skjold ses en blaa Skraabjælke paa gult Feldt med 3 hvide Roser. En Skraabjælke belagt med 3 Roser førtes af Brostrup-Slægten (Erkebisp Jens Brostrup 1472—92), men en samtidig Farvetegning viser Bjælken hvid paa blaat Feldt, Roserne røde.

Af Skelm Skegges og Tuko Stigsøns Skjolde (Nr. 104—5) med det særegne Vaabenmærke, der ikke synes at staa Skjoldenes »Jernbeslag« fjernt i Karakter, maa det første antages fundet tilligemed Indskriften under Kalken. Det sidste er opmalet efter Abildgaards Vidnesbyrd ligesom hint. Prof. Kornerup er dog, da der ogsaa andensteds i Skjoldefrisen og ved et andet originalt Skjold (Bjælke-Vaabenet Nr. 91) staar Navnet Tuko Stigsøn, noget bange for, at her foreligger en Forvanskning, og at det er den samme Person, der anføres to Steder. Der stod nemlig i Indskriften fra 1515 ved Navnet Tuko Stigsøn Nr. 105 prepositus Roskildensis, men denne Værdighed vides kun Tuko Stigsøn Nr. 91 at have beklædt. En Toke Stigsøn ved Siden af Skjalm Skegge med det samme Vaaben som han, vilde dog kunne passe godt, naar vi turde antage, at sidstnævnte var identisk med den Skjalm »Stighsvn« Dapifer regis Dacie, der 1292 af Hertug Erik Langben blev dræbt for Kongens Øjne. Vi vilde da ogsaa staa netop i den Tid, da Sorø-Frisen maledes, medens vi, om vi med Kornerup skulde tænke paa den Skjalm Skegge, der nævnes under Valdemar I., ikke have nogen Garanti for Rigtigheden af det over hundrede Aar senere malede Skjold — ikke engang den, at vi i Sorø-Frisen saa hans Efterkommere i de forskjellige Generationer lige til Tiden, da den maledes.

Henningus Potbusk Marscalcus (Nr. 107). Skjoldet er tværdelt; øverste Feldt rødt med en halv hvid Ørn med udslagne Vinger, nederste Feldt rudet af blaat og hvidt. Skjoldets Form og Ørnefigurens Karakter synes nu efter Restaurationen lige saa vel som Majuskelbogstavernes Art at vise det samtidigt med de langt ældre Skjolde tilhørende Alexander Ingefridsøn og hans Slægt (Nr. 13 o. flg.). I Frisen fra 1515 bar Podebusk-Ørnen som almindelig i Seglene en Krone. De rette Farver for Vaabenet ere, som Kornerup bemærker, usikre.

Som Nr. 127 staar ved Navnet: Nicolaus Jenssun dictus Judas et Skjold, der viser 3 blaa Muslingskaller (Ibskaller) paa en hvid Skraabjælke i rødt Feldt. I Kornerups Afhandling læser man nu under Nicolaus Jensøns Navn: Skjoldet er tværdelt i to Feldter, det øverste rødt, det nederste blaat, derover en hvid Ørn med udspilede Vinger — en Beskrivelse, der kun passer paa Skjoldet Nr. 129. Det anføres, at Indskriften er gammel, men man faar ingen Oplysning, hvorvidt de af Abildgaard gjengivne Farver hidrørte fra 1515 eller vare overmalede i den senere Tid. Dette vilde ogsaa have haft Interesse af den Grund, at der tidligere har været endnu et andet saadant Vaaben malet i Skjoldefrisen under Navnet Anders Nielsen. Det beskrives af Morten Pedersøn og adskilte sig ene fra det foran omtalte ved at vise »brune« Ibskaller — en Farve, der sikkert nok er forvansket. Navnet savnes i Marmora Danica fra 1739, og med det var sikkert alt da Skjoldet forsvundet. Begge Ibskal-Vaabnerne minde nærmest om Gøye-Vaabenet og der foreligger da ogsaa i Sigillerne Exempler paa, at de 3 Ibskaller i dette, som almindelig staa i en skraa Række uden Bjælke, ere lagte paa en saadan f. Ex. i Herlog Pedersøns Segl 1448. (1468 ses han at føre et andet Segl, der viser det rette Gøye-Vaaben og Hjelmmærke). Herlog Pedersøns Forfædre, Peder Lauridsøn af Ryde paa Laaland 1408 og Lasse Pedersøn 1360, føre ligesom han Ibskallerne paa en Skraabjælke; det ældste »Gøye-Vaaben« der haves, Drosten Matheus de Floretorps Segl 1264[1]) i Lübecks Arkiv, viser imidlertid Ibskallerne uden Bjælke, og saa-

---

[1]) Matheus de Floretorp faldt 1270 i Estland (Hvitfeld S. 274). Floretorp er maaske Flaarup i Fuglse Sogn paa Laaland. Tæt ved denne By ligger den gamle Hovedgaard Kjærstrup, der maaske staar i nær Forbindelse med (er den samme som?) den, hvortil Matheus de Floretorp skrev sig. Sikkert er det, at Matheus dapifer har ejet Gods paa Laaland, hvor vi senere stedse finde Gøyerne, saaledes Campus Sigherseki et Silva (Marskov) ved Nakskov (Langebeks Diplomat.).

ledes kjende vi det i det følgende Aarhundrede i de laalandske Adelsmænd Johannes Staverskovs (1363) og Absalon Magnæsons Segl (1394). Vi se atter Bjælken i Rigshovmesteren Mogens Gøyes Segl, dog ikke i alle de forskjellige Signeter, han benyttede; samtidige Gøye-Segl savne den, og vi træffe den aldrig i Vaabenbøger eller paa Ahnetavler antydet i det malede Skjold. Det ligger derfor nær at antage, at de Linier, der ved Gøye-Vaabenets Gjengivelse ved Gravering undertiden kom til at begrændse Ibskal-Rækken, ikke have nogen Betydning som en heraldisk Bjælke, men kun ere at betragte som en rent grafisk Ramme. Da Gøye-Vaabenet fremdeles altid viser 3 Sølv-Ibskaller paa blaat Feldt, maa vi yderligere opgive Tanken om at sætte de omtalte Sorø-Vaabner i Forbindelse med Gøye-Slægten, den eneste danske Slægt, hvis Vaaben nærmer sig til dem. Nogen Forbindelse mellem Sorø Kloster og en laalandsk Adelsfamilie som Gøyernes lader sig i det hele vanskelig paavise. I Klosterets Gavebog staa ingen laalandske Ejendomme anførte. Muligvis have »Ibskallerne« i Sorø-Vaabnerne været en senere Tilføjelse, eller Figurerne i Bjælken have før fremstillet noget andet. Men selv om vi tænke os dem borte, synes Skjoldets Farver at umuliggjøre dets Henføren til nogen bekjendt Slægt. En Anders Nielsøn gav 1382 Sorø Kloster Jordegods for sit og sin Hustrus Lejersted i Kirken og til bedste for deres og deres Forfædres Sjæle, men hverken hans eller hans Søn Johannes Andersøn til Biltsø's Segl, som kunde oplyse om deres Vaaben, ere kjendte[1]). Tiden 1382 vilde neppe heller passe overfor Efterretningen om, at den Anders Nielsen, hvis Skjold stod i Sorø-Frisen, var gift med en Datterdatter af Olaus Pincerna † 1250 (if. Morten Pedersøn).

Et Skjold som Tholf Mikkelsøns med 3 Buer (Regnbuer?) (Nr. 137) kan paavises for flere Personer i det 15de

[1]) Script. rer. Dan. IV. 492.

Aarhundrede, men vi formaa ikke ved Seglene at føre det nærmere op mod Tholf Mikkelsøns Levetid 1279.

Nicholaus og Johannes Hvittings Skjolde (Nr. 141—42) ere kvadrerede rødt og blaat, og paa det saaledes inddelte Feldt er lagt en gul Tværbjælke. Der kjendes en Johannes Hwitting qvondam dapifer ducis Jutie, som 1263 grundlagde Minoriterklosteret i Flensborg, men at han har haft noget Mellemværende med Sorø Kloster, der kunde bringe dette til at mindes hans Navn, vides ikke; han blev begraven 1270 i det Klosters Kirke, han havde grundlagt.[1]) Lige saa lidt kan nogen Forbindelse paavises mellem Sorø og den Johannes Hwitting, der 1352 levede i Hertugdømmet. Den Johannes Hwitting, der er mindet i Sorø-Frisen, maa derimod være den Johannes Nicolai dictus Hwyting, der skreves »de Nyløsæ«, og til hvem Sorø Kloster stod i særlig Forbindtlighed. I et Gavebrev til Klosteret (1332—1334, S. R. D. IV 490) bestemte han, at han vilde begraves mellem sine Forfædre i Sorø Kloster, at dette skulde afholde alle med hans Begravelse forbundne Omkostninger og endvidere, at hans Navn skulde indskrives »in libro defunctorum«, iblandt Klosterets særlige Velgjørere. At vi finde den i Sorø-Frisen mindede Johannes Hwittings Hustru nævnet Christina (Nr. 143) beviser yderligere, at det netop maa være Johannes Hwitting de Nyløsæ, der er tænkt paa; thi dennes Hustru Christina havde Munkene ikke mindre Grund til at være taknemmelig for den Jordegodsgave, hun skænkede dem i sin Enkestand 1343. Naar vi da ved Siden af det Skjold, som Johannes Nicolai dictus Hwitting førte, træffe et andet, hvorover der staar Navnet Nicolaus Hvitting, tør vi sikkert antage Skjoldene for at minde om Søn og Fader. Med Omskriften S.' Johannis Hwithing haves et Segl ført af Johannis Hwydyngh de Nyløsæ 1333; men dette Segl

[1]) Script. rer. Dan. V. 513.

viser, at Skjoldet i Sorø-Frisen er urigtigt. Hans Skjoldemærke er en Pileod (Fig. 9).

Da Johannes Hvitting betegner Sorø Kirke som sine Forfædres Hvilested, er der Sandsynlighed for, at hans

Fig. 9. Johannes Hvittings Segl 1333. (Geheimeark. Arts Hrd. 71).

Slægt er en Gren af Skjalm Hvide Stammen. I denne træffe vi da ogsaa ifølge Seglene et Vaaben med samme Skjoldemærke som hans ført 1272 af Nicolaus Absalonis, Søn af Absalon Gerathsøn, der stammede fra Toke Skjalmsøn. Paafaldende er det, at begge disse to Navne forekomme i Sorø-Frisen (Nr. 125 og 94) over Skjolde, der kun skille sig fra Hvitting-Skjoldene i samme Frise ved en mindre uheraldisk Farvesammenstilling [1]).

I den Omstændighed, at netop disse fire Skjolde ere hverandre saa lige, kunde ligge et forvansket Vidnesbyrd om de nævnte Personers indbyrdes Slægtskab. — Det laa ikke fjernt at antage, at Nicolaus, Fader til Johannes Hv. og Nicolaus Absalonsøn, aduocatus Roskildensis 1272, der endnu forekommer 1300, var én og samme Person [2]).

---

[1]) Vaaben, tegnede som disse, kjendes fra Segl førte 1357 af en Petrus Niclesøn, 1376 af Esgy Hethesøn, 1400 af Laurentius Mattessen de Wtsolt.

[2]) Langebeks Gisning, at den sønderjydske Drost Johannes Hvitting er Fader til Nicolaus Hvitting (Stamtavle Nr. 5), støtter sig kun til Ligheden mellem Tilnavnene. Drostens Slægt er snarest bleven i Hertugdømmet, jvf. ovenf. Johannes Hvitting 1352. — Skulde mon ikke Nicolaus Raalambs og Fade-

Petrus Henrici, armiger, fører et gult Skjold med en blaa Sparre, hvorpaa 3 røde Roser (Nr. 144). Petrus Henrici de Siøtoffte udvælger sit og sin Hustrus Gravsted i Sorø og giver derfor en Gaard i Malmø 1395. Hans skaanske Herkomst viser sig ogsaa ved, at han nævnes som »Cognatus Michaelis abbatis«, den 39te Abbed i Sorø, kaldet Michael de Scania[1]). Vi kunne derfor ikke tvivle om, at han, som Vaabentegningen angiver, tilhører Rosensparre-Slægten. Paa den ovenomtalte baldyrerede Brudehimmel, tilhørende Tage Thott og hans Hustru c. 1550, træffe vi Rosensparre-Vaabenet — Tage Thotts Farmoders — med en blaa Sparre i hvidt Feldt. Roserne ere hvide. Adelslexikonnets Angivelse er hvid Sparre paa blaat Feldt.

Johannes Thorberni og hans Søn Jacobus Johannis føre 3 blaa og gultavlede Sparrer i gult Feldt (147—149). Om Farverne er talt Side 11. Vaabenbogens Angivelser have størst Sandsynlighed for at være de rette. Johannes Thorberni, der nævnes tidligst 1429 som armiger, forekommer 1457 og senere som Ridder og Justitiarius regis og skrives til Bregnstrup[2]). Vaabenet i hans Segl er tegnet som i Sorø-Frisen; i Hjelmen fører han 2 Vesselhorn. I hans Søn Jeip Jensøns Segl 1456 er Sparrernes Inddeling i Tavl ikke tydelig; Jeip Jensøn skreves til Vybye, men 1463 af Sandby[3]), til hvilken Gaard hans Farbroder Nisse (Nicolaus) Jensøn, af Vaaben, nævnes 1420—1421. I Sorø Kirke ligger Johannes Thorberni's Forældres Gravsten. Den bærer med Minuskelbogstaver Indskriften: Anno domini mcdxxxviij crastino beati Mathie apostoli sepultus est

---

ren Asker Julianesøns Skjolde (se ovnf. S. 35), med Taskesnit begrændset af en Sparre, være forvanskede Pileod-Vaabner? Jvnf. Afb. af Nicholaus Absalonsøns Segl hos Thorkelin.

[1]) Script. rer. Dan. IV. 522—558.

[2]) Smhld. I. A. Fredericia i Hist. Tidsskr. IV R. III 621.

[3]) Script. rer. Dan. IV, 367.

hic vir nobilis Thorbernus Jensen cum uxore Katerina orate pro eis. Midt paa Stenen staa 2 Vaabenskjolde: Thorbern Jensøns (til Ørslef og Bregnstrup), ganske som Sønnens med tavlede Sparrer, og hans Hustrus med en siddende Fugl vendt mod heraldisk højre. Udentvivl er hun derfor af den Slægt, der i 14de og 15de Aarhundrede hørte hjemme i Kyndby i Horns Herred (det senere Kindholm). Det samme Skjold, som Thorbern Jensen og hans Slægt fører[1]), kjendes forud for hans Tid ført af følgende paa Sjæland hjemmehørende Mænd: Brødrene Martinus og Hertug Thomæsun 1277 (Thorkelin I Tavle IX. X), Martinus Truelsen 1315, Petrus Jacobsøn 1318, Nicolaus Jønæssøn 1321—1337, Johannes Byug 1349, Petrus Martini af Viby 1398—1410. — Et nærstaaende tydsk Forbillede afgiver Greven af Ravensbergs Vaaben, hvis Segl findes under et Diplom fra Næstved 1278 (jvnf. Afb. i Thorkelins Diplomat. I, Tavle VI). Et Vaaben med tre Sparrer, men uden Skaktavl, fremtræder ogsaa i Carolus Ingeborgsøns oven omtalte delte Skjold.

Laurencius Henrici, armiger (Nr. 150). Skjoldet er gjengivet med de Farver, Abildgaard forefandt, en rød Hjortevie med 2 dertil stødende blaa »Floder« i hvidt Feldt. Skjoldet er Fikkesøn-Vaabenet, hvis rette Farver ere ubekjendte[2]). Laurens Henriksøns Segl forekommer 1438 og 1468; Vaabenet er ganske som Sorø-Frisens; i det yngste Segl staar Hjelmen med en Hjortevie og et Vesselhorn over Skjoldet. (Per Persøn fører 1497 3 Floder; i Hjelmen staar ingen Hjelmtegn; Niels Fikkesøn, der ligeledes har 3 Floder 1529, har i Hjelmen 2 Hjortevier).

Som Kongevaabenet (Nr. 36) findes afmalet paa Midtskibets s.v. Hjørnepille i Nærheden af, hvor før Valdemar Atter-

---

[1]) Det ser, efter Seglene ud, som om det ikke var selve Sparrerne, men Mellemrummet mellem dem der var skaktavlet.

[2]) Smhld. Adelslexikonnet og en Afhdl. af Forf. om Gudme Kirke i Kirkehist. Saml. III. R. II. 29—30.

dags Sarkofag havde Plads, har det Karakter af ikke at være malet paany i 1515 uden en betydelig Indflydelse fra et ældre Forbillede, idet det viser det oprindelige Hjelmsmykke [1]), som i Sigiller ikke forekommer efter Valdemar Atterdags Tid, og paa Monumenter af anden Art senest ses paa et af Endestykkerne til de 1420 udskaarne Chorstole i Roskilde Domkirke. Imidlertid mangle Vesselhornene i Sorø-Frisen Paafugle-Fjerprydelserne, som ere det særlig fyrstelige Kjendemærke. Kronen forneden om Vesselhornene findes ogsaa i Roskilde. Ifølge Abildgaards Tegning fandtes tidligere ikke de røde Søblade i det gule Feldt, som nu ere indsatte af Kornerup. De mangle oftere i Kongevaabenet fra Tiden ved 1400.

De Bidrag, vi her have givet til en kritisk Belysning af Skjoldemærkerne i Sorø, særlig som de foreligge i den ny Udgave af 1871—73, vise saaledes som Hovedresultat, at der for den oprindelige Skjoldefrise fra Slutningen af det 13de Aarhundrede vel kan hævdes en paalidelig Kjærne, navnlig hvad de Skjolde angaar, som tilhøre Personer, der levede henimod den Tid, da Skjoldefrisen maledes; men det vil tillige være godtgjort, at der allerede i Middelalderen er foregaaet Forvanskninger af den ældste Skjoldefrise saa vel som af de senere tilføjede Skjolde baade i Henseende til Skjoldemærker, til Farver og til Navne, for hvilke man ikke har haft tilstrækkeligt aabent Øje ved den sidste Restauration. Derfor kræver Skjoldefrisens Benyttelse i videnskabelig Henseende megen Forsigtighed. — Vi have søgt at paavise det ønskelige i, at der havde foreligget en Kommentar til den ny »Udgave«, forfattet efter en streng textkritisk Methode, der med citerede gode Hjælpekilder havde

---

[1]) Jvnf. Forf.s Afhandl. om Flaget i Lübecks Mariakirke i Aarb. 1882 S. 32.

fulgt Frisen Skjold for Skjold, Indskrift for Indskrift med nøje Angivelse af, hvad der var gammelt (og hvor gammelt), og hvad der var nyt, med Redegjørelse for, hvilke Farveforandringer der kunde følges, og for hvilke Pladser Skjoldene fra 1515, 1871 og c. 1290 indtoge i Forhold til hinanden, kort en Protokol over Restaurations-Arbejdets Gang i alle dets Detailler.

Ringsted Kirkes Skjoldefrise staar endnu tilbage at udgive paa ny. Den rummer ikke saa gamle og mærkelige historiske Navne som Sorø-Frisen, men vil dog, gransket og udgivet paa rette Maade, kunne afgive saadanne Bidrag til Kundskab om vor Middelalders Heraldik og Personalhistorie, som nu ikke andenstedsfra kunne skaffes tilveje.

Maj 1881.

ZENI'ERNES REISER I NORDEN.

AF PROF. DR. JAPETUS STEENSTRUP.

Kritisk Fremstilling af det sidste Tiaars vigtige Bidrag til Forstaaelsen af Venetianerne Zeni's Ophold i Norden og Reiser i dette mellem Aarene 1390 og 1405.

(Tvende Foredrag, holdte i det Kgl. nord. Oldskrift-Selskab d. 13. December 1881 og 16. Mai 1882).

Rich. Henr. Major: The Voyages of the Venetian Brothers, Nicolò et Antonio Zeno to the Northern Seas, in the XIVth Century., comprising the latest known accounts of The Lost Colony of Greenland; and of The Northmen in America before Columbus. Translated and edited, with Notes and an Introduction, by R. H. M. etc. London: Printed for The Hakluyt Society. 1873. 8vo.

Frederik Krarup: Zeniernes Reise til Norden, et Tolknings-Forsøg af F. K. Med to Kaart. Kjøbenhavn. 1878. 8vo. 32 S. (I Hovedsagen et Særtryk, med engelske Theses, af det Kongl. Danske Geografiske Selskabs Tidsskrift. 4to. II. S. 145 54).

C. Irminger: Zeno's Frislanda is Iceland, and not the Færoes. By Admiral Irminger (With Map and Diagram). (From the Journal of the Royal Geographical Society. London. 1879). 1880. 8vo. 14 S.

R. H. Major: Zeno's Frislanda is not Iceland, but the Færoes; an Answer to Admiral Irminger, by R. H. M. (Secretary to the Royal Geographical Society). 9 S. (From the Journ. R. Geogr. Society. London. 1879). 1880.

Der er i de seneste Aartier bleven udfoldet en aldrig før kjendt Iver og Villieskraft for at bringe fuldere Lys over Nordens Natur- og Kulturforhold, og et velfortjent Held

har fulgt disse Bestræbelser; men samtidigen har man dog heller ikke forsømt ad historisk Vei at klare sig, hvorledes flere Aarhundreder tilbage i Tiden dette Norden i dets store Træk stillede sig for Datidens Søfarende eller dens dannede Verden. I alt Fald synes mig de fire i Overskriften nævnte Afhandlinger at give et baade glædeligt og livligt Vidnesbyrd herom fra det sidste Tiaar.

Hver paa sin Vis søge de nemlig at kaste Lys ind over et besynderligt og gaadefuldt Billede fra Slutningen af det fjortende Aarhundrede, der dog først efter Midten af det sextende Aarhundrede oprulledes for den noget forbausede Læseverden. Thi det var nemlig først 1558 — altsaa midt i et Aarhundrede, der endnu bragte store geografiske Opdagelser, — at denne modtog den trykte Beretning om Brødrene *Nicolò* og *Antonio Zeni*'s fleraarige Ophold i Norden, deres mellem Aarene 1390 og 1405 foregivne eller virkelige Reiser op i dettes nordligste Egne og deres Skildringer af Livet der. Ved et Bogen medgivet Kaart — til lettere Forstaaelse af det Skildrede, som det udtrykkelig deri hedder — fandt Læserne sig endog stillede lige over for et Billede af det nordlige Atlanterhav og Nordsøen, der udstyrede disse Have med et sandt Overmaal af Lande og Øer, ja endog, som det syntes, — med Flige af den »nye Verden«.

Just dette Overmaal især af Øer (Kaartet A) var det, der allerede dengang, men langt mere i senere Tider, da Kjendskabet til Norden blev større, og lige op til Nutiden satte den Fagkyndige, han maatte være Historiker, Geograf eller Søfarer, i en Forlegenhed, som syntes uudredelig. Forlegenheden var allerede stor nok paa Grund af den Beliggenhed, mange af Øerne og Landene havde faaet paa Kaartet, og den forøgedes i en ikke ringe Grad ved de ikke blot ukjendte, men ukjendelige eller dog besynderlige Benævnelser, hvorunder mange af dem traadte op, og til disse, ligesom til de mange enkelte Stedbenævnelser,

tyede man dog uvilkaarligen og til alle Tider hen, for at søge Vink til Forstaaelsen — rigtignok hidtil som oftest uden Nytte.

At imidlertid Stednavnene let kunde have faaet et for de Allerfleste fremmedt Udseende, var af gode Grunde ikke saa uforstaaeligt. Brødrene *Zeni* vare jo Sydboere — de vare som bekjendt høit ansete Patricier fra Venedig —, og intet er naturligere, end at selv almindeligere kjendte nordiske Navne, ved at gaae igjennem Venetianernes Øren og Penne, bleve omklædte i en Dragt, hvori de vanskelig nok kunde gjenkjendes, eller som rent ud gjorde dem ukjendelige. I denne Henseende maa jeg allerede her erindre Læserne om, at den os foreliggende Reiseberetning angiver at støtte sig paa Breve, nemlig først fra *Nicolò Zeno* til Broderen *Antonio Z.*, og senere, efter at *Nicolò* havde kaldt *Antonio* over til sig, da fra Denne til den yngre Broder *Carlo Z.* i Hjemmet. Men foruden slige Kilder til Navnenes Ukjendelighed maa vi ogsaa andensteds fra erindre os den af mange Reisende brugte Fremgangsmaade, i visse Tilfælde at støbe Stednavnene i Former efter eget vilkaarlige Tykke og ofte efter Hjemmets Egne, og at slige Navne, naar Motiverne til dem ikke ere Eftertiden fuldt kjendte, kunne ofte blive endnu mere fremmede og uforstaaelige, end selv de ved Udtalen og Nedskrivningen mest forvanskede.

I de mange Tilfælde, hvori Benævnelserne ikke kunde lede paa ret Vei, blev det følgelig kun Omridset af Øerne og Landene, deres Beliggenhed til hinanden indbyrdes, samt deres Afstand fra andre, erkjendelige Punkter, der ventedes at kunne afgive et nogenlunde brugbart Hjælpemiddel til Dannelsen af et Skjøn om, hvad Kaartet mente med denne eller hin Gruppe, og hvorledes den ene eller den anden af de Benævnelser, hvorom der var saa stærk en Tvivl, derefter maatte være at forstaae. Dette vil man let nok indsee.

Paa denne Vei har man da ogsaa til alle Tider ivrig nok slaaet ind, og ad denne har man paa mange Maader søgt at trænge fremad, men ikke med det forønskede Held. For at redde sig ud af den store Forlegenhed, som især Kaartets Overtal af Lande og Øer beredte de Kyndige, see vi derfor Enkelte af disse tye til den vist nok meget farlige Udvei at antage, at mange af de paa Kaartet optagne Lande eller Øgrupper, som ikke lode sig bringe i Harmoni med de senere Aarhundreders Kaart over den samme Del af Verden, turde ved Jordrevolutioner være sunkne ned under Havet og altsaa være forsvundne siden Tiden omtrent 1400. Af denne Anskuelse var saaledes henimod Slutningen af forrige Aarhundrede Capt. *Cooks* berømte Ledsager, Prof. *Joh. Reinh. Forster*[1], og i Begyndelsen af dette Aarhundrede den af sine fortræffelige Commentarer over *Zeni*'ernes Reiser og andre ældre Kaart-Arbeider noksom bekjendte Geograf og Historiker, Cardinal *Pl. Zurla* (1808)[2]. Dette var maaskee i den trykkende Forlegenhed et saa meget naturligere Skridt, som jo i 14de og 15de Aarhundrede de vulkanske Udbrud paa Atlanterhavets største Ø Island havde været saa hyppige og stærke. Om man end ikke vidste, at Traditioner, optagne i de islandske Annaler[3], lade just i Slutningen af 14de Aarhundrede det halve Reykianæs pludselig synke ned i Havet, saa havde man dog Efterretning om lignende, men mindre Begivenheder af samme Art, og den i Rom 1507 ved *Joann. Ruysch* foranstaltede Udgave af Ptolomæi Cosmographia[4] bar en for denne Anskuelse meget talende Legende paa dens kobberstukne Kaart over Norden. Ved en Ø, liggende Vest ud for Island, omtrent midt imellem denne og den grønlandske Kyst, altsaa svarende vel til Gunbjørnsskjærenes Beliggenhed, staaer der: »*insula hæc anno D. 1456 fuit totaliter combusta*«; — en Efterretning, som altsaa her findes opbevaret ikke fuldt et halvt Aarhundrede efter Begivenheden, og som helt naturlig kan støtte sig paa umiddelbar Iagttagelse fra de da

allerede i fuld Gang værende Fiskerier ved Islands Vestkyst, fornemlig Hollændernes. En slig Skjæbne, tænkte man sig forresten, havde ikke alene ramt Kaartets anseelige Ø »*Icaria*«, men ogsaa *Zeni*'ernes største, næsten midt i Atlanterhavet liggende Ø »*Frisland*«, og det uagtet den i Beretningen antydes at være fuldt ud af Irlands Størrelse, noget som Kaartet selv ikke modsiger.

»Frislanda« har imidlertid for os og vore Forskninger en ganske anden Interesse end blot den, at være en meget stor Ø. Det var ifølge Reiseberetningen Navnet paa det Øland, ind imod hvis Kyster *Nicolò Zeno* efter flere Dages Storm og Uveir var bleven forslaget, da han i Aaret 1390 eller 1391 *) paa et selvudrustet Skib søgte at naae til England og Holland. Det var her, han da led et fuldstændigt Skibbrud og i sin skibbrudne Tilstand fandt Beskyttelse imod de truende og voldsomme Beboere samt Gjæstfrihed for sig og sine Folk hos en kjæk og daadkraftig Adelsmand og Høvding ved Navn »*Zichmni*«, i hvis Tjeneste han kort efter traadte og til sin Død forblev. *Zichmnis* Yndest og Tillid havde *Nicolò* vundet ved sin Uforfærdethed og Sømandsdygtighed; paa disse Egenskaber havde han noksom givet *Zichmni* Bevis, da han med sine venetianske Søfolk, Aaret efter sin egen Stranding, reddede fra Skibbrud den hele lille Flotille af 13 Skibe, som *Zichmni* havde udsendt for at underlægge sig nogle af de nærmeste Øer.

Denne *Zichmni*'s Besiddelser betegnes i Beretningen som et Par smaa, men meget frugtbare Øer ved Navn

---

*) Til et af disse Aar, mener jeg, at Bortreisen fra Venedig maa sættes, efter alle de Data, der ere komne frem, og ikke ti Aar tidligere, eftersom et X maa være bortfaldet paa Kaartbladet, og derefter Textens Udtryk være blevne til 1380.

»*Porlanda*«, liggende i Nærheden af »*Frislanda*«, imod dennes sydlige(?) Side; men desuden førte han Herredømmet over »*Sorant*«, oppe mod det fastere Land, og navnlig imod et Landskab, som i Reiseberetningen kaldes »*Scotia*«. Dette Territorium »*Sorant*«[17] (eller maaskee rettere: »*Strant*«?) tillægger Beretningens, i vore Øren maaskee vel svulmende, men i alt Fald for Tiden og Forholdene vistnok i det Hele ret betegnende Sprog Betydningen af et »Hertugdømme« (»*duchea*«), dets Hersker eller Styrer selv Navn af Fyrste (»*principe*«). I »*Frislanda*« virkede *Nicolò Z.* som Befalingsmand over *Zichmni*'s Skibe og disses Krigsfolk, dels ene, dels i Forening med sin Broder *Antonio Z.*, som han faa Aar efter sin Ankomst, ja maaskee allerede Aaret efter denne, havde indkaldt til sig, og som ved *Nicolò*'s fire Aar senere indtrufne Død overtog Broderens Stilling hos *Zichmni*. Fra »*Frislanda*« udgik efter Beretningen disse Brødre og *Zichmni* paa forskjellige Expeditioner, og vil man følge dem paa disse, kommer man stedse, om end sommetider ad noget eventyrlige Veie, atter tilbage til »*Frislanda*«, hvor *Antonio*, efter hvad der meddeles, i det Hele tilbragte 14 Aar. — Netop dette nordiske Landskab »*Frislanda*« er altsaa paa en Maade Udgangspunktet for de forskjellige Togter og Reiser og Midtpunktet for de ret interessante Begivenheder, som Reiseberetningen omfatter, og det bliver da ganske naturligt, om i de talrige Undersøgelser, som en senere Tid, et helt Aarhundrede igjennem, har anstillet over *Zeni*'ernes Beretninger og Kaart, netop det betragtes som Hovednøglen til Forstaaelsen af alt det Øvrige, at komme til en rigtig Erkjendelse af: hvad og hvor »Frislanda« var?

Til dette Maal finde vi selvfølgelig ogsaa, at de fire Afhandlinger, der ere Gjenstand for denne Fremstilling, have efter bedste Evne stræbt at naae, og man maa indrømme deres Forfattere, at de, hver for sig, i aldeles

ntvetydige Udtryk besvare hint Spørgsmaal; men Besvarelsen gaaer rigtignok i saa stik modsatte Retninger, som det vel er tænkeligt!

For ingen af dem er dette »*Frislanda*«, navnlig som det fremstilles paa *Zeni*'ernes Kaartblad over Atlanterhavet, et Land, der er forsvundet, saaledes som vi ovenfor have berørt, at selv dygtige Mænd snarest tænkte sig det. De synes ikke engang at have skjænket denne Antagelse en ret alvorlig Tanke; men om de med fuld Ret have undladt dette, kan først senere vise sig.

I kras Modsætning hertil lyder just Hr. Archiv-Assistent, cand. mag. *F. Krarups* Udtalelse (ligesom fordum nogle af Forgængernes): »*Frislanda*« har aldrig været til (»The island Frislanda in the Atlantic ocean never existed«, S. 32);

Mr. *Major*, Secretæren i det geografiske Selskab i London, udvikler derimod vidtløftigen, at »*Frislanda*« gjengiver Færøerne og intet Andet;

og da Admiral *Irminger* bestemt hævder, som Titlen paa hans Indlæg viser: »*Frislanda*« er Island og ikke Færøerne (»*Zeno's Frislanda* is Iceland and not the Færoes«),

er Mr. *Major*'s Gjensvar ligesaa bestemt: »*Zeno's Frislanda* is not Iceland, but the Færoes«.

For at kunne forstaae, hvorledes Drøftelsen af dette Hovedspørgsmaal mellem Mænd, der vise, at de have alvorlig stræbt at finde Sandheden, kunne føre til saa afvigende Domme, er det fremfor alt nødvendigt i største Korthed at gjenkalde sig Hovedtrækkene af den Vanskjæbne, som Reiseberetningerne og Kaartet have været underkastede, ifølge de eiendommelige Oplysninger, som Bogen, da den i 1558 udkom, selv bragte derom.

Hverken Kaartet eller Beretningerne foreligge i den oprindelige Skikkelse. De bleve først offenliggjorte i 1558, fulde halvandet Hundrede Aar efter de Reisendes Død, og nærmest, som det almindeligen, men neppe rigtigen antages, ved særlig Medhjælp af en dalevende Slægtning af dem i femte Led, *Nicolò Zeno jun.*, en Søn af *Antonio Zeno*'s Sønnesøns Sønnesøn, og Grundlaget for begge angives at have været gamle længstforglemte Papirer i Familiens Archiv — dog af dobbelt Art og Beskaffenhed, hvorfor de ogsaa have lidt en ulige Behandling.

Kaartet støtter sig saaledes paa et mellem slige gamle Sager forefundet Kaart, der rigtignok var gammelt og mørsk og ikke overalt tydeligt, men hvilket denne yngre *Nicolò Z.*, eller snarere et ældre Medlem af Familien, copierede saa omhyggelig som muligt, og selv troede han nok at kunne give sig det Skudsmaal, at Copieringen var lykkedes ham temmelig vel; og hertil vil jeg strax føie, at der er Træk paa det os nu foreliggende Kaart, som tyde hen paa en stor Omhu ved Gjengivelsen af, hvad der forelaae. —

Reiseberetningernes Historie er derimod en ganske anden; de grunde sig, som det nylig berørtes, paa Breve fra *Nicolò* til Broderen *Antonio*, og, efterat *Nicolò* havde kaldt *Antonio* over til sig i »*Frislanda*«, da fra denne til den yngre Broder *Carlo* i Hjemmet — Breve, hvis historiske eller videnskabelige Betydning Familien meget tidligen maa have glemt, hvis den nogensinde har været ret bekjendt dermed i de allerførste Generationer derefter. Herom synes der nemlig ikke at foreligge bestemt Vidnesbyrd. Men en kortere eller længere Forglemmelse af Papirer om slige ældre Begivenheder i Familien er i alt Fald aldeles ikke utænkelig, især da Reiserne jo ikke have været Opdagelsesreiser, eller have givet sig ud derfor. *Nicolò Zeno den ældre*, der begyndte dem, gik jo nemlig kun bort med et Skib, han selv havde udrustet, for paa en Søreise til England eller Holland at forfriske sig efter en fleraarig

anstrængende Virken, som han i høit betroede Tillidsposter havde udfoldet i Republikens Tjeneste. En saadan Forglemmelse af de gamle Brevpapirers Værd maatte imidlertid let og naturligen have til Følge, at der ingen særlig Omhu blev udvist for deres Opbevaring. Om en stor Vanrøgt vidner da ogsaa tilstrækkeligen den bittre Anklage, som det Medlem af Familien, der har været de nu foreliggende Reiseberetningers Affatter, men som efter min Mening har levet mindst et Par Generationer forud for den *Nicolò Z. junior*, der almindeligen bærer Skylden herfor, i Slutningen af Beretningen fører imod sig selv.

Som Dreng havde han nemlig fundet fri Adgang til Archivets Papirer, og da, siger han, behandlede han dem paa Drengeviis og havde revet de fleste af dem i Stykker, saa at der kun blev Stumper af dem tilbage. Af saadanne Brudstykker og rimeligvis ogsaa af hvad han iøvrigt havde erindret sig af de ødelagte Papirer, havde han senere søgt at sammenstille den korte Beretning, som nu foreligger os i den lille Bog: *Dello scoprimento dell' Isole Frislanda, Eslanda, Engroueland, Estotilanda et Icaria, fatto per due fratelli Zeni M. Nicolò il Caualiere, et M. Antonio. Libro Uno, col disegno di dette Isole. In Venetia. Per Francesco Marcolini.* MDLVIII. Beretningen er her trykt sammen med Beretningen om en Gesandtskabsreise, som et andet Medlem af denne berømte Familie, *Caterino Zeno*, havde foretaget til Persien, og paa det fælleds Titelblad for hele Bogen ere de ovennævnte Ord: »*fatto per due fratelli Zeni*« udvidede til: »*fatto sotto il Polo Artico da due fratelli Zeni*«, og om Kaartet hedder det: »*Con un disegno particolare di tutte le dette parte di Tramontana da lor scoperto*«, hvilke Tilføininger synes at antyde, at Fælledstitlen ligesom vil gjøre noget mere Væsen af Brødrenes Reise, end dennes egen Titel eller Overskrift.

Som det vii sees, fører Bogen paa sit Titelblad hverken *Nicolò Zeno*'s *jun.*s Navn eller nogen anden af *Zeni*'-

ernes, men alene Udgiverens eller Forlæggerens *Francesco Marcolini*'s, og denne har ogsaa alene skrevet Dedicationen af Bogen til *Daniel Barbaro*, Patriarch i Aqvilegia og om ikke af Familie med *Zeni*'erne, saa dog i venskabelig Forbindelse med nogle af disse. Alligevel kan det paa enkelte Steder af Texten sees, hvor der pludseligen tales i første Person, og den Talende synes kun at kunne være et Medlem af Familien Zeno, at En eller Anden af Familien har havt en væsentlig Del i Affattelsen, ligesom et senere Led af Familien vel ogsaa maa have tilladt og begunstiget Offentliggjørelsen. Hvor liden eller hvor stor den Rolle har været, som en saadan Affatter har spillet? hvor langt han i Affattelsen maatte være gaaet udenfor det strængt Forefundne? om han maaskee mere vilkaarligen har ordnet noget paa dettes Sammenhæng, være sig enten paa Stykkernes Forhold indbyrdes eller paa deres Forhold til de forefundne Kaarttegninger, eller endeligen paa disses Indordning paa Kaartbladet, eller maaskee blot paa dettes Navne, for derved at gjøre en eller anden, efter hans eller Datidens Kundskaber formodet Sammenhæng af det Hele mere anskuelig? — alt dette er os ubekjendt og vil sagtens længe blive det. Om et af Afsnittene i Texten udtales det imidlertid ligefrem, at man har omsat Brevets gammeldags Udtryk med nyere, hvilket kan vække allehaande betænkelige Tvivl, om ikke lignende Omsætninger ere skete paa andre Steder.

Mig forekommer det alligevel, som om nu dette Mørke var ligesom ved at tabe sig noget.

Saa meget bør nemlig af Dokumenternes høist ulige Skjæbne nu staae os fuldstændig klart, at Kaartet, som en Kopie, der menes omhyggelig udført og nogenlunde vellykket, og i hvis Gjengivelse ved Træsnittet der umiskjendeligen ligger Vidnesbyrd om megen Troskab, ikke kan have lidt paa samme vilkaarlige Maade eller i samme Omfang som Texten. Derfor maa Kaartet som historisk Kilde i

alle Tvivlstilfælde, naar der synes at være Uoverensstemmelse mellem dette og Texten, ganske sikkert have en stor Forrang fremfor denne. Indenfor selve Textens Dele eller Partier turde man dernæst have at skjelne, mellem hvad der gives efter et enkelt og mere sammenhængende Brev, f. Ex. den ældre *Nicolò*'s Brev, saavidt man kan skjønne, og hvad der røber sig at være af sammenstykkede Breve. Det er i høi Grad at beklage, at dette Misforhold i Betydningen af Text og Kaart ikke hidtil har været tilstrækkelig indseet, eller snarere: har været aldeles overseet; vi vilde ellers have været langt videre i Forstaaelsen af *Zeni*'ernes Reiser, end vi nu ere.

Men dernæst bør ogsaa et andet Forhold staae mere klart for os; vi maae være anderledes vaersomme i vor Opfattelse og Bedømmelse af den Rolle, som *Nicolò Zeno jun.* eller en anden *Zeno* blandt hans Forgængere, muligen eller sandsynligen maa have spillet som Sammenstiller af de efterladte Papirer og deres Brudstykker, eller endog som Ordner af de enkelte Landskabs- eller Øgrupper paa Kaartbladet. Vi maae stærkt holde fast paa, at idetmindste den Mand, man sædvanlig tillægger denne Rolle, *Nicolò Zeno jun.*, har faaet det dobbelte Lovord af Landsmænd og Samtidige, at han var anseet for en dygtig Historiker og Geograf og en ærlig Mand uden al Svig. Derfor er det dobbelt uretfærdigt, naar man saa ofte, blot fordi man uheldigvis ikke selv har kunnet hitte ud af Reiseberetningerne eller af Kaartet, strax har været parat til at anklage ham snart for bestemte forsætlige Bedragerier, snart for at have rakt Haanden til saadanne. — Allerede i nærværende Fremstilling tør det maaskee vise sig, hvor ubillig og overilet man har været i sine Sigtelser i disse Retninger, samt at vi først nu ere selv komne ind paa den rette Vei til Forstaaelsen, og at det for en god Del ikke har været uden Skyld fra vor egen Side, at Forstaaelsen kommer saa

silde. — Men hvad enten det nu har været *Nicolò Z. jun.* eller, som jeg troer, et meget tidligere Led af Familien, der har været den ordnende, og som altsaa med de utilstrækkelige Kundskaber og Hjælpemidler, der stode ham og Datiden til Raadighed, har stræbt at bringe en Sammenhæng i de ham aldeles fremmede Forhold, som Papirbrudstykkerne og Kaartbladets Elementer behandlede, saa har man aabenbart hidtil i sin Bedømmelse ikke havt et rigtigt Øie for det, der har været det naturligste og sandsynligste af Alt, nemlig den store Vaande, hvori dengang en saadan Ordner eller Affatter visselig maa have befundet sig! For Vaandens Størrelse kjender jeg egentlig ikke nogen naturligere Maalestok end Summen af alt det Hovedbrud, som det nu i 3¼ Aarhundrede har kostet *Zeni*'ernes Commentatorer for igjen at finde ud af den Sammenhæng, som hin Affatter maaskee delvis gissede sig til, og som rimelig nok ogsaa først under hans Haand fæstnedes med flere af de Hovedtræk, hvori Bogen nu har den. Hvad der under en saadan Situation kan forekomme baade dygtige og sandhedsøgende Mænd ikke blot som naturligt, men som saa sikkert, at de ikke have været istand til at see noget Rigtigt, uden just i det af dem selv Udtænkte — netop Dette afspeiler sig saa usædvanlig klart i selve den store Litteratur om Emnet. Har ikke den »Sammenhæng«, som Commentatorerne af *Zeni*'ernes Reiser have ment at finde imellem det Skildrede og det paa Kaartet Fremstillede, eller mellem dette og det virkelig Kjendte, uagtet de langt andre Kundskaber og Hjælpemidler, der stode dem og deres Tid til Raadighed, mange Gange været af en saa halsbrækkende Art, at man maa studse over den? Og hvortil vilde denne i deres Mening »naturlige Sammenhæng« vel have ledet dem, dersom det havde været dem, der oprindeligen skulde have ordnet og sammenstillet de løse og ufuldstændige Stykker, ikke blot Textens, men maaskee ogsaa Kaartets? Thi at

den store Familie af Lande og Øer, der huses indenfor Kaartbladets Ramme, ogsaa bestaaer af »sammenbragte Børn«, det røbe tydeligen disse Børns ulige Physiognomier og Paaklædninger, det vil især sige: deres ulige Udstyr med Stednavne.

Derfor bør alle graverende Beskyldninger forstumme, i alt Fald indtil det kan paavises, hvori Forseelserne egentligen have bestaaet. De utidige Sigtelser have hidtil kun gjort Undersøgelserne vanskeligere og kun fremmet større Vilkaarlighed i Slutningerne.

Disse Bemærkninger maatte gaae forud, for at Meget af det Efterfølgende ikke skulde blive uforstaaeligt for Læserne. For alt det Øvrige, der vedkommer den store *Zeni*-Litteratur, forsaavidt jeg da ikke senere maatte paa eet eller andet Sted blive nødt til at drage det frem, henviser jeg alle nordiske Læsere til de Bedømmelser af *Zeni*'ernes Reiser, vi skylde tre af vore Landsmænd, *v. Eggers*, 1792 [5], *Zahrtmann*, 1833 [6], og *Bredsdorff*, 1845 [7]. Hos de to sidstnævnte vil ogsaa den fremmede Literatur til Emnet være baade anført og drøftet, og hos den sidste findes tillige en fuldstændig og god Oversættelse af den oprindelige italienske Text. Det er tre Afhandlinger, hvis Forfattere have seet paa *Zeni*'ernes Reiser under meget ulige Synsvinkler, men som hver fra sit Standpunkt og til sin Tid har leveret Indlæg i Sagen, der for deres Dygtighed have vundet fortjent og almindelig Anerkjendelse og ere oversatte i fremmede Sprog. Selv *Zahrtmanns* flerartede Eensidigheder i hans udtalte stærke Fordømmelsesdom over Reiserne møde endnu den Dag idag Opmærksomhed og Gjendrivelse.

Efter foranstaaende Henvisning tør jeg følgeligen her nok indskrænke mig til i de allerkorteste Træk at skitsere den Dom, som i de nærmeste Aarhundreders Løb fældedes over *Zeni*'ernes Reise. Medens man meget tidligen, ja saa godt som umiddelbart efter Offentliggjørelsen, seer

Reiseberetningen selv og det den ledsagende Kaart vække en levende Interesse, og finder saaledes hele Kaartbladet eller Partier af dette uforandrede eller noget tillempede, samt oplyste ved Et og Andet af Texten, optagne i de talrige geografiske Atlasser fra det 16de og 17de Aarhundrede, — og meget længe vedbleve de at lade sine Spor tilbage i disse, — saa hørtes der rigtignok ogsaa stødvis mere eller mindre bestemte Udtalelser af Mistillid til Reisernes Troværdighed, eller ligeud en Benægtelse af denne. En saadan Stemning imod Skildringerne og Kaartet blev endogsaa i et ikke kort Tidsrum den mest gjældende. Et bestemt Omslag heri skriver sig fornemlig fra 1784, da Prof. *Joh. Reinholdt Forster*, Capt. *Cook*'s berømte Ledsager paa Sydhavsreiserne, udgav sin »Geschichte der Entdeckungsreisen in Norden« [1], og i den Anledning paa ny havde omhyggeligen gjennemgaaet det fra *Zeni*'erne Overleverede og sammenlignet det med det indtil da om Norden bekjendte. Sit tidligere, fortvivlede Standpunkt ombyttede han aabent og ligefrem med den Overbevisning, at Reiseberetningerne maatte antages at hvile paa historisk Grundvold, selv om de vare blevne noget forvanskede, og at f. Ex. deres »*Frislanda*« vistnok var at søge i Ørknøerne. Ledet af *Torfæi* Fremstilling af Ørknøernes Historie og af hans Beretninger om det Forhold, der henimod Slutningen af det 14de Aarhundrede udviklede sig mellem den paa disse Øer indsatte Jarl *Zinclar* og den norske Konge, mente han endogsaa, at i denne Jarl *Zinclar* havde man formodentlig *Zeni*'ernes Fyrst *Zichmni*. Det fortjener her strax at tilføies, at i de 100 Aar, der ere svundne siden den Tid, har denne Antagelse om Identiteten af *Zinclar* og *Zichmni* kunnet glæde sig ved en stor, ja næsten almindelig Tilslutning — noget, der i høi Grad har hindret Udviklingen af et friere og rigtigere Blik paa *Zeni*-Reiserne. Da et halvt Aarhundrede efter *Forster* ogsaa en saa høit anseet Autoritet i disse Spørgsmaal som *Alexander v. Humboldt* i sin »Examen

critique de l'histoire de la Géographie du nouveau continent«, 1837[8], udtaler som sit Indtryk af en upartisk Undersøgelse af *Zeni*'ernes Beretninger, at der gik en Ligefremhed og Redelighed igjennem dem, og at de, uagtet den skammelige Confusion og Mishandling, de havde undergaaet ved den senere Affattelse, skjønnedes at skildre mange Forhold i de besøgte Lande, som intet Menneske udenfor disse Lande kunde paa den Tid kjende, da de ikke fandtes omtalte i Litteraturen, bliver det saameget naturligere, at den herskende Mening i indeværende Aarhundrede kom til at gaae i samme Retning. At *Alex. v. Humboldt*'s Udtalelser i Examen critique udkom omtrent samtidigen med, at Capt. *Zahrtmann*'s Fremstilling naaede til Udlandet, havde vistnok ogsaa sin væsentlige Del i, at denne sidste saa længe blev staaende som en enlig, skurrende Mislyd indenfor den almindeligere Mening; men dog, som før sagt, ingenlunde upaaagtet Et smukt Vidnesbyrd om et roligt og uhildet Blik paa *Zeni*'ernes Reiser og det dem ledsagende Kaartblad giver den hele Behandlingsmaade, som den berømte polske Geograf *Lelewel* lader dem og Kaartet blive til Del i sin fortræffelige »Géographie du moyen âge« (Breslau, 1852, vol. II og IV)[9]. Af alt Dette vil det nok skjønnes, at det bliver en høist mærkelig Skala, som Opfattelsen af og Dommen over *Zeni*-ernes Reiseskildringer og deres Kaart har gjennemløbet til ulige Tider i disse Aarhundreder. Den gaaer lige fra en saa fuldstændig Forkastelse af disse Reisendes Troværdighed, at det Hele, baade Reisebrevene og Kaartet betragtes som Digt og Opspind[10], og dette ovenikjøbet lavet i det bedrageriske Øiemed, ved de Venetianerne *Zeni* tillagte Reiser at tilsnige Venedig, Genuas stadige Rivalinde, den store Hæder, at den nye Verden var bleven opdaget og først beseilet af en af hendes Sønner[11]. Den hæver sig derfra op til forskjellige Trin af en Godkjendelse, saa at der nok som Grundlag

for Skildringerne kunde ligge noget virkeligt, være sig selvoplevet eller fra Andre erfaret, men at dette i alt Fald var bleven saa forvansket ved phantastiske Opfattelser, mangeartede Misforstaaelser og Overdrivelser, at det var bleven mere eller mindre ukjendeligt, og selvfølgelig mere eller mindre ubrugeligt som Bidrag til de besøgte Landes og Folks og derved til Tidsalderens Historie[12]. Den naaer paa sine øvre Trin til Erkjendelsen af, at der under alt dette Virvar, der dels tilsyneladende, dels øiensynlig ligger over Beretningen, og som man hidtil ikke har havt Evne og Ro til at gjennemtrænge, i det Skildrede maa ligge mangt et Vink til Oplysning om Datidens Tilstande i de nordiske Egne, og at det ikke er et aldeles haabløst Arbeide, at søge at udrede Kjernerne fra alle de Skaller der omgive dem, deres egne og de fremmede, der have lagt sig om dem[13]. I denne Erkjendelse — eller hvor den stod mindre klar, i denne Følelse, Anelse — have vi Nøglen til det, der ved første Øiekast maa synes os en Gaade, at med visse Mellemrum stedse paa ny dygtige Mænd af forskjellig Art offre gode Kræfter og megen Tid paa at trænge igjennem de dunkle Forhold til Lyset, eller dog til noget Lys.

Det er det, der ogsaa har fremkaldt det sidste Decenniums foran nævnte Arbeider, til hvilke vi nu speciellere skulle vende os.

Naar vi med det, der umiddelbart foran blev meddelt om de meget ulige Opfattelser af *Zeni*'ernes Reiseberetning og Kaart, nu sammenholde Titlerne af de i Overskriften nævnte Afhandlinger og de Resultater, hvortil Undersøgelserne i disse havde ført med Hensyn til Hovedspørgsmaalet: »Hvad og Hvor Frislanda var«, kan det nok et Øie-

blik synes, at vi vel altsaa ogsaa i sidste Decenniums Indlæg i Sagen kun have en simpel Gjenlyd af hine tidligere modstridende Opfattelser. Men dette maa dog strax berigtiges derhen, at der i Gjenlyden i alt Fald har blandet sig helt nye Toner fra de nye Strænge, som nu ere blevne anslaaede; thi Undersøgelserne ere virkeligen blevne førte ind paa Baner, de ikke tidligere have været paa. Netop denne Omstændighed er det, der berettiger mig til at bede Videnskabsmændene og Læseverdenen i det Hele at skjænke disse sidste Forsøg en Opmærksomhed, som de fortjene, eftersom de ikke blot bringe en Lysning ind i de forvirrede Forhold, men give Udsigt til disses fulde Klaring. Saa barokt det end derfor kan lyde i Læserens Øren, efter hvad jeg ovenfor har anført, tager jeg ikke i Betænkning strax her at udtale som min Mening, at de to saa diametralt modsatte Anskuelser om *Zeni*'ernes store Øland »*Frislanda*«, Admiral *Irmingers* og Archiv-Assistent *Krarups*, ville begge mødes i det Rigtige, naar de kun rigtig beskjæres, men til en saadan Forstaaelse er det just, at det *Majorske* Forsøg, om dets Resultat end atter gaaer stik imod hines, byder Læserne et aldeles uundværligt Hjælpemiddel, det tro, photografisk gjengivne Kaart. Dette skal, som jeg haaber, snart staae ganske klart.

Mr. *Majors* anførte Skrift danner et særligt Bind, det Vte, af »*Hackluyt Society's*« Skrifter, og ved dettes Udgivelse og rige Udstyr med Kaart har det nævnte Selskab gjort Videnskaben en meget væsentlig Tjeneste. Skriftet bestaaer af tre Afsnit: af et bogstavret[14] Optryk af den oprindelige, italienske Text om Brødrene *Zeni's* Reiser efter den venetianske Original fra 1558, af en jevnsides løbende, om ikke ordret, saa dog i det Hele god[15] Oversættelse heraf paa Engelsk (begge fra S. 1—35), og af en udførlig Indledning og Orientering, den saakaldte »Introduction« S. I—CII, der altsaa indtager to Trediedele af det hele Bind, deri endog

indberegnet den som Tillæg medgivne »Descriptio Grønlandiæ« af »*Ivar Bårdsen*« (S. 36—54), aftrykt efter *Rafns* danske og latinske Texter i Antiqvitates Americanæ p. 301. flg. og nu ligeledes ledsaget med en jevnsides løbende engelsk Oversættelse. Med Bindet følger endeligen en photografisk taget Kopie af *Zeno's* Kaartblad i Udgaven fra 1558, og i samme Størrelse som denne Original, og desuden tre andre Kaart, der ere medgivne til lettere Forstaaelse af den Udlægning af *Zeni*'ernes Reiser, som *Major* giver; nemlig et første over det nordlige Atlanterhav til Sammenligning med det *Zeni*'ske Kaart; et andet over Færøerne, med Angivelse af *Nicolò Zeno's* formodede Reiseroute mellem de sydlige og nordlige Øer af Færøgruppen; og endelig et tredie, ligeledes større, over Sydvest-Kysten af Grønland, taget efter de nyeste danske Søkaart, med Tilføielse af de i *Ivar Bårdsens* Descriptio omtalte Punkter efter afdøde Prof. *Rafns* Tydning af disse Steders Beliggenhed.

I dette rige Udstyr have vi paa den ene Side et umiskjendeligt Vidnesbyrd om den Interesse, som Udgiveren og *Hackluyt*-Selskabet have havt for, at alle de Hjælpemidler skulde være ved Haanden, der, efter deres Opfattelse, vare Læserne nødvendige til Forstaaelsen af *Zeni*'ernes Rejser, og paa den anden Side et talende Udtryk for den historisk-geografiske Betydning, de tillagde disse Reiser i al deres Dunkelhed. Denne Dunkelhed mente rigtignok Hr. *Major* derved at have forvandlet til Dagskjær, ja til høilys Dag; men at han heri har groveligen skuffet sig, vise de væsentlige Indsigelser, han allerede har mødt fra to Sider. Ogsaa jeg vil nedlægge Indsigelser imod ham — forsaavidt endog i skarpere Udtryk, som jeg ikke engang vil indrømme, at det kan komme til nogensomhelst Klarhed ad den Vei, der af *Major* hævdes som den eneste naturlige Tolkningsvei. Jeg finder derfor ogsaa, at han vel tidlig har løftet det Seiersraab over Gaadens Løsning, der saa jevnlig høres under

Læsningen af Udgiverens lange »Introduction«[16] og under hans iøvrigt berettigede Kamp imod Modstandernes meget eensidige Bevisførelse for *Zeni*'ernes Upaalidelighed, ja, som paa en Maade ogsaa billedlig tilbagekastes som Ekko fra den lukkede Bogs Bind ved den derpaa indpressede Vignet af et Skib med »Victoria«-Navnet paa Bredsiden. — Dette haaber jeg, at ogsaa Hr. *Major* selv, efter at være bleven bekjendt med de efterfølgende Bemærkninger, nu mere villigen skal indrømme, end da han seirstolt i en mindre klædelig og ganske vist uberettiget Tone besvarede Admiral *Irmingers* Indlæg.

Men desuagtet skal man visselig indrømme Hr. *Major*, at hans Publication har Fortjenester, som meget maa paaskjønnes. Ikke blot giver dette lille Bind Læserne en let tilgængelig Text efter Originalen, men det giver dem ogsaa, saa at sige, selve Originalens Kaart og yder os derved en væsentlig Hjælp. Det maa nemlig erindres, at allerede *v. Eggers* (1792) efter direkte Henvendelse til den lærde Bibliothekar *Morelli* i Venedig kunde fremhæve, hvad Zurla har (1808) yderligere bekræftet, at af Original-Udgavens Exemplarer vare kun de færreste, og det endog kun et yderst lille Antal, forsynede med Kaartet, og det Exemplar, der i sin Tid fra vort store kongelige Bibliothek stod vore Landsmænd *Zahrtmann* og *Bredsdorff* til Afbenyttelse, besad det heller ikke. Deres og mange Andres Drøftelser af Kaartets Angivelser støttede sig derfor paa senere i forskjellig Størrelse holdte Gjengivelser, paa hvilke man ikke i Enkelthederne kunde stole, da de jævnlig i disse viste sig afvigende fra hinanden. Ulempen deraf blev især følelig ved den Conjekturalkritik, som Kaartets talrige Stednavne bleve underkastede og, ifølge det ovenfor Anførte om disse Navnes Beskaffenhed, uundgaaelig maatte underkastes. En sikkrere Tolkning af Kaartets Navne faaer derfor først nu sin nødvendige Grundvold i det ved Pho-

tografiens Medhjælp gjengivne Kaart; thi Originalkaartet, der før kun var yderst Enkelte tilgængeligt, er herved blevet dette for mange Hundrede, ja man kan sige for Alle. Først dette uskatterlige Gode gjør en virkelig videnskabelig Drøftelse mulig, og det vil inden føie Tid bære de bedste Frugter ved at bringe en sikkrere Gang ind i Kritiken over *Zeni*'ernes Reise.

Efterhaanden som denne Kritik i Tidens Løb kommer til at skjænke sin Opmærksomhed til forskjellige Afsnit af Reiseberetningerne, vil den desuden i *Majors* »Introduction« finde mangen en Oplysning, som vil være Læseren af Betydning, og een saadan kan jeg ikke undlade her særlig at omtale, idet jeg bringer ham min og mange Andres Tak for den. Til Bedømmelsen af den historiske Værd af Reiserne og Kaartet, er det et ikke uvigtigt Moment at vide, om man i Venedig først 1558 fik nogen Kjendskab til, at saadanne Reiser havde været foretagne af ældre Venetianere, eller om der ad anden Vei, end ved den da udgivne lille Bog, var kommen nogen Kundskab ud herom, og derved nogensomhelst Tradition om dem opbevaret. I den Henseende skylde vi Kardinal *Zurla's* Afhandling (p. 30) det interessante Vink, at Reiserne, og saa at sige i deres væsentligste Enkeltheder, saaledes som vi nu af Bogen kjende disse, maae have været bekjendte en hel Menneskealder forud, idetmindste indenfor de Patriciefamilier, der vare i Forbindelse med *Zeni*'ernes Familie; de findes nemlig omtalte i T. VII af et stort Manuscript-Værk over Venedigs Patriciefamilier af *Marco Barbaro*, der under Titlen »Discendenze Patrizie« opbevares i Venedig. Paa den genealogiske Tavle over *Zeni*ernes Familie findes der nemlig ved *Antonio Zeno's* Navn følgende Angivelse om hans Liv og Virken, fra Aaret 1536, altsaa 22 Aar førend *Marcolinis* Udgave af Bogen om *Zeni*'ernes Reiser:

„*Scrisse con il fratello Nicolò Kav. li viaggi dell'Isole sotto il polo artico, e di quei scoprimente del 1390, e che per ordine di*

Zicno, Ré de Frislanda, si portò nel continente d'Estolilanda nell' America Settentrionale, e che si fermò 14 anni in Frislanda, cioè 4 con suo fratello Nicolò, e 10 solo," —

Denne vigtige Oplysning har Mr. *Major* ikke skyet at skaffe paa ny constateret i alle dens Enkeltheder, idet han henvendte sig til en af sine Landsmænd, Mr. *Rawdon Brown*, der opholdt sig i Venedig og selv var beskjæftiget med at skrive Venedigs Historie i Forhold til England, og ved hvem han da erholdt en Udskrift af det vedkommende Partie af Haandskriftet, der bekræftede Nøiagtigheden af *Zurla's* Angivelse (XLV). Ogsaa til *Zeni*'ernes Kaart mener jeg at kunne paa en aldeles tilfredsstillende Maade godtgjøre et lignende og endnu tidligere Kjendskab, hvilket paa et senere Punkt skal nærmere omtales og her kun pro memoria antydes.

Jeg forlader nu disse Indlednings-Bemærkninger om *Zeni*'ernes Reisebeskrivelser — idet jeg beklager, at jeg har været nødt til saa længe at opholde Læserne med dem — og gaaer da over til det specielle Punkt, som Enhver maa indrømme at være det Vigtigste for ret at kunne bedømme det Hele, nemlig det Spørgsmaal: hvad og hvor »Frislanda« var? Ligesom dette Spørgsmaal rigtigen synes mig stillet i Forgrunden i de nævnte seneste Afhandlinger, som vi have foresat os at drøfte, saaledes bliver det ogsaa det, paa hvis Besvarelse den Fremstilling, jeg her i første Afsnit giver, alene skal gaa ud. Er det nemlig først nogenlunde sikkert fastslaaet, hvad *Zeni*'ernes »*Frislanda*« var, da kan man senere med større Sikkerhed i Følge med *Zeni*'erne og *Zichmni* bevæge sig derfra ud til Siderne, uden, som hidtil, totalt at forlise sit Skib.

De faa væsentlige Vink, som selve Reiseberetningen kan give os til Erkjendelsen af dette »*Frislanda's*« Beliggenhed, Natur og Befolkning, indeholdes igrunden alle i *Nicolò Zeno's*

Strandingshistorie og i Beretningen om det første Aarstid eller to, han tilbragte i »*Frisland*«. — Herom fortæller Originalskriftet os strax paa de første Blade, efter at det til Indledning har gjort os bekjendt med *Zeni*'ernes berømmelige, gamle Familie og dennes Stamtavle igjennem mange Generationer. De Begivenheder, gjennem hvilke vi haabe at skulle ligesom skimte Et eller Andet af Landet, dets Natur og dets Folk, og som vi derfor maae have staaende klart for os, skildres da saaledes i Bredsdorffs ovennævnte Gjengivelse[17]:

„Da den førstnævnte Ridder *Nicolò* var en Mand af høit Mod, fik han efter den ovennævnte genuesiske Krig ved *Chioggia*, som gav vore Forfædre[17] saa meget at bestille, overordentlig Lyst til at see Verden, og reise udenlands, og at gjøre sig bekjendt med Menneskenes forskjellige Skikke og Sprog, for at han ved given Leilighed siden kunde desto bedre gjøre sit Fædreland Tjenester og erhverve sig Navnkundighed og Hæder. Da han nu havde bygget og udrustet et Skib af sine egne store Rigdomme, drog han bort, udenfor vore Farvande. Efter at være gaaet igjennem Strædet ved Gibraltar, sejlede han nogle Dage om i Oceanet, altid imod Nord, i den Hensigt at see England og Flandern. I dette Hav blev han overfalden af en stor Storm og i mange Dage dreven afsted af Bølgerne, uden at vide, hvor han var. Endelig opdagede han Land, men da han ikke længere kunde holde Stand ved denne rasende Storm, led han Skibbrud paa Øen *Frislanda*, men reddede Mandskabet og en stor Deel af Ladningen, og dette var Aar 1390[17].

Øboerne samlede sig der bevæbnede, og angrebe i stor Mængde *Nicolò* og hans Folk. Disse vare udmattede af det foregaaende Uveir, og de vidste ikke, i hvilken Deel af Verden de vare, og følgelig vare de ikke skikkede til at gjøre et lidet Anfald, endsige til at forsvare sig tappert, som Faren udfordrede det imod saadanne Fjender, og de havde i enhver Henseende været i største Knibe, dersom deres gode Lykke ikke havde føiet det saa, at der tilfældigvis i Nærheden var en Fyrste med bevæbnet Mandskab. Da denne fik at vide, at der nylig var strandet et Skib, skyndte han sig derhid efter Rygtet og efter de Skrig, som der udstødtes imod vore stakkels Søfolk. Da han havde viist de Indfødte bort, talte han Latin, og spurgte, hvad

for Folk de vare, og hvorfra de kom. Da han nu havde faaet at vide, at de kom fra Italien, og at de havde hjemme i samme Land, blev han meget glad. Han lovede dem alle, at de ikke skulde lide noget Ondt, og han sagde dem, at de vare komne paa et Sted, hvor de skulde blive fuldkommen vel behandlede, og sete med Glæde, og tog dem alle i sin Tjeneste. Han var en fornem Herre, og besad nogle Øer ved Navn Porlanda, nær ved Frislanda paa den sydlige Kant, de rigeste og bedst befolkede i disse Egne, og hans Navn var *Zichmni*, og foruden de omtalte smaa Øer, beherskede han paa Fastlandet Hertugdømmet *Sorant*, som ligger over imod „*Scotia*"[17] til. Over disse nordiske Egne har jeg besluttet at tage en Copie af Søkortet, som jeg finder, at jeg endnu har blandt Husets gamle Sager. Omendskjøndt dette Kort er raaddent og mange Aar gammelt, lykkedes Kopien mig meget godt. Naar de, som fornøie sig ved disse Ting, have det for Øinene, kan det tjene som et Lys, for at give dem et Begreb om det, som uden dette ikke godt kunde forstaaes.

Som jeg har sagt, var *Zichmni* krigersk og tapper, og især meget udmærket i Søvæsenet, og da han Aaret i Forveien havde vundet Seier over Kongen af Norge, der var Herre over Øen, og da han var en Mand, der ønskede ved sine Vaaben at blive endnu meget mere berømt, end han var, havde han med sine Folk gjort Landgang for at erobre og indtage Landet *Frislanda*, som er en meget større Ø end Irland. Da han nu saae, at *Nicolo* var en forstandig Mand og meget øvet i Søvæsenet og Krigsvæsenet, saa overdrog han ham at gaae ombord paa Flaaden med alle sine; han paalagde Anføreren at hædre ham, og i alle Sager at benytte sig af hans Raad, fordi han kjendte og vidste af sig selv meget formedelst lang Øvelse i Seilads og i Vaaben.

Denne *Zichmni's* Flaade var paa 13 Fartøier, hvoriblandt to Roebaade, ti Seilbaade og eet Skib. Med denne droge de mod Vesten, og bemægtigede sig med liden Anstrængelse *Ledovo* og *Ilofe* og nogle andre Smaaøer. De vendte sig ind i en Bugt, kaldet *Sudero*, hvor de i Havnen til Pladsen *Sanestol* toge nogle Baade ladede med salt Fisk. Da de der traf *Zichmni*, som med Landfolkene var kommen at erobre hele Landet, opholdt de sig der en kort Tid. Derpaa gik de under Seil, altid imod Vester, og kom til Forbjerget paa den anden Side af Bugten. De vendte sig paa ny, og fandt nogle Øer og Lande, som alle af dem bleve under-

kastede *Zichmni's* Magt. Dette Hav, som de befoer, var saa fuldt af Grunde og Klipper[17], at dersom ikke *Nicolo*, hans Styrmand, og de venetianske Søfolk havde været, da vilde den hele Flaade efter alle deres Dom, som vare derpaa, have været ødelagt formedelst den ringe Øvelse, *Zichmni's* Folk havde i Sammenligning med vore, som vare saa at sige fødte, opvoxede og blevne gamle i denne Haandtering. Da nu Flaaden havde udrettet det jeg har sagt, vilde Anføreren med *Nicolòs* Raad, at man skulde gaae i Land ved en Plads, som hedder *Bondendon*, for at erfare Fremgangen af *Zichmni's* Krigstog. Her erfarede han med stor Glæde, at han havde holdt et stort Slag og oprevet den fjendtlige Hær. I Anledning af denne Seier, sendte hele Øen ham Gesandter, for at overgive den til ham, og reiste hans Faner paa alle Byer og Borge. Derfor besluttede han at blive paa dette Sted indtil *Zichmni's* Ankomst, da det blev sagt for vist, at han snart skulde være der. Ved hans Ankomst viste der sig store Tegn paa Glæde baade for Seieren til Lands og til Søes. Derfor bleve Venetianerne saa høiligen ærede og prisede, at man ikke hørte tale om andet, end om dem, og om *Nicolòs* Tapperhed. Fyrsten, som af sig selv høiligen yndede tappre Folk, og dem især, som holdt sig vel i Søvæsenet, lod *Nicolo* komme til sig, og da han havde anbefalet ham med mange hæderlige Ord og rost hans store Raskhed og Forstand, om hvilke to Ting han sagde, at han erkjendte det for en meget stor og udmærket Velgjærning, at han havde frelst Flaaden, og, uden nogen Besværlighed for ham, havde erobret saa store Steder, gjorde han ham til Ridder, og da han havde hædret alle hans Folk, og begavet dem med meget rige Foræringer, drog han bort fra dette Sted og drog paa Triumpherendes Viis i Anledning af den vundne Seier til *Frislanda*, *Øens Hovedstad*, liggende sydlig paa den østlige Kyst, inde i en Bugt, af hvilke denne Ø danner mange. I denne fanges der Fisk i saa stor Mængde, at mange Skibe lades dermed, og Flandern, Bretagne, England, Skotland, Norge og Danmark forsynes derfra, og deraf erhverve de store Rigdomme. I et Brev til sin Broder *Antonio* skriver *Nicolò* disse Efterretninger og beder ham, om han med nogle Skibe vil reise til ham. Han, som ikke var mindre begjærlig efter at see Verden, og gjøre Bekjendtskab med forskjellige Nationer og derved at gjøre sig berømt, kjøbte derfor et Skib, og begav sig paa den samme Vei. Efter en lang Reise og forskjellige udstandne Farer naaede han endelig sund og frisk til *Nicolò*, som modtog ham med største Glæde, baade fordi han var

hans Broder, og fordi han var en tapper Broder. *Antonio* nedsatte sig i *Frislanda*, og boede der i 14 Aar, fire Aar med *Nicolò* og 10 Aar ene.

De kom i saa stor Yndest og Naade hos den derværende Fyrste, at han for at vise *Nicolo* sin Gunst, og fordi han anerkjendte hans Dygtighed, gjorde ham til Anfører for sin Flaade. Med store Krigsudrustninger droge de til Erobringen af *Estlanda*, som ligger nær ved Kysten mellem *Frislanda* og Norge. Her gjorde de o. s. v.

Dette er altsaa i det Væsentlige, hvad Texten byder os til Oplysning om »*Frislanda*«. Fra Kaartbladet, der jo for at bruge Affatterens egne Udtryk, skulde tjene som et Lys, for at give Begreb om det, som uden dette ikke godt kunde forstaaes (see foran S. 77), skulle vi naturligvis vente særlig Oplysning herom ved det Omrids af en stor Ø, der findes omtrent midt paa Bladet, og som just er betegnet med Navnet »*Frisland*« tvers over sig, har en By af samme Navn paa sin østlige Side, og som tillige, foruden mange andre Navne, bærer alle de 8 Stednavne, der ovenfor nævntes i Texten.

Hvorledes have nu vore tre Forfattere fra dette sidste Decennium benyttet denne dobbelte Kilde? og med hvilket Held?

Idet jeg da først kortelig gjør Rede for *Majors* ovenanførte Resultat, at *Zeni*'ernes »Frislanda« er Færøerne, og de Grunde, hvorpaa han fornemlig hævder dette, skal jeg blot forudskikke, at hans Opfattelse falder sammen med det store Flertals af dem, der hidtil have gjort sig Tolkningen af *Zeni*'ernes Reiser til særlig Opgave, og navnlig har den saadanne meget vægtige Stemmer for sig, som *H. P. v. Eggers's*, *Malte Brun's*, *I. H. Bredsdorff's*, ja selv *Zahrtmann's*, uagtet han hører til de stærkeste Fornægtere af selve Reisernes Ægthed. Men *Majors* Bevisførelse falder ikke aldeles sammen med disses, og den er i alt Fald i visse Henseender langt mere udført, i andre meget mindre.

Den støtter sig, ligesom Forgængernes, paa Kaartbladets Stednavne paa og ved Øen »*Frisland*«, idet enkelte af dem baade i Udseende og Betydning ligne Navne, der forekomme paa et Nutids Færøe-Kaart, f. Ex.

1) *Sudero Colfo* = *Suderøfjord*, imellem Suderø og Nordre-Øerne;
2) *Monaco* = *Munken*, den enestaaende Klippe, 2 Mile S. for Suderø;
3) *Andefort* = *Adnefjord* = *Andefer*;
4) *Stremè* = *Strømø*, den største af de nordligste Øer, paa hvis Østside Thorshavn ligger;
5) *Porlanda* = *Porkerifjord*;

medens andre vel ikke for Øiet ligne saadanne, men have dog en vis Lydlighed med dem, eller ved et vist Tonefald kunne klinge næsten som færøeske Navne, f. Ex.

a. *Bondendea* ≠ *Norderdal* (paa Strømø);
b. *Sanestol* ≠ *Sandøe*;
c. *Ledevo* ≠ *Lille Dimon*; og
d. *Ilofe* ≠ *Skuø*;

og derfor menes de at kunne betyde netop disse Stednavne, opfattede gjennem en Sydboers Øre.

Men denne formentlige Lydlighed (a—d) er dog virkelig for fjerntliggende til at kunne begrunde Andet end en aldeles vilkaarlig Sammenførelse af Italienernes Benævnelser og de færøeske. At Lydligheden endog for et af de for *Majors* Opfattelse vigtige Ord: *Ilofe*, som *Skuø*, kun bringes tilveie ved at antage et *I* skrevet eller læst for et *S*, er i mine Øine saare uheldigt, da disse to Bogstaver ere stedse paa Kaartbladet saa ueensartede i deres Træk, at det ikke falder naturligt, at blot Kaartets mørske Tilstand skulde fremkalde en saadan Opfattelse. At Il derimod ved Kaartets mistænkeliggjorte Tilstand kunde være f. Ex. opstaaede af Trækkene af et H, hvis Mellemstreg var faldet bort, laae dog nærmere; men *von Eggers*, der her først fremsatte

Hypothesen om et *S*, gav heller ikke denne uden som en meget løselig Formodning.

Imod Sammenstillingen af den første Gruppe af Navnene (1—5) er der fra selve Ordenes Udseende ikke noget at indvende, kun er der glemt at gjøre opmærksom paa to væsentlige Omstændigheder. Saadanne Benævnelser som *Suderøfjord* (Bugt), *Strømø*, *Portland*, *Andefjord* forekomme nemlig ogsaa ved andre nordiske Lande og Øer (Norge, Island), og, for med nogen Beviskraft at kunne betegne just Færøerne, maatte de idetmindste indtage en Stilling paa det *Zeni*'ske Frislanda-Kaart, der nogenlunde svarede til de Øers og Stæders Beliggenhed, der skulde være ment med dem. Dette er her ikke Tilfældet; »*Andefort*« tilhører *Zeni*-Kaartets nordvestlige Side, men hører til Færøekaartets østligere Øgruppe; »*Streme*« (»evidently *Strømø*« siger Mr. *Major*) staaer langt nede imod S. Ø. paa *Zeni*-Kaartet; men Strømø er den største af de nordligste Øer, og det er til denne, at Mr. *Major* hensætter baade Navnet *Bodendea* (»*Norderdal*«) og *Frislanda* (i Betydningen »*Thorshavn*«).

Den kraftigste Indsigelse imod Rigtigheden af en saa eensidig og mat Bevisførelse nedlægger dog selve det Resultat, hvortil den fører. At en saa sønderdelt Gruppe af høie Klippe-Øer, som den Færøerne danne, og det i to store, langt fra hinanden liggende Hovedpartier, Norderøerne og Suderø, af nogensomhelst søkyndig Mand — og dette var jo *Zeno* i en høi Grad — skulde kunne opfattes og fremstilles som een eneste stor Ø, og det ovenikjøbet efterat han selv, som *Major* hævder, havde fra »*Suderø*« gjort en Expedition op til »*Sandø*« og »*Norderdal*« paa »*Strømø*«, det er en ligefrem Utænkelighed for Enhver, der kjender disse Øer og deres Afstand fra hinanden! Man maa derfor undre sig over, at en saadan Række af Mænd, som de, der i Virkeligheden have, om ikke hævdet, saa hyldet »Færøe-Hypothesen«, have kunnet udtale denne

»Utænkelighed«; den bliver jo ingenlunde mindre, fordi man inddysser sig selv ved saadanne Talemaader, at det maaskee er bleven til een Ø for at give bedre Plads til de mange Navne (»Frisland«-Kaartet har 40 Navne!), eller, som man ogsaa finder anført, fordi Sundene og Stræderne ere blevne utydelige paa det gamle Kaart (!)[18].

Lige over for denne Unaturlighed hjælper det aldeles ikke, at man følger *J. R. Forsters* Henpegning paa Jarlen *Zinclair* paa Ørkenøerne og dennes Frafald fra Norges Konge, der ogsaa var Herre over Færøerne, som en saadan Personlighed, der mulig kunde modsvare *Zenos* tappre Velynder, Fyrsten »*Zichmni*«. Thi om endog Navnenes Lydlighed og tildels Tidsomstændighederne nok kunde tillade en saadan Sammenstilling, saa mangler denne dog al Grundvold, naar Kaartet over »*Frisland*« saa bestemt modsætter sig at blive tydet som et Kaart over »Færøerne«. — Den samme Forudsætning om Identiteten af Færøerne og Kaartets »*Frisland*« fordres naturligvis ogsaa for den anden Hypothese om de i Begivenhederne fremtrædende Personligheder, den nemlig, at en vis »*Sigmund*« paa Suderøerne rimeligvis var ment med »*Zichmni*«, hvilket synes at have tiltalt Prof. *Bredsdorff* saa meget, at det formodenlig har bidraget Sit til, at han saa bestemt antòg »*Frislanda*« for at være Færøerne*). Naar nu ifølge Kaartet Skuepladsen for Beretningens Begivenheder ikke kan være Færøerne, og selve Begivenhederne ovenikjøbet af Fortolkerne kun ere blevne henlagte til Færøerne paa Grund af en urigtig Udlægning af Kaartets »Frisland«, bliver altsaa Formodningen om, at der — under denne ikke stikholdige Forudsætning — kunde være ment denne eller hin Person-

*) Pastor Schrøter paa Færøerne har vistnok først bragt Sigmund eller Simon paa Scenen som en rimelig Repræsentant for Reiseberetningens Zichmni[19].

lighed ved Beretningens »*Zichmni*«, uden nogensomhelst Betydning for os her.

Derfor skal det ogsaa her ikkun i Korthed og Forbigaaende berøres, at man i Reiseberetningens faa Ord om Strandingen og om Opholdet i »Frislanda« ikke faaer det ringeste Indtryk af, at *Zeno* er kommen til et saa karakteristisk Klippeland som Færøerne, og heller ikke af disses Beboeres sande Natur. Thi det Skudsmaal, at de vare usikkre eller uvante Søfolk, skal ligesaalidt vende Tanken hen paa Færingerne, som den Insinuation, at de Skibbrudne havde meget Ondt at frygte af dem. — Den besynderlige Forestilling, at den fra »*Frislanda*« drevne store Fiskehandel med Havnene i England, Irland o. s. v., netop kan passe særlig godt paa Færøerne, mangler al sikker historisk Grund.

Alle disse Urimeligheder, som vilde flyde af en Identificering af »*Frislanda*« med Færøerne, baade m. H. til Øernes og Befolkningens Natur, har Admiral *Irminger* selvfølgeligen tilfulde indseet og for den største Del imødegaaet, hvorfor han ogsaa modsætter sig enhver Tanke om, at der ved Kaartets »*Frisland*« kunde være ment Færøerne. Ikke alene heri har han, efter min Mening, Ret, men ogsaa deri, at »Frisland« efter Kaartet maa være Island.

I sin Opfattelse af »*Frisland*« som *Island* har Admiral *Irminger* nemlig hele den faste Grund under sig, som manglede Forgængerne m. H. til Færøerne. Kaartet giver ham ikke alene en stor sammenhængende Ø, men giver ham denne med et Omrids, der stærkt minder om Islands; der har to store Indbugtninger i den vestlige Side: *Colfo nordero* og *Sudéro colfo*, modsvarende Brede- og Faxebugten; der i sit nordvestlige Parti er stærkt udfliget, som Islands Nordvest-Halvø, eller Isefjords-Halvøen; der ved sin sydlige Rand har en lille Øgruppe, tilsvarende Vestmanøerne, og

paa Nordranden, i lidt større Afstand, en noget større Ø, Kaartets *Duilo* ɔ: *Duro*, i Beliggenheden modsvarende *Grimsø*; endelig udenfor Sydvestpynten et Par fjernere Smaaøer og Klipper, med Navnene *Ilofe* og *Lédéuo*, modsvarende i Beliggenhed: *Geirfugleskjærets* Ildø (*Eldey*) og dets Skjær. — Det maa indrømmes af Enhver, der er vel kjendt med Øen, ja selv af den, der kun af Kaart kjender den, at der er en saa paafaldende Lighed mellem Kaartet over »*Frisland*» og et Kaart af det nuværende Island, at man maa næsten undres over, at denne Lighed først nu i 1880 gjøres gjeldende af *Irminger*, efterat der i et Aarhundrede har været ført saa megen Kamp om Tydningen af *Zeni*'ernes Kaart. Det er sandt, at Øen er givet noget for kort i vest-østlig Retning, og navnlig ligger dette grundet i et mindre nøie Kjendskab til den østlige Side af Landet; alligevel er dens Form fuldt saa vel truffet som noget af Kaartbladets efter almindelig Mening godt gjengivne Lande, f. Ex. Danmark og dets Øer samt den sydlige Del af Norge[20].

Men foruden paa denne Overensstemmelse i de almindelige Omrids, hvori man maa være ganske enig med ham, henpeger Adm. *Irminger* paa en hel Række af Navne, som, mener han, paa forskjellig Maade ville svare til gængse islandske Stedbenævnelser. Saaledes tager han strax til Indtægt for *Island* flere af de nordiske Navne, som *Major* eller andre Forgængere havde troet at tyde hen paa *Færøerne*, navnlig:

Andefort som *Arnarfjord* (udt. Adnarfjord, paa N. V. Island);
Porlanda som *Portland*, paa Sydsiden af Island;
Spagia som *Skagen*, paa N. V. Island;
og forøger denne Række med
Aneses som *Arne*syssel, Sydsiden;
Ocibar som *Ørebakke*, Sydsiden, (Navnet er brugt før 1386);
Banar som *Bjarnarhøfn*, i Bredebugt;
Ranè som »*Randanes*«, paa N. Ø. Siden;

i hvilke to sidste altsaa den første Halvpart af Benævnelsen alene var gjengivet i Navnet.

Efter større eller mindre Lydlighed, men stadigen i Forbindelse med Beliggenheden, troede han dernæst, at

Bondendea kunde være ≠ *Budendalr*;
Rifu-Radea — — ≠ *Reidarfjord*;
Vadim — — ≠ *Vapnafjord*;
Lagostlos — — ≠ *Langenæs*.

Men som ret betegnende Omskrivninger eller Overførelser af det hele nordiske Navn til fremmede Sprog opfattede han derimod

Porti = *Stykkisholm*; dens ældre Benævnelse var nemlig *Havn*;
C.(apo) devia = *Snefjældsnæs*; den førte nemlig de Reisende langt afveien, mente han;
Sudero colfo = *Faxebugten*, den store sydlige Bugt;
Nordero colfo = *Breidebugten*, den nordlige.

Det skjønnes lettelig, at den Navnerække, i hvilken Admiral *Irminger* mener at erkjende mere eller mindre tydelig Island tilhørende Navne, er langt større, end den Mr. *Major* kunde opbyde for Færøerne; og selv det for Førstnævntes Bevisførelse meget svage Parti, nemlig de Benævnelser, som efter Ørenlyd ere paralleliserede med islandske, have dog en langt bedre Lydlighed med disse, end *Major's* tilsvarende Paralleler fra Færøerne. Men hvad der ved Siden af det større Antal afgiver en mægtigere Hovedstøtte for *Irminger*, er, at alle disse jevnførte Benævnelser virkeligen ikke blot ligge paa et Kaart, der ligner Island, men just paa de Steder af dette, hvor de dertil svarende islandske Navne findes paa det nuværende Islandskaart.

Paa hvilken Side det Naturlige i Opfattelsen og Betragtningen af *Zeni*'ernes »*Frisland*«-Kaart kommer til at ligge, om paa *Majors* eller paa *Irminger's*, derom burde der ganske vist ikke længere have været Spørgsmaal eller Tvivl!

Men *Irminger* har rigtignok ikke, som *Major*, kunnet fremdrage en *Zinclar* at henvise til, som til en mulig »*Zichmni*«. Heller ikke kan han med et »*Frislanda*« som Hovedstad paa sit Islands østlige Side af Landet, og med et »*Sanestol*« eller »*Bodendea*« ved Vestsidens store Bugter, udføre sine Bevægelser med Landfolkene i det korte Tidsrum, som Beretningen lader forudsætte, fra det ene af disse Steder til det andet, efterdi Island er saa uhyre stort. Man faaer unægtelig af Texten stærkere Indtryk af, at Talen er om Sviptoure og raske Streiftog, der udførtes paa faa Dage, end om længere Expeditioner, der fordrede Uger eller endnu længere Tid til Udførelsen, og stærkere Indtryk af en lettere Forbindelse mellem Bevægelserne paa Søen og paa Landjorden end den, man kan tænke sig paa Island. Og som et »*Frislanda*«, der skulde afgive et Udgangspunkt og Midtpunkt for ikke blot større Tog, men for lettere Sidebevægelser til Underkastelse af andre Øer, synes Island ved sin Beliggenhed ikke blot saare ubeqvemt, men ligefrem uantageligt.

Om man derfor end med *Irminger* maa samstemme i, at Island i 14de og 15de Aarhundrede desværre var, hvad sikkre historiske Kilder noksom bevidne, i høi Grad udsat for ødelæggende Indfald af fremmede Fribyttere og Sørøvere, og at der under disse Overfald forefaldt idelige Skjærmydsler og Plyndrings-Tog, der aldeles kunde svare til *Zeno's* Beskrivelser, og om det endog er fuldt overeensstemmende med historisk Sandhed, at Fiskerierne omkring Islands Kyster allerede i disse Aarhundreder vare store, og at der for disse Fiskeriers Skyld fandt ret levende Forbindelse Sted imellem England, Holland, Danmark og Island, saa vil det dog ligefuldt maatte indrømmes, at her er saa store Disharmonier tilstede mellem Alt, hvad der om »*Frislanda*«, Bevægelserne i »*Frislanda*« og fra »*Frislanda*« anføres i den korte Textbeskrivelse, at det bliver ligesaa umuligt at henføre Textens »*Frislanda*« til Island, som det syntes ikke blot muligt, men naturligt at finde Kaartets »*Frisland*« i denne Ø.

Her røbede altsaa *Irmingers* ellers heldige Opfattelse og Fremstilling sin Svaghed, den samme Svaghed, som ogsaa *Majors* og alle tidligere Commentatorers have, men som hos disse ikke er bleven saa iøinefaldende, fordi deres Bevisførelser ikke i Grundighed og Naturlighed kunne maale sig med *Irmingers*; derfor kan heller ikke det Løse og det Faste i dem komme til at træde saa tydelig ud fra hinanden. Ulemperne komme naturligvis derfra, at Kilderne ikke ere blevne sondrede efter deres dobbelte Art, og at, mod al sundere Kritik, Kaartet og Texten strax bleve benyttede ved Siden af hinanden, istedetfor først at holdes fuldstændig ude fra hinanden og siden at føres sammen igjen, efter den særskilte Granskning, dersom de virkelig maatte findes forenelige. Kaartet har, hvad jeg i de indledende Bemærkninger har fremdraget, nok været gammelt og mørsk, som Affatteren selv siger, og med sine ukjendte, fremmede Navne været vanskeligt nok at dechifrere; rimeligvis er heller ikke et eneste Navn bleven gjengivet uden en lille Forvanskning i dette eller hint Bogstav. Men Alt dette er for Intet at regne imod den Sum af Urigtigheder, der kan være og upaatvivlelig ogsaa er kommen ind i Texten, som jo oftere maatte opstaae af usammenhængende Stykker, og som vi, efter Affatterens Udtalelser[21] om visse af Delene, maa befrygte ogsaa at være bleven rettet i Udtrykkene, og maaskee ikke blot i de enkelte formentlig forældede, men tillige i saadanne, der efter Affatterens Kundskab og Formening vare mindre forstaaelige. I Tilfælde af Uovereensstemmelse mellem Kaart og Text gave vi derfor (S. 65) Tydningen af Kaartbladets enkelte Dele, efter disses egne Data, stor Forrang for den alene af Texten vundne. Jeg siger udtrykkelig «Kaartbladets Dele«, fordi ogsaa Kaartbladet viser sig saa bestemt bestaaende af sammenbragte mindre Kaart, at der herom ikke kan være den ringeste Tvivl. Dette røber sig som ovenfor allerede antydet f. Ex. i Landenes og Øernes ulige Udstyr med Navne, og

i den Maade, Navnene ere gjengivne paa m. H. til Sproget, om paa Latin eller i et levende Sprog, til Forkortelserne o. s. v.

Efter det her fremsatte kan følgelig en kritisk Behandling af Spørgsmaalet, som det nu alene foreligger os: »Hvad er Zeniernes »Frislanda«?« kun blive denne, at Kaartets »*Frisland*« maa erkjendes af dettes egne Data, og at der til dette Øiemed blandt disse strængt maa sondres mellem de Navne, Kaartet muligen maatte have tilfælleds med Texten, og dem, det alene har, uden at de findes i Texten. Efter de sidste for sig maa Dommen først fældes.

Til dette Øiemed behandle vi altsaa Øen »*Frisland*« paa det *Zeni*'ske Kaartblad, som Fablens Allike med de laante Paafuglefjær, der jo alle maatte afgives, førend Fuglens Art ret kunde erkjendes. Paa »Frisland«-Kaartet finde vi ikke færre end 40 Navne; 10 af disse røbe allerede ved deres Lyd og den noget fuldstændigere Maade, hvorpaa de ere gjengivne, en vis ydre Ulighed med de øvrige, og de findes netop alle 10 optagne i Texten eller Reiseberetningen; men, vel at mærke, de ere ogsaa de eneste, der findes i denne. De 30 andre altsaa ere aldeles uomtalte i Texten.

Hine ti Navne ere:

1. »Frisland», midt over Øen = hele Øens Navn.
2. »Frislād« (ɔ: Frisland), paa Øens Østside = Textens Navn paa Øens saakaldte Hovedstad.
3. »Porlanda«, de to Smaa-Øer, der efter Texten tilhørte den mægtige og krigerske Høvding *Zichmni*, beliggende ved den sydlige (?) Side af »Frislanda« (og, hvis denne maatte være Island, ret vel modsvarende Beliggenheden af Islændernes »*Dyrholar*« eller de Søfarendes »*Portland*« paa Islands Sydkyst).
4. »Sorand«, det af samme Høvding beherskede større Territorium paa det fastere Land, eller inde i Landet, og op imod »*Scotia*«, som det hedder i Texten.

5. »Sanestol«, med den lille Havn eller Baadleie i den sydlige Bugt, i hvilken Baadene med den saltede Fisk opsnappedes og gjordes tilbytte.
6. »Bondendèa«, ved den nordligere Bugt, hvor *Zeno* og *Zichmni* med deres Hærfolk samledes efter Krigsoperationerne.
7. »Ilofe« og } Navnene paa de to Øer ved Indgangen
8. »Lédévo«, } til den sydlige Bugt, hvilke *Zeno* besøgte, da han bøiede ind i denne Bugt, (og som paa et Islandskaart kunde ved Beliggenheden minde om »*Eldey*« og »*Geirfugleskjær*«). Endeligen
9. »Colfo nordero« og } selve de to store Bugter paa
10. »Sudèro Colfo«, } »Frisland«-Øens Vestside, (der, hvis Kaartet blev befundet at fremstille Island, fuldt og vel i Beliggenhed og Form kunde svare til »*Bredebugt*« og »*Faxebugt*«, og som ogsaa af Irminger tydedes saaledes).

Ved at fjerne disse ti Navne, fjerne vi unægteligen nogle af de mest karakteristiske af de Stednavne, paa hvilke Admiral *Irminger* støttede sin Anskuelse om »*Frisland*« som fremstillende Island, nemlig baade Navnene paa de store Bugter paa Vestsiden og det meget betegnende »*Porlanda*« ved Sydkysten, samt det med det islandske »*Budendal*« nogenlunde lydlignende »*Bondendéa*«. Men skal en kritisk Undersøgelse virkelig finde Sted, fordrer den kategorisk denne Fjernelse — idetmindste foreløbigen. Skulde det nemlig senere vise sig, at vi havde været »Allıken« for nærgaaende — for at blive i den eengang brugte Lignelse — og altsaa havde berøvet denne nogle Fjær, der virkelig tilkom den som dens egne, maatte vi naturligvis give den dem tilbage og da igjen indstille paa Kaartet de Navne, der med mindre Ret eller helt med Urette maatte være tagne bort som mistænkelige.

Fjernes nu disse ti, i de ovennævnte Forhold staaende Navne, have vi paa Kaartet over »*Frisland*« endnu tredive tilbage, altsaa de tre Fjerdedele!

Disse 30, som Texten slet ikke har noget med at gjøre, vise nu paa en aldeles ubestridelig Maade hen paa Island. Selv om Kaartet, som Texten udtrykker sig, var gammelt og mørsk eller halvraaddent og altsaa ikke overalt kan antages at have enten vist sine Bogstaver fuldstændig eller at have tilladt en aldeles tro Gjengivelse af de vistnok ogsaa for Italienerne kun lidet eller slet ikke forstaaelige Navne, røbe disse Navne, om end paa forskjellig Maade, dog aldeles umiskjendeligen Datidens gængse Benævnelser for bekjendte islandske Egne og Steder, og de findes stillede ved eller paa de Dele af Øen, hvor de tilsvarende islandske virkeligen forekomme(!). Men dette kan ikke tilfulde blive indlysende uden ved at benytte enten det oprindelige *Zeni*ske Kaart i Udgaven fra 1558[22] eller et photografisk Aftryk deraf som det, Hr. *Major* har givet os, og Vigtigheden af, at et saadant nu er Læseren let tilgængeligt, vil tilstrækkeligen fremgaae af den Fremstilling, som her følger. Under Læsningen af denne bedes man at sammenligne vort Kaart-Blad B, paa hvilket et »*Island*« med nuværende Stedbenævnelser vil til umiddelbar Sammenligning findes stillet sammen med en photografisk Gjengivelse af det *Zeni*ske »*Frisland*« med dettes Benævnelser. — [Med Hensyn til de anførte islandske Stednavnes Ælde, og altsaa m. H. til Spørgsmaalet om, hvorvidt disse allerede vare i Brug omtrent ved 1400, paa den Tid, *Zeni*'erne foretoge deres Reiser, henvises man endvidere til et i denne Henseende meget interessant Aktstykke, som Dr. *Kr. Kaalund* netop i disse Dage, da disse Bladsider ere under Correctur, har offenliggjort i Slutningsheftet af sin store og vigtige topografisk-historiske Beskrivelse over Island, nemlig Fortegnelsen over Islands Fjorde ved Aaret c. 1300 (II B. 2 H. S. 365—72).]

Disse »*Frisland*«-Kaartets Benævnelser lade nemlig enten det hele oprindelige islandske Navn skinne igjennem den italiensk-forvanskede Dragt, saaledes som de allerede af Admiral »*Irminger*« anførte Navne:

»*Andefort*« = »*Arnarfjord*« paa Øens N. V. Spids,

»*Aneses*« = *Arnes*syssel paa Øens Sydkyst,

maaskee ogsaa nok:

»*Ocibar*« = »*Ørebakke*« imod Syd,

»*Spagia*« = »*Skagen*« imod N. V. Spidsen, og

»*Rané*« = »*Raudanes*« paa N. Ø. Spidsen (??).

Eller de lade kun den ene Halvdel af det nordiske Navn skimte igjennem paa denne Maade, medens den anden Halvdel, Begyndelsen eller Enden, er overdækket med et italiensk Ord, der ordret gjengiver Betydningen af det nordiske.

»*C.(olfo)vidil.*« = »*Veidileysa*«-Bugten imod Nordvest af Isefjords-Halvøen, en ældgammel Fiskeri- og Handelsplads.

»*C.(olfo)bouf*«. = »*Bolúngar*«-Vigen i Isefjords-Mundingen, en af de tidligst besøgte Fiskerie-Pladser. Ved at sammenlignes med Stedbetegnelser paa ældre, hollandske Søkaart fra en noget senere Tid, paa hvilke »*Bolungarvigen*« er en af de fasteste Stedbenævnelser paa de Tiders Island, røbe Skrifttrækkene aldeles tydeligen, at den for et *t* altfor lange Tværstreg over det sidste Bogstav er her simpelthen den sædvanlige Streg oven over Linien, der antyder det udeladte *n*, og at der paa *Zenos* Kaart har staaet *C. bolūg.* At et *l* i Utydeligheden læses som *i*, eller opløses i dette Bogstavs to Dele, er et for gængs Fænomen til at behøve nærmere Omtale.

»*Banar Porti*«, eller »*Porti Banar*« } = *Bjarnarhöfn* = Stykkisholmr paa Bredebugtens sydlige Side; Handelspladsens nærmeste Kirkestad hedder endnu, den Dag idag: *Bjarnarhöfn*; samt

»*Dolfin Forali*« / læs: »*Dolfin-Fordi*« } = »*Hvalvatnsfjördr*«, indtagende en tilsvarende Plads paa Islands Nordside, og næsten lige S. for Grimsey. At Bogstavet d paa det gamle Kaart er bleven læst eller skaaret som a l, saa at dets lodrette Stav er taget for et selvstændigt l, er let forstaaeligt; altsaa »*Fordi*« = *Fjord*. I det første Ord ere de tre efter D følgende Bogstaver paa Original-Kaartet, endnu tydeligere end paa *Majors* photog. K., olf: altsaa »Dolfin«, og dette er netop den venetianske Dialect for »*Delfin*«, *Tandhval*. — Den italienske Gjengivelse betegner altsaa, at det just er Tandhvaler, og ikke Bardehvaler, der have givet Fjorden Navn, hvilket er meget rimeligt [22].

Eller endeligen — og dette har hidtil aldeles undgaaet Opmærksomheden — de vise sig helt dækkede med italienske Ord eller ere helt oversatte i det Italienske, og de røbe da en i den Henseende saa nøiagtig Kundskab om Betydningen af de Ord, hvoraf de islandske Stedbenævnelser ere sammensatte, at det vækker en ikke ringe Overraskelse, naar man først bliver opmærksom derpaa, — hvilket ogsaa Læserne selv ville erkjende, efterhaanden som Benævnelserne føres frem for dem.

For nu først at holde os til saadanne Betegnelser, som maa antages at gjælde for hele Landstrøg paa Island eller Sysler, saaledes som hint allerede under den første Kategorie omtalte Ord »*Aneses*« for *Arnes*-Syssel paa Øens Sydland, saa møder der os utvivlsomt en anden Betegnelse af denne Art paa det, skraas overfor, paa Islands Nordkant liggende Landskab: »*Slétta*«. Paa dettes Plads falder nemlig strax i Øinene »*Frisland*«-Kaartets Udtryk:

»*Campa*« = »*Slétta*« = Skriftsprogets »*Campo*« ɔ: Slette og Mark, endog med de samme Bibetydninger, som det islandske »*Slétta*« har. Dette vilde allerede være et

noget besynderligt Træf, hvis det skulde skyldes et blot Tilfælde. Men endnu besynderligere vilde dog et blot Sammentræf blive, naar man tager det ovenstaaende: »*Rané*« med i Betragtningen som et Ord, der maaskee burde læses sammen med »*campo*«; thi uvilkaarligen mindes man jo da om, at den fuldstændigere Benævnelse for »Sletten« er »*Mélrakka-Slétta*« ɔ: *Hedehunds-* eller *Ræve-Sletten*, og at det maaskee er denne fuldstændigere, der her er bleven oversat.

»*Rané*« staaer der ganske vist med tydeligt Skrifttræk paa den photografiske Gjengivelse af Træsnit-Kaartet, som ledsager *Majors* Udgave, og saaledes staaer der ogsaa tydelig nok paa det Kaart, der findes i det fuldstændige Exemplar af Originaludgaven i det Kgl. Bibliothek [23], og derfor var jeg i Førstningen ogsaa noget tilbøielig til at gaae ind paa den før anførte Udlægning af Ordet, som Begyndelsen af »*Raudanes*« (ovenfor S. 91); men en anden Læsning af Tegnene frembyder sig ret naturligen. Naar man nemlig nøie betragter Contouren af Kaartet og da bemærker, at den mangler just paa dette Sted, saa at den lodrette Stav af det første Bogstav »R« maa erstatte den, da ligger det nær at formode, at dette R er opstaaet af et C, der sammen med Contourlinien er tydet som et R, og at der altsaa skal læses:

»*Cane*«, og »*Campo Cané*« eller »*Cané Campo*« bliver da ordret »*Rakke-Sletten*«. — At det maa have ligget meget nær at udrede Kaartets Linier og Træk saaledes, synes at bekræfte sig ved den Copie af et Originalkaart i et af Venedigs Bibliotheker, som dettes Bibliothekar, *Morelli*, i sin Tid lod udføre for *v. Eggers*, og som denne vor Landsmand, i Mangel paa Adgang til et med Kaartet forsynet Exemplar af Reiseberetningen, lod stikke i Kobber til sin i det Kgl. Landhusholdnings-

Selskabs Skrifter, IV, 1792, optagne Prisafhandling; thi der staaer »*Cane*«, og Contourlinien er hel udenfor »C'et«. *Morelli* siger selv [24], at hans Copie var udført meget omhyggelig. Det var i Kraft af denne tydelige Læsning af Ordet som »*Cane*«, at *v. Eggers* og *Bredsdorff*, der jo som næsten alle i vort Aarhundrede troede i »*Frislanda*« at have Færøerne for sig, mente at Navnet maaskee da kunde betegne disses »*Qvannesund*« [25].

En tredie Betegnelse af samme Art vil det med Islandskaartet fortroligere Øie og Sind strax formode at see i det tydelige

»*Aqua*« = *Vatn*, der staaer midt i den første store Bugt, som paa »*Frisland*«-Kaartet følger paa den nordvestlige Halvøe, og som altsaa vilde svare til »Huna*vatns*«-Fjorden, omgiven af det saakaldte »Huna*vatns*«-Syssel, men som i tidligere Aarhundreder mere almindelig benævntes »*Vatns*«fjord og *Vatns*-S. De mere sammensatte Benævnelser, der som bekjendt ikke hidrøre fra det islandske »Hundr«, en Hund, men fra »Hun«, en ung »Hvitabjørn« — saaledes kalde Islænderne det Dyr, som vi kalde »Isbjørn« —, lede let Tanken i den Retning, at et af Kaartets nærstaaende Ord, navnlig det med selve »*Aqua*« i Flugt staaende Ord »*Alanco*« maaskee bør læses sammen med dette, for at faae den tilsigtede Benævnelse fuldstændigere frem:

»*Alanco*« har imidlertid i det italienske Sprog neppe noget nærmere staaende Ord end »*Alano*«, der i alt Fald betegner en »Hund«, og ovenikjøbet en meget stor Hund, en af de store Former, f. Ex. den store Jagt-Hund, Ulve- eller Bjørne-Hund. Da dens italienske Navn hidrører fra det i Middelalderens Latin brugte Navn for den: *Canis alanus*, der skal have været afledet fra dens antagne Hjem *Albania*, kunde et deraf dannet Adjektiv: *albanicus* endog lettere have efterladt sig

Navneformen *alanco* end det nu kjendte »*alano*«. Derved vilde vi dog kun være komne til et »Hundevatn« og ikke til et »Hunevatn« — om vi ogsaa tænkte os begge Ord som sammenhørende. Det vil imidlertid, som vi gaae fremad i disse Forskninger, blive tydeligt, til ikke ringe Forundring for os, at der af disse hidtil uforstaaede Stednavne dukker mangt et Vidnesbyrd op om et meget sikkert Kjendskab til deres Betydning i det islandske Sprog, og derfor tør vi ikke slaae os til Ro med den iøvrigt ikke usandsynlige Tanke, at her maaskee kunde være indtraadt en Misforstaaelse af de to Ord: »Hund« og »Hun«. — En anden Udlægning ligger heldigvis ogsaa saa nær, at den, understøttet ved Paralleler, der senere ville forekomme, endog nærmer sig stærkt til Vished. De to første Bogstaver i »*Alanco*« have paa det mørske Kaart været noget ufuldstændige og have skullet læses ikke Al, men Bi, idet Bogstavet B havde tabt noget af sin Grundlinie og var derved bleven ligt et A, og, omvendt, Prikken over i er bleven antaget at være den øverste, løsnede Del af et l (cfr. ovenfor ved Bolungarvig). Det skjønnes let, at de to Ord »*Aqua*« og »*Bianco*« da ville dække *Hvitabjørns-Vandet* = »*Hunavatn*«.

Om ogsaa endnu et fjerde Navn — »*Vena*«, der staaer paa »*Frisland*«-Kaartets sydvestlige Halvøe — maaskee turde tolkes som Dække over det islandske Navn paa et helt Distrikt eller Syssel, maa Tiden vise. Efter Stedet, hvorpaa Ordet staaer, var jeg tilbøielig til at formode en billedlig eller poetisk Betegnelse (*vena* = Metalaare, men metaforisk ogsaa brugt som Rigdom og Overflødighed) for det ogsaa i Islandsken billedligt — »Gylden-Bryst« — betegnede »*Gullbringa*«-Syssel«, og i mit første Foredrag i Selskabet henstillede jeg ganske løselig denne Formodning. — Men siden den Tid er det blevet mig klart, at om endogsaa nok den

poetiske Benævnelse »*Gullbringa*« paa en blomsterklædt Skrænt eller Bakkeryg paa Sysselets Sydost-Grændse maatte gaae tilbage til 14de Aarhundrede, saa er dog, efter alt hvad man veed (cfr. *Kaalund* l. c. I. S. 72.), Navnet »*Guld-bringe*«-Syssel af en meget yngre Oprindelse, selv om det ikke maatte have sit Udspring fra de Danske paa Øen, hvad ogsaa har været formodet.

Tanken maa derfor ved Ordet »*Vena*« hellere vende sig fra en hel Egn til et enkelt Punkt i denne, til »Hverin *Eina*«, ital. »*Una*«[26].

Fra disse Benævnelser paa mere omfattende Egne eller Dele af Landet vende vi os nu til en hel Række af Oversættelser, der med italienske Udtryk dække de islandske Navne paa velbekjendte enkelte Punkter eller Steder. Vi have saaledes det paa Næsset eller Halvøen mellem »*Frisland*«s to store Bugter (*colfo nordero* og *sudèro colfo*) staaende Navn:

»*C.(abo)dèvia*« ɔ: *C(abo)nèvio* } = *Snæfellsnes* = »*Snefjældsnæsset*«. I den Betydning tog ogsaa *Irminger* Ordene, skjøndt han ikke gjenkjendte det islandske Navn i dem, fordi han læste det sidste Ord mindre rigtigen. Han mener, at Næsset var betegnet *C. devia*, eftersom det ved Form og Beliggenhed førte de Søfarende saa langt ud af Veien; men her leder saavel Originalkaartet som *Majors* photografiske Kaart til fuld Klarhed om, at Adjektivet har været »*nèvio*«, og at det skal læses *nevio*. Der er nemlig intet d; men en Accent, der har hørt til den følgende Vocal é, gaaer ned imod et lavt, ikke over Linien gaaende Bogstav og giver dette Udseende af et d. Dette lavere Bogstav har Kaart-Copisten læst som et a — thi der synes at staae *aevia* eller *aeria* — istedetfor et n, men hvor eensartede disse to Bogstaver kunne see ud, eller hvor vanskeligt og næsten vilkaarligt

det er i mange Tilfælde at skjælne v fra r, det vil man let overbevise sig om, naar man lader Øiet gaae fra det ene til det andet af »*Frisland*«-Kaartets forskjellige Navne. Det behøver endog kun at hæfte sig paa det noget ovenfor staaende Navn: »*cavaria*«, som vi nu skulle gaae over til.

»*Cabaria.*« = *cavaria* tyder jeg = »*Látrabjarg*« = »*Fuglebjærg*«. Her er et meget besynderligt Sammentræf, saa at man ikke ret kan vide, om det snarere er det første eller det sidste Navn, der er bleven gjengivet med »*Cabaria*«. Dette synes nemlig lige fortræffeligt at passe paa begge Navne, og begge benyttedes ifølge *Eg. Olafsen* I, S. 378 om de samme Strækninger af Fjeldkysten paa Isefjords-Halvøen, det første særlig af Islænderne selv, det andet fornemmelig af de Søfarende, der fra andre Egne kom til Landet, eller ind under Landet [27].

Det første har sin Oprindelse af de bekjendte »*Látrar*«: dels naturlige Huler i eller mellem Klipperne paa den steile Kyst, i hvilke Sælerne søge Skjul og Hvile samt Leje for deres spæde Unger; dels kunstige, af Islænderne opførte Stenkamre, for ved disse Bekvemmeligheder at lokke Sælen til at tage Bo indenfor bestemte Strækninger af Kysten. Baade de naturlige og kunstige ere paa Island, ligesom i Norge, ved særegne Bestemmelser fra den ældste Tid tagne under Lovbeskyttelse som private Indtægtskilder af ikke ringe Betydning [28].

Det andet har Hensyn til den endnu vigtigere Fuglefangst, der drives paa bestemte Fjeldsider efter en utrolig Maalestok, idet disse til visse Tider afgive Fugleæg, til andre Fugleunger og gamle Fugle.

Det italienske Verbum »*cavare*«, og i middelalderisk Form »*cabar*«, der anvendes om saa mange Erhvervsmaader, anvendes ogsaa særligt baade paa at trække vilde Dyr og Dyreunger ud af deres Bo og Huler, og

paa at tømme Fuglereder og svarer altsaa fortræffeligt til Virksomhederne baade paa et »*Látrabjerg*« og et »*Fuglefjeld*«[29].

»*Spagia*« = »*Sugandafjördr*«.

I dette, ligeledes ved N-V-Fjordene staaende Ord, har Adm. *Irminger*, som ovenfor anført, snarest villet see en Forvanskning af det islandske »*Skagi*«, den ene Huk af Isefjorden, ligesom det i Tydningen af »Frisland«-Kaartet som Færøerne antoges at kunne være en Forvanskning af »*Stapi*«. Under visse Forudsætninger vilde ingen af disse Tolkninger mangle Sandsynlighed. Men da *Sugandafjorden* hører til de tidligst befarede Fjorde, ligesom *Bolungarvik*, er det rimeligt, at det er den, der er skjult i eller under Ordet »*Spagia*«. Fjorden har nemlig sit Navn af den aldeles eiendommelige, susende eller brummende Lyd, som stedse høres i denne smalle Fjord med lodrette Vægge og med stærkt Bølgebrud imod disse, og det italienske »*sbagiare*«[30] betyder Brusen, Knurren eller dæmpet Gjøen. I Lighed med de tidligere anførte Benævnelser vilde da *Spagia* være at betragte som en Oversættelse; men det kan ikke nægtes, at Bogstaverne p og v eller u ere i »*Frisland*«-Kaartet saa lidet afvigende i deres Grundtræk, at ogsaa den Mulighed ligger nær, at Ordet var forvansket fra »*Suagia*«, og at denne Form var en Lydligheds-Benævnelse for »*Sugandi*«.

Men for end mere at vise, hvorledes Beliggenheden af disse fremmede og hidtil ikke forstaaede Stednavne paa »*Frisland*«-Kaartet netop svarer til Beliggenheden af de Steder, som de i deres italienske Klædning menes at betegne paa selve Island, ville vi fra Nordvestkysten flytte skraaes over Øen ned til dens Sydostkyst. Imod det sydlige og østlige Hjørne af Landet møde vi da

»*Stremé*« = »*Horn*« = »*Østrehorn*«, lige ud for en Landspids, og i Nærheden af denne en Ø uden Navn. Denne Ø kan ikke godt være nogen anden end *Papey*, og Pynten, der under alle Omstændigheder maa være et af de saakaldte Horn, kan da kun være »*Østrehorn*«. Men »*Stremé*« eller »*Stremo*«, begge i Brug som forkortede Former af »*Estremitá*«, betyder just det Yderste af en Ting, Spidsen eller Pynten af den. —

Herfra gaaer jeg — idet jeg idetmindste midlertidigen overspringer det i Nærheden staaende Ord »*Spirige*« — lige til det modsatte Hjørne af Øen, og da møde vi:

»*C.(abo)cunala*« = »*Keilir*« = »*Keglen*«, det kegleformige, 1350 Fod høje Fjeld, der ligger paa Reykjanes-Halvøen netop i den Linie, *Cunala*-Navnet indtager, og som ved Beseilingen af Sydlandet er et lige saa vigtigt Sømærke, som det paa alle Landtoningerne af den sydvestlige Kyst er et let erkjendeligt Fjeld *). Ligesom det islandske »*Keilir*« egentlig betegner en Kile, men ogsaa bruges som Navn paa det Kegleformede, saaledes er »*Cuneale*« paa Italiensk egentlig »kileformig«, men betyder ogsaa »kegleformig«. Den forkortede Form »*Cunala*« er snarere den venetianske Dialekt [31] end Forvanskning ved et glemt »e«. —

Vi ville nu til Slutningen skjænke vor Opmærksomhed til de to Øpartier, den sydlige og den nordlige, der hidtil have været betegnede som *Monaco* og *Duilo*, i hvilke Admiral *Irminger* har villet see *Vestmanna-Øerne* og *Grimsey*, ifølge deres Beliggenhed til Hovedøen »*Frisland*«. — Men de to hidtil ikke forstaaede italienske Benævnelser sætte ogsaa dette udenfor enhversomhelst Tvivl. Thi

*) Her fremvistes under Foredraget flere Landtoninger af Islands Kyst med dette karakteristiske Fjeld.

»*Monaco*« = *Einbui* = *Eneboeren*, den sydvestligste af Øerne. At »*Monaco*« var bleven en Betegnelse for Vestmanna-Øerne, formodede jeg en Tidlang kunde have sin Grund i en ufuldstændig Forstaaelse af og Henspillen paa den historiske Kjendsgjerning, at »Vestmændene« vare tidligere kristnede og paa en Maade Indførere af den katholske Religion i Island. Men efterat der forelaae saa mange Exempler paa, hvor nøiagtig Kundskaben til de Forhold, der laae skjulte i og under de islandske Navne, havde været, maatte ogsaa her Tanken anstrænge sig for at naae fra den løsere Bund over paa en fastere, og denne naaedes virkelig. Medens Vestmanna-Øerne ere en hel Gruppe af flere større og mindre Øer med tilhørende Skjær, staaer her Ordet »*Monaco*« ikke alene i Enkelttallet, men er tillige fjernet fra de noget større Hovedøer ned imod de sydligste Klippe-Øer, som om det maatte tilhøre een af disse. Den næstsydligste eller sydvestligste af disse er »*Sula*«- eller »*Sulna*«-Skjæret, der udmærker sig ved at have en høist eventyrlig Tempelform, staaende paa høie Klippepiller, idet Brænding og Strømning har udhulet Mellemrummene imellem disse, saa at Baade kunne roes ind og ud omkring dem. Denne Tempelø langt ude i det stormfulde Hav, befolkede Middelalderens Phantasie kun med een eneste, mægtig Aand, der hed »*Einbui*« eller *Eneboeren*, hvis Østenvind de Forbifarende havde stor Frygt for. Denne Eneboers Klippe er det altsaa, at *Zeni*-Kaartet har betegnet ved sit »*Monaco*« og betegnet lige nøiagtigen baade ved Navnet og Beliggenheden. Hvorfra Datidens Kortlægger havde slig nøiagtig Kundskab, veed vi nu ikke; men dengang hørte den vistnok til god og levende Kundskab. Af Nutidens Islændere turde neppe mange være i Besiddelse af den. Desto mere er det min Pligt at nævne den gode Kilde, hvoraf jeg tilsidst har øst

de Oplysninger, der til Klaring af *Munken* ved Island, som Sidestykke til Færøernes »*Sumbo Munk*«, ere komne saa vel tilpas, nemlig Dr. *Kr. Kaalunds* nævnte Værk (I, S. 284)[32].

»*DUILO*« som det i Aarhundreder er bleven dechiffreret, men »*DURO*«, som det aldeles utvivlsomt har været skrevet,
= *Grimsey*, baade ifølge Beliggenheden og Navnet.

Beliggenheden er allerede betegnende. Saavel ifølge *Majors* photogr. K. som vort Originalkaart er det let at paavise, at de som IL læste Skrifttræk ere feilagtigen udtydede. Istedetfor den horizontale Grundlinie, som det læste Bogstav L burde have, viser der sig nemlig en skraat fremstikkende Linie, som det fremsparkende Been, Bogstavet R har overalt paa Kaartbladet, uden Undtagelse, og en Rest af det øvre Øie paa R viser sig at være Kilden til det noget skraa Skaft, man havde tillagt L'et, medens samme Bogstavs lodrette Rygstav er bleven frigjort og læst som I. Navnet, der er sat paa Øen, er følgelig saa tydelig, som det kan ønskes, nu at læse som »*DURO*«; men dette betyder, som bekjendt, paa Italiensk: barsk, haard og uforsagt og lign., og dette er jo den bogstavelige Betydning af det Mandsnavn: »*Grimr*«, hvorefter Øen har Navn. —

Vi behøve ikke at fortsætte videre med disse Sammenstillinger for at godtgjøre vore ovenfor fremsatte Yttringer om det *Zeni*ske »*Frisland*«-Kaart, men med det vundne Udbytte af de mange Stednavne for Øie og i Kraft netop af Udbyttet ville vi i Korthed samle Hovedtrækkene af et Billede, der begynder at oprulle sig for os, da dette allerede nu tillader os at see *Zeni*'erne og deres Reise i et helt andet Lys og med bestemtere Træk, end det har været vore Forgængere muligt.

Det *Zeni*ske Kaartblad frembyder os for det Første Billedet af sin »*Frisland*«-Ø med et Omrids, der i alle Hovedtræk slaaende minder om *Islands*, og med en Bræmme af Stednavne, der vise sig som italiserede nordiske Navne eller som helt ud italienske Navne, men i hvilke der da røber sig en saa mærkelig indre Overeensstemmelse i Betydning med de ældgamle og endnu gængse Stednavne langs Islands Kystramme, at Tanken om, at man i hvert af de talrige samstemmende Forhold kun havde et idelig tilbagevendende Sammentræf, maa afvises som saa unaturlig, at man ikke et Øieblik kan give den Rum. Selv om det skulde vise sig, at i min nylig givne Sammenstilling et eller andet Led skulde være mindre heldig grebet, hvilket ikke vil være til at undre sig over, hvor en ny Bane brødes og denne kun kunde brydes ved jevnlig Hjælp af en dobbelt Conjektural-Kritik baade af det enkelte Skrifttegns Udtydning og af det hele Ords eller de sammenhørende Ords Mening, saa vil der dog blive tilbage et baade omfangsrigt og stærkt Grundlag for den Sætning: At det *Zeni*ske Kaartblads »*Frisland*« i sit hele Omrids og i Navnene saa umiskjendelig fremstiller vort Island, at kun dette store Øland kan være meent dermed, og intetsomhelst Andet.

Dog maa det strax tilføies som det næste Træk i »*Frisland*«-Billedet, at dette rigtignok kun fremstiller »*Island*« fra Søen af, og at intetsomhelst Punkt i det Indre — det maa være saa navnkundigt i hvilkensomhelst Retning, det være vil — findes antydet derpaa (ikke Hekla, eller nogen anden Vulkan; ikke Geiser, eller andre sprudlende Kilder; ikke de store Oplysningens Centra: Bispestolene paa Skalholt eller Holum med deres Skoler; ikke Reikiavik o. s. fr.). Altsaa gjengiver »*Frisland*«-Kaartet paa det *Zeniske* Kaartblad det nu kjendte Island

kun i et Kystkaart, et Beseilingskaart, optaget med Kompasset alene.

Men som saadant fremtræder det for det Tredie i Form og Omrids saa omstændeligt og udførligt, eller som man med et ældre kartografisk-teknisk Udtryk vist vilde kalde det: saa artikuleret, at vor Kaartliteratur ikke i to Hundrede Aar efter *Zeno*'s Tid kan fremvise et mere karakteristisk Kaart over Øen, og vel knap nok et saa karakteristisk. Sammenholdes det med de Partier paa det *Zeni*ske Kaartblad, i hvilke næsten alle de tidligere Forfattere have erkjendt — selv om man bedømmer dem for en saa seen Tid, som *Zeni*reisernes Publikationstid, 1558 — meget heldige og naturtro Gjengivelser, nemlig Bladets Kaart over Danmark og det sydlige Norge, vil man ikke blot finde »*Frisland*«-Kaartet som et *Island*-Kaart, staaende ved Siden af disse, men vist nok over dem.

Erkjende vi altsaa i »*Frisland*«-Kaartet Billedet af en 1800—1900 Qvadratmile stor Øe, have vi øiensynlig her for os en Kyststrækning af mange hundrede Mile; men en saadan Kyststrækning kan, ikke engang i dens største Træk, endnu mindre med de Træk, vort »*Frisland*«-Kaart virkeligen frembyder, være erkjendt og optaget ved en enkelt eller enkelte Somres Besøg paa Island. Den maa meget mere antages at støtte sig til jevnlige og til mange Kanter af Landet gaaende Besøg. Jeg idetmindste kan ikke godt tænke mig Kaartet fremkommet uden af et større Antal Havnekaart eller Portulaner, der ere blevne samlede og sammenarbeidede. Slige Beseilingskaart over enkelte Strækninger af Kysterne besade upaatvivlelig saa godt som alle de Nationer, der i 14de og 15de Aarhundrede toge virksom Del i de store Fiske- og Handelsforetagender i dette høinordiske Farvand, f. Ex.: Hollænderne, Englænderne, Baskerne, og sikkert nok have disse søgt, Reise efter Reise,

at forbedre eller berigtige deres Kystomrids for de enkelte Havne eller Strækninger, som deres Skibe opsøgte. Slige spredte Kaartpartier kunne derimod godt være blevne samlede af en enkelt Mand, og historisk vide vi, at Middelhavets Piloter og Søkyndige meget tidligen have vist deres Dygtighed i en saadan Sammenarbeiden. Jeg skulde ikke undre mig, om saa godt som Enhver, der har gjort sig nogenlunde fortrolig med det 14de og 15de Aarhundredes Kaartlægning og Kaarttegning, her vilde paapege et fjerde Særtræk og uvilkaarligen vilde erkjende det velartikulerede »*Frisland*«-Kaart som et »Island«, udført ved en Middelhavsmand. Iblandt de Steder ved Middelhavet, hvor Kaartlæggere og Kaarttegnere, paa et Grundlag af flere eller færre mathematiske og astronomiske Kundskaber eller indlærte Sætninger, havde uddannet sig i den geografiske Fremstillingskunst, og hvor der undertiden i hele Familier, man kunde næsten sige i et Slags Etablissementer og paa Bestilling udarbeidedes Kaart for de Lande, der toge virksom Del i Søfart, nævnes fremfor alle Venedig, Florents, Genua, Malorca, Valencia o. a. Det kan derfor ikke overraske os, at en Prøve fra Aaret omtrent 1400 paa en Kaartlægning af et saa fjernt liggende Land ledsager netop en Reise, der angives udført af en af Venedigs Sønner og ovenikjøbet af en Mand, hvem der tillægges en usædvanlig Søkyndighed.

Men hvorfra end »*Frisland*«-Kaartets Omrids og Linier oprindeligen maatte stamme — for mig er det den naturligste Tanke, at de skrive sig fra forskjellige Søfarende, Handelsmænd og Fiskeridrivende -- og hvor end disse Kaartets Elementer, som jeg følgelig tænker mig nærmest som et Slags Portulaner eller Beseilingskaart, ere blevne sammenarbeidede, saa lader Kaartets eiendommelige Udstyr med Stednavne os ikke den ringeste Tvivl om et særdeles vigtigt femte Træk hos det, eller i dets

Historie. Dette Udstyr kan nemlig ikke tænkes tilveiebragt uden ved en mærkværdig Samvirken imellem Nordboere og Sydboere og rimeligvis imellem selve Islændere og Italienere, og maaskee vil det ikke være nok her at tale om Italienere i Almindelighed, men om Nord-Italienere og specielt Venetianere. Uden en saadan indbyrdes Samvirken vilde det nøie Kjendskab til den oprindelige Betydning af de i de islandske Stednavne indtrædende Ord og den paafaldende tro italienske Gjengivelse af dem, være aldeles uforklarlig.

Indrømmes dette — og vanskelig vil man kunne undslaae sig herfor — saa fortsætter Tanken sig naturligst i den Retning, at det væsentlige Mellemled, der ved Kaartets endelige Udarbeidelse, specielt dets Udstyr med Stednavnene, repræsenterede Italienerne, netop har været den Mand, hvis Reiseberetninger Kaartet ledsager, og indtil videre, ɔ: usque ad meliorem informationem, kunde vi vel altsaa kalde Kaartlæggeren *Nicolò Zeno senior*. Med Føie kan man i alt Fald sige, at Stednavnene paa Kaartet ligesom give en praktisk Stadfæstelse af det Udsagn, der ifølge Originalens Ord ovenfor (S. 76) blev givet om den ældre *Nicolò Zeno*, at et af Formaalene for hans Bortreise var at lære fremmede Nationers Sæder og Sprog at kjende.

Det bliver en Selvfølge, at den Mand, der har vist saa megen Interesse for og Kjendskab til *Islands* geografiske Forhold, som de, der have faaet sit Udtryk i »*Frisland*«-Kaartet, ogsaa i mange andre Retninger maa have erhvervet sig Kundskab om dette Land og dets Beboere. De saa ynkelig forkomne eller mishandlede Breve synes rigtignok ikke direkte at omtale Island; men saa meget er tydeligt nok, at naar vi — uden at Island

nævnes ved Navn — høre de hist og her i Reiseberetningernes Text indvævede Brokker eller Reminiscentser af Brevene fortælle om varme og koghede Kilder i de koldeste Lande, om disses Betydning for de Nærboende, om ildsprudende Bjerge og andre Phænomener, vi just kjende fra Island, da har Kundskaben om alle slige Forhold været let nok at indhente paa de samme Steder, hvorfra det saa nøie Kjendskab til Islands Omrids og til Benævnelserne paa dets Halvøer, Fjorde og Bugter, paa dets Fiskepladser og dets Sømærker o. s. v. erhvervedes.

Heri skal der dog ikke endnu ligge en bestemt Paastand om, at vedkommende Kaartlægger eller Beskriver nødvendigvis maatte personligen have besøgt Island, eller fra selve Øen direkte have indhentet sine for Dagen lagte Kundskaber om den. Det var jo slet ikke saa utænkeligt, at Andre, der selv havde besøgt Øen eller havde Hjem der, kunde have meddelt ham Oylysningerne, maaskee endog gjennem Anden- eller Trediemand, som da selvstændigen kunde have sammenarbeidet dem. Men denne hele Antagelse forekommer mig dog — og især efter hvad der i et senere Afsnit bliver oplyst — aldeles ikke naturlig eller sandsynlig. Her skal jeg imidlertid indskrænke mig til at imødegaae en Tankegang, der ingenlunde kan siges at staae i en fjern Forbindelse med denne Antagelse. Det har været formodet, at det paa det *Zeni*ske Kaartblad (see Kaartet A) fremstillede »*Engroueland*«, der saa almindelig erklæres for et godt Kaart af *Grønland*, sandsynligvis beroede paa Omrids og Kaart erhvervede fra Islænderne, og i Samklang dermed kunde det altsaa ogsaa let formodes, at de Havnekaart og Kystomrids, hvorpaa »*Frisland*«-Kaartet antages at grunde sig, nærmest kunde hidrøre fra selve Islænderne. Begge Anskuelserne hyldes i Virkeligheden af Admir. *Ir-*

minger ligesom tidligere af *Lelewel*[33]. Dette hviler dog, mener jeg, paa en meget feilagtig Tankegang; thi det er et mærkværdigt Træk i Nordboernes Historie, at hvor kløgtige de end have været i at give kortfattede »Sailing-Directions« endog over de længste Søveie, og saa erfarne de have vist sig i at forstaae og følge saadanne kortfattede Veivisninger, saa blottede synes de alle at have været baade for Evne til og Sands for Kaarttegning af de Lande og Øer, de opdagede eller jevnligen beseilede!

Samle vi nu alle de foranstaaende Træk og Momenter under Eet, skulde jeg da vel have sagt for meget, naar jeg ovenfor S. 101 antydede, at allerede nu begynder *Zeni*'ernes Sag at faae et nyt Udseende? Mig forekommer det nemlig, at baade selve de Reisende og idetmindste et enkelt af de paa Kaartbladet tegnede Lande ere traadte ud af den Usikkerhed og Ubestemthed, der omgav dem, og ligesom blevne ret haandgribelige. Man erindre blot, at selv endnu i det sidste Decenniums tre Afhandlinger hævdedes f. Ex. saadanne Paastande, som at Kaartbladets »*Frisland*« ikke fremstillede en enkelt Ø, men en større Øgruppe, ligegyldigt om man saa gav denne Øgruppe Navn af Færøerne eller, som for et Aarhundrede siden, af Ørkenøerne; eller at denne store »*Frisland*«-Ø vel ikke, som man havde antaget, var forsvunden siden Aaret 1400, men aldrig havde været til, og at man maatte nedlægge den alvorligste Protest imod dens Tilværelse; ikke at tale om, at *Zeni*-Brødrene kun vare Fantaster, der havde opdigtet deres Reiser og dette endog i et bedragerisk Øiemed.

Men — føler jeg mine Læsere ganske berettiget indvende — hele den nye Bygning, jeg her fremstillede for Dem, blev rigtignok kun opført paa det ved første Øiekast besynderlige Grundlag, at alle de paa »*Frisland*«-Kaartet

opførte Navne, der tillige vare nævnte i Texten — de vare ialt ti — bleve fjernede, som uægte eller mistænkelige! Det indrømmer jeg, og vil Nogen ikke indrømme Berettigelsen til en saadan Fjernelse, da beholde han dem alle paa deres falske Plads og forsøge da, om der af »*Frisland*» med disse ti Navne kan blive andet end et »*Island*«. Det er jo i Forveien (S. 88—89) oplyst, at intet af dem, saavidt de kunne tydes, indeholder nogen Modsigelse imod »*Frisland*«s Identitet med *Island*, at de fleste passe vel med denne Antagelse, og at tre af dem, de to store Bugter paa Vestsiden og *Porlanda* paa Øens Sydside, af Admir. *Irminger* toges ganske særlig til Indtægt for hans Tydning af »*Frislanda*« som *Island*. Øie og Øre opdager imidlertid let, at de i Texten nævnte ti Stednavne ikke ere dannede eller gjengivne som de øvrige 30; forskjellige i Udseende og Lyd røbe de, at de ikke passe med de andre og maae have forvildet sig ind paa »*Frisland*«-Kaartet andenstedsfra. En kritisk Drøftelse af vort Emne fordrer altsaa, at disse Fjer fremdeles maa holdes for sig, indtil den rette Fugl, til hvilken de maatte høre, bliver funden. Denne haaber jeg vi skulle finde, naar vi tage et Afsnit af Decenniets tredie Afhandling om *Zeni*'ernes Reiser, nemlig Archiv-Assistent *Krarups*, i noget nærmere Betragtning. Forinden vil det dog ikke alene være hensigtsmæssigt, men nødvendigt, at imødegaae en af de Indsigelser, som Mr. *Major* med stor Styrke har rettet imod *Irmingers* og altsaa ogsaa mod min Tydning af »*Frisland*« som *Island*, og hvorved han igrunden mener at have bibragt denne Tydning et Grundstød, hvilket dog ingenlunde er Tilfældet.

Mr. *Major* foreholder nemlig Admir. *Irminger* meget alvorlig den Modsigelse, hvori hans Tolkning af »*Frisland*« som »*Island*« kommer til at staae til Kaartbladets øvrige Lande, idet der blandt disse jo allerede er en særdeles stor Ø, der bærer Navnet »*Islanda*« tilligemed en Snes andre Stednavne, iblandt hvilke netop ere to, der særlig lede

Opmærksomheden hen paa Øen som et virkeligt Island. Imod den lange Øes nordlige Side findes der nemlig et »*Olensis*«, imod den sydlige et »*Scalodin.*«, begge saavel ved Lydligheden som Beliggenheden mindende om Islands to Bispesæder: *Holum* og *Skalholt*, og især naar disse Benævnelser i Henseende til Lydligheden, hvad Mr. *Major* o. A. rigtig forudsatte, betragtes som latinske Adjektivformer af Bispesædernes Navne. Til Sammenligning og Bestyrkelse fremsætter jeg nedenfor de tre Linier, hvori Fynboen(?) *Claudius Clavus* (»*Cymbricus*») i Aaret omtr. 1426, i den *nancyske* Haandskrift-Oversættelse af *Ptolomæi Cosmographia*[34] angav disse Bispesæders Navne og geografiske Beliggenhed (Længde- og Bredegrad) i det Indre af Island:

»Sunt autem in hac Insula civitates mediterranee hæc:

Hollensis	18.	65, 20.
Scalotensis	18.	67.«

Naar nu hertil kommer, at der blandt Kaartets andre Stednavne er et tredie, »*Flogascer*«, stillet paa det sydvestlige Hjørne af Øen, der ret tydeligen henpeger paa »*Fugleskjærene*«, som just ligge nær ved Islands Sydvest-Pynt, har man saa meget større Grund til at antage, at der ved denne anseelige Ø menes *Island*, skjøndt den rigtignok ikke i Omrids eller Figur kan siges at ligne »Island« synderlig, og dens øvrige Stednavne vanskelig nok lade sig udtyde. Det hjælper i første Henseende kun saare lidet, at den ellers i Geografiens Historie saa kyndige *Malte Brun* har fundet Figuren ret taalelig; han vilde aldrig have udtalt dette, havde han havt en Anelse om, at »*Frisland*« var Island. Men hvad enten man i Kaartbladets »*Islanda*« seer et mere eller mindre problematisk Island, — jeg er ikke uvillig til med *Major* og mange andre at antage det for et virkeligt Island — saa er dette ikke til ringeste Hindring for, at ogsaa Kaartbladets »*Frisland*» fremstiller Island og giver os et godt Billede af dette Land. Tvertimod!

Mr. *Major* og alle de, der have ladet sig paavirke af hans falske Forestilling om dette Punkt, have enten ikke vidst, eller have i alt Fald forglemt, at en saadan dobbelt Gjengivelse af et Land eller en Ø paa samme Kaartblad, dels under samme Benævnelse, dels under forskjellige Benævnelser, i disse Kartografiens første Aarhundreder slet ikke hører til det Usædvanlige. Det er ogsaa let forstaaeligt. Igjennem dette lange Tidsrum beherskedes man paa den ene Side af en næsten hensynsløs Conservatisme og Respekt for det fra Oldtiden og navnlig fra *Ptolomæus* Overleverede og paa den anden Side af hele Tidsalderens stærke Begeistring for Geografien og de geografiske Opdagelsers Tilegnelse. Snart var man da, og maatte naturligvis være det, i Uvished om, hvorvidt to Fremstillinger eller to Benævnelser vare identiske i deres Betydning; snart gjaldt Uvisheden, hvilken af dem der var den riggtigere, eller hvilken af to angivne Beliggenheder, som ofte fandtes at fjerne sig mange Grader fra hinanden, der da maatte ansees for bedst at svare til den virkelige. Heri var der altsaa ligesaa mange Grunde til, at Landet, Øen o. s. v. gjengaves i de ulige Figurer, og paa de ulige Steder, med de ofte høist ulige Stednavne. De gamle Kaart fra det 14de til 16de Aarhundrede, som vi senere hen maa drage ind i Sammenligningen med *Zeni*'ernes Originalkaart, f. Ex. over »*Engroueland*«, kunne give mange Exempler derpaa. Her skal jeg indskrænke mig til at oplyse Forholdet med nogle Prøver, hentede fra hjemlige Omgivelser eller fra de Punkter, hvis Identitet under de to forskjellige Fremstillinger Mr. *Major* saa stærkt bestrider. I *Nicolai Donis*' Udgaver af *Ptolomæi Cosmographia* fra Aarene 1482 og 1486 finde vi f. Ex. paa Kaartbladet over de skandinaviske Lande med deres Omgivelser — Nordsøen, Kattegattet, Østersøen — vore Øer *Laaland (lalant)*, *Falster* og *Femaren* gjengivne tilligemed deres Navne to Gange, i nogen Afstand fra hinanden, og ligesaa Øen Anholt (*anaol*) i Kattegattet[35].

De i det Foregaaende (S. 58) omtalte *Gunbjörnsskjær*, der ifølge de ældre Kursforskrifter skulde ligge omtrent midtveis imellem Island og Grønland, ligge paa Søkaartene snart ved Islands Kyst snart over imod Grønlands, og paa visse hollandske Kaart fra 16de Aarhundrede gjentages Øgruppen paa begge Steder med saa overeensstemmende Benævnelser, at det er let at skjønne, at de ere eensbetydende. Medens Oldtidens Thule er paa det nysnævnte *Donis*ske Kaartblad som »*thyle insula*» henlagt omtrent til $63^1/_2$ Grad N. B. og nær ved Norges Kyst, ligge Øer med dette Navn paa andre Kaart langt høiere oppe imod Nordvest, under nogle og 70^0, omtrent hvor ellers Island pleier at henlægges (hvilket paa det nævnte *Donis*ske Kaart er under $69^1/_2$—71^0 N. B.), og dette er Nøglen til, at det atter paa andre Kaart findes i begge Regioner. Men et mere storslaaet og nærliggende Exempel herpaa afgiver netop Kaartbladet 25 i *Moletii* fortræffelige Udgave af *Ptolomæi Cosmographia* 1562. Kaartet er overskrevet *Schonladia nuova*, men kaldes fuldstændigere i Texten paa den foregaaende Side: »*Daniæ, Scholandiæ, Noruegiæ, Sueuiæ & Filandiæ noua Tabula*«, idet der da tillige oplyses, at alle disse Lande blive sammenfattede under Benævnelsen »*Schonlandia*« (»septentrionales regiones, quæ qvidem omnes sub Scholandiæ nomine habentur«)[36]. — Paa dette Kaartblad møde vi nu først en meget stor Øe N. V. for Orcaderne, benævnet »*Thyle*« og kun med to Stednavne: »*Holen*« imod N., og »*Skalholten*« imod S., strækkende sig omtr. fra 63^0 N. B. til 70^0 N. B., og større end Irland og Danmark paa samme Kaartblad; dernæst et mindst ligesaa stort Land N. V. for »*Thyle*« i selve Ishavet (»mare congelatum«) fra 70^0 N. B. op over 72^0 N. B. (hvor Landet begrændses af Kaartrammen), ligeledes kun med to Stednavne paa sig: »*Scalholdin*« og »*Holensis*«, røbende ved disse latiniserede Navne, at ogsaa denne Ø gjælder for Island, men at Kaartet over Øen er laant andensteds fra, sidst fra *Pedrezanos* Ptol. 1548[37].

Dermed vilde jeg have sluttet mine Indvendinger imod Mr. *Majors* Paastande om Betydningen af den dobbelte Anbringelse af et Land eller en Ø paa samme Kaartblad, naar ikke netop det *Zeni*ske Kaartblad efter mit Skjøn var gaaet endnu videre. — Jeg mener nemlig, at Øen *Island* egentlig er fremstillet endnu en tredie Gang paa dette Kaartblad, nemlig i det for Alle hidtil saa gaadefulde »*Grislanda*«, der ligger S. for »*Islanda*«. Navnet »*Grislanda*« er enten en Feilskrivning for »*Wrislanda*«, eller snarere en Feillæsning af dette Navn, overført fra et ældre Kaart, f. Ex. fra *Ran. de Hyggedens* Imago mundi af 1360 (man sammenligne Beliggenheden af dette Kaarts to Øer »*Tile*« (Thule) og »*Wrislād*«); »*Wrislanda*« er atter det samme Navn som »*Frislanda*«, kun anderledes skrevet. Den sandsynlige Oprindelse til alle disse Navneformer for det Land, vi nu kalde Island, bliver senere meddelt (S. 187).

Fra den dobbelte Anbringelse af et Island paa samme Kaartblad kan der altsaa ikke med Rette gjøres nogensomhelst Indvending imod Tydningen af »*Frisland*«-Øen paa *Zeni*-Kaartet som »*Island*«.

Nu ere vi altsaa naaede tilbage til det kun midlertidig udsatte Spørgsmaal om Henførelsen af de 10 fra »*Frisland*«-Øen udskudte Navne til deres rigtige eller sandsynlige Hjem, og dette mener jeg unægtelig at kunne finde i Geografiens rette »*Frisland*«. Herfra synes de mig nemlig kun ved en Misforstaaelse at være blevne bragte over paa Kaartbladets med »*Frisland*«-Navnet betegnede Ø, en af de jevnlige Feiltagelser nemlig, som Kløgt avler med uforstaaede Kundskabsbrokker, eller som har sin Grund i det, *Alex. v. Humboldt* kalder »une fausse érudition«. Samtidig ere vi ogsaa naaede til det Punkt i min Fremstilling, hvor det vil paaligge mig nærmere at hævde, hvad jeg ovenfor har udtalt, at ogsaa Decenniets tredie Bidrag til Kundskab om

Zeni'ernes Reiser i Norden, nemlig Hr. Archiv-Assistent *Fr. Krarups*, havde anslaaet Strenge, der gave nye og tiltalende Toner.

Hr. *Fr. Krarups* Opfattelse af *Zeni*'ernes Reiseberetning og deres Kaartblad rummer desto værre en stærk og almindelig Fordømmelsesdom over begge, og for Kaartbladets Vedkommende lyder, som allerede anført (S. 61), Dommen om Frislanda-Øen i en concentreret Form og som Thesis saaledes: »The Island »Frislanda« in the Atlantic Ocean never existed«, en Paastand, som jeg vel her har stedet til den evige Hvile. Men ved Siden af denne Dom staaer der endnu en anden Udtalelse om et »*Frislanda*«, der i en lignende fortættet Tilstand (l. c. p. 32) hedder: »Frislanda« means North Friesland (western parts of the duchy of Slesvig)«, og denne bestemte Udtalelse fortjener vor fulde Paaagtning. Thi herved mener han kun Textlegendernes »*Frislanda*«, og til dette Land med dets ti i Texten nævnte Navne, Allikens saakaldte laante Fjer, kunne vi i vore frisiske Egne maaskee nok finde et ret sandsynligt og passende Hjem.

Det kan idetmindste ikke ligge fjernt for Tanken, at det »*Frislanda*«, hvorpaa et Skib, som i Middelalderen agtede sig til England eller Holland, men som efter flere Dages Omtumling i stærk Taage og Orkan led Skibbrud og strandede, ret naturlig kunde være at søge i en eller anden Del af den uhyre Strækning, som »Frislandene« indtage langs med Hollands, Hannovers, Holstens og Slesvigs Kyster. Foruden den Henpegning paa denne Strækning, som ligger i Navnet »*Frislanda*«, vilde den, der var kjendt med Frislandenes Natur og Folk, maaskee ogsaa nok gjenfinde et og og andet om denne Egn mindende Træk i Reisernes korte Skildring af Strandingsstedet og af Befolkningen dér. Uheldigvis havde dog i de sidste hundrede Aar to Omstændigheder meget tidlig ledet Tanken helt bort fra denne naturlige Vei og ført den langt høiere op imod Nord. Den ene

var naturligvis Kaartbladets Anvendelse af Navnet: »*Frisland*« paa en Ø helt ude i Atlanterhavet, hvis sande Natur idelig miskjendtes, og som jeg ovenfor har bevist at være *Island*; den anden var den Formodning, at Reiseberetningens Helt *Zichmni* maatte være identisk med »*Zinclar*«, Jarl over Ørkenøerne og Færøerne, eller med en vis mægtig *Sigmund* eller *Simon* paa Suderø iblandt disse sidste, thi i begge Tilfælde maatte Skildringens *Frislanda*-Begivenheder selvfølgelig være at hensætte til denne Øgruppe. Saa megen Interesse det end historisk maatte have, om man foruden Egnen tillige kunde paapege en Personlighed, der mulig ligesom kunde danne Hovedfiguren i *Zeni*'ernes Fremstilling, saa maa vi dog stedse fastholde, at dette i alt Fald kun bliver en Bisag, saalænge man ikke nogenlunde sikkert har udredet Hovedpunktet: Landet eller Egnen, hvori Begivenhederne foregik. Først da faaer nemlig Besvarelsen af Spørgsmaalet om Personlighederne nogen virkelig Betydning. Hr. *Krarups* Fortjeneste, af hin lange frislandske Landbræmme rundt med Nordsøens sydlige Kyster at have udpeget just vort slesvigske Frisland, som det, der formentlig havde kunnet afgive Skuepladsen for en Del af Skildringen, er derfor i mine Øine langt væsenligere end den, at han tillige henpeger paa *Heinrich von Sighem* som en historisk Personlighed fra den Tid, der ifølge sin ridderlige Karakter og Tapperhed muligen kunde ansees som den sandsynlige Repræsentant for Skildringens *Zichmni*. Hr. *Krarups* Gisning om Personligheden skatter jeg alligevel; thi jeg finder Tanken ret heldig og i flere Henseender træffende, selv om man i andre Henseender f. Ex. i denne Hædersmands historiske Stilling finder Vanskeligheder for en Identification. Familien *Sighem* eller *Sighme* synes imidlertid at have været mægtig og stor, og et andet Medlem af denne Familie vilde kunne give os samme Lydlighed i Navnet med Skildringens *Zichmni*. At Hr. *Krarup*, som Historiker, vistnok lægger større Vægt paa denne Del af sin Hypothese, kan jeg neppe

betvivle. Sin hele Opfattelse af, at Skuepladsen for *Zeni*'ernes *Frislanda*-Begivenheder just var Nord-Frisland, vort slesvigske Frisland, har han dog neppe alene grundet paa den formodede Identitet mellem de holstenske Hertugers Marskalk og *Zichmni*; tildels, om end kun lidet, har han idetmindste ogsaa støttet den derpaa, at enkelte af de hos *Zeno* forekommende Stednavne syntes ham opbevarede i Frisland, f. Ex. »*Sudero golfo*« i »*Süderau*, et af de dybere Løb mellem Halligerne«, «*Porlanda*« maaskee i »*Bordlum*» (udtales: »*Bordelem*«), ligesom han troer at erkjende, at Stednavnenes Karakteer stemmer med Egnens Sprog (l. c. S. 8).

Jo mere jeg i Overeensstemmelse med egne tidligere Granskninger over *Zeni*'ernes Reiser maatte føle mig tiltalt af den Mening, der laae i disse Hr. *Krarups* saa sparsomme Udtalelser, jo stærkere maatte jeg ogsaa føle det Savn, som denne Historikers besynderlige Knaphed fremkaldte i alle de Retninger, der syntes mig at skulle lægge den egentlige Styrke i hans Tolkning af dette Afsnit af *Zeni*'ernes Beretning, saafremt Tolkningen da ikke blot og bar skulde blive en subjektiv Gisning. Da jeg ovenfor i saa temmelig ubetingede Udtryk har udtalt mig om dennes sandsynlige Rigtighed, blev det mig altsaa ligesom en moralsk Pligt, selv at føre Undersøgelsen videre, for at kunne anskueliggjøre baade for mig selv og Andre de Forhold, der forekom mig at kunne tale for, at Anskuelsen ogsaa havde en mere objektiv Berettigelse.

En naturlig Betingelse for, at jeg skulde kunne slutte mig aldeles til den Mening, at det af *Zeni*'erne besøgte »*Frislanda*« var at finde just i Nordfrisland vilde det selvfølgelig blive, at jeg ved at føre Undersøgelsen videre og noget dybere, kunde vinde gode Støttepunkter for Anskuelsen eller dog flere Sandsynlighedsgrunde for den. Glippede dette, maatte jeg idetmindste kunne forfølge Traaden i den paapegede Retning uden at møde altfor store Vanskeligheder for Antagelsen.

Dette forsøgte jeg altsaa efter bedste Evne, og, da jeg ikke er Historiker, men almindelig Naturforsker, selvfølgelig nærmest paa dennes Vis.

Det første Forhold, vi under vore Bestræbelser for at føre Undersøgelsen videre og dybere, nødvendigen have at gjøre os fuldt fortrolige med, er uheldigvis dette, at hvorsomhelst i de udstrakte *Frislande* vi end ville forsøge at sætte det Territorium, i hvilket *Nicolò Zeno* imod Slutningen af det fjortende Aarhundrede led Skibbrud og senere forblev i saa mange Aar, saa ville vi ikke dér finde en Egn for os, der i vort Aarhundrede vilde frembyde samme Omfang og samme Skikkelse, som i hine fjernere Aarhundreder. Ingen Del af »*Frislandene*« har undgaaet voldsomme Forstyrrelser og Omdannelser. Langt mere end for Islands gjælder det her for disse Egnes Vedkommende, at man maa være forberedt paa, at hele Landsdele og Øer kunne være forsvundne siden den Tid, medens andre kunne have faaet helt nye Skikkelser. De utallige Oversvømmelser og Stormfloder udgjøre nemlig en væsentlig Del af Frislandenes Historie og danne ligesom den røde Traad, der gaaer igjennem det tappre og frihedselskende *Friserfolks* egen Historie. I Oceanets Oversvømmelser, Bortskylninger og Gjennembrud samt Omfordelinger af Frislandenes frugtbare, oprindelig fra Havet erobrede Egne ligger den dybere Grund til selve Folkets Søndersplittelse og Svækkelse.

Det er følgelig givet, at heller ikke *Nordfrisland* kan have seet saaledes ud, som det nu er, og, desto værre, det kan historisk oplyses, at det er en af de frisiske Egne, der i disse Aarhundreder har lidt mest, og at det dengang saae endog meget anderledes ud. Om dets Udseende just til den bestemte Tid, der særlig vedkommer os, eller omtrent ved Aaret 1400, kunne vi rigtignok kun ad Omveie og kun tilnærmelsesvis danne os en Forestilling, men

dog faae deraf et efter Omstændighederne ret tilfredsstillende Billede. Ved Undersøgelsen af dets Udseende kommer det os nemlig ganske særlig tilgode, at vi for det første i *Caspar Danckwerths* bekjendte store Beskrivelse af Hertugdømmerne Slesvig og Holsten (1652) have de af Mathematicus regius og Landkaarttegner *Johannes Meyer* udførte Kaart i Folio over Nordfrisland fra c. 1650. Disse store, omstændelige og omhyggelige Kaart over det Landskab, der nærmest interesserer os, gjengive os altsaa dette, som det saae ud 230 Aar før vor Tid og omtrent 250 Aar efter *Zeni'*ernes Tid, eller i et Tidsrum, der ligger midt imellem disses og vor. — Men endnu en anden heldig Omstændighed kommer os her til stor Hjælp. Fra samme Tidsrum og fra samme dygtige Kaarttegner samt i selvsamme Størrelse besidde vi et omhyggeligt Forsøg paa efter foreliggende Data at reconstruere Nordfrisland, som dette maatte have været paa *Valdemar II*'s Tid, eller c. 1240, altsaa 160 Aar før *Zeni'*ernes Tid. De Data, der laae til Grund for Reconstructionen, vare fornemlig gamle Jordebøger, Skatte- og Tiendelister samt Kirkefortegnelser, næsten alle endnu opbevarede; men dernæst *Johannes Meyer*'s utrættelige Opmaaling og Kaartlægning af de under det dækkende Havs Overflade, især under den daglige Ebbe og Flod, endnu erkjendelige Land- og Eiendomsgrændser og Vandløb, de endnu talrige Ruiner og Rester af ødelagte Kirker og Huse; og endeligen de fornemlig blandt de ældre Generationer af Friserne dengang endnu i Traditionen opbevarede Navne paa disse Levninger og Steder — Alt dette naturligvis nøie sammenholdt med de forannævnte Fortegnelser o. s. v.

Hvad man end til sine Tider har fremsat imod Paalideligheden af dette eller hint Afsnit af *Joh. Meyer*'s Kaart for Tidsrummet 1240, eller dettes Enkeltheder, saa har man dog stedse maattet erkjende det for at være et i det Hele heldigt og paalideligt Forsøg paa en saadan Reconstruction. Navnlig har jeg efter Alt, hvad jeg i senere Tider har seet

fremkommet til Bekræftelse af dets almindelige Rigtighed, ikke kunnet tage i Betænkning i dets store Træk og med dets talrige efter de ovennævnte Kilder tilføiede Stednavne, at lægge disse Meyerske Kaart til Grund for den Sammenligning, vi her ville anstille. Vil man føle sig endnu mere betrygget i dette Skridt, da anbefaler jeg at gaae den Vei, jeg selv har maattet gaae, og tage tilbørligt Hensyn tillige til Lærer *J. N. Schmidts* reviderede Gjengivelse af *Meyers* Kaart og til det af *Gebhardi* hos *Langebeck* sammenstillede Kaart for Aaret 1240, der i Scriptores Rerum Danicar. VII er medgivet Aftrykket af Kong *Waldemars* Jordebog[38]. I Hovedsagen og til vort Brug ville Ændringerne dog findes uvæsentlige.

Lægge vi altsaa Kaartbladene for 1240 og 1650 ved Siden af hinanden, saaledes som vi her i photograferede Kopier, men i formindsket Maalestok have gjengivet dem paa vort Kaartblad C, tage de sig unægtelig meget ulige ud. Det første er fuldt saa uligt Kaartet fra 1650, som dette vil findes uligt et Nutidskort af Nordfrisland. Hovedforskjellen i det Store mellem disse Kaart ligger vel i Landmassernes Formindskning og Bugternes og Indskjæringernes Forstørrelse, men overalt vil man tillige finde, at i Landmassernes Omrids eller Configuration ere Forandringerne i en Hovedsum visselig ikke mindre. Disse Forandringer vise sig derhos at have deres Grund ligesaameget i Tiløgninger paa sine Steder, som i Bortskjæringer paa andre. — Ville vi da efter de foreliggende Kaart tænke os Nordfrislands Skikkelse ved Aaret 1400 omtr., ville vi ikke kunne tage meget feil, naar vi tænke os den som liggende mellem Kaartet fra 1240 og det fra c. 1650.

Disse to Kaart stemme i deres Hovedconfiguration overeens deri, at der paa dem begge, om end af ulige Bredde, gaaer to store Udskjæringer af Landmassen i en Triangel ind imod det fastere Land, Geesten, eller som det i

ældre Tider skreves: Goest eller Goes, én nordenfra og én sydenfra. Et lignende vinkelformet Indsnit maa vi altsaa tænke os i Landskabet ved Aaret 1400, ret ligesom det, vi see paa Danmarks-Kaartet paa det *Zeni*ske Kaartblad fra 1558 og som altsaa mindst gaaer tilbage til dette Aar, eller er 100 Aar ældre end Meyers fra 1650. Det kan være, at *Zeni*-Kaartets er fra en meget tidligere Tid, hvilket da ogsaa maatte gjælde for dettes oven over liggende sydlige Del af Norge, der er tegnet paa en lignende Maade og meget ulig de øvrige Fremstillinger paa Kaartbladet; men jeg er dog meget utilbøielig til at gaae ind paa denne Antagelse. Ligheden i Enkelthederne af Danmark paa det *Zeni*ske Kaartblad og af et større selvstændigt Danmarks-Kaart, stukket i Venedig 1562 af en Ubekjendt[39], altsaa kun 4 Aar efter *Zeni*reisernes Publikation, er mig nemligen altfor paafaldende, til at jeg ikke skulde hævde begge en fælleds og samtidig Oprindelse. Det i Triangelen liggende Land er paa dette større Kaart af 1562 udtrykkelig betegnet »*Strāt Vriefé*«.

Sammenholde vi nu *Joh. Meyers* ældste Kaart og dets talrige Navne paa Steder og Vandløb med dem, der findes i den *Zeni*ske Text, minde Navnene paa hine to store Indløb, det nordlige: »*Nordere Tiefe*« og det sydlige: »*Sudere Tiefe*«, os strax om det *Zeni*ske »*Frisland*«-Kaarts »*Colfo nordero*«, og »*Sudero colfo*«, begge i et ægte frisisk Tilsnit. Ad det sidste af disse Indløb kom *Zeno* ifølge Texten til Havnen eller Skibsleiet »*Sanestol*«, hvor den saltede Fisk toges til Prise, og ind ad »*Sudere Tiefe*« kommer man ifølge *Meyers* Kaart til et Sted med et noget lydlignende Navn *Steinsolt*, der maaskee kunde svare hertil. Men forresten maa det her strax erindres, at i Frislandene er Endelsen »*boll*« eller »*bull*« saa almindelig i Stedsnavnene, og selve disse saa hyppig i deres første Del afledte af »*Sand*«, at det var saare naturligt, om der her laae et feilskrevet

»*Sandsboll*« under Navnet »*Sanestol*«. Efter en Vending omkring en Landpynt, siger *Zeni*texten endvidere, kom de til »*Bondendea*«, og gaaer man ind ad »*nordere Tiefe*«, saa viser os Kaartet, som man vil see, et »*Bondum*« eller »*Bundum*«, der i Lydlighed kommer saa meget nærmere til »*Bondendea*«, som den frisiske Udtale af Ordet, saavidt jeg har forstaaet, er »*Bondemen*«, og ved denne Parallelisering bør det erindres, at Affatteren af det *Zeni*ske Kaartblad ogsaa har lagt »*Bondendea*« ved »*Golfo nordero*«.

Hr. *Krarup* har, som jeg ovenfor har anført (S. 115), allerede udtalt den Gisning, at »*Zichmni*'s« Besiddelser: »*Porlanda*« maaskee skulde søges under Navnet »*Bordlum*«, og dette er ikke umuligt; men da de udtrykkelig nævnes som nogle Smaaøer, og det dog er uvist, om Egnen omkring »*Bordlum*« dengang var Øer, skal jeg dog snarere henvise til »*Porrenlande*« (Kog) ved Husum, som man vil see i alt Fald opfylde Betingelsen at ligge sydlig (?) for det, vi ansee for *Zeno's* Frisland[40]. Foruden sine egne Besiddelser (»*possedeua*«) havde *Zichmni* Herredømmet (*signoreggiana*) eller Overbestyrelsen over et større Landskab: »*Sorano*«, som det nu næsten i halvfjerde Aarhundrede har lydt i Texterne af *Zeni*reiserne og hos Commentatorerne over disse, uagtet Originalens Trykfeilsliste udsiger, at ved en »error da copista« er det sidste *o* i Navnet læst feilagtigen istedetfor et *t*, og Ordet skal altsaa læses »*Sorant*«. I denne Form kommer Ordet baade over fra det mere italienske til et mere nordisk eller frisisk Tilsnit og bliver mere overensstemmende med Formen: »*Sorand*«, som Kaartbladets Affatter eller Tilrettelægger har givet det, da han indsatte det ved »*Frisland*«-Kaartets Sydrand. Jeg tillader mig her at gisse, at ogsaa rimeligvis det første *o* i dette Ord ved en »error da copista« er bleven mistydet paa samme Maade, og at der skulde være læst: »*Strant*« eller »*Strand*«, og at Meningen dermed var: »*Strandfrisland*«. Jeg bestyrkes noget i denne Gisning ved det ovennævnte venetianske Kaart fra

1562, der netop paa det af de to Indskjæringer begrændsede Land allerede har Navnet »*Strāt Vriefé*«, og Betegnelsen »Frisia litús« ogsaa forekommer paa endnu ældre Kaart. Desuden vil Strand-Frisland svare til den Beliggenhed, Texten tillægger sit *Sorant*, naar den læses paa en nogenlunde forstaaelig og naturlig Maade. Men naturlig kan jeg virkelig ikke kalde en Tolkning, der i den korte Betegning af »*Sorants*«, ɔ: »*Strants*« (?) Beliggenhed (»fra terra la Duchea di Sorant, posta dalla banda verso Scotia«) vil see en Angivelse af, at dette Landskab laa over imod Skotland[41]. Det her forekommende Ord: »*Scotia*« har saa stor Lighed med et *Gocia* eller »*Goestia*« som italiseret Navn for »*Goes*« eller »*Geesten*«, som det nu kaldes, at jeg mener ikke at være gaaet udenfor de berettigede Gisninger, naar jeg antager simpelthen, at »Geesten«, det høiere og tørrere Land — »fra terra«, i Modsætning til Smaa-Øerne — er ment med Ordet: »*Scotia*«. Engang inde paa Lydlighedernes og Gisningernes mindre sikkre Terrain anseer jeg det hensigtsmæssigst strax i Sammenhæng med det ovenfor Yttrede at fremsætte min Gisning i dens hele Omfang. Thi de Sammenstød med Hær og Skibe, der i Texten jevnlig omtales imellem *Zichmni* som den, der for sin egen Person vilde erhverve sig selvstændige Besiddelser, og den »Konge af Norge« — »*re de noruegia*« — hvem Texten betragter som den ligitime Herre over de Besiddelser, han vilde tilegne sig, kan jeg ikke opfatte som Sammenstød med den virkelige Konge af Norge, *Margrethe's* Søn, skjøndt der fra den kronologiske Side maaskee ikke vil være noget til Hinder for denne Opfattelse; men derimod nok som Sammenstød med en Statholder over »*Norges*-Harde« eller »*Norgoes*-Harde«, nemlig den nordlige Halvpart af Geestlandet, der jo under disse Navne er os bekjendt fra flere Dokumenter før og efter Aaret 1500[42]. At der ved Textens Hærtog sandsynligvis er at forstaae Smaaskjærmysler og Razzier, derpaa er Opmærksomheden allerede tidligere bleven henledt.

Mine tre her anførte Gisninger, at der formodenlig ved Feillæsning eller Feilskrivning staaer i Texten »*Sorant*« for *Strant* og »*Scotia*« for *Goesia* eller *Goestia*, samt at dens »*Noruegia*« godt kan være et misforstaaet Udtryk for *Norges-Harde*, beder jeg foreløbigen kun betragtede som det, de her ere. Senere hen, naar de Oplysninger, der gives om andre Forhold, som hidtil ikke ere blevne forstaaede, blive sete i Forbindelse med dem, ville de maaskee gjøre Fordring paa at være noget mere, idetmindste Sandsynligheder.

Tilsammen ville altsaa Textens Stedbetegnelser indenfor det geografiske Omraade, hvori Begivenhederne baade ved Strandingen og nærmest efter denne antages at være foregaaede, neppe lægge nogen virkelig Vanskelighed i Veien for os for at see et »Nordfrisland« i Textens »*Frislanda*«. Det næste Spørgsmaal bliver da, hvorvidt ogsaa Landskabets Naturforhold og Befolkning, naar i Reiseberetningen enkelte Træk af disse maatte dukke frem, ville blive forenelige med denne Opfattelse. Dette synes virkelig at være Tilfældet.

Det er jo for det Første allerede andensteds (S. 83) bleven bemærket, at der i Reiseberetningen ikke med et eneste Ord røbes, at dens »*Frislanda*« var et bjergigt eller klipperigt Landskab, med imponerende, steilt i Havet ned-stigende Fjældsider, som Færøernes; eiheller, at Landet, som Tilfældet er paa disse Øer, lagde mindste Vanskelighed i Veien for særdeles lette Bevægelser med »Hæren« fra den ene Side af Landet til den anden. Kun for »Flotillen« frembød »*Frislanda*« saadanne, og af en særlig og meget alvorlig Beskaffenhed. Disse tør vi derfor ikke lade blive uomtalte.

Allerede ved Skildringen af *N. Zeno's* og hans Landsmænds raske Sømandsfærd det første Aar, de tilbragte i »*Frislanda*«, og hvorved det forundtes dem at redde *Zichmni's* Flotille paa 13 Skibe fra den visse Undergang, betones det af *N. Zeno* selv, at Havet om »*Frislandas*« Kyster er

særdeles vanskeligt at beseile, fordi det over al Beskrivelse er fuldt af Banker og Grunde — »immaniera piena di Seccagne, et di Scogli.« — Textens Udtryk om de første: »*Seccagne*« kan aldeles bogstaveligen forstaaes som tørlagte eller tørløbne Sandbanker; om de sidste har den Ordet »*Scogli*«, der ifølge Sprogbrugen visselig ikke behøver at tages som Klipper eller Skjær, men som almindelige Revler eller Grunde, der hindre Seiladsen, altsaa Sand- eller Sten-Revler. Alt dette er følgelig meget foreneligt med »Frislands«-Kysternes Beskaffenhed. Men selv herved paatrænger der sig dog uvilkaarligen nogen Mistanke imod Affatterens rigtige Læsning af Udtrykkene i de hjemsendte Breve. Det var jo tænkeligt, at der f. Ex. i disse mishandlede Papirer ikke havde staaet: »scogli« men »scoli«, hvilket i det Venetiansk-Italienske bruges saa almindelig om Vandløb, Udløbsrender, og hvis saa, da maa man indrømme, at der af de »Frislandene« omgivende Sande og Vatter med de imellem disse udskaarne Vandløb ikke kunde gives et mere træffende Billede, end netop ved Textens Ord: »seccagne et scoli«.

Fra selve Landets Beskaffenhed vende vi vort Blik imod de enkelte Træk, der meddeles om dets Befolkning og dets Hersker!

Naar *Nicolò Zeno* i sit Brev til Broderen *Antonio* fremhæver Indbyggernes voldske Natur og deres truende Holdning imod de Skibbrudne, saa at disse næsten synes kun at skylde *Zichmni's* Mellemkomst, at de beholdt Livet, saa kunne vi, Sandheden troe, ikke godt nægte, at denne Skildring — desto værre — synes at passe særlig paa Friserne. Om endogsaa alle Strandboere ikke blot i denne fjernere liggende Tid, men høit op imod vort eget Aarhundrede i det Hele vare tilbøielige til at opfatte Skibbrud og Stranding som en Slags Gudsdom, der var overgaaet de Skibbrudne, og derfor disse som retsløse Mænd i alle Henseender, saa var der dog neppe nogen Afdeling af Nordsø-

kystens Beboere, som i denne Retning havde faaet og beholdt et saa slet Ord paa sig, som just Friserne, hvor brave de end ved andre Leiligheder viste sig. Denne haarde Beskyldning udtales selv af indfødte Frisere, og en frislandsk Præst i forrige Aarhundrede offrer i sin Beskrivelse af Landskabet Eiderstedt flere Sider paa en Skildring af det ubetvingelige og umenneskelige Sind, der under en Stranding bryder frem hos hans Sognefolk[43]. Efter hans egne Udtryk staae »Irokesere, Karaibere, Canibaler» og lign. langt over Friserne, naar disse ere i Strandings-Stemning og da kun ledes af overlagt Umenneskelighed.

At Indbyggerne i »Frislanda« mødte bevæbnede ved Strandingen, er yderligere et frisisk Træk.

Som et Træk fra en helt anden Side nævner jeg derimod den naive, men vistnok naturtro Skildring, som der i samme Brev gives af Bedrifterne, som *Zichmni's* Skibe udførte i den sydlige Vig (colfo sudero), nemlig den lille Razzia ind til Havnen »*Sanestol*«, hvor de borttoge nogle Smaa-Fartøier (navigli) med saltet Fisk. Mindes man ikke herved uvilkaarligen om den hos Friserne velkjendte Skik, at samle og nedlægge Fisk m. m. i Fartøier, der ligge i bestemte Baadeleier, som oftest i Mundingerne af Vandløbene (Sielene), for fra disse, senere og til bestemte Tider, at føre Fisken videre over Havet til Handelspladsene?[44] Vi komme forøvrigt længere hen i Skildringen af *Zeni*-Reiserne til at drage disse Vandløb og deres Mundinger ind i vor Betragtning, og derfor nævner jeg allerede her, at det frisiske Udtryk for Mundingerne i Reglen er: *aber* eller *aver*, og at Forraadet ved disse, foruden i Skibe og Baade, kan opsamles i faste Forraadshuse eller Vareboder. En saadan hedder: *Spickbod* (*spick* frisisk = *Speicher* tydsk).

At *Zichmni* under og efter Strandingen talte Latin med de skibbrudne Venetianere, er ingenlunde unaturligt eller overraskende, da han betegnedes som Adelsmand og Jorddrot samt Styrer af et større Landskab. Til den

Tids gode Opdragelse af en Adelsmand var Kundskab til Latin ikke nogen ualmindelig eller unødvendig Attribut. Vi finde jo forresten iblandt de opbevarede Dokumenter, skrevne til og fra Communerne i Frisland, flere fra den Tid, der oprindelig ere affattede paa Latin.

Selv de meddelte Smaatræk om de mange Faner, hvormed *Zichmni's* seirrige Fremgang efter Beretningen blev hilset (sml. S. 78) fra alle Sider, behøve aldeles ikke at være Udtryk for Overdrivelseslyst og Bombast, saaledes som Mange ville udlægge dem. De stemme, synes mig, naar vi have et ægte Frisland for os, meget godt med velbekjendte Forhold i Frisernes talrige og meget smaa Commune-Republikker, der hver havde sin Fane, sin aarligen valgte Fanebærer o. s. v., og ved enhver Leilighed lod sig repræsentere ved sine Faner[45].

Paa eengang baade med Egnen, som Nord-Frisland, og med Tidsaanden synes ogsaa det hele Sørøver-Liv — de ædle *Zeni*ers Manes tilgive mig dette Udtryk! —, der overalt skinner igjennem den givne Skildring af Begivenhederne, at staae i saare god Samklang. Det var jo ikke alene i de to sidste Decennier af det 14de Aarhundrede, men ogsaa i det første af det 15de, at Viktualiebrødrenes eller Likendelernes Færd var i fuld Blomstring; og i hvilken Grad dette næsten privilegerede Ufredsliv førtes ved og fra de frisiske Kystlande — snart begunstiget af denne snart af hin hanseatiske Stat — derom foreligger der gode Vidnesbyrd baade i Nabolandenes og i vor egen Historie[46]. At *Zichmni*, hvo han end har været, og under hvilket Palladium han end fra først af har begyndt en Virksomhed for egen Regning, har ladet sig smitte af Tidsaanden og deltaget i slige Hærtog og dermed søgt at erhverve sig Besiddelser, og det baade fjern og nær, derpaa lægge Textens Skildringer jo intetsomhelst Skjul, og saa meget større Uret vilde det være at

drage dette ligefrem i Tvivl. En Mængde af *Zeni*-Reisernes Commentatorer have ogsaa været tilbøielige til at betragte Reiserne — hvad de end i andre Henseender have dømt om dem — just fra denne Side.

Under denne Forudsætning har der rigtignok fra enkelte Sider lydt Forundring over, at Patricieren *Nicolò Zeno*, et Medlem af en af Venedigs ældste og ædleste Familier, om han end var en skibbrudden Mand, har villet nedværdige sig til, og kunnet finde sig i det vilde Liv, som disse halvprivilegerede Røvere førte. Man har da ganske vist til hans Undskyldning villet hentyde baade til Tidsaanden og til den Friskhed, der gik igjennem dette eventyrlige Liv, da jo Hærjingstogene nærmest maatte være beregnede paa en hurtig Overraskelse af de hjemsøgte Egne; dels endeligen dertil, at Selskabet, om det end vistnok var et temmelig broget, dog ogsaa kunde have mange ham jevnbyrdige Elementer mellem sig, da det hyppigt nok hentede sine Medlemmer fra Adels- og Fyrste-Familierne. Men med Alt dette synes det mig, at man ikke tilstrækkeligen har fremdraget et Par andre Forhold, der maaskee paa den ene Side kunde have virket tvingende paa *Zeno* til at træde ind i et sligt Selskab, eller paa den anden Side have kunnet gjøre ham et saadant Liv, om ikke tiltalende, saa dog udholdeligt.

Naar Broderen *Antonio* i et af de senere Brudstykker af Brevene fortæller til *Carlo* i Hjemmet, at han selv havde inderligt ønsket at vende hjem, men at han ikke kunde, fordi *Zichmni* nægtede sit Samtykke dertil[47], saa faaer man heraf, og af flere Steder, det Indtryk, at om *Zichmni* end efter Brødrenes gjentagne Lovtaler over ham, maa have behandlet dem vel, idetmindste efter deres egen Mening, saa har dog denne det venetianske Skibsmandskabs Redningsmand, som det synes, udøvet et særeget og strengt Herredømme over

dem; thi stærkt have de følt sig bundne til ham. — Datidens Strandret var jo grumme streng, og længe efter *Zeni*-ernes Tid træffe vi endnu paa den Opfattelse, at den Mand havde forbrudt Frihed og Liv, der gik iland paa eller vel endog strandede ved fremmede Herskabers Kyster. Mon da ikke Forholdet imellem *Zichmni* og *N. Zeno* for en væsentlig Del tør finde sin Forklaring i, at *Zichmni* har havt en streng Strandrets Bestemmelser paa sin Side, naar han maaskee ligefrem stak de skibbrudne Fremmede ind i sin Flaade som simple Matroser? Er det i alt Fald ikke en saadan Mening, der maa læses ud af de Linier, hvormed Strandingen og dens Følger omtales i den første videnskabelige Benyttelse, der gjøres af den da nylig offenliggjorte *Zeni*-Reise, nemlig i *Moletii* allerede tidligere omtalte Udgave af *Ptolomæi* Cosmographia (1562). Det hedder nemlig her i en historisk Oplysning om *Zeni*-Kaartbladet og dets Forfattere: ». . . . naufragium fecerunt post aliquos dies in Insula Frislanda. In qua a Domino illius, qui Zichmnius dicebatur, capti, tanquam nautæ, in multorum navigiorum classe immissi fuerunt.« Selv om den ældre *Nicolò Zeno* ved sin overordnede Sømandskyndighed snart tilvandt sig en friere Stilling i Flaaden og blev Anfører for den — noget, der senere gik over paa Broderen — var det dog maaskee det ham ved Skjæbnen paatvungne Forhold til *Zichmni* og det Kampliv, han derved blev nødt til at føre, der gjorde ham Broderen *Antonio's* Overreise til *Frislanda* saa ønskelig, eftersom denne var, saa hedder det udtrykkelig, baade en kjær Broder og tillige en tapper Broder.

Men naar nu Texten endvidere fremhæver som et Karaktertræk hos *Nicolò Zeno,* at han fandt en Tilfredsstillelse i at lære fremmede Steder at kjende, samt fremmede Sæder og fremmede Sprog — og det Samme see vi forøvrigt ogsaa senere fremhævet om *Antonio* —

saa ligger det saare nær, ogsaa at tage denne Tendents hos ham op i vor Beregning over, hvad der i slige Hærtog kunde være tiltalende for disse hans Tilbøieligheder, selv om Togtene førte et temmelig vildt Liv med sig og bleve foretagne i et maaskee mindre godt, om end efter Fødsel ham jevnbyrdigt Selskab.

Efter at *Nic. Zeno* ved selv at lide Skibbrud var bleven berøvet sit oprindelige Middel til Opnaaelsen af det Formaal, han ved sin Bortreise havde stillet sig, kunde der jo ikke let gives ham nogen bedre Leilighed til at besøge fremmede, selv fjernere Folkeslag og Lande, end den, der frembødes paa Togter, som hærjede snart i det ene snart i det andet Hav, og tidt nok med korte Mellemrum. Paa en saadan Forening imellem et Fribyttertog imod et fjerntliggende Land og en videnskabelig Undersøgelse af dette, kjende vi baade faktiske og meget nærliggende Exempler. Thi i dette Aarhundredes Begyndelse har vort eget Fædrelands Historie frembudt et forbausende Skuespil af denne Art. Som en baade mulig og sandsynlig Parallel til, hvad jeg maa formode at have været den rette Sammenhæng med *Zeni*ernes fortsatte Reiser i Norden, tør jeg derfor ikke undlade her i Korthed at erindre Læserne om en vistnok mere end halvglemt Begivenhed fra Aaret 1809, altsaa fra en Ufredstid, da Island og Færøerne ved engelske Krydsere vare afspærrede fra al Forbindelse med Moderlandene, Norge og Danmark.

Sikkert er der blandt os nulevende ikke just faa, der i ældre Tider have hørt og læst saa meget om det eventyrlige Rovtog, som et engelsk Handelsskib, tilsyneladende under en fredelig Handels Maske — idetmindste i Begyndelsen — i de nævnte Krigsaar udførte imod Island, at de maaskee dunkelt ane, hvorhen jeg sigter. Med en Haandfuld bevæbnede Søfolk gjorde Skibsføreren og Supercargoen sig til Herre over Island, afsatte og fængslede Øens Kommandant og indsatte til Gouvernør eller, som han kaldte

sig, Protector over hele Øen, en Galning og Eventyrer *Jørgen Jürgensen*, en danskfødt Mand, der som Tolk og Commissionær havde fra England fulgt med Skibet og hjulpet dets Rhedere med at sætte Udpresninger og Plyndringer i Stil. Meget faa ville derimod de være, der, som jeg, i længere Tid (1839—40) har færdedes paa Hovedskuepladsen for de vigtigste af disse Begivenheder og der i Ro i en 8—9 Maaneders lang Vinter har kunnet gjennemlæse mangt et oprindeligt Aktstykke om denne eventyrlige Historie, som indenfor sin Virkeligheds Ramme rummer saare Meget, der overgaaer Alt, hvad man i *Zeni*ernes Skildringer har villet ansee for de største Overdrivelser og for saadanne Udvæxter fra Sandheden, som alene kunde skyldes en Sydlændings livlige Phantasie. Hverken af den ene eller den anden Gruppe vil der imidlertid være mere end en ganske Enkelt, der har i frisk Erindring et besynderligt Træk, som her er af stor Interesse. I Ledetog med denne tvetydige Skibsbesætning, der ret snart kastede Masken og ikke tog i Betænkning at forøge sin Styrke til det Dobbelte ved at løslade og bevæbne Fangerne i Reykiaviks Tugthus, ankom ogsaa til Island en sand Fredens Mand, en yngre Lærd, der ikke kunde betvinge sin Lyst til at lære Islands Natur, og navnlig dens Planteverden at kjende, og for hvem den indflydelsesrige, store og berømte Naturvidenskabens Mæcen Sir *Joseph Banks* endelig havde faaet udvirket en Tilladelse til at ledsage Expeditionen til Island, som den eneste Udvej for ham til i disse Aar at naae til dette Land. Denne Mand var den senere som Botaniker høit ansete Dr. *Will. Hooker*, Forfatteren af: »Journal of a Tour in Iceland in the Summer of 1809«, 2. voll. London 1811, 2ᵈ edit. 1813. Uagtet Forfatterens store Uheld ved Bortreisen fra Island, Skibets Brand og Tabet af alt det Indsamlede og Optegnede paa Reisen, saa at meget har maattet gjengives efter Hukommelsen, er dette Værk om Islands Natur og Befolkning et for sin Tid meget fortrinligt Arbeide, og for et Værk af

denne Betydning staaer altsaa Videnskaben i Gjæld til et Togt af mere end tvetydig Beskaffenhed.

Dette Togts Begivenheder og Følger er det nu, der senere, i Aaret 1833, stod vor lærde *Finn Magnussen* saa særlig for Tankerne med Hensyn til de Engelskes ufredelige Handelstog til Island i det 15de Aarhundrede og *Christopher Columbus's* paastaaede Besøg i Island, forinden han gjorde sin store Reise helt over til Atlanterhavets vestlige Kyst. *Zarhtmanns* tidt nævnte Afhandling om *Zeni*ernes Reiser (N. T. f. O. II. 1833) havde nemlig bragt det Faktum til almindeligere Bevidsthed i Norden, at *Columbus* i sin af Sønnen *Fernando* lang Tid efter Faderens Død offenliggjorte Biografie yttrer, at han havde været paa Island, der kaldes »*Tile*«, og at han da selv har iagttaget nogle ukjendte Forhold ved Øens Beliggenhed og ved Havet om Øen. Ogsaa omtaler han, at Kjøbmænd fra Hull og Bristoll førte livlig Handel derpaa. I denne Anledning er det da, at *Finn Magnussen* i samme Bind af Tidskriftet giver os sin lærerige Afhandling: »Om de Engelskes Handel og Færd paa Island i det 15de Aarhundrede, især med Hensyn til Columbus's formentlige Reise dertil i Aaret 1477, og hans Beretninger desangaaende« (S. 142—169). Helt igjennem møde vi her talrige Exempler paa den ufredelige Handel, Fremmede, især Englændere, søgte at sætte igjennem paa Øen, og særlig stadfæster Forfatteren dette ogsaa for det snevrere Tidsrum, indenfor hvilket *Columbus*'s ovennævnte Besøg paa Island maa have fundet Sted. Da der netop ogsaa i disse Aaringer blev ført Klagemaal over Handelsskibene fra Bristoll, og han ganske naturlig maatte antage, at det var dem, *Columbus* havde benyttet til Iværksættelsen af sit Besøg paa Island, bringes Forfatteren uvilkaarligen til at bruge følgende Yttring for derved ligesom at værne *Columbus* imod den Mistanke, der uvilkaarlig paatrængte sig. »Dog maa vi i al Fald haabe,« tilføier han, »at *Co-*

lumbus i hin Tid, om hvilken *W. Irving* (I. 5. 18) siger: at Sørøveri næsten blev anseet for lovlig (piracy was almost legitimatized), ikke har deltaget i de af Britterne da begaaede Voldsomheder imod Islænderne.« At *Finn Magnussen*, der selv og paa nært Hold havde i Reikiavik været Vidne til Begivenhederne i 1809,[48] betoges af en ængstelig Uro for en nøie Forbindelse imellem Bristollmændene og *Columbus*, er ganske naturligt, og jeg deler fuldt ud baade min afdøde Velynders Ængstelse og hans Haab. Derfor er jeg ogsaa her tilbøielig til at see et nyt Exempel paa, hvorledes Mænd med store fredelige Missioner have til deres Formaals Fremme indgaaet i Forbindelser af modsat og lavere Art. At *Columbus* paa dette Togt blev bekjendt med Islands, idetmindste dens Sydkysts, til hans store Forundring isfrie Tilstand om Vinteren (Februar), med den uhyre Flod og Ebbe paa denne Kyst[49], og med den hele Øes langt vestligere Beliggenhed, end han havde formodet, det vide vi af hans egne faa Ord. Hvor stor en Indflydelse den ovenfor befrygtede Mesalliance, om ikke med et Fribyttertog saa dog, med et tvetydigt og ufredeligt Foretagende har havt i andre Henseender paa at bringe hans store Tanker til Modenhed, vide vi derimod ikke; vi have imidlertid neppe Grund til at antage den for at have været ringe.

Efter alt dette, der jo paa et foregaaende Blad (S. 128) tog sin Begyndelse med de undskyldende Hentydninger, man fra flere Sider havde ment at burde gjøre om *Nicolò Zeno's*, den ædle Patriciers Færd, for ligesom at rense dennes Eftermæle, ligger det saare nær, her til Slutning at gjentage et i andre Udtryk allerede forelagt Spørgsmaal. Det geografiske Billede af Island, vi under Navnet »*Frisland*« have paa *Zeni*ernes Kaartblad, og som i sin Udførelse ganske sikkert for Tidspunktet 1400 er et aldeles enestaaende Kaart af et Land udenfor Middelhavet og de dette nærmest tilgrændsende Kyster af Atlanterhavet — maa dette ikke, efter Alt,

hvad der nu foreligger, snarest tænkes frembragt under en særlig Constellation af modstridende, tilsyneladende uforenelige Interesser? Mon vi ikke indenfor Islands Historie allerede ved Aaret 1400 netop i dette enestaaende Kaart af Landet møde det første Exempel paa det Udbytte, menneskelige Kundskaber have vundet under en Forening af Ufredens og Fredens Bestræbelser, under en skurrende »Mesalliance«, som vi kaldte den, men hvorpaa *Columbi* Besøg i Island 1477 synes at give os et andet, og Dr. *W. Hookers* Reise i Island 1809 faktisk et tredie og mere storslaaet Exempel?[50]

Summen af alle disse Betragtninger og Overveielser er for mig, i Korthed, bleven dette, at jo mere jeg har søgt at føre Textens faa Data og tarvelige Vink om »*Frislanda*« sammen som spredte, men sammenhørende Dele af eet Billede, desto mere have de netop stillet sig for mig i den ovenfor skitserede Sammenhæng. Mere og mere har derfor den Tanke vundet Styrke hos mig, at om endogsaa det »*Frisland*«, der som en stor Ø er aflagt midt paa det *zeni*ske Kortblad, er et utvivlsomt og virkeligt Island, saaledes som Admiral *Irminger* fornylig søgte at hævde det, saa kan det »*Frislanda*«, hvortil Reiseskildringen henlægger *Nicolò Zeno*'s Stranding og Brødrene *Zeni*'s mangeaarige Ophold hos *Zichmni*, neppe med større Sandsynlighed henlægges til noget andet Land end til Nordfrisland, saaledes som Hr. *Krarup* havde antydet det, om end kun vel løseligen.

Videre end til en Sandsynlighed for Rigtigheden af denne Opfattelse vil *Zeni*-Textens forstyrrede Tilstand, der er saa almindelig erkjendt, imidlertid ikke kunne føre os, og *Zeni*-Kaartbladet kommer os jo i dette Punkt slet ikke til Undsætning, da dets Kaart af hele Danmark, saa vel truffet det end for den Tid maa siges at være, har

ingensomhelst Stednavne paa den vedkommende Del af Landet og følgelig ikke kan røbe os noget.

Selv disse ugunstige Forhold have dog ikke betaget mig Haabet om at naae til en noget større Grad af Vished for Rigtigheden af den givne Udtydning, idet jeg har tænkt mig, at en kritisk Vurdering af andre Partier paa Kaartbladet muligen kunde give indirekte Vidnesbyrd til Bestyrkelse af Tydningen.

Turde jeg altsaa forudsætte, at Læserne ville erkjende, at den forudgaaende Fremstilling, saa subjektiv en Dragt den end paa sine Steder kan synes dem at bære, stedse har fulgt naturlige, om end ikke synderlig benyttede og i Virkeligheden ogsaa noget vildsomme Veie, for at give Opfattelsen saa megen Objektivitet, som Materialets løse Sammenhæng og Beskaffenhed vilde tillade, — saa vilde jeg foreslaae dem at følge min Fremstilling endnu et lille Stykke videre, men i en helt ny Retning. Vi ville da tilsammen gjøre ligesom et Slags Kontraprøve paa den!

For at udføre et saadant *experimentum crucis*, lader os da et Øieblik gaae ud fra den i det Foregaaende vundne Sandsynlighed — den være større eller mindre — at vi i Textens *»Frislanda«* have et Parti af de egentlige frisiske Lande for os, og navnlig et nordfrisisk; lader os dernæst midlertidigen stole saa meget paa Sandhed i Textens Fremstilling, at der har ligget noget virkeligt til Grund for den, og at altsaa Textens *»Frislanda«* var bleven ligesom et Udgangspunkt for *Zichmni*'s og *Zeni*ernes fjendtlige Hjemsøgelser paa andre Egne i Norden. Under en saadan Forudsætnings Rigtighed, maatte vi da ikke have ligesom den Mulighed for os, at hvad Text og Kaart meddele os om disse hjemsøgte Egne maaskee kunde give os en Afspeiling af, hvorvidt Egnene vare komne i Berøring just med frisiske Folkefærd? Thi naturligst bliver det i hvert Fald at antage, at Hovedbesætningen paa *Zichmni*'s Skibe maa betragtes

som »Frisere«, saafremt de af ham beherskede Landsdele virkelig hørte til Frislandene. Forholdet imellem den Betydning, som der i saa Henseende kan tillægges den forstyrrede, af Brokker sammenkittede Text lige over for Kaartbladet, og navnlig naar dettes enkelte Kaart findes rigelig udstyrede med Stednavne, er i det Foregaaende bleven saa klart belyst og stadfæstet, at det vil være en Selvfølge, at en mulig Afspeiling af slige Berøringer med Friserne og Frislandene langt sikkrere vil være at finde paa Kaartene end i Texten, og at hines Epigrafier tilsidst maa blive vor Støtte og afgjøre Dommen.

Vor Erfaring fra de foregaaende Undersøgelser henviser os selvfølgelig til de Fremstillinger paa Kaartbladet, der ere de mest »articulerede«, det vil sige: udstyrede med de fleste individuelle Træk, og desuden ledsagede med et større Antal af Stedbenævnelser, selv om disse sidste hidtil ikke have kunnet udtydes. Af saadanne Fremstillinger bliver det igjen Kaartbladets berømte, men i mange Henseender endnu gaadefulde »*Engrouelant*«, der stærkest tiltrækker sig vor Opmærksomhed. Det er os jo i Forveien altfor vel bekjendt, at netop til dette Partie af Kaartbladet knytter der sig i historisk Henseende en ganske særegen Interesse.

Zenos »Engrouelant« er ikke blot det Land paa Kaartbladet, der ved dets eiendommelige Omrids, Hydrografie og talrige Stednavne synes at maatte frembyde de fleste og bedste Betingelser for at kunne med Sikkerhed udtydes. Det er ogsaa det Land, om hvis Tydning man i 3 Aarhundreder hidtil har været mest enig, men om hvis rette Tydning det alligevel er af den største Vigtighed for Videnskabens Historie at have fuld Sikkerhed.

Saa godt som énstemmig har det *Zeni*ske *»Engrouelant«* været antaget for et Kaart af Grønland, endog for et fortræffeligt Kort af denne udstrakte Halvø. Lad os strax tilføie, at det igjennem det 16de og 17de Aarhundredes Atlasser har været saa godt som den eneste geografiske

Afbildning af »Grønland«, man besad; og denne Betydning har det hævdet med en Haardnakkenhed, hvorpaa Geografiens Historie vistnok ikke kan frembyde noget andet Exempel. Thi dette »*Engrouelants*« Træk forsvandt først fra Kaartet over Polar-Egnene, eftersom man Stykke for Stykke fik nyere og bedre Kjendskab til Grønlands Kyststrækninger og tilsidst nogenlunde sammenhængende Kundskab om hele den umaadelige Halvøs Beliggenhed og Figur. Men selv da, og senere, har det vedblevet at være en stadig Gjenstand for Grublen, hvorledes det egentlig havde været muligt til *Zeni*-ernes Tid, altsaa henimod Aaret 1400, at have kunnet gjengive Landets almindelige Omrids saa nøie. Om man endog med *Zarhtmann* og Andre vilde antage »*Engrouelant*«-Kaartet for et underskudt Barn fra en senere Tid end *Zeno's*, nemlig fra *Zeni*-Reisernes Publikationstid 1558, og altsaa 150 Aar senere, vilde dette Forhold dog blive lige uforstaaeligt. »*Engrouelant*«-Kaartet gjengav jo efter den gængse Opfattelse Grønlands-Halvøen baade fra dens Vestside, imod Davisstrædet, og fra hele Østsiden; medens dog Davisstrædet først blev Europæerne bekjendt et halvt Sekulum senere, og Østkysten i hele sin største og midterste Udstrækning endnu, den Dag idag, igrunden er os ubekjendt. I Virkeligheden have vi jo kun en nogenlunde tilfredsstillende Kaartlægning af den sydligste Del af den op til $64^1/_2{}^0$ (ved Kaptl. *Graah*), og en orienterende Kaartlægning af dens nordligste Del fra 73^0 ned til henved 69^0 (ved *Scoresby* og Andre.) Til hele den mellemliggende Kyst er Adgangen os regelmæssig spærret ved de langs Østkysten med Strømmen neddrivende Masser af Havis, og saaledes har i det Væsentlige Naturens Gang været i alle de Aarhundreder, Grønland har været kjendt af Nordboerne. Alligevel giver »*Engrouelant*«-Kaartet den utilgængelige østlige Sides Kystlinie med dennes Udskjæringer og de deri udløbende Vandstrømme ligesaa bestemt som den vestlige og tilgængelige Sides, og Østsiden er omtrent ligesaa rigelig besat med Stednavne.

I sit almindelige Omrids har »*Engrouelant*« saa megen Lighed med et Nutidskaart af Grønland, at vi ikke ere berettigede til at undre os over Forgængeres stærke Udtryk om denne Lighed, især naar Tidspunktet for Kaartets Oprindelse tages med i Betragtning, men dog nok over disse Forgængeres næsten enstemmige Opfattelse af Kaartet, som et virkeligt Grønland. Deres Bestræbelser kom jo endog til at gaae ud paa at bestemme Identiteten mellem de enkelte *Zeni*ske Stedbetegnelser og de Stæder og Stednavne i Grønland, der vare os bekjendte fra de islandske Sagaer og de ældre Chorografier af Grønland, navnlig *Ivar Bårdsens* fra omtr. Midten af det fjortende Aarhundrede.

I denne kildne Sag indskrænker jeg mig her til at henvise til vor afdøde Historiker *H. F. J. Estrups* i mange Henseender fortrinlige »Bemærkninger angaaende Grønlands Østerbygde« (Skand. Litteraturselsk. Skrifter. XX. 1824. S. 243—300) og til Lector *J. H. Bredsdorff*'s Afhandling: »Om det ældste bekjendte Kort over Grønland« (Nordisk Tidsskr. f. Oldk. III., S. 193—211. 1846). Den Førstes Opfattelse S. 253, at *Zeno*'s »Carta da navegar« »fremstiller baade det vestlige og det østlige Grønlands Kyster med Bjerge, Forbjerge, Fjorde, Elve og Øer«, og at »Kaartet er saa rigtigt, som man kunde vente det af det 14de og 15de Aarhundredes Sømandskunst«, faar endnu stærkere Kolorit ved Forfatterens senere Tilføielse S. 259. »Kun *Zeno*'s Kaart beder jeg lægge Mærke til; dets Betragtning vil let overtyde om, at det ikke vilde være kommet Virkeligheden saa nær, hvis ikke *Zeno* havde udkastet det ifølge temmelig fuldstændige Undersøgelser. Selv Diskobugten synes at være aflagt derpaa.« Tages Hensyn til vore Kundskabers og Hjælpemidlers Fremskridt mellem 1824 og 1836 har maaskee *Bredsdorff* endnu stærkere Udtryk for denne Lighed, naar han S. 200 blandt det *Zeni*ske Kaartblads «temmelig vel fremstillede Dele« regner »den vestlige Del af Grønland« og strax tilføier:

»Hvorfor kunde man da ikke ogsaa have antaget dette om den østlige Del, saalænge man ikke havde noget Paalideligere? Captainlieutenant *Graah* har nu meddelt os det nøiagtigste Kaart over Grønland. Naar vi med dette sammenligne den zeniske Tegning, finde vi Ligheden paafaldende, undtagen i den nordlige Del af Østkysten, som ei alene er trukken for langt østlig, men o. s. v.« Ogsaa *Bredsdorff* (l. c. S. 194) mente som *Estrup*, at *Zeno* selv havde optaget og construeret Kaartet over »Grønland«, og altsaa med sine Skibe befaret disse Kyster; medens Andre, f. Ex. Captl. *Zarhtmann*, nok anerkjendte et Grønland i Kaartet, men mente dette udkastet efter Oplysninger fra nordiske katholske Geistlige, der opholdt sig i Italien.[51]

Imod denne Baggrund af Udtalelser om »*Engrouelant*«, som altsaa ligge et halvt Aarhundrede tilbage i Tiden, stiller jeg nu vore tre Forfatteres fra det sidste Decennium. De have alle Tre, men med ulige Udførlighed, behandlet Emnet, og — alle tre med et ulige Resultat!!

For Mr. *Major*, Secretæren i det engelske geografiske Selskab, er *Zeni*ernes »*Engrouelant*«-Kaart ikke blot et saare antageligt Kaart af Grønland, noget som dets almindelige Figur og Omrids i hans Øine tiltrækkelig godtgjør (S. LXXX); det er ham et Kaart, der er saare mærkeligt i Geografiens Historie, da det i Kundskaber er langt forud for den Tid, da det optoges (c. 1400), og mange Generationer forud for dets Publikationstid[52]; Kaartbladet viser ham forresten ikke blot et Grønland som »*Engrouelant*«, men ogsaa andre Dele eller Flige af den nye Verden i dets »*Jcaria*« og »*Estotiland*«, Egne, som altsaa vare besøgte Zaf *eni*erne 100 Aar, førend *Columbus* kom til Kysterne af den amerikanske Verdensdel. Ved dets Stednavne, hvoraf enkelte menes at svare til *Ivar Bårdsens* og Andres paa Grønland anførte Bygder, saae *Major* endelig

i Kaartet et sikkert Vidnesbyrd om, at de norsk-islandske i Grønlands Vesterbygd og Østerbygd grundede Kolonier endnu vare ilive ved Udgangen af det 14de Aarhundrede, men tillige om, at Grønlands længe eftersøgte Østerbygd i Virkeligheden laae kun paa *Zeni*kaartets Vestside(?)[53] — og om denne Koloni bliver da, ifølge *Major*'s Mening, *Zeno*'s Kaart og Reiseberetning det sidste Dokument, vi have. — Intet Under derfor, at denne Forfatter med stor Seiersstolthed seer paa sine straalende Resultater, vundne, som han urigtigen indbilder sig, især ved en strengere Logik og naturrigtigere Methode i Tolkningen af Chorografierne og *Zeni*-Reiserne!?

Det er en Selvfølge, at Mr. *Major* mener Kaartet optaget af selve *Zeno* eller dog under de *Zeni*ske Expeditioner med *Zichmni*.

Admiral *Irminger* synes ikke at ville afvige fra den gængse Anskuelse, at »*Engrouelant*« fremstiller paa en for den Tid meget mærkelig Maade et Billede af vort Grønland, men mener dog, at dette Kaart aldeles ikke kan tænkes frembragt ved en eller et Par Somres Reiser til disse Egne, og at det altsaa ikke kunde hidrøre fra *Zeni*erne direkte, hvilke heller ikke, efter hans Anskuelse, have selv besøgt Grønland. Han mener meget mere, at alle deres geografiske Kundskaber og Oplysninger om Grønland, altsaa ogsaa Kaartet, havde de faaet fra Islænderne (S. 13, 14; cfr. foran S. 106—7).[54]

Værre gaaer det dog baade *Zeni*erne og *Zichmni* under Hr. Arkiv-Assistent *Krarups* Behandling af »*Engrouelant*«-Kaartet. Han anerkjender vel, at der med Navnet »*Engrouelant*«, hvis Betydning han formoder at være »Indgrønland«, skal menes »Grønland«, og »at Landets Omrids saa nogenlunde træffer det rette« (S. 11. Særtr.), eller som han i Forveien (S. 4) noget udførligere har udtrykt det: »Aftegningen af Grønlands Omrids overgaaer saa langt det, vi ellers kjende til den geografiske Videns Omfang ved det Lag 1380, hvortil Reisens Begyndelse henlægges, og nærmer sig i de store

Træk saa nær til Virkeligheden, at Arbeidet væsentligst af den Grund har skaffet sig en Tiltro og et Navn, der naaer lige ned til vore Dage«. — Men uagtet denne Lighed med vort Grønland, skal det dog ikke være dette, der er ment, derimod det af Hvalfangerne og af Robbeslagerne kaldte Øst-Groenland, Spitsbergen, Novaja Semlja og Ruslands Kyststrækninger ved det Hvide Hav, altsaa, naar hensees til Formen af Landet, med rene Ord: Halvøen Kola. For Hr. *Krarup* er jo, som vi før have berørt, Kaartbladet et storartet Falskneri *(»forgery«)*, et plumpt Bedrageri, og i Læ af denne Anskuelse og de kun halvt forstaaede Forhold med Hensyn til Robbeslagernes østlige Grønlandshav har han troet sig berettiget til at gjøre en yderst dristig Vending med »*Engrouelant*«. Den Hals, hvormed *Zeni*ernes »*Engrouelant*« paa *Zeni*kaartbladet hænger op paa Norges nordligste Kyst, lader han nemlig udgaae fra Norges nordøstlige Spids, og idet han saaledes flytter »*Engrouelant*« ind i det Hvide Hav, forlægger han fremdeles *Zeno*'s endnu vestligere liggende »*Estotiland*« stærkt til Øst og midt ind i selve Rusland!! o. s. v. (see hans Kaart).

Imod en saa vilkaarlig Behandling af »*Engrouelant*«-Kaartet nedlægger jeg her, som ovenfor i Spørgsmaalet om »*Frisland*«-Øens Ikke-Tilværelse, en stærk Indsigelse. Jeg maa paa det bestemteste hævde, at enhver Tydning af »*Engrouelant*« mangler sund Grundvold, naar man har forsømt at undersøge de to forskjelligartede Kilder — Kaartet paa den ene Side, Texten paa den anden Side — hver for sig, og efter denne Undersøgelse givet Kaartets Vidnesbyrd den Overvægt, der virkelig tilkommer det i alle de Punkter, hvori der bliver Uoverensstemmelser tilbage mellem Kaart og Text.

Kun en saadan Fremgangsmaade kan jeg anerkjende for rigtig, og anvendes denne, mener jeg, at »*Engrouelant*« ifølge Kaartet bliver et Land, der ligesom »*Fris-*

land« synes kaartlagt af selve Zeno, i alt Fald et Land, der røber at have staaet i nøie Berøring med »Frisere« og »frisiske Lande«, endeligen et Land, der med en ikke ringe Rimelighed kan antages for at have udgjort en integrerende Del af Nordfrisland. Ifølge Kaartet bliver »*Engrouelant*« altsaa omtrent saa langt fra at være vort »Grønland« som vel muligt, om end Navnet nok saa meget synes at modsvare »Grønland«.

Om den sønderplukkede og senere i en vilkaarlig Mosaik sammenkittede Text kan bringes i nogensomhelst Samstemning med denne Udtydning af Kaartet, og da hvilken, vil herefter vise sig. Ved den nu følgende korte Drøftelse af Texten og Kaartet vil det i hvert Fald sees, at man her, ligesom ved Drøftelsen af »*Frislanda*«-Spørgsmaalet, hverken hidtil har taget fuldt Hensyn til meget af det, der dog allerede i længere Tid har været udredet og kjendt, ei heller har af Nyt optaget i Undersøgelsen meget af det, der nødvendigvis maa tages op i denne.

Efter denne Paamindelse om, ikke at lade sig for stærkt paavirke af de i lang Tid gængse Forestillinger og af de som allerede sikkre udgivne Resultater, tage man altsaa »*Engrouelant*«-Kaartet for sig i den Skikkelse, hvori det foreligger paa det originale *Zeni*ske Kaartblad fra 1558, over 150 Aar efter begge de Reisendes Død (Kaartet D).

Naar vi da med upartiske Øine have søgt at opfatte det geografiske Billede, Kaartbladet giver over »*Engrouelant*«, kunne vi vistnok ikke tilbageholde den Indrømmelse, at denne mærkværdige Halvø, der efter Gradnettet strækker sig over 10° i Bredde og synes større end Norge og Sverrig tilsammen, i sin Figur og Omrids ret skuffende ligner »Grønland«, saaledes som vi nu i de to sidste Sekler lidt efter lidt have lært dette at kjende. At det tillige stemmer

med dette Land ved dets Beliggenhed efter Kaartets Bredegrader saa høit imod Nord, kommer naturligvis ikke i Betragtning, da vi vide, at Gradnettet først ved Kaartets Udgivelse er lagt ud over et paa Kaartbladet forud værende, gammelt Indhold af Lande og Øer. Ved en upartisk Undersøgelse af, hvad »*Engrouelant*« er, maae vi nemlig lige saa fuldstændigen see bort fra hele det Gradnet, som *Nicolò Zeno junior*, vistnok med stor Lærdom, omtrent i 1555 lagde over Kaartbladet, som fra den os velbekjendte, historiske Kjendsgjerning, at »*Engrouelant*« - Kaartet igjennem mange Menneskegenerationer af Lærde og Søfarende har været anseet for et godt Kaart af Grønland, og i de geografiske Atlasser paraderet som et saadant. Men naar vi saa have indrømmet denne ved første Øiekast skuffende Lighed med »Grønland«, maae vi paa den anden Side ikke lukke Øiet for flere paafaldende Besynderligheder, der ikke kunne andet end vække alvorlige Betænkeligheder imod det som et *Grønlands*-Kaart, navnlig naar dette skulde være grundet paa egne Undersøgelser.

Af disse Besynderligheder fremhæve vi her foreløbigen kun følgende fire; først:

at der paa »*Engrouelants*« lange Kystlinier vel findes en stor Bugt paa Vestkysten, med hvilken man har troet at Discobugten paa Grønland antydedes, men at ellers Konturen ikke antyder Kysternes stærkt indskaarne Fjorde, der ere saa karakteristiske for Grønland. Istedenfor Fjorde frembyder Kaartet derimod mange ved dobbelte Konturer tegnede Vandløb eller Floder, der i forskjellige Retninger føre indenfra udad imod Kysten. Til yderligere Bestyrkelse af, at der herved menes Flodløb, læse vi paa det første eller det nordligste af disse ved Siden af Navnet det italienske Udtryk for en Flod »*fiumen*«, og efter de andres Navne see vi paa samme Maade tilføiet et isolertstaaende *f.*, som vi følgelig ere berettigede til at tolke som en Forkortelse for det samme Ord. Grafisk betegnes Landet

altsaa ved Kaartet som værende uden egentlig dybe Fjorde, men med mange Vandløb. Disse Vandløbs Anbringelse paa »*Engrouelant*«-Kaartet maa forøvrigt fremkalde en anden, ret vigtig Bemærkning. Medens tilsvarende Angivelser mangle aldeles paa de øvrige Øer og Lande, der indeholdes paa Kaartbladet, gjennemsætte Vandløbene her det hele Indre af Landet og maae derfor, i Forbindelse med de over to Strøg henkastede Bjerghøie eller Højdepartier, nødvendigvis gjøre det Indtryk paa Betragteren, at med »*Engrouelant*« var Kaartlæggeren i det Hele nøiere bekjendt (!) og ikke blot med dets Begrændsninger, men med dets Indre (!). Dernæst,

at »*Engrouelants*« østlige Side nordpaa strækker sig saa langt imod Øst og henad imod Norge, med hvis nordvestlige Kyst det endog nogle Grader N. f. »*Trondo*« er sat i umiddelbar Sammenhæng ved en bestemt Kystlinie, der dog for saa vidt er angivet som kun problematisk Grændse mellem Hav og Land, at der strax ved dens vestlige Ende er tilføiet den meget betegnende Indskrift: »mare et terre incognite«. Paafaldende er det endvidere,

at begge Kysterne af »*Engrouelant*« ere rigeligen besatte med Stednavne, og at disse hverken ligne Eskimoernes Stednavne eller de egentlige Grønlænderes ɔ: de norsk-islandske Kolonisters, saaledes som disse fra Middelalderen ere blevne os bekjendte fra Sagaerne, eller fra særlige Skritter om Grønland, f. Ex. *Ivar Bårdsens* Chorografie. De forskjelige Forsøg, der fra flere Sider (*Bredsdorff* o. A.) ere gjorte paa at føre disse nordiske Navne sammen med *Zeni*-Kaartets, synes, i mine Øine idetmindste, at være meget forfeilede; i een Retning synes de mig særlig vilkaarlige, naar de stik imod Kaartets tydelige Adskillelse imellem Ordet og hint *f.*, der er det abbrevierede Tegn for »fiumen«, læser dette sammen med Navnet som eet Ord (f. Ex. naar man istedet for *Aver f.* læser Averf og derved bringer Ordet nærmere til »Hvarf«). Endelig,

at Navnet paa den mægtige, for Grønland ansete Halvø »*Engronelant*«, selv i denne Form, har den besynderlige Forstavelse »En«, der gjør Ordet fremmed for os; den gjør endog Ordet dobbelt gaadefuldt for os, saasnart vi søge at tillægge »En« den af Hr. *Krarup* formodede Betydning af »Ind« og altsaa forstaae Navnet som: »Indgrønland« eller »Indre Grønland«.[58] Grønlands Indre er os jo den Dag idag saa godt som ukjendt; og i høiere Grad maa dette have været Tilfældet ved Aaret 1400, saa at denne Udtydning af Navnet synes meget unaturlig. — Men endnu mere fremmed som et Udtryk for Grønland maa det paa Halvøen satte Navn: »*Engronelant*« blive, naar dette ikke blot med al Rimelighed, men næsten med fuld Sikkerhed kan vises at have sin Grund i en Feillæsning eller Feilskrivning af et *n* for et *u* (= *v*), og at der altsaa skal læses: *Engrouelant*, saaledes som jeg hidtil ogsaa i denne Afhandling har kaldt det.

At Navnet paa Halvøen først ved at skrives som »*Engrouelant*« er kommet til sin historiske Ret fremgaaer af flere Forhold. Det giver allerede en stærk Formodning om denne Forms Ægthed, at alene den, og ikke Formen »Engronelant« forekommer i Texten. I selve denne findes dog Ordet 5 Gange,[55] og det gjenfindes i *Marcolini's* Dedication af begge Reiserne til Patriarken i Aquilegia, samt endelig paa Sammes foran Reiserne satte Fælledstitelblad, dog sidste Sted italiseret til *Engrouelanda*. Samme Form af Navnet og for samme nordlige Land findes ogsaa i Værker, som ere ældre end 1558, da *Zeni*-Reiserne første Gang publiceredes, men som umiskjendeligen støtte sig til Manuscript-Tegninger og Manuscript-Optegnelser om *Zeni*ernes Reiser, og i disse er det baade læst og gjengivet som »*Engrouelant*« (f. Ex. hos *Bordone* 1547, 1534; hos *Nicolaus Donis* 1486, 1482) og det saavel paa Kaart som i Text.[56] Det maa her bemærkes, at det just er Ubekjendtskabet med disse sporadiske, men sikkre Vidnesbyrd om, at man i Tidsrummet mellem Aaret omtr. 1400 og 1558 havde

idetmindste delvis havt Kundskab om Reiserne, Reisebrevenes Indhold samt Kaartene, der har avlet mange af den senere Tids Controverser imellem Commentatorerne og dens grove Beskyldninger imod *Zeni*erne som Opdigtere og Falsknere. Ogsaa vore tre Forfattere have desværre været helt ubekjendte med dem, og selv *A. v. Humboldt* synes ikke at være bleven sig det rette Forhold bevidst. Det er *Lelewels* store Fortjeneste af *Zeni*-Litteraturen at have bestemt og klart udviklet og oplyst dette i 1852.[57]

Naar man nu imod »*Engrouelant*«-Kaartets østlige Ende, hvor det gaaer over i de foran nævnte »mare et terre incognite«, ligesom finder Navnet gjentaget i en tilsyneladende ny Form, som »*Crolandia*« og i Texten som »*Grolandia*«, saa kommer denne Form unægtelig nærmere til »Grønland«, og kunde for saa vidt bestyrke Formodningen om, at der ved »*Engronelant*« eller i alt Fald ved dettes østlige Deel var ment »Grønland«; men Identiteten af disse to Navne paa Kaartet er meget tvivlsom, skjøndt de af de Fleste forstaaes som ensbetydende.[58]

Vi komme senere tilbage til disse Navnes virkelige eller sandsynlige Betydning og skulle altsaa her kun i en Hovedsum opføre: [1]) at det Fremmede i *Engrouelant*-Navnet, [2]) Kaartets Udstyr med Flodløb istedetfor Fjorde, og [3]) med Stedbetegnelser saavel paa den østlige som vestlige Side, samt [4]) disse Stednavnes Ulighed med dem, der anvendes eller anvendtes af Grønlands to yderst forskjellige Befolkninger — Eskimoerne og de nordiske Kolonister — ere ligesaa mange Grunde til at nære store Betænkeligheder ved at antage »*Engrouelant*« som et virkeligt Grønland. Dog ikke nok hermed!

Naar disse Betænkeligheder sees i deres sande Omfang og Styrke, maae de nemlig føre os til en meget videregaaende Anskuelse. Det giver dem f. Ex. en egen Tilvæxt, naar vi ved Betragtningen af »*Engrouelant*«-Kaartet end-

videre blive vaer, at dette høiest oppe imod Nordost grafisk antyder en stor Kirkebygning, betegnet med »*S. Thomas*« og »*Zenobium*«, og vi vide, at en Stiftelse af den Art paa Grønlands Østside, og ovenikjøbet saa høit imod Nord, er hidtil aldeles ubekjendt. Ligeledes, naar der i Nærheden af Kirken er tegnet et noget kegleformet Bjerg, af hvis Top der ligesom udgaaer en vældig Røg- eller Ildstøtte; thi skulde dermed være ment et ildsprudende Bjerg, eller Vulkan, da maa man med Rette indvende, at i Grønland ere Vulkaner ukjendte. Grønland har nok varme Kilder paa enkelte Steder, og selv i ældre Tider vare saadanne kjendte der i Landet, dog i ganske andre Egne f. Ex. ved Halvøens sydlige og vestlige Del, ved *Unartok.* Om denne røg- eller luegivende Høi eller Bjerg maa det forresten, som noget ret besynderligt, fremhæves, at den er fremstillet, som om et Vandløb eller en Kanal omgav den ved dens Fod.

Men af alle de Vanskeligheder, som selve »*Engrouelant*«-Kaartet frembyder for den Antagelse, at det skulde fremstille Grønland, tynger dog ingen saa stærkt i Vægtskaalen, som den, der reiser sig af Stednavnenes og Vandløbenes lige saa talrige Anbringelse paa hele den os utilgængelige Østside af Grønland, som paa Vestkysten. Thi under de nuværende Forhold paa og omkring Grønland vilde en saadan Kaartlægning af Østkysten være ugjørlig, og efter Alt, hvad der i Sagaer og andre Beretninger fra Nordboerne er kommet ned til os, maae vi ansee det for at have været lige saa ugjørligt i hele det lange Tidsrum, da der var en stadigere og livligere Forbindelse mellem Grønland og Moderlandene: Island og Norge, og dette naaede jo omtrent lige ned til det Tidspunkt, da *Zeni*ernes Reiser foretoges.

Man skjønner altsaa nok, at lige over for »*Engrouelant*«-Kaartet som et Grønland staae vi i Grunden over for Noget, der synes en physisk Umulighed.

Man har visselig tidt nok undret sig over, som jeg ovenfor berørte, hvorledes det egentlig var bleven *Zeni*erne muligt, i Slutningen af det fjortende Aarhundrede, at tilveiebringe et saa fuldstændigt og saa lignende Kaart over Grønland, som »*Engrouelant*«-Kaartet antoges at være; men til en Klaring af denne gaadefulde Sag naaede man rigtignok ikke. Man blev staaende snart ved denne, snart ved hin vage Formodning, eller ved Forudsætninger, der ikke kunde give sandt Hold.

Det tør imidlertid forudsættes som sikkert, at Alle, der have skjænket Sagen en alvorlig Tanke, maae, idetmindste i deres stille Sind, være gaaede ud fra den Sandhed, at et Kaart over en Halvø med en saa uhyre Udstrækning, som Grønlands, selv om det kun var en Kaartlægning af Kysterne i deres allergroveste Træk, ikke i disse Klimater kunde tilveiebringes i en enkelt eller i et Par enkelte Somre, men maatte være Resultatet af mange gjentagne Beseilinger. Men selv under denne Forudsætning har man dannet sig meget ulige Opfattelser af, hvorledes de til Kaartlægningen nødvendige Data bleve bragte tilveie, og navnligen de, paa hvilke Kaartlægningen af Grønlands utilgængelige Østkyst kunde grunde sig.

Jeg vil her først nævne den Opfattelse, der oprindelig syntes mig baaren af den naturligste Tanke, nemlig afdøde *Estrups* i Skandinavisk Litteraturselskabs Skr. 20 B., S. 251—2, 1824. Han gjør nemlig det interessante Tanke-Experiment, at lade et Skib gaae Norden om Island op til en saa nordlig Strækning af Grønlands Østkyst som den, *Scoresby* naaede mellem 71 og 80° N. Br., og derfra med de langs Østkysten syddrivende store Ismasser at lade det glide helt ned med denne Kyst til Sydspidsen af Landet og helt omkring denne. »Skibet vilde,« siger han, »i gunstige Aaringer og til gunstige Aarstider ikke møde uovervindelige Vanskeligheder, men have alle de Fordele, som Strømmen byder, og glide med den ved Kysterne optøede Is.« »Saadan

Cours omtrent tog *Nicolò Zeno* i Aarene 1390 eller 1391«, tilføier han umiddelbart.

Fra et blot og bart Tanke-Experiment blev dette i vor Tid til en storartet Virkelighed, da »*Hansa*«-Besætningen fra disse høie Bredegrader af Grønlands Østkyst, paa en oprindelig stor, men siden betænkelig lille Ismark neddrev langsomt med Isstrømmen langs hele Østkysten og omkring Grønlands Sydspids til vore sydlige Kolonier paa Vestkysten![59] Men havde man nu under denne passive og langsomme Fart i Kystretningen enten kunnet kaartlægge Kysten, eller afsætte de muligen derværende Fjorde eller større Vandløb? Aldeles ikke! Den interessante Reiseskildring viser os, at man har kunnet tage enkelte Mærker af de høieste Punkter, oftest langt inde i Landet, og ikke mere; ingen egentlig Kystlinie har kunnet sees; endmindre havdes nogen Berørelse med denne eller med Beboerne, hvis saadanne fandtes der; og en Kaartlægning som den, Zeniernes Kaart antyder, vilde altsaa være fuldt umulig.

En anden Udvei havde *Lelewell* valgt, og af vort Decenniums tre Forfattere om *Zeni*-Reiserne følger *Irminger* just denne. »*Engrouelant*«-Kaartet hviler, efter hans Mening, paa de Oplysninger, *Zeno* især indhentede hos Islænderne. Dette vilde jo heller ikke være utænkeligt, saavidt Islænderne selv havde været i Besiddelse af saadanne; men i Form af Havnekaart eller lignende over de enkelte af dem beseilede Partier af Landet, kunde han, efter hvad der foran er udtalt, ikke have faaet Oplysninger fra Islændere eller Nordboere. Thi Forholdet er ikke, som det saa ofte er bleven ymtet, at disse Havnekaart eller Portulaner desværre ikke længere findes opbevarede, men at vi ere uberettigede til at antage, at saadanne nogensinde have været til. — Hvad særlig Grønlands Østkyst angaaer, da er det saa meget mere utænkeligt, at Islænderne skulde kunne have meddelt de Reisende Oplys-

ninger herom, som de ikke synes selv at have havt saadanne; i alt Fald — hvis de virkeligen dengang havde meddelt Enkeltheder om Østkystens Beskaffenhed — maae de dermed have udtømt deres Kundskaber saa fuldstændig, at der vistnok ikke er bleven Spor tilbage deraf i alle de Efterretninger om deres Samkvem med Grønland, som ere blevne os efterladte. Tilsidst maa det atter og atter fremhæves, at »*Engrouelant*«-Kaartets Navne paa Steder og Flodløb ikke for Alvor kunne siges at røbe, at de stamme fra de gamle Nordboere oppe i disse Egne.

En helt forskjellig Udvei byder os derimod den anden af vort Decenniums Forfattere, Mr. *Major*, naar han søger at hævde, at Østkystens nuværende Utilgængelighed ikke i tidligere Aarhundreder havde samme Udstrækning, som nu. Først imod Slutningen af 14de Aarhundrede og den nærmeste Tid derefter, mener han, at Naturforholdene ved Grønlands Østkyst, og navnlig Isgangen, dér have undergaaet de store Forandringer, hvorved Østkysten er bleven saa isomringet, at Adgangen til den og til Beboerne indenfor er bleven spærret. *Major* støtter sig her fornemlig paa to Data. Paa den ene Side paa de velbekjendte Udtryk hos *Ivar Bårdsen* om *Gunbjørnsskjærene*, som liggende midt mellem Grønland og Island, »to Dages og to Nætters Seilads i Vest fra Snefjeldsnæs«, og at den gamle Kurs fra Island til Grønland styredes efter dem, medens senere Kursen blev lagt, og maatte lægges, baade uden om dem og uden om den Ismasse, der fra Nordost stuvedes op omkring dem. Lader os bruge hans egne Ord: »En nu er kommen Is udaff landnorden Botnen saa ner forschreffne Scher, att ingen kan uden Liffs Fare denn gamle Leed seyle, som hereffter hørres«; og i Sammenhæng hermed lyder saa den nye Kurs fra Snefjeldsnæs at »seylle da rett udi vester een Dagh og een Natt, en stevne siden i Sudvest, att fly forschreffne Is, som ligger ved Gunbjørnsscher« osv.

Paa den anden Side tager han til Indtægt den allerede S. 58 af denne min Fremstilling omtalte Legende paa *Joh. Reusch's* Kaart af 1507, at en Ø midt imellem Island og Grønland i 1456 havde havt et vulkansk Udbrud og derved var aldeles forsvunden. Følgeligen mødte nu Isen, der kom nordfra, ikke længere her nogen Dæmning for sin Gang. — Man kan meget vel indrømme begge Efterretningers Rigtighed, og dog paa enhver Maade bestride Berettigelsen af de Slutninger, som Hr. *Major* deraf drager. Baade vil det jo dengang, ligesom nu, have været Tilfældet, at Isbarrieren til enkelte Tider ved Strømsætningerne kunde brydes og give store Aabninger, hvori Øer og Landpartier kunne blive synlige eller endog tilgængelige for Skibe for kortere Tidsrum, og saadanne Tilfælde kunne jo være blevne benyttede til de første Kursretninger, uden at behøve at tilbyde sig igjen paa de samme Strækninger i lange Tidsrum. Og dernæst betegner jo *Ivar Bårdsen* tydelig nok, at det kun var i gamle Dage, at den Seilads, der tog Landkjending af »*Gunbjørnsskjærene*«, var brugelig eller kunde bruges, og at der allerede længe før hans Tid — det vil her sige 1360 omtrent — havde maattet bruges en anden Kurs for at naae Østen om Landet. Det er altsaa ikke let forstaaeligt, at de Østkysten afspærrende Isforhold, der ikke blot vare tilstede et halvt Aarhundrede førend *Zeni*ernes Reise (mellem 1391 og 1400), men ifølge samme paalidelige Kilde vare indtraadte lang Tid, Aarhundreder, forud, skulde kunne hjælpe os til en Forklaring af, at *Zeni*erne havde fundet en langt lettere Adgang til Kysten, end den, der i Aarhundreder før dem havde været. Mig idetmindste falder denne Tale lidt gaadefuld. — Om man endog i Tankerne med *Major* vil sætte Ildudbruddet i 1456 i Forbindelse med en muligvis forøget Opstuvning af Isen langs med Grønlandssiden efter dette Tidspunkt, saa kan ikke derved bortforklares de Landet aldeles afspærrende Forhold, som ifølge *Ivar Bårdsens* og alle andre spredte Beretninger vare der

i Forveien. Iøvrigt tør jeg her ikke undlade at tilføie, at det falder mig vanskeligt nok at forstaae, at det altid skulde være en og samme Gruppe af Øer eller Skjær, som man i de forskjellige ældre Beretninger finder omtalte i Farvandet mellem Island og Grønland og formodede at være *Gunbjørnsskjærene*.

Saaledes synes alle Forholdene ved »*Engrouelant*«-Kaartet at sammensværge sig imod dette som et Grønlandskaart. Man behøver vistnok ikke at være Naturforsker for at indsee, at det ikke blot er urimeligt, men physisk umuligt, at »*Engrouelant*«-Kaartet kan være et Kaart over Grønland, hvad enten saa Texten ved sine Legenders »*Engroueland*« maatte sigte til et virkeligt Grønland eller ikke.

Hermed forlade vi disse Sider af Kaartet for en Stund, for at holde os til dets Epigrafie, navnlig dets Stednavne.

At et saa individualiseret Kaart, som *Zeni*ernes »*Engrouelant*«-Kaart, med en saa lang og eiendommelig Række af Stednavne, ikke kan være et vilkaarligt Fantasibillede, men maa fremstille en bestemt af *Zeni*erne eller *Zichmni* kjendt Egn, kunne vi ikke med Rette drage i Tvivl. Spørgsmaalet bliver da, hvilket nordisk Landskab dermed kan være ment, og til dettes Besvarelse have vi igrunden kun eet Middel tilbage, nemlig »*Engrouelants*« Epigrafie. Om denne endog hidtil har trodset de derpaa rettede Undersøgelser, saa vil det dog være at vente, at den tidligere eller senere vil røbe os saa meget, at vi ved dens Hjælp kunne komme ud over den ovenfor fremsatte negative Erkjendelse, at »*Engrouelant*« ikke er »*Grønland*«.

Som til en sidste Nødhjælp vende vi os altsaa til denne Epigrafie og behandle den paa samme Maade som før »*Frisland*«-Kaartets.

Om end ikke udstyret med saa mange Navne som »*Frisland*«-Kaartet, har »*Engrouelant*«-Kaartet dog ikke færre end 24 Navne, 13 paa Halvøens vestlige og 11 paa dens østlige Side. Paa begge Sider ere disse Navne fordelte ligesom i dobbelte Hold, idet den ene Halvdel af dem betegner Vandløb og have »*fjumen*« eller, som forkortet Form deraf, et »*f*« efter hvert Navn, medens den anden Halvdel har hvert Navn efterfulgt af »*promontorium*« eller dette Ord i forskjellige Forkortelser af første og sidste Stavelse, og efter de Tiders Brug betegner dette Udtryk vistnok ikke blot fremstaaende Pynter af Landet, men i det Hele Landet mellem to Indbugtninger, Fjorde eller Floder. Kun et af de 24 Navne er uden al Betegnelse af den Art, nemlig det til alle Tider *Zeni*-Commentatorerne gaadefulde »*S. Tomas. Zenobium*«, der staaer imod Halvøens nordøstlige Ende og er mærket ved et saakaldt Bytegn. Dette er det eneste af den Art, der findes paa »*Engrouelant*«-Kaartet, og det er noget forskjelligt fra de Bytegn, der træffes paa Kaartbladets øvrige Lande, f. Ex. paa Norgeskaartet og Kaartene over »*Estland*« og »*Frisland*«. Tegnets Særpræg er, at det forestiller en enkelt Kirkebygning med et høiere Taarn paa den ene, den vestre Ende, og et stort Kors over den anden, samt med en stor firsidet, murhegnet Plads, som kunde det være en Gaard eller Have, gaaende imod S. V. ned imod det før omtalte Bjerg, eller den Høi, af hvis Top en Røg eller Lue opsteg, og om hvis Fod en dyb Kanal eller et Vandløb syntes at snoe sig.

I Textens Legende om »*Engroueland*« ere kun 2 af disse 24 Navne nævnte, en Kirke helliget til »*San Tomaso*« forenet med et »*monistero*« (Ordet *Zenobium* forekommer ikke i Texten) og en Havn »*Trin*« med et høiere Forland »*cabo de Trin*«, et Navn, der modsvarer Kaartets »*Trin promontor.*«, staaende paa Halvøens sydvestlige Spids og altsaa modsat »*S. Tomas*«. Det mistænkelige Forhold, hvori *Zeni*'ernes Text og Kaart ved Tidernes Ugunst og den ulige Behandling

ere komne til hinanden, paalægger os altsaa ogsaa her ligesom ved »*Frisland*«-Kaartet at holde disse to Navne ude fra alle de øvrige, idetmindste *in mente*.

Samtlige »*Engrouelant*«-Kaartets Navne udmærke sig ved en særdeles kort Form, idet de kun bestaae af een eller to Stavelser; men allerede tidligere Undersøgere, f. Ex. *Bredsdorff*, have rigtigen bemærket, at den korte Form ikke afgiver noget sikkert Vidnesbyrd om, at Navnene virkeligen have været saa korte; den kunde lige saa vel antyde blot en Del af Navnet, f. Ex. dettes Begyndelse, noget, hvorpaa Kaart fra det 15de og 16de Aarhundrede give os ikke faa Exempler.

Navnene lyde nemlig saaledes, naar vi tage Rækken fra Nord til Syd paa Vestsiden:

Neum p. *nha* p. *sadi* p. *Diuer* f. *Peder* f. *Hit* p. *Eiste*. *Jiauer* p. *Han*. f. *Hoen* p. *Nice* f. *Af* p. *Auer* f. *Trin* p., og derefter bøiende om Sydspidsen følge Østsiden fra S. til N.:

Han f. *Munder* p. *Lande*. f. *Ghi (? Glu)* p. *Hian* p. *Naf*. f. *Cha* p. *Boier* f. *Ther* p. *S. Tomas*. *Zenobium*.

Skjøndt de fleste Navnes Bogstaver ere tydelige nok, saa at man kan see, hvad Træskjæreren har ment at læse paa den ham foreliggende Kaarttegning, har dennes mørske Beskaffenhed dog paa sine Steder ligesom kun frembudt ham halve eller utydelige Bogstaver, og den blotte Læsning af Navnene fordrer altsaa ogsaa her nogen Konjekturalkritik. Denne bliver imidlertid mere begrændset allerede derved, at der i de forekommende Navne ikke synes at være Gjengivelser i fremmede Sprog, men de fremmede Egennavne *promontorium* og *fiumen* synes simpelthen hægtede til Egnens Navne. Kun Ordet »*Trin*« kunde maaskee frembyde en Undtagelse herfra som muligvis italiensk, dog tvivlsomt.

Men derimod frembyder Epigrafien, som vi have den paa *Zeni*-Kaartbladets »*Engrouelant*« et helt nyt Forhold, hvortil vi ikke havde noget tilsvarende for »*Frisland*«-Kaartets Vedkommende. Den samme Række af Navne, der findes

paa Originalkaartet fra 1558, paa det Kaart altsaa, der ledsager den første trykte Udgave af *Zeni*'ernes Reiser, finde vi ogsaa, om end i en noget forkortet Skikkelse, paa Kaartblade, der ledsage *Nicolai Donis's* tvende Folio-Udgaver af *Ptolemæi Cosmographia* fra 1486 og 1482 og altsaa ere offentliggjorte 72—76 Aar tidligere end Reiserne, samt vides at have være tegnede omtrent 1470, eller 88 Aar før 1558 (see Kaartet E). Disse ved deres Form paafaldende Navne træde ogsaa her op paa et høinordisk Land, der ligeledes er nævnt »*Engrouelant*« og ligeledes udgaaer som en stor Halvø fra den nordligste Del af Norge. Halvøen har vel en bredere, mere forkortet og mere op imod Nord stræbende Figur, og enkelte af Navnene indtage en noget forskjellig Plads, men der kan ikke være Skygge af Tvivl om, at den og *Zeni*-Kaartbladets Halvø ere identiske i Betydning og forsaavidt ogsaa i Oprindelse, som »*Engrouelant*«-Kaartet paa *Donis's* store Kaartblad ligeledes maa støtte sig til et Grundlag, der direkte eller indirekte maa være kommen fra *Zeni*'ernes Familie, og enten maa have været en haandtegnet Kaartskitse eller maaskee blot en Navnoptegnelse uden Kaartet. Dette sidste antager *Lelewell*, og deri seer han Grunden baade til Halvøens mere vilkaarlige Figur og til den Omstilling, der er skeet af flere af Navnene. Mig forekommer det imidlertid, at *Engrouelant*-Halvøen paa *Donis*-Kaartene i sin forvandlede Figur minder for meget om de Figureiendommeligheder, der karakterisere alle de paa samme Kaartblade optagne Lande, til at der ikke heri skulde ligge een og samme almindelige Forestilling om Landenes Configuration til Grund. — Kaarttegneren *Nicol. Donis* var vel fra Benediktiner-Klosteret Reichenbach i Tydskland, og selve de to nævnte Udgaver af Kosmografien ere trykte i *Ulm*, men Forlæggeren var en Venetianer, som det sees af Slutningslinierne i Udgaven fra 1486: »*Opera et Expensis Justi de Albano de Venetiis per provisorem suum Johannem Reger*«, og saa meget lettere

kunde han være bleven bekjendt med, hvad der henlaa blandt *Zeni*-Familiens Papirer og skaffe sig Laanet deraf.

Det er imidlertid ikke alene paa Kaartet hos *Donis* at Navnerækken findes; den er ogsaa optaget i Texten, og hvert Navn er dér betegnet med sine Længde- og Brede-Grader, saa at det kunde synes, som om man havde havt nøie Kjendskab til hvert Punkts Beliggenhed. Dette vil dog være en Misforstaaelse; thi det Bestemmende for Textens Angivelser har kun kunnet være den Skikkelse, som Halvøen fik ved dens Indtegning imellem de øvrige Bestanddele af Kaartet, og den Stilling, man igjen gav Navnene paa den. Det vil ogsaa være en Misforstaaelse, naar man nu vilde tillægge Textens mere læselige og bestemte Form af hvert Navn en særlig Vægt som den rigtigere Form for Navnet; den er, og kan ikke være andet end et Udtryk for, hvorledes Oversætteren dengang har forstaaet og suppleret Navnet, eller Kaarttegneren har ment, at det skulde forstaaes. Skjøndt *Donis's* trykte Fremstilling af »*Engrouelant*« med dets Epigrafi er saa betydelig ældre end det trykte *Zeni*-Kaartblad, er der dog ikke Grund til at antage hin for mere oprindelig eller for at ligge *Zeni*ernes ældste Kaart nærmere end dette. Langt fra! Det sidstnævnte røber just ved dets større Fuldstændighed i Navnerækken, ved dets flere og forskjelligartede Enkeltheder, ved den større Omhu baade i Tegning og Udførelse og ved Text-Affatterens bestemte Erklæring om, at det var lykkedes ham temmelig vel at gjengive det i Archivet forefundne Kaart, at det i alle Henseender som Originalfremstilling og til Udgangspunkt for Undersøgelser over Naturen af den fremstillede Egn maa stilles langt over *Donis*-Kaartet. Derfor kan der ligefuldt i Gjengivelsen hos *Donis* være en og anden Enkelthed, som fortjener vor Opmærksomhed og som kan tjene til at lede vore Tanker paa ret Vei. Vi maae i alt Fald undgaae den Tankegang, der i sin Tid blev saa vildledende for Capitainl. *C. Zahrtmann*, skjøndt han, ligesom vort Decenniums tre For-

fattere, i Virkeligheden var aldeles ubekjendt med *Donis*-Kaartenes »*Engrouelant*«.

I en kronologisk Samling af gamle Kaart over de skandinaviske Lande, som vort Universitetsbibliothek i ældre Tider har erhvervet sig, forefandt nemlig dav. Captl. *Zahrtmann* et haandtegnet Kaart over Nordeuropa med et »*Engrouelant*« og en Navnerække, der mindede altfor meget om *Zeni*-Kaartets til ikke at skulle betegne det selvsamme Land. Af dets raaere Udførelse og dets Mangel af visse Stednavne paa »*Engrouelant*« sluttede *Zahrtmann*, at Kaartet var ældre end det bedre udførte Kaart fra 1558, og denne Del af Slutningen var tilfældigvis rigtig; men naar han i Differentsen mellem de to Kaart, ledet af sin Tvivl om *Zeni*-ernes Ærlighed, saae et Vidnesbyrd om de Vilkaarligheder og Falsknerier, *Nic. Zeno jun.* mentes at have begaaet, saa var han her bleven ført paa helt vilde Veie ved Haandtegningens Mangel paa enhver Oplysning om, hvorfra den hidrørte. Denne Oplysning kunde dog Enhver, der var kjendt med selve *Donis*-Kaartet eller med *Lelewells* mindre Kopier af dette og med *Zahrtmanns* Noter om Kaartet, lettelig have givet. — Det er nemlig en nøiagtig Kopie af Kaartet fra 1482, som udgjør det andet Kaartblad i den nævnte Samling, og det kan kun tilskrives Hr. *Majors* Ubekjendtskab baade direkte og indirekte (f. Ex. gjennem *Lelewell*) med *Donis*-Kaartene, at der blev gjort saa stort et Nummer ud af *Zahrtmanns* Fremstilling. Dette gjælder ogsaa visse amerikanske Forfattere.[60]

Den forkortede og til 17 Navne indskrænkede Epigrafi paa *Donis*-Kaartets »*Engrouelant*« synes naturligst læst saaledes (see Kaartet E):

nemlig imod den vestlige og nordlige Side:

na p. *Sadi* p. *Hestle (Elestle?)* *mirdũ* p. *hit* p. *auer* f. *oauer* p. *han* f. *af* p. *Spichbod* f,

paa Øst- og Sydsiden derimod:
mūd p. *lāde* f. *y* p. *hien* p. *boier* f. *ther* p.
(paa Halvøens Hals: *Pilappelanth*).

Medens i denne Navnerække Ordet *Spichbod* er kommet til imod Halvøens Sydspids, nærmest hvor »*Trin*« staaer paa Kaartet fra 1558, mangler her baade *S. Tomas. Zenobium* og endnu følgende Navne:

Neum, Diuer, Peder, Hoen, Nice, Trin, Han, Ghi, naf, Cha.

Inden vi gaae til en nærmere Betragtning af Navnerækkerne paa de to »*Engrouelant*«-Kaart fra 1482 (86) og 1558, have vi endnu at erindre os den Besynderlighed, at der paa *Donis*-Kaartene over Skandinaviens nordlige Egne er betegnet endnu et andet Landskab med Navnet »*Engrouelant*«, indkilet paa Norges nordvestlige Side, stødende indad op imod Kjølens Bjergkjæde, og kun bærende et Par Stednavne, der ere vanskelige at læse[61]. Fra det Foregaaende ere vi allerede bekjendte med saadanne dobbelte Anbringelser af samme Navn, endogsaa som betegnende samme Egn, paa et og samme Kaartblad, men henlagte paa forskjellige Steder efter de forskjellige Kilder, som Kaartcomponisten har fulgt. At en saadan Arvtagen fra et tidligere Kaartblad nu ogsaa ligger til Grund for det »*Engrouelant*«, der er sat ind i Norge V. for Kjølen, kan der neppe være Tvivl om, og et lærerigt Fingerpeg hen imod en saadan Kilde giver det i flere Henseender mærkelige Kaart over Norden fra 1427, der ledsager et stateligt Haandskrift af *Jacobi Angeli* latinske Oversættelse af *Ptolomæi Cosmographia*, som findes opbevaret i Bibliotheket i Nancy, og som er bleven forfærdiget paa Cardinal *Filiastrus*' Foranstaltning.[34] Paa dennes Foranledning er ogsaa det nævnte Kaart og Commentaren dertil bleven udført af en Nordbo, der kalder sig *Claudius Clavus* fra Salling i Fyen, og som formodentlig da opholdt sig i Italien. Dette Kaart over Skandinavien og dets nærmeste Omgivelser paa alle Sider kan siges, naar

Kaartets Nordrand undtages, at ligne i det Hele og Store Omridsene af de samme Egne, som de gjenfindes paa *Donis*-Kaartet, men det har kun eet »*Engromelandi*«, og dette ligger just midt ind i Norges nordligste Side, omtrent som hint »*Engrouelant*« Nr. 2 paa *Donis*-Kaartet; det ligger mellem 67° og 68° N. Br., oppe ved Ishavet, der er tydelig betegnet som »*tenebrosum mare*« og »*quietum mare*«, hvilket sidste Navn er stillet i en stor Indbugtning fra Ishavet, der synes at maatte være det Hvide Hav. Imod Sydenden af denne Bugt staaer Benævnelsen »*Findhlappi*« og paa Nordøstsiden: »*Wildhlappelādi*«, og Beliggenheden af to tilsvarende Benævnelser paa *Donis*-Kaartet »*finlappelant*« og »*Pilappelanth*« bedes hermed sammenlignet, ligesom ogsaa ikke faa andre Ligheder, der synes at bestyrke et vist Slægtskab mellem disse to Kaart fra 1427 og 1482, bør nøiere forfølges. Under alle Omstændigheder rykker *Claudii Clavi* Kaart fra 1427 den eiendommelige Betegnelsesmaade af et nordisk Landskab med et Navn, som ligner »*Grønland*« men har den besynderlige Forstavelse »*En*« foran sig, helt tilbage til en Tid, der knap er 30 Aar yngre end vore *Zeni*ers. Fra disse, der efter vore nuværende Kundskaber vare de første, som brugte en saadan Benævnelse for et Land i Norden, synes vi altsaa her ligesom at spore en umiddelbar Tradition, opbevaret i Norditalien.

Vort egentlige »*Grønland*« indtager derimod paa *Claudii Clavi* Kaart som »*Gronlandia provincia*« hele det nordvestlige Hjørne af Kaartbladet med et saare vilkaarligt Omrids, hvis regelmæssige Udtungninger nærmest kunne betegnes som en Decoration; med denne Betegnelse kunne vi igrunden ogsaa karakterisere denne Nordboes Fremstilling af hans halvmaaneformede i N. og S. gaaende »*Islandia*«. Imidlertid strækker sig »*Gronlandia*«-Gardinet paa Kaartets Veststide helt Syd til 63°, og langs dets Nordside Norden om »*congelatum mare*«, »*tenebrosum mare*« og »*quietum mare*« helt til Øst, henimod de omtalte »*Wildhlappelandi*«.

Efter denne lange og nødvendige Orientering ere vi nu naaede saa vidt, at vi med Udsigt til nogen Oplysning kunne forelægge den lange Række af Stednavne Spørgsmaalet om, hvorfra den er kommen og hvorhen den peger.

At den ikke minder om Rækken af Nordboernes Navne paa de Beboelsespladser, der af Sagaer eller Beskrivelser af Grønland ere os bekjendte fra dettes Øster- og Vesterbygd, er allerede berørt; thi knap mere end et enkelt Navn, »*Peder*«, der dog i de Tider forekom allevegne, ligner de nordiske (»*Pedersvig*« f. Ex.); endnu mindre røber den nogen Lighed med eskimoiske Stednavne i vort Grønland. Ved umiddelbart og med visse Mellemrum at gjennemsøge de talrig anbragte Stednavne paa ældre og yngre Landkaart over Nord- og Mellem-Europa, og navnlig paa Specialkaart over alle Landskaberne langs med Nordsøens Kyster, har jeg derimod stedse modtaget det Indtryk, at Navnerækken snarest frembød Lighed med Navne paa de frisiske eller halvfrisiske Kyster og Øer. Men af alle disse var der især en, blandt hvis Stednavne den særlig syntes at have Repræsentanter, nemlig den nordfrisiske Halvø *Eiderstedt*, der Aarhundreder tilbage bestod af 3 Øer, *Eiderstedt*, *Everschopp* og *Utholm*, som forlængst baade ved Naturbaand og Menneskehaand forenedes til et større Hele, med smale Vandskjel mellem de oprindelig sondrede Dele. Ikke blot synes flere af de *Zeni*ske »*Engrouelants*«-Navne at ligne nordfrisiske Gjenstandsord, der tagne i en bestemt Betydning her kunde staae som Stednavne, saaledes *aver* (= aber), Munding af Flod eller Vandløb, medens *munder* synes anvendt i det Slesvigske ved Slien i samme Betydning; saaledes *Han* eller *Ham* som Hjem, o. fl.; ikke at tale om det paa *Donis*-Kaartet stillede »*Spichbod*«, der er et ægte og karakteristisk Ord for Varebod og Ladeplads. Enkelte ligne ganske de nuværende Navne i det Eiderstedtske, f. Ex. *Hit* p. (= *Hits*- eller *Hitz*-Banken, der er saa bekjendt for Ravsøgningen dér og for sine »*Hitzlopere*«); *Jiauer* (= *Jabber*), *Peder* f.

(= *St. Peder*), *E?ste* (= *Ehste*) o. s. v.; og derhos er endnu at bemærke det besynderlige Træf, at ogsaa i det nuværende Eiderstedtske høre disse fire Navne til Communer, der støde nær til hinanden. Denne Lighed mellem en Gruppe af »*Engrouelants*«-Navnene og en tilsvarende Gruppe af Navne i det *Eiderstedtske* slog mig derfor ogsaa meget stærk, da jeg for nogle Aar siden til Studier over de foregaaede Forandringer paa vor Vestkyst benyttede *Traps* Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig, og uvilkaarlig faldt det mig da ind, at *Zichmni* eller *Zeni*erne maatte have opkaldt Stederne i »*Engrouelant*« efter deres frisiske Søfolks Hjemstavn, Noget, der ikke just er uden alt Exempel ogsaa i nyere Tider. Men efterhaanden som Erkjendelsen af disse Ligheder eller Sammentræf mellem de to Regioners Navne udvidede sig, maatte naturligvis det Spørgsmaal opstaae, om ikke Lighederne hidrørte derfra, at det i Virkeligheden var et frisisk, *nordfrisisk* eller *eiderstedtsk Landskab*, der var bleven kaartlagt, og paa hvilket Navnet »*Engrouelant*« var bleven sat. I det Eiderstedtske kunde der jo uden Vanskelighed findes et »*Sand*«, der kunde svare til Kaartets »*Sādi*«, en Klitstrækning eller »*Düne*«, der kunde begrunde Kaartets »*Diuer*«, og dettes »*Boier*« *f.* kunde f. Ex. være at finde enten i Landets »*Boer*« eller »*Bur*« (*Bur*kog, *Bur*mannaveg«) eller ligefrem være et Udtryk for det større Vandløb, ad hvilket deres »*Boier*« eller større Tørvefartøier føre Fastlandets Tørv ind i det Eiderstedtske, f. Ex. til Garding og fl. St. Nærmere om disse Navn-Ligheder see senere S. 112—13.[62]

Inden vi forfølge denne sidste Tankegang til sin yderste Grændse, ville vi standse et Øieblik, for at tilbagekalde i vor Erindring det Øiemed, hvori den her foretagne Excursion fornemlig blev anstillet. Ligeoverfor den af Hr. *Fr. Krarup* fremsatte Hypothese, at *Zeni*-Textens »*Frislanda*« var at søge i Nordfrisland, samt over for de Grunde, jeg selv havde anført for Hypothesens Sandsynlighed, besluttede vi jo i Forening at ville gjøre et *experimentum crucis* og at

undersøge Kaartbladets øvrige af *Zichmni* og *Zeni*erne hjemsøgte Egne, for at see, om der ikke paa Kaartet over disse var efterladt noget sikkert Vidnesbyrd om, at de vare blevne hjemsøgte af eller havde staaet i nøie Berøring med *Frisiske* Folk, hvorved vi altsaa vilde faae en Bekræftelse for, at det virkelig var fra frisiske Egne, at *Zichmni* og *Zeni*erne vare komne. De nylig meddelte Tilnærmelser og Overensstemmelser mellem »*Engrouelant*«-Navnene og Stednavnene i Eiderstedt synes mig allerede at have besvaret Spørgsmaalet paa en saadan Maade, at, saalænge der ikke paavises idetmindste lige saa store Ligheder mellem »*Engrouelants*« Stednavne og Stedbenævnelserne i andre Egne, maa deres nordfrisiske Slægtskab hævdes. Ved Siden deraf maa det erindres, at det Landskab, hvori de fleste Ligheder mellem Stednavnene forefandtes, blev Nabolandskabet til den nordfrisiske Egn, hvori vi mente, at Textens »*Frislanda*« med størst Sandsynlighed var at finde. Alt dette kan jo være Hændelser, men til at omstøde disses Betydning fordres der andre Hændelser af mindst samme Beviskraft.

Nu ville vi altsaa vende tilbage til og i muligste Korthed forfølge den maaskee noget dristige Tanke, om muligvis »*Engrouelant*« kunde være ikke blot en nordfrisisk Halvø men just den Eiderstedtske, og da først klare os det nærliggende Spørgsmaal, om der ikke allerede indenfor *Zeni*ernes og *Donis*'s Navnerækker er større Hindringer for denne Antagelse. Hertil maa der svares, at der ganske vist i selve Navnerækkerne er idetmindste to Besynderligheder tilstede, der ville afgive ret gode Ivendinger imod en saadan Tanke, med mindre de gjensidigen skulde kunne hæve hinandens Betydning. Den ene er *Zeni*kaartets *S. Tomas*-Kirke med *Zenobium*, stillet i Landskabets nordøstlige Del. Historisk kjender man ikke i det Eiderstedtske geistlige Anlæg med

disse Navne, ja i det Hele slet ingen Klostre dér, men rigtignok var der mange Geistlige af Dominikanernes Orden. — Den anden er omvendt den, at det Eiderstedtske har i den tilsvarende Del af sin Halvø netop sin største og vigtigste Stad, nemlig *Tønningen*, der allerede 1400 var en opblomstrende By med en større Kirke. I Navnerækkerne paa *Zeni*kaartet kan intet tyde hen paa denne By, uden de paa dens eventuelle Plads — saafremt vi have Eiderstedts-Halvøen for os — staaende *S. Tomas* og *Zenobium*, to Betegnelser, som Ukyndighed og Kløgt med lige Lethed her vilde kunne læse ud af et gammelt mørsk Kaart, især naar Byens Navn havde været, som ofte da paa de ældre Kaart: *Tonegen* eller endog i to Linier: *Tone* / *gen*. Selv om vi nu her ville tænke os dette Navn gjort til *Tomas. Zenob.*, have vi iøvrigt kun naaet en mindre Grad af de Forvanskninger, der ellers i gamle Texter og Kaart have fundet Sted, ofte kun for at finde ligesom en Mening i Ordene. Foreløbig kunne vi vel altsaa taale denne Hypothese, der ligefrem tilbød sig af sig selv.

Idet vi nu væsentlig have udtømt alle de Vink, som Navnerækkerne paa en nogenlunde naturlig Maade kunde give os om det hidtil gaadefulde »*Engrouelant*«, skulle vi rette lignende Spørgsmaal til Kaartets øvrige Udstyr; men forinden vil det være hensigtsmæssigst at høre det Vigtigste af Reiseberetningens Text om »*Engroueland*«.

Ligesom nemlig Hensyn til Tiden ikke tillod mig, da jeg i det Kgl. Oldskriftselskab holdt mit andet Foredrag om *Zeni*'ernes Reise, at meddele Texten fuldstændig i dens »Sammenhæng«, hvilket jo, som bekjendt, kun er et euphemistisk Udtryk for den brogede og vilkaarlige Forbindelse, hvori dens enkelte Dele ere blevne sammenkittede af Textens os ubekjendte Affatter, saaledes vil Hensyn til Pladsen her formene mig at gjøre dette. Jeg indskrænker mig derfor til at gjengive alle væsentlige Punkter af denne Mosaik.

Legenden om „*Engroueland*", som den altsaa nu findes i Bogens Text, betegner dette Land som liggende høit imod Nord og i et meget haardt Klima, thi det siges at have en Vinter paa ni Maaneder og kun tre Maaneders Sommer, men alligevel var det et Land, der ikke var uden naturlige Hjælpemidler, og i hvilket Livet i flere Henseender var ret triveligt.

Vidnesbyrd herom er det jo, at *Zeni*'erne paa det første Besøg i Landet — de synes nemlig at have gjort to Expeditioner til Landet, cfr. S. 164 — forefandt i dets nordøstlige Del (see Kaartet D) en anseelig Kirke indviet til *St. Thomas* og et Kloster, „*monistero*", tæt derved, med store og smukke Bygninger, beboede af Dominikanermunke.

Disse Munke skildres meget fordelagtigen med Hensyn til deres Kundskaber — de talte, i det mindste de høiere Grader af dem, Latin —, deres Kløgt og praktiske Dygtighed i mange Retninger, samt deres forstandige Omsorg for deres Omgivelser, der saae op til dem som til høiere Væsener.

De omgaves nemlig af en talrig og, som det synes, lykkelig Befolkning, der beskjæftigede sig som Haandværksfolk, Jægere og Fiskere; alle bleve vel betalte af Fædrene for deres forskjellige Arbeider.

Forunderligt var det for de Reisende at see, med hvilken Kløgt og Sands Munkene benyttede Egnens kogende og hede Kilder, baade ved alle Slags Fødemidlers Tilberedning og ved Kirkens og Bygningernes Opvarmning, idet de ved over- og underjordiske Rør og Render ledte Vandet ind i dem, og tillempede den ønskede Temperatur ved Indledning af koldt Vand eller ved Indstrømning af kold Luft igjennem Vinduesaabninger. Ogsaa til bedækte Havers Vanding benyttedes disse Ledninger, og derfor kunde der haves Blomster, Frugter og Urter, som ellers i mere begunstigede Lande. Paa Havedyrkning satte Munkene høi Pris, og de betegnes som grændseløs rundhaandede imod dem, der bragte dem Korn og Frø.

Ikke mindre forunderligt har det i flere Aarhundreder været at læse de Reisendes Skildring af et Bjerg (*monte*), eller en Høi, hvoraf Røg eller Ild saaes at opstige, som kunde det være af Vesuv eller Ætna, men hvis indre, glødende Masser, naar de vare slukte og afkjølede og da blevne saa faste, at kun Jernredskaber kunde sønderbryde dem, benyttedes istedetfor Stene til at danne Mure og Hvælvinger i Munkenes store Bygninger. Fra Bjergets Arne førtes der ogsaa ud af dets Mundinger særegne Masser, paa hvilke der gødes Vand, og derefter dannede disse den hvideste Bitumen eller Kalk, der var i høi Grad bindende og, nedlagt i Bevaringsrum, kunde holde sig saa længe

det skulde være. Hvælvinger eller Buer, byggede af slige Materialier, vare i den Grad lette, at de ikke behøvede særlig Understøttelse og dog vedligeholdt deres Sammenhæng og skjønne Form.

Alene ved Bygningsmaterialier fra dette Arnested havde Brødrene opført saa mange Bygninger og Murstrækninger, at det var vidunderligt at see. Deres Huse skildres som skjønne, hyggelige og fremfor alt bekvemme; de vare høie, og fra Murene gik de op i „et retskaffens Regntag“ (de havde altsaa en skarp Tagryg).

Skibsfarten fra Havnen var livlig; talrige Fartøier laae i den, selv om Vinteren, men da bundne ved Isen, hvis Bortgang til næste Aar de afventede.

Skibene kom fra „de nærliggende Øer“, fra et „Forbjerg oven for Norge“ *(„Capo di sopra Noruegia“)* og fra „*Treadon*“. De tilførte Korn, Tøi til Beklædning og forarbeidede Trævarer samt Ved til Brændsel.

I Bytte derfor gaves tørrede Fisk og Skind af Dyr, og begge Varer betegnes som saa eftersøgte, at man for dem kunde kjøbe Alt, hvad man ønskede.

De leve af Vildt og Fisk fornemlig fra de Vaager og aabne Steder, der foraarsages ved det varme eller kogende Vands Tilstrømning til Havet — thi disse øve en saadan Tiltrækningskraft paa Søfugle og Fisk, at de der kunde fanges i ubegrændset Mængde. Med Fangsten af disse Fisk og Fugle, ligesom ved deres Bygningsforetagender, o. s. v. sysselsætte de en stor Befolkning i deres nærmeste Omgivelser. Nogle af disse Fugle nævnes i Texten „*polli*“, Høns.

Den omboende Befolkning havde sine Huse *(case)* rundt om paa Bjerget *(al monte)* eller Bjergene, og disse havde en egen Form, afsmalnende opad, og med en Aabning for Luft og Lys foroven. Grunden under dem holdt sig stedse varm.

Fiskerne brugte en Skindbaad, af Form som en Væverskytte, lavet over et Skrog af Knogler af de samme Sødyr, hvis Skind de i dobbelt Lag syede sammen om dem. I en saadan lode de sig trygt bære af Bølgerne, selv i et af Stormen bevæget Hav. Fra Bunden af Baaden gik der et vidt, ærmeformigt Skindrør, der i Midten kunde snøres sammen med Baand og Pinde, og hvorved Vandet kunde holdes ude (eller skaffes ud).

Det tør ikke forbigaaes, at der, foruden de her berørte Punkter i »*Engrouelands*«-Beskrivelsen, maaskee ogsaa hører til Billedet af dette Land et enkelt andet Punkt, der om-

tales under en senere Expedition, som ogsaa synes at have naaet til »*Engrouelant*«. I dette Togt deltoge *Zichmni* og *Antonio Zeno*, og den første var dets Leder; et Aar i Juni Maaned ankom dette nemlig til et Land, der efter Textaffatterens Mening maa have været den sydvestlige Spids af Kaartbladets »*Engrouelant*«.

Efter en langvarig og høist ugunstig Seilads, naaede de endelig til en Kyst, der ved nærmere Undersøgelse viste et fortræffeligt Klima og frembød en stor og god Havn. Flaaden forsynede sig her med Vand og Ved og med Proviant af Fisk og Søfugle og en rigelig Mængde af Fugleæg til det halvt forhungrede og forkomne Mandskab. I en temmelig stor Afstand fra Havnen øinede de et stort Bjerg, der gav Røg fra sig, hvoraf de drog den Fortrøstning, at Landet maatte være beboet, hvilket ogsaa ved Udsendinge fra Skibet bekræftede sig. De traf nemlig i stort Antal omkring Bjerget halvvilde, smaa og frygtsomme Folk, thi de skjulte sig i deres Huler *(cauerne)*, der tjente dem til Bolig, saasnart de saae de Reisende.

Disse kaldte den gode Havn, hvori en større Flod udgød sig, „*Trin*“, og den Landtunge, som derfra skjød sig ud i Havet, „*capo di Trin*“. Her besluttede *Zichmni* at nedsætte sig. [Det er alene Tilstedeværelsen af Navnet „*Trin promont.*“ paa Kaartbladets „*Engrouelant*“, der giver os Vink om, at det besøgte Land var *Engroueland*, eller i det mindste af Affatteren var bleven anseet for dette Land, saafremt det nemlig maatte være ham, der har bragt dette Navn paa Kaartet. I alt Fald er det mærkeligt nok, at paa samme Sted antyder *Donis*-Kaartet i det mindste Tilstedeværelsen af en fast Bygning ved Ordet: *Spichbod.*]

Disse Bestanddele af Textens Fortællinger om »*Engroueland*« og Livet der turde jeg lige saa lidt nu forholde Læserne som forhen under Foredraget Tilhørerne, til Opfriskelse af de Modsætninger, ja hinanden modstridende Forhold, som »*Engroueland*« derefter synes at frembyde.

I Virkeligheden har heller ikke Textens »*Engroueland*« mødt den samme Opfattelse som Kaartbladets; thi medens Kaartet næsten til enhver Tid var bleven anseet for et paafaldende godt Kaart af Grønland, har man ikke været ubered-

villig til at indrømme, at der i Texten fandtes saa mange besynderlige, for ikke at sige eventyrlige Skildringer af Land og Folk, at det vilde være uforstaaeligt, om de alle eller de fleste skulde kunne angaae vort Grønland. Selv da maatte de væsentlig gjælde et Slags Grønland, som nu var aldeles ubekjendt for os, og hvis Tilværelse i fordums Tid vi ikke kunne indrømme, med mindre alle Naturforholdene skulde antages at have totalt forandret sig siden; men ikke engang med denne Forudsætning kunne vi lade os nøie! Forholdene, som Textens sammenkittede Brudstykker give os dem, blive saa bizarre, at de ikke synes at kunne passe for nogensomhelst Egn i hele Norden — ja, neppe for nogen indenfor hele Jordens Kreds.

Herover ere vi da heller ikke berettigede til just at undre os, naar vi see hen til den Maade, hvorpaa Texten, som den nu foreligger, efter Affatterens egen og aabne Tilstaaelse blev til (cf. S. 63), nemlig af løsrevne Stykker og Brokker, hvis Sammenhæng han aabenbart ikke længere forstod, om han tidligere, som Dreng, havde forstaaet dem, og i hvis vilkaarlige og brydsomme Sammensætning til et Slags Hele han øiensynligen nærmest har ladet sig lede af de Kaart over de besøgte Egne, som han forefandt iblandt sine Familie-Papirer. Til Forstaaelse af disse Kaartskitser har han imidlertid ikke selv havt eller paa den Tid ret vel kunnet have den fornødne geografiske Indsigt, heller ikke den fornødne Bistand af Datidens Kaart, hvis Epigrafier meget mere synes at have vildledet ham. Jeg gjentager derfor, at hvilken Generation af *Zeni*-Familien Affatteren end maa have tilhørt, røbe hans egne Udtalelser, at han, hvor større sammenhængende Partier af Skildringen da manglede, væsentligst maa have sammensat denne efter Hukommelsen og ovenikjøbet efter Indtryk fra Drengeaarene af, dengang Papirerne ødelagdes, fordi han ingen Forstand havde paa disses virkelige Betydning, altsaa efter eet eller flere Decennier gamle Indtryk!

Efter denne min Mening om dette hele Stykkes Sammenhæng har det forekommet mig at nærme sig til ren Uforstand at ville opfatte som et sammenhørende Hele, hvad der saa tydelig aabenbarer sig som heterogent og stammende fra meget ulige Egne af Jorden. Det eneste, som en mere kritisk Drøftelse her kan have at gjøre, er, saavidt muligt, at paavise det rette eller sandsynlige Hjem for de enkelte Bestanddele, der saa vilkaarligen ere blevne samlede i »*Engroueland*«-Skildringen. Noget saadant, tror jeg ogsaa nok lader sig virkelig gjøre og just ved Hjælp af de foregaaende Undersøgelser.

Det maa jo dog være den naturligste Tankegang, at vi til dette Formaal maae gaae ud fra den Forudsætning, at hvad der nu findes samlet i Mosaikbilledet, er væsentlig Brokker af de forskjellige Oplysninger og Meddelelser, som *Zeni*'ernes Breve og de paaberaabte, af den ældre *Nic. Zeno* affattede Skildringer af *Engroueland*, *Frislanda* o. s. v. oprindeligen indeholdt om de besøgte eller kaartlagte Egne. Iblandt disse vide vi nu med Sikkerhed, at Island har været og med en Sandsynlighed, der stedse er bleven større, ligesaa nordfrisiske Lande. Er man nogenlunde fortrolig med disse to Egne, vil man neppe heller kunne miskjende, at de synes at afgive Hjemstedet for de fleste, om ikke alle de Data, som »*Engroueland*«-Texten indeholder. Kun et eneste Træk i *Engroueland*-Billedet er med Sikkerhed grønlandsk, eller rettere sagt eskimoisk, og, da det Spørgsmaal, om »*Engroueland*« ikke nok kan være »*Grønland*«? er for mange et saa væsentligt og saa brændende, er det billigt, at vi først drøfte Betydningen af dette Træk.

Til alle Tider har man erkjendt, at der ved Textens væverskyttelformede Skindbaade, deres Bygning og Brug ikkun kan være ment Eskimoernes Kajakker, og derom kan der heller ikke være nogen berettiget Tvivl. Ligesaa maa man indrømme, at om der end er noget uklart eller

misforstaaet i enkelte Udtryk, f. Ex. i dem om den formentlige Anvendelse af det vide Skindærme (»*manica*«), maa Beskrivelsen af disse Skindbaade oprindeligen hidrøre fra En, der har havt et Selvsyn af dem, og saaledes kunne Baadene afgive et ret godt Vidnesbyrd om, at Vedkommende havde været i Grønland. Fra ham kunde rigtignok Skildringen have gaaet videre, og i Efterretninger om Grønland, optagne i islandske Annaler, omtales jo ogsaa Skrællingernes Skindbaade gjentagne Gange, dog aldrig, saavidt mig er bekjendt, uden i almindeligere Udtryk og ikke med de Specialia, vi her have for os. Hvis man derfor, med flere Forgængere, som ovenfor ere nævnte, vilde formode, at ogsaa denne Kundskab om grønlandske Forhold havde *Zeni*'erne faaet fra Islænderne, maatte man idetmindste tænke sig de os fra Islænderne i Skrift efterladte Vidnesbyrd om disse Skindbaade betydelig supplerede ved mundtlige Skildringer. Men meget nærmere ligger i Virkeligheden Gaadens Løsning os; thi et Selvsyn af Skrællingernes Skindbaade var just paa *Zeni*'ernes Tid bleven forundt Nordboerne paa en hel uventet Maade. De to Kajakker, der efter Skrællingernes Indfald i Vesterbygden 1379 vare af de norske, under Kong Hakon VI til Grønlændernes Undsætning sendte Skibe blevne medtagne til Norge og som Trophæer (»pro spectaculis muro appensas«) ophængte til Skue over den vestlige Indgang til *Oslo* Domkirke, maae naturligvis være blevne beskuede og beundrede af Utallige. Netop der saae *Olaus Magni* dem endnu i Aaret 1505, saaledes som han selv i sin Meddelelse om disse Kajakkers Herkomst beretter os i sit mere end berømte Værk (Romæ 1555, p. 68), og fra en Beskuelse af *Oslo*-Trophæerne komme jo ogsaa mere eller mindre indirekt de Udtryk om Grønlændernes Skindbaade, som *Jacob Ziegler* bruger i sin *Schondia* 1532, — »*scorteis et subtilibus navigiis utuntur, tutis á qvassatione maris et scopulorum*« — og som lyde saa ligt med et enkelt Led af Beskrivelsen hos *Zeni*'erne — *e se danno in terra, stanne salde*

à molte percosse« — at man uvilkaarligen opfatter begge som Gjenlyd af samme staaende Lectie, lært og fremsagt af Domkirkens Forevisere. Som Vidnesbyrd om, at *Zenierne* selv havde besøgt Grønland eller at deres »*Engroueland*« er *Grønland*, er deres Kajakbeskrivelse selvfølgelig uden nogensomhelst Betydning.

See vi altsaa bort fra dette ene eskimoiske Træk, synes mig alle de andre Dele af »*Engrouelands*«-Billedet væsentligst at maatte tydes som Træk, for hvilke velbekjendte Forhold paa Island og i Nordfrisland kunne ligge til Grund, om de end undertiden dels ved Indklædningen, dels ved en indløben, men ret naturlig Misforstaaelse, eller endnu hyppigere ved Indfiltring mellem hinanden indbyrdes ere blevne ukjendelige for en Læser, der ikke er paa sin Post.

Skulde jeg derfor blive opfordret til paa det foran givne Grundlag her i mine Læseres Paasyn at foretage en Skifteforretning i det indvikede Fællesbo, for hvilket Textens Mosaik er et Udtryk, vilde jeg for Øieblikket foretage Skiftet efter følgende Udkast.

Det overordenlig strænge Klima, den ni Maaneder lange Vinter og den tremaanedlige Sommer samt den deraf følgende Indvirkning paa Skibsfart og Tilførsel fra fremmede Lande ere fuldgode Attributer for Island og passe langt bedre paa Island, end, som man før formodede, paa Grønland.

Paa mange Steder nær Islands Kyst, saa at selv de, der blot besøgte Kysten, let kunde blive bekjendte med dem, forekommer der varme Kilder, »Hverer«, og overalt, hvor disse Kilder ligge i Nærheden af bebyggede Steder, have Beboerne, i Fortid som i Nutid, draget dem til Nytte til deres Husholdning paa mangehaande Maader, nemlig ved Tvæt, Valkning og Farvning, samt ved Tilberedelsen af Spiser af forskjellig Art, for ikke at tale om de ved Hvererne hyppigen indrettede Badehytter eller Badetelte. Hvad

der herved fortjener at erindres, er, at Islænderne ikke blot benytte Kilderne og deres Afløb, som de fra Naturens Haand ere, men ofte paa mange Maader tillempe dem til deres Brug, f. Ex. ved at ændre Frembrudsaabningerne eller Afløbsrenderne, noget jeg ogsaa paa mere end eet Sted selv iagttog paa mine Reiser i Island i 1839 og 40. Personlig nærer jeg ingen Tvivl om, at det just er disse Anvendelser af Islands varme Kilder, og navnlig som de i *Reikholtsdalen* i Borgarfjorden ved det berømte »*Snorralaug*« vare bragte til Udførelse, der have afgivet det egentlige Grundlag for den udsmykkede Fremstilling, som nu findes i *Zeni*-Texten. Herom troer jeg heller ikke Nogen vil tvivle, der har taget de sindrige halvtusindaarige Anlæg i Øiesyn. Med min Reisefælle, *Jonas Hallgrimsson*, besaae jeg i Juni 1840 de endnu velbevarede, et Par Hundrede Alen lange, snart lukkede og i Jorden gaaende, snart imod Overfladen aabne Ledningsrender, der førte det hede Vand fra Kilden »*Skrifla*« ind i den vældige, smukke, stensatte Badekumme, medens Aabninger i Væg og Bund igjennem andre Ledninger førte det afkjølede Vand bort derfra, og medens en Tillempning af Vandets Temperatur bevirkedes ved delvis Afspærring af Ledningsrørenes Mundinger. I ældre Tider var Badet ved en hvælvet Overbygning, som Forstue, sat i Forbindelse med den velbyggede Gaard, og mange ere de Sagn, der fra det trettende Aarhundrede af have holdt sig om den sjeldne Opfindsomhed, Virkelyst og praktiske Dygtighed, som Gaardens rige og navnkundige daværende Eier, *Snorre Sturlason*, havde lagt for Dagen (Smlgn. Dr. *K. Kaalund* l. c. I. S. 317—18).

Jeg mindes vistnok at have paa Island oftere iagttaget den frodige Plantevæxt, der paa sine Steder som en Bort fulgte med de smale Vandrender, der dannede Afløbet for Kildernes varme eller lunkne Vand, men til Fremkaldelse af en rigere Græs- eller Plantevæxt, eller til paa sine Steder at fremhjælpe den endnu i vort Aarhundrede ikke

synderlig pleiede Havedyrkning, erindrer jeg ingensteds at have seet disse Afløbsrender fra de varme Kilder anvendte. Derimod har jeg nok i det forrige Aarhundredes Skrifter om Island seet, at den Tanke ikke var fremmed, at Hvernes varme Vand hist og her kunde og burde anvendes, f. Ex. som det hedder hos *Olavius* S. 367: »til at anlægge Drivehuse og Mistbænke, og derved at opelske mange Slags Væxter, endog i den strængeste Foraars-Kulde«, eller S. 198: »til Kjøkkenhavers Anlæggelse, da Urterne sammesteds, som i et Drivehuus, kunde opelskes ved den underjordiske Varme.« Forskjellen mellem *Olavius*'s Ord og *Zeni*-Textens er i Virkeligheden kun den, at sidstnævntes Affatter skildrer Tanken som allerede vel udført fire Aarhundreder iforveien.

Naar Commentatorerne over *Zeni*ernes Reiser aldeles have undladt at drage de islandske Hverer og deres Anvendelse i forskjelligt Øiemed ind i Sammenligningen med Skildringerne i *Zeni*ernes Text, og derimod ret jevnligen have undret sig over Parallelerne mellem disse og Forholdene ved de varme Kilder i Cantal i Frankrig og deres Anvendelser der i huslige Øiemed, da har dette sin Hovedgrund i, at de alle miskjendte *Zeni*-Kaartbladets »*Frisland*« og slet ikke anede, at *Zeni*'erne havde havt noget med det virkelige *Island* at gjøre, og følgelig saameget lettere tabte Landets utallige varme Kilder af Syne.

Dersom man imidlertid nu lader Tanken ubevogtet følge det nylig angivne Spor, saa vil den naturligvis ogsaa fra *Island* snarest hente Forbillederne for »*Engrouelands*« formentlige Vulkaner, dets ild- og røggivende Bjerge og Høie, men, hvis saa, da er den aabenbart kommen paa Vildspor. Ved en retfærdig Skifteforretning kunne den Slags Vulkaner ikke tilkjendes Island, derimod nok de frisiske Marsklande eller det Eiderstedtske. Et Bjerg eller en Høi, der i sin ydre Fremtræden til Forstaaelse for Sydboerne, de Reisendes Landsmænd, i Brevene karakteriseres ved at være ild- og røggivende

som Etna og Vesuv, men hvis glødende, indre Masser i Bjergets Arnested blive til et fortrinligt og fast Bygningsmateriale, naar de ere blevne afkølede, kalde vi slet og ret en Teglovn; naar de fra Arnestedet udbragte Masser overgydes med Vand og give et snehvidt Bindemiddel, saa have vi ligesaa slet og ret en almindelig Kalkovn for os; og naar denne hvide Masse efter Texten tillige har den Egenskab ikke at tabe sin Kraft, hvis den saaledes lædsket opbevares i særegne Gjemmer eller Kjælderrum *(conserva)*, saa skjønnes disse sidste at være almindelige Kalkkuler. Det Forblommede, som Læserne hidtil mente at støde paa i vore Reisendes Beskrivelse af »*Engroueland*«, er altsaa ikke det, at en vild Vulkan-Natur var der ligesom traadt i en vindskibelig Befolknings Tjeneste, men, omvendt, at Steder for en stille Menneskevirksomhed ved et meget naturligt men af senere Læsere misforstaaet Billede vare blevne anskueliggjorte for deres Landsmænd i Syden, hvis Huse byggedes af tilhugne Stenblokke og Qvadre og som selv vist ikke havde synderligt Kjendskab til den andensteds i Brug komne Bygningsmaade med Mursten og Kalk, medens de vare fuldt fortrolige med Etnas og Vesuvs Udseende. At Skylden til den i Aarhundreder herskende Mistydning og deraf følgende rastløse Søgen efter en til Mistydningen svarende, virkelig Vulkan i de høinordiske Egne her fornemmelig er paa Læsernes Side, vil man forhaabentlig give mig Ret i.

For Rigtigheden af min Forstaaelse af dette vigtige Punkt i Skildringen af »*Engroueland*«, vil jeg endnu beraabe mig paa to Forhold ved Text og Kaart, der hvert paa sin Vis synes at vidne, at begges Forfattere eller Affattere have delt den samme Anskuelse som jeg, at Commentatorernes formentlige Vulkaner vare Menneskeværk. For Kaartets Vedkommende henviser jeg til den forhen omtalte, skarpt begrændsede Kanal eller Grav, der omgiver det røggivende Bjerg, og som naturligst maa an-

tages at betegne den vide Grøft *(Graft)* eller Grav *(groove)* om det Bjerg *(Berg, Werft)*, hvorpaa alle Bygninger i Marsklandene ere opførte og for Hav-Indbruddenes og Oversvømmelsernes Skyld maae opføres; for Textens derimod til den noget overraskende Bekjendelse, der dukker frem i en lille Textbrok om den sidste Expedition til »*Engroueland*«, at Førerne fik Haab om, at Landet var beboet, da de saae det ild- og røggivende større Bjerg — en høist besynderlig Slutning, hvis et virkelig ildsprudende Bjerg eller en Vulkan var ment dermed.

At Munkenes store og smukke Bygninger angives opførte alene af de her som Mursten og Kalk tydede Materialier fra et almindeligt Tegl- og Kalkbrænderie, vilde ikke forundre os, naar der ikke tillige ved et Udtryk i Texten blev tillagt, at Stenmaterialet, i det mindste en Del af det, havde en saadan Lethed, at de deraf udførte Buer, uden al fremmed Understøttelse, bare sig selv og vedligeholdt deres Form-Skjønhed — »*i uolti fatti di quelle sono in maniera leggiero che non hanno bisogno di altro sostentacolo, et durano sempre belli, et in conscio*«. — Thi herved mindes man dog stærkt om det lette og smukke Materiale, der anvendtes saa hyppig ved Opbygningen af de ældste Kirker paa Jyllands og Slesvigs Vestkyst, den rhinske, vulkanske Tuf, og netop til Dekorationen, Murbaandene og Bue-Partier. Udtrykket fortjener derfor Opmærksomhed. I den Tanke altsaa, at Skuepladsen for disse Byggescener maatte være i Nordfrisland og, som ovenfor formodet, maaske just i *Tønningen,* og at Scenerne forefaldt under en af de Ombygninger, Byens anseelige »i en paafaldende Grad af Gammelt og Nyt sammenstykkede og sammenflikkede Kirke« har undergaaet, vil jeg henvise Læserne til en os alle tilgængelig Bog: *Traps* Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig, S. 271. Deraf vil det sees, at ogsaa i denne Kirke Tufstenen var bleven rigelig anvendt til ydre Dekoration og fremtraadte bl. A. i en Frise af dobbelte, sammenslyngede Rundbuer

»fra den romerske Bygningsstils Slutningstid«, foruden i andre dér angivne Buepartier. At Tufstenenens Indførselsvei til det Indre af Slesvig just gik forbi Tønningen opad *Trene*floden, til Byen *Treja*, tør her ogsaa nok erindres.

Ligesaalidt som Textens ild- og røggivende »Bjerge« bringe os Vanskeligheder for »*Engrouelands*« Tydning som et lavt Marsk-Landskab eller som »*Eiderstedt*«, ligesaa lidt ville de paa »*Engrouelant*«-Kaartet anbragte Rækker af Bjerge eller Høie berede os saadanne; de gjengive kun de fremtrædende Klittepartier eller »*Dünen*«. Paa flere af *Johannes Mejers* Kaart over frisiske Egne ere disse fremstillede paa selvsamme Maade. Forresten kalde Beboerne af disse Egne selv deres Klitter »*Berge*« eller »*Sandberge*«, det sidste netop til Adskillelse fra de »*Berge*«, »*Barge*« eller »*Warfte*«, »*Werfte*« o. s. v., hvorpaa Gaardene og Husene ere anbragte.

Med slige Anlæg for Øie gjenfinde vi vel ogsaa lettest et frisisk Træk i den lille Textbrok, der, uagtet Læserne ere hensatte i høipolare Egne under en ni Maaneders Snebedækning, dog skildrer Landets talrige Befolkning boende just paa »Bjerge« eller »paa Bjerget« — »*al monte*« *(!)*. Det Naturstridige heri finder sit nærmest tilsvarende i et andet skildret Bygningsforhold, de høie og høitagede Huse, som Munkene der i Landet opførte med dygtig skraanende Tage — »med retskaffens Regnfaldstage« — noget, som selv faldt Text-Affatteren saa besynderligt, at han naivt tilføier: men forøvrigt har man ikke meget at befrygte af Regn i disse polare Egne, da Sneen ligger usmeltet i den 9 Maaneder lange Vinter (!).

Hvorvidt der i Skildringen af den anden Art af Bygninger, de af den store omgivende Land- og Arbeider-Befolkning opførte, som løb spids til foroven og dér havde en Aabning for Lys og Luft, kan være enkelte Træk af de frisiske »Hauberge«, som de vare for et halvt Tusind Aar siden, er mig saa meget mere uklart, som jeg ikke endnu har truffet nogen speciellere Fremstilling af disse mærkelige

Røgstuer fra Middelalderen; men den skildrede varme Undergrund synes at kunne tale derfor.

Derimod er det mig ikke usandsynligt, at der ved det tredie Slags Huse i »*Engroueland*«, ved dem, der omtales under den sidste Expedition dertil som Huler eller »*cauerne*«, kunde være sigtet til Islændernes, navnlig de mindre velstaaendes Jordhuse, der paa Grund af Bygningsmaaden kun hæve sig lidt over Jordoverfladen. Dette fjerntboende Folk blev virkelig i hine Tider saa skammelig hjemsøgt af Røverskibe fra de mest forskjellige Egne, der ranede baade Eiendele og Folk, at man kan finde det ganske naturligt, om de, som Texten her siger, viste sig frygtsomme ved fremmede Skibes Ankomst og søgte at skjule sig i deres »*cauerne*«, naar disses Besætninger nærmede sig.

De talrige overvintrende Skibe pege snarere paa Frisland end paa Island, og i samme Retning synes ogsaa de Punkter at pege, hvorfra Tilførselen skete, nemlig »de omliggende Øer« (saadanne findes jo ikke ved Island) og »*Treadon*«. »*Treadon*« er rigtignok bleven tolket som et Navn paa »*Throndhjem*«, uagtet man paa Norgeskaartet mente at have to andre Navne for Byen: *Trondo* og *Druten;* men i »*Treadon*« formoder jeg snarere Byen »*Treia*« skjult eller dens Skibsfart nedad *Trenen (=Treadonde?)*. Skovprodukterne — Gavntømmer og Brændeved — fra Skovene i Omegnen af Treia, nedføres netop endnu meget til Tønningen og derfra videre. Hvor et »*Capo di sopra norvegia*« snarest bliver at søge, er tvivlsomt; men søges det i Norge — og paa *Juan de la Cosas* store og mærkelige Kaart fra Aaret 1500 findes et »*Cabo de Noroega*« (see Træsnittet S. 184) to Gange paa Norges Vest-Kyst — og antages det derhos, at der ved Ordene »*legnami excellentemente lauorati*« kunde være ment tilhugget Tømmer eller Bygningstømmer, kunde man vel lige saa vel tænke sig dette ført til de frisiske Øer som til Island.

Naar derimod det gængse og faste Betalingsmiddel kaldes »Skind« og »Tørfisk«, og det udtrykkelig frem-

hæves, at alt muligt kan betales dermed, saa lyder dette som en saa betegnende Reminiscents fra en Islandshandel, at den neppe vil kunne mistydes[63].

Den rigelige Indsamling af Fugleæg kan passe lige godt paa Øerne ved Island og paa Øerne ved vor Nordsøkyst, og ligesaa den store Fuglefangst, seet ganske i Almindelighed; men naar denne skildres væsentlig at skee i en Vig af Havet eller en stor Havn, der ikke tillægges med Is formedelst det varme Vand, som udgyder sig deri, saa henviser idetmindste denne Del af Fuglefangsten ved fuld Vintertid tilsyneladende mere bestemt til Island, og Fangsten kan kun have bestaaet af Vand- eller Svømmefugle. Til et høinordisk Land har man ogsaa stedse ment, at det Navn »*Polli*« eller Høns sigtede, med hvilket de Fugle, der af Erkjendtlighed bragtes Munkene som Foræringer, et Steds i Texten ere blevne betegnede, thi man har uden videre betegnet disse »Høns« som »Ryper«. Herved maa dog erindres, hvad jeg allerede i 1857 har bemærket i min Afhandling om Geirfuglen og dens begyndende Udryddelse, der jo stærkt forberedtes i de første 150 Aar efter Amerikas Opdagelse og just som Følge af denne, at Navnet Høns, »poules«, »polli«, »Seahens«, anvendtes meget almindelig iblandt Søfolk af alle Europas søfarende Nationer for visse Søfugle, der levede i Skarer ved Øerne i Havet og ligesom Geirfuglen indfangedes til Skibsproviant[64]. Ved Textens »*polli*« behøver man altsaa ikke nødvendigvis at tænke paa virkelige »Hønsefugle« eller Ryper, thi derved kan meget godt være ment de samme Vandfugle, som fangedes i Vaagerne. Ja, sees bort fra den angivne Aarsag til Vaagerne, som gjorde Fuglefangsten til et Træk fra Islands Kyster — og desto værre kunne vi jo ingensteds stole paa Textens Sammensætning — og tages de isblottede Steder som de almindelige aabne Render og Strøg i Havbugterne, hvorpaa Fuglene ved vore Kyster samle sig i den strængere Aarstid, saa kunde der maaskee være ligesaa god Grund til her

at see et aldeles frisisk Træk, ja maaske et Vink om Fangsten i Fuglekøierne.

Dersom Læserne virkelig have fulgt med mig igjennem dette indviklede »Fælledsbo«, som det ovenfor blev kaldt, saa ville de i Forening med mig, Skridt for Skridt, være blevne førte henimod den Opfattelse af Textens Mosaik, der erkjender, at hvad der ikke i denne synes Erindringer fra Island kan i Reglen paa en naturlig Maade, idetmindste uden store Vanskeligheder, betragtes som Erindringsbrokker fra Nordfrisland og med en vis Ret særlig henføres til det Eiderstedtske. For mig personligen staaer det endog som det sandsynligste, at Halvøen »Eiderstedt« er just det »*Engroueland*«, der i Aarhundreder paa Kaartene i vore Atlasser er bleven hævet op imod Nordpolen som et »*Grønland*«. Dette maaske uventede Udbytte af Undersøgelserne vil faae et noget sikkrere Udseende, hvis man kunde paa en naturlig Maade forklare sig, hvorledes et nordfrisisk eller eiderstedtsk Landskab paa den ene Side kunde blive tillagt det hidtil gaadefulde Navn »*Engroueland*«, paa den anden Side komme til at indtage en saa besynderlig høinordisk Stilling paa Kaartet, eller med andre Ord, en saa høist eiendommelig Stilling til den nordligste Del af Norge.

Det kan lyde besynderligt, men det forholder sig dog saa, at om end Navnet »*Engroueland*« klinger fremmed for alle, naar derved skal forstaaes en Form for Ordet »Grønland«, saa har det dog en vis hjemlig Klang for et vesterjydsk Øre, naar dermed skal være ment et Marskland. Uvilkaarlig fremkalder det da i Erindringen de gængse Fælledsbenævnelser for de inddigede Marsk-Egne. Disse ere jo alle ved Spaden vundne fra Havet og beskyttede ved Diger og Grave (jydsk: Grobe, Grøvter), og hedde derfor »Spadelande«, »Spatelande«, ogsaa »gegrabene Lande«,

»aufgeworfene Lande«, »opgeworpen Landt«[65], ligesom der i Modsætning hertil, naar, som en Følge af de store Digebrud og Oversvømmelser, et forhen inddiget og beskyttet Land maa lades udenfor de nye Diger og Grave, tales om »ausgegrabenes Land« eller »ausgeworfenes Land«. Paa samme Maade høre vi i Jylland om et »indgrøftet« og »indkastet« Stykke Land, en »Indkast«, vel ogsaa en »Indgrøvt«.

Naar derfor saa mange af de allerede berørte Punkter i det *Zeni*ske »*Engrouelands*« Fremstilling have peget hen paa Frislandene og særlig paa det Eiderstedtske, faar man en stærk Fornemmelse af, at selve Halvøens Navn vistnok følger samme Retning. Efter *Richthofens* altfrisisches Wörterbuch hedder Verbet at grave: *grova* eller »*griova*«, partic. *griovd* eller *greveth*, og paa hel- eller halvfrisisk vil »*Engroueland*« efter andre foreliggende Sammensætninger sige enten indgrøftet (jydsk: indgrobet), inddiget Land, eller Indregrobsland, Plattydskens *Binnendeichs*- i Modsætning til dens ydre eller *Buttendeichs-Land*. I visse af de inddigede Marskegne betegner en »*Groove*« ligefrem den inderste og bedst beskyttede Del af det inddigede Land (*Benzler:* Lexikon der beym Deich- und Wasserbau auch beym Deich- und Dammrecht, vorkommenden etc. Kunstwörter und Ausdrücke etc. Leipzig 1792).

Derefter maa jeg altsaa formode, at Navnet *Engroueland* paa Halvøen er et i Frisland hørt og brugt Navn, som neppe er undergaaet nogen Forvanskning hverken ved den Ene eller den Anden for at give det besøgte og kaarttegnede Land Udseendet af at være vort høinordiske Grønland, med hvilket det efter min Mening heller ikke har noget at gjøre.

Vel seer det for Benægtelsen af al Sammenhæng med »Grønland« — og dette er jo ogsaa allerede foran (S. 144) bleven antydet — noget mistænkeligt ud, at der ved den østlige Grændse af »*Engrouelant*«-Kaartet er tilføiet et andet Navn »*Crolanda*«, der i Texten gjengives som »*Grolanda*«,

begge unægtelig i Form og Lyd nærmere ved Navnet »*Grønland*« og bestyrkende Mistanken om, at »*Engrouelant*« dog kun er et andet Udtryk for denne høinordiske Egn. Mistanken maatte naturligvis tiltage, naar man nærmere betragtede en i Aaret 1562, kun 3—4 Aar efter Originalkaartets Publikation i *Ruscellis* og *Moletii* Udgaver af *Ptolomæus* optaget Kopi af *Zeni*ernes Kaart; thi paa dette, som just blev optaget paa ny af Mænd, der havde staaet i allernærmeste Berøring med dem, der besørgede Originalkaartets Udgivelse, var der i Linie med det forrige Grolanda tilføiet Navnet «*Groneland*«. Mange ere derfor ogsaa de Tolkere af *Zeni*reiserne, der have fundet det utvivlsomt, at alle disse Navne ikke blot ere synonyme med »*Engroueland*«, men just ere Vidnesbyrd om, at der ved dette sære og i deres Øine forvanskede Navn skal forstaaes vort Grønland. Vort Decenniums tre Forfattere ere ogsaa alle af denne Mening, om end paa en noget forskjellig Maade, som vi ovenfor have seet.

Alligevel seer jeg mig ikke istand til heri at følge dem eller den store Skare af Forgængere. Idet vi i al Ædruelighed fortsætte vore Undersøgelser, møder der os nemlig her igjen et af disse paafaldende Sammentræf mellem Marskegnenes Benævnelser og vort gamle Kaarts Betegnelser, der viser os, over hvilken gyngende Grund vore Undersøgelser ofte maa bevæge sig.

Hvad der i Marsk-Egnene ligger *Butendeichs* ɔ: udenfor Digerne og er i Tilgroning — »*Anwass*« platt., »*Anwachs*« høit. —, eller hvad der *Binnendeichs* ɔ: indenfor de store Inddigninger og Indgrøftninger ikke endnu er godt og modent Marskland, hedder just »*Gronland*«, »*groene Land*«, og paa Specialkaartene over de inddigede Marskegne eller Koge finde vi hyppig disse Navne baade ved og i disse.

Af de Kaart, jeg fremlagde under Foredraget i Selskabet, skal jeg særlig henvise til nogle, der ere tegnede af vor før omtalte *Johannes Mejer* og opbevarede i det store Kgl.

Bibliothek[66]. Hans »Geometrische Delineatio des Lundenbarger Hardes (was zu dieser Zeit darvon wieder eingetheichet undt auch verlohren worden) mit allen seinen nahmhafftigen und angelegenen orthern. Anno 1642«, der allerede interesserer os ved den nøiagtige Gjengivelse af Enkelthederne i Inddigningerne, som de da vare og som de forud havde været, frembyder os fire »Gronlandt«s-Partier, betegnede: *Gronlandt, Groenlandt,* og *Groen-landt* og derved stærkt mindende om de ved Siden af hinanden satte Navne paa »Engrouelant«-Kaartene og, som jeg antager, staaende der i samme Mening.

Fuldstændig eensbetydende vilde da Kaartets »*Grolanda*« og »*Engrouelant*« ikke blive, og naar man, efter at være gjort opmærksom herpaa, paany gjennemlæser *Zeni*-textens Udtryksmaader, saa vil man vistnok ogsaa skjønne, at Textens Affatter neppe selv har antaget dette; han lader idetmindste forstaa, at der blandt de mange tabte eller tilintetgjorte Beretninger baade var en om »*Engrouelands*« Undersøgelse paa begge Sider og en om »*Grolandas*« Historie eller Anliggender — »*le cose di Grolanda*«. — Hvis vi da her ere komne ind paa ret Vei, saa kan maaskee Tabet af det sidste Skrift blive allermest at beklage. Selv om *Zeno's* Meddelelse kun havde været kort, vilde den, da den var omtr. fra 1400, have været os et vigtigt Sidestykke til de korte men fortræffelige Træk, som *Saxo* omtr. 200 Aar iforveien havde givet os af Nordfrisland eller *Frisia minor.*

Altsaa ogsaa indenfor de Benævnelser paa *Engrouelands*«-Territoriet, af hvilke vi allermindst havde turdet vente det, syntes der at kunne blive god Samstemning med Opfattelsen af »*Engroueland*« som et frisisk Marskland.

Naar jeg altsaa i Begyndelsen af mine indledende Bemærkninger om vort Decenniums trende Bidrag til Forstaaelsen af *Zeni*-Reiserne krævede Læsernes Opmærksomhed henvendt paa disse, idet jeg tillod mig at udtale, at ved *Irmingers* og *Krarups* Indlæg i Sagen, Undersøgelserne virke-

ligen vare blevne førte ind paa Baner, de ikke tidligere havde været paa, saa har vel dette fuldt stadfæstet sig baade for »*Frislands*« og »*Engrouelands*« Vedkommende. Thi det endelige Udfald af disse kritiske Drøftelser, som de hidtil foreligge, kan jeg ikke opsummere anderledes, end

at *Zeni*-Kaartbladets »*Frisland*« er Island og ingenlunde er Færøgruppen;
at *Zeni*-Textens »*Frislanda*« er Nordfrisland, navnlig *Strand*frisland;
at *Zeni*-Kaartbladets »*Engrouelant*« ingenlunde er Grønland, men et nordfrisisk Marskland, snarest den Eiderstedtske Halvø;
at *Zeni*-Textens »*Engroueland*« ligesaalidt angaaer »Grønland«, men forsaavidt Legenden om det er forstaaelig, opløser dennes Mosaik sig omtrent ligelig i Reminiscentser fra Øen Island og fra Nordfrisiske Marsklande, medens intet selvseet Træk fra Grønland findes deri;
at *Zeni*erne følgelig ikke have været paa Grønland, endnu mindre omseilet dette Continent paa begge Sider, og derved ville da alle de urimelige Paastande om disse Brødres Kjendskab til forskjellige Punkter af Amerika[67], 150 Aar før Columbus, tabe deres egentlige Fodfæste.

Besvarelsen af det sidste Spørgsmaal, hvorledes da et saadant Indgrøftsland eller »*Engroueland*«, og, hvis vi tænke os det som *Eiderstedt*, kun af faa (5—6) Qvadratmiles Størrelse kan være bleven ført op i de høinordiske Regioner og være kommen til igjennem Aarhundreder at paradere som det Tusinder Mile store *Grønland*, er ulige vanskeligere.

Allerede ved det blotte Spørgsmaal vil nemlig Læseren føle sig noget uhyggelig, thi det er jo paa det nær-

meste Spørgsmaalet om hele Kaartbladets Tilblivelsesmaade og derved atter om den hele Række af Beskyldninger om forsætlige Forvanskninger. Saadanne ere jo i Aarhundreder blevne udstødte dels imod Udgiveren og dels imod *Nicolò Zeno junior*, som den formentlige Affatter af Texten, saaledes som vi nu have den, eller som den formentlige Tilrettelægger af Kaartbladets Indhold i Overensstemmelse med denne Text, eller maaske *vice versa.* Skjøndt en fuldstændig Besvarelse af Spørgsmaalets hele Indhold er en meget vidtløftig Sag, da dertil vil udfordres et comparativt Studium af andre Partier af Kaartbladet, end de, der i det Foregaaende ere drøftede, vil det dog være ubilligt nu at lade de Sider af Spørgsmaalet forblive uoplyste, til hvis Klaring der allerede forligger ret gode Data.

I største Korthed meddeler jeg derfor følgende. Kaartbladets Indhold har jeg foran S. 67 kaldt »sammenbragte Børn«, og det er ikke vanskeligt at holde idetmindste to høist ulige Kuld af geografiske Billeder fra meget forskjellige Tider ude fra hinanden, det ene 150 Aar yngre end det andet, og dermed vil allerede være klaret et væsentligt Forhold i Kaartbladets Tilblivelse.

Naar vi see tilbage til Overskriften over Reiseberetningen, som den fuldstændig er gjengivet S. 55, ja selv til det tillempede Titelblad foran den trykte Reiseberetning, vil det af de brugte Udtryk tydelig fremgaae, at de Kaartskitser, der oprindelig vare fundne i Archivet og senere bestemtes til Offentliggjørelse, ikke godt kunne have indeholdt andre Egne, end de i Overskriften nævnte. Hvad der altsaa paa Kaartbladet nu er mere, maa til dettes Fuldstændiggjørelse være kommet til senere og andenstedsfra og, som det maa formodes, omtrent ved Offentliggjørelsens Tid. Hverken Danmark eller Norge med den sydlige Del af Sverrig kan derfor have været blandt de oprindelige Dele af Kaartbladet. Dermed stemmer det da ogsaa særdeles godt, at man saa almindelig har forundret

sig over, at de nævnte omfattende Lande, som *Zeni*erne ikke havde besøgt, skulde være blevne saa vel fremstillede i en saa tidlig Tid, som Aaret 1400 omtrent, og det uden at der i den lange Mellemtid skulde findes Spor af, at Fremstillingen af dem havde været afbenyttet af Andre. — I Virkeligheden har jeg jo ogsaa fremhævet disse Kaartdeles Oprindelse andenstedsfra, idet jeg foran har paapeget deres særdeles nøie Overensstemmelse i alle Enkeltheder af Landenes Configuration og af de talrige Stednavne med Fremstillingerne paa et netop i Venedig 1562 stukket og anonymt udgivet Kaart, saa at aabenbart den Kaarttegning, der har ligget til Grund for dette, ogsaa har ligget til Grund for Udfyldningen af den østlige Side af *Zeni*-Kaartbladet.

Samtidig med *Zeni*-Reisernes Udgivelse (1558) er altsaa Indførelsen paa Kaartbladet af disse skandinaviske Kaartdele og af det før omtalte Gradnet, som af *Nicolò Zeno junior* kastedes over det hele Kaartblad, ifølge det historiske Vidnesbyrd herom i *Ruscelli's* Udgave af *Ptolomæus.* Om end begge disse Indførelser kunne have paavirket hinanden noget, saa er det dog klart, at de øvrige Kaartdeles Stilling baade til hinanden indbyrdes og paa Kaartbladet i det Hele er bleven væsentlig uanfægtet af Gradnettet, under hvilket de, saa at sige, kun ligge som fangne Fugle. Nettets Linier for Brede- og Længdegraderne ere saa ubarmhjertigen førte over de tegnede og med alle Navnene udstyrede enkelte Kaart, at ikke et Bogstav i Navnene har faaet Lov til at vige tilhøire eller tilvenstre, op eller ned, for at undgaa Gjennemskjæringen og beholde sin Tydelighed, og Træskjæreren har med stor Samvittighedsfuldhed søgt at gjengive Resterne af de overskaarne Bogstaver (ja, paa sine Steder endog Rester af en paa Tegningen foretaget Rettelse). — Aldeles godtroende er Gradnettets Tegner altsaa gaaet ud fra, at Kaartbladets oprindelige Dele, navnlig »*Frisland*«

og »*Engroueland*« indtoge en saa rigtig Stilling, som man da kunde tilkjende dem, og i alt Fald mangler det os ikke paa bestemte Vidnesbyrd om, at disse Partier indtoge i det Væsentlige den samme Stilling indbyrdes og paa Kaartbladet længe førend Udgivelsen eller førend Gradnettets Tilblivelse, ja førend *Marcolini's* eller *Nicolò Zeno juniors* Fødsel. Mistanken om mulige Forvanskninger i denne Retning fra disse to Mænds Side, eller i det Hele fra deres Tid, maa derfor aldeles forstumme!

For det Første vise jo *Donis*-Kaartene fra 1482 og 1486 (see Kaartet E) og de umiskjendelige Kopier af disse Kaart i Fremstillingerne f. Ex. hos *Ruysch* 1507 og 1508, hos *Bernh. Sylvano* 1511 og hos *Bordone* i hans »Isolario« 1525 og 1547, at »*Engrouelant*« ikke alene var henlagt i de høieste Polar-Egne, men fæstet op til den østlige og nordligste Del af Norge og altsaa i den Stilling til dette, som det indtager paa *Zeni*-Kaartbladet fra 1558, allerede 70—80 Aar førend dettes Publikation og, som de her citerede Kopier vise, havde uafbrudt holdt sig i denne Stilling i hele det mellemliggende Tidsrum.

For det Andet finde vi, at allerede i Aaret 1500 fremstiller det fortræffelige Verdenskaart af Biskaieren *Juan de la Cosa* — første Pilot hos *Columbus* paa en af dennes store Reiser — netop i den tilsvarende Del af Atlanterhavet *Zeni*-Kaartbladets Øer »*Frisland*« og »*Estlanda*« med de samme Navne og væsentlig i samme relative Størrelse og i samme Stilling til hinanden, og, hvad der bestyrker Constellationens Identitet, i en lignende gjensidig Stilling til to imellem dem (paa skraat) liggende mindre Øer, der aabenbart gjengive de to paa *Zeni*bladet med de gaadefulde Navne *Neome* og *Podanda* betegnede Smaa-Øer. Henved 60 Aar førend Kaartbladets Publikation (1558) indtoge disse Dele af Bladet altsaa samme Plads i Havet og naturligvis af samme Grund som *Donis*-Fremstillingerne, fordi de kun kunde støtte sig til Laan eller Kopier af de oprindelige *Zeni*ske

Kaarttegninger. At de nævnte Øer imidlertid et halvt Aarhundrede tidligere af en af Venedigs berømteste Kaarttegnere vare opfattede under de samme Forhold, tør man slutte af *Fra Mauro's* Mappa Mondo fra 1457; thi dennes to Øer »*Ixilanda*« og »*Stillanda*« kunne neppe miskjendes som *Zeni*ernes »*Frisland*« *(Island!)* og »*Estlanda*«, især da *Mauro's* »*Ixilanda*« bærer tre Stednavne, i hvilke tre af »*Frislands*« kunne gjenkjendes, om end, som altid ved Datidens Gjengivelser, noget forvanskede: »*nodifordi*« for »*Andeford*«, »*gdelvic*« for »*God-*

Et Partie af *Juan de la Cosa's* Mappa Mondo 1500, uddraget af *Al. Humboldts* store Kaart i Exam. crit. V.

mec« og »*bodeal*« for »*Banar*«, hvis ikke for »*Bondendea*« ?! Her skal jeg blot tilføie, at jeg ogsaa gjenfinder de to paa skraat stillede Smaa-Øer, der minde om »*Neome*« og »*Podanda*«, og at *Zurla's* meget formindskede Gjengivelse af dette imponerende Verdenskaart viser smukt denne Constellation[68]).

For det Tredie seer jeg et Vidnesbyrd om, at man lang Tid forud for Kaartbladets Publikation 1558 var bekjendt med dettes Fremstilling af »*Engrouelant*« i den meget langstrakte, grønlandlignende, fra S. V. til N. O. gaaende Skikkelse just deri, at kun i denne »*Engrovelants*« Stilling og Figur kan man gjenfinde Grundlaget for de Billeder af

Europas nordvestligste arktiske Egne, være sig i Skikkelser af Halvøer eller Øer, som vi f. Ex. møde i:

Pedrezano's Udgave af *Ptolemæus*, 1548. (Kaartet »*Schonladia nova*«; meget forskjelligt fra *Zieglers* Kaart over »*Schondia*«, Strassburg 1532.)

»*Charta marina Portugalensium*« (hos *Lelewell* n° 43) fra omtrent Aaret 1500, liggende til Grund for flere *Ptolomæus*-Udgaver (1513, 1524, 1535 og 1541.)

Laurentii Frisii Kaart over Europa og vestlige Asien af 1522, (Smlgn. *Ptolomæus*-Udgaven fra 1596 og dennes Fremstilling af Grønland som en meget lang Ø[69],[67].)

Paa denne fra *Zeni*-Kaartbladets »*Engrouelant*« nedstammende Fremstilling af »Grønland« paa den ovennævnte Gruppe af Kaart, der altsaa udkom 10—20, ja 40—60 Aar tidligere end Originalkaartets Publikation (1558), lægger jeg en ikke ringe Vægt, da den synes mig at give et nyt Vidnesbyrd om den tidlige Afbenyttelse af *Zeni*'ernes Kaarttegninger og om Ælden af disses nuværende Ordning paa Kaartbladet.

Gaaer altsaa Ordningen af Kaartbladets egne eller originale Fremstillinger, navnlig af »*Frisland*« og »*Engrouelant*« saa langt forud for Publikationen af 1558, at det vilde være aldeles urimeligt at formode nogen Indvirkning paa Sammenstillingen fra det sidstnævnte Tidsrum, saa troer jeg ogsaa, at man maa indrømme det Samme med Hensyn til Texten idetmindste i alt Væsenligt. Enhver, der har gjort sig ret fortrolig med denne, vil vist erkjende, at dens nuværende Affattelse forudsætter Kaartbladets Fremstillinger i deres nuværende Ordning som Grundlag, om end med uudgrundelige Forvirringer f. Ex. i Angivelse af Afstande o. l. Efter den S. 74 anførte Notits af *Marco Barbaro* i Discendenze Patrizie 1536 var da tydelig nok Opfattelsen af Textindholdet den samme, som 22 Aar senere ved Reisens Offenliggjørelse; og at denne Meddelelse ikke kan være indskudt fra en sildigere Tid, tør man vist fæste fuld Lid til, naar der ikke ymtes nogen Tvivl herom af en med Ve-

nedig-Archivernes Aktstykker og Haandskrifter saa fortrolig og kyndig Forfatter som Mr. *Rawdon Brown*. At den sammenflikkede Text imidlertid er langt ældre og gaaer tilbage til Kaartets Ordningstid, er mig det ene sandsynlige, og dermed synes mig ogsaa de Ord at stemme, hvormed Affatteren karakteriserer sin Tidsalders Forhold til de store Opdagelser af nye Lande »i Egne, i hvilke man mindst anede, at der var saadanne«; de synes mig langt snarere at passe paa 1450 end paa 1550. Efter denne Opfattelse finder jeg det ogsaa meget naturligere, at de Tillempninger, som aabenbart — man erindre f. Ex. *Frislands* fremmede eller laante Fjer — de enkelte Kaart paa Bladet maae være blevne underkastede, f. Ex. ved nye Navnes Indsættelse eller maaskee ved ældre Navnes Udeladelse, langt snarere maae have fundet Sted ved Text-Affattelsen end henimod Offentliggjørelsen. Nærmere Vidnesbyrd om, naar saadanne mindre, om end til Forstaaelsen af Misforstaaelserne væsentlige Ændringer ere blevne indførte, savne vi vel endnu, og de ville maaskee vanskeligen komme frem, men de høre alligevel ikke til Umulighederne. Jeg skal herved kun minde igjen om de tre Navne, som Kardinal *Zurla* endnu i 1808 mente at kunne tydelig læse paa *Fra Mauro's* berømte Kaart af 1457. Af disse har jeg ikke kunnet tydelig erkjende det ene paa den anseelige photografiske Gjengivelse af dette Kaart, som det store Kgl. Bibliothek har anskaffet ifjor, og for hvilken jeg, ligesom for al anden Imødekommen under disse Studier, aflægger dets Bibliothekar, Hr. Justitsraad C. Bruun, en oprigtig Taksigelse[70]. — Dersom det Stednavn, hvis Begyndelsesbogstav jeg nu paa Grund af Billedets meget mørke Tone ikke har kunnet erkjende, virkelig har været »*bodeal*« eller »*bōdeal*«, saa vilde jeg ikke med *Zurla* deri gjenfinde *Zeni*kaartets »*Banar*«, men snarest dets »*Bōdendea*« (!), og hvis saaledes en af de »laante Fuglefjer« var anbragt paa Kaartet, da med en ikke ringe Sandsynlighed hævde en Textaffattelse, der var et Hundrede Aar ældre end Offentliggjørelsen. Oplysninger af denne Art kunne vi vistnok

med Grund vente os af dybere gaaende Studier i Venedigs store literære Skatkamre. Paa denne min Opfattelse af Tiden, da Ordningen af Kaartets originale Bestanddele har fundet Sted, har jeg dannet mig min Mening om Fremgangsmaaden ved Ordningen, navnlig for de to Hoveddeles, »*Frisland*«-Kaartets og »*Engrouelant*«-Kaartets Vedkommende.

Kaartbladets Ordner og Textens Affatter har ikke havt tilstrækkelige geografiske Kundskaber til at erkjende Identiteten af Datidens Kaartnavne »*Frisia*«, »*Frixia*« eller »*Vresia*« o. l. med Reiseberetningernes »*Frislanda*«, medens han derimod i dette Navn har ment bestemtere at gjenkjende Kaartenes *Frisland*, *Fresland*, *Vrisland*, der havde meget tidlig uddannet sig som Navn for en stor Ø i Atlanterhavet, som i Virkeligheden var Island, hvis rette Navn endog laa maskeret under dette *Vrisland*. Forklædningen hidrører, som saa mange andre, fra Araberne, hvis billedlige Fremstilling af Geografien gik forud for Vesteuropæernes, og hvis geografiske Navngivning blev Kilden til en utrolig Forvirring; saaledes navnlig Benævnelserne paa *Edrisis* Kaart. Efter hvad Professor *Mehren* i sin Fremstilling af de islamitiske Folks almindelige geografiske Kundskaber (Ann. f. Nord. Oldk. o. Historie 1857. S. 187) har bemærket, skyldes det vistnok alene Feilstillingen af en Vokalprik, at Normannernes Island blev til *Resland;* dette er atter ved Kopiering blevet til *Sesland*, *Vresland* o. l.[71]. Allerede ved de dobbelte Navne »*Island*« og »*Vresland*« . . . »*Frisland*«, blev Øen Island en Dobbeltgænger paa Nordens Kaart, og endnu mere ved Navnet *Thule*, *Tille*, eller *Tile* o. l., hvorved i Reglen mentes samme Ø, der dog ofte stilledes særskilt ved Siden af en af de to førstnævnte. At Kaart- og Text-Affatteren ikke i »*Frisland*«-Kaartet rentud erkjendte vort Island, er vel nok undskyldeligt, naar der maatte hengaae næsten fulde 500 Aar, inden dette gik klart frem.

Paa en lignende Maade, mener jeg, at »*Engrouelants*« Stilling paa Kaartbladet støtter sig dels til ældgamle Tra-

ditioners svage Vink om et høinordisk Landskab med omtrent denne Benævnelse, liggende i Høide med Norges nordligste Spids eller ovenfor denne og i mere eller mindre fast Forbindelse med den, dels til grafiske Fremstillinger paa ældgamle Kaartrids. I *Mare croniun*, Ishavet, hensatte man som et Terra cronia et *Gruntland*, *Grunland*, *Gronland*, *Grinland*, Benævnelser, som formodentlig ere langt ældre end Navnet paa vort historiske, vestlige Grønland, der i mange Retninger er bleven sammenknyttet med disse mere østlige Egne. Allerede disse Vink i Forbindelse med Lydligheden af Navnene »*Engroveland*« og »*Grolandia*« maatte jo have den samme Vægt for Kaartets Tilrettelægger dengang, som den, Commentatorerne i flere Aarhundreder siden have tillagt dem med Hensyn til vort Grønland. Men efter min subjektive Mening, og under den Opfattelse, at en af de nordfrisiske Halvøer, og navnlig et ældre Eiderstedt, ligger til Grund for Kaartet, har der, om ikke paa dette, saa i den tabte udførligere Beretning om »*Engrouelant*« vistnok været Ord, der henpegede paa det »*Norges*land«, »*Norges*harde«, hvortil Landet i dets nordøstlige Ende stødte, det »*Norge*« nemlig, om hvis Nærhed de Reisende — naar de have dvælet, som formodet, just i Tønningen — maae paa mange Maader være blevne erindrede i en By, hvis ene Del endnu fra gammel Tid nævnes »*Norge*«, har en »*Norges*-Gade« og et »*Norges*-Gilde«. Jeg idetmindste formaaer ikke at see helt bort fra denne Gisnings Betydning.

Exempler paa den forskjellige Plads, som dette dunkle *Gruntland*, *Grunland* osv. indtog paa de ældre Kaart, ville sees paa no. 44, 45 og 46 i *Lelewels* Atlas, hvortil i Korthed henvises; dog vil jeg her ikke undertrykke en Mistanke, jeg længe har næret imod det grafiske Billede, som den nordiske Erkebiskop *Olaus Magni* har givet af vort *Grønland*, — hvis vi dømme efter hans tarvelige Text-Legender —, men i Virkeligheden nok af det østligere *Novaja-Semla*-Complex, hvilket de to Navne paa hans Kaart: *Gruntlandia*. *Alba*, snarest antyde (!). »Staden *Alba*« hører ganske vist siden *Olaus Magni's* Tid til

det faste Inventarium paa Grønlands-Kaartene et Par Aarhundreder igjennem; men alligevel tillader jeg mig — ad interim — at troe, at dette Tillæg til hans »*Gruntlandia*« kun antyder et physiografisk Slægtskab med Ishavets øvrige Omgivelser: *Lacus alba* eller *mare album*, og det *Rossia alba*, der henlægges som Nordbræmme af Fastlandet langs Ishavets Kyst paa mange ældre Kaart[72].

Dermed har jeg altsaa ogsaa besvaret det sidste Spørgsmaal, idet jeg ikke har tilbageholdt min Anskuelse om Grunden til Halvøens Anbringelse paa det nordlige Norge, og nu staaer der for mig kun tilbage at tilføie en yderligere Bekjendelse, for at undgaae en mulig Misforstaaelse.

Naar jeg ikke har kunnet anerkjende, at der paa *Zeni*-Kaartbladet eller i *Zeni*-Texterne er Data, der kunne godtgjøre, endog kun som en svag Sandsynlighed, at *Zeni*'erne have enten selv været i Grønland eller havt nogen egentlig Kundskab om Grønland, saa er det en Selvfølge, at jeg endnu mindre kan indrømme *Zeni*erne noget Kjendskab til nordamerikanske Egne eller tillægge deres Reiser mindste Betydning for vore Kundskaber om et *præcolumbisk Amerika*. Sligt vilde, efter min Mening, være i høi Grad uvidenskabeligt; thi den Frisiske Fiskers eventyrlige Beretninger om og den forhutlede *Zeni*-Texts Skildring af Reiserne til *Estotiland*, *Drogeo*, *Icaria* kan jeg kun sammenstille med de ædle Frisers hos *Adam af Bremen* skildrede eventyrlige Togt til det høie Norden, og i Parallelerne, de frembyde, i det høieste kun finde en Bekræftelse paa, at *Zeni*erne virkelig færdedes i Frisernes Land. Men til de frisiske Lande er jeg forresten dog mest tilbøielig at henregne *Icaria* som *Helgoland*, ikke blot paa Grund af denne Øs ældre Navn *Faria*, der saa let kunde blive til *Icaria*; men ogsaa paa Grund af det paa Kaartet *Icaria*-Øen givne Omrids og Øens Beliggenhed i Forhold til »*Engrouelant*«. —

OPLYSNINGER
om de 5 Afhandlingen ledsagende Kaart.

A. (vendes imod S. 55) er et mindre, til almindelig Orientation i *Zeni*-Kaartets Fremstillinger medgivet Kaart. Det er et Aftryk af samme kobberstukne Kaart-Plade, der blev benyttet til *Bredsdorffs* Afhandling om *Zeni*'erne i „Grønlands Mindesmærker“ III. 1845.

B. er en phototypisk Gjengivelse i fuld Størrelse af *Zeni*-Kaartbladets „*Frisland*“-Kaart, ligesom det efterfølgende Kaart D taget efter Kaartet i det Store Kgl. Bibliotheks Original-Exemplar af *Zeni*-Reiserne (Venedig 1558). Til umiddelbar Sammenligning, saavel hvad Omridset som Stednavnene angaaer, er der ved Siden af stillet et lille lithograferet Kaart af *Island* (efter *Gunnlaugsson*), der foruden de Stednavne, hvortil de *Zeni*ske Benævnelser sigte, kun har de til almindelig Orientering langs Kysterne nødvendige Stedbetegnelser.

C. fremstiller i ²/₃ Størrelse ved Siden af hinanden phototypiske Gjengivelser af *Johannes Mejers* fra Danckwerths Beskrivelse af Slesvig bekjendte Kaart over *Nordfrisland* i Aarene omtr. 1650 og 1240, men kun det Tverbelte af Kaartene er taget, hvortil de Stedbenævnelser og Stedforhold høre, der ere optagne i Afhandlingen.

Det bemærkes, at til hurtigere Opfattelse af de Stednavne, som anføres i Afhandlingen, ere disse førend Photograferingen blevne stærkt understregede med Sort, saa at de lettere falde i Øinene. En saadan Streg med et hosstaaende + findes ogsaa paa Kaartet paa det Sted, hvor *Mejers* Kobberstikker har forglemt at sætte det „*Stainsolt*“, som findes paa hans større Kaart. Af Uagtsomhed har Stikkeren ogsaa her sat „*Budum*“, istedetfor „*Bundum*“ paa det større.

D. er en phototypisk Gjengivelse i naturlig Størrelse af det Partie af det originale *Zeni*-Kaartblad, der indeholder „*Engrouelant*“ med dets tilstødende Egne.

E. en phototypisk Gjengivelse i fuld Størrelse af det Partie af *Donis*-Kaartbladet fra 1482 (og 1486), der indeholder „*Engrouelant*“ med dets Omgivelser og med dets Dobbeltgænger paa den nordvestlige Kyst af Norge.

Phototypierne B. C. D. E. ere fra *Pacht & Crone's* Illustrations-Etablissement, Lithografiet A. fra *Th. Bergs* lith. Anstalt.

EFTERSKRIFT

om Friherre, Prof. Dr. A. E. Nordenskiölds Afhandling: Om Bröderna Zeno's Resor och de äldsta Kartor öfver Norden.

(Tal vid Presidiets Nedläggande i K. Vetenskaps-Akademien den 12 April 1882.)

Stockholm 1883. 8vo (med 13 Kartor).

(1sta Häftet af: Studier och Forskningar, föranledda af mina Resor i Höga Norden.)

Ett populärt vetenskapligt Bihang till »Vegas Färd kring Asien och Europa«.

I indeværende Foraar, medens min her givne „Kritiske Fremtilling af det sidste Tiaars vigtige Bidrag til Forstaaelsen af Venetianerne Zeni's Ophold i Norden og Reiser i dette mellem Aarene 1390 og 1405" var i Trykken paa de tre sidste Ark nær, overraskedes jeg ved at modtage fra Boghandelen det førte Hæfte af Friherre, Prof. *A. E. v. Nordenskiölds* ovennævnte: Studier och Forskningar „Om Bröderne Zeno's Resor och de äldsta Kartor öfver Norden". Jeg overraskedes nemlig, fordi jeg havde troet, at jeg til Drøftelse havde optaget alt, hvad der i den angivne Retning var bleven fremsat i Tiaaret, men jeg saae nu, at d. 12 April samme Aar, da jeg d. 16 Mai havde holdt mit sidste Foredrag i det K. Oldskr. Selskab, var der i det K. Vetenskaps-Akademien i Stockholm af dettes daværende Præsident holdt et Foredrag væsentlig over Zeniernes Reiser, og at denne Præsidie-Tale forelaa nu i det nævnte Hæfte.

Som en Studie af Nordost-Passagens navnkundige Opdager og paa Grund af det rige Fond af Kundskaber til alle arktiske Forhold, som vides at staa Forfatteren til Raadighed, vil dette Hæfte naturligvis kunne gjøre Regning paa en ualmindelig Interesse baade hos de videnskabelig Dannede, og hos Læsere med almindelig Dannelse. Dertil vil ydermere Afhand-

lingens rige Udstyr med oplysende ældre Kaart fra 15de og 16de Aarhundrede i høi Grad hjælpe den.

Denne Række af ældre Kaart er i Virkeligheden saa vel skikket til at vække Sandsen for et sammenlignende Kaartstudium og derved atter for den lærerige Udviklingsgang, de geografiske Kundskaber om Norden have havt, at man ikke nok kan paaskjønne Udgivelsen af dette nu saa let tilgængelige Materiale. Havde jeg oprindeligen truffet det samlet, som her er givet, vilde mine Veie igjennem Kaartenes Labyrinther i flere Retninger være blevne afkortede. Siden Hæftets Udgivelse har imidlertid den berømte Forfatter — hvad jeg af et Særtryk, som jeg skylder hans personlige Velvillie og modtog i Mai d. A. — forøget Kaartrækken med et for det kritiske Studium af *Zeni*-Reiserne meget vigtigt Tillæg, et photolithograferet Aftryk i fuldt Format af det originale Kaart fra 1558 efter et særdeles godt Exemplar, som den italienske Regjering havde stillet til hans Afbenyttelse. Men af samtlige her ved Photografiens Hjælp Læserne ydede Hjælpemidler vil, efter min Mening, neppe noget blive af saa stor videnskabelig Betydning som de paa denne Maade gjengivne Textblade til *Claudii Clavi* Kaart fra 1427. De ville afsløre Oprindelsen til mangen en Navne-Form paa senere Kaart.

Jo høiere imidlertid Forudsætningerne for Arbeidets belærende Evne sættes, og jo større Betydning man paa Grund deraf vil være tilbøielig til at lægge i de Resultater, der ere fremgaaede af Forfatterens Undersøgelser og Betragtninger, desto større Krav har man paa den anden Side ogsaa derpaa, at disse Forskninger og Conclusioner blive omtalte i en kritisk Fremstilling, der just omfatter Studierne over *Zeni*-Reiserne indenfor det Tiaar, hvori de ere blevne til. Det er derfor en Selvfølge, at dette i flere Henseender mærkelige Bidrag til Oplysning om *Zeni*-Reiserne og *Zeni*-Tiden ikke her tør forblive upaaagtet, selv om dets Omtale nu, ifølge de angivne Grunde, kun kan skee ved et Tillæg eller i en kortere Efterskrift.

Historisk vil jeg forudskikke, at jeg veed, at der i 3—4 af Kjøbenhavns offentlige Blade, i de nærmeste Dage efter mine tvende Foredrag, er bleven givet særdeles korte og, hvad der ligger i Sagens Natur, vistnok kun mindre tilfredsstillende Referater af min Opfattelse og Fremstilling af de Mistydninger, for hvilke *Zeni*'ernes Reiser Aarhundreder igjennem havde været udsatte; men hvorvidt der ogsaa i de svenske Hovedstadsblade er fremkommet kortere eller længere Referater af Professor, Dr. *Nordenskiölds* Præsidie-Tale i K. Sv. Vetenskaps-Akademien

d. 12 April ifjor, er mig til Dato aldeles ubekjendt. Vore Fremstillinger tør derfor vistnok antages for i alle Henseender at have været uden Indflydelse paa hinanden, selv om man i et eller andet enkelt Punkt kunde synes at finde Udtalelserne meget overensstemmende.

Men at Overensstemmelsen i alt Fald kun for en liden Del, og, selv da, kun i det mindre Væsentlige, har kunnet blive Tilfældet, vil ogsaa let forstaaes af den opmærksomme Læser, naar han seer, at min vidtberømte Collega desto værre har vist sig saa lidet selvstændig i Undersøgelserne af Betydningen af *Zeni*'ernes „*Frislanda*" og „*Engroueland*", at han maa siges at have i disse Henseender fulgt i Mr. *Majors* Fodspor. Dette uventede Forhold overrasker os naturligvis hos en Mand, hvis store Selvstændighed er os bekjendt nok, men det vilde dog være os endnu mere uforstaaeligt, naar ikke Præsidie-Talen strax ved allerførste Gjennemlæsning havde vist to smaa, men væsentlige Lakuner i Forfatterens Kjendskab til den nyere *Zeni*-Litteratur; Ubekjendtskabet paa den ene Side med Admiral *Irmingers* korte, men betydningsfulde Indlæg om „*Frisland*" som Island i det engelske geografiske Tidsskrift for 1879, og paa den anden Side med Hr. *Majors* Replik derpaa, sammesteds. Denne Repliks Svaghed og Intetsigenhed vilde i høieste Grad have vakt hans Opmærksomhed for Rigtigheden af *Irmingers* Opfattelse. Jeg føler mig aldeles overbevist om — og jeg skylder min høit hædrede stockholmske Collega at give hans Indsigt og sunde Sands det Tillidsvotum — at, havde han gjort sig bekjendt med disse to Artikler, der tilsammen udgjøre $1^1/_2$ Ark, vilde Resultaterne af hans Undersøgelser over *Zeni*-Reiserne aldrig have lydt, som de nu i hans Afhandling lyde, idetmindste ikke de om „*Frisland*"-Kaartet som et Kaart over „Færøgruppen" (!). Var Forfatteren blot her ved *Irmingers* Hjælp kommen paa ret Vei, vilde han fra „*Frisland*" have modtaget et saa lydeligt „Varsko" med Hensyn til det lige saa farlige „*Engrouelant*"-Kaart, at forhaabentlig ogsaa hans vel raske Udtalelser om visse ældre Kaarts Fremstilling af de nordvestlige Egne af den nye Verden og, som Følge deraf, om Amerikas jevnlige Beseiling i 14de og 15de Aarhundrede fra Nord-Europa af, turde være blevne dygtig modificerede.

Som vi altsaa see, blive Forfatterens Opfattelser af „*Frisland*" og „*Engroueland*" ogsaa Hovedpunkterne i hans Fremstilling.

Hvad, for det Første, *Zeni*'ernes „*Frisland*"-Kaart angaaer, vil den allerede berørte Lighed imellem Mr. *Majors* og Friherre *v. Nordenskiölds* Opfattelse af dette vigtige Punkt tillade mig her simpelthen at henvise til, hvad der foran ud-

førligen er gjort gjældendende imod Førstnævntes. Der foreholdt jeg rigtignok Mr. *Major* bl. m. A. en saadan Tankeløshed som den, at lade den søbefarne *Nic. Zeno sen.* reise frem og tilbage mellem begge Færøiske Øgrupper og imellem flere af disses enkelte Øer — for større Klarheds Skyld aflægger han endog den supponerede Reise paa et eget Kaart — og desuagtet at ville hævde, at *Zeno* kunde have aflagt disse Øgrupper som en eneste stor Ø, uden at blive vaer, at brede Sunde gik imellem Øerne. Men fordi denne „Utænkelighed“ nu gjentages af en søbefaren Mand, som Friherre *Nordenskiöld*, fortjener den dog ikke at betegnes med et lempeligere Udtryk. Og lyder det ikke næsten ironisk, naar det i den nyere Indklædning hos Professor *Nordenskiöld*, S. 48 (nederst), nu hedder om det „*Frisland*“-Kaart, som vi ovenfor have med uigjendrivelige Grunde bevist at være „Island“ og ikke at kunne være Færøerne, at det som et *Færø*kaart: „ögonskenligen med anledning af texten är införd på *Zeno*'s karta i mycket förstorad skala, såsom man på äldra kartor ofta brukade göra med särskildt vigtiga orter o. s. v.“, eller som det S. 58 udtrykkes: „för Färöerna och Shetlandsöerna insatts oproportionerligt stora, hvad man kunde kalde specialkort.“ Det er da i det Mindste paa en usædvanlig Maade at give et Specialkaart over en hel Øgruppe, naar man lader alle Øerne smelte sammen til een Ø (!).

Til en Slags Bekræftelse af, at *Zeni*'ernes „*Frisland*“ er Færøerne, fremsætter Hr. Professor *Nordenskiöld* imidlertid nu to eiendommelige Vidnesbyrd, der menes at skulle godtgjøre, at baade omtrent ved Midten af det 16de Aarhundrede, da Publikationen af *Zeni*-Reiserne fandt Sted, 1558, og lang Tid forud for disses Publikation, omtrent ved Aaret 1500, var Navnet „*Frisland*“ af Søfarende bleven benyttet for Færøerne; men begge Bevisførelser herfor ere urigtige og vildledende. De hvile begge paa Misforstaaelser.

Det er jo saa langt fra, at man af det anførte Sted af *Lorenzo d'Anania's* Fabrica del mondo, Venetia 1576, kan see, at „*Frislanda*“ betegnede Færøerne, at der her meget mere kun betegnes Efterretninger om „*Frislanda*“ ligefrem hentede fra *Zeno*, uden nogen ny Betydning, hvilket jo ogsaa til Overflod fremgaaer af de af Professor *N.* selv citerede Ord derfra: „le sui città sono Frislanda, Sorano, e Bondano etc.“, der jo ligetil Trykfeilen Sorano ere tagne af *Zenos* 18 Aar tidligere udgivne Reiseberetning. Cfr. iøvrigt *Humboldt* l. c. II. p. 94.

Mere undskyldelig, men ikke mindre vildledende er Prof. *N.*'s Henvisning til *Juan de la Cosa's* fortrinlige Kaart fra

Aaret 1500. Det er aldeles sandt, at paa dette Kaart „utritas en stor ö, Frisland, ungefär på det ställe der det Zenoska Frislanda är beläget"; men at der ved denne store Ø skal menes eller har været ment Øgruppen „Færøerne", er jo kun et Indfald, for hvis Rigtighed intetsomhelst taler. At der imidlertid ved „*Frislanda*" er ment samme Ø, som *Zeni*-Kaartet har betegnet med dette Navn, sætter et sammenlignende Studium af det 15de Aarhundredes Kaart udenfor enhver berettiget Tvivl; thi det er ikke alene denne store Ø, der paa *Juan de la Cosa's* Kaart vækker Erindring om et muligt Laan fra et tidligere haandtegnet *Zeni*-Kaartblad, men ogsaa den Constellation af Øer, i hvilken Øen findes, noget som har undgaaet Prof. *N.'s* Opmærksomhed. Den har jo, som jeg S. 184 har fremstillet det, baade en halvstor Ø Østen for sig, bærende det kun fra *Zeni*-Kaartbladet bekjendte og ominøse Navn „*Estlanda*", og desuden to mindre, her rigtignok navnløse Øer, i Beliggenheden svarende til *Zeni*-Kaartbladets „*Podanda*" og „*Neome*", hvilken Constellation med sine to saa særlig betegnende Navne maa betragtes som et til Udfyldelse af denne Del af Atlanterhavet af *de la Cosa* laant Partie fra det Zeniske Kaart, efter hvilket senere ved Publikationen af Reisebrevene Træsnittet blev udført. Denne Opfattelse maa jeg hævde som den mest berettigede og, indtil det lykkes et sammenlignende Studium af det 15de Aarhundredes Kaart at paavise en anden og tidligere Kilde, hvorfra Constellationen kan være laant, endog som den — eneste berettigede.

Inden jeg forlader min høitærede Collegas i mine Øine aldeles utilfredsstillende Bevisførelser for Identiteten imellem „*Frisland*" og Færøgruppen, maa jeg, da jeg har en videnskabelig Geograf for mig, gjøre opmærksom paa den uforsigtige Udtryksmaade, han i sin Varme for Sagen bruger overfor mindre kyndige eller mindre tænkende Læsere. De mere opmærksomme ville forhaabentlig nok selv tage sig ivare. Jeg beder f. Ex. Eftertanken hæftet paa det Bevis, der for den nævnte Identitet menes at ligge i de af mig fremhævede Linier i følgende Citat fra S. 49: „Att med det Frislanda, som finnas utsatt på Zeno's karta. betecknas Far-island eller Fär-ö, derom kan så mycket mindre något tvifvel uppstå, som Zeno's karta öfver denne ögrupp, med alla sina oriktigheter og med behörigt afseende på hvad jag förut anfört om dess från den öfriga kartan afvikanda skala, bildar den enda före år 1558 offentliggjorda karta, som kan lemna oss ett begrepp om denna ögrupps geografi." - - Hvilket Begreb kan da denne ene Ø — vi see i dette

Øieblik aldeles bort fra, at den fremstiller Island — give os om Færøernes Geografi? Eller man betænke det Vildledende i Udtalelsen S. 40 om *Claudii Clavi* Kaart, at „den vittnar om god bekanntskap om de afteeknade ländarna" (!), og endnu mere, at dette Kaart er „äfven den första, på hvilken en del af Amerika finnas något så när riktikt utsatt" (!), thi uagtet denne Udtalelse, anseer jeg mine Udtryk om Kaartets Udtungninger og „Gardiner" S. 157 for mere rigtige.

Med Hensyn til „*Engroueland*", i hvilket Prof. *Nordenskiöld* seer et utvivlsomt Grønland, og paa hvilket han endogsaa antager, at den brogede Text-Mosaik særlig skal anvendes, kan jeg fatte mig kortere. Sin Conclusion med Hensyn til „*Engroueland*" har Forfatteren S. 59 affattet saaledes:

8. „Att Grönlands Ostkust vid den tiden varit isfriare än nu, eftersom denne nu otilgängeliga kust kunnat riktigt kartläggas";

og i en Anmærkning dertil henviser han saa til *Ivar Bårdsens* gamle Seilretning efter Gunbjørnsskjærene. — Jeg henviser til det, som jeg ovenfor allerede udførligen har bemærket om disse Forhold S. 148 flg. Den hele Afstand imellem vore Opfattelser — med de færre Overensstemmelser, der findes indenfor dem — faaer sit klareste og korteste Udtryk, naar vi lige overfor mine S. 180 anførte 5 Sætninger stiller den ældre Opfattelse, som Professor *Nordenskiöld* S. 55 siger at han „ubetinget tiltræder", hvilket ogsaa i det Enkelte nærmere bekræftes S. 58—59, nemlig:

„Att med Frislanda betecknas *Färöerne* och att resan i hufvudsak är sannfärdig på några öfverdrifter, missskrifningar och missuppfatningar af de främmande namnen när, sammt att bröderna Zeno verkligen besökt *Grönland*, och de i berättelsen omtalade frisländska fiskarena Newfoundland, Canada och nuvarande Förente Staterna".

Dog — Ingen tvivler om, at vi jo fra begge Sider, hver paa sin Vis, have søgt Sandheden. Professor *Nordenskiölds* Opfattelse af gunstige Grønlands-Forhold paa *Zeni*'ernes „*Engroueland*" læses tydelig mellem Linierne af det Program, som Nordostpassagens berømte Opdager udstædte for den *Grønlands*-Expedition, paa hvilken han, ledsaget af vore bedste Ønsker om Held, nu færdes, og ved hvilken han ligesom viser os sin Tro i sine Gjerninger. Skulde den, der her har hævdet en stik modsat Anskuelse om „*Engrouelands*" Natur, vise sin Tro i en beslægtet Gjerning, vilde hans Program sikkert blive: i *Frislandene* at eftersøge Sporene af *Zeni*'ernes Færden der og navnlig *Nicolò Zeno's* Grav.

☞ Som almindelig Regel bedes det bemærket, at hvad der i Citater eller Uddrag findes i denne Afhandling gjengivet med spærret eller fremhævet Skrift, er bleven saaledes fremhævet af dennes Forfatter, naar ikke det modsatte er udtrykkelig angivet.

NOTER,

hvortil der i Afhandlingens Text er henvist ved Tal.

(Det bemærkes, at her er for Rummets Skyld kun optaget det nødvendigste Udvalg.)

1 (S. 58.) *Joh. Reinh. Forster*: Geschichte der Entdeckungen und Schiffarten im Norden. Mit neuen Originalkarten versehen. Frankf. a. Od. 1784. 8vo.

Det første af disse Kaart, Titelkaartet, betegnet: *Neue und verbesserte Carte der um den Nordpol gelegenen Länder, bis zum 50 Grade, aus den zuverlässigsten und neuesten Nachrichten entworfen von Dr. J. R. Forster.* 1783, er netop med Hensyn til *Zeni*-Kaartbladets Øer i Atlanterhavet af en ganske særlig Interesse. Construeret af Forfatteren 1782 og stukket 1783 gjengiver det 7 af de *Zeni*'ske Øer med skitzerede Omrids som nedsunkne under Havfladen, medens Aaret efter, 1784, selve Texten S. 240. b. henviser til denne Antagelse som til et allerede overvundet Stadium. Hos *Forster* var iøvrigt Anskuelsen om disse Landes Nedsænkning støttet til ingenlunde forkastelige Slutningsrækker, men et fornyet og grundigere Bekjendtskab med *Zeni*-Reiserne førte ham til den Opfattelse, jeg her har tillagt ham. Cf. l. c. S. 239—50.

2 (S. 58.) *Placido Zurla*: Dissertazione intorno ai viaggi e scoperte settentrionale di *Nicolò* ed *Antonio* Fratelli *Zeni*. Venezia 1808. 8vo. cap. 3; p. 80 og flg.

Det ledsagende Kaart er en god kobberstukken Kopie af *Zeni*-Kaartbladet i fuld Størrelse.

3 (S. 58.) For Aaret 1390 beretter *Espolins* Annaler, at der var Ildudbrud over det hele Reykianes, og »at Halvdelen af Næsset sank ned i Havet, og der staaer nu tilbage ude i Havet *Dyptarstein* og *Fugleskjær;* den Klippe, som nu kaldes »*Eldey*« og som ligger $1^1/_2$ Mil udenfor Reykenæssets yderste Spids, siges da at have været et Bjerg, som stod ude paa Næsset, førend dette sank under Udbruddet«. Smlgn. *K. Kaalund* Hist.-Topogr. Beskr. af Island. II. S. 375 (»*Driptarstein*«), 401; I. S. 37.

4 (S. 58.) For dem, der ikke maatte have Adgang til et Exemplar af denne Udgave af Kosmografien fra 1507 og 1508, henviser jeg her ogsaa til Kopien af dette Kaart i *Lelewels* fortræffelige Atlas til hans »Géographie du moyen âge«. Breslau 1851. Kaartbladet 44. Hvorledes den almindelige Tradition om *Frislands* Nedsænkning paa Havets Bund vedligeholdt sig, sees allerbedst paa de ældre hollandske Kaart med deres Legende midt ude i Havet: »'tversonken land van Bus, is heedendags al brandinge 1/4 myl lang met hol water. Dit is veele iaren en groot eyland geweest en was genaamt *Freesland*, en besloeg wel 100 myl int round, waar op verschyde dorpen lagen«. Paa min Opreise til Island i 1839 fandt vi endnu paa de mindre Fisker-Skibe slige hollandske gamle Kaart med »'t land van Buss« i Brug. — cfr. *Lelewel*. IV. p. 108.

5 (S. 67.) *Heinr. Pet. von Eggers*: Om Grønlands Østerbygds sande Beliggenhed. Med tvende Kaart. [Kgl. D. Landhusholdnings-Selskabs-Skrifter IV. 1794. S. 239—320.]

Den i Originalens halve Størrelse ledsagende Kopie af det *Zeni*'ske Kaartblad er ved enkelte af Stednavnenes Læsning af særlig Interesse, da den reiser Spørgsmaalet om, hvorfra disse forskjellige Læsemaader hidrøre, eftersom det 1558 trykte Kaart ikke synes at have kunnet fremkalde dem; saaledes:

for »*Rané*« — »*Cane*«
» »*Dolfen*« — »*Dolto*«
» »*Colfo nordero*« — »*Golfo bracio*«
» »*DURO*« — »*Dund*«.

Den lærde Bibliothekar *Morelli*, der forskaffede *v. Eggers* den Kopie, hvorefter hans Kaart i halv Størrelse gjengaves, forsikrer, at den er gjort med yderste Flid.

6 (S. 67.) *C. C. Zahrtmann*, Capitainlieutenant: Bemærkninger over de Venetianerne *Zeni* tilskrevne Reiser i Norden. Nord. Tidsskr. f. Oldkyndighed. II. S. 1—35. 1833.

Da der oftere bliver Grund til at mindes Hovedpunkterne af Forfatterens Resultater, fremsættes her de fire første af dem, saaledes som han selv S. 5 har med fede Typer fremstillet dem:

»1) Der har aldrig existeret noget Frisland, men det, der under dette Navn er afbildet paa Zeniernes Kaart, er Færøerne.

2) Dette Kaart er sammendraget efter Sagn, men ei af nogen Sømand, der selv i flere Aar havde befaret dette Farvand.

3) Historien om Zeniernes Reiser, fornemmelig den Deel deraf, som angaaer Nicolò, er saa opfyldt med Fabel, at den ikke i mindste Maade kan give Oplysning om Nordens daværende Tilstand.

4) Saavel Historien som Kaartet ere høist sandsynlig sammensatte af Nicolò Zeno den Yngre, ifølge de Efterretninger, som havde naaet Italien herom, i Midten af det 16de Aarhundrede, det Tidspunkt, da man der kom til Kundskab om og fik Interesse for det forsvundne Grønland.«

Smlgn. fremdeles S. 9 og S. 15—16.

7 (S. 67.) *J. H. Bredsdorff:* Brødrene Zenos Reiser. Med Indledning og Anmærkninger. [Grønlands historiske Mindesmærker. III. S. 529—624.] Med to Kaart. 1845.

Det første Kaart er Kopie af *Zurla's* lib. cit., i halv Størrelse og = det her i denne Afhandling, som Kaartblad A., til Orientering optrykte.

Det andet er over Færøernes Gruppe med Forsøg paa der at anbringe alle Navnene fra det *Zeni*'ske Kaartblads »*Frisland*« og at lade Sundene forsvinde mellem Øerne eller kun lade dem optræde som mere eller mindre dybe Bugter eller Fjorde. — Forfatteren havde tidligere i Nord. Tidsskr. f. Oldkynd. III. S. 197 givet et tarveligt Forsvar for, at *Zeno*, skjøndt »en kyndig Sømand«, kunde have opfattet Forholdene saaledes; men *Zeno* vilde visselig have fralagt sig dette.

8 (S. 69.) *A. v. Humboldt:* Examen critique de l'histoire de la Géographie du nouveau continent. 1837. »En examinant avec impartialité la relation des Zeni, ou y trouve de la candeur et des descriptions détaillées d'objets, dont rien en Europe ne pouvait leur avoir donné l'idée. Si comme le prétend Torfæus dans etc. etc. II. p. 122.

»L'isolement des faits, l'absence de toute récrimination éloignent le soupçon d'imposture; mais l'extrême confusion qui règne dans les données numériques des distances et des jours de navigation, semblent prouver le désordre de la rédaction et le triste état de ces manuscrits, que les héritiers des voyageurs Zeni avouent avoir dechirés en partie, sans en connaître la valeur. Comme je l'ai déja rappelé, ni André Bianco, ni son maître Fra Mauró dans la mappemonde tracée à Venice même, de 1457 à 1470, ne nomment la Frislande qu'Eggers, Buache et Malte-Brun prennent pour le grouppe des îles Færoë«. II. p. 123.

9 (S. 69.) *Joachim Lelewel:* Géographie du moyen âge, accompagnée d'Atlas et de Cartes dans chaque volume. Breslau. 8vo. Vol. II, III, IV. (1852).

Zeni'ernes Reiser ere behandlede i et eget Slutnings-Afsnit af Vol. IV. (pag. 77—112), der har Titelen: »Tavola di Navicare di *Nicolò et Antonio Zeni* et les cartes des Régions Septentrionales à l'époque de sa publication en 1558« og er ledsaget af 2 Kaart in 8vo. Dette Afsnit er ogsaa udgivet særskilt,

ledsaget ikke alene af disse to Kaart, men tillige med 3 andre, laante fra Atlasset; 36 pp. I Noter har Forf. henvist til de Steder i Værket, hvor Cartographien for *Zeni*'ernes Tidsalder er behandlet.

10 (S. 69 flg.) F. Ex. *Thorm. Torfæi:* Vinlandia (præfat.); *Suhm:* Historie af Danmark, XIV. S. 270—71; *Zahrtmann:* l. c. S. 34: »Disse Betragtninger have indgydet mig den faste Overbevisning, at *Zeni*'ernes Reiser, idet mindste i alle Hovedstykkerne, ere opdigtede.«

11 (S. 69.) Denne hele Beskyldning imod *Zeni*'erne, der naturligvis ikke kunde opstaae, inden man begyndte at faae nogen klarere og mere sammenhængende Forestilling om den nye Verden i Vesten, var saa meget mere ugrundet, som der i disses Reiseskildringer ikke gives den mindste Formodning om, at de, selv i deres fjernest hensatte Egne, troede sig udenfor det Complex af Lande, der hørte til Europa, og *A. v. Humboldt* har, som mig synes, smukt tilbagevist denne Paastand, l. c. II., p. 120—126.

12 (S. 70.) Hvorvidt selv *Al. v. Humboldt* med al sin Erkjendelse af, at Reiserne virkelig have fundet Sted til de paa Kaartet og i Texten angivne Egne, i Virkeligheden var kommen ud over det her angivne Trin i Opfattelsen, har jeg Grund til at betvivle.

13 (S. 70.) F. Ex. *J. R. Forster*, *v. Eggers*, *Estrup*, *Lelewel* — til disse slutter sig nu Mr. *Major* i den Afhandling, der her belyses.

14 (S. 71.) At Optrykket af *Zeni*'ernes italienske Text hos *Major* er »bogstavret«, lider af et Par Indskrænkninger, som maae bemærkes, fordi Afvigelsen fra Originalen kan fremkalde og har fremkaldt Misforstaaelser. Forglemmelsen af det lille Spørgsmaalstegn efter »*da mezzo giorno*«, hvor Talen er om »*Porlanda's*« Beliggenhed, er vistnok af mindre Betydning; af større derimod, at den paa Originalens Trykfeilsliste anførte Rettelse af »*Sorano*« til »*Sorant*« ikke er bleven optaget; men værre er den Vilkaarlighed, hvormed Originalens »*Engroueland* paa alle de Steder, hvor Ordet forekommer i Texten (p. 45, 49, 51 verso, 57 og Titelbladet), er bleven gjengivet som »*Engroneland*«, formodentlig i den gode Tro, at der her forelaae en Trykfeil i Originalen, da jo »*Grønland*« maatte være ment med Navnet.

15 (S. 71.) Ligesaa maa jeg ved mine Udtryk om Oversættelsen hos *Major*, at den er »om ikke ordret, saa i det Hele god«, ikke undlade at bemærke et Par Afvigelser, som kunne fortrædige Læseren i hans Bestræbelser for at komme til en rigtig Indsigt om de af de Reisende besøgte Lande. At Udtrykket »*Engroneland*« gjentager sig i Oversættelsen, kunde man selvfølgelig vente sig efter det Foregaaende (14.), men at det paa sine Steder i Slutningen gjengives i Oversættelsen ved »*Greenland*“

p. 18, 33, 34, cf. p. 12, Note 2, er en overfor den uopmærksomme Læser mindre tilladelig Indsmugling af sin egen Opfattelse.

I Gjengivelsen af »*Sorano's*« Beliggenhed ere Udtrykkene »*fra terra*«, skjøndt aabenbart her af særlig Betydning, ikke blevne oversatte, og da Forfatteren paa en saare tvungen Maade udlægger »*Sorano*« som »*Swona*« i Pentland Frith, skjønnes det let, at Udeladelsen af disse Udtryk i alle Henseender, selv om den er tilfældig, maa kaldes uheldig.

16 (S. 73). Man sammenholde Udgiverens Yttringer af Selvtilfredshed og Selvforherligelse! Preface S. II; Introduction S. VI—VII, IX, XIV, XXII—XXIII, XXVI, XXXIV—XXXV, LXXVIII—LXXIX, CI, og endnu mere hans Gjensvar til Adm. *Irminger.*

17 (S. 76.) Grønlands historiske Mindesmærker III. S. 560—63.

Jeg har naturligvis anseet det for mest upartisk og for Drøftelsen heldigst, at byde Læserne en Oversættelse, gjort af en Trediemand, som Grundlag for et Tolkningsforsøg, istedetfor strax at give dem en selvstændig og af Tolkningen afhængig ny Oversættelse. Men netop til større Lettelse for Læserne har jeg tilladt mig følgende Ændringer i Optrykket: a) ved spærret Skrift at fremhæve de smaa Led i Fremstillingen, paa hvilke Læsernes Opmærksomhed i Afhandlingens Løb bliver særlig henledet; b) erstattet Aarstallet 1380, der i Originalen var indkommet ved Udeladelsen af et X, med 1390, i Overensstemmelse med Oversætterens egen Bemærkning (S. 604); c) ændret »*Sorano*« til »*Sorant*«, som Originalens hidtil upaaagtede Trykfeilsliste fordrer det; d) indsat istedetfor Oversættelsens »*Skotland*« Textens eget Udtryk »*Scotia*«, og rettet Ordene »udad imod Skotland til«, da jeg ikke finder Udtrykket »udad« begrundet, til »over imod Scotia til«. Oversætteren, troer jeg, har ramt den rigtigere Mening af »*fra terra*«, hvilke Ord *Major* ikke har oversat; hans Gjengivelse af »*Seccagne et Scogli*« ved »Grunde og Klipper« har jeg beholdt, skjøndt en mere træffende Oversættelse vist kunde gives her (smlgn. S. 123). Forresten er det aftrykte Brudstykke netop et af de faa Partier, hvori Text-Affatteren taler i første Person.

18 (S. 82.) *Bredsdorff.* l. c. S. 535; *Lelewel.* IV. p. 101, synes uvis, om Sundene imellem Øerne ikke vare blevne tegnede, eller om senere alle Spor af dem ved Kaartets Ælde vare forsvundne eller blevne utydelige.

19 (S. 82, og Anm.) Smlgn. *Bredsdorff* i Grønl. Hist. Mindesmærker, III. S. 580—582. »*Zichmni* er øiensynlig Navnet *Sigmund*«. S. 580; Navnet skal udtales paa Færøisk *Suimin*, og skulde betegne den *Sigmund*, der var Søn af *Bui* og Sønnesøn af den

bekjendte *Sigmund Brestersson.* Skjøndt Hypothesen grunder sig paa løse Sagn, fortalte af en gammel Kone og satte i Sammenhæng af en vistnok meget sagnfyldig, men selv efter den Tids Maalestok meget ukritisk Mand, udtaler *Bredsdorff* dog sin endelige Mening saaledes: »Det synes temmelig afgjort, at *Zichmni* maa være den her nævnte *Simon*, som, skjøndt han allerede i *Magnus Smeks* Tid havde nogen Autoritet, dog først efter 1390 har begyndt sine mærkeligste Foretagender.« S. 582. Under et flere Ugers Ophold i Thorshavn i 1844 havde jeg Leilighed til at gjøre et personligt Bekjendtskab med den elskværdige gamle Pastor *Schrøter* og med denne Sagnsamlers Lethed til at sammenkjæde de allerløseste Sagnbrokker.

20 (S. 84.) Angaaende disse for sin Tid efter *Eggers*, *Zurla*, *Lelewel* og Andre vel gjengivne Partier af Kaartbladet, see senere S. 119 og Noten 39.

21 (S. 87.) Det er ved Gjengivelsen af Fiskerens eventyrlige Beretning om Besøgene paa *Estitotiland* og *Drogeo*, at Affatteren af Texten, som den nu foreligger, gjør den Indrømmelse: »nøiagtig saaledes som følger, dog saaledes at nogle gammeldags Udtryk og Stilen ere forandrede, imedens Materien er bleven uforandret«, *Bredsdorff*. l. c. S. 568: »— *così puntalmente*, *mutate però alcune uoci antiche*, *& lo stile*, *et lasciata star nel suo essere la materia*« p. 51. vers.)

22 (S. 92.) Det Lexikon over det venetianske Idiom, jeg har benyttet, er *Guiseppe Boerio:* Dizionario del Dialetto Veneziano. Seconda Ediz. Venezia 1856. — Ved Siden deraf har jeg, foruden andre, benyttet: *Renzi*: Dictionnaire Général Italien-Français de *Buttura*, entièrement refait, Paris 1850.

23 (S. 90.) Naar fornødent gjøres, citerer jeg ikke alene *Majors* photogr. Kaart, men ogsaa Kaartet i Original-Exemplaret i det St. Kongl. Bibliothek, da det jo er en Selvfølge, at *Ms.* photogr. Aftryk i det Høieste kun kan gjengive, hvad der just var paa det Kaart, der ledsagede det ham til Afbenyttelse staaende Exemplar af *Zeni*'ernes Reise, medens jo Enkelthederne hist og her ikke altid komme til deres Ret paa ethvert Aftryk.

Kaartet i det St. Kgl. Bibliotheks Original-Exemplar udmærker sig ved at være særdeles tydeligt aftrykt med mørk Sværte og ved at have været særdeles lidet brugt eller udfoldet, da Bogen i mange Decennier har været uaabnet; men Snittets røde Farve og Støvet har desværre ædt sig dybt ind i Sammenfoldningslinierne, hvilket har betinget, at der maatte anvendes den allerstørste Skaansel og Forsigtighed ved Kaartets Brug. Paa Phototypien, Kaartbladet B, kunne derfor Mærker af Sammenfoldningen ikke udeblive.

24 (S. 94.) Operette di *Jacopo Morelli.* Venezia 1820. Vol. II. p. 28. Efterat have omtalt *Zeni*-Kaartets Udtydning af *v. Eggers*, tilføier han om dette: »*ma suole mancare negli esemplari di quell'edizione; ed avendolo io in quello de mia ragione, a richiesta dell'Adler, in copia perfetta lo mandai al Von Eggers, che nella sua Dissertatione lo ha riprodotto.*« Hvorledes paa denne »*copia perfetta*« Afvigelserne f. Ex. »*Cane*« for »*Rane*«, »*Golfo Bracio*« for »*C. nordero*« ere indkomne, er uforstaaeligt i Øieblikket.

Forresten er *Morelli's* Misforstaaelse meget kurios, at *v. Eggers* har paavist, at »*la situazione dei paesi et la loro denominazione nella Carta dei Zeni corrisponde con quella che ancora è usitata nella lingua propria dei Groenlandesi.*« ibid.

25 (S. 94.) *v. Eggers* l. c. 318; *Bredsdorff* l. c. 621.

26 (S. 96.) Til Fuldstændiggjørelse af Texten S. 96 om det paafaldende Ord *Vena* bør jeg her i Noten tilføie:

»*Vena*« læs: »*Una*«? = »*Eine*«? Ovenfor (S. 95—96) mente jeg, at Ordet neppe vilde være at tyde som Benævnelse paa det hele »*Guldbringe*«- eller *Reykjanæs*-Syssel, men snarere være en italiensk Oversættelse af et islandsk Stednavn for et enligt Punkt. Hvis saa, da er det ikke usandsynligt, at et *U* paa det mørske Kaart er læst som *Ve* og at der har staaet »*Una*«, som jo vilde ordret gjengive »*Eine*«, Navnet paa den enlig liggende største og mest bekjendte af Reykjanæssets varme Kilder og kogende Pøle, der ligge nær ved Kysten. *Cfr. Egg. Olafss.* II. S. 896 samt *K. Kaalund.* l. c. I. 36, og *Gunnlaugssons* Kaart over Island.

Men det er aldeles ikke urimeligt, at der skal staae, som der læses, »*Vena*« = »*Vandaare*« = »*vena d'aqua*« eller = *Mineralaare*, »*vena di miniera*«. For det Første maa det nemlig erindres, at Reykjanæsset er sørgelig bekjendt ved dets Vandmangel, der længe har forhindret baade en tilsigtet Bebyggelse og en Fiskerbefolknings Tilhold der, hvorfor et enkelt vandgivende Punkt paa Næsset ogsaa er bleven stærkt fremhævet af *Egg. Olafsen*, nemlig »Vandfjeldet«, »*Vatnsfell*«, der »giver lidet sumpigt Vand, hvilket samles ved Snee og Regn; og her kunde maaske graves en liden Brønd til Prøve« (II. S. 895). For det Andet er Næsset rigt paa kogende Lerpøle, i hvilke, for at bruge *Eg. Olafsen's* Ord, »Leret kaager op, meget tykt, som smeltet Metal i en Digel. Svovelet pebler op ved somme af disse Aabninger, i meget fine Aarer«, og enten paa disse mindre Svovlleier eller paa det nærliggende større Svovlleie (ital.: *vena di Solfo*) ved Krisuvik kunde Navnet »*Vena*« vel ogsaa passende have været anvendt.

[27] (S. 97) I. 378 hedder det nemlig hos *Eg. Olafsen*: »*Laatrebjarg*, som af de Søefarende kaldes *Fuglebjærget*, er en nogle Miile lang Strækning, bestaaende af lodret opstigende steile Fjælde, som beboes af Alker og andre Søefugle. Saadant et Fuglebjærg er og *Hornbjarg* eller *Cap de Nord* og, Norden for samme, *Hælavikur-Bjarg*, samt der Vesten for, *Rode Nupur*, alle tre inden Isefjords Syssel«. (Smlgn. S. 569.)

[28] (S. 97.) Om disse gamle, hensigtsmæssige Indretninger siger *Eg. Olafsen*. I. S. 59: »Den gamle Maade at muure op *Laatur* eller Sælhunde-Boe, det er saadanne Broer, som kunne lokke dette Dyr til at krybe der op og føde sine Unger, er ret mærkværdig; thi Laaterne bleve saaledes dannede, at Fangsten kunde der gaae an efter Behag. De kunne regnes iblandt de glemte Indretninger, som fordum bleve førte til Nytte baade i Island og Norge (see Jonsb. Rekab. cap. 9; og Froste Th-Laug. Landsl. B. cap. ultim)«. Smlg. Norges gl. Love I. Ældre Frost.-Th. L. XIV om »Selver«. S. 252; cf. II. Landsleiebalk i Nyere Landslov. S. 148 (65) »Um Sela ueidar«, og om »Latr« og »Hilli«.

[29] (S. 98.) »*Cavar di prigione*«, »*cavar dal nido gli uccelli*«; Formerne *cabare* og *cabaria*: cfr. *Du Cange* (Gloss. ed. Henschel. 1842).

[30] (S. 98.) »*Can que sbagia no morsega*«. Cfr. *Boerio* l. c.

[31] (S. 99.) Da selve Ordformen »*cunala*« ikke fandtes i Dialekt-Lexikonnet, er det kun paa en Sammenligning af de Forandringer, som Ordene ifølge dette Lexikon i Reglen findes at have undergaaet, at jeg har fremsat Formodningen om, at Formen snarere skyldes Dialektforskjel end Feilskrivning. Det vilde være af Interesse, om Een, der kjendte nøie til det italienske Sprog fra de tidligere Aarhundreder og til Sprogets Hoved-Dialekter, vilde underkaste samtlige italienske Ord paa Zeni-Kaartet en nærmere Undersøgelse, for at see, om Navnene røbede, at de hidrørte fra en Nord-Ialiener. Ogsaa kunde der jo nok i selve Texten være Udtryksmaader, der som norditalienske maaske vilde være at forstaae noget anderledes, end de nu sædvanlig forstaaes.

[32] (S. 101.) Denne forglemte *Eneboer* eller *Munk* staaende S. for Island, ligesom den meget omtalte *Sumbo-Munk* staaer S. for Færøerne, fuldender Forstyrrelsen af Mr. *Majors* Hær af Færø-Navne paa »*Frisland*« og blotter skaanselløst Uholdbarheden af den hele Slutningstirade i Svaret til *Irminger* fra Ordene S. 21: »But to sum up etc. — — — — —« og til Salven S. 22: »He finds no Monaco or Monk. He invents one. He finds no Gulf of Sudero. He invents one« osv.

[33] (S. 107.) — — »it is wonderfull, to what degree »Frisland« resembles the actual Iceland.« — — — — »At that time

the general amount of knowledge regarding Iceland was not insignificant, and Zeno, as a well-informed man, had certainly communicated with cultivated Icelanders, from whom he probably had the tracing.« *Irminger* S. 9 (Særtr.)

Cfr. Lelewell IV. p. 97, 99.

[34] (S. 109.) Denne *Claudius Clavus* eller *Clavius* opholdt sig vistnok i Italien, da han udarbeidede sine geografiske Positioner af Nordens Egne. Vi lærte disse første Gang at kjende i Mémoires de la Société des Sciences etc. de *Nancy* for 1835, hvori Hr. *Blau* beskrev Haandskriftet og udgav dette hidtil ukjendte Partie deraf. Senere har Prof. *G. Waitz* i Nordalbingische Studien. I. 2. H. Kiel 1844. paany udgivet Kaartet og Texten, S. 183—190, samt historiske Oplysninger om Arbeidet, S. 175—182, der for Geografiens Historie har en vis Interesse. Smlgn. senere S. 156—157.

[35] (S. 110.) Det er det samme Kaartblad af 1482, hvoraf her Kaartet E gjengiver phototypisk den nordøstlige Fjerdedel for at vise dets dobbelte Anbringelse af »*Engrouelant*«.

[36] (S. 111.) Det har en særegen Interesse at sammenligne dette Kaartblads Fremstilling med det foran i samme Udgave fuldstændige, kun noget modificerede *Zeni*-Kaartblad, betegnet »*Septentrionalium Partium Nova Tabula.*«

[37] (S. 111.) Skjøndt *Pedrezano's* Udgave af Cosmografien er fra 1548 og altsaa 10 Aar ældre end Originaludgaven 1558 af *Zeni*-Reiserne, kan det dog neppe betvivles, at det just er *Zeni*-Kaartet over »*Engrouelant*«, der her er bleven anteciperet og udstyret med de to islandske Bispesæders Navne. Som en langstrakt Bræmme begrændser det Kaartbladets Nordrand og hænger fast imod Øst ved Norge ved »*Uarthus*« ɔ: Vardøhus. — Forresten har »*Thyle*«-Øen, ɔ: det virkelige Island, her blandt sine Stednavne ogsaa modtaget et uanseeligt »*Islandia*« — et beskedent Forsøg paa at bringe Synonymien i Orden.

[38] (S. 118.) *J. N. Schmidts* Kaart ledsager hans Afhandling i Annaler for Nord. Oldkyndighed og Historie f. 1851: »Undersøgelser angaaende Troværdigheden af *Johan Mejer's* Kort over Nordfrisland 1240, hos *Danckwerth* og Landets Tilstand i ældre Tid«. Æmnet har han dog ogsaa behandlet andre Steder.

I Virkeligheden havde jeg ligesaa godt kunnet benytte *Schmidts* Kaart som det oprindelige *Mejerske*, med Hensyn til Fordelingen af Land og Vand. Forskjellen — afseet den mindre i Omridsene — kan maaskee kortest betegnes ved det Billede, at *Mejer* har tegnet under Lavvandstiden, *Schmidt* mere under Flodtiden. Men til vort Brug laa der saa megen Vægt paa, at have mange af de ældre Navne, og at have dem,

ikke i Texten alene, men paa de Steder, hvortil hvert mentes at høre, at Drøftelsen i Afhandlingen vilde komme til at mangle et bestemtere Grundlag, naar den ikke støttede sig til det originale Kaart.

39 (S. 119) Dette store og for sin Tid omhyggelig udførte Kaart omfatter Jylland og Øerne i Midten; det sydlige Norge og Sverrig indtil 58° imod N.; imod Ø. og S. alle Østersølandene fra den finske Bugt af indtil Nordsøens Kystlande og Kanalen, medens der langs med Kaartets vestlige Ramme følger en meget smal Bræmme af Englands og Skotlands østlige Kyster ligefra Kanalen og indtil »*Katter*« (55° 45′). En fuld Grad N. derfor, omtr. ved 57°, stikker atter en fliget Landsdel indenfor Rammen, og denne maa vel tilhøre den østlige Side af Shetlands-Øerne. Kaartets Epigrafi er rig. Den har, uagtet Kaartet er udført i Venedig, en meget hollandsk Tone, og selve Kaarttegneren har vistnok snarest været en Hollænder. Det er jo netop fra en Tid, da Kaarttegningen tog sit store Opsving i Nederlandene. Det er 20″ bredt og 15″ høit og bærer forneden tilhøire indenfor en Ramme følgende latinske Henvendelse til Læserne eller Brugerne fra Kaartstikkeren.

Cælator Candido Lectori salutem.

Accipe Candide lector absolitissimam Septentrionalium regionum, Suetiæ, Gotiæ, Noruegiæ, Prussiæ, Pomeraniæ, Ducatus Megapolensis, Frisiæ, Geldriæ, Altæ-Marchiæ, Lusatiæ, adiacentiumque regionum descriptionem, numquam ante hac tam sedule descriptæ typisque simul mandatæ, ut cernere potes. Tuum est igitur ut grato animo et hilari vultu eam accipias. id si uidero aliquas tibi dabo descriptiones non iniocundas. vale. VENETIIS. ANNO. M. D. LXII.

Dette Kaartblad er ligesom den haandtegnede Kopie af *Donis*-Kaartet fra 1482 optaget som Bestanddel i den gamle i forrige Aarhundrede tilveiebragte Kaartsamling, som opbevares paa vort Universitetsbibliothek og som formodes indkjøbt efter *Hauber*. Paa Kaartet har *v. Eggers* l. c. S. 312—14 henvendt Opmærksomheden, og med Held har han benyttet dets Epigrafi til nærmere Udtydning af Navnene paa *Zeni*-Kaarbladets Norge, uden at han dog dermed synes at mene, at Kaartene stamme fra en fælles Kilde; men bestemt yttrer han, at de Reisende ikke selv havde besøgt disse Egne, og at Kaartene derfor ikke kunne hidrøre fra dem.

Det Bind af Kaartsamlingen, hvori Kaartet findes, er paa Ryggen betegnet »Scandinavia«. (Kaartet findes i Brit. Mus. Bibl.)

40 (S. 120.) Originalen har: »*Porlanda uicine à Frislanda da mezzo giorno? le piu ricche, et popolate di tutti quelle parti.*« Hvilken

Tvivl Spørgsmaalstegnet antyder, er uvist; mig synes Udtrykket at maatte kunne tages ikke blot om Retningen, men ogsaa om Afstanden (?).

41 (S. 121.) Naar *Major* her (S. 5) oversætter Originalen: »he was duke of Sorano, lying over against Scotland«, er det klart, at Ordene »*fra terra*« slet ikke ere tagne med, hverken i den ene eller den anden af deres Betydninger.

42 (S. 121.) See f. Ex. *Pontoppidans* D. Atlas VII. S. 406, hvorefter der »1492 nævnes *Siuerdt Thamsen*, Hardesvaget in Norgusherde; 1517 *Poppe Boynghe*, Hardesvaget auer Norgesharde; og 1546 *Pawel Hansen*, Hardesvagede in Norgesharde«, samt »1517 *Nis Japsen* tho Bordelem, Vaget auer des Stichtes Berckrecht in Norgesherde« Pontopp. VII. S. 424, medens et senere gængs Navn for Landskabet f. Ex. 1672 var Norgoessland.

43 (S. 124.) Beboerne af Nordfrisland, *Fresiæ minoris*, karakteriseres af *Saxo* (Edit. *P. E. Mülleri.* 8vo. 1839, p. 688) med de Ord: »Incolæ ejus natura feroces», Udtryk, der af senere Forfattere varieres mange Gange, men i samme Betydning. Særlig om deres Forhold ved Strandinger hedder det i »Versuch einer Beschreibung von Eiderstædt (af *Volckmar*, Prediger zu Garding, Gard. u. Hamb. 1795):

»Alles, was dann Gefühl von Menschlichkeit, Billigkeit, Achtung für Eigenthumsrecht und Unglück unseres Nebenmenschen in der Seele eines vernünftigen Geschöpfs vermag, schwindet dahin, sobald der Sturm irgend ein solches verunglücktes Schiff herbeiführt.« (S. 152), og fremdeles:

— — »oder, wenn sich noch einige der Matrosen und Passagiere darinnen (ɔ: im Schiffe) befinden, sucht man diese auch wohl durch Gewalt zu vertreiben, oder raubt Ihnen vor ihren Augen alles, dessen Besitz sie sich nicht durch Gewalt sichern können« osv. Smlgn. S. 154—55, hvor det i Modsætning til vilde Folkeslags Ugjerninger udtrykkelig hedder: »hier hingegen handelt man nach Plan und Ueberlegung«.

44 »An den Munden oder Aussgangen dieser Sielzüge (denn so heissen sie bey ihnen) seynd gemeinlich Ladsteden oder kleine Hafen zu befinden, also dass jedwedes nornehmes Kirspel seine eigene Fahrt und Ladstedte hat, dadurch sie ihre Wahre zu Herbstzeiten fortbringen können und die Schiffe beladen, welche Manier sie von den Holländern erlernet haben. *Danckw.* Schleswig. S. 149 (om Eiderstedt).

45 (S. 145.) Smlgn. f. Ex. *Michelsen* »Nordfriesland im Mittelalter". Schleswig 1828: »Jede Harde hatte ihre eigene Fahne, und ihr Gemeinheitssiegel. Ein Fahnenträger und ein Haupt-

mann wurden von den Gemeinen gewählt, selbst noch im 17ten Jahrhundert.«

[46] (S. 125.) Man læse f. Ex. hos *Suhm*, XIV, S. 487—492 Skildringen af Forhandlingerne under Dronning *Margrethe* Aar 1400 om de Frislandene hjemsøgende Viktualiebrødre. Smlgn. XIV. S. 341 for Aaret 1495, S. 299 for 1392 o. fl. St. — *Michelsen* (Nordfriesland. S. 113): »Edelleute stellten sich, weil das Gewerbe einträglich war und kriegerisches Leben erheischte, oft an die Spitze solcher Banden, unter diesen auch Häuptlinge in Südfriesland; sie wurden in Kriegen bald von der einen, bald von der anderen Parthei gebraucht.«

[47] (S. 126.) Originalens Ord om dette Ønske ere langt stærkere: »*ne, con tutto che tentasse molte vie, et pregasse et supplicasse assai, gli uenne mai fatto di ritornassene à casa sua.*« og *Majors* Oversættelse p. 18 lyder i Overenstemmelse dermed: »but although he strove hard in various ways, and begged and prayed most earnestly, he could never obtain permission to return to his own country«.

[48] (S. 131.) See *W. J. Hookers* Journal of a Tour in Iceland. 2. Udg. Vol. I. p. 39—41, p. 357 og II. p. 295—308 (*Finn Magnussens* Ode til Chefen for det Storbritt. Orlogsskib, der gjorde en Ende paa Anarchiet.)

[49] (S. 131—32.) Betydningen af disse to vigtige Data for Besvarelsen af det Spørgsmaal, om det *Thule*, *Columbus* omtaler, virkelig var *Island*, eller, som Nogle med Uret mene, *Færøerne*, er neppe nogensinde bleven tilstrækkelig fremhævet.

[50] (S. 31.) En Mængde officielle Aktstykker om Sammenhængen i dette Togts Begivenheder fandt *Hooker* det nødvendigt til Publikums Oplysning at meddele i sin nævnte Reises 2den Udgave, II. 1—102.

Til det Reisen ledsagende Kaart griber jeg Leiligheden til at henvise, da dette Kaart over Island i Udstrækningen V—Ø og N—S frembyder Sammenligningspunkter med »*Frisland*«-Kaartet.

[51] (S. 137.) *Zahrtmann* (Nord. Tidsskr. f. Oldk. II. S. 15—16); *Majors* retfærdige Afvisning af Z.'s Paastand. p. LXXXVIII; Smlgn. *Bredsdorff*. (Nord. Tidssk. f. Oldk. III. 1836 S. 195.).

[52] (S. 137) »but of this we may be sure, that information therein, which was in advance of the knowledge of his day, and coincident with the knowledge of our own, was derived from the early visit to the spot«, siger *Major* om Kaartbladet i det Hele S. XL, og om Grønlandskaartet (Engrouelant) S. LVII »Zeno's excellent Greenlandic Geography«; men endnu mere S. LXXXVII: »In spite of all the ridiculous blunders implanted on it by

»Nicolò Zeno, junior, from misreadings of the narrative, the Zeno map was based on a genuine old map made by his ancestor. As such it is a most remarkable phenomenon in geographical history, for it contains geography, far in advance not only of what was generally known at the time when it was first laid down in the fourteenth century but in advance even by generations of what was known at the time of its publication in the sexteenth century. The approximate accuracy in the delineation of Greenland under the name of Engroneland has been the subject of repeated notice.«

53 Hvorledes *Major* imidlertid kan paa engang hævde denne *Engrouelands*-Kaartets store Overensstemmelse med vor *Grønlands*-halvø og dog paastaae, at efter *Zeni*-Kaartet ligger der ingen af de nordiske Kolonier paa Østkysten, er mig saa gaadefuldt, at der sagtens maa være noget i Texten, jeg ikke, uagtet al Umage, har kunnet forstaae; imidlertid hedder det tydeligt S. LXXXVIII: »Another notable fact is that, in the Zeno map, all the settlements lie on the west and not on the east coast.«

54 (S. 138.) »From all these facts we cannot admit that Zeno had been in Greenland, and surveyed and laid down in his »Carta« the coasts« etc. *Irminger* l. c. 13 og lidt senere paa samme Side: ». . . . . We may safely conclude that the charting of Greenland has not been the work of Zeno only and solely. He may have received his knowledge of Greenland from Icelanders, who at that time — 300 or 400 years before Zeno — had maintained a lively commerce with Greenland, where many Icelanders had found a home, built churches« etc.

55 (S. 143.) Stederne ere angivne ovenfor i Note 14.

56 (S. 143.) *Benedetto Bordone* har i sin Isolario nemlig efter *Donis's* Forbillede af det nordvestlige Europa ikke blot særdeles tydeligt »*engrouelant*« staaende paa vedkommende store Halvø i »*mare congelato*«, Blad VI, men i Beskrivelsen af denne Verdens-Egn, Blad V, staaer der lige saa tydeligt: »*Alla parte settentrinale, li é la provincia Engrouelant, sopra il mar ghiacciato posta et si come la Islanda etc.*«, og allerede Blad II heder det om *Tyle:* »*alla provincia Engrouelant molte e propinqua.*« Citeret efter Udgaven 1547, der er et Optryk efter den fra 1537 (der allerede var posthum, da Forfatteren døde 1531. Værket angives forfattet 1521.)

Donis-Kaartet 1492 lader os ikke i Tvivl om Skrivemaaden af »*Engrouelant*« hvad den næstsidste Stavelse angaaer, men nok om den sidste, thi den kunde godt her læses —*laut*; medens man derimod let skjælner *u* fra *n* i det »*Engrouelant*«, der betegner Gjentagelsen paa Norges Vestside. Det Samme gjælder

naturligvis for Kaartet i Udgaven fra 1486, da det er et Aftryk af samme Træblok.

I Texten derimod, hvor Navnene ere trykte med løse Typer, saaledes som man troede at maatte læse de skrevne Bogstaver, er det klart nok, at man begge Steder har sat Engro*n*elant; men der kan ingen Tvivl være om, at Navnene ikke ere satte paa Kaartet efter Texten, men vice versa.

Det fortjener maaskee at bemærkes, at *Bordone* ikke omtaler »*Engrouelant*« som Ø, »*Isola*", men som »*Prouincia*«.

Hvorfra *Donis*-Kaartbladets nordligste Egne i det Hele vare hentede, veed jeg ikke; men efter *Lelewel* II. p. 126—29 synes Kaartet tegnet 1470 omtrent; det maa derfor til Sammenligning med andre gamle Kaart her anføres, at Fol. a. 1. vers. nævner de paa Bladet kaarttegnede Egne: »Daciam utpote Scaniam, Norbegiam, Gottiam, Suetiam, Gronelandiam (sic!) & regiones sibi adhærentes«.

57 (S. 144.) *Lelewels* anførte Skrift (Note 9) vol. IV, Partiet p. 85—6 og 96—99 (Særtrykket p. 9—10 og p. 20—23).

58 (S. 143—44.) Det maa ikke oversees, at Hr. *Krarup* ved at lægge Betydningen af Ind- og Grønland ind i Navnet »Engroneland«, dog ikke opfatter Meningen af Sammensætningen anderledes, end at dermed menes et Grønland, som ligesom ligger indad imod Europa eller ved »den inderste Del« af det Europa—Asien omgivende Ishav. Den fuldstændige, almindelige Identitet af *Zeni*-Kaartets Benævnelser: »*Engrouelant*« og »*Grolandia*« eller »*Crolandia*« samt »*Gronelandia*« hos *Ruscelli* og *Moleti* udtales f. Ex. af *Bredsdorff*. l. c. 1836, S. 201., og den betones stærkt af *Major* S. XI og LXXXIV, medens *v. Eggers* sætter *Engrovelant* V. f. Davisstrædet, *Grolandia* Ø. f. samme.

59 (S. 147.) Die zweite Deutsche Nordpolarfahrt in den Jahren 1869 und 1870, unter Führung des Kaptain *Karl Koldewey*. Herausgegeben von dem Verein für die deutsche Nordpolarfarth in Bremen; I. Bd. 1873. II.

60 (S. 155.) Cfr. *Majors* Zeno-Voyages p. LVIII. — Endnu i Journal of the American Geographical Society f. 1879 see vi, at Præsidenten for dette Selskab, Dr. *Charl. P. Daly* i en meget prisværdig Fremstilling af »The early history of cartography, or what we know of maps and map-making, before the time of *Mercator*.«, ikke har kjendt *Donis*-Kaartene. Derfor er han ikke bleven vaer, at det Kaart, han p. 30 gjengiver efter *Reisch's Margarita Philosophica* Ao. D. 1503 som det ældste ham bekjendte Exempel paa, at »the method of Ptolemy was followed, of dividing into degrees of latitude and longitude« i Virkelig-

heden er en formindsket Kopi af *Donis's* Verdenskaart, der er stillet forrest i Kaartrækken til Udgaven af 1482 (og 86).

61 (S. 156.) Det fortjener imidlertid at bemærkes, at det nordligste af dem synes at skulle læses »*uirsar*« eller »*uitsat*« (mon *Vitsærk?*).

62 (S. 159.) See omstaaende Sammenstilling S. 212—13.

63 (S. 175.) Ved disse Udtryk har jeg ikke overseet, at »Faareskind med Ulden paa og Oxehude« opregnes i *Pontoppidans* Danske Atlas VII. S. 827 blandt Artiklerne, der dannede *Tønningens* anseelige Udførsel af Landets Produkter.

64 (S. 175.) Smlgn. *J. Jap. Sm. Steenstrup* »Bidrag til Geirfuglens Naturhistorie og særligt til Kundskaben om dens tidligere Udbredningskreds« (Naturh. Foren. Videnskab. Meddelels. 1857. Anmærkningerne til S. 60 og S. 115).

65 (S. 176—77.) Saaledes Chronicon Eiderostadense om Kapellets Bygning ved Tating 1103: »was dat erste Gadeshus in Spadenland«; *Heimreich*: Nordfriesische Chronik, ved *Falck* 1819, »1216 ist eine erschreckliche hohe Fluth ergangen, dadurch alle Spadelande eingebrochen« S 239. — »Spatelande« f. Ex. *Feddersen* (Beschreib. d. Landschaft Eiderstedt S. 71). — »Daher hat man »Spickeboll« ausgeworfen und fahren lassen« .... und Fahretofft hienach je länger je mehr sein aufgeworfen«. *Heimreich*. l. c. S. 256. — »Hilligelandt (Helgoland)« unde alle opgeworpen landt im Strande.« 1470. *Michelsen* l. c. S. 233. (Registrum Christiani Imi.)

66 (S. 179.) Gamle Kgl. Samling. Nr. 714. Folio; det femtesidste Kaart.

67 (S. 180.) Denne Henførelse af flere af de i *Zeni*-Reiserne omtalte Lande til selve det Amerikanske Continent skete allerede 11—12 Aar efter Reisernes Offentliggjørelse. *Humboldt* Exam. crit. II. pag. 120 og Note 3 tilskriver *Ortelius* Æren derfor: »Le merite d'avoir reconnu la prémière découverte de l'Amerique continentale par les Normands, appartient indubitablement au géographe *Ortélius*, qui annonça cette opinion des l'annee 1570, presque encore du vivant de *Barthélemi de las Casas*« († 1566) »le célèbre contemporain de *Colomb* et de *Cortez*«. Men *Ortelius* støttede imidlertid ikke sin Mening paa *Adam af Bremens* Beretninger om Nordboernes Bosættelse i Vinland, »mais sur les voyages de *Nicolo et Antonio Zeni* (1388—1404), dont pour le moins, la localité est restée problématique«. Ligesaa tidlig maa dog ogsaa *Mercator* have været af denne bestemte Mening, da han paa et Verdenskaart af 1569 (cfr. det formindskede Photografi deraf i Journ. Americ. Geogr. Soc. 1879) sætter »*Estotiland*« paa det Amerikanske Continent. Ogsaa m. H. t. *Mercators*

(fortsættes S. 214)

Epigrafien af de korte (eller afkortede) Stednavne paa »*Engrouelant*«-Kaartene hos *Zeni*'erne 1558 og hos *Donis* 1482 og 1486 sammenholdt med Stednavne i Nordfrisland, særligt med de *Eiderstedtske*;

[uddragne fornemlig af *Feddersen*: Beschr. der Landschaft Eiderstedt 1853 = F.; *Volckmarr*: Vers. eine Beschr. v. Eiderstädt. 1795 = V.; *Trap*: Hertugd. Slesvig. = T.; *Schrøder*: Hertugd. Slesvigs Topographi. 1854. = Schr.; *J. N. Schmidt*: om Mejers Kort over Nordfrisland (see ovenfor S. 205): 1851. = Schm.].

Zeni-Kaartet 1558	Hypothetisk Feillæsning eller Feilskrivning for:	*Donis*-Kaartet 1482 (1486)	Stednavne i det *Eiderstedtske* og nærmest tilstødende Egne af *Nordfrisland*
Neum p.		÷	*Nien*damm. Schm. 194—95.
nha p.		na p.	*Nai*baul (fris. Udtale af *Nie*büll. Bendtsen.)
	? ulia		*Ul*storp (nu forsvunden) St. Peder Sogn. F. 277-78. *Ulves*büll, *Uelves*büll S. F. 242.
sadi p.		sadi p.	*Sand* (auf'm *Sand*) Ulvesb. S. Schr. *Sand* (zum *Sande*) Witzw. S.; *Sand*krug.
Diuer f.		÷	? *Dünen* = Klitter; Witten*dyn* S. Peder S. F. 277; T. 322.
	? duier		*Ægisdyr*, Munding af den ene ældre Arm af Eideren (cfr. nedenfor *Boyer*).
Peder. f.	? Feder f.	÷	St. *Peder* Sogn, T. 220. *Peders*baake. T. 321.
Hit p.		hit.	*Hits*banken i St. Peder S. T. 321 = *Hitze*, der *Hitz*bank. V. 143; *Hitz*laüfer. V. 145.
Eiste	? Eleste	Elestle f.	*Ester* Kog, -Sluse. St. Peder S. T. 321.
		? Hestle	*Ehster*-Kog (*Ehst*, *Ehst*ing, Ehsing) F. 274.
Jiauer p.		oauer p.	*Jabben*-Kog, Tating S., T. 318.
			*Ivers*büll-Kog, Poppenb. S. T. 312.
Han f.		han f.	*Hanum*; Kirkeby paa Føhr. Schr.
	? Ham		*Hamm*, *Hemme*: Gaard, Hjem, Kirkeby paa Nordstrand; *Ham*merich, *Ham*horn.
	? Hau		*Hau*barg. Witzworth S. T. 288.
Hoen p.		÷	*Hoen*, ell. *Hohn*, By i Hohnherde. Dkw.; *Hohner*-Kog. Schr.
			*Hohn*dorff. F. 223; Hoghbohm (Hohen Baum) Tating S.
			? *Hørn*: Klei*hørn*, Ulvesb. S. F. 242. Nachs*hørn*, Frams*hørn* Ording S. T. 323.
Nice f.		÷	*Nickels*warff. F. 256. *Nikkels*wærft. Poppenb. S. T. 313.
	? Vice		*Witz*worth. F. 167; Schr.
	? Rice		*Ries*büll. Witzw. S. F. 167; *Ricks*bull, (*Rickels*büll), Rücksbüll, Cating S. F. 206.

Zeni-Kaartet 1558	Hypothetisk Feillæsning eller Feilskrivning for:	*Donis*-Kaartet 1482 (1486)	Stednavne i det *Eiderstedtske* og nærmest tilstødende Egne af *Nordfrisland*
Af. p.		af p.	mon *Haf?* »*Haff* in einigen Marschgegenden das kahle Watt« (Benzler). *Haff*deich = Hauptdeich (Benzler).
Aver. f.	Auer f.	auer f.	*Aver* = ostium, Ausfahrth. cfr. F. 72. *Aver* = Hever; *Aver*schup = *Ever*schop. *Hever*-Kog Poppenbull S. T. 312.
Trin. p.		÷	*Trinder*marsch paa Nordstrand. *Trent*hamn (hos Petrus Sax) Schm. 196.
÷		Spichbod f.	*Spickbod* = Varebod; Lade. Tetenbüller *Spieker*, Ladeplads. F. 96; Rothen*spieken*. F. 104.
Han f.	? Ham ? Han	÷	see ovenfor.
Munder p.		mũd p.	*Mund*, *Munde*, Flod- eller Vandløbs-Munding.
÷		mirdũ ? uurdũ	*Mire*bøll i Breklum S. Schr. *uhrden* eller *urden* det gamle Navn for Ording i Eiderstedt. Schr.
Lande f.		lãde f.	*Lande*by v. Løgumkloster. T. 115.
Ghi p.	? Glu	Y.	*Klei*, fhv. Brosen V. f. Garding; *Klei*horn Ulvesb. S. F. 242.
Naf p.		÷	*Naf*büll (Niebull). *Naib*lum paa Sydsiden af Føhr, Schr.
Châ p.		÷	*Kating*, (*Cating*, *Kathen*, *Caten*, *Katum*, *Katrum*, *Koktum*, forskjellige Skrivemaader for Sognet *Kating*). F. 60 o. A. *Cath*rinen; *Kath*rinenheerd. *Gar*ding (*Gher*ding). F. 61.
Boier f.		boier f.	*Boier*, *Boyer*, Torff*boyer* = Tørvskibe, V. 273; Hovedveien for disse ind i det Eiderstedtske er gjennem et ældre Løb (eller Arm) af Nordeideren. ? *Bur*- ell. *Buhr*-Kog. Tating S. F. 75, 242; *Bur*manna-Kog.
Ther. p.		ther	?? U*ther*mefleeth, U*ther*marfleth i Edoms H. ?? *Terp*; ell. *thor*, *ter* (zur) f. Ex. *thor Tylen* ved Eideren. Stapelholm Landsk. Schr. (cfr. T. 611).
S. Tomas	S. Tonas	÷	? Tønning, Tonding, *Tonnien* F. 60., (i ældre Tider ogsaa *Tuningen* og *Tynningen* o. s. v.).
Zenobium		÷	

Skjelnen mellem det af Nordboere bebyggede Grønland, Øen »*Groelant*« og *Zeni*'ernes Engroueland, hans langstrakte Ø »*Groenlant*«, er Kaartet af særlig Interesse (smlgn. *Ptolomæus*-Udgaven 1596).

68 (S. 184.) *Plac. Zurla*: Il Mappomondo di *Fra Mauro*, Calmaldolese, descritto ed illustrato da D. Placido Zurla, dello stess'-ordine. Venezia 1806; gr. 4to. med et kobberstukket Kaart i omtr. $^1/_2$ Diam.

69 (S. 185.) Et mere langstrakt Grønland har ogsaa *Verrazano*, omtr. fra Aaret 1529, ifølge det lille Photografi deraf hos Dr. *Dale* i Journ. Americ. Geograph. Soc. 1879. p. 34.

Om *Ribero* (1529) siger *Humboldt* II. p. 121. not. 3: »qui prolonge le Groenland (Engrolant) de l'ouest à l'est pour le rattacher à la Suede«.

70 (S. 186.) Facsimile del Mappamondo di *Fra Mauro* dell'Anno 1457, illustrato da *Teobaldo Fischer*. L'originale si conserva nella R. Bibl. Marciana di Venezia. — *Ferd. Ongania* Editore. Venezia 1877. 4 store photograferede Blade.

71 (S. 187.) Fraseet, at *Lelewel* med saa mange Andre tolker »Frisland« som Færøerne, har han aldeles den samme Sammenkjædning af Navnene »*Reslanda*« (*Edrisi* 1154), *Wrislanda* (*Ranulf Hyggeden* 1360) og »*Fresland*«, som jeg her har givet. l. c. IV. p. 101 note 44; cfr. om *R. Hyggeden* II. p. 14: »*Wrislād (Frisland, Feroer)*«. I Modsætning til de saa hyppig hos Forfatterne forekommende Forsikringer, at først ved Zeni-Reiserne blev man bekjendt med Navnet »Frisland«, siger *Lelewel* her: »Le nom de Fresland, Frisland parait être connu en Italie plus de deux siècles avant Zeno«.

72 (S. 189.) F. Ex. en saadan Region, som *Russia alba* indtager paa *Giac. Gastaldo's* Kaart til *Herberstains* Comentari della Moscovia etc. Venezia 1550, eller paa *Sebastian Münsters* Verdenskaart 1544.

73 (S. 189.) At denne Udtalelse, der er stik imod den gængse i Europa nu gaaende Anskuelse, i endnu høiere Grad er imod den, der gjælder i Amerika, kan sluttes af en om særdeles Flid vidnende Artikel af The Rev. *B. F. De Costa*: »Arctic Exploration« i Journ. Americ. Geogr. Soc. 1880. S. 159—192, særlig S. 169.

PROF. S. BUGGE'S STUDIER OVER NORDISK MYTHOLOGI.

Af Prof. Dr. GEORGE STEPHENS, F. S. A.

Oversat efter »Mémoires des Antiquaires du Nord 1882—1884« og gjennemset af Forf

---

Nærværende Bemærkninger ere de otte offentlige engelske Forelæsninger, som jeg holdt over ovenstaaende Emne paa Universitetet i Kjøbenhavn, fra den fjerde April til den sjette Maj 1881. De ere her trykte, saaledes som de bleve holdte [1]). Men Noterne og Citaterne i Originalsproget bleve naturligvis ikke oplæste ved Forelæsningerne.

Da jeg maatte følge Prof. Bugge mere eller mindre Side for Side, har jeg ikke altid kunnet give en fuldkommen helstøbt Fremstilling af min Opfattelse af Stridsspørgsmaalet; Gjentagelser af nogen Betydning ville dog ikke forekomme. For at lette Oversigten har jeg tilføjet et kortfattet Sagregister.

Kjøbenhavn, i Maj 1882.

---

[1]) Kun af Hensyn til Forfatterens og Prof. Bugges bestemte Ønske om, at Foredragene skulde offentliggjøres nøiagtig i deres oprindelige Form, har Red. ikke villet fastholde sin Henstilling til Forf. om at ændre forskjellige Udtalelser (se »Fædrelandet« d. 5. og 9. Mai 1881).

Red.

I. NYE THEORIER.

Behandlingen af hvilketsomhelst større videnskabeligt Spørgsmaal fordrer en lang Række af selvstændige Undersøgelser og et praktisk Greb paa at uddrage Konsekvenserne heraf, kort sagt denne solide og omfattende Forening af Kundskab, gjennemtrængende Forstaaelse og daglig Øvelse, hvis Resultat, i dets ædlere Form, vi kalde «Sund Sands». Ellers er man altid udsat for at henfalde til Fantasteri og Fejlsyn. En Paradox er *ofte* simpelthen Resultatet af et Hang til at være af en anden Mening end andre. Undertiden er det en virkelig god eller original Ide, der kun er ufuldstændig gjennemtænkt eller udført til Overdrivelse. Sædvanligvis ender den uden blivende Betydning.

Den der fremsætter en ny Paradox, kan ret vel være begavet og have gjort mange Undersøgelser. Men naar han ikke formaar at bevare Ligevægten, naar han ikke kan forstaa Tingenes indbyrdes Forhold og Sammenhæng, saa kan selv den største Belæsthed og Sindrighed ikke sætte ham istand til varig at fastslaa noget, der i sin Grundvold er usikkert. Paa samme Tid kunne imidlertid saadanne udskejende Forsøg aabne Tænkningen nye Baner, eller Ophavsmanden til de nye Ideer kan have et Talent til at sammenstille nye Kombinationer af gammelt Stof eller fremdrage en velkommen Mængde af nyt, saa at vi maa være ham taknemmelige for, hvad vi kunne lære af ham om Enkelthederne, selv om vi ikke kunne tage imod hans Arbejde i dets Helhed og Grundtanke. Paa Tænkningens Valplads, i Ideernes Kamp, vil tilsidst, én eller anden Dag, Sandheden sejre, og naar Støvet efter Kampen synker og lægger sig, se vi, at der var Ret paa begge Sider eller paa ingen af Siderne, eller at der dog var noget godt imellem det slette. I nærværende Strid er det en Fornøjelse at krydse Sværd — i al Venskabelighed — med en lærd Ven, der er mit Staal en saa værdig Modstander.

Professor Bugges Første Hefte.

En fremragende Videnskabsmand er det altsaa, der har opstillet en ny Theori om Oprindelsen til den nordiske Mythologi. Det er nu allerede nogle Aar, siden han først fremsatte den, og den har vakt stor Opmærksomhed i hele det civiliserede Europa. Hans Bog har længe været bebudet. Endelig foreligger den. Men det er ikke hele Bogen; det er kun det første Stykke af den[1]), maaske omtrent en Ottendedel af det hele. Naar Resten vil udkomme, faa vi ikke at vide; maaske om et Aar eller to[2]). Det er overflødigt at spørge, hvorfor Forfatteren ikke hellere, efter at have ventet saa længe, ventede lidt endnu og saa publicerede det hele paa én Gang. Vi skulde da bedre have været istand til systematisk at imødegaa hans Opfattelse, veje hans Grunde og Beviser, og antage eller forkaste hver Enkelthed i hans Arbejde. Imidlertid rejser sig det Spørgsmaal: Skulle vi stænges ude og forhindres fra at røre ved hans nye revolutionære Ideer, indtil hans to »Rækker« foreligge i deres fuldstændige Skikkelse, eller kunne vi allerede nu underkaste hans Udkast en Prøvelse? Efter min Anskuelse kunne vi dette og *bør* vi dette. Vi *kunne* det, fordi hele Værket i alt væsentligt foreligger i Udkast, saasom dette første Hefte paa 80 Sider indeholder, hvad vi kunne kalde Forfatterens *Prolegomena*, hans almindelige Anskuelser, og tillige den udførlige Behandling af idetmindste én Mythe; — og vi *bør*, naar vi mene, at han tager fejl, strax nedlægge Indsigelse mod en Methode, der efter vort Skjøn er upaalidelig, uvidenskabelig og skadelig for sund Forskning. Der er ingen Grund til, at vi skulle lade endnu en anden — ologi

---

[1]) Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse. Første Række. Af Sophus Bugge, Professor ved Christiania Universitet. Første Hefte. Christiania 1881. 8vo. S. 1—80.

[2]) April 1882. — Andet Hefte, S. 81—288, er siden udgivet. Men med dette skal jeg ikke her beskjæftige mig.

uden Nødvendighed blive rystet i sin Grundvold og se lang Tid gaa hen, før vi vove at sige noget derimod.

Hertil kommer, at jeg føler mig specielt berettiget og kaldet til, uden at spilde nogen Tid, at tage Del i denne Diskussion; thi en vigtig Del af Stridsspørgsmaalet støtter sig til faktiske Detailer, der vedrøre mig personlig. Hvis *jeg* har *Ret*, saa er den nye Theori *afgjort* urigtig; hvis *jeg* derimod har *Uret*, saa kan den for saa vidt have en Udsigt til at være rigtig. Jo hurtigere vi derfor med Ro undersøge, hvorledes Sagerne i Virkeligheden staa, desto bedre.

Det Ubehagelige ved saa meget af den moderne Kritik, i alle Lande og i alle Videnskaber, er den utaalelig arrogante Tone, der saa ofte benyttes. Naar Jupiter rystede sine Lokker, saa skjælvede hele Olympen; men naar mangen Mand af den nye Skole ryster sit Hoved, saa forsvinder Himmel og Jord, og alle *Kjendsgjerninger* blive borte i den *limbus*, hvoraf de udsprang. Dette overmodige Nedhugningssystem, hvori en allerhøjeste Banstraale paa én Linie træder i Stedet for al Bevisførelse, er jeg for mit Vedkommende ikke tilbøjelig til taalmodig at underkaste mig. Jeg vil ikke finde mig i, endnu et Par Aar (eller hvor lang Tid der skal gaa hen, før den sidste Side af Prof. Bugges sidste Hefte bliver trykt), at mit Navn skal figurere over hele Europa og Amerika som betegnende en Mand, der har begaaet de groveste Fejl baade hvad Kjendsgjerninger og hvad Opfattelse angaar. Jeg har ligesaa megen Ret til at *forsvare* mig gjennem Forelæsninger ved dette Universitet, som Prof. Bugge har til at *angribe* gjennem Forelæsninger i Upsala; og jeg har lige saa megen Ret til at *forsvare* mig paa Tryk i Danmark, som han har til at *angribe* paa Tryk i Norge. Jeg kjender ikke noget Land eller nogen Tid, hvor *Selvforsvar* ikke var tilladt.

Sandt er det: *errare humanum est.* Vi kunne alle komme til at begaa Fejl. Og vi kjende alle den mærkelige Lethed, hvormed moderne almægtige Filologer have forandret

deres Meninger, medens paa samme Tid hver følgende Pave har exkommuniceret sin Forgænger. Ulykken er kun, at alle disse Kjendelser ere i lige Grad *ufejlbarlige*, hver enkelt saa længe, som den staar ved Magt, — og det kan undertiden være længe. Men det er den første Pligt og den største Fornøjelse for enhver Mand af Ære, at erkjende sin Fejl, naar han bliver bedre oplyst, og, saavidt han formaar det, gjøre den god igjen. Dette har jeg allerede gjort mere end én Gang; og — skulde de følgende Bemærkninger findes at have forfejlet deres Hensigt, skal jeg med største Glæde gjøre det nok en Gang. Det store Maal for os alle er: at fremme Sandhed, sund Kundskab og Velbehagelighed iblandt Menneskene.

Jeg fremfører derfor mine Bemærkninger med al skyldig Agtelse for min Modstander og med al sømmelig Beskedenhed og Ydmyghed. Jeg gjør ikke Fordring paa at faa Greb i alle de mange Grene af Beviser, der fremføres af den dygtige Professor. Jeg er kun en studerende. Men hvor jeg bilder mig ind at vide *en Smule* Besked, har jeg en *stor* Ærbødighed for Nøjagtighed og for Kjendsgjerninger og meget *ringe* Agtelse for de mange Paddehat-Formodninger, som det nu er blevet Mode saa letsindig at slaa om sig med.

Professor Bugges ny Theori.

Hvad er det da for en ny Anskuelse eller Sammenstilling, som Prof. Bugge indbyder os til at antage. Det er, i faa Ord, at hvad der kaldes Nordisk Mythologi, er for *største* Delen eller for en *meget stor* Del et Resultat af Laan og Efterligninger fra det niende og tiende Aarhundrede efter Kristus, et Afkom af klassiske og kristne Brudstykker og Sagn, opfangede hovedsagelig i England og Irland af omflakkende Vikinger, og lidt efter lidt videre udarbejdede af dem selv eller deres Vismænd og Skjalde i deres Hjem eller i deres Kolonier.

Det fremgaar klart heraf, at det saaledes benyttede Stof ikke kan stamme fra en senere Tid end omtrent Aar 800. Men vor Forfatter siger, at det ikke derfor er hans Mening, at hedensk-klassiske Gudesagn paa den Tid florerede i Vesten. Heller ikke gjør han Fordring paa at vise, at irske eller keltiske Lande virkelig havde Gudesagn, der lignede de skandinaviske. De Motiver og Brudstykker, som Nordboerne benyttede, vare kun Flygtninge og Strejfere, som de havde lært at kjende paa deres Vandringer og Krigstog, enten gjennem Haandskrifter eller ved deres Berøringer med de Fremmede.

Baggrunden.

Men alt dette maa have en Baggrund. Jeg gaar derfor over til, hvad vi kalde »det indledende Spørgsmaal«, den virkelige Tingenes Tilstand, de *Kjendsgjerninger*, hvorpaa vi maa bygge, hvis vi da overhovedet skulle bygge.

1. *Hvor gammel er Jernalderen i Skandinavien?* Der er en rød Traad, der kan spores næsten overalt i den moderne skandinavisk-arkæologiske Skole, nemlig at alt, hvad der er senere end Bronzen i Skandinavien, hele det Civilisationsafsnit, som vi kalde den ældre Jernalder og Mellem-Jernalderen, er saa meget ungt. For mange Aar siden, i min egen Tid, fastsloge de skandinaviske Oldgranskere det som en uomtvistelig Ting, at *Jernalderen* i de nordiske Lande begyndte i det ottende Aarhundrede efter Kristus. Gradvis ere de fornemste Ledere gaaede tilbage, saa at de nu sætte dens Begyndelse til det andet Aarhundrede efter Kristus. Den danske Oldgransker Worsaae skyder den endog i sit sidste Arbejde (»Nordens Forhistorie«, Kjøbenhavn 1881, p. 112), dristig tilbage til Kristi Tider, i mine Øjne et langt, skjønt endnu ikke tilstrækkelig stort Skridt i den rigtige Ret-

ning[1]). Og paa samme Maade gaar det med den tidligste skandinaviske *Jernalders-Ornamentik.* Dens Typer faa ikke Lov til at være ældre end to eller tre hundrede Aar efter Kristus og siges at være af »klassisk» Oprindelse; ved

---

[1]) Disse Forelæsninger vare nedskrevne før Udgivelsen af Worsaaes Bog. Ovenstaaende Bemærkning er det eneste Citat deraf. Siden da ere Numrene 103 og 104 af »Månadsblad«, Stockholm, udkomne, indeholdende en vigtig Artikel af den svenske Oldforsker, Dr. Oscar Montelius. S. 99 indrømmer denne nu, at Jernet maa have været i Brug, idetmindste i det sydlige Skandinavien, 200 Aar før Kristus. Saaledes have altsaa, i min egen Tid, skandinaviske Oldgranskere rykket Jernalderen i deres Land tusinde Aar tilbage. Men vi blive nødte til at gaa endnu nogle Aarh. tilbage. Jeg har i dette Øjeblik (15de April 1881) set »Journal Officiel de la République Française« for 6te April 1881. Side 1860 –62 findes en højst interessant Artikel af Ferdinand Delaunay om den store franske Orientalist Opperts Liv og Opdagelser. Heraf erfare vi, at denne fremragende Assyriolog fornylig har gjort en ny og overraskende Opdagelse. Det er lykkedes ham at tyde en kongelig Tavle fra det tiende Aarhundrede f. Kr., af hvilken det fremgaar, at asiatiske Karavaner (»des caravanes asiatiques«) dengang droge gjennem de Lande, der nu kaldes det europæiske Rusland, idet de fulgte Floderne, for at skaffe Rav (»l'Ambre jaune«) fra Østersøens Kyster. Den asiatiske Konges Kjøbmænd sagde, at de samlede dette Stof i de Have, hvor den lille Bjørn stod i Zenith (»dans les mers ou la petite Ourse est au zenith«), d. v. s., hvor de ikke længere vare ganske sikre paa, hvorledes de skulde styre. Delaunay tilføier, at disse Asiater saaledes vare Forgængerne for Miletierne og andre Rejsende, om hvem Herodot taler. Den assyriske Text kaster saaledes et uventet Lys over de kommercielle Forhold i det nordlige Europa paa en Tid, da der ellers hersker fuldstændig Tavshed om denne Sag.

Men jeg tænker, at vi fra selve Skandinavien kunne bringe Bekræftelse paa Rigtigheden af Prof. Opperts glimrende Undersøgelse. I Aaret 1875 udstillede Oberst Hanbury i London sin berømte Bronze-*Sabel* (Assyrisk: *Sapara*, Engelsk: *Sabre*), funden ved Nardi i Arabien, den eneste, man dengang kjendte. Den bærer en Kile-Indskrift, der godtgjør,

»klassisk» menes »romersk» eller »stammende fra romerske Provinser». I Overensstemmelse hermed er den Theori bleven gjenoplivet, at *Rune-Alfabetet*, den Kunst at *skrive*, var et Laan, noget, man havde opfundet eller tilegnet sig et eller andet Sted i Syden eller Vesten — skjønt ingen er istand til at sige *hvor* — ved at benytte som Grundlag de

---

at det er et Palads-Sværd fra Kong Vulniraris Tid, 1300 Aar før Kristus. I det svenske »Månadsblad», Nr. 97 (1880), p. 12, har den svenske Oldgransker Oscar Montelius afbildet og beskrevet en Bronze-Sabel, væsentlig af samme Form som Oberst Hanburys og visselig ligeledes asiatisk, funden i Heda Sogn, Øster-Götland, Sverige. Den er nu i Stockholms Museum. Dette usædvanlige Vaaben, saa uligt alt, hvad man før havde set i Europa, vakte stor Forbavselse og forblev en Gaade.

Nu giver efter min Mening den mærkelige Indskrift, som Oppert har tydet, og som godtgjør, at Kjøbmands-Karavaner virkelig have besøgt vore Lande tusinde Aar før Kristus, Nøglen til Forstaaelsen af, hvorledes en assyrisk Sabel har kunnet findes i Sverige. Hertil kommer, at et kostbart Smykke af indisk Nephrit, smukt forarbejdet og ornamenteret, nylig er fundet paa Sjælland, og at Forekomsten af en saadan Gjenstand kun kan forklares ved den Antagelse, at den maa være kommen fra Assyrien.

Men jeg behøver ikke at bemærke, at naar disse rige Kjøbmænd besøgte Skandinavien, saa kom de ikke tomhændede. De førte med sig deres eget Lands Frembringelser, Metaller, Smykker, Kryderier og andre Luxusgjenstande, til den rige og pragtelskende, bronzebrugende Befolkning. Hvad Jern angaar, da vare Assyrierne og Ægypterne vel bekjendte med dette Metal mere end 1000 Aar før Tidsangivelsen paa Opperts Tavle.

Saaledes aabnes der pludselig for os en anden Vej, ad hvilken nye Bestanddele af Kultur og Gudesagn og Ornamentik muligvis kunne have naaet Skandinavien paa et Tidspunkt, langt ældre end man tidligere har drømt om. Se ogsaa, angaaende assyriske Typer endog højt oppe i Siberien og dets Nabolande, Bemærkningerne af den lærde finske Arkæolog J. R. Aspelin, paa S. 46, i første Del af hans smukke Folioværk »Antiquités du Nord Finno-Ougrien» (Helsingfors 1877).

romerske Bogstaver, saaledes som de vare i de første Kejseres Dage; disse Runer bleve saa ikke indførte til Skandinavien før i det tredie Aarhundrede efter Kristus, eller senere. Nu har jeg studeret Runerne omhyggelig i mere end 40 Aar; hvad mon man vilde sige, om jeg opstillede den Theori, at de ere opfundne af Noah i Arken og endnu ere i Brug i hele Europa og Asien og Afrika og Amerika? Og dog, naar det virkelig er saa, at vi *ikke* skulle følge Kjendsgjerningerne, saa ere Paastande som disse ligesaa rimelige som hvilkesomhelst andre. I Forbindelse med dette skal jeg tilføje endnu en anden Bemærkning. Det er sikkert nok, at et halvt Dusin løse Smykker ere komne for Dagens Lys i hvad der nu kaldes »Tyskland». Men Skandinaver droge til Tyskland og andetsteds hen i gamle Dage ligesom nu. Og mange af disse løse Gjenstande ere fundne i Lande, som dengang, og Aarhundreder efter, ikke vare »tyske». Vi ere virkelig ikke saa enfoldige, at vi for en ugrundet Theoris Skyld skulde forvexle Gothernes Hjem med »Tyskland». Hvis dette »Tyskland» den Dag imorgen erobrede Finland, vilde dog ikke Dagen efter alle de gamle finske Oldsager blive »tyske». Blandt Masser af andre Oldsager fra alle Lande har man paa Øen Gotland fundet Tusinder af romerske Sølv-Denarer fra det tredie Aarhundrede eller der omkring, Tusinder af arabiske (kufiske) Sølvdirhemer, Tusinder af oldengelske Sølvstykker, etc. Men jeg har endnu aldrig truffet nogen, der var dristig nok til at sige, at Gotlænderne selv i det tredie og fjerde Aarhundrede have *præget* disse romerske Mynter, som indførtes af Rejsende og Kjøbmænd, eller at de i det ottende eller niende Aarhundrede have *præget* de arabiske Dirhemer, eller i det tiende og ellevte de omtalte engelske Pengestykker. Men jo længere vi leve, desto mere lære vi. En skjøn Dag vil maaske én eller anden ny Theoriker fremsætte ogsaa denne Paradox. Hvorfor ikke? Det er ligesaa rimeligt som, at et dansk Dannebrogskors eller Sværd eller en dansk Psalmebog, funden i en Kuffert,

der har tilhørt en i »Tyskland» afdød dansk Rejsende eller Officer — skulde derfor være »tysk» Arbejde, udført til hjemligt »tysk» Brug. Mellem de Tusinder af Gjenstande, der ere fundne i, hvad der nu er Tyskland, er der stadig forekommet et stort Antal af gamle skandinaviske Mynter, navnlig norske og danske. Mange af dem bære endog skandinaviske Rune-Indskrifter. Bleve alle disse Pengestykker ogsaa gjorte af Tyskere i Tyskland til tysk Brug?

Da nu altsaa *Jernet*, dets *Ornamentik* og Nordens store Særkjende *Runerne* altsammen er saa nyt, hvorfor skulde da ikke ogsaa Skandinavernes ejendommelige Gudelære ogsaa være *fra en sen Tid*? Følgelig er det da nu forkyndt, at den nordiske Mythologi, i dens store Træk, ikke er ældre end det niende og tiende Aarhundrede efter Kristus.

Er nu alt dette sandt eller rimeligt eller sandsynligt? De ældste paalidelige Beretninger om Skandinavien gaa tilbage næsten til det første Aarhundrede efter Kr. De lære os, at Strækninger af disse Lande dengang vare i mange Retninger udviklede og civiliserede, mægtige til Lands og til Søs. Meget kort efter spille deres Sønner en stor Rolle i Verdenshistorien og deltage med deres mange-navnede skando-gothiske Stammefrænder i at knuse og opbryde det mægtigste Rige, Verden endnu havde set[1]). Men naar Sagerne stode saaledes i de første Aarhundreder efter Kristus, saa maa der være gaaet forud en lang Periode af Opvæxt og Udvikling. Saa meget krigersk Snille og saadanne organisatoriske Evner springe ikke frem paa én Dag eller i ét Aar eller i ét Aarhundrede. Og hvad angaar Ordet »klassisk», saa har man opfattet det paa en ensidig Maade. Man har glemt, at »klassisk» i Virkeligheden viser tilbage

---

[1]) Endog selve den almægtige Hovedstad blev erobret og plyndret af dem Aar 410. I dette Aar droge Alarik og hans Vestgother ind i Rom. Kejserdømmet forvandt aldrig dette Slag, og det blev Kirken, der tog Arv efter det.

til Grækenland, hvorfra Italien har laant saa meget baade i gamle Dage og i senere Tider. Det var hovedsagelig i Kejsertiden, at Romerne, direkte eller indirekte, paavirkede de skandinaviske Folkefærd. Men længe før denne Tid — som Dr. Isaac Taylor, Kohn og Mehlis og mange andre have paavist —, saa langt tilbage som i det syvende Aarhundrede *før* Kristus, vare talrige og blomstrende højt civiliserede græske Kolonier i »Scythia» i daglig krigersk eller fredelig Berøring med de gothiske Stammer i Skandinavien og i de tilgrænsende Egne. Et saadant Samkvem i Hundreder af Aar før Kristus, *maa* nødvendigvis ikke alene have havt nogen Indflydelse paa Nordboernes Kultur og Kunstornamentik, i ethvert Fald i Sverig, men er ogsaa, som Dr. Taylor har paavist, den eneste rimelige Oprindelse til de nordiske Runer. Denne Anskuelse, der er optaget af mangfoldige af de største palæografiske Kapaciteter udenlands, er nu ogsaa — for første Gang fra skandinavisk Side — bleven antaget og forsvaret af J. Kreüger i Lund, i hans sidste, iaar udkomne Arbejde: »Det Aryska Elementet i den Fornsvenska Familjens och Slägtens organisation», Lund 1881, p. 22-28. I Virkeligheden er det saare langt fra, at Runerne forekomme *almindelig* i deres indbildte, ukjendte Fødeland i Europas sydlige og vestlige Dele, og yderst sparsomt i det fjerne Nord, som de maatte have brugt Aarhundreder for langsomt at krybe op til, — og saaledes maatte Forholdet være, om denne Theori slog til. Men, tvertimod, er vort ældste barbariske Runealfabet, Skrivekunsten *før* Indførelsen af de latinske Bogstaver, aldrig blevet paavist udenfor Skandinavien med dets Kolonier og Grænselande; det har aldrig været benyttet og er aldrig opdaget i noget tysk eller saxisk Land eller Haandskrift eller paa nogen Runestav eller i nogen middelalderlig Indskrift hidrørende fra disse Folk.

Hermed maa det sene Tidspunkt for den nordiske Jern-

alders Kultur, Ornamentik og Skrift falde bort, da Runerne udelukkende tilhøre Norden.

Og dette maa nødvendigvis forholde sig saaledes. Man glemmer, at et stort, uundværligt Element i alt Fremskridt er *Tid*, en *lang Tid*, især i Oldtiden med dens tykke, milelange Skove, uvejsomme Mosedrag, ufremkommelige Ødemarker og vanskelige Kommunikation. Til Trods for Jernets yderst forgængelige Natur, og skjønt af 50,000 Fund vel kun fem naa ind til en offentlig eller privat Samling, have vi dog nu sikkert Bevis for, at Jern var vel kjendt i adskillige Egne i Skandinavien idetmindste 200 eller 300 Aar før Kristus. Efter Tingenes naturlige Gang og efter, hvad der ellers plejer at være Tilfældet, vil det, der forekommer almindelig blandt Befolkningen i et Land, snart finde Vej til Nabolandene. Og mærkeligt vilde det være, om dette ikke skulde være sket i nærværende Tilfælde, da Jernet i alle de Lande, der ligge nærmest ved Skandinavien, benyttedes saa meget længere tilbage i Tiden. Jeg opholder mig saalænge ved dette Emne, fordi Jern og Runer, naar Tidsspørgsmaalet drøftes, staa i saa nær Berøring med hinanden. Vi vide kun meget lidt om disse ældste Jernalders-Tider, men én Ting er der, som vi vide med Sikkerhed, nemlig at vi først finde Runer, finde Skrift benyttet i Norden, efter at Jernet har vundet Indgang. Sandt nok er det, at vi i Mangel af Mynter og andre paalidelige Tids-Angivelser ere ude af Stand til at fastslaa et bestemt Tidspunkt for Fremkomsten af de ældste Rune-Mindesmærker, der endnu findes i vore Lande. Men saavidt vi kunne skjønne, er der nogle i Sverige og Norge, der gaa tilbage til det første kristne Aarhundrede. Grunden, hvorfor saa faa af disse solide Mindesmærker ere komne til os, er — det umaadelige Ødelæggelsesværk, der er gaaet for sig nu i 2000 Aar. I Danmark kjendes ingen oldnordiske Runer ældre end det tredie kristne Hundredaar. Men her i Danmark ere i dette vort nittende Aarhundrede alene mere end 50 Runestene blevne fundne og

strax slaaede i Stykker uden at være undersøgte, og uden at Kopier af Indskrifterne bleve tagne. Mindst én eller to eller tre af disse turde have baaret Indskrifter i de ældste nordiske Bogstaver, medens andre vel have været fra Overgangs-Perioden, saaledes som den fra den sidste Halvdel af det ottende Aarhundrede stammende Helnæs-Sten i Fyen, der kun med Nød og næppe undgik samme Behandling som de 50 eller 60 andre. Den var allerede kløvet i tre Stykker, der skulde bruges som Ledpæle, da den blev reddet og sat sammen igjen. Paa samme Maade var den danske Freerslev-Sten, der ligeledes tilhører Overgangs-Perioden og fandtes 1876, allerede kløvet i tre Stykker til »praktisk» Brug, før Ødelæggelsesværket blev stoppet. Vi finde imidlertid i det tredie Aarhundrede i Danmark de ældste Runer udskaarne eller indridsede paa alle Slags ubetydelige Gjenstande, selv paa Haandværkernes almindelige Værktøj, med en saadan Lethed og Frihed i Udførelsen, og visende en saadan Fortrolighed med dem, at de tydelig nok maa have været i Brug i Hundreder af Aar før det var *muligt*, at de kunde blive saa almindelige og hyppig forekommende, ja selv synke ned til de laveste Samfundslag. Vi have ogsaa Jernalders-Fund i Skandinavien, der ere langt ældre end Kristi Tider, og om Ornamenterne paa Gjenstande fra nogle af disse Fund ere »barbarisk-klassiske» i deres Motiver, saa maa Grunden hertil søges i en tidlig græsk og ikke i en sen romersk Indflydelse. *Skulde* der virkelig være Spor af klassiske Ideer i de nordiske Myther, saa maa vi føre deres Oprindelse langt tilbage, til Tidsrummet mellem Aar 500 før og Aar 500 efter Kristus, ikke til det niende eller tiende Aarhundrede.

At i den virkelig romerske Periode romersk Indflydelse mærkes tidlig og vidt i Norden, er noget, som alle indrømme. Hertil kommer, at nyere Fund have godtgjort, at endog virkelige Romere — hvor mange, kunne vi ikke vide — efter al Sandsynlighed have besøgt Skandinavien i

den tidligere Jernalder, det være sig som Kjøbmænd eller Rejsende, som Udsendinge eller Flygtninge eller hvadsomhelst ellers, nogle af dem for at leve og dø der. Denne Omstændighed maatte ogsaa give Stumper af klassiske Sagn en Lejlighed til at bore sig ind, som sligt da overhovedet borer sig ind allevegne. Og hvad angaar de kristelige Ideer i samme tidlige Periode, da har man i Skandinavien fundet baade orthodoxe og kjætterske kristelige Oldsager, der ikke alle kunne betragtes simpelthen som Krigsbytte eller Kjøbmandsvarer.

Kun paa denne Maade faa vi *Tid*, tilstrækkelig Plads, Albuerum, for saadanne gjennemgribende Forandringer som Benyttelsen af Jern i større Udstrækning, Indførelse af Skrift og Udbredelse af et Alfabet over de vidtstrakte nordiske Lande, samt Optagelse og ejendommelig Udvikling af nye kunstneriske Typer og Dekorations-Motiver.

2. *Hvorledes virker Indførelsen af en ny Religion?* Naar vi derpaa gaa over til at betragte alle de store Omvæltninger i Religion og Levevis, der ere indtrufne over hele Verden fra de ældste kjendte Tider af, saa finde vi, at de nye Læresætninger kun udøve ringe Virkning i Retning af at reformere, gjenføde eller puste nyt Liv i *det gamle*, medens derimod det gamle paa forskjellig Maade hænger fast, *lever videre*, indvævet i *det nye*. Selve Kristendommens Gudstjeneste, Ceremonier og Askese ere i høj Grad paavirkede paa den ene Side af asiatiske, paa den anden Side af klassiske Religioner. Den næste nye Tro, Mohammeds og Koranens, blev hovedsagelig sammenlavet af jødiske og kristelige Overleveringer. Den nyeste og plumpeste, Mormonismen, er kun en udartet Yankee-Svindlers Parodi paa hans egen udartede Kristendom. Ved alle saadanne Overgange skifter det gamle Navn og Klædning, men lever videre i stort Omfang i en forvandlet eller »døbt» Skikkelse. Ligesom i Geologien de ældre og ældste Lag ofte træde frem, saaledes gaar det ogsaa i Religioner og Skikke. En ny Lære søger ganske

naturlig, for at skaffe sig Indgang, at knytte sig til noget af det ældre, i Haab om, efterhaanden som Tiden gaar, at opnaa bedre Vilkaar. I alle Tilfælde bevares de almindelig benyttede *Ord* eller *Udtryk*, og disse have tildels en aabenbart hedensk Karakter, om de end i Mangel af bedre optages i en yngre Tros Udtryksforraad. St. Paulus har i sit Græsk mange Spor af hellenisk Hedenskab. I de ældste skando-gothiske Tungemaal, lige fra det Mæso-gothiske af, findes en Mængde Ord, der ere laante fra hedenske Myther, men benyttes som staaende Udtryk ved Dyrkelsen af den sande Gud. Endnu den Dag idag, trods 2000 Aars Fremskridt, indeholde vore Folkesagn, Overtro og Hexeformularer et rigt Materiale, der — trods alle Indblandinger, Misforstaaelser og Tilsætninger — viser op mod Stenalderens, Bronzealderens og den ældre Jernalders Fetischisme og Gudelære. Endnu den Dag idag kunne vi i Folkedialekterne, i Navnene paa Stjerner, Stene, Planter, Dyr eller andre Ting, ved Siden af rent hedenske Navne, der ligefrem have *holdt sig*, støde paa Hundreder af Udtryk, hvori Forbindelsen med en hedensk Guddom eller en Flig af en hedensk Mythe tydelig nok skinner frem, tyndt overdækket med Kristi, Guds Moders eller en kristen Helgens eller Martyrs Navn. Paa samme Maade bleve de hedenske Gudehuse eller de Steder, hvor de havde staaet, indviede til kristeligt Brug; de hedenske Tempeljorder bleve til kristne Kirkegodser, og hedenske Fester bleve omdannede i Overensstemmelse med Kristendommens Fordringer. Den vestlige og navnlig den engelske Kirke, — der væsentlig var Moder til den skandinaviske —, gik fra først af meget fornuftig og praktisk tilværks i denne Retning, men gjorde sig dog undertiden skyldig i Overdrivelser, hvad der foranledigede megen sørgelig Fordærvelse.

3. *Vore Venner, Vikingerne.* Om vi end undertiden varmt beundre og besynge Vikingerne og Søkongerne og de vilde Skarer, der fulgte dem, saa staa Kjendsgjerningerne dog ikke til at ændre. Efter alle Vidnesbyrd, fra

deres eget Hjem saavelsom fra andre Lande, vare de i Virkeligheden ikke bedre end alle de andre Sørøvere, Fribyttere og Vovehalse, som vi kjende andetsteds fra, lige fra det gamle Grækenlands Heroer til Middelhavets Pirater, fra Indiens, Algiers eller Levantens Flibustiers til dem, der fandtes i England i det sextende eller findes andre Steder i det nittende Aarhundrede. I det hele taget vare Vikingerne en Guds Svøbe, en utaalelig Landeplage og Ulykke, blodige Barbarer, der hverken sparede Kvinder eller Børn, mensvorne Brydere af deres egne helligste hedenske Eder, farende frem vidt og bredt med Ild og Sværd, levende alene for Plyndring og Ødelæggelse, indtil de tilsidst *bemægtigede* sig Lande istedenfor at *hærge* dem. Som i alle slige Tilfælde brød de fleste af dem sig lidet eller intet om deres egen Religion, som den egentlig var, om den end gjorde dem fanatiske nok i deres Forgudelse af Kampliv og Blodbad og derfor til naturlige Fjender af den nye Lære, det længselsfuldt ventede »gode Budskab» om stor Glæde for alle Folk, hvis første og sidste Bud var Fred og Retfærdighed og Orden [1]). Vikingen søgte sikkert nok Navnkundighed, men hans *egentlige* Maal var Øl og Vin og Vinding, Guld og

---

[1]) Hr. S. Laing, i sin »The Heimskringla« (Bd., I, London 1844, p. 86) bemærker rigtig om den bedre Klasse af Nordboere i Vikingetiden: »At der idetmindste hos en Del af den hedenske Befolkning fandtes en meget stærk religiøs Aand, maa sluttes af forskjellige Træk i Sagaerne. Vi læse om mange Personer, der under Hakon den godes, Oluf Tryggvesons og Olaf den helliges Regjeringer foretrak at lide Lemlæstelse og Pinsler, at miste deres Ejendom eller endog Livet fremfor at opgive deres »Religion» og underkaste sig Daaben. Odins-Religionen havde i hine Dage sine Martyrer og maa følgelig ogsaa have havt sine Læresætninger, sin Gudsfrygt, sin ejendommelige Religiøsitet, sin Evne til at betage Menneskenes Sind, paa hvad Maade det saa end skete, maa kort sagt *have ejet noget, der var værd at lide for*». I jo højere Grad dette var Tilfældet, desto fastere maatte deres Reli-

Glimmer, Silke, Sølv og Slaver, Kvæg og Kvinder og Krigsbytte. Disse Ting vilde han have, hvad det saa end skulde koste, med det gode, ved Handel, eller med det onde, ved Hjælp af Ild og Sværd, og denne sidste Maade var den letteste og almindeligst benyttede. De store organiserede Vikingetog, i det niende og tiende Aarhundrede vare for en stor Del et Resultat af, at det hedenske System næsten havde opgivet sig selv. Agerdyrkere og Jorddrotter, som Vikingerne i deres Hjemland havde myrdet eller udplyndret, havde Frænder og Husfolk, der begyndte at betragte Vikingetogene som en trykkende Landeplage, og for de bedre Elementer i den skandinaviske Befolkning stillede Sagen sig som et ugudeligt Tyranni overfor andre Lande. De mægtigere Landsherrer forsøgte at gjøre en Ende derpaa; men disse Forsøg havde længe kun det Resultat at forøge Fribytternes Antal. Saaledes gik det ogsaa, da dristige og begavede Fyrster begyndte paa at fælde eller forjage de mange Fylkekonger og Stammehøvdinger i den Hensigt at samle Landskaberne under ét Hoved. Denne Samlingsproces var uundgaaelig, hvor forfærdelig en Blodsudgydelse og hvor megen Brøde paa Enkeltmands Side der end maatte til. Efter at de Skarer vare drevne bort, der bebyggede Island, de vestlige Øgrupper og Irland og gave det halve England en ny Befolkning, finde vi omtrent ved Aar 1000 Danmark, Sverige og Norge hvert under sin egen kristne Konge, der sætter Kristendommens Stempel paa Mynter og paa Landets Styrelse, medens Island bliver en kristen Republik, der (forsaavidt som man her overhovedet havde Mynter) benytter de omliggende Staters *kristne* Pengestykker. I det saaledes kristnede Norden — om end Kristen-

---

gion være bygget, og desto mindre kunde de give sig af med at lave nye Myther.

dommen endnu for en stor Del kun var et tomt Navn — var ved denne Tid Ordet »Viking» paa de fleste Steder sunket ned til at blive ensbetydende med »Røver», »Ugjerningsmand» eller »Nidding», ligesom Bersærkerne, disse brutale Karle, dengang alt for længe siden vare gaaede af Mode. I Virkeligheden er det fra alle Sider erkjendt, at netop i dette Tidsrum, i det niende og tiende Aarhundrede, var den hedenske Tro ved at dø ud; den smuldrede hen, faldt fra hinanden og afgav snart kun Materiale til digterisk Produktion i en Skole, hvis Værker hurtig bleve mere og mere kunstige, dunkle og unaturlige, medens samtidig de hedenske Institutioner maatte vige Pladsen for en bedre Ordning og en højere Civilisation; omsider befriede Kristendommens Aand, Kjærlighedens Lov, den sidste Slave for den sidste Lænke. — Ogsaa Bekjendtskabet med de mægtige, organiserede kristne Folkeslag, med deres prægtige Bygninger, maleriske Processioner, imponerende Gudstjeneste og ejendommelige Hofceremoniel, maatte paa mange Maader gjøre sin Virkning; det tæmmede den vilde Styrke, førte ofte til Daab og i stort Omfang til Primsigning eller Antagelse af Korsets Tegn, et forberedende Skridt, der i Regelen forlangtes, før nogen opnaaede fuldstændig Adgang til de kristnes Samfund. Kristelige Indflydelser virkede tillige i al Stilhed i selve Skandinavien, hvis Børn i saa stort Antal vandrede ud og krigede eller drev Handel i kristne Lande. Længe før Kongerne omvendtes, vare hist og her Udvandrere komne tilbage, som vare blevne døbte i Udlandet, eller smaa Missioner havde baaret Frugt, saa at der kunde træffes kristne Familier. Selv af uomvendte bleve kristelige Begravelsesceremonier, hvis højtidelige Pragt man havde set i andre Lande, tildels anvendte. Og paa den anden Side Nordsøen, saasnart Hedningerne betraadte britisk Grund — og paa mangen anden Kyst — traf de Landsmænd, der længe havde været kristne. Naar de da selv sloge sig til Ro i disse Lande, bleve de sædvanlig i næste Generation ivrige kristne; Sønnerne plejede da

meget hyppig at gjenopbygge, hvad deres Fædre havde nedbrændt og ødelagt, og skjænkede med rund Haand vide Landstrækninger og Masser af Guld eller Privilegier til deres nye kirkelige Stiftelser.

Modsætningen til Baggrunden.

Nu kommer man alligevel til os og forlanger, at vi skulle tro, at netop i denne Overgangstid, da Hedenskabet med hurtige Skridt gaar sin fuldstændige Undergang imøde, skulle intelligente skandinaviske Eventyrere, efter at have hærget og nedbrændt Kirker og Klostre, der omtrent vare de eneste Steder, hvor Skindbøger opbevaredes, og efter at have nedhugget Munke og Nonner, Gejstligheden og Egnens fornemste Mænd, med andre Ord alle, der vare i Besiddelse af nogen betydelig Boglærdom, paa én Gang have taget fat paa at læse de Haandskrifter, som de selv havde tilintetgjort, og begyndt en venskabelig Passiar med de lærde Mænd, som de selv havde myrdet. Og paa denne Maade skulle de have opfanget en Hob Legender, Traditioner og Smaatræk, mange af disse endogsaa saa bitte smaa, at selv de lærdeste Mænd endnu ikke have faaet Øje paa dem. Herefter, siges der, vendte de saa hjem og udarbejdede hedenske Slægtregistre, Myther og Sagn, til Brug for en Befolkning, af hvilken den største Del allerede havde *opgivet* og nu aabenlyst *spottede* det meste af, hvad den havde faaet i Arv fra sine Forfædre. Al mulig Omgang med udenlandske Slaver eller Hustruer eller Friller i Hjemlandet, al tænkelig Passiar og Øldrikning med engelske eller irske Venner og Forbundsfæller udenlands vilde ikke slaa til for at fremkalde et Fænomen som dette.

En saadan Konstruktion af hedenske Gudesagn, om den da overhovedet er mulig, lader sig kun tænke under den Betingelse, at den er *lokal* og foregaar meget *langsomt*.

Der vilde kræves et tusind Aar, *først* til at forme saadanne Mythekredse i Sange og Sagaer, og *dernæst* til at disse kunde udbrede sig til andre Lande og finde Vej ned i de forskjellige Dialekter og til de mange Stammers vidt spredte Bygder. Men nu finde vi i det *skandinaviske England*, saa langt tilbage som i det syvende og ottende Aarhundrede, og i *Moderlandet*, saa tidlig som paalidelige Mindesmærker naa op, at de fornemste af disse Myther alt dengang vare vel kjendte i Norden, ofte ejendommelig lokaliserede, idet de ældste omtalte Steder eller Gjenstande ere opkaldte efter deres Hovedpersoner, ligesom vi ogsaa hist og her finde Spor af dem paa Kunstværker.

Alle skeptiske Perioder ere i høj Grad lettroende. Vor Tid er i høj Grad skeptisk og derfor over al Maade lettroende. Den benægter *a priori* alle Vidundere, skjønt Verden er fuld af Gaader og Vidundere. Men saadanne Umuligheder som disse Theorier, *saa* vidunderlige Vidundere kunne vi dog ikke antage.

Det er tydeligt nok, at da denne forunderlige Proces begyndte og var i fuld Udvikling i det niende og følgende Aarhundrede, kan ikke ret vel noget af det hedenske eller kristelige Stof, der paa denne Maade benyttedes, være fra en senere Tid end det ottende Aarhundrede. Men nu stammer mangfoldige af de Stykker, Prof. Bugge henviser til, fra *Middelalderen* eller tildels fra endnu senere Tider, altsaa fra en Periode, da de ældre kristelige eller halvt kristelige Legender idelig fik Tilføjelser eller vare Gjenstand for Omarbejdelser. Vidnesbyrd tagne fra saadanne Kilder ere derfor simpelthen værdiløse.

Hvad for mythiske Sange og Traditioner Norge, Sverige, Danmark og England oprindelig besade, ville vi aldrig faa at vide. Hvad der er tilbage, blev hovedsagelig bevaret paa Island, de nordiske Folkeslags »Hellige Land«, hvis geografiske Beliggenhed gjorde det til et isoleret, havomgivet Gjemmested for saa meget gammelt. I Familier, hvis Ho-

veder i deres egen Person forenede en Landsherres, Dommers og Præsts Stilling og Kundskab til, hvad der vedkom en saadan Stilling, gjemtes trolig den ældgamle Overleverings Skatte. I Danmark har Saxo opbevaret nogle ejendommelige Levninger af lignende Art, der ofte vise et interessant lokalt Præg, men desværre ikke sjælden ere i en temmelig forkvaklet Tilstand. Thi Saxo tilhører en altfor sen Tid; Hedenskabet var dengang næsten helt forglemt i Danmark. I Virkeligheden har det egentlige Skandinavien, ligesom ogsaa England, tabt det meste af, hvad det har ejet af ældre Haandskrifter og Mindesmærker, dels ved Angreb udenfra, dels ved indre Stridigheder og Borgerkrige, ved endeløse Ødelæggelser, ved Reformationens Demoleringer og ved almindelig Skjødesløshed og Vandalisme. England ejer endnu nogle kostbare Brudstykker, hvortil endvidere maa føjes Wessobrunner-Bønnen, der nu kun existerer i en oldsaxisk Skikkelse, men ligesom den oldsaxiske »Heliand» utvivlsomt simpelthen er en Oversættelse fra Oldengelsk. Vore oldengelske episke Digte og Trylleviser indeholde ogsaa værdifulde hedenske Levninger, om deres Indhold end overvejende er kristeligt.

Men Englands hele Betydning i dette Spørgsmaal er blevet misforstaaet af Prof. Bugge. Alle Skando-Gother havde sandsynligvis mere eller mindre de samme Hovedguder, om end hver Stamme kunde have sine lokale Guddomme af lavere Rang eller sine ejendommelige Varianter af Gudesagnene, saaledes som Tilfældet plejer at være i alle Lande og til alle Tider. Men alt, hvad de tyske, saxiske eller frisiske Folkefærd mulig have ejet af mythiske Digtninge, er *gaaet tabt*. Saa vidt vi vide, var det kun Nordboerne, Folkestammerne i Skandinavien og England, der besade, hvad vi kalde en udviklet Mythologi. Tyskland kan opvise et Par korte interessante Mythe-Brudstykker, men det, der nu almindelig kaldes »Tysk Mythologi», er — en Annektion *en gros* af hele Skandinaviens og Englands mythologiske Eje,

ligefrem et Rov, som Tyskland har gjort i nyere Tid (thi hele denne Trafik er af forholdsvis ny Dato).

Nu ere de Guldkorn af Gudesagn, der maatte findes i England, dobbelt kostbare for denne specielle Undersøgelses Vedkommende paa Grund af deres overordentlig høje Alder. Allerede i det andet Aarhundrede efter Kristus fandtes der en stor Koloni af Nordboer i England; den udvidede sig stadig, blandede sig med Friser og andre Skando-Gother, og grundede omsider »Kongeriger«. Vikingerne med deres Expeditioner vare kun en anden Sværm, der fløj ud fra den samme nordiske Kube adskillige Aarhundreder senere, og hvis Talesprog som Følge af det Tidsrum, der laa imellem, var betydelig forskjelligt fra de Dialekter, der taltes af de første Udvandrere, der havde nedsat sig i Britannien. Men det var de ældste Jernalders-Krigere og Udvandrere fra Skandinavien, der førte med sig til Britannien deres hjemlige Runer tilligemed deres Hjemstavns Gudesagn. Til Trods for den vidtstrakte Ødelæggelse, til Trods for Kristendommens tidlige Indførelse og den hurtige Udbredelse af latinske Bogstaver (Kirkens og den occidentalske Civilisations Alfabet), have vi dog engelske Rune-Mindesmærker allerede fra det femte Aarhundrede. Brudstykker af hedenske skandinaviske Myther findes indhuggede i Sten i England fra det syvende Aarhundrede, medens Spor af skandinaviske Gudesagn kunne paavises i engelske Haandskrifter fra det ottende Aarhundrede, det ældste Tidspunkt, hvorfra vi overhovedet have *engelske* Skindbøger.

II. PROF. BUGGES FØRSTE HEFTE.

Vi skulle nu gaa over til at undersøge vor lærde Kritikers Afhandling nærmere i dens Enkeltheder.

Anserne.

Paa Side 1, hvor Prof. Bugge omtaler ANSERNE (oldengelsk ES, islandsk ÆSIR, moderne dansk *Aserne*), siger han, at der paa Spydskaftet fra den danske Kragehul-Mose findes i Ejeform et Mandsnavn ASUGISALAS, hvilket staar »graphisk for ANSUGISALAS«. Da alle Bogstaverne i denne Indskrift følge umiddelbart efter hverandre uden at være afdelte i Ord, maa naturligvis enhver Fortolker adskille og gruppere dem efter sit bedste Skjøn, saaledes at de give en efter hans Opfattelse god Mening. Saaledes har ogsaa Prof. Bugge gjort og derved faaet den anførte Bogstavrække frem, som han antager for et Mandsnavn. Hans Oversættelse af denne Indskrift er endnu ikke offentliggjort. Jeg har ikke kunnet finde noget saadant Mandsnavn. I ethvert Tilfælde kunne Runerne, saaledes som de staa, kun læses ÆSUGISÆLÆS, og jeg kan ikke skjønne, hvorfor det tydelige ÆS skulde staa »graphisk« for ÆNS. Hvis N'et var bleven udtalt paa den Tid, da Runerne bleve skaarne i Spydskaftet, vilde Runeristeren ogsaa have skrevet ÆNS. Men da dette ikke var Tilfældet, saa skrev han ÆS. Ligesom Prof. Bugge gjør det tydelige Æ om til et A, fordi han ellers ikke vilde faa noget A i sit oldnordiske Alfabet, saaledes skal ogsaa ÆS være en »graphisk« Form for ÆNS for at stemme med hans Læsemaade eller Lærdom. Jeg omtaler dette her, fordi han *andetsteds*, hvor det stemmer med hans Formaal, lader hele Verden afhænge af Farven af en Vokal eller Lugten af en Konsonant.

Nordendorf-Spændet.

Paa Side 2 siger Prof. Bugge, at Nordendorf-Spændet (hvilket jeg antager for at stamme fra det femte Aarhundrede og at være af nord-engelsk Oprindelse) bærer i oldnordiske Runer Indskriften: WIGI ÞONAR, »Thonar vie«, *Thonar (eller Thor) hellige (dette)*, en Indskrift, som det unægtelig

vilde være i høj Grad overraskende at finde paa et Spænde, en Broche eller en Fibula. Saavidt mig bekjendt er en saadan Formular endnu aldrig nogensinde i nogetsomhelst Land funden anbragt paa Smykker eller Spænder eller Redskaber, der vare bestemte til privat Brug. Hvad dette Spænde i Virkeligheden har at opvise, er: tre indkradsede Indskrifter, Navne paa dets Ejere fra Tid til anden, eftersom det kom i andre Hænder. Den første lyder: ÆLEUBWINI, et Mandsnavn sammensat af to oldengelske Navne, der i Almindelighed staves ELEOF eller ELOF og WINI. Den anden er: LONÆWORE, ligeledes et Mandsnavn, bestaaende af de to oldengelske Navne LONI og WORR eller WORRY. Den tredie lyder: WODÆN WINIWONÆWYO. WODÆN er et ikke ualmindeligt oldengelsk Mandsnavn, ligesom ODIN endnu, om end sjelden, benyttes i England og Skandinavien. WINIWONÆWYO er et Kvindenavn i Dativ, sammensat af to oldengelske Ord; det er forøvrigt første Gang, at jeg ser Navnet WON med en kvindelig Endelse. Denne tredie Runeindskrift siger altsaa simpelthen, at WODÆN *giver dette til Kvinden* WINIWONÆW, der maa have været hans Hustru eller Elskede, hans Slægtning eller Veninde.

Fremmede Ord m. m.

Paa Side 4 støde vi paa den Bevisførelse, at de nordiske Myther ikke *kunne* være ældre end det niende og tiende Hundredaar, *fordi* de indeholde et Antal latinske Ord, navnlig saadanne, som Vikingerne havde lært i England. Hvad dette angaar, formoder jeg, at vi vedblivende tør antage, at den berømmelige gamle Biskop Wulfila levede ved Midten af det fjerde Aarhundrede, og dog indeholde de mæso-gothiske Texter mange klassiske og andre fremmede Ord. Det samme gjælder om alle de andre ældre skando-gothiske Haandskrifter, der gaa tilbage til det ottende Aarhundrede; og de udenlandske Ord, der findes i dem, maa i

Regelen længe før dette Tidspunkt have været benyttede i Folkesproget.

Hvad England angaar, da var det i omtrent 350 Aar en romersk Provins, indtil Aar 401. Man har her fundet et Alter, som skriver sig fra Aar 154 efter Kristus og er indviet til den skando-gothiske Gud JUPITER-TANARUS, THUNOR eller THOR. Hærafdelinger og Militærkolonier, sammensatte af Folk fra alle Romerrigets Lande, laa i Garnison i England, derimellem ogsaa græsk-syriske Kolonister i Egnen om Corbridge. Mange Altere i Britannien have græske Indskrifter; en af dem er forfattet af en græsk Over-Præstinde. Selv ægyptiske Hieroglypher har man fundet her. De gothiske Skandinaver fore i Tiden før Kristus vidt og bredt omkring mellem de græske Kolonier, der laa dem nærmest, og i Tiden efter Kr. F. traadte de i kejserlig Tjeneste i Italien og i Byzanz. De kom saaledes i Berøring med baade occidentalske og orientalske Folkeslag og Krigere, Soldater og Garnisoner den halve Verden over, og havde desforuden jevnlig Forbindelse med Landsmænd i Britannien og andetsteds. Af denne Grund *maatte* en Mængde romerske og klassiske Ord vinde Indpas hos dem, og *gjorde* det ogsaa, særlig hos Englænderne, men ogsaa hos Nordboerne i det hele taget, hvortil navnlig Forbindelsen med det romaniserede Gallien og det halvt romaniserede Germanien bidrog sit. Enhver ved, i hvor vid en Udstrækning Britterne, Anglerne og Nordboerne i det hele taget droge paa Vandring.

Vi se altsaa, at vore skando-angliske Forfædre, forinden det ottende Aarhundrede efter Kristus, havde over 1400 Aar for sig til at opfange nogle faa græske Ord, og 700 til at lære nogle faa latinske (der ofte vare halvt græske). Og hvad angaar de engelske Udtryk, der *ikke* ere af klassisk Oprindelse, hvem har da fortalt Prof. Bugge, at de ikke *ogsaa* forekom i de skandinaviske Dialekter? Der er ingen Grund til at antage, at dette ikke har

været Tilfældet; det er alt, hvad vi kunne sige. Nye Fund af Rune-Indskrifter kunne give os de Led, der mangle. Endog de *alderældste* skandinaviske Bøger, der ere komne til os, ere nemlig saa *sildige*, at vi ikke kunne drage nogen Slutning af den Kjendsgjerning, at disse Ord ikke findes deri. I det ene Land som i det andet gaa gamle Ord bestandig af Brug og nye tage deres Plads, noget som vi alle vide.

Til Belysning af, hvorledes latinske Ord meget tidlig fandt Vej til Skandinavien, om vi end ikke *bestemt* kunne angive Tidspunktet, skal jeg nærmere omtale *ét*, der er ubekjendt i Engelsk[1]) og ikke forekommer i de hedenske skandinaviske Sange, men ret vel *kunde* være forekommet, saasom det blev et Yndlingsord i Skandinavien. Det blev snart overalt til Huse der; andre Ord afledede deraf, og ældre Udtryk fortrængtes. Jeg tænker paa Ordet KIÆR, KÄR, og de heraf dannede Ord som f. Ex. det svenske KÄRLEK og det danske KIÆRLIGHED. Hvad enten dette Ord er indirekte laant fra en eller anden gammel romersk Dialekt, eller det er taget direkte fra det latinske CARUS, saa er det skandinaviske KIÆR, KÄR i ethvert Tilfælde *utvivlsom* et romersk Ord. Nu blev der i Aaret 1871 paa Gotland fundet en Granit-Blok af usædvanlig Form, der bærer en lang Gravskrift i de yngre Runer, hvoraf nogle have en afvigende Skikkelse, og hvor B udtrykkes ved den sjældne Form ᛔ. Nogle Bogstaver ere utydelige eller afslidte, men hele Texten lader sig læse, og mange Ord staa saa tydelig, at ingen Tvivl dem angaaende kan opstaa. Mellem de tydelige ere følgende:

UFUR, SAR KIARN, BRUÞUR (sini) RUÞUISL.

[OVER, SIG KIÆRE, BRODER (sin) R.]

Eller: *Til Minde om sin kjære Broder Ruthuisl.*

---

[1]) Det enestaaende KAGGERLEȜȜC (= KARLEYK) I. 2187 i »Ormulum», ed. White, er simpelthen en sen Vikinge-Form.

Denne Gravsten *kan ikke være senere* end det niende Aarhundrede. Den er hedensk, og hele Stilen, baade hvad Runerne og Mindesmærkets hele Udførelse angaar, tyder paa en høj Alder. Men den var et offentligt Mindesmærke med Indskrift i det almindelig benyttede lokale Talesprog, bestemt til at forstaas af alle, der saa den. Og dog forekommer det latinske Ord CARUS ikke alene i fuldstændig skandinavisk Form som et almindelig benyttet Udtryk, men det har ogsaa havt Tid til at faa Dialektens Form, idet det har faaet den velbekjendte brudte Lyd IA istedenfor A. Accus. Sing. Masc. af CAR vilde i dette Tidsrum sædvanligvis lyde: KARAN. Men saa almindeligt var dette Ord blevet, at Slutningsstavelsen sløjfedes, og istedenfor Tostavelsesordet KARAN faa vi Enstavelsesordet KIARN. Dette Ord maa, for at kunne blive saa almindeligt paa Gotland i det niende Aarhundrede, have været benyttet der *meget længe iforvejen.* Det er kun Mangelen paa virkelig gamle literære Mindesmærker i Skandinavien, der hindrer os i at føje endnu mange andre Exempler til det her anførte.

Men Forskjel i Kjøn! Ja vel. Der er sandelig intet, hvorved man lettere kan skuffes. Alle praktiske Filologer have Øjet aabent for den Kjendsgjerning, at samme Ord i forskjellige Egne af samme Land til samme Tid ret vel kan have forskjelligt Kjøn, eller endogsaa paa samme Tid i samme Egn, og at et Ord ofte kan vexle Kjøn i Aarenes Løb i et og samme Land.

At VIKINGR *oprindelig* skulde være et engelsk Udtryk, er højst usandsynligt, om dette Ord end rimeligvis er langt ældre i Skandinavien, og *derfor* ogsaa i England, end man hidtil har formodet. Hvis Ordet VIKINGR, »Sørøveren», var oprindelig engelsk (WICING), hvorfor benyttedes det beslægtede VIKING, »en Sørøverexpedition», da ikke ogsaa i England?

At SÆING er fremkommet ved skjødesløs Udtale af SÆCCING, er sandt nok. Dette er blevet paavist allerede

for 150 Aar siden af en lærd Englænder, Edward Lye. Men dette SÆCCING forekom efter al Sandsynlighed ogsaa i det ældste Skandinaviske. Hvis vi blot havde nogle tykke skandinaviske Skindbøger fra det ottende Aarhundrede, vilde vi vel finde Beviser derpaa; men det have vi ikke, og derfor kunne vi kun bevise, at de ældste skandinaviske Haandskrifter ere sildige. Dog er det tilvisse højst utænkeligt, at et Ord, der er saa almindeligt og saa vidt udbredt over hele Skandinavien saa langt tilbage i Tiden, som vi kunne gaa, og i alle Provinsdialekter, at Ordet SÆNG, »SENG» skulde være laant af Vikingerne fra England. Det samme gjælder om Ordet HIRD, »Husfolk» eller »Livvagt», der ligesom SÆNG, SENG, i Skandinavien kun forekommer i sin forkortede Skikkelse, fordi Mindesmærkerne ere fra saa sen en Tid. De længere Former træffe vi i Oldengelsk og Oldhøjtysk.

Det er saa meget mere sandsynligt, at disse to Ord ogsaa have været old-skandinaviske, som de begge findes i det gamle Nord-Engelske, som er udpræget skandinavisk. Det første er her, ligesom i Skandinavien, sløjfet i Udtalen og er blevet til SONG. Det andet findes her i en ældre Skikkelse end i Syd-Engelsk: HIORAD. Som et Exempel paa, hvorledes det gaar med saadanne Sager, skal jeg anføre, at baade SÆCCING eller SÆNG og HIWRED i England ere bortdøde af Sproget allerede for Hundreder af Aar siden. Hvad angaar Ordet HIWRED, saa var det, før det helt forsvandt i England, gaaet over til at antage de kortere Former HÍRD og HÉRD, ganske som i Skandinavien. Af de mange Ord, som vore Forfædre benyttede til at betegne et Leje, et Sovested, er der nu kun to, der ere almindelig i Brug, nemlig »BED» i Engelsk og »SÆNG» i Skandinavisk.

At wíc er laant fra det latinske VICUS, er endnu aldrig blevet bevist.

At FLJÓD, »en Kvinde», skulde være et Slags Afklip af oldengelske Kvindenavne, der ende paa — FLED, er simpelthen umuligt.

Og naar DREKKA OK DŒMA antages for en Efterligning af det engelske DRINCAN AND DRYMAN, saa er det ikke synderlig bedre bevendt med denne Antagelse.

Man vilde i Almindelighed snarere tænke, at VEIG, »Styrke», staar i Forbindelse med VEIG, »stærk Drik», end at dette sidste skulde være afledt af det oldengelske WÆGE, »en Kop». At begge Ord mulig oprindelig ere udsprungne af en fælles nordisk Rod, er en helt anden Sag.

Hvad nu de laante irske og keltiske Ord angaar, saa ere vi alle paa det rene med, at et Antal keltiske og finske og andre Ord tidlig have fundet Vej til Skandinavien. Og hvorfor skulde dette ikke være Tilfældet? Skandinaverne stode i stadig Forbindelse med disse Folkeslag. At ingen Skandinav nogensinde skulde have besøgt keltiske Lande og Folkefærd, og ingen Kelter nogensinde have set en Skandinav, før netop i dette tidt omtalte niende og tiende Aarhundrede efter Kristus, det er — noget, man kan fortælle en Begynder.

Loke og Frigg.

Prof. Bugge paastaar Side 10, at LOKES Beskyldning mod FRIGG, at hun skulde have sovet i sin Broders Arme (jeg formoder, at her er en Trykfejl for: i sine Brødres; se Fortællingen om VILE og VE), maa være indført fra England paa et meget sent Tidspunkt. Thi, siger han, den er taget fra Abbed Alfric af Malmsbury[1]), der levede i Slutningen af det tiende eller Begyndelsen af det ellevte Aarhundrede. Om nu denne Alfric var selve den fortræffelige Ærkebiskop af Canterbury, vilde Bogen derfor ikke blive

[1]) Udgivet med Oversættelse af J. M. Kemble, »Salomon and Saturn«, Part 2, 8vo, London 1846, p. 120 ff., — og af Prof. N. M. Petersen i Annaler f. Nord. Oldk., Kjøbenhavn 1846, p. 76 ff.

ældre. Alfric siger i sit Digt, at det var mellem JUPITER og VENUS, at denne Blodskam fandt Sted. Nu var slig Bagtalelse af den skjønne VENUS, fortsætter Prof. Bugge, ukjendt i de klassiske Tider, og de hedenske Barbarer fik først sligt at vide af kristne Præster, der søgte at bringe de klassiske Guder i Miskredit. Men hvorledes dette kunde interessere Skandinaverne, der kun vidste ringe Besked om Jupiter og Venus og bekymrede sig meget lidet om disse romerske Guddomme, det formaar jeg ikke at se. Imidlertid, her som andetsteds i Prof. Bugges Bog, maa vi ikke se altfor nøje til.

Lad os dog strax gjøre den *Tilføjelse* til hans Beretning, at det virkelig var *klassiske* og *ikke* kristne Forfattere, der først udbredte denne Skandale, om det da overhovedet kan kaldes en Skandale. Vi maa nemlig ikke glemme, at alle Mythologier have en Overflødighed af Dobbeltgængeri, Sammenblandinger og Modsigelser, for største Delen opstaaede ved Indblanding af lokale Symboler, Sagn og Sange. Skandinavien var fuldt af sligt. Hvad angaar selve FRIGG, saa er det sikkert nok, ikke alene at FRIGG og FROYA oprindelig vare én og den samme Guddom, men ogsaa at denne kvindelige Guddom fra først af var identisk med Guden FROY eller FREY, den engelske FREA. Og paa lignende Maade gik det i de klassiske Lande. Der fandtes Traditioner om én, to, tre, fire Venus'er. En af disse var Datter af Jupiter og Nymfen Dione. Mars var, efter nogle Beretninger, en Søn af Jupiter og Juno, efter andre af Juno alene, ligesom Minerva var en Datter af Jupiter alene. Jupiter bliver altsaa Fader til Venus, med eller uden Junos Hjælp, og MARS og VENUS maa kaldes Broder og Søster. At nu Mars virkelig sov i Venus's Arme, kan det ikke falde nogen ind at benægte. Alle Guderne saa jo derpaa, og stor var deres Latter og Morskab derover. Her have vi altsaa Blodskams-Historien; hvordan kan det falde nogen ind at gjøre den til en opdigtet

Bagvaskelse af sen Oprindelse, opfundet af den kristne Gejstlighed?[1])

Men lad os nu høre, hvad det egentlig er, Alfric fortæller. Hans Ytringer ere blevne misforstaaede, og i Virkeligheden er han undertiden uklar. Dette er en naturlig Følge af, at han paa samme Tid taler om Hedninger i *Almindelighed* og *tillige specielt* om de hedenske *Danske*, en Sammenblanding, der jevnlig maa fremkalde nogen Forvirring. Efter nogle faa Sætninger om Afgudsdyrkelse i alle Lande og om SATURN og JUPITER gaar han over til at fortælle os, at der er adskillige Folkeslag, der kalde Jupiter THOR, og at denne Thor var det danske Folks fornemste Gud. Videre meddeler han, at MARS var JUPITERS Søn og blev tilbedt som Krigsgud paa Ugens tredie Dag; han gjør ham saaledes til den samme som TY, TYR, den engelske TEW. Fremdeles, at en anden hedensk mandlig Guddom hed MERCURIUS, og at Ugens fjerde Dag, Onsdagen, var helliget ham, samt at han paa Dansk kaldtes OÞON. Fremdeles, at der var en kvindelig Guddom, der hed VENUS, og som dyrkedes om Fredagen,

---

[1]) Det er en Selvfølge, at de kristne tidlig benyttede de hedenske Guders Synder som Argumenter imod den hedenske Religion. Disse Gudernes Forbrydelser var det saa langt fra, at de kristne havde *opfundet*, at de tvertimod stadig pegede hen paa dem som paa noget, der af Hedningerne selv almindelig anerkjendtes som Kjendsgjerninger. Jeg skal blot anføre et enkelt Exempel. I Begyndelsen af det tredie Aarhundrede ivrer Forfatteren af de »Recognitiones«, der gaa under St. Clemens's Navn, i sin tiende Bog, paa en mesterlig Maade mod Hedningernes Afgudsdyrkelse. Han nedkalder Skam og Skændsel over deres »udødeliges« bestialske Levnet, som i al Højtidelighed skildres af de hedenske Præster og Poeter. Blandt andet fremhæver han, i Afsnit 16, at Jupiter bedrev Hor med *sin egen Søster*, Juno, saavelsom med *sin egen Datter* Persephone (Proserpina), der fødte ham Dionysius (Dionusos, Bacchus). Ved de utallige Variationer af disse Legender skal jeg forøvrigt her ikke opholde mig.

hvortil han udtrykkelig føjer, at hun kaldtes FRYGG paa Dansk. Fremdeles, at man paa den syvende Dag, Løverdag (paa Engelsk: Saturday), tilbad SATURN; men desværre giver han ikke det danske Navn paa denne Guddom, der maaske ikke blev dyrket i Danmark.

Alfric beskylder ogsaa Jupiter for at have forført sine to Døtre DIANA og VENUS. Dette maa være en Misforstaaelse af en eller anden Mythe eller mulig en ellers ukjendt, lokal, sent romersk Tradition. Venus gjordes til Datter af Jupiter og DIONE, som tidligere anført; men vi have ingen orthodox-hedensk Beretning om, at Jupiter skulde have staaet i Forhold til DIANA.

Hvorledes alt dette end forholder sig, saa fremsætter Alfric tydelig nok den Paastand, at Jupiter-THOR laa hos Venus-FRYCG, og at Mars-TY *ogsaa* laa hos Venus-FRYCG, samt at TY og FRYCG vare Broder og Søster.

Nu har Alfric hørt eller læst alt dette før Aar 1000 i England, hvor der var en talrig dansk Befolkning, hvoraf mange endnu vare hedenske eller kun halvt kristnede. Hvorfra havde disse Danske faaet disse Forestillinger? De havde arvet dem fra deres Forfædre, naar de hørte til Familier, der i ældre Tider havde nedsat sig i England, eller de havde bragt dem med sig direkte fra Danmark, dersom de vare mere eller mindre nylig ankomne. I ethvert Fald var denne gamle hedenske Tradition ikke *opfundet* af dem i det kristne England Aar 1000 efter Kristus; og fra *første* Færd maa den være kommen fra *Danmark*. Vi finde heller ikke nogen Antydning af, at det er noget *nyt*, der fortælles. Alle disse Ting omtales af Alfric — med hans stadig gjentagne: VAR, VAR, VAR — som gamle fastslaaede Kjendsgjerninger. Alfrics Digt afgiver saaledes et Vidnesbyrd om, at LOKES Beskyldning mod FRIGG i den ældre Edda har været meget gammel i Norden. Det er fuldstændig umuligt, at den kunde være indført fra England saa sent som i det ellevte Aarhundrede, i hvilket Tilfælde den ikke kunde være bleven

sammenflettet med andre Myther og have opnaaet delvis Borgerret i Skandinavien før tidligst i det trettende eller fjortende Aarhundrede.

Det er sandt nok, at Alfric gjør THOR og ikke WODEN til den fornemste danske Guddom:

Joue tó wurðmynte,
ðám mærostan gode.

Men det har han vel ogsaa i Virkeligheden været. Alfric havde uden Tvivl gode Grunde for, hvad han sagde. Han vidste mere om disse Ting, end vi gjøre; og THUR spiller den samme fornemste Rolle i den Aarhundreder ældre engelske »Beowulf«, der, som vi alle ere paa det rene med, er et dansk nationalt Heltedigt, gjenfortalt i England.

Moderne Etymologi.

Paa Side 11 og de følgende Sider erfare vi, at LOKI er LUCIFER, at HYMIR er OENEUS, at TYR er TYDEUS, at HLÓDYN er LATONA, at HJÁLMARR er HILAS, at HERCULES eller ERCOL er ORVAR-ODDR, og saa fremdeles. Til alt dette skal jeg kun bemærke, at det er denne Slags Parodi paa Etymologi og Filologi, der med Rette har givet ædruelige Folk Stof til Latter, og at vi ved slige Taskenspillerkunster kunne bevise de uindviede hvad der maatte falde os ind, at noget er alting og at alting er aldeles ingenting. Og det forbedrer ikke Sagen, at vi, naar vi ikke kunne finde paa noget bedre, kalde det »Folke-Etymologi«. Hvis Prof. Bugge havde bemærket, at alle Mythologier have dybe Rødder og have noget tilfælles, og at undertiden Navne kunne forvandles fra en Form til en anden — som det i Vulgærsproget hedder, *omkalfatres* — ved Forskjel i Udtale eller Indblanding af fremmede Bestanddele, eller ved Afskjæring og Forkortelse, ved Forlængelse foran eller bagved eller begge Steder, eller paa den mest besynderlige Maade ved Sløjfning og slæbende Udtale, — saa vilde Sagen stille sig ganske anderledes. Alle

Sprog kunne opvise mangfoldige latterlige og besynderlige Exempler paa saadanne Forvandlinger, som mange Gange maa siges at spotte de sædvanlige etymologiske Regler og synke ned til ren »Folke-Etymologi». Hvor vi have en lang Række af *Overgangs*-Former paa *paalidelige* Mindesmærker, dér kunne vi naturligvis ad denne Vej udrette noget. Men ved at gøgle med Ord til bedste for en eller anden Theori opnaa vi intet. Og at sammenpresse og indeklemme den tusindaarige gradvise eller stødvise Udvikling fra Indien til Island, saavelsom den spontane og uafhængige af mange Tilfældigheder betingede Opgroen af sideordnede, til hele Folkefærd udbredte Ideer, i en saa snever Æske som Vikingefarterne i det niende og det tiende Aarhundrede, det er meningsløst.

Til saadanne Yderligheder leder dette System vor lærde Forfatter, at han paa Side 18 og 19 af Dunkelheder i et gammelt Haandskrift eller endog af en skjødesløs Oversættelse hos en lidet kjendt Forfatter, der levede nogle hundrede Aar forud i Italien eller et andet Sted i Verden, skaffer HJÁLMAR sin fulde Rustning, forvandler Ædderkoppen og dens Væv til RÁN og hendes Fiskernet og driver THOR til at frelse sig ved Hjælp af et Elletræ, som han griber fat i for saaledes at svinge sig op af Vandet, istedenfor i Ro og Mag at stige i en Baad. Thi den latinske Forfatter siger, at HERCULES — det vil sige: THOR — virkelig bar sig saaledes ad. Og da Thor nu ogsaa er den samme som ACHILLES, kan der jo ikke længere være Tvivl om Sagens Rigtighed. Prof. Bugge kunde passende videre have ført Bevis for, at alt dette blev indført i Norden af Vikinger i det niende og tiende Aarhundrede ved at tilføje, at THOR i dette Tilfælde *ogsaa* var identisk med Ulysses, der frelste sig selv fra Charybdis ved at svinge sig op ved Hjælp af et Figentræ, der groede ovenpaa Klippen. — Vel maa det indrømmes, at dette staar hos Homer, og at alle de store græske hedenske Forfattere vare før Aar 800 næsten ganske ubekjendte i det bar-

bariske Vesten, hvor de egentlig først kom ret til Syne igjen efter Konstantinopels Fald; men saadanne Smaating behøve ikke at volde os nogen Ulempe. Da den berømmelige og lærde Græker Theodorus blev Erkebiskop af Canterbury, tog han græske Haandskrifter med sig til England, deriblandt en Codex af Homer, sandsynligvis den første, der kjendtes udenfor de klassiske Landes Grænser. Dette skete i Aaret 670. Den græske Skole, som Theodorus grundede, døde hen efter hans Tid. Men hans Pergamentbog med Homers Sange blev naturligvis *ikke* opbrændt af Vikingerne; tvertimod, de *studerede* den med al Ærefrygt, og fik paa denne Maade den ovennævnte Episode fra Odysseen. *Quod erat demonstrandum.*

Guder vandrende i Forklædning.

Paa Side 15 giver Prof. Bugge endnu et Bevis for, at vore nordiske Myther stamme fra Middelalderen. Vi finde nemlig blandt disse Myther Sagn om Guder, der formummede vandrede om paa Jorden, og dette Træk maa nødvendigvis være en Efterligning, hentet fra »latinske Gjengivelser fra Middelalderen af græsk-romerske Myther».

Vi behøve ikke at opholde os længe ved dette Spørgsmaal. Denne Slags Vandringer støde vi paa i stor Mangfoldighed hele Verden over. Jeg har ikke erfaret, at der er nogen Mythologi, hvori de ikke forekomme. De allerældste Religioner have det største Antal Exempler at opvise. Vi finde dem saa langt tilbage som i selve Paradiset, hvor Dyrene siges at tale indbyrdes og med Menneskene, og hvor det første Menneskepar »hørte Gud-Herrens Stemme, da han vandrede i Haven i Aftenens Kjølighed»[1]. Som det var at vente, bevaredes disse Forestillinger ogsaa i Kristendommen. Helt ned igjennem Middelalderen og lige indtil

[1] Genesis cap. 3. v. 8.

vore Dage finde vi i det kristne Europa en Kreds af Sagn om Vor Herre og St. Peder og andre Helgene — og om Djævelen og hans Moder eller Oldemoder og hans Undergivne — der alle i forskjellige Ærinder gaa Bakke op og Bakke ned, fra den rige Mands Hus til den fattige Hyrdes Hytte.

Vidnesbyrdet fra Folkesagnene.

Lad os nu gaa til Side 25. Vi have hidtil betragtet alle Mythologier som Samlinger af stadig voxende, stadig varierede og stadig sammenblandede Tempel-Lærdomme og lokale Legender om Gudefigurer og Symboler, om Høvdingers eller Stammers eventyrlige Bedrifter, der vandre omkring i tusind forskjellige Skikkelser, svulme op ved at Digtere forsyne dem med alle Slags fantastiske Tilføjelser, udvikle sig til Folkesagn eller blande sig ind i dem, der allerede forefindes, og selv igjen paavirkes ved Berøringen med dem. Thi saadanne Folkesagn eller Folkesange ere ofte ligefrem Brudstykker, Lokaliseringer eller Stamme-Varianter af selve Tempellærens Fortællinger, og de ere derfor, *hvad Indholdet angaar*, af meget høj Ælde.

Prof. Bugge belærer os nu om, at hvor der findes et fælles Indhold i et Folkesagn og et nordisk Tempelsagn, dèr er det sidste en Affødning af Folkesagnet eller paavirket af dette, der atter skal have sin Oprindelse fra det Latinske eller noget andet i det niende eller tiende Aarhundrede.

Vilde det ikke være rimeligere at sige, at de ældste og mest udbredte Folkesagn ere, hvad Indholdet angaar, Tusinder af Aar ældre end det ottende Aarhundrede? Der er jo mange af dem, der kunne spores saa langt tilbage, som vi overhovedet kunne gaa, — endog tilbage til ægyptiske Papyri i de dødes Grave og til assyriske eller babyloniske Stene og Tavler fra de store Kongers Templer —, fra det yderste Østen til det yderste Vesten, fra det yderste Norden til det yderste Syden.

Det gamle og det nye Sprog.

Vi komme nu til noget langt alvorligere: *Deus ex machina.* Man overhugger den gordiske Knude, saasom man ikke formaar at løse den. Paa Side 28 behandler Prof. Bugge denne svære Gjenstand — Sproget. Og hvad bliver Resultatet? Det bliver, som følger:

Saa langt tilbage som vi kunne naa ved Hjælp af de yngre og de ældste Runer, herskede der i Skandinavien — lad os sige, i de første 800 Aar efter Kristus — et Sprog, der *ikke* var »nordisk». I dette Tidsrum er dets nordiske Karakter saa lidet udviklet, at vi med god Grund kunne kalde det en »germansk» (det vil sige: skando-gothisk) Dialekt. I Aaret 801, eller rettere nogle faa Maaneder efter det niende Aarhundredes Begyndelse, ændres dog alt dette. Da, »i det niende Aarhundrede», træder der paa én Gang et fuldt udviklet »nordisk» Særpræg frem i Sproget. »Det er da i Lyd, i Former, i de for Sætningsbygningen nødvendigste Formord og overhoved i Ordforraadet gjennemgribende forskjelligt fra det Sprog, der var det eneraadende i Norden indtil i 7de og 8de Aarhundred» [1]). Og da der foregaar en saadan pludselig Revolution i Sproget, kunne vi ikke forbavses over, at der ogsaa foregaar en lignende pludselig Revolution i Skandinavernes religiøse Forestillinger og Digtninger. Jo flere Mirakler, desto bedre. Kun maa vi indrømme det nye Tungemaal nogle faa Aar til at vinde Fodfæste og blive lidt hjemme i Folket, før vi kunne vente at se de *nye* Gudesagn udtrykte i *nye* Sange paa det *nye* Sprog.

Alt dette er meget overraskende — absolut utroligt — aldeles umuligt. Med Hensyn til mig personlig har Sagen ogsaa sin besynderlige Side.

Da jeg, for omtrent fjorten Aar siden, offentliggjorde

---

[1]) S. Bugge, Studier, p. 28.

Resultaterne af mine old-nordiske Rune-Studier, forsøgte jeg at paavise og ved *Kjendsgjerninger* godtgjøre, at den nordiske Sprogforskning i indeværende Aarhundrede, vildledt af tyske Theorier, var kommen ind paa en fejl Bane, og at det nuværende ***schibboleth*** om, at alle skandinaviske Lande i de ældste ***historiske*** Tider skulde have talt ét og det samme Sprog, nemlig det, som Islænderne talte i det fjortende Aarhundrede, og som nu fejlagtig kaldes »Oldnordisk», var en storartet Misforstaaelse og vilde været en fysisk og geografisk Urimelighed. Jeg paaviste, at en saa omfattende Gruppe af Lande som Skandinavien aldrig nogetsteds eller til nogen Tid, saalænge der hverken gaves en Centralisation eller Skoler, har havt ét Tungemaal, ikke engang som vedtaget Skriftsprog. Tvertimod, i disse vidtstrakte Landstrækninger, som dengang ***endnu ikke*** udgjorde Sverige og Norge, Danmark og England, men beboedes af mange Stammer med ligesaa mange Smaakonger, dér fandtes ganske naturlig og uundgaaelig kun Lokal-Dialekter, der taltes af de forskjellige Stammer og Familier, som efterhaanden havde nedsat sig og udbredt sig i de forskjellige Egne. Disse Dialekter, om end overensstemmende i væsentlige Punkter, vare naturligvis idelig Forandring og Sammenblanding underkastede. Al vor Kundskab herom have vi fra de sparsomme Rune-Mindesmærker. Jeg paapegede, at al ***ikke-runologisk*** skandinavisk Literatur er fra *en sen Tid*, og at vi derfor maa søge Oplysninger fra den næstbedste Kilde, de ældste skandinaviske Kolonier, hvis Literatur virkelig ***er*** gammel. Den ældste blandt disse Kolonier er England, hvor Anglo-Gother bosatte sig allerede i det andet Aarhundrede efter Kristus; den næste store Udvandring gik til Island, omtrent ved Aar 900. Der ligger syvhundrede Aar mellem disse to Tidspunkter.

Vi ere istand til, om end kun *i ringe Omfang*, at danne os Formodninger om de ældste ikke-runologiske engelske Dialekter, men med Hensyn til de ældste islandske have vi ***al-***

deles intet at bygge paa. Det er først i det femte Aarhundrede, at engelske Runer begynde at yde os nogen Hjælp; først fra det ottende have vi engelske Manuskripter. Fra Tiden kort før Aar 1200 have vi et Par islandske Skindbøger, der sætte os istand til at se, at Islandsk dengang var meget forskjelligt fra det fjortende Aarhundredes afpudsede, orthodoxe, skolerette, klassiske Islandsk. Saaledes ere de ældste engelske Pergamentbøger næsten fem hundrede Aar ældre end de ældste islandske, der ere fra Middelalderen. Forskjellen i Sprog er meget stor. I 500 eller 400, ja selv i 300 eller 200 Aar kan et Sprog undergaa betydelige Forandringer. Hvorledes den blandede Koloni-Dialekt paa Island var ved Aaret 900, kunne vi ikke vide noget om. Men den var sikkerlig *meget forskjellig* fra det, tre hundrede Aar yngre, ældste Haandskrift-Islandsk. Den ældste bekjendte svenske Skindbog er yngre end 1250, og den ældste danske stammer fra et endnu senere Tidspunkt.

Jeg paaviste ogsaa, at paa oldnordiske Rune-Mindesmærker i Skandinavien finde vi lokale Sprogformer, der ikke blot *ikke* ere islandske, men i Regelen stemme ret vel overens med det ældste Engelske, navnlig med det ældste Nord-Engelske. Endvidere bemærkede jeg, at det ældste Rune-Skandinaviske, i det hele taget — skjønt det i alle sine mange Dialekt-Variationer bevarer sin særegne nordiske Karakter — staar paa samme Grundvold som alle de andre ældste skando-gothiske Tungemaal, der have efterladt sig Mindesmærker, som ere komne til os.

Samtidig henledte jeg Opmærksomheden paa den *Kjendsgjerning*, at det, som nu i nogle Aarhundreder har adskilt de skandinaviske Sprog fra det engelske (Verbernes Passivform og den efterhængte Artikel), er senere lokale Udviklinger, der først begyndte at vise sig i Skandinavien i Slutningen af det tiende Aarhundrede og vare ukjendte og ikke benyttede af de Skarer af skandinaviske Udvandrere —

fornemmelig danske — der i Vikingetiden sværmede over til England og besatte Halvdelen af Landet, det saakaldte Danelag. Disse engelske Landsdele eje endnu skriftlige Mindesmærker fra hine gamle Dage, og deres højst ejendommelige Folkesprog har tildels holdt sig til den Dag idag; men hverken det ene eller det andet Sted have vi hidtil fundet Antydning af, at Vikingerne benyttede den usammensatte Passivform eller den efterhængte Artikel. Heraf følger, at de skandinaviske Sørøvere, der kom direkte fra Norden og nedsatte sig i England i det niende og tiende Aarhundrede, talte et Sprog, der — *ikke* var »nordisk». Hvorledes dette kunde gaa til, vil jeg overlade til Prof. Bugge at forklare.

Jeg gjorde fremdeles den Bemærkning, at de ældre tyske Dialekter, i deres ejendommelige Brug af SIK, SICH, havde næsten ligesaa meget af en Passiv- eller Medialform, som Skandinavien i det ellevte og tolvte Aarhundrede, men at denne Brug af SIK var i en stadig tiltagende Udvikling i Skandinavien, medens den blev mindre og mindre hyppig i Tyskland og kun i ringe Grad forekom i gammelt Jydsk. Ved Siden heraf har en stor Del af Nørre- og Sønder-Jylland bevaret den oprindelige, foranstillede Artikel uforandret, ganske som vi have gjort det i England. Englænderne *kunde* ikke danne nogen passiv eller reflexiv Form ved Hjælp af SIK, fordi dette SIK saa tidlig *forsvandt* af deres Sprog, skjønt de endnu længe bevarede det adjektiviske Pronomen SIN, hvilket sidste dog ogsaa nu i Aarhundreder har været ude af Brug i England. Jeg paastod derfor, at det Oldengelske og særlig det gamle Nord-Engelske — hvor Sløjfninger og Simplificeringer gik ligesaa hurtig for sig som i Skandinavien, medens det Syd-Engelske var haardnakket konservativt — var den bedste Nøgle til Forstaaelsen af de tiloversblevne oldnordiske Runemindesmærker i Moderlandet, og et værdifuldt Hjælpemiddel til Studiet af de skandinaviske Tungemaal i det hele taget.

Men i samme Øjeblik, som jeg rolig og beskeden fremsatte disse Anskuelser, Resultatet af aarelange Specialstudier, blev jeg Gjenstand for voldsomme Overfald i Skandinavien, hvor den Skole, der holder Islandsk for Oldnordisk, stod Mand ved Mand i Vaaben imod mig. I England og Amerika vakte derimod Frugterne af mit lange og anstrængende Arbejde megen Opmærksomhed og fandt Tilslutning hos mange af de bedste Filologer.

Nu se vi imidlertid, at Prof. Bugge, uden at nævne mit Navn, er kommen helt om til min Anskuelse. Kun taler han, istedenfor om *mange Dialekter*, endnu om *ét Sprog*, og istedenfor at kalde det ældste Nordiske et skando-gothisk Tungemaal, kalder han det »germansk».

Han tilføjer imidlertid noget, hvorimod jeg skal tillade mig at nedlægge en energisk Protest. Han siger, at dette eneste skandinaviske Sprog i de første 800 Aar efter Kristus *ikke* var »nordisk», men at saa ved det Aar 801 eller 811 eller 821, eller hvad det forresten var for et Tidspunkt, pludselig alle de forskjellige skandinaviske Stammer kom overens om at udvikle af deres egen »indre Bevidsthed» et nyt Sprog, helt forskjelligt fra det ældre, og dette nye Tungemaal var for første Gang »nordisk».

Det er umuligt at tilbageholde et Smil overfor al denne Extravagance. En saa vidunderlig Ting har man endnu aldrig hørt om, siden Verden blev til. I ethvert Land findes der forskjellige Talesprog, og disse lokale Dialekter udvikle sig vedblivende gjennem Ændringer og Indblandinger, nogle langsommere, andre hurtigere, saa at vi paa samme Tid i det samme Land kunne træffe mange fluktuerende Tungemaal, nogle simplere i Konstruktion og mere moderne, andre mere gammeldags og tunge i Udtryksmaade, atter andre frembydende en besynderlig Blanding af gammelt og nyt. Men ingen Dialektgruppe kan springe fra den ene Yderlighed til den anden i en Uges Tid eller i en enkelt Generation. De hendø og gjenopstaa efterhaanden, gjennem Tusinder af Aar. Var det

ikke saa, maatte jo alt Samkvem høre op, saa vilde jo en Mand ikke kunne tale med sin Bedstefader; Lovens Ord og Religionens, Skjaldens Sang og Taler paa Tinge som i Hjemmet — alt vilde blive uforstaaeligt. Men alt, hvad der er kommet til os af skrevet Skandinavisk fra Kristi Tider af, opviser et og det samme »nordiske» Tungemaal, kun langsomt forandrende sig gjennem sine forskjellige lokale Former, saaledes at aldrig noget Aarhundrede er afskaaret fra det foregaaendes Taleformer, Syntax eller Ordforraad.

Endnu i dette Øjeblik findes der en Mængde forskjellige Dialekter i Skandinavien, hvoraf nogle ere saa forskjellige indbyrdes, at Folk fra et Sted ikke ere istand til at forstaa dem fra et andet. Der findes desværre ogsaa idetmindste to vedtagne, uddannede Bogsprog, der officielt benyttes; og — hvor unødvendigt og besynderligt og skadeligt det end er, saa er det ikke desto mindre en *Kjendsgjerning*, at de fleste af de Bøger, der ere bestemte til at læses i en videre Kreds, strax oversættes fra det ene skandinaviske Sprog til det andet. Dog hindrer alt dette ingenlunde de skandinaviske Landes Fremskridt paa fælles Baner med en vis Grad af Ensartethed i alle Retninger. Jeg spørger nu enhver ærlig Filolog, om ikke alle Dialekter og begge Bogsprog endnu ere, med Hensyn til alle Hovedtræk, ét Sprog og det »*Nordisk*»? Hvis ikke, saa kunne vi heller ikke mere tale om Engelsk eller Fransk eller Italiensk eller Spansk eller Frisisk eller Saxisk eller Tysk eller mange andre Sprog, thi alle disse Folkegrupper *have — og have altid havt* — hver især mangfoldige, ofte fortvivlet forskjellige Folkedialekter. Men hvor sammenhængende og sammenflettede disse Tungemaal end kunne være, i Grænsedistrikter endogsaa paa det forunderligste gaaende over i hverandre, saa have de dog alle i det *historiske* Tidsrum udviklet visse Ejendommeligheder enten i Lyd eller i Indhold eller i begge Henseender, som vi kalde deres Særkjende.

Vi komme nu til Prof. Bugges Anvendelse af hans nye Lære om det skandinaviske Modersprog i de første 800 Aar efter Kristus. Han erklærer rent ud (Side 3—4), at det var saa forskjelligt fra det nye Sprog, der opkom i det niende Aarhundrede, at de mythiske Digtninger ikke kunne være skrevne i dette ældre Sprog; de maa derfor *nødvendigvis* være yngre end det ottende Aarhundrede.

Selv om jeg vilde indrømme Rigtigheden af denne Paastand, hvad jeg *ikke gjør,* saa siger jeg, at man her har tabt den Sag af Syne, hvorom der handles. Italienske og græske Dialekter fra Aar 750 før Kristus vare højst forskjellige fra dem, der taltes 250 Aar før Kristus, og disse vare atter mærkelig forskjellige fra det latinske eller græske Skriftsprog under de sidste Kejsere. Og dog var de klassiske Folks Mythologi i alle væsentlige *store* Træk uforandret fra 750 f. K. indtil Constantins Dage. Deres fornemste Tempel-Hymner og religiøse Forskrifter vare grundede paa de samme Hoved-Myther, vare i Indhold stadig de samme. Form og Versemaal kunde forandres, efterhaanden som Dialekterne forandredes, men i Kjernen vare Sangene de samme og bleve i al Stilhed omskrevne, tillempede eller efterlignede, efter som Forholdene fordrede det. Saaledes har det været til alle Tider og i alle Lande.

Tage vi for Exempel Karl den stores og Rolands Saga, saaledes som den fremtræder i sin ældste og simpleste Form, og sammenlignes dermed de senere forøgede og moderniserede Udgaver lige til de allerseneste franske Efterligninger — har saa vel Forskjellen i Dialekt lagt nogen Vanskelighed i Vejen for Sagnets Bestaaen?

Tænk, om jeg vilde opstille den Paastand, at visse religiøse Ideer i England ikke kunne være ældre end det sextende eller syttende Aarhundrede, fordi Sproget før den Tid lagde Hindringer i Vejen! Og dog staar det fast som en Kjendsgjerning, at vi have paa Engelsk Herrens Bøn eller Kristendommens Sandheder, religiøse Forskrifter eller Hymner og

Stykker af Bibelen, paa Prosa eller paa Vers, lige fra det syvende Aarhundrede af, og det i forskjellige Lokal-Dialekter, der afvige højlig fra hverandre indbyrdes.

I alle slige Tilfælde er det *Indholdet*, vi sigte paa: Vi formaa ikke nu at gjengive en eneste Edda-Digtning ordret, *i Originalens fulde Kraft*, paa en moderne nordisk Dialekt, ligesaa lidt som et oldengelsk eller oldfransk Heltedigt paa moderne Engelsk eller moderne Fransk. Endog selve Shakespears originale Text er allerede i høj Grad forældet baade hvad Ordforraad og Bøjningsformer angaar, og der er allerede opstaaet en uoverskuelig Literatur af Kommentarer og Forklaringer til hans Værker. Men derfor kunne vi meget vel gjengive *Indholdet* af de ældste skando-gothiske Literaturmindesmærker paa mange smukke Maader og i forskjellige Versemaal, mere eller mindre lig Originalens. De ældste mythiske Edda-Sange kunne derfor ligesaa vel være foredragne eller nedskrevne i Skandinavien i det første Aarhundrede efter Kristus som i det niende eller i det nittende.

Baldors Død.

Vi ere nu rede til at tage fat paa Baldor-Mythen, Side 34.

Et af de Beviser, der anføres for den Theori, at Baldor skulde være en Efterligning af Kristus, hentes fra Ordene: »engi má haldaz dómr hans», hvilket Prof. Bugge oversætter: »Men der er den Ejendommelighed ved ham, at *ingen af hans Domme kan holde sig*», hvilket vil sige saa meget som, at hans Domme eller Kjendelser ere unyttige og magtesløse. Dette klinger meget besynderligt. Skulde der ikke være Grund til at foretrække den ældre Oversættelse: *Ingen af hans Domme kan holdes tilbage,* eller *modstaas?* Det vil sige, at hans Dom er *afgjørende* og *urokkelig.*

Paa Side 35 forkynder vor Forfatter os, at den blinde *Hado* er taget fra Legendernes blinde *Longinus* (et gammelt romersk Mandsnavn), der gjennemborede Kristus paa Korset.

I det kanoniske St. Johannes's Evangelium, cap. 19, v. 34 læse vi, i den græske Original, at en Soldat stak vor Frelser i Siden med en *λόγχη* (longke), et Spyd. Alle skjønsomme Kommentatorer ere enige om, at senere Legender have lavet deres opdigtede *Longius* eller *Longinus* af dette græske Ord. Og dette er i Virkeligheden ogsaa saa tydeligt, at det taler for sig selv. Ialtfald er det sikkert, at hverken St. Johannes's eller noget andet kanonisk Evangelium har *et eneste Ord* om, at denne navnløse Soldat skulde have været *blind*, hvorom den ældste Kirke overhovedet aldeles intet ved. Hvorfra kommer da denne Forestilling? Prof. Svend Grundtvig har sagt: *fra Baldor-Mythen*. Prof. Bugge siger nu, at Baldor-Mythen blev beriget med denne Bestanddel — den *blinde Hado* — fra den kristne Legende. Hvor gammelt er da egentlig dette pseudo-kristelige Sagn?

Hverken de ældre eller de yngre, uhistoriske Kilder give os noget Svar herpaa. Det apokryfe Nicodemus-Evangelium, fra det femte eller sjette Aarhundrede, har *ikke et eneste Ord* om, at Spyddrageren var *blind*. Hertil kommer, at alle de *ældre* Traditioner intet vide om, at Kristus blev stukket med en Landse, *førend* han opgav Aanden. Dette er stadig noget, der fandt Sted *efter* hans Død. Det er langt *senere* Fortællinger, hvori det af og til hedder, at Herren blev *først* gjennemstukket og *derpaa* døde. Men de have intet Værd, netop fordi *de ere* saa sene. Naar Prof. Bugge paa Side 36 omtaler Longinus som kjendt i England i det tiende og ellevte Aarhundrede, saa er dette rigtigt nok. Det vilde i Virkeligheden være besynderligt, om det ikke skulde have været Tilfældet. Men det hele indskrænker sig til, at han

nævnes i en Kvaksalverformular paa tre Linier, hvoraf de to paa Latin[1]).

Vi behøve virkelig intet videre Vidnesbyrd om, hvorledes saadanne Smaatræk kunne *voxe* end netop dette *Blindheds*-Spørgsmaal. I den ældste græske Text, som foreligger af Nicodemus-Evangeliet og i den latinske Oversættelse af samme, begge fra det femte Aarhundrede, er der Tale om en Centurion, men han er ikke nævnet ved Navn; om

---

[1]) Som bekjendt vedblev Paakaldelsen af hedenske Guddomme i Trylleformularer, der skulde helbrede for Sygdomme, at *bestaa* ogsaa efter Kristendommens Indførelse, idet man blot forandrede Navnene til: Kristus, St. Peter eller andre Apostle, Engle eller kristne Heroer. Blandt andre saadanne Navne i gamle Trylleformularer — der ofte ere helt eller delvis affattede paa Latin — møde vi ogsaa af og til Navnet *Longius* eller *Longinus*, der paakaldes for at helbrede Sygdomme, der have noget med *Blodet* at gjøre, saasom han gjennemstak den Korsfæstedes Side. I de faa slige Longinus-Hexesprog, som jeg har set, er han *aldrig* omtalt som *blind*, og *aldrig* paakaldt for at helbrede *Blindhed*. Saaledes heller ikke i nærværende Tilfælde. Blandt de oldengelske »Galdorsongs«, der findes i Slutningen af første Bind af O. Cockayne's »Leechdoms, Wortcunning and Starcraft of Early England«, London, 1864, p. 392, træffe vi det Stykke, Prof. Bugge hentyder til. Det er en Hexeformular imod Sting, fra et Haandskrift, der stammer omtrentlig fra Begyndelsen af det ellevte Aarhundrede:

»Wið gestice.

»Wrið cristes mæl and sing ðriwe ðær on ðis and pater noster. longinus miles lancea ponxit dominum et restitit sanguis et recessit dolor«. (»Mod Sting. Skriv Kristi Kors og syng over Stedet tre Gange følgende, etc.«).

I en fra det ellevte Aarhundrede stammende gammel sydengelsk Prosa-Legende: »Oprejsningen af det hellige Kors« (Cotton Ms. Julius E VII, trykt paa pp. 99—107 af Dr. R. Morris' »Legends of the Holy Rood«) fortælles der (paa Side 107), at Centurionen hed LONGINUS; men han er her saa langt fra at være *blind*, at han tvertimod *saa* (»He geseah«) alle de Vidundere, der indtraf ved Herrens Død og *derfor* troede og blev døbt.

nogen Spyddrager er der *aldeles ikke* Tale, endnu mindre om en saadan, der var *blind.* I den stærkt interpolerede *senere* græske Text (fra det sjette Aarhundrede) kaldes *Centurionen Longinus*[1]), og der fortælles, at en *ubenævnt* Soldat efter Kristi Død jog sit Spyd i hans Side; men her staar *intet Ord* om, at han var *blind.*

Der er saaledes ingen hverken kanoniske eller ikke-kaniske Bøger, der vide noget om, at en *blind* Spyddrager stak Kristus. Jeg gjentager derfor mit Spørgsmaal: *Hvor gammel* er denne Fortælling i den occidentalske Kirke? Prof. Bugge besvarer ikke dette Spørgsmaal; men det ældste Exempel, han giver os at bygge paa, en Tegning i et irsk Haandskrift i St. Gallen fra det niende Aarhundrede, er meget for sent til at kunne være Grundlag for den fuldt udviklede skandinaviske Mythe. Derimod passer Tidspunktet udmærket, naar vi betragte Ideen til Tegningen som *laant* af en irsk Kunstner fra, hvad han maatte have hørt om den skandinaviske Baldor under det livlige Samkvem, der paa denne Tid fandt Sted mellem Nordboerne og Kelterne paa Irland og

---

1) Det ældste daterede *syriske* Haandskrift, nu i Florens, er fra Aaret 586. Ved en raa Tegning af Korsfæstelsen i denne Codex findes skrevet: ΛΟΓΙΝΟC (= LONGINUS), det eneste græske Ord i den hele Skindbog (*V. Gardthausen*: Griechische Palaeographie. 8vo. Leipzig, 1879, p. 157). — Se endvidere de værdifulde Notitser om Longinus af J. C. Thilo i hans Cod. Apocr. Nov. Test. I, p. CXLV, 586.

Nov. 1882. — I Tredie Bind af R. Garrucci's: »Storia dell' Arte Cristiana« (6 Bd. Fol. Prato, 1881) finde vi Tegningerne af den omtalte syriske Codex. Pl. 139, Nr. 1 er det Billede, som Gardthausen omtaler; det findes forøvrigt ogsaa gjengivet i A. Zestermann's »Die Kreuzigung bei den Alten«, Bruxelles 1868. Paa begge Gjengivelser ses *begge* Longinus's Øjne i *fuldkommen uskadt* Tilstand. – Korfæstelsen fra St. Gallen-Haandskriftet Nr. 51 er ogsaa gjengivet af J. R. Rahn i hans »Geschichte der Bildenden Kunst in der Schweitz«, 8vo, Zürich, 1876, p. 128. Her findes Øjnene fuldkommen tydelig gjengivne, ligesom ogsaa hos Westwood.

andetsteds. En stor Del af Irland, Dublin deri indbefattet, var nemlig i denne Periode behersket af Vikinge-Konger med deres Mænd, hovedsagelig Folk fra Norge. — Alle de andre Exempler, som den lærde Professor fremdrager, ere saa sildige, at jeg ikke skal spilde Krudt og Kugler paa dem.

Kun ved ét af dem skal jeg dvæle et Øjeblik. Det er den Bog, der fører Titelen »Toledoth Jeschu», og som jeg har benyttet i min Old North. Runic Mon. Vol. I, p. 432 som et Bevis for, at Prof. Svend Grundtvig havde Ret, men som Prof. Bugge nu anfører som Vidnesbyrd om, at han har Uret. Nu stammer dette Arbeide fra det trettende Aarhundrede og er skrevet for at sværte Kristus og de Kristne. Der fortælles heri, at alle *Træer* havde aflagt Ed paa ikke at *bære* Herren eller *løfte* ham op fra Jorden, hvis hans Fjender vilde korsfæste ham; men Judas fandt en Busk, der var glemt af Sendebudene, rykkede den op og bragte den til Præsterne, — og *denne Urt* stod pludselig stiv som en Bjælke, medens Jøderne hængte Kristus op paa den. — Jeg behøver næppe at tilføje, at denne absurde Fabel ellers ikke kjendes af nogen af de lærde jødiske Forfattere og hverken forekommer i den jerusalemske eller babyloniske Talmud eller i noget Targum, selv ikke i de seneste.

Enhver almindelig Læser vilde sikkert strax heri erkjende en *sen middelalderlig* Variant af den gamle Baldor-Mythe, et Laan fra denne, der vandrede med til alle de Lande, hvortil Nordboerne kom; og de kom vidt og bredt omkring, paa Strejftog og Strandhug, i Fred og i Krig, ogsaa gjentagne Gange til Afrika og Spanien. — Men nej! vor lærde Kritiker holder fast ved, at ogsaa denne taabelige Historie blev benyttet af Vikingerne, der forvandlede Judas til Loke og den glemte Kaalstok til Misteltenen. Hvis dette skulde være rigtigt, saa maatte, efter hans Theori, denne hebraiske Fabel have været almindelig i Omløb *før* det niende Aarhundrede, skjønt der endnu ikke er fundet saa meget som Skyggen af et Bevis for, at dette har været Til-

fældet. Endvidere — thi det maa vi jo tro — skulde denne latterlige Historie, der efter Theorien var saa vel kjendt i det ottende Aarhundrede, være opsnappet af de i Hebræersproget saa saare lærde Angler eller Kelter i England eller paa Irland, som atter dermed i det niende Aarhundrede belærte deres meget gode Venner, de rødhaandede Viking-Røvere, saa at den paa denne Maade i det tiende Aarhundrede voxede op til at blive en integrerende Del af Fortællingen om Baldor — i lidt afpudset Form, forstaar sig, saaledes at Kaalstokken, der uheldigvis var bleven til et *Kors*, af Viking-Skjalden omhyggelig blev rettet til en *Pil!*

Efter denne Prøve skal det ikke forbavse os, paa Side 48, at støde paa nok en prægtig Illustration af Vikingernes »Laan«. Blandt de mange Gjenstande, der kastedes efter Baldor, var ogsaa *Stene*. Nu blev der *notorisk* ingen Stene kastet efter Jesus, da han blev korsfæstet, som alle kanoniske, apokryfe og andre Beretninger bevidne. Men alligevel skal det være *absolut* tydeligt, at de to Fortællinger ere identiske, og at Vikingerne have *laant* deres. Thi der *kunde* jo have existeret en eller anden hæretisk Beretning om Kristi Død, en Variant, som vi slet ikke kjende, men som Vikingerne i det niende og tiende Aarhundrede kjendte særdeles godt, og hvori der *virkelig* fortaltes, at Frelseren *først* blev stenet. Og denne Variant, som ingen nogensinde har hørt noget om, ja, den var det saa, de fulgte. — Dette minder mig om en Historie, der fortaltes i Begyndelsen af dette Aarhundrede, om en Bestyrer og Foreviser af en Samling Mærkværdigheder og Snurrepiberier, der dengang fandtes i den lærde Skole i Birmingham, i England. *Se non vero, è ben trovato.* Efter at have forevist og forklaret den ene latterlige Ting efter den anden, kom han til et gammelt Sværd. »Og her ser De«, vedblev han, »det Sværd, hvormed Profeten Bileam[1]) slog sit Æsel ihjel«. En af Tilskuerne,

[1]) Numeri, cap. 22, v. 29.

der kjendte sin Bibel bedre, raabte imidlertid: »Min gode Mand, Bileam havde jo intet Sværd; han *ønskede* blot, at han havde havt et». »Meget vel», svarede Foreviseren, »hvad jeg vilde sagt er: dette er det *selv samme* Sværd, som Bileam *ønskede*, han havde havt!»

Endnu et Bevis (Side 49): I den ældste skandinaviske Literatur spille *Drømme* en stor Rolle. Dette er ogsaa Tilfældet i England og andetsteds. I god Overensstemmelse hermed har da ogsaa Baldor rædselsfulde Varselssyner. Nu er Baldor Kristus. Kristus havde rigtignok *ingen* saadanne Drømme, men han *kunde* jo have havt dem, *burde* have havt dem. Det blev altsaa dette Dødsvarsel, som han *burde* have havt, men *ikke havde*, i Forening med den Drøm, der virkelig hjemsøgte Pilatus's Hustru, som Vikingerne kopierede, da de lavede Historien om Baldor!

At Djævelen tilskyndede til at dræbe Kristus (Side 50), er ogsaa et Træk, som Vikingerne laante og tillagde Loke. Thi Loke er Djævelen i kristelig Forstand, og desuden er han ogsaa Judas og tillige Lucifer og Mercurius og Apollo og Eris, Gudinden for Kiv og Strid, og hvadsomhelst ellers det maatte falde os ind at gjøre ham til.

S. 53. Naar Folk høre op at leve, saa gaa de til en anden Verden. Vore Forfædre kaldte dette Sted Hel; det er Bibelens og de civiliserede Folks Hades. Da Baldor udaander, gaar han ogsaa til en anden Verden. Altsaa atter en Baldor-Mythe, der er en Efterligning af Jesu Død! Thi hvorledes kunde Baldor ellers efter sin Død være gaaet til et andet Sted, et Hjem for de døde?

S. 53. Forbrydere blive straffede. Loke, den egentlige Ophavsmand til Baldors Død — saasom Hado kun var Lokes ubevidste og uskyldige Redskab — var en Forbryder. Følgelig gribes han af Guderne og bindes til en Klippe, og der maa han magtesløs forblive til Ragnarøk, Ansernes skjæbnesvangre Dag. Alt dette er nu en Kopi af Satans Afstraffelse. — Uheldigvis blev imidlertid den Djævel, der ar-

bejdede paa Frelserens Undergang, *ikke* bunden. Af St. Johannes's Aabenbaring faa vi den Oplysning, at Satan, skjønt han nu er fri og frank, dog ikke altid skal forblive i Frihed; men den Tid *skal komme*, da han skal ligge i Lænker i tusinde Aar, hvorpaa han for en Stund skal lades løs igjen for at volde de hellige alt det onde, han formaar, men saa tilsidst paa det ynkeligste styrtes ned og pines i al Evighed i den brændende Svovlsump.

Her er altsaa en stor Uoverensstemmelse. Hvorledes skulle vi komme over denne Vanskelighed? Den *bundne* Loke er naturligvis alligevel en Kopi af den *ubundne* Satan. Men hvorledes det da? Her opstaar atter det Spørgsmaal: Hvorfra hidrører *den bundne Djævel*, og hvornaar dukker han op? Han nævnes ikke i noget kanonisk Evangelium. Egentlig heller ikke i noget apokryft Evangelium, kun i en senere forvansket Udgave af et saadant. Det ældste kjendte Exempel forekommer nemlig i det Stykke om Nedfarten til Helvede, der i nogle Haandskrifter findes vedhængt Nicodemus-Evangeliet, og hvis græske Text maaske er fra det sjette Aarhundrede. Her fortælles, hvorledes Frelseren triumferende betvinger Helvede og byder Englene binde Satan, hvorpaa han overgiver ham til Hades, Helvedes Fyrste, der skal holde ham i Lænker til Dommedag. I en latinsk Version af denne Fortælling (Text B), fra omtrent Aar 600, bliver Satan lænket af Hades, *før* Kristus ankommer til de dødes Verden. Og i en oldengelsk Version, sandsynligvis fra den første Halvdel af det ellevte Aarhundrede, gribes og bindes Satan af Kristus, der overgiver ham til Hades for at denne skal bevogte ham som Fange[1]).

---

[1]) Se p. 16 af Evangelium Nicodemi (efter et Haandskrift fra Begyndelsen af det ellevte Aarhundrede) i »Heptateuchus« ved Edw. Thwaites, 8vo. Oxoniae 1698. I denne old-sydengelske Prosa-Text er det *maskuline* HADES (den latinske Versions *maskuline* INFERNUS) allevegne gjengivet ved SEO

Hvorfra kommer da nu denne bundne Djævel, et Træk, der er fuldstændig ukjendt i den orthodoxe kristne Kirke, og som først dukker frem i et hæretisk Skrift i det sjette Aarhundrede efter Kristus? Jeg ved det ikke. Og jeg har aldrig hørt, at nogen mente at vide det.

Tre Veje staa os aabne, naar vi ville forklare os denne Forestilling. Det kan have været en Slags Antecipation[1])

HELL (Dronning Hel, Helvedes Dronning), som om det var en *Kvinde*. — I det store Brudstykke af Nicodemus-Evangeliet, der findes indvævet i den versificerede nordengelske »Cursor Mundi» (Part 3, p. 1038 etc.) er dette skandinavisk-hedenske »HUN» igjen blevet til det græsk-latinske »HAN», og tillige til »DET» som i moderne Engelsk og moderne Skandinavisk, hvor »Helvede» ikke er nogen Person. Og dette er intet Under, saasom »Cursor Mundi» er mere end 300 Aar senere end den gamle sydengelske Nicodemus. — I dette Cursor Mundi-Fragment af Nicodemus-Evangeliet siges der *intet* om, at Kristus *binder* Satan, da han overgiver ham til Kong Hell (Kong Helvede).

[1]) Dette »lucus à non lucendo» skulde synes en Umulighed. Men hvad er ikke den menneskelige Skarpsindighed istand til at faa ud? Den Onde er en Hovedfigur i den bibelske Eschatologi; Themaet er uudtømmeligt, og paa Kirkefædrenes Variationer, Modsigelser og besynderlige Indfald er der ingen Ende. Jeg skal — af en Forfätter, som vi alle højligt ære — anføre et Exempel, der har sin Rod i disse »historiske, allegoriske og moralske» Fortolkninger af den hellige Skrift, der ikke sjelden lede til saa højst mærkelige Resultater. Pave Gregorius den første eller den store (544—604) paaminder os i sine »Libri Moralium sive Expos. in lib. beati Job» (ed. Parisiis 1705, fol. Vol. I) atter og atter om, at Djævelen vandrer frit omkring og frit frister. Alligevel er, col. 260, L. VIII, cap. 7, sec. 39, Hvalfisken identisk med Leviathan, og Leviathan er Djævelen, og Djævelen er *i Fængsel*. Det vil sige: Hvalfiske-Djævelen *svømmer* omkring i de *onde Tanker*, der fylde *Synderens Hjerte*; og Synderens Hjerte bliver saaledes et *Fængsel* for Satan.

Endnu et Skridt og *Fangen* er ogsaa *bunden*. Efter atter at have anført det bekjendte Stykke i Aabenbaringen, Cap. 20, v. 1—3, der omtaler Lænkningen som noget, der skal

af den Lænkning af Djævelen, der omtales af Johannes, som noget, der skal finde Sted engang i *Fremtiden.* Eller det

---

gaa for sig i en *fjern Fremtid*, fortsætter den fromme Biskop (Col. 1059, L. 32, Cap. 40, sec. 22) som følger:

Ligatus quippe missus in abyssum perhibetur; quia retrusus in pravorum cordibus, potentiâ divinæ dispensationis adstringitur, ne inquantum nocere valet, effrenetur, ut quamvis per eos occultè sæviat, ad violentas tamen rapinas superbiæ non erumpat.

BUNDEN siges han nemlig at være stødt ned i Afgrunden, fordi han efter at være dreven ned i de forvorpnes Hjerter holdes fast der ved den guddommelige Styrelses Magt, for at han ikke skal rase vildt og gjøre al mulig Skade. Saaledes gaar det til, at om han end, selv skjult, kan rase igjennem dem, kan han dog ikke bryde ud og overmodig gribe om sig med Vold og Magt.

Endnu en »allegorisk» Bemærkning, og Satan er *mere* end bunden: han er *død.* Col. 498, L. 15, cap. 221, sec. 70 læse vi nemlig følgende:

Illi quippe in inferno juxta illum sunt, in quibus idem malignus spiritus *mortuus* jacet.

I Helvede hos ham ere nemlig hine [Syndere], i hvem den samme ondskabsfulde Aand ligger DØD.

Sagen staar imidlertid i Virkeligheden ikke saa heldig. Forfatterens Mening er, at Contextens »ipse» er Djævelen selv, og »in congerie mortuorum» betyder: *blandt den Samling af Syndere*, hvis Sjæle ere *døde for Gud og alt godt.* Naar *Syndere* paa denne Maade kaldes *døde*, hvor meget mere da Slangen selv, den store Frister.

Men Djævelen er mere end *død*, han er *udslukt*, aldeles *tilintetgjort.* Videre skal den transcendentale Fremstillingsevne have ondt ved at række. Col. 108, L. 4, cap. 3, sec. 10, læse vi, at den Onde nu er *bunden* i *sin egen Ondskabs Lænker.* Men siden skal han for evig dækkes, skjules, *glemmes* og *tilintetgjøres* i sin egen attraaede Mørkets Taage, dybt i det bundløse Gehenna! Jeg behøver ikke at tilføje, at alle slige spekulative Drømmerier af Enkeltmand havde og

maa være noget, der er kommet ind fra Østen, over Alexandria, om jeg end ikke formaar at afgjøre nærmere, fra

---

have aldeles intet at gjøre med Billedkunstens Fremstillinger af den gamle Kirkes traditionelle Symboler, saaledes som de ere benyttede af Gejstlige og Lægfolk i alle Lande.

Den talentfulde latinske Kirkefader St. Avitus, Erkebiskop af Vienne i Dauphiné, levede omkring Aar 500. De første tre Bøger af hans »Poemata« handle om »Tabet af Paradiset«. Hans »Angelus« falder og bliver til »Hostis«. Senere kaldes han »Draco« og »Serpens«; men han er allevegne den *frie Frister.* I Anden Bog finde vi følgende karakteristiske Linier (der indeholde saamange Levninger af gamle Folkesagn):

Et nunc sæpe hominum, nunc ille in sæva ferarum
Vertitur ora, novos varians fallentia vultus.
Alitis interdum subito mentita volantis
Fit species, habitusque iterum confingit honestos,
Apparens nec non pulchro ceu corpore virgo,
Pertrahit ardentes obscena in gaudia visus.
Sæpe etiam cupidis argentum immane coruscat,
Accenditque animus auri fallentis amore,
Delusos fugiens vano phantasmate tactus.«

Efter en Monolog, der er fuld af Trods og Fortvivlelse, tager den faldne Engel den Beslutning at friste »Protoplasterne«. Følgelig skynder han sig til Paradiset, kaster omkring sig en luftig Kappe, der giver ham Udseende af en Drage, og begynder saa at friste Eva. (Se St. Avitus's samlede Skrifter, i Migne's Patrologia. 8vo. Vol. 59. Paris, 1847. Col. 331, C.)

Blandt andre slige Fantasier har Pave Gregorius ogsaa den forskruede, for ikke at sige modbydelige Forestilling, at Kristus var den *Fiskekroq*, som Satan til sin egen Undergang slugte. Denne Ide er grundet paa den velbekjendte Sag, at Kristi Død var en Fejltagelse fra Djævelens Side, der herved kun viste, at han var en Dumrian. Dette blev udførligere bearbejdet af en meget skrivende Kirkefader, der levede omtrent ved Aar 1300: Leviathan. Djævelen, svømmer omkring i Verdensdybet. Gud Fader giver sig til at være Fisker for at fange ham. Han faar sig en Medestang (»Crux sancta«), hvortil han befæster en Snor (»Christi genealogia«), paa Enden af hvilken han anbringer som Lokkemad selve

Kristus, hvis »divinitas« er Krogen (»aculeus«), medens hans »humanitas« er Maddingen (»edulium«). Saaledes lader Leviathan sig fange til sin egen Ødelæggelse. (*Honorius Augustodunensis* sive *Solitarius*, Sermones seu Speculum Ecclesiae, Cölln, 1531, 8vo. p. 123 v⁰),

En Gjenklang af denne besynderlige og sjelden forekommende latterlige Historie banede sig Vej til Island, utvivlsomt fra det kristne England. Den findes i Ælfrics Homilier (fra Aar 1000 eft. Kr.), Vol. I, pp. 215 og 217, og derefter i senere oldengelske Prædikener. I den old-islandske Homiliebog (fra 1175—1200), p. 75 i Th. Wiséns Udgave, er *Leviathan* forklaret ved »miþgarþ*er* ormr«, men kaldes forøvrigt ogsaa i Texten »*glubende Hvalfisk*«, »*graadig Djævel*«, »*Orm*« og »*Diabolus*«. Et senere Haandskrift af samme Homilie (fra 1200—1250, se K. Gislason: »Um Frumparta, p. CIII) har den samme Forklaring: «miþgarzor*m*r». Hele det paagjældende Sted lyder saaledes hos Wisén:

Þat sýnde drottenn þa es hann mælte wiþ enn sæla iób. Monn eigi þu draga leviaþan (miþgarþer ormr) a øngle eþa bora kiþr hans meþ báuge. Sia gleýpande hvalr merker gróþgan anskota þann es svelga will allt mannkýn i dauþa. Agn es lagt a øngol en hvass brodrr leýnesc. þenna orm tók almáttegr guþ a øngle. þa es hann sende son sinn til dáuþa sýnelegan at líkam en os nelegan at guþdóme. Diabolus sa agn likams hans þat es hann beit oc villde fýrfara. en guþdoms broddr stangaþe hann svasem øngoll.	*Dette viste Herren, da han sagde til den salige Iob: Mon Du formaar at drage Leviathan (Midgaardsormen) op paa en Fiskekrog eller bore en Ring gjennem hans Kjæber? Denne glubende Hvalfisk betyder den graadige Djævel, der vil sluge alle Mennesker i Døden. Agn er der lagt paa Krogen, men en hvas Braad er skjult derunder. Denne Orm fangede den almægtige Gud paa en Krog, da han sendte sin Søn i Døden, synlig i Legeme og usynlig i Guddom. Diabolus saa hans Legeme som Madding, hvilket han bed i og vilde øde, men Guddommens Braad stak ham ret som en Fiskekrog.*

Den samme Opfattelse kommer ogsaa til Orde i det 60de Vers af »Lilja« (»Lilien«), et religiøst Digt af Klosterbroderen Eystein Asgrimsson, der omkring Midten af det fjortende Aarhundrede var Munk i Klosteret Thykkvibær. Omtrent ved samme Tid møde vi den paa Engelsk i følgende

Skikkelse (i den ældste nordengelske Text af »Cursor Mundi», Part. 3, p. 968):

And als (as) þe fisch right wit (with) þe bait
apon (upon) þe hok is tan (taken),
For þof (tho) he sagh (saw) him man als man,
his godd-hed sagh he nan (none).

Paa sin Side 10 benytter Prof. Bugge nu ogsaa dette som en Laane-Kilde og siger, at den hedenske skandinaviske Mythe om Thor, der fisker efter Midgaardsormen med et gigantisk Oxe-Hoved — er Vikingernes Efterligning af denne middelalderlige kristne Mysticisme.

Men der existerer en anden og meget *ældre* lignende patristisk Spekulation i samme Retning. St. Augustinus, den bekjendte Biskop af Hippo, fortæller os (omtrent ved Aar 400), at Kristi Kors var Guds *Musefælde* (»Muscipula»), hvori Lokkemaden var Forløserens Blod, og at Satan herved blev fanget (St. Augustinus, i Mignes Udgave V, 745, 726, 1210). Hvor det er Skade, at »Vikingerne» ikke ogsaa benyttede denne Lejlighed til at opfinde en *ny Mythe* om, hvorledes Thor fangede Leviathan eller Loke eller hvem det ellers kunde være i en Musefælde!

Som jeg alt har bemærket, havde slige sygelige Drømmerier af Enkeltmand kun hjemme indenfor Klostrenes Mure og havde intet at gjøre med Kirkens virkelige Forestillingskreds. Saavidt som jeg erindrer, findes der i hele den kristne Verdens Kunst i *ældre* Tider *ikke et eneste* Exempel paa, at Kristus afbildes som Fiske-Madding eller Musefælde. — Paa S. 162—180 af et udtømmende Værk om idetmindste én Side af den ældste kristne Kunst (»Early Drawings and Illuminations. An Introduction to the study of Illustrated Manuscripts; with a Dictionary of Subjects in the British Museum». By Walter de Gray Birch and Henry Jenner, 8vo. London, 1879) have vi det Resultat, der kan uddrages af de umaadelige Skatte, der opbevares i British Museum, og som ere samlede sammen fra alle kristne Lande og Tidsaldre. Vi finde her omhyggeligt opregnede, med Angivelse af Fremstillingens Gjenstand og Henvisning til Haandskrifterne, ikke mindre end 2362 Billeder, der vedrøre Kristus, og af disse ere 190 »mystiske». Men *ikke et eneste* af dem har noget at gjøre med Ideen om vor Frelser som Madding enten paa en Fiskekrog eller i en Musefælde eller giver saa meget som en Antydning af noget saadant.

Et enestaaende Exempel paa et gammelt Madding-Billede er ganske vist anført af Dr. J. Stockbauer »Kunst-

geschichte des Kreuzes», Schaffhausen 1870, 8vo., p. 233) og af R. Köhler (»Der Leviathan am Angel», i Germania, Vol. I, p. 158, Wien, 1868), men det beroer paa *en Fejltagelse*. Det paagjældende Billede fra Aquileja er fra det niende Aarhundrede, og ikke fra det tolvte, og blev først publiceret i C. Zardettis »Monumenti Cristiani», 8vo., Milano, 1843, (senere gjengivet i »Le Baton pastoral» af Barrauld og Martini, Paris 1856, p. 52 og i Mel. d'Arch. T. 4). Det er en symbolsk Fremstilling af Korsfæstelsen. Fra Korsets Fod udspringer en Vinstok, der løber op og slynger sig omkring Kristi Legeme, skydende Grene ud til begge Sider ved hans Bryst. En lang Gren, der holdes af den kronede Ecclesia paa Frelserens højre Side, naar næsten ned til Jorden, hvor en Fisk suger paa den. Det er kun en symbolsk Fremstilling af *den kristne*, der suger Næring af den mystiske Vin, *Kristus*. Under Forløserens venstre Arm staar St. Georg (*ikk*e St. Michael) og slaar Dragen ihjel. Til Venstre for ham staar Synagoga, uden Krone. — Vi gjenfinde det samme sjeldne Symbol, Livets Vin, paa Granit-Døbefonten i Otervad Kirke i Wester-Götland, Sverige, i det syvende Felt (se: »Thunor the Thunderer«, by Prof. Dr. G. Stephens, London 1878, 8vo., eller den danske Udgave af samme). Denne Døbefont stammer fra omtrent Aar 1000, og vi se her Vintræet (Kristus) paa en af hvis Grene et *menneskeligt Hoved* suger. Ogsaa paa den oftere gjengivne smukke Gravplade fra det fjortende Aarhundrede, der findes i Hexham Klosterkirke i England (Pl. 17 i E. L. Cutts' Manual), ses en frodig Vinstok, paa hvis to Rødder der suger to *menneskelige Hoveder*, *døbte kristne*, istedenfor to Fiske. Utvivlsomt hvilede der to Personer i Graven under den.

Derimod findes en *meget sen* (tolvte Aarh.) og meget urimelig *Variant* (Gud fiskende med den Korsfæstede for at fange paa samme Tid baade *Menneskene* og Djævelen) omtalt af Didron (»Christian Iconography», engelsk Oversættelse af Millington, p. 349): »En Miniatur i Haandskriftet af Herrade. Gud Fader fremstilles som holdende i sin Haand en Snøre, som han kaster ud i Oceanets Dyb. Selve denne Snøre dannes af en Række af Patriarker, Profeter og Konger, den ene kjædet til den anden, fra Adam, der er nærmest ved Gud, til David, der er nærmest ved Krogen; Maddingen er virkelig her ingen anden end Jesus, Frelseren, fæstet til Korset. Jesus stiger ned i Dybet for at opsøge Leviathan, der bider i det Kors, der skal volde hans Undergang, medens de

kristne klynge sig til det som et Middel til deres Frelse. *Hortus deliciarum*».

Et enkelt ældre Exempel har jeg rigtignok truffet, der nærmer sig noget til denne Fiskeri-Historie; men det drejer sig om *Døden*, *Mors*, der her er et Mandfolk, »Rædslernes Konge», til Trods for den latinske Betegnelses Hunkjøn. Det er en Miniatur i »Livre de Choeur», et Haandskrift, der stammer fra Domkirken i Worms, men nu findes i Bibl. de l'Arsenal i Paris. Den findes gjengivet af P. Lacroix i »Vie Milit. et Relig au Moyen Age», Paris 1873, Side 505; denne Forf. henfører den til det 8de eller 9de Aarh. Kristus er her fremstillet siddende og holdende fast ved en Lænke, hvormed Døden, der er styrtet til Jorden, og som han træder paa med sin Fod, er bunden. Frelseren støder sin Landse, der istedenfor Od har et Kors paa Enden, ind i Dødens Mund, fra hvilken Blodet sprøjter ud. I den tilhørende Forklaring kaldes Spydspidsen en Krog eller Hage, *hamus*. Vi se imidlertid, at denne besynderlige Benyttelse af Ordet hamus eller Krog har sin Forklaring i Kampen mellem Kristus og *Døden*. Den sidste vil holde den afsjælede Forløser fast, men denne opstaar sejrrig igjen, stiger op til Himlen, binder den, der vilde binde ham, og volder saaledes Dødens Død. Forklaringen nedenunder Billedet lyder:

»Hic residens solio *Christus* iam victor in alto
Mortem calce premit colligat atqve fodit.
Dvmq*ue* salvtiferam vvlt mors extingvere vita*m*
Infelix hamo deperit illa svo.»

Dette ejendommelige Billede er ogsaa beskrevet og gjengivet i den franske Arkæolog Didrons nysnævnte værdifulde Arbejde om Kristelig Billedkunst (p. 299—300 af E. J. Millington's engelske Oversættelse, Vol. I — det eneste udkomne — London 1851). Arsenal-Bibliotekets Katalog henfører dette Missale til det niende eller tiende Aarhundrede. Men Didron siger: »Jeg skulde snarere tro, det er fra det ellevte».

April 1882. — DØDEN spillede i gamle Dage ogsaa paa en anden Maade en besynderlig Rolle. I den ældste kristne Middelalder opkom der nemlig et Slags Apparat til at spaa Folks Fremtid ved Hjælp af Tal eller Taltegn i Forbindelse med en Figur, der kaldtes DØDEN. Den ældste mig bekjendte Afbildning af denne Figur, saaledes som den i dette Tilfælde benyttedes, er »Dødens Sphære» i Leofric-Missalet, en Skindbog fra omtrent 970, nu i Exeter Domkirkes Bibliotek i England. »Døden» er her fremstillet nøgen, kun med et sparsomt

hvilken Skole eller Egn det turde have sin Oprindelse[1]). Endelig kunde dette Træk være optaget efter den nordiske Baldor-Mythe; thi i det sjette Aarhundrede havde man alle-

---

Dække om sine Lænder, med spidse Kløer skydende ud fra Fingre, Knæer og Hæle, med Haar paa Hage og Bryst, to Horn paa Hovedet, to Vinger, og Haaret ordnet i Lokker saaledes, at disse danne tre i Slangehoveder endende Straaler paa hver Side af Hovedet. En dobbelt Glorie-Ring ses omkring den øverste Del af hans Legeme. Denne forunderlige Figur kaldes »Apulejus's Sphære«, efter Forfatteren til »Det gyldne Æsel«. I en noget forskjellig Skikkelse er denne »Sphære« ogsaa afbildet i *Barthii Comment. Libri LX*, Frankfurt, 1624, col. 1404. (Se herom: Rev. F. E. Warren's Beretning om Leofric-Missalet i »The Academy« for 17de December 1881 p. 456.)

[1]) En særskilt Klasse af frafaldne Engle ere de, der traadte i Forbindelse med Menneskenes Døtre og med dem avlede Giganterne Om disses Anfører fortælles følgende i den før-kristelige »Enochs Bog«: »Atter sagde Herren til Raphael: Bind Azaryel paa Hænder og Fødder, kast ham ned i Mørket, luk op det øde Rum, der er i Dudael, og kast ham ind der. Slyng efter ham Masser af skarpe Stene, lad Mørket ruge over ham. Der skal han forblive i al Evighed; dæk hans Ansigt, at han ikke skal se Lyset. Og paa Dommens store Dag, lad ham da blive kastet i Ilden.« (»The Book of Enoch«. Æthiopic and English, by Archbiskop Laurence. 3rd. ed. Oxford, 1838. 8vo. p. 9—10). I de Sibyllinske Bøger (Bog I) ere disse »Vægter-Engle« i Almindelighed paa samme Maade beskrevne som bundne og bestemte for Helvede. — I det smukke attende Kapitel af »Levis Testamente« (fra kort efter Aar 100 eft. Kr.) synes Ordene: „*Og Beliar* (ɔ: *Belial*, Djævelen) *skal bindes af Ham* (Kristus), *og Han skal give sine Børn Magt til at træde onde Aander under Fod*« — sammenholdte med Contexten — at gjælde Begivenheder, der skulle indtræffe ved Verdens Ende, ved alle Tings Fornyelse, ved den store Dom. (Se Robert Sinker: Testamenta XII Patriarcharum. 8vo. Cambridge, 1869, p. 148. — Jfr. det omtalte 18de Kapitel af Levi med St. Johannes's Aabenbaring, Cap. 2, v. 7 og Cap. 20 22).

rede i mange hundrede Aar kjendt Gothernes Vaaben, Liv og Forestillinger baade i Orienten og i Occidenten, og de græsk-skrivende Hæretikere og Bog-Sammenskrivere optoge Ideer fra alle Verdens Kanter. Alt hvad vi kunne sige er, at *den bundne Djævel* i Occidenten er en sjelden og kjættersk Forestilling, indtil den træffes i *fuld Frodighed* meget *tidlig* i *England*, hvor, som vi vide, Anglo-Skandinaver i meget stort Antal havde nedsat sig. Denne Omstændighed gjør det sandsynligt, at det gothiske Skandinavien er Stedet, hvor denne Ide først slog Rod, og hvorfra den spredte sig over de vestlige Lande. Jeg skal faa Lejlighed til at komme tilbage til dette Spørgsmaal senere.

Side 54. Prof. Bugge har flere Beviser paa Laan fra Kristendommen. Naar Døden bortriver en af vore nærmeste og kjæreste, saa pleje vi at *græde*. Maria, den hellige Moder, græd ved sin Søns Død. Frigg udgød ogsaa Taarer, da Baldor døde. Denne højst vidunderlige og usædvanlige Omstændighed — at en Moder kan sørge over sin Søns Død — kunde umulig have fundet Vej til nogen gammel Nordbos Forestillingskreds før Aar 800. Han maa derfor mekanisk have *laant* dette Træk i det niende eller tiende Aarhundrede, efter selv at have hørt Tale om Jesu Død.

Side 55. Men ogsaa *hele Naturen* græd ved Baldors Død. Dette have Vikingerne ligeledes optaget efter lignende Begivenheder, der indtraf, da Frelseren udaandede. Kun er der her den Forskjel, at i de hellige Evangelier finde vi *ikke et eneste Ord* om, at hele Naturen græd, da Herren op-

---

Den ældste Djævel, vi kjende i Billedhuggerkunsten, er maaske den, der findes paa en assyrisk Bronzetavle, autotyperet i Revue Archéologique, Paris, Dec. 1879, med forklarende Text af M. Clermont-Ganneau. Djævelen er her et vinget Uhyre med Løvehoved og forresten sammensat af en Leopard, en Fugl og en Slange.

gav Aanden. Intet er imidlertid lettere end at bevise, at den hellige Skrifts Vidnesbyrd i dette Tilfælde er uden Betydning; Prof. Bugge gjør nemlig gjældende, at St. Gregorius den store, omtrent ved Aar 592, attesterer, at hele Naturen *virkelig* græd, da Kristus døde.

Nu var Gregorius Biskop af Rom og en god Kristen, saa det er ikke rimeligt, at han skulde have forandret den hellige orthodoxe Beretning. Men Prof. Bugge giver os hans latinske Text, for at vise, at han virkelig gjorde dette. Og dog er der i disse latinske Ord af St. Gregorius, som Prof. Bugge citerer dem, mærkeligt nok, *ikke et eneste Ord* om, at hele Naturen græder. Han moraliserer blot over Forhærdelsen af det menneskelige Hjerte, der ikke havde nogen Medfølelse med de Kvaler, Frelseren maatte gjennemgaa ved sin *Fødsel* og ved sin *Død*, hvorimod Elementerne vidste Besked om hans Guddommelighed og toge Del i hans Lidelser. Jorden skjælvede, Solen skjulte sit Lys, Klipper og Mure sprængtes i Stykker, Hades gav slip paa nogle af de døde. Det er det hele. Og alle disse Tegn og Vidundere ere gjentagne Ord til andet efter de hellige Evangelier, i hvilke ingen endnu har drømt om at finde hele Naturen grædende.

For end ydermere at begrunde sin Paastand tilføjer Prof. Bugge, at disse Udtryk af St. Gregorius bleve optagne af den engelske Digter Cynewulf, der efter hans Mening levede i det ottende Aarhundrede, og at som Følge heraf Cynewulf ogsaa siger, at hele Naturen græd. Nu var Cynewulf en begavet Skjald, og som saadan har han, i sin mægtige Paraphrase af St. Gregorius, ganske naturlig forskjønnet og videre udmalet, hvad den hellige Pave har skrevet. Cynewulfs Hovedpunkter ere i Korthed følgende: Al den umælende Skabning jamrede sorrigfuld ved Herrens Lidelser. Solen blev formørket. Templets Forhæng flængedes. Mure og Stene brast i Stykker. Søen overskyllede Strandbredden. Stjernerne mistede deres Klarhed. Døde Mænd levede op.

Træerne dryppede blodige Taarer. Kun Menneskenes Hjerter vare haardere end Flint.

Jeg appellerer til alle og enhver. Findes der andet i dette end en Digters beaandede Gjengivelse af Gregorius's Prosa, og have vi saa meget som *et eneste* Ord om, at al Naturen græd? Give Cynewulfs Vers paa nogen Maade et Billede af Wodens Søns Undergang? I det højeste kunne vi med Hensyn til den mærkelige Sætning: *Træerne dryppede blodige Taarer*, opstille den Formodning, at vi her dog have noget mere for os end blot poetiske Udtryk. Cynewulf fortæller det anførte Træk i fem Verslinier, der lyde som følger (Codex Exoniensis, p. 72):

Da wearð beam monig	Da blev mangt et Træ
blodigum tearum	Med blodige Taarer
bi-runnen under roderum	Vædet under Himlene;
reade and þicce	Rød og tyk
sæp wearð to swate.	Til Blod blev Saften.

Sikkerlig ser dette ud som en Reminiscens fra de Begivenheder, der fandt Sted ved Baldors Død. Men isaafald er det en *efterlevende* Levning af den hedenske Mythe, der halvt ubevidst er blevet benyttet af den kristne Sanger. *Hvis* denne Træernes Graad altsaa stammer fra Hedenskabet — hvad der er rimeligt, da man ellers i ingen gammel kristelig Beretning har set eller hørt noget derom — saa kan dette Træk ikke være *opfundet* af den angliske Barde, men maa være optaget af ham fra de Traditioner, der bevaredes blandt hans i England boende danske Landsmænd, der paa hans Tid endnu for en stor Del vare Hedninger[1]).

---

[1]) I den fra det fjortende Aarhundrede stammende northumbriske Codex af »Cursor Mundi« (Part 3, p, 958 ff.) finde vi nogle højst interessante Vers om de Vidundere, der indtraf ved Kristi Død:

Men nu indrømmer Prof. Bugge selv (Side 56), at i klassiske Fortællinger bliver guddommelige Personers Død vidt og bredt begrædt. Naar han nu endelig aldrig vil indrømme Muligheden af en *sideordnet* Udvikling, hvorfor søger han

---

þen wex (waxt, grew) þe day dym & merke,
þat men moȝt se no light,
Thoru-out all þe werd (world)
Os (as) it wore (were) merke (dark) night.
Fro undre (undern, forenoon) vnto none it last (lasted),
þe son (sun) wex blak & bloo (blue),
Agayns kynd (its nature) hit miȝt not schine,
And the moyne (moon) als-soo (also).
Litel wondre me think it was,
þaf (tho) þai miȝt not schine,
When þe lord of son & moyne
Tholed (suffered) in erth slik (such) pyne.
þe son withdrogh (withdrew) his ligt,
And non (none) til (to) erthe it sent,
Apon (upon) hom (them) to schine
þat his lord so schent (tormented) . . . .
þe son wex merke, þe erth (earth) quoke (quaked),
þe stons (rocks) clef (cleft, split) als-soo,
Dede men risen (rose) out of þer graue,
þe temple vayl clef in twoo.
Syn þe erthe miȝt not thole (bear) þi ded (death),
Als (as) we in boke rede (read),
Ful hidously þen con (gan) it quake,
When þou deed (died), for drede (dread).
Tres (trees) ne (nor) stons tholed it noght (not),
For þen brast (burst) þai als-soo,
þe clothe (veil) þat in þe temple was,
In middes (midst) it clef in twoo.
Throgh stones (grave-stones) in sunder brast
And ded bodyes gon (gan) rise,
Loke (see!), ilk a (each) creature for his ded
Made doyl (lament) on þer wise.
Alas! man, whore (where) is þi hert,
How may þou here (hear) þis?
Bot if (unless) þou quake for care,
Grete doyl (sorrow) of þe it is.

da ikke Grunden til dette ejendommelige Træk i en eller anden gammel klassisk Fortælling istedenfor at gjøre det til et ganske simpelt middelalderligt Laan fra Beretningerne om Kristi Død?

Al creature for his ded (death)
made doil (lament) & pite,
And þou þat he deed fore (died for),
cannot sorus (sorrowous, sorrowing) be . . . .
Him was not geue (given) so mikel plas
War-on (whereon) he miȝt dee fayre (die fair),
Ne a torf (sod, clod, bit) of herd eith
But deed (he died) heȝe (high) in þe air.

(Da blev Dagen dunkel og mørk, — At Menneskene intet Lys skulde se — Over den hele Verden — Som om det var mørk Nat.

Fra Morgen til Middag det varede, — Solen blev sort og blaa; — Mod sin Natur maatte den ikke skinne — Og Maanen heller ikke.

Lidet Under, mig tykkes, det var, — At de maatte ikke skinne, — Naar Solens og Maanens Herre — Taalte paa Jorden slig Pine.

Solen holdt tilbage sit Lys — Og sendte intet ned til Jorden — Til at skinne paa dem, — Der saaledes pinte dens Herre . . . , . .

Solen blev mørk, Jorden skjælvede, — Dertil kløvedes Klipperne. — Døde Mænd stege op af deres Grav, — Og Tempel-Forhænget kløvedes itu.

Siden Jorden kunde ikke taale din Død, — Som vi læse i Bøger, — Begyndte den at skjælve helt skrækkelig — Af Rædsel, da Du døde.

Hverken Træer eller Stene kunde taale det; — Derfor brast de ogsaa sønder. — Det Forhæng, der var i Templet, — I Midten kløvedes det itu.

Gravstenene brast sønder, — Og døde Legemer begyndte at rejse sig op. — Se, for hans Død hver en Skabning — Sørgede paa sin Vis.

Ak, Menneske, hvor er dit Hjerte? — Hvorledes kan Du høre paa dette? — Hvis ikke Du skjælver af Angst over slige Lidelser, — Saa er Du højt at beklage.

Imidlertid bliver det paa Side 62 klart, at denne Episode *virkelig* af Vikingerne blev taget fra Cynewulf eller fra en anden; thi den nævnte Digter tilføjer lidt senere, at Kristus ved sin Død har gjengivet os Paradiset, men at de usalige Mennesker for denne store Gave, den rige Arv efter ham, *ingen Tak viste ham*, »*þonc* ne cuðon». Og Loke viste *heller ikke* nogen *Tak*, thi han udgød *tørre* Taarer ved Baldors Død. Dette var naturligt nok, saasom det var ham, der var Ophavsmand til Gudens Undergang, og han havde, som han siger, intet at *takke* ham for. Og han — Morderen, der intet havde at *takke* for — spottede og forhaanede netop derfor den afdøde istedenfor at græde over ham, idet han i den Anledning antog Skikkelse af en gammel Hex, kaldet Þökk. Dette Navn skal nu her, paastaas der, betyde saa meget som *Tak* og i denne Betydning være overført af Vikingerne fra Cynewulfs uskyldige engelske Ord *þonc*. Uheldigvis er imidlertid det engelske Ord *þanc* eller *þonc* Hankjøn, og Loke burde derfor have antaget Skikkelse af en Mand, en *Troldmand*. Men vi have gjort Regning uden det Norsk-Islandske. I denne Dialekt, hvis *ældste* Monumenter alle *ere sildige*, er *þökk*, der baade betyder »*Tak*» og en »*Kjæmpe-Kvinde*» — hvad enten nu dette

---

* Al Skabningen for hans Død — Brød ud i Jammer og Klage; — Og Du, som han døde for, — Kan ikke være sorrigfuld . . . . . .

Ham blev ikke givet saa megen Plads — Som han behøvede til hæderlig at dø paa, — Ikke en Tørv af græsklædt Jord, — Men han døde højt oppe i Luften).

Her ere Udtryk som: »Ilk a creature for his ded—Made doyl on þer wise» eller: »Al creature for his ded—Made doil & pite» *enten* simpelthen *poetiske Udmalinger eller* en svag Gjenklang af Baldor-Traditionen, der var bleven bevaret i England. Der kan forøvrigt anføres flere lignende Exempler fra den engelske Literatur.

er to forskjellige Ord eller ét og det samme — af *Hunkjøn*. Men det hele er en ringe Ting, en Ubetydelighed, som ikke kræver en Harlekins Tryllestav. Loke tog det, som vi vide, ikke saa nøje med Kjønnet. Altsaa: En-To-Tre! Loke forbøjer sig for den islandske Grammatik, og i mindre end et Minut bliver han til en Kvinde, en gammel Hex, med Skjørter og alting!

Maa vi tillade os atter her at bemærke, at et Ords Kjøn stadig skifter i alle Lande fra de ældste Tider af og i det samme Land undertiden kan være forskjelligt i de forskjellige Provinser eller endog indenfor Grænserne af samme Provins. Ordet *þökk* i Betydning af »Tak», der rimeligvis i ældre Tider har været udtalt *þank*, kan derfor ret vel tidligere have været Hankjøn i Norge, maaske endnu paa den Tid, da Island blev befolket. Vor lærde Kritiker bygger imidlertid videre og paastaar, at det maskuline *þonc* er et afgjørende Bevis for, at hverken Englændere eller Tyskere nogensinde have havt en Loke, der udgød tørre Taarer, i Skikkelse af en Mand, *en gammel Troldmand*. Altsaa: Fordi *þonc* er Hankjøn, kunde Englændere og Tyskere ikke lade Loke (om de havde ham) *forblive* Mandfolk, medens Normænd og Islændere øjeblikkelig kunde forvandle Loke til en Hex, en Kvinde, fordi deres *þökk* var Hunkjøn!

Jeg maa endnu tilføje, at jeg ikke ved, hvad Kjøn *Tak* har i Old-Dansk; i senere Dansk er det Fælleskjøn, og vi staa derfor her magtesløse. Men lige fra det maskuline Mæso-Gothiske *þanks* af, i de svenske, engelske, frisiske, saxiske og tyske Dialekter, er dette Ord *Hankjøn*. Rydqvist fremsætter, dog under Tvivl, at Ordet i Old-Svensk var Hunkjøn, alene fordi det er Hunkjøn paa Islandsk. Schlyter gjør det til Hunkjøn uden at angive nogen Grund, men henviser til Islandsk, hvilket altsaa er hans *eneste* Grund. Alle ældre og yngre svenske Ordbøger gjøre det til *Hankjøn*, og ifølge Rietz er det endnu Hankjøn i alle svenske Pro-

vins-Dialekter. Der er derfor al Sandsynlighed for, at dette Ord oprindelig allevegne i de Skando-Gothiske Tungemaal var Hankjøn, og kun i det senere Norsk-Islandsk er gaaet over til at blive Hunkjøn. Hermed nok om Sprogets uendedelige Lunefuldhed i Kjøn som i andre Retninger, og om Bygningen af mythologiske Systemer paa en saadan Grundvold af Sand.

Side 63. Kristus skal komme igjen i al sin Herlighed. Det skal Baldor ogsaa. Dette Træk er derfor tydelig nok optaget fra Kristendommen.

Side 64. En Røst fra Himlen talede til Jesus *før* hans Korsfæstelse. Dette er Grunden, hvorfor Vikingerne opdigtede, at *Woden* hviskede Baldor i Øret, *efter* at han var død.

Paa Side 69 erfare vi, at saasom de Kristne i Vesterlandene jevnlig valfartede til det hellige Land, og nogle faa Præster mulig lærte Hebraisk, som St. Hieronymus og andre havde gjort før dem, saa bleve derfor ogsaa jødiske Legender benyttede af de hedenske Vikinger i det niende og tiende Aarhundrede til Dannelsen af hedenske Myther. Idetmindste *nogle* jødiske Sagn vare *virkelig* kjendte paa Island, men rigtignok først længe, efter at denne Ø var bleven — *kristnet.*

Men naar det endelig skal være absolut nødvendigt, at Baldors Død ved Pileskud var et sildigt Laan fra kristne Kilder, hvorfor tager Prof. Bugge da ikke et Forbillede, der passer saa udmærket og ligger saa nær for Haanden som — St. Sebastians Martyrdød, en Begivenhed, der blev i højeste Grad populær og saa hyppig fremstilledes af Kunstnere, at hele den kristne Verden blev fuld af Gjengivelser heraf, som Vikingerne kunde have set utallige Gange. Den omtalte Helgen blev et Offer for Diocletians Forfølgelse Aar 288 og blev skudt med Pile og pryglet med Knipler, til han døde. Her er netop alt, hvad Prof. Bugge søger.

Og hvis denne Kilde ikke skulde vinde Bifald — maaske fordi den ikke var bleven almindelig nok bekjendt paa Græsk og Hebraisk — hvorfor søger da vor lærde Forfatter ikke en senere Parallel, St. Edmunds, Øst-Anglernes Konges, Martyrdød ved de Danskes Hænder i 870? Dette Tidspunkt vilde passe nøjagtig: niende Aarhundrede! Vore ridderlige Venner, de danske Vikinger, tilbød først deres kongelige Fange Liv og Kongerige, hvis han vilde afsværge den kristne Tro og regjere som deres Vasal. Han afslog det som en Mand. Herefter pryglede de ham først med Knipler, pidskede ham derpaa med Svøber og bandt ham saa til et Træ, hvorefter de skød paa ham med Pile, til han døde. Er det muligt, at noget kunde passe bedre? Man skulde tro, at den hele Begivenhed var som skabt til at benyttes af Prof. Bugge som Kilde til Baldors Død. Den stemmer ialtfald langt bedre overens dermed end Korsfæstelsen af Frelseren, der — slet *ikke* blev skudt ihjel med Pile eller Kastevaaben!

Den blinde Djævel.

Det vil blive for vidtløftigt her at gjennemgaa hele Udviklingen om Loke, Side 70. Jeg skal kun bemærke, at én af Lokes Brødre er HELBLINDI (den helt blinde). Dette Navn forklarer Prof. Bugge paa staaende Fod ved at meddele den interessante Nyhed, at Djævelen er *blind*!

Ja, Gud give, han var!

Det er sandt nok — men det er rigtignok noget ganske andet — at Djævelen *virkelig* er blind for, hvad der angaar *hans eget bedste*, ligesom alle onde Væsener ere. Gamle Digte og Legender udtale ofte denne Tanke og lade Djævelen erkjende, at hans store Plan til Kristi Undergang kun førte til, at Menneskeheden blev frelst, og at han selv blev overvunden og mistede de Sjæle, som han havde anbragt under Laas og Lukke i Helvede. Derfor kaldes han ogsaa en

Daare; men vi have dog endnu ikke set, at Vikingerne deraf toge Anledning til at give Loke en fjerde Broder med Navnet HELFÓLI (den helt dumme). Saaledes hedder det f. Ex. i den latinske Nicodemus, anden Del, omtrent 6te Aarh, efter Fortællingen om, at Herlighedens Konge har grebet Satan og overgivet ham som Træl til Hades: Hades modtog da Fyrsten Satan med svære Bebrejdelser og sagde til ham: »O Du Fordærvelsens Fyrste og Ødelæggelsens Forstander, Beelzebub, Englenes Spot og de Retfærdiges Foragt, hvorfor har Du villet gjøre dette? Herlighedens Fyrste har Du villet korsfæste, og os har Du lovet saa mange Fordele af hans Undergang i Døden. Som en *Nar* har Du ikke vidst, hvad Du gjorde (Ignorasti ut *insipiens* quod egisti)».

Men Prof. Bugge fortæller os, at Djævelen *ofte* betegnedes som *blind*. Og dette »*ofte*» illustrerer han ved at anføre *ét enkelt* skando-gothisk Exempel af et gammelt sydengelsk Haandskrift fra Slutningen af det tiende Aarhundrede, en Prosa-Gjengivelse af Legenden om St. Andreas. Denne Helgen siger her til Djævelen: »Forþon þe þu eart blínd þu ne gesihst ænigne óf Godes þam halgum» (»Fordi Du er blind, ser Du ikke nogen af Guds hellige»). Ordene ere tydelige nok. Men ligesom vi ved gamle Interlinear-Gloser altid ere udsatte for at blive vildledte, medmindre vi tillige raadspørge de græske, latinske eller andre Originaler, saaledes maa vi ved gamle Oversættelser — hvis vi kunne — gjøre ganske det samme. Ligesom nu den ældre old-sydengelske *poetiske* St. Andreas-Legende, der *ikke* indeholder den nævnte Sætning, er en Paraphrase af den græske Text, saaledes er ogsaa den yngre old-sydengelske *Prosa*-Text, der, som anført, *har* den, en i høj Grad forkortet Version af den samme græske Original. Denne er udgivet af Tischendorf i hans »Acta Apostolorum Apocrypha», Lipsiae 1851, 8vo., pp. 132—162: »Andreas's og Matthaeus's Gjerninger i Menneskeædernes By». Tischendorf har benyttet forskjellige Haandskrifter, af hvilke de ældste Fragmenter stamme fra det ottende Aarhundrede.

Det paagjældende Stykke findes paa S. 157, og forekommer i følgende Forbindelse:

Efter Befaling af Kristus begiver St. Andreas sig til Byen Marmadonia. Ingen kan se *ham*, men *han* ser *alle* og befrier de kristne Fanger, som de hedenske Indbyggere havde isinde at martre og derpaa at opæde; herefter trækker han sig tilbage til en Søjle. Disse marmadoniske Hedninger vare altsaa *blinde*, forsaavidt som de ikke kunde se St. Andreas; men ellers kunde de se ligesaa godt som andre Mennesker. De vare kun blinde *ad hoc*. Den Almægtige gjorde den hellige Andreas usynlig for deres Øjne, for at han ikke strax skulde falde som et Offer for deres dyriske Vildhed. Her er det da, at Prof. Bugges blinde Djævel træder op. Djævelen aabenbarer sig nemlig for Folket og byder dem at opsøge og dræbe St. Andreas, der har befriet deres Fanger. St. Andreas sætter ham skarpt irette, hvortil den Onde siger, at han nok kan høre og forstaa Stemmen, men ikke ved, hvor den Talende staar. Apostlen svarer hertil, med den græske Texts Ord: *Πρὸς τι οὖν ἐπικέκλησαι Ἀμαήλ, οὐχ ὅτι τυφλὸς εἶ, μὴ βλέπων πάντας τοὺς ἁγίους.*

Da nu alt drejer sig om disse Ord, vilde jeg ikke give nogen Oversættelse af mig selv, men bad min lærde Collega, Prof. i de klassiske Sprog, Dr. J. L. Ussing, om at oversætte disse græske Ord for mig, uden at meddele ham, hvad Hensigten hermed var. Han har været saa venlig at gjøre dette og at tillade mig at anføre hans Oversættelse: »Hvorfor kaldes Du da Amael? Mon ikke, fordi Du er blind, idet Du ikke kan se alle de hellige? D. v. s.: alle de hellige ere usynlige for Dig».

Ved at sammenligne den græske Tex med den senere, forkortede, old-sydengelske Bearbejdelse, se vi, at Meningen ikke er, at Djævelen er legemlig blind, men kun, at hans egen Ondskab gjør hans Øjne, der ellers ere skarpe nok, naar det gjælder at se alle andre, uklare overfor de *hellige Mænd*, der staa under den Almægtiges egen faderlige

Beskyttelse, saa at han ikke kan se dem. Dette eneste Exempel paa en blind Satan — *falder altsaa bort*[1]).

Ruthwell-Korset.

S. 42. Vi komme nu til Ruthwell-Korset. Da dette Mindesmærke er af yderste Vigtighed for nærværende Undersøgelse, beder jeg Dem venligst skjænke det al deres Opmærksomhed. Det er mit Ønske at afhandle dette Spørgsmaal ganske rolig og ganske upartisk, saa at enhver selv maa kunne dømme. Prof. Bugge bliver rigtignok færdig med det paa nogle faa Linier, medens jeg bliver nødt til at skjænke det mange Sider. Min Undskyldning herfor er, at det er et uforligneligt nordisk Monument, — det smukkeste Rune-Kors i hele Verden —, med en Mængde vigtige Enkeltheder. Det blev behandlet af mig i det første Bind af mine »Old-Northern Runic Monuments», som udkom i 1867;

---

1) Der findes forøvrigt ogsaa et andet mærkeligt Exempel paa denne» Blindhed«, men hos den samme Helved-Fyrste, HADES, der, som alt anført, i den old-engelske Variant, som Thwaites har udgivet, allevegne er betegnet ved SEO HELL (*Helved-Dronning*). Det er kun i den *græske* Text af Nicodemus-Evangeliet, 2 (S. 306, Cap. V (XXI) hos Tischendorf), at dette forekommer. I de to latinske Versioner findes det ikke og derfor heller ikke i den oldengelske Text. Det benyttes af David i hans Tilrettevisning til Hades, hvem han tiltaler: τυφλέ. Stedet lyder i sin Helhed som følger: »Da Forfædrene hørte dette, begyndte de alle at ivre mod ham (Hades) med følgende Ord: Du altslugende og umættelige, luk op, at Herlighedens Konge kan skride ind. Profeten David sagde: Ved Du ikke, *Du blinde*, at jeg, da jeg levede i Verden, forudsagde det med disse Ord: Aabner Eders Porte, I Herskere!»

Hades var *blind* for den hellige Davids Forudsigelser. Men hvor forfærdelig skarpt er ellers ikke Helved-Fyrstens Syn!

og alle vore bedste engelske Kritikere have indrømmet Rigtigheden af de Anskuelser, jeg der fremsatte. Jeg skal tilføje, at de Afstøbninger af alle Rune-Indskrifterne, hvorefter jeg kopierede Runerne paa mine, af Prof. Magnus Petersen udførte Tegninger af hele Korset, gav jeg til det »Oldnordiske Museum» tilligemed alle mine andre Rune-Afstøbninger. Prof. Bugge kunde altsaa med Lethed have undersøgt dem der, da han studerede saa mange andre *mindre* betydelige Rune-Afstøbninger fra Storbritannien i *samme* Museum.

Det Resultat, jeg kom til, var, at de stavrimede Verslinier paa Old-Nordengelsk, der findes paa dette Kors, ere et Brudstykke af »Drømmen om det hellige Kors», hvori *selve Korset giver en Beskrivelse* af Kristi Korsfæstelse, saaledes som *det selv saa* denne Begivenhed, medens *den engelske Digter i en Drøm hører dets Ord.* Vor berømte John Mitchell Kemble havde allerede opstillet og godtgjort denne Paastand; og denne lykkelige Opdagelse gjorde Kemble førend Offentliggjørelsen af den værdifulde Vercelli-Codex fra det tiende Aarhundrede, der paa Old-Sydengelsk foruden mange andre Digte og Smaastykker ogsaa indeholder denne smukke og mærkelige Digtning. Kembles vidunderlige Skarpsindighed og Rigtigheden af hans Opfattelse fandt herved en smuk Stadfæstelse.

Men jeg paaviste ogsaa, efter en Afstøbning af Korsets Topstykke, som Kemble *ikke kjendte*, at der paa dette findes Runer, der sige: CADMON MÆ FAUŒÞO, »*Cadmon føjede mig (sammen)*» eller — »*gjorde mig*», i Lighed med den almindelige latinske Udtryksmaade: »*Cadmon me fecit*».

Jeg drog da den Slutning, at denne Cadmon eller Cædmon var den samme som den velbekjendte, prægtige, nordengelske Skjald, hvis Berømmelse er saa vidt udbredt, og som har efterladt os de ædle stavrimede Vers om bibelske Emner, der desværre kun existere i en gammel sydengelsk Omskrivning fra det tiende Aarhundrede. Om Rigtigheden af denne Antagelse nærede jeg ingen Tvivl, af følgende

Grunde: Versene vise de Ejendommeligheder, der ere et Særkjende for Cædmons bekjendte Værker. Navnet Cædmon er fra gammel Tid af saa overordentlig sjeldent, at der fra hele Storbritannien i ældre Tider næppe findes mere end højst et Par Exempler paa dets Forekomst, og i de omliggende Lande slet intet. Alle andre Ejendommeligheder ved Korset pege hen paa det syvende Aarhundrede. Endelig maa det synes en Umulighed, at to Shakespears skulde leve samtidig paa samme Sted. Jeg kom derfor til det Resultat, at Korset maatte stamme fra henimod Aar 680, der omtrentlig maa have været Cædmons Dødsaar.

Jeg gjorde videre opmærksom paa, at visse Udtryk i Versene passe alene paa den nordiske Baldor-Mythe og maa være en Gjenklang af denne Mythe, der endnu dengang var kjendt i England, men iøvrigt maa have været flere Aarhundreder ældre, saasom de northumbriske Angler bragte deres Sprog og Traditioner med sig fra Skandinavien og da fornemmelig fra Danmark. Hvis dette forholder sig rigtigt, saa maa Mythen have existeret i Danmark i det andet og tredie Aarhundrede. Denne min Anskuelse er bleven tiltraadt af de bedste Kritikere i England og Amerika. Men hvis jeg har Ret, saa maa Prof. Bugges Theori om, at Baldor-Mythen skulde være sammenlavet af Vikinger i det niende og tiende Aarhundrede — falde bort med det samme.

Lad os nu undersøge Prof. Bugges Indvendinger. Jeg skal tage dem for i *den Orden, hvori de staa.*

1. Jeg henfører Korset »til anden Halvdel af syvende Aarhundrede», siger han. Jeg sætter det til omtrent 680, hvilken Forskjel for nærværende Undersøgelse er af væsentlig Betydning.

2. I Note 1, Side 42, anfører vor lærde Kritiker, at jeg har læst paa Korsets Topstykke: CADMON MÆ FAUŒÞO, men tilføjer, at hvis dette overhovedet er rigtig læst, saa kan FAUŒÞO i ethvert Fald ikke høre til det oldengelske Verbum

FEGAN, det tyske FÜGEN, men maa komme af Verbet FAGIAN, der betyder »udsmykke med Tegning og Skrift»; og MÆ maa derfor forstaas om Stenkorset og ikke om Digtet. Han tilføjer endvidere, at Formen FAUŒÞO »er navnlig ved sin Endelse *højst betænkelig*». Endelig siger han, at da denne Indskrift desuden er meget utydelig, og da han ikke selv har set den, vover han ikke at afgjøre, hvorvidt den er rigtig læst.

Denne Slutning tager sig besynderlig nok ud. Det maa overraske En noget, at et saa særlig mærkeligt Mindesmærke, der bærer saa interessante Vers i den gamle nordengelske Dialekt, hvis ældste Levninger ere saa overordentlig sparsomme og ere af saa væsentlig Betydning for Studiet af det ældste Skandinaviske, ikke skulde forekomme Prof. Bugge interessant nok til at fortjene en nærmere Undersøgelse. Han gik jo hver Dag forbi Afstøbningerne i det danske Museum, da han var beskjæftiget med der at undersøge andre Afstøbninger. Han kunde da selv have overbevist sig om, at Indskriftens Ord *ikke* ere utydelige, ligesom de da ogsaa ere blevne læste ganske paa samme Maade af alle, som have set dem.

Det er visselig nok uheldigt, at FAUŒÞO ender paa o, thi Prof. Bugge har opstillet den Lov, at denne O-Endelse kun skulde findes i Første Person Fortid. Deraf kommer det, at han indfører sit JEG som udtrykt eller underforstaaet i adskillige oldnordiske Rune-Indskrifter og gjør Vold paa Sproget for at faa dette JEG anbragt, skjønt denne JEG-Form i højtidelig Indskrift-Stil var noget ukjendt blandt vore hedenske Forfædre og ikke engang er funden i de Tusinder af Indskrifter, vi have i *senere* Runer. Paa den anden Side findes der mange Exempler paa Endelsen — o eller — u, i Tredie Person Enkelttal Fortid i de oldnordiske Rune-Indskrifter; vi kunne begynde med TÆUIDO paa Guldhornet og kjende mangfoldige Exempler fra de *yngre* Runers Tid. Vanskeligheden ved dette — o ligger derfor kun i hans egen Theori, og er hverken min eller Korsets Fejl.

Men Prof. Bugge udsteder fremdeles den Ukas, at FAUŒÞO intet kan have at gjøre med FEGAN. Nu er det en bekjendt Sag, at et gammelt Ord FAGAN, FAGIAN, har efterladt sig en Mængde Spor i de skando-gothiske Tungemaal, en hel Buket af Sideformer og blandede Former, Side-Betydninger og blandede Betydninger, stadig flettende og viklende sig ind i hinanden, varierende i Form fra FAW til FAIR, i Betydning fra »*gjøre*« og »*passe*« til »*behage*«. Dermed er atter forbunden en uendelig Variation i Vokaler, især i de Tider, da der var saa mange forskjellige lokale Talesprog og intetsteds noget bestemt og fastslaaet Skriftsprog. Vi behøve ikke at gaa videre end til vore egne ældste Runemindesmærker for at bevise dette; thi vi have her idetmindste 10 Exempler paa dette Verbum i Tredie Person Enkelttal Fortid, indgravet paa forskjellige Gjenstande i den sædvanlige Betydning »*gjorde mig*«, ligesom det latinske *fecit*, der forøvrigt ogsaa i gamle Dage stavedes paa mange forskjellige besynderlige Maader.

FÆIHIDO, Einang, Norge	Aar	200—300	eft.	Kr.
FYÞÆI, Charnay, Burgund	»	400—500	»	»
FUÞE, Osthofen, Rhinhessen	»	400—500	»	»
FIHÆDU, Brakteaterne 49, 49 b	»	500—600	»	»
FYIÞI, Brakteat 92	»	550—600	»	»
FAUŒÞO, Ruthwell, England	»	680		
FÆÆÞÆ, Brakteat 89	»	600—700	»	»
FEG (de), Alnmouth, England	»	705		
FAÞI, Helnæs, Danmark	»	750—800	»	»
FAAÞO, Flemløse, Danmark	»	750—800		

Disse Kjendsgjerninger tale for sig selv. Af de anførte 10 Exempler er der ikke to med den samme Skrivemaade, medens der af dette ene Verbum findes fire Exempler paa Endelsen -o eller -u. Ved Siden af det sædvanlige FAÞI forekommer der i de senere Rune-Indskrifter endnu nogle andre Variationer.

Maaske vi nu tør lade det »højst betænkelige» FAUŒÞO (Tredie Person Enkelttal Fortid) staa ved Magt. Vi tør maaske endogsaa tillade, at der ved MÆ forstaas det smukke Digt, der her, undtagelsesvis, er indhugget paa et offentligt Monument, — saameget mere som det ellers ikke er bekjendt, at noget ældre oldnordisk Runekors bærer indhugget Navnet paa den Kunstner, der udførte *selve Mindesmærket.*

3. Den danske Arkæolog Dr. Sophus Müller er af den Mening, at Ruthwell-Korset ikke vel kan være ældre end omtrent Aar 1000. Han uddrager denne Slutning af dets Ornamentering, som han henfører til den senere karolingiske Tidsalder, da denne Stil skulde være indført fra Frankrig til England.

Der er tilvisse ingen, der villigere end jeg skal anerkjende de Fortjenester, Dr. Müller har indlagt sig ved sit glimrende Værk om den nordiske Ornamentik[1]), af hvilket vi alle have lært saa meget. Men det forekommer mig, at han undertiden er bleven vildledt ved sin Theori om, at Ornamenteringen *altid* skal kunne angive en ornamenteret Gjenstands Tidsalder. Jeg formener, at ogsaa alle *andre* Sider bør tages i Betragtning, og at disse ofte saa *afgjørende* og *uimodsigelig* bestemme Tidsalderen, at det bliver *Gjenstanden,* der *daterer Ornamenteringen* og ikke omvendt.

Dette Spørgsmaal er af stor Betydning, ogsaa for Opfattelsen af den skandinaviske Kunsts Udvikling i det hele taget.

Der gives visse Træk i gammel Kunst, saasom Benyttelsen af Blade, Løvværk og fyldte Blomster som Motiver for Dekoration, der pege tilbage mod den klassiske Tid og ere Vidnesbyrd om høj Alder. Disse Motiver findes nu ogsaa i Kunsten ved Siden af visse andre, saasom Baandslyngninger, Dragefigurer og andre vingede eller uvingede

[1]) Dyreornamentiken i Norden. Af Sophus Müller. Kjøbenhavn 1880. 8vo.

Skabninger, hvis Tilstedeværelse i Ornamentiken antyder en videre Udvikling af den tidligere Stil gjennem Optagelse af ikke-klassiske Elementer. Denne *blandede* Stil blev optaget af Karl den store i Frankrig og med stor Iver uddannet der, hvorfor den af nogle Forfattere er bleven betegnet som »den karolingiske Renæssance». Hvis nu denne Stil virkelig først er opfunden i det niende Aarhundrede af Karl den store og hans Skole i Gallien, saa maa den i Skandinavien og England være endnu meget yngre. Men vi gjenfinde dens Ejendommeligheder ogsaa paa Korsene ved Ruthwell og Bewcastle. Deraf drages da den Slutning, at Ruthwell-Korset ikke kan være fra omtrent Aar 680; det skulde ikke være meget ældre end Aar 1000.

Jeg skal hertil i al Ydmyghed gjøre den Bemærkning, at Skandinaviens udmærkede Mænd visselig have Kjendskab til *deres egne Landes* Historie og Kunst. Men jeg skal tilføje, ogsaa i al Ydmyghed, at denne Dr. S. Müllers skarpe Theori staar i Modstrid til det enstemmige Vidnesbyrd af alle vore bedste og lærdeste Mænd i England, i ældre og nyere Tider. Mange af disse Folk ere grundige Arkæologer og Historikere, nogle af dem ogsaa verdensberømte Arkitekter, Mænd, der ere fortrolige med alle Stilarter, i Sten og i Metal, og som selv have bygget Kirker, Klostre og Kathedraler. Disse Mænd maa sikkert antages ogsaa at vide *nogen* Besked med *deres eget Lands* Oldsager og Kunsthistorie, som de have studeret gjennem Aarhundreder, den ene efter den anden, fra Ungdom til Alderdom.

Den engelske Skoles Anskuelse har jeg i al Korthed anført i Første Bind, Side 400 af min »Old-North. Run. Monuments» ved Omtalen af det storartede Bewcastle-Kors i Cumberland (Northumberland), hvilket engelske Videnskabsmænd ere enige om at henføre til omtrent Aar 670. Men ogsaa for dette Korses Vedkommende har man forsøgt at bortforklare Datoen med et Pennestrøg, skjønt en lang Indskrift i de ældste Runer klart og tydelig fortæller os, at

det blev rejst til Minde om *Alcfrith*, Konge af Deira (den sydlige Del af Northumberland) af hans Halvbroder, Kong *Ecgfrith Oswison*. Runerne give os ogsaa Navnene paa den sørgende Families Medlemmer, *Künnburug*, Alcfriths Dronning, hendes Søster *Küneswitha*, og *Wulfhere*, Konge af Mercia, der var en Søn af Penda og Broder til Künnburug. — Vi have været enfoldige, ærlige, ulærde nok til at tro, at denne Gravstøtte skulde være bleven respekteret. Men nej! Dr. S. Müller rører ved den med sin Theoris Tryllestav, og strax forsvinder den aldeles. Jeg har ikke bemærket, om han har henført den til noget bestemt Tidspunkt. Maaske han ogsaa i dette Tilfælde tænker sig, at »omtrent Aar 1000» vil være passende.

Hvad forøvrigt netop dette Bewcastle-Kors angaar, saa er det interessant nok at lægge Mærke til, hvor underligt det gaar her i Verden. Baade Bewcastle-Korset og Ruthwell-Korset kunne dateres ved Hjælp af deres mange oldnordiske Runer, saasom det ved Aar 1000 var gaaet af Brug i England at benytte denne Slags Skrifttegn paa offentlige Grav-Mindesmærker. Men Bewcastle-Korset giver ogsaa en *historisk* Oplysning og bærer ikke mindre end fem *historiske* Navne paa Egnens Konge og hans Slægtninge. Ruthwell-Korset har, foruden dets meget arkaiske romerske Bogstaver, 25 Verslinier, skrevne med de ældste engelske Runer i en meget gammel Dialekt og under Indflydelse af hedenske Ideer. Begge Mindesmærker opvise i alt væsentligt samme Stil i Ornamenteringen. Naar disse *Stene* kunne henføres til et bestemt Tidspunkt, saa maa deres *Dekoration* nødvendigvis *ogsaa* stamme fra dette Tidspunkt. Det northumbriske Skrin med dets karakteristiske Indskrift i oldengelske Runer maa da være fra samme Tid. Og forholder dette sig saaledes, saa maa flere andre af vore ældste engelske Oldsager med eller uden Runer følge Trop, og de drage med sig de skandinaviske Oldsager, der opvise en lignende Dekoration. Saa-

ledes bliver denne Stil i Ornamenteringen baade for Englands og Skandinaviens Vedkommende Hundreder af Aar ældre end Karl den stores Tider.

Men dette kan ikke være muligt! Thi hvad skal der saa blive af Dr. S. Müllers og Prof. S. Bugges Theorier? Er der da intet herved at gjøre? Jo visselig!

Dr. Müller er en fremragende Arkæolog og har væsentlig sin Styrke i denne Retning. Da han ikke er Runolog, ignorerer han imidlertid simpelthen saadanne Smaating som Runer, Lingvistik, Palæografi og Historie. Han holder sig strængt til Ornamenteringen — som *efter hans Udsagn* er vigtigere end alt andet og er istand til at datere alle Gjenstande, gamle og nye — og nedskriver derefter en kort Højesterets-Dom i saa faa Ord som mulig, hvorved Ruthwell-Korsets Alder (og dermed følgelig ogsaa Bewcastle-Korsets) strax skal trækkes ned til omtrent Aar 1000. Og dette gjør han, fordi Prof. S. Bugge, den anerkjendte *Runolog*, autoriserer ham til at gjøre det.

Prof. Bugge, den fremragende Runekyndige, vasker paa den anden Side sine Hænder, naar Talen bliver om Arkæologi eller Ornamentering som Hjælpemiddel til Bestemmelse af en Rune-Indskrifts Alder. Det er Dr. S. Müllers Departement. I sin Egenskab af exclusiv *Sproglærd* siger Prof. Bugge (citeret i S. Müllers »Dyreornamentiken», S. 155) om Indskriften paa Bewcastle-Korset, at »*den foreliggende Læsning og Tydning ikke er fuldstændig sikker og paalidelig*». Paa *én* Linie afgjøres hele Sagen. Vi have hørt Oraklet. *Papa locutus est. Causa finita est.* Prof. Bugge siger intet om, *hvori* Upaalideligheden bestaar, eller om, hvad han mener med »fuldstændig». Han siger intet om den almindelige Opfattelse, at *alle* de vigtigere Rune-Ord paa Bewcastle-Korset ere lette nok at forstaa, og om at alle Oversættere i Hovedpunkterne stemme overens, deri indbefattet den afdøde lærde Mr. Maughan, der selv var Runolog og Præst i vedkommende Sogn, og som i en

lang Aarrække daglig kunde se og studere Korset. Heller ikke udtaler Prof. Bugge sin Mening om, hvorvidt ét eller to eller tre, eller endog en fire-fem tvivlsomme Bogstaver i denne lange Indskrift vilde være istand til at ændre dette prægtige Monuments Betydning, Stil eller Karakter eller til *at udviske Tilværelsen* af de velbekjendte *historiske Navne*, den under Korset begravede Konges, hans Efterfølgers og hans Slægtninges, i det hele fem Navne, som hvert især og alle tilsammen *nødvendigvis* fastslaa Tidsalderen. Paa denne Maade skaffes altsaa i al Stilhed *det ene* af disse uvelkomne Vidner af Vejen.

Hvad nu Ruthwell-Korset angaar, saa skulde man tro, at i en Runologs Øjne næsten *alt* maatte dreje sig om det mærkelige, gamle, nordengelske Rune-Digt. Men Prof. Bugge — der ellers kan skrive *hele Sider* om ét Bogstav eller et enkelt Ord — ryster kun lidt paa Hovedet og gaar videre. Hans Ord (alt i alt ikke to Linier, Side 42, Note 1) lyde som følger: »*Da Indskriften desuden er meget utydelig, og da jeg ikke selv har set den, vover jeg ikke at afgjøre, hvorvidt den er rigtig læst*». I disse korte 24 Ord er der dog fundet Plads til to Paastande og en Slutning. Den første Paastand er, *at Runerne paa Topstykket ere meget utydelige.* Den anden siger, *at Prof. Bugge ikke selv har set Indskriften.* Slutningen er, *at han ikke vover at afgjøre, hvorvidt den er rigtig læst.*

Det er en nylig afdød lærd Englænder, Rev. D. H. Haigh, der med egen Haand har taget de Gibs-Afstøbninger af alle Ruthwell-Runerne, hvorefter jeg og min Tegner, Prof. Magnus Petersen arbejdede, og som nu befinde sig i det oldnordiske Museum. Mr. Haigh var en dygtig Runolog og viede sit Liv til at opsøge, kopiere, forklare og publicere de ældste med Skulptur eller Indskrifter forsynede Stene i Storbritannien og Irland; han var en udmærket Arkæolog og Numismatiker, fortrolig med kirkelig Arkitektur og Ornamentik, og har endogsaa selv paa sin egen Bekostning byg-

get en smuk lille Kirke i gammel Stil. En saadan Mand maa dog vel have Lov til at have en Mening? Lad os da høre, hvad han siger i sin værdifulde Afhandling om dette Kors i »Archæologia Æliana», New Series, Vol. 1, Newcastle-upon-Tyne, 1857, en Afhandling, som han skrev *før* han rejste til Ruthwell og tog Afstøbninger af Topstykket. Paa S. 156 erklærer han, at Bewcastle-Korset er rejst til Minde om Kong *Alcfrid*, ganske som Mr. Maughan og jeg have sagt. Paa S. 173 udtrykker han sig som følger: »Jeg antager, at dette Monument (Ruthwell-Korset) og det ved Bewcastle stamme fra samme Tid og ere udførte ved samme Haand. Det sidste maa være blevet rejst Aar 664 eller 665 efter Kr. Dette er netop den Tid, da Cædmon, først af alle Engelskmænd, begyndte at skrive religiøse Digte i Abbedisse Hildas Kloster.» Paa S. 176 og 177 siger han: »De slyngede Ornamenter, der findes paa Østsiden af Bewcastle-Korset og paa to Sider af Ruthwell-Korset, stemme indbyrdes overens i Tegning og ere meget forskjellige fra alt, hvad der findes af Ornamenter paa andre angelsaxiske Kors. De Exempler paa lignende Dekoration, som jeg kjender, indskrænke sig til nogle Antydninger paa et Korsfragment i Yorks Museum, paa et andet Fragment, der opbevares i Jarrow Kirke, og paa et Kors ved Hexham. Hertil kommer Barnack Kirke i Northamptonshire, tre Mile fra Stamford, hvis Taarn paa tre Sider viser sammenslyngede Ornamenter med Fugle, medens Vinduerne ere prydede med en Dekoration af Fletværk. Dette Taarn stammer sikkert fra det syvende Aarhundrede, og jeg har altid betragtet det som en Levning af det Kloster, der netop i denne Egn blev opført af St. Wilfrid paa en Grund, der var skjænket ham af Alcfrid».[1])

---

[1]) I Andet Bind af Dr. John Stuarts pragtfulde og grundige Værk »The Sculptured Stones of Scotland», Fol. Edinburgh, 1867 (der først kom mig i Hænde, efterat Andet Bind af mit

Altsaa, *førend* nogen havde gjenfundet Indskriften paa Topstykket — der er udeladt paa Dr. Duncans Afbildning og derfor var Mr. Kemble ubekjendt — henførte Mr. Haigh de to Mindesmærker til Tiden mellem 660 og 670, og udtalte den Formodning, at Rune-Digtet paa Ruthwell-Korset var skrevet af Cædmon.

Hvad nu Topstykket angaar, saa blev det gjengivet af Cardonnel i hans store Folio-Afbildning, der blev publiceret i London 1789, men som hverken Dr. Duncan eller Mr. Kemble nogensinde have set. Skjønt Cardonnel ikke var Runolog, findes paa hans Tegning Indskriften CADMON MÆ FAUŒÞO næsten ligesaa tydelig som paa den Afstøbning, jeg har benyttet. Og da Mr. Haigh havde undersøgt selve Korset og havde taget Afstøbningerne af Topstykket, skrev han mig til, under Dato: 4de Oktbr. 1863, og angav Runerne som CADMON MÆ FAUÆÞO, nøjagtig ligesom jeg har læst dem. Saaledes maa Prof. Bugges første Paastand, at Runerne her ere »meget utydelige«, falde bort. [1])

Værk var trykt) medtager den lærde Forfatter ogsaa mange Mindesmærker fra Nord-England, og afbilder og beskriver *ikke faa* andre slige Sten-Monumenter, hvis Existens ikke var kommet til Mr. Haighs Kundskab. De have Stil tilfælles med de ældste af mig gjengivne Kors og henføres af vore engelske og skotske sagkyndige, deriblandt af Dr. Stuart selv, til det syvende, ottende og niende Aarhundrede. Siden har man endnu fundet nogle flere.

[1]) (Nov. 1882). — Der gives forøvrigt en simplere og lettere Vej til Behandling af dette Topstykke, nemlig *fuldkomment* at ignorere dets Existens. Der er idetmindste to lærde Mænd, som have valgt dette. I sin »Anglo-Saxon Reader» (Oxford 1876; jeg har ikke set 2den Udgave) siger Mr. Henry Sweet, uden forøvrigt at behandle Korset, paa Side 169, at Digtet i Vercelli-Codexen, af hvilket en Del findes paa Ruthwell-Monumentet, er skrevet af Cynewulf! Efter denne overraskende Opdagelse, en Spøg eller et Indfald, som han ikke indlader sig paa at bevise nærmere, meddeler han endvidere, at nogle Linier af samme Digt findes paa Ruthwell-Korset »i gammel

Hvad angaar den lærde Kritikers anden Paastand, at *han ikke selv har set Indskriften*, saa kunne vi kun spørge som før: Hvorfor har han ikke undersøgt Afstøbningerne i Museet og sammenlignet dem med Cardonnels Afbildning, der er udført for næsten hundrede Aar siden, og hvoraf et med stor Bekostning tilvejebragt Facsimile findes i mit Værk, som han jo dog godt kjender? Eller hvorfor søgte han ikke selv at komme til Ruthwell, som jeg gjorde, saasnart jeg kunde, — før han fremkom med en saa affejende og krænkende Udtalelse om andre Mænds Undersøgelsesevne og Karakter, og det Mænds, der ere ligesaa hæderlige, som han selv?

Vi have altsaa nu kun tilbage denne Prof. Bugges naadige Slutning, at han »vover ikke at afgjøre, hvorvidt den (Indskriften) er rigtig læst». Højst fortræffeligt. Vi tage Hatten af og forbøje os meget dybt. Men naar han ikke vil foretage de nødvendige Undersøgelser, naar han helt lukker sine Øjne til for de tydelige Kjendsgjerninger og for den udførlige og detailerede Beretning i mit Værk — min Afhandling om Ruthwell-Korset fylder 43 Sider i Folio, der

northumbrisk Dialekt fra det ottende eller niende Aarhundrede«. Altsaa vide vi nu, at Runeversene ere af Cynewulf, og ikke ældre end det ottende eller niende Aarhundrede. At Korset selv skulde være saa uforskammet at sige: »*Cædmon gjorde mig*» (hvordan man nu ellers vil opfatte disse Ord), vedkommer naturligvis ikke Mr. Sweets Læsere. Der findes derfor ikke saa meget som en Antydning derom. — Dernæst findes i Prof. G. Zupitza's »Alt- und Mittelenglisches Uebungsbuch» (2den Udgave, Wien 1882; jeg har ikke set 1ste Udg.) Rune-Indskrifterne paa Ruthwell-Korset aftrykte paa Side 2 ff. uden et eneste Ord om Tidsalder eller Forfatter. Besynderlig nok findes imidlertid Cardonnels Afbildning (der har: »Cædmon gjorde mig») udtrykkelig nævnt blandt det Materiale, *som Forfatteren siger, han har benyttet*. Men ikke desto mindre ere Topstykket og dets Udsagn *fuldstændig ignorerede* af Prof. Zupitza. Vi maa imidlertid ikke klage. Alt sligt og meget værre Ting ere nu almindelige nok. Og det gaar ofte under Navn af »Højere Videnskabelighed».

gjengive mangfoldige *Kjendsgjerninger,* hvortil kommer to store Tavler — saa faar han slaa sig til Taals ved andre Mænds Dom, der ere ligesaa kompetente som han selv og tage Hensyn til Kjendsgjerninger og Beretninger, om hvis blotte Tilværelse Prof. Bugge omhyggelig holder sine Læsere i Uvidenhed. Paa denne Maade kunne de ikke faa nogen Mistanke om, at der existerer noget, der kunde modsige, afkræfte eller modbevise hans *to Paastande* og hans *Slutning.*

Saaledes forholder det sig altsaa med den Dødsdom, vor lærde Kritiker fælder i mindre end to Linier. Aldeles ignorerende Rune-Indskrifterne og alt andet paa Korset selv, benytter han alene Dr. S. Müllers forhastede, korte og peremptoriske Kjendelse, at Ornamenteringen fastslaar dets Tid til omtrent Aar 1000. Alt det øvrige lades ude af Betragtning, og ogsaa dette Mindesmærke »gaar ud af Sagaen» til gjensidig Tilfredsstillelse for begge Parter og til Frelse for begge Theorier. Men hvorvidt denne besynderlige lette Methode, der væsentlig bestaar i en fri Anvendelse af subjektive Indfald og personlig Ufejlbarhed, skal opnaa at faa sin Gyldighed anerkjendt af den Virkelighed, der kaldes *Videnskab,* det skal jeg overlade andre at afgjøre.

Da vi ere komne ind paa Spørgsmaalet om Ruthwell-Korset og engelsk Kunst, skal jeg i al Korthed give en Oversigt over de engelske Forskeres Anskuelser.

a. *Romersk Kunst i Britannien.* England var i 350 Aar en romersk Provinds, fuld af romerske Lejre, Byer og Villaer, hvis Mosaik-Gulve endnu existere i betydeligt Antal, med romerske Templer og romersk Kunst, og stod i daglig Forbindelse med hele Italien og med hele den romerske Verden overhovedet. Jeg behøver ikke at erindre om de Tusinder af romerske Levninger, forskjellige Altere, Gravstene, Milepæle og lignende, af hvilke mange ere stærkt dekorerede og ikke saa ganske faa kunne henføres til bestemte Aar. I det pragtelskende romerske Britanniens rige Byer fandtes alle Slags Kunstnere og Haandværkere, romerske eller

romersk-britiske eller andre, der arbejdede efter romerske eller halvt romerske Modeller. Vel bekjendte ere de mange romerske Pottemager-Ovne i England, hvor der forarbejdedes store Masser af Lertøi, og hvor man endogsaa undertiden med Held efterlignede de berømte samiske Kar. Paa disse Gjenstande er den romerske Ornamentik ofte særdeles vel gjennemført. Gulvfliser, Mursten og lign. bære ofte Legion-Stempler og kunne nøjagtig dateres. De romersk-britiske Værksteder ere nu forlængst forsvundne, men Ovnene og Pottemagervarerne have vi endnu, og dette smukke Terrakotta med dets romerske Ornamenter maatte ses allevegne af de Barbarer, der brugte eller ødelagde det. De romersk-britiske Pottemagerovne, der have ligget skjulte i Jorden i 1500 Aar, blive nu fra Tid til anden tilfældig opdagede og undersøgte af moderne Oldforskere.

b. *Walisk-kristen Kunst i Britannien.* Kristendommen naaede det keltisk-romerske England i det andet eller tredie Aarhundrede efter Kristus[1]), om fra den orientalske eller den occidentalske Kirke bliver for dette Spørgsmaals Vedkommende uden Betydning: I begge Tilfælde blev den kristne keltiske Kunst — og *nogen* saadan Kunst *maa* der have existeret — tildels klassisk. Efterat Anglerne havde hærget og undertvunget Landet, bleve mange kristne Kirker endnu staaende, nogle endog i uskadt Stand, som f. Ex. St. Martins Kirke i Canterbury[2]), i hvilken den frankiske Prinsesse

---

[1]) I Wales alene findes endnu 479 Landsbyer med Navne, der hentyde til lokale Helgene fra det fjerde og femte Aarhundrede. Paa samme Maade mange i Cornwall med Navne paa Helgene fra femte og sjette Aarh.

[2]) Saavidt bekjendt var dette Englands ældste Kirke. Den var indviet til den berømte St. Martin af Tours, til hvem ogsaa »det hvide Hus«, Candida Casa, paa det Forbjerg, der nu kaldes Whithern, helligedes af den ældste Missionær-Biskop i Syd-Skotland. »I lang Tid«, siger G. F. Maclear (»Con-

Bertha holdt Gudstjeneste tilligemed sin Biskop Luidhard, i 597, skjønt hendes Husbond, Kong Æthelberht, Herskeren over alle Underkonger fra Kent indtil Humber imod Nord, endnu var Hedning. Mange af disse Kirker og andre lignende romersk-britiske Bygninger bleve mere eller mindre beskadigede eller ødelagte, men alle maa de have været smykkede med idetmindste *nogen* romersk-keltisk Ornamentik. De sejrrige Erobrere *maa* have set slig Dekoration og *maa* være blevne paavirkede deraf, naar de benyttede disse Bygninger, uforandrede eller istandsatte, til verdslige eller kristne Formaal.

c. *Hedensk-Nordisk Kunst i Britannien.* Britanniens barbariske Erobrere udgik fornemmelig fra Norden i den ældre Jernalder, en Periode, i hvilken romerske og romaniserede Gjenstande i betydeligt Antal vandt Indpas der, saavel som gamle klassiske Kunst-Motiver i det hele taget. De kunne derfor allerede iforvejen ikke have været ubekjendte med sligt. Hvorhen de droge, mod Syd eller mod Vest, kom de i Berøring dermed. Og da de undertvang de halvt romaniserede britiske Kelter, fandt de allevegne i Landet klassisk Kunst, der nødvendigvis maatte paavirke deres egen kraftige barbariske Stil. I deres Lerkar efterlignede de ogsaa visse Ornamenter paa det simplere romerske Fabrikat.

d. *Kristen-Nordisk Kunst i Britannien.* De nordiske Barbarer kom imidlertid ved deres Erobringer til at staa Ansigt til Ansigt med et nyt Element — en *kristen* Befolk-

---

version of the West: The Celts.» London, 1880, p. 43) »var der ingen keltisk Missionær fra Irland eller Skotland, der tænkte paa at begynde sin Virksomhed blandt Friser eller Thüringer, før han først havde aflagt et Besøg ved den Helgens Skrin, hvis sidste Ord havde været: »*Non recuso laborem*». Abbed og Biskop Martin døde omtrent Aar 400, over 80 Aar gammel.

ning, og lidt efter lidt, ofte efter nogle faa Aars Forløb, antoge de selv den nye Tro. Indflydelser fra forskjellige Sider tilskyndede dem stærkt til at gjøre dette Skridt. Klassisk Hedenskab var nu næsten uddød; skando-gothisk Hedenskab mistede Dag for Dag Terræn; de fleste Gother vare allerede mere eller mindre kristnede. I deres nye Hjem paa den britiske Ø fandt Anglerne sig til alle Sider omgivne af walisk og keltisk Kristendom, ligesom ogsaa den samme Tro nu herskede paa største Delen af det nærliggende Fastland. Endnu som Hedninger besvogrede de sig med Franker og andre kristne Folkefærd paa Fastlandet, og deres Høvdinger bleve undertiden døbte i Gallien eller andetsteds udenlands. Medens saaledes allerede i en tidlig Tid mange Familier eller hele Egnes Befolkninger vare gaaede over til Kristendommen, begyndte i Nord-England Anglerne stammevis at antage den nye Tro før Aar 650, takket være keltiske Missionærer fra det i det femte Aarhundrede kristnede Irland, der kom ind fra Syd-Skotland. I det sydlige England havde allerede 597 Kong Æthelberht, hans Hof og hans Folk sluttet sig til Evangeliet, bevægede dertil af den romerske Mission under Augustinus. Men *Omvendelse* vilde til en vis Grad sige saa meget som *Kultur*, og *Kulturen* var væsentlig *klassisk*. Da de bleve kristne, gik de nordiske Nybyggere med det samme over til at antage den vestromerske Kirkes Skikke og Ceremonier og den Dekoration, der fandtes i Italiens og i Galliens Kirker og Klostre. Der og andetsteds saa de romersk-kristelige Forbilleder gjøre deres Indflydelse gjældende ved Siden af de barbariske og keltiske Motiver og Ornamenter. Store Skarer af høje og lave, af begge Kjøn, valfartede stadig til Rom, til Italien, til Gallien og andetsteds hen. Allevegne modtoge de Indtryk, som de anvendte paa deres Vis i Hjemmet, og snart begyndte der at gaa Ry af engelsk Kunst.

e. *St. Wilfrid.* Saa tidlig som ved Slutningen af det fjerde Aarhundrede byggede St. Ninian, efter at han havde

besøgt St. Martin, Biskoppen af Tours, og var bleven ordineret af ham, en Sten-Kirke i den fremmede Stil ved Whithern eller Candida Casa, i Wigtonshire, Galloway, blandt de sydlige Pikter, nær ved Northumberlands Grændse. — Edwin, Northumberlands store Konge, blev døbt i Aaret 627 og opførte en lille Kirke af Træ. Kort efter byggede Paulinus, Biskoppen af York, en stor Kirke af Sten over den lille Trækirke, som den ganske indesluttede. Paulinus var *en Italiener*, der allerede længe før den Tid var sendt over til England af Pave Gregorius den store. Saa hurtig kan sligt undertiden udvikle sig, trods alle Theorier. — I Aaret 676 bragte Benedikt Biscop et Antal dygtige Haandværkere over fra Gallien, og de byggede ham en Sten-Kirke i romersk Stil ved Wearmouth i Durham. Det følgende Aar sendte han Bud til Gallien efter Glas og Glarmestere, da hans nye Bygning skulde have Glas-Vinduer. Alt Slags Kirke-Inventar, Dekorationer og Messedragter kom ogsaa fra Gallien. Og der fortælles, at de *engelske* Haandværkere modtog Undervisning af de *franske* og af dem lærte at udføre mange Ting. Den store og gode Benedikt Biscop var *sex Gange* i Rom og Italien. — Aar 710 sendte Naiton, Kongen over de nordre Pikter, Bud efter fremmede Murere og lod selv bygge en Sten-Kirke i den romerske Stil. Men fremfor alle andre var der én fortjenstfuld og fremragende Evangeliets Forkynder, den berømte Biskop Wilfrid, der med Liv og Sjæl arbejdede paa at udbrede romerske Kirke-Skikke og romaniseret kristen Kunst i England, hvor denne da formede sig til en ejendommelig gallo-romansk-northumbrisk Stil. Han besøgte jevnlig Fastlandet og bragte mange italienske og galliske Haandværkere med sig over til England; navnlig gav han sig af med at bygge, og det var kostbare Stenbygninger, han rejste. Han døde i Aaret 709, 75 Aar gammel. Han og hans Skole bedækkede hele Nord-England med prægtige Monumenter i denne gallisk-italiensk-keltisk-gothiske — eller med ét Ord: northumbriske Stil, der vedblev at ud-

vikle sig og blomstre i Britannien indtil Slutningen af det ottende Aarhundrede eller senere.

f. *Karl den store.* Den store Kejser Karl fandt stor Behag i denne ejendommelige Kunstudvikling, beskyttede den og interesserede sig for den. Han sendte Bud til England efter de bedste engelske Klerke og Kunstnere[1]) for at lade sine vidtstrakte Lande blive delagtige i deres Lærdom og Kunstfærdighed. Ved hans Protektion blev denne Stil saa populær i Gallien, at man af den Grund har kaldt den »karolingisk«.

g. *Den gamle Stil uddør.* I det niende og tiende Aarhundrede blev imidlertid Storbritannien og Irland hærget af de skandinaviske Vikinger og deres Søkonger, der søgte sig Land og Trone. Systematisk nedbrød og brændte de alle de kirkelige Bygninger. Det var navnlig Halfdan og hans Folk, der i Aarene 870—874 ødelagde alle Klostre og Kirker i det nordlige England og det sydlige Skotland — det gamle Northumbria; og disse ødelagte Bygninger bleve ikke ordentlig gjenopbyggede før efter den normanniske Erobring[2]).

---

[1]) Jeg skal kun nævne *en enkelt* af de fremragende Mænd, som Karl den store kaldte over til Gallien, den navnkundige Alcuin. »Blandt hans Elever i den kejserlige Skole«, siger Smith (»Dictionary of Christian Biography«, Vol. I, p. 74), »fandtes Karl selv med sine tre Sønner, Karl, Pipin og Ludvig, sin Søster Gisela og sin Datter af samme Navn, videre Angilbert, senere Abbed af St. Riquier; Adalhard, Abbed af Corvey; Rigbod, Erkebiskop af Trier; Rictrudis, en adelig Nonne fra Chelles, og Gundrada, Adalhards Søster. Hans berømteste Elever i hans senere Aar, i Tours, vare Rabanus Maurus, senere Erkebiskop af Mainz; Hatto, Abbed af Fulda; Haimo, Biskop af Halberstadt; Samuel, Abbed af Lorsch og senere Biskop af Worms; Adalbert, Abbed af Ferrières; Aldric, Biskop af Sens, og Amalarius, Diakon i Metz«.

[2]) »Kirkerne i Jarrow-on-Tyne og Monkwearmouth, der vare byggede af Benedikt Biscop og Ceolfrid (der sendte Bygmestere til Kong Nectan for at bygge ham en Kirke i romersk Stil i den første Fjerdedel af det ottende Aarhun-

Næsten alle de interessante gamle engelske Sten-Mindesmærker, der ere ornamenterede i den ejendommelige Stil, vi her omtale, med eller uden Runer eller romerske Bogstaver eller med begge Slags Skrift sammen, findes som Følge heraf spredte omkring paa Kirkegaarde eller graves op paa Steder, hvor kirkelige Bygninger have staaet, eller findes benyttede som Byggemateriale i Bygninger fra langt senere Tider, da de gamle Kirker bleve gjenopbyggede eller restaurerede, — ganske paa samme Maade som de gamle Runestene i Skandinavien sædvanligvis findes i vore Dage.

h. *Den nye Stil.* Ved den Tid, da den normanniske Erobring fandt Sted, var, som bekjendt, denne romersk-gallisk-gothisk-keltiske Stil *gaaet af Brug*, uddød i England, med samt dens romerske Bogstaver af gammel Form og de nu næsten helt glemte oldengelske Runer paa Kongers og Biskoppers Gravstene og paa fornemme Lægfolks Gravkors. En *senere* Smag havde faaet Herredømmet, og til Indskrifter benyttedes nu Middelalderens romerske Bogstaver.

Af alle disse Grunde er det *absolut umuligt*, at Korsene ved Ruthwell og Bewcastle kunne stamme fra »omtrent Aar 1000», eller selv fra noget Tidspunkt, der nærmer sig hertil.

Det følger fremdeles heraf som en nødvendig Slutning — naar vi endelig skulle fremsætte vor Anskuelse i en fyndig og klingende Thesis — at det vilde være korrektere at sige, at den karolingiske Renaissance væsentlig *kom fra England til Frankrig*, end det modsatte. Det er tilvisse en unaturlig Modsigelse af alle bekjendte Facta at ville

---

drede), bleve begge odelagte af de Danske i Aaret 867 og bleve begge staaende som Ruiner til 1074, da de bleve gjenopbyggede og atter benyttede til Gudstjeneste. Det er muligt, at noget af, hvad der endnu er tilbage af disse Kirker, kan hidrøre fra de oprindelige Bygninger, men noget sikkert kan herom ikke afgjøres». (Jos. Anderson: »Scotland in Early Christian Times». 8vo. Edinburgh. 1881. p. 55).

paastaa, at alt, hvad der i England og Skandinavien opviser denne Stils Ejendommeligheder og Særkjender, skulde stamme fra det niende Aarhundrede eller »maa sættes ned til omkring Aar 1000».

Hvad skulde vi sige til en Theori, der vilde hævde, at et anseeligt Mindesmærke — for Exempel i Danmark — med en Indskrift i de ældste nordiske Runer, i en overordentlig gammel dansk Dialekt, paa stavrimede Vers, i hvis kristne Indhold en Gjenklang af den hedenske Baldor-Mythe tydelig nok lod sig kjende, med latinske Sentenser anbragte i Bogstaver af en Skikkelse, der ellers sjelden forekommer i det barbariske Vesten, og med Ornamenter og Figurer, der vise tilbage til den ældste italiensk-gallisk-gothiske Skole, — at dette Mindesmærke var oprejst af eller til Minde om en eller anden dansk Konge i det tolvte Aarhundrede, lad os sige *Valdemar den store?*

4. Jeg kommer nu til Prof. Bugges sidste Paastand, at Ordene »*Med Kastevaaben blev jeg overalt saaret*» (hvilke han indrømmer findes paa Ruthwell-Korset) *ikke* skulle angaa Korset selv, Kristi Trækors, men være sagte om selve *Kristus i levende Live* og hentyde til, hvad der skete før hans Korsfæstelse, da han blev angrebet med Sværd og Stokke og paa anden Maade led Overlast.

Dette er en højst mærkværdig Opfattelse og et godt Exempel paa den vidt drevne Skarpsindighed og ejendommelige Bevisførelse, hvormed den begavede Forfatter allevegne søger at undgaa eller bortforklare de mest ligefremme Kjendsgjerninger. Men det hele har sin Grund i en Fejltagelse i Udgangspunktet, som er bleven staaende, *uagtet* jeg bestemt har paapeget, hvorledes Sagen forholder sig, i min Tydning og Forklaring af Indskriften, i 1867. Men denne Sagens rette Sammenhæng vilde slaa Vikinge-Theorien til Jorden. Derfor maatte den ignoreres: *Leve Theorien, paa Kjendsgjerningernes Bekostning!*

Men til Fejltagelsen. — »Drømmen om det hellige Kors», hvoraf en Del findes indhugget paa Ruthwell-Monumentet, er, saaledes som vi kjende den i sin Helhed, i en Omskrivelse paa Old-Sydengelsk fra det tiende Aarhundrede, et stavrimet Digt paa 314 Linier. I de første 54 Linier fortælles der, hvorledes Forfatteren falder i Søvn og drømmer, at han ser det selv samme Kors, paa hvilket Frelseren led Døden. I det følgende fortælles, hvorledes han i Drømme hører dette Trækors tale og beskrive, hvorledes Herren led og døde paa dets Træ.

Det første Afsnit af Korsets Fortælling, af de Ord, *som Korset taler*[1]), gjengives af Barden, saaledes som han i

[1]) (Tilføjet i Sept. 1881). — Dette er, saavidt mig bekjendt, det ældste Exempel paa at *Trækorset* optræder personlig som *talende*. Det er et dristigt Træk i den religiøse Poesi, og synes heller ikke senere at være blevet ofte benyttet. Jeg erindrer kun én Gang senere at have fundet det paa Engelsk. Det er i »Ordskiftet mellem Maria og Korset« (»The Dispute between Mary and the Cross») i Vernon-Manuskriptet, fra omtrent Aar 1370. Dette Digt findes trykt i Dr. R. Morris's værdifulde »Legends of the Holy Rood» (8vo., London, 1871, p. 131—149, i 40 Strofer, indeholdende ialt 528 Verslinier) og begynder som følger:

Oure ladi freo·,
on Rode treo·,
made hire mon:
Heo seide on þe
þe fruit of me·
is wo bigon:
Mi fruit I· seo·
in blodi bleo·
Among his fon,
Serwe I· seo·,
þe veines fleo·
from blodi bon.

En Variant af samme Text, der findes i det noget senere Royal Ms., 18 A 10, er ligeledes udgivet af Dr. M.· i hans nysnævnte Værk, p. 197—209, og har kun 372 Verslinier.

i sin Drøm hørte dem og erindrede dem, da han vaagnede, i Linierne 55—156, ialt 102 Linier, hvilke vi kunne betegne som Første Afsnit af Korsets Ord. De give en Fremstilling af Lidelseshistorien.

De to andre Exempler, som vi kjende andetsteds fra, skylde vi begge den fortjente franske Lærde, Prof. Paul Meyer. Det ældste af dem er et latinsk Digt, skrevet i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede, hvori Jomfru Maria gjennem fire ni-liniede Strofer gjør Korset Bebreidelser, fordi det har ladet sig benytte som Redskab til hendes Søns Død. Korset forsvarer sig i sex lignende Strofer Dette Digt begynder:

»Crux, de te volo conqueri:
Quid est quod in te reperi
Fructum non tibi debitum?»

Det er udgivet for første Gang af Prof. Meyer i »Daurel et Beton, Chanson de Geste Provençale, publiée pour la première fois d'après le manuscrit unique appartenant à M. A. Didot.» Paris, 1880, pp. lxxxv—lxxvij. (Soc. des Anc. textes Franç.) Det andet af de nævnte Digte skriver sig fra 1345 og er affattet paa Provençalsk. Begyndelsen mangler som Følge af Haandskriftets beskadigede Tilstand, men der er endnu 126 Verslinier tilbage. Efter Vor Frues første (defekte) Bebrejdelser mod Trækorset følger dettes Svar: Respon la crotz a Marie:

»Dona, salvant la vostre honor.
Nous deu pas creyse la dolor.
Non dit jes que fayt aiat
Per que de vos si sie ostat.»

Ordskiftet vedvarer, og Gangen deri gjengives i al Korthed af Prof. M. (p. lxxiij) saaledes: »La vierge reproche à la croix sa cruauté envers le Sauveur. Celle-ci se défend et fait valoir d'ingénieux arguments. Elle a agi comme doit faire un loyal serviteur à l'égard de son seigneur. Jesus voulait mourir pour racheter le genre humain: elle s'est conformée à sa volonté; elle a servi d'instrument à la rédemption: elle n'avait ni le droit ni le pouvoir de resister à la volonté

De derpaa følgende Verslinier 157—244 ere ligeledes Ord, *som Korset taler*, og som vi ville kalde: Andet Afsnit af Korsets Ord. I denne sidste Del af sin Tale forklarer Trækorset Betydningen af den pinefulde Død, det just har beskrevet, henviser til Forjættelserne om Kristi Opstandelse fra de døde, taler om den store Dom, der skal komme, og ender med en Opfordring til os om at benytte Kristi hellige Offerdød som et Middel til vor egen Frelse.

De øvrige Linier, 245—314, indeholde den engelske Digters egne Betragtninger over Korsets Ord, medens heri Korset selv *ikke mere* indføres som talende. Det er et storslaaet Udbrud i prægtige Vers, hvori Skjalden udtaler sin Længsel efter de himmelske Frugter af Kristi Død, efter Glæderne i Paradiset.

Hvad der vedrører os her, er kun, hvad Korset fortæller om Korsfæstelsen i første Afsnit af sin Tale; thi det er alene disse Ord, der ere indhuggede paa Stenen. Det andet Afsnit af Korsets Ord er af rent homiletisk Indhold. Men det første Afsnit eller Korsfæstelses-Afsnittet indeholder alene 102 Linier; og paa den Del af Stenkorset, der var bestemt til Anbringelse af Rune-Indskriften, var der ikke Plads til saa meget. Adskillige Linier — hvor mange, det vide vi ikke — ere desuden gaaede bort ved, at Stykker af Stenen ere skallede af; den er paa mange Steder alvorlig beskadiget. I dette Øjeblik findes der paa Stenen kun bevaret 25 Linier af de 77 i Vercelli-Haandskriftet, som de i Indhold nærmere svare til. Og selv disse 25 Linier følge ikke altid rigtig efter hverandre, men deres Orden og Mening ere

---

divine. Enfin, elle explique allégoriquement les souffrances de Jésus, cherchant à montrer que chacune d'elles était nécessaire, et de la sorte le débat devient un petit traité théologique de la passion». — Ogsaa dette Digt er udgivet for første Gang af Prof. P. Meyer i samme Værk, pp. lxxix—lxxxv.

vi dog fuldkommen istand til at følge ved Hjælp af det værdifulde Haandskrift, der indeholder Digtet i sin Helhed. Hvad er det da nu, som fortælles os i dette Stykke paa 77 Linier, der alle udsiges af selve det Trækors, hvorpaa Kristus hængte, og hvoraf 25 endnu findes paa Sten-Monumentet? Jeg skal i al Korthed gjøre Rede for Indholdet.

1. Korset fortæller, hvorledes det Træ, hvoraf det er gjort, blev hugget om i Skoven (»holtes on ende», Vercelli-Codex, L. 58).[1])

2. Hvorledes det blev ført op paa en Høj og rejst der (Verc. Cod. L. 64).

3. Hvorledes »Menneskens FREÁ», »den unge Helt» beredte sig til at bestige det (V. C. L. 66).

4. Hvorledes Frelseren fæstes til dets Træ med Nagler (V. C. L. 91).

5. Hvorledes Kristus dør (V. C. L. 98).

6. Hvorledes Træet farves rødt af det Blod, der flyder ud af hans Side. (Om Manden, der stikker ham i Siden, findes der ikke et Ord, og ligesaalidt siges det, at han skulde være *blind*). (V. C. L. 98).

7. Hvorledes Forløseren hænger paa Korset, medens tykke Skyer sænke sig omkring ham og Lysvejen fordunkles af skumle Skygger (V. Cod. L. 108).

8. *Al Skabningen græd,*
Sørgede over sin Konges Fald. (V. C. L. 111).

9. Korset fortæller videre, hvorledes Venner af Kristus nedtoge hans livløse Legeme. (Verc. Cod. L. 122).

---

[1]) Vi se heraf, at den senere (middelalderlige) Legende, der anbringer den Stamme, hvoraf Korset gjøres, i *Templet i Jerusalem*, hvorfra den slæbes bort af Jøderne og forarbejdes til et Kors — var Cædmon *ubekjendt*. Naar Korset gjordes af et *Træ*, der huggedes i *Skoven*, kunde der ikke paa samme Tid være Tale om et Stykke *Tømmer*, der laa i *Templet*. Ogsaa dette Træk vidner om Digtets store Ælde.

10. Hvorledes Korset nu blev ladt tomt, dampende af Blod, og hvorledes det var af »*Kastevaaben* (»streals», Pile og lignende) *overalt saaret*». (Vercelli Codex, L. 126).

11. Hvorledes Korset ser Frelserens Kjære staa omkring hans Lig. (V. C. L. 129).

12. Og hvorledes det ser dem begrave hans livløse Legeme i en Grav, hugget i Klippen. (Verc. Cod. L. 140).

13. Hvorledes de tre Kors staa og sørge (V. C. L. 143).

14. Hvorledes Folk rive de tre Kors ned, grave et Hul og begrave dem deri (Verc. C. Lin. 151).

15. Hvorledes det selv samme Kors, paa hvilket Kristus led, graves op igjen — der siges intet om, hvornaar eller af hvem —, og hvorledes dets Træ, *der fortæller alt dette*, bedækkes med Guld og Sølv (Vercelli Codex L. 156).

Alt dette er Korsets egne Ord, og hermed ender dets interessante Skildring af Kristi Lidelse. Hammerichs danske Oversættelse viser ganske den samme Opfattelse.[1])

Efter at have læst ovenstaaende, kan man ikke nære nogen Tvivl om, at naar *Korset* siger, at *det* var

»*af Kastevaaben overalt saaret*»,

saa siger det tydelig nok, at der *imod det selv*, *Trækorset*, var slynget mange Pile og andre Kastevaaben, i den Hensigt

---

[1]) Fr. Hammerich: »De episk-kristelige oldkvad hos de gotiske folk». 4to. Kjøbenhavn 1873, p. 17, 20:

Mandhjems Frøj
så jeg magtfuld ile; — — —
Da gjorded sig helten,
helten hin unge; — — —
Al skabningen græd
af gru ved sin konnings fald! — — —
bloddugt, pilstunget
blev jeg stående.

at ramme den Mand, der var fæstet paa det, og at et Antal af disse Vaaben havde ramt dets Træ og bedækket det med Saar. I denne taagede Blanding af hedensk og kristen Lære, af Baldor og Kristus, kunde det maaske være et af disse »Kastevaaben», *Misteltenen*, der ramte Herren selv.

Men for at komme tilbage til Spørgsmaalet om Korsets Alder, lad os i Korthed gjentage de Hovedpunkter, vi have at gaa ud fra:

1. Der kjendes kun *én Cædmon*, som var Digter; han levede i Northumberland og døde der omtrent 680.

2. Runerne paa Korset sige: »*Cædmon gjorde mig*». Fornuftigvis maa dette gjælde det interessante Runedigt.

3. Korsets oldengelske Runer ere af den ældste Slags.

4. Dets latinske Indskrifter ere udførte i Bogstaver af en Form, der kun i meget gammel Tid benyttedes i England. Saadanne Uncialbogstaver vilde været umulige der i det tiende Aarhundrede.

5. I Ornamentiken stemmer Ruthwell-Korset overens med et Antal andre Sten-Mindesmærker i Britannien fra det syvende og ottende Aarhundrede.

6. Dialekten i Indskrifternes Old-Nordengelsk hører til den allerældste Klasse. Runelinierne give os ogsaa, for første og sidste Gang i England, den gamle og ellers tabte oldengelske Pronominal-Form for Dualis Acc.: *ungcet*, »*os to*». Den sydengelske Omskrivning, fra det tiende Aarhundrede, har her det sædvanlige, *senere: unc butu (»us both»)*, »*os begge*».

7. Et sikkert Kjendetegn paa, at den sydengelske Digtning er en *Kopi* af noget *langt ældre*, er det, at paa et Sted i Haandskriftet et Stavrim-Ord, begyndende med s, tilfældig er blevet udeladt af Skriveren. Men dette Ord, *sorgum*, findes paa sin rette Plads paa Stenkorset.

8. Et andet Vidnesbyrd om, at Rune-Digtet er langt ældre end Haandskriftet, er dets yderst gammeldags Kortfattethed, *Mangelen* paa »Fyldekalk», paa senere Udpyntninger og Tilsætninger i Versene. De 25 nordengelske Linier inde-

holde 81 Ord; i den sydengelske Codex fra det tiende Aarhundrede er Ordenes Antal steget til 101. Ikke mindre end 20 Ord ere altsaa blevne tilføjede under den fortsatte Afskrivning. En Femtedel af hele Texten i Vercelli-Skindbogen er altsaa *senere Udvidelse.*

Hvis der endnu existerer nogen ærlig, grundig og omhyggelig, sammenlignende arkæologisk, historisk, palæografisk og lingvistisk Kritik — og jeg skulde mene, at vi endnu have *noget* heraf —, saa maa tilvisse denne Række af Vidnesbyrd *godtgjøre*, at det Tidspunkt, hvortil vi have henført Ruthwell-Korset, henimod Aar 680 efter Kr., er korrekt. Jo *senere* vi ville sætte det, desto mere utroligt og umuligt vil det hele blive.

Men i saa Fald maa vi dernæst erindre, at det Sprog og de hedenske Indblandinger, som vi her forefinde, ikke er noget, som Cædmon har *opfundet.* Det Sprog, han talte, var hans angliske Forfædres Sprog, og de kom over Havet til Northumberland Hundreder af Aar før hans Tid. Deres Hjemland var — som Historie, Traditioner og Mindesmærker bevidne — sikkert Skandinavien, og fornemmelig Danmark.

Baldor-Mythen maa derfor have været kjendt i England, og fremdeles ogsaa i Danmark, i det mindste tre eller fire hundrede Aar efter Kristus, og en svag Gjenklang af den lyder endnu fra Stenkorset, ved Aaret 680. Den kan saaledes ikke først være bleven sammenlavet af Vikinger i det niende og tiende Aarhundrede.

Loke i England.

Ved denne Lejlighed skal jeg med nogle Ord omtale en interessant Parallel: Baldors Banemand, *Loke.*

Vi maa imidlertid her først erindre om, at i alle Mythologier findes der visse Grupper af Personer eller Sagn, der indbyrdes hænge sammen. Hver saadan Sagnkjæde be-

staar af mange Led, af hvilke hvert enkelt er saa nødvendigt til Forstaaelsen af de andre, at det hele vilde løsnes og falde fra hinanden, om et af dem toges bort. Alle disse Led *tilsammen* danne et organisk *hele*, som er Resultatet af en Udvikling gjennem lange Tider. En af de ældste og videst udbredte af Oldtidens Fortællinger er den om »*Den dødbringende Guldskat*», der for en 2000 eller 3000 Aar siden blev lokaliseret i Norden og andetsteds, og sidenefter — som Tilfældet er med alle saadanne Folkesagn — stadig er bleven modificeret. Denne Fortælling er nu bedst kjendt fra Volsunge- eller Sigurd-Sagnene. *Dramatis personæ* ere ANDWARE, WODEN, THOR, HÆNER, KVASER, LOKE, OTTER, FAFNE og endelig VOLSUNGERNE og SIGURD, i England SIGMUND, Dragens Banemand.

Lad os, for bedre at kunne forfølge dette, for et Øjeblik søge over til Sverige. I 1866, i Første Bind af min »Old Northern Runic Monuments», Side 224 publicerede jeg en Sten fra Habblingbo, Gotland, fra det niende Aarhundrede, hvorpaa vi, foruden andre Figurer, se Woden paa sin ottebenede Hest Sleipner byde en Høvding velkommen til sin Hal. Det er en hedensk Gravsten med Indskrift i de yngre Runer. — I samme Værk, Andet Bind, Side 708, gav jeg en Afbildning af en anden Sten sammesteds fra, hvorpaa ses en Valkyrie, som modtager en falden Kriger i Valhal. Ogsaa denne Sten har Indskrift i yngre Runer. — I »Illustreret Tidende» (Kjøbenhavn) for 13de Maj 1877 offentliggjorde jeg en tredie svensk Runesten, fra Dräfle i Upland, paa hvilken findes afbildet SIGURD fældende Dragen FAFNE. Men her findes ogsaa, for første Gang i Europa, Dværgen ANDWARE, der rækker frem det sidste gyldne Smykke, han har tilbage, den skjæbnesvangre *Ring*, hvormed Anserne bedækkede den dræbte OTTERS sidste Haar. Dette Mindesmærke stammer fra Tiden umiddelbart efter Kristendommens Indførelse; dets Indskrift er i de yngre Runer, og det maa henføres til omtrent Aar 1000—1050 efter Kristi F. — Min

afdøde kjære Ven, Prof. Carl Säve var den første, der paaviste Sigurd-Sagnet paa Runestene, nemlig da han i Aaret 1869 offentliggjorde de berømte Billeder og Runer paa en Klippeblok ved Ramsund i Södermanland, en kolossal Granitflade, ikke mindre end 15 Fod lang og 8 Fod høj. En Afstøbning af den findes nu i Stockholms Museum. Ved Siden af den sædvanlige Fremstilling af SIGURD, der dræber Dragen, finde vi her den berømte Hest GRANE, *Fuglene* paa Træet, der advarede Helten, SIGURD smagende paa FAFNES Hjerte, REGIN med sin Smedie og Blæsebælg, ODDEREN og saa fremdeles. Paa samme Tid offentliggjorde han ogsaa Gök-Stenen fra den samme svenske Provins, der bærer lignende Figurer, mere eller mindre identiske med dem paa Ramsund-Klippen. Begge disse Mindesmærker bære Rune-Indskrifter, som stamme fra Kristendommens ældste Tider, fra det ellevte Aarhundredes Begyndelse, og bleve smykkede med disse Billeder, fordi de afdøde gjorde Fordring paa at nedstamme fra SIGURD. De mange *senere* billedlige Fremstillinger af Scener fra den samme Sagn-Gruppe, paa Kirkedøre, Døbefonter, Stole og deslige, i Sverige, Norge og England, skal jeg her ikke opholde mig ved.

Nu fortælle alle disse Gjenstande den samme Historie eller enkelte Episoder af den, efter som Pladsen var paa hvert enkelt Stykke. Men Dværgen ANDWARE med samt sin *Ring* og SIGURD og det øvrige forudsætter og hører sammen med LOKE, WODEN, THOR og de andre Hovedfigurer, uden hvem der ikke vilde være nogen Mening i de Scener, der afbildedes. Disse Mindesmærker bleve udhuggede kort efter Aar 1000, i afsides liggende Egne i Sverige, og staa som Minder om dunkle og ældgamle lokale Fortællinger og Familie-Genealogier, der maa række *Hundreder af Aar* længere tilbage. Hvordan skulde det saa være muligt, at denne Kreds af Sagn om Guder og Mennesker kunde være sammenlavet af Vikinger nogle faa Aar tidligere? Og efter Theorien skete alt

dette, som det synes, i det fjerne Norge eller paa Island eller i Grønland eller paa de vestlige Øer. Først *sammenlavet* der — nej! *Omskrevet* eller omordnet eller udspækket eller paany lokaliseret der — ja, det er en hel anden Sag. Som vi her se, ere i Sveriges nordlige Provinser disse Sagn ved Aar 1000 Ben af Folkets Ben og Kjød af dets Kjød, og have utvivlsomt været saa i Aarhundreder.

En anden Indvending mod denne Theori er det store Antal af poetisk-mythiske »Kjendinger» i de ældste Vers og disse Udtryks bestemte, fastslaaede Form. En saadan »Kjending», et billedligt Udtryk, der knytter sig til og forudsætter noget andet, maa nødvendigvis være *yngre end dette andet*. Naar et saadant Udtryk er vidt og bredt kjendt i mange Egne, saa maa det nødvendigvis have levet gjennem Aarhundreder, før det kunde blive saa almindelig udbredt.

Lad os tage et lokalt *dansk* Exempel. Skulde vi læse eller høre et dansk Stavrim-Vers, som f. Ex.:

»Danabót
mod djærve Fjender
stærkest Stenslange
strakte vidt.»

saa vilde de fleste Danske strax forstaa det; men det kunne vi ikke vente, at en ulærd Svensk eller Norsk skulde gjøre, da det hænger sammen med den lokale Historie, og saa lang Tid er gaaet hen, siden de Begivenheder, det sigter til, fandt Sted. De Danske vilde erindre, at dette Ord *Danabót* — »De Danskes Baade», de Danskes Hjælp og Stolthed — var et Tilnavn, en »Kjending», der i gamle Dage blev givet Thyra, og almindelig forklares ved den gamle Tradition, at denne danske Dronning opbyggede en storartet Vold af Sten, Tømmer og Jord mod Fjenderne sydfra, hvilken Vold kaldes *Danevirke*, som i gammel Tid, saa endnu

den Dag idag. Vi vilde nu aldrig kunne faa det ind i vore Hoveder, at dette Tilnavn *Danabót,* der i saa mange Tider har været til Huse blandt den danske Befolkning, først skulde være *opfundet* af en eller anden dansk Digter eller Eventyrer i det sextende eller syttende Aarhundrede. I dette Tilfælde ere vi nu ogsaa istand til at bevise, at dette Tilnavn *virkelig er meget gammelt* i Danmark; thi vi have endnu bevaret en dansk Runesten fra Midten af det tiende Aarhundrede (Hundreder af Aar ældre end noget dansk Pergamentblad), der er rejst til Minde om denne samme danske Dronning. Paa denne Runesten kalder Kong *Gorm* sin Hustru *Thyra: »Danmarkar But»* — Danmarks Baade — saaledes som hans taknemmelige Folk alt havde gjort. Følgelig vilde *Danabót* i det sextende Aarhundrede betyde: Dronning Thyra, og vilde i Virkeligheden være fra saa fjærn en Tid som fra det tiende Aarhundrede.[1])

Naar vi se hen til Manuskripternes Alder og til de i dem benyttede Dialekter, maa vi kalde de ældste skandinaviske literære Mindesmærker forholdsvis unge. Imidlertid indrømmer Prof. Bugge, at deres Indhold i alt væsentligt gaar tilbage til det niende og tiende Aarhundrede. Disse gamle mythiske Stykker frembyde nu imidlertid en overstrømmende Rigdom paa »Kjendinger», der altsaa dengang bleve almindelig forstaaede, vare forstaaelige for alle og derfor nødvendigvis maa have været meget gamle. Der maa være hengaaet *Hundreder af Aar*, før disse beskrivende Tilnavne eller billedlige Udtryk kunde blive almindelig benyttede som

---

[1]) Et sideordnet Exempel vil findes i Wilhelm Mannhardts mesterlige Paavisning af, hvorledes Fortællingen om Peleus, Cheiron, Thetis og Achilles, der ikke benyttes direkte af Homer, skjønt den er mange Aarhundreder ældre end hans Tider, *dog var ham velbekjendt*, saasom han har benyttet et Par »Kjendinger», der ere nøje forbundne med dette Sagn. (Wald- und Feldkulte, Vol. 2, Berlin, 1877, p. 53—77).

Byggemateriel, poetiske Regnepenge, mekaniske Mosaikstykker, i Skjaldes eller Sagaskriveres Værker.

Langt ældre end Pergamentbøgerne ere de figurløse Stene. Vi skulle her ikke opholde os ved dem, der bære Runer af den *ældre* Slags, hvis Læsning kan være Gjenstand for Tvivl, og som desuden sjelden kunne opvise Indskrifter af betydeligere Længde. Vi skulle holde os alene til de *yngre* Runer og skulle blandt disse vælge et Exempel fra et af de ældste og mest interessante Mindesmærker, nemlig den storartede og kolossale Gravsten ved Rök i Øster-Götland i Sverige[1]), der ikke kan være senere end Begyndelsen af det niende Aarhundrede. Det er den største »barbariske» Sten-Bog i hele Europa og bærer ikke mindre end 770 Bogstaver. Dens lange poetiske Indskrift bevarer Mindet om en mægtig Høvding i Hraith-Gotland (Øster- og Vester-Götland i det nuværende Sverige), der havde udført store Bedrifter baade til Lands og til Søs. Mange af Runerne have en meget gammel Form, og Sproget er ligeledes archaisk. Blandt flere saadanne Tegn paa høj Ælde træffe vi her det foranstillede ON- istedenfor O-, ligesom i Engelsk; N-et er altsaa endnu ikke forsvunden ved Udtale gjennem Næsen. Vi finde ogsaa HUHUAN istedenfor det senere HUHUA eller HUGGA, altsaa endnu med Bibeholdelse af -n, det ældre Infinitiv-Mærke, ligesom i Oldengelsk. For at give en Forestilling om dette stavrimede Digts Pragt, skal jeg afskrive en enkelt Strofe. Kong WARIN beskriver her sin Søn WAMUTHS sidste dristige Ledingsfærd og meddeler, hvorledes han nu ligger begravet i sit Vikingeskib, under den store Gravhøj, der rejstes over baade Skib og Helt:

---

[1]) Mindesmærket findes afbildet og Indskriften oversat i Tredie Bind af min »Old Northern Run. Mon.» p. 41—64, og i Ant. Tidsskr. f. Sver. Vol. 5.

ÞAT SAKUM ONART:	*Det saa vi siden:*
HUAR FUR NIU ALTUM	*Hvor ni Skibe nærmed' sig*
ON‿NURÞI-FIARI MIR;	*Nordkysten med mig;*
HRAIÞ-KUTUM AUK TUM‿	*Hraith-Gothe-Magten*
MIR ON UBS AKAR.	*ögede stolt han*
	saa paa Ubbs Ager.
RAIÞ‿ÞURMUÞI,	*Storsindet kuede*
STILIR FLUTNA,	*Sømændenes Styrer*
STRONTU HRAIÞ-MARAR.	*Hraith-havets Strande;*
SITIR NU KARUR‿	*bier nu i grav-skrud,*
ROK‿KUTA SINUM,	*blunder hos sin Stridshingst,*
SKIALTI UB-FATLAÞR,	*med Skjold paa sin Skulder,*
SKATI MARIKA.	*Maringers Skjærmer.*
RU ÞI NIMR FLUOI!	*Ro har han nu i sin Snekke.*

Nu indeholder dette Gravdigt tre »Kjendinger». Den *første* er UBS AKAR, UBBS AGER, den Slag*mark* eller Valplads eller Slette, som Søkongen UBB (et Navn, der betyder »*den Skrækkelige) pløjer* med sine Hav-Oxer eller Bølge-Heste, — det vil sige, med sine *søgaaende Skibe.* Denne ejendommelige »Kjending» for *Havet* var ikke tidligere kjendt, men vi kjende mangfoldige andre, nøjagtig af samme Slags. — Den anden er KUTI = GOTI, Navnet paa den berømte Hest, der ejedes af *Gunnar Gjuking,* som ved Sigurd Fafnesbanes Hjælp vandt Skjoldmøen Brynhild til Hustru. Herefter blev siden Ordet GOTI et almindelig benyttet poetisk Udtryk for en Stridshingst i Almindelighed. Men dette, maa vi indrømme, fører strax den hele Sigurd-Cyclus med sig, thi uden almindelig udbredt Kjendskab til denne vilde Ordet »GOTI» istedenfor »Stridshingst» være uforstaaeligt. Denne Omstændighed skyder atter Sigurd-Sagnet i Sverige næsten 200 Aar *længere tilbage* i Tiden end de Runestene, jeg omtalte, hvorpaa der findes udhugget Afbildninger af Personer og

Ting, der spillede en Rolle i dette store mythiske Drama. — Det *tredie* Billed-Ord er det mærkelige Udtryk, Kong *Warin* bruger, da han fortæller os, hvorledes han saa de hungrige Vilddyr fortære de døde, der vare faldne i Kampen. Det paagjældende Udtryk er: HISTR SIKUNAR, »*Siguns Hest*». SIGUN, SIGYN eller SIGNY er, som bekjendt, den falske LOKES halvt dæmoniske Hustru, der allerede tidlig blev betragtet som en ful Hex. I den ældre Edda omtales en Hex som *ridende paa en Ulv med Snoge som Tømme,* og den samme Ide gaaer igjen andetsteds. »*Siguns Hest*» er derfor ganske simpelt *Ulven,* Hel-Hexens Ganger. Det Warin saa, var saaledes *Ulven, der sønderrev de Faldnes Lig.* Denne Kjending for »Ulv» havde man heller ikke kjendt tidligere, men vi have forkjellige andre, ganske lignende. Hvor der er en SIGUN, er der naturligvis ogsaa en LOKE; og en SIGUN og en LOKE forudsætte meget mere som bekjendt. Vi se altsaa, bortset fra Sigurd-Sagaen, at Fortællingen om Sigun og Loke er i den Grad hjemlig her i Begyndelsen af det niende Aarhundrede, at almindelig udbredte, folkelige Benævnelser paa *en Stridshest* og *en Ulv* ere afledte af den. Et Tidsrum af *nogle* Aarhundreder *maa* nødvendigvis være forløbet, før disse Fortællinger paa denne Maade kunde blive benyttede som Materiale ved Sammensætningen af Digte i en afsidesliggende Provins af Sverige. Men disse 500 eller 400 Aar længere tilbage, bringe os 500 eller 400 Aar nærmere til Kristi Tid end det niende eller tiende Aarhundrede, som Prof. Bugge taler om.

Lad os imidlertid nu komme tilbage til Northumberland og LOKE. I Aaret 1879, da den gamle Kirke i Brough, i det nordengelske Landskab Westmoreland, blev underkastet en Restauration, fandt man benyttet som Byggemateriale mange gamle Stene med Ornamenter og Indskrifter. En af disse Stene bar et Stykke af en romersk Indskrift; Brough havde nemlig været en romersk Militær-Station. En anden havde hørt til et

Gravkors med Rune-Indskrift[1]). Den synes at stamme fra sidste Halvdel af 6. Aarh. og bestaar af tolv stavrimede Verslinier, skrevne med oldengelske Runer. Paa begge Sider af Verset findes indhugget i Stenen Martyrernes Palmegren — det eneste Exempel i Norden paa dette Symbol fremstillet paa et Gravmæle. Runerne meddele os, at Højen, hvorpaa Korset stod, blev opkastet over en Kvinde, der omkom som Martyr for Kristendommen blandt den hedenske Befolkning. Dialekten er Old-Nordengelsk af den ældste Art med nogle Reminiscenser af en endnu ældre dansk Dialekt; den stemmer dog i det hele taget med Indskriften paa Ruthwell-Korset.

Samme Aar foretoges ogsaa en Reparation af den gamle Kirke i Kirkby-Stephen, i samme Landskab, kun fire engelske Mile fra Brough, ved hvilken Lejlighed man udgravede en Stenblok, der havde hørt til et meget gammelt Kirke-Kors eller Gravmæle. Det er en kulholdig Sandsten, som har en Højde af 26 Tommer og en Brede af 14 Tommer. Et Tov-Ornament smykker Kanterne. Bagsiden er uden nogensomhelst Dekoration, hvorfor det maa antages, at Korset stod nær ved en Mur. Hele Forsiden optages af én eneste Figur, udhugget i Relief, en mandlig Skikkelse med to Vædderhorn, liggende paa Ryggen og, besynderlig nok, *med Hænder og Fødder bundne* til en Klippespids[2]). Det maa hidrøre

---

[1]) Det er et Stykke kulholdig Sandsten, 23 Tommer langt, $12^1/_2$ Tomme bredt og fra 5 til 3 Tommer tykt. Se min Afhandling herom (»Runic Inscription found at Brough, Westmoreland») i »Transactions of the Cumberland and Westmoreland Antiquarian and Archæological Society», Vol. 5, Part 1, Kendal, 1881, 8vo.

[2]) Rev. J. F. Hodgson giver et meget lille Fotografi af denne Sten ved Side 186 i »Transactions of the Cumb. and Westm. Soc.», Vol. 4, Part 1, Kendal 1879, og siger paa Side 188 rigtig, at Figuren forestiller »Satan bunden». Men i min Artikel om Brough-Stenen, p. 309, paaviste jeg, at denne Figur ikke vel *kunde* være den *kristne* Djævel, men utvivlsomt

KORS-FRAGMENT FRA KIRKBY-STEPHEN, WESTMORELAND.

fra omtrent Aar 700, men selv om det var et Hundrede Aar senere, vilde det ingen Forskjel gjøre for nærværende Undersøgelse.

Nu ere alle vore engelske Oldforskere enige om, at dette Billede forestiller *Djævelen;* og herom kan der heller ikke være Tvivl. Dog er der det forunderlige ved denne Sag, at ingen lignende Figur endnu er funden nogetsteds i hele Europa.

Den kristne Kirke havde i sin *ældste* Symbolik, som vi kjende fra saamange Skrifter, Malerier og Skulpturarbejder, *ingen* Fremstillinger af den Onde i *menneskelig* Skikkelse. I old-kristelig Kunst ses Herren som *sejrrig Hersker* (ofte bærende Korset eller den hellige Bog) trædende paa en Løve eller paa en Slange eller Giftsnog. Dette hidrører fra et Sted i Psalmerne, der i den latinske Vulgata (Ps. 90, V. 13) lyder: »Super aspidem et basiliscum ambulabis; et conculcabis leonem et draconem». I dansk Oversættelse af den hebraiske Text lyder Stedet (Ps. 91, V. 13): »Paa Løven og Slangen skal Du træde og stampe med din Fod paa den unge Løve og Dragen«. Som den *sejrrige Forløser* fremstilles Kristus (eller et eller andet Symbol paa Kristus) staaende paa Erkefjenden, der afbildes under en Slanges eller Drages Skikkelse. Ligefra Fristelsen i Edens Have er Djævelen kjendt som en Slange. Fra de ældste Billeder i Katakomberne af ses Slangen som Frister. Noget senere giver Kunstneren nu og da, skjønt meget sjelden, den om Træet snoede Slange et menneskeligt Hoved for at anskueliggjøre dens Samtale med Eva[1]). — Men der dannes ogsaa Typer

---

var en overlevende Rest af Hedenskabet, og i Virkeligheden forestillede den eneste Djævel, som Anglerne forstod sig paa, deres egen LOKE, der dræbte den gode Gud BALDOR.

[1]) J. Y. Akerman siger i sin »Roman Coins», Vol. 2, London, 1834, ved No. 7, Side 361, i sin Beskrivelse af de sædvan-

til Fremstillingen af selve den Onde ved at overføre paa hans Person noget, som han direkte er bleven bragt i Berøring med. Saaledes se vi Djævle afbildede i Skikkelse af Svin, som Følge af det Mirakel, Herren gjorde, da han drev Djævlene i Svinene. De ældste Gravkors vise jevnlig Kristus trædende paa en Slange eller en Drage; men paa Bewcastle-Korset fra Aar 670 og paa Ruthwell-Korset fra henved Aar 680 træder han paa Svin.[1])

I Overensstemmelse med, hvad der ellers plejer at være Tilfældet, maa den Stenblok, der oprindelig stod ovenover denne Djævle-Sten fra Kirkby-Stephen, have baaret et Billede af Kristus (eller et Symbol paa Kristus), der traadte paa det fule Djævelstøj nedenunder, saaledes som Kristus gjør paa Korsene ved Bewcastle og Ruthwell. Hvis ikke, saa maa den have baaret et Billede af *St. Michael*, Djævelens triumferende Fjende, som vi kjende fra saamange

---

lige Guld- og Sølvmynter fra Valentinianus den tredies Tid (424—455): »Samme Indskrift. En staaende Figur, holdende et Kors og en Kugle, hvorpaa en Viktoria; hans højre Fod træder paa en Slange». Dette Stykke er en Solidus. Men under Nr. 8 beskriver han en anden saadan Guldmynt som følger: »Samme Indskrift. En staaende Figur, holdende et Kors og en Kugle, hvorpaa en Viktoria; hans højre Fod træder paa *en Slange med Menneskehoved*». Dette er det ældste Exempel, jeg kjender fra Mynter, paa Fremstilling af Slange-Djævelen med Menneskehoved som et afgjort kristeligt Billede hentet fra Syndefaldet i Paradiset. Ved en besynderlig Forglemmelse er denne sidstnævnte Solidus fra Valentinian den tredie, der forøvrigt er saa almindelig i Samlinger af klassiske Mynter, ganske forbigaaet af H. Cohen i hans Médailles Impériales, T. 6, Paris 1862, p. 502 ff.

[1]) Vi finde paa en overordentlig gammel Sarkofag i Ravennas Domkirke Djævelen fremstillet paa en sjelden og ejendommelig Maade. Bl. a. ses her nemlig Kors-Monogrammet hvilende paa en Vinranke med Løv, der staar triumferende ovenover det i Iobs Bog (cap. 40) omtalte »Behemoth». Se Afbildningen heraf i R. Garrucci's Storia dell' Arte Cristiana. Vol. 5, pl. 337.

gamle Afbildninger. I den barbariske Occidents kristelige Kunst indtog nemlig *St. Michael* ofte samme Plads som THUNOR, den store Fjende af LOKE, det hedenske Sidestykke til SATAN, havde i de hedenske Myther.

Jeg skal nævne nogle Beviser paa dette. I et oldengelsk Haandskrift i Oxford, fra det tiende Aarhundrede, træffe vi St. Michael kjæmpende mod Satan, der har menneskelig Skikkelse med en Slangehale; som ogsaa andetsteds i England er St. Michael væbnet med Tordenkilen, THUNORS Attribut. Ligesom THUNOR for Menneskene var den store Beskytter mod alt ondt, selv efter deres Død, saaledes blev siden St. Michael. Vi have forskjellige skandinaviske Runestene, paa hvilke THOR paakaldes for at *velsigne* og *bevare* Graven eller Runerne og derved den døde Helt, der laa derinde i Højen, levende et Aandeliv, og paa samme Maade er der endnu bevaret i Skandinavien ikke mindre end sex Runestene, paa hvilke ST. MICHAEL paakaldes for at velsigne og bevare de kristne døde[1]). Disse Stene ere fra: Ängby, Upland; Hasle,

---

[1]) Saa sent som i det trettende Aarhundrede henvender Michael af Kildare sig paa følgende Maade til sin Skytshelgen (E. Guest: English Rhythms, Vol. 2, London, 1838, p. 336):
Hail seint michel: with the lange sper
Fair beth thi winges: up (= upon) thi sholder
Thou hast a rede kirtil: a non (= down) to thi fote.
Thou ert best angle (= of angels): that ever god makid (= made).
Og intet Under det! Michael drev Djævelen og hans Engle fra Himlen ned i Helvede, kjæmper daglig mod alle Dæmoner og Tyranner og skal ved Verdens Ende fælde Dragen og Antikristen. Han arvede Mercurius's Plads som Forstander for den skrækkelige Hades-Vægt, hvorpaa han vejer de afdødes Sjæle og tildeler hver enkelt Velsignelse eller Pine. Og endelig var han St. Pauls Fører og Beskytter paa dennes Rejse til Helvede og viste ham alle dets Rædsler, hvilket gjorde et saadant Indtryk paa Apostlen, at han ikke holdt op med at bede Gud, før denne indrømmede de Sjæle, der pintes, *Hvile* paa hver velsignet *Søndag* indtil Dommedag.

Bornholm; Hauggrän, Gotland; Tillidse, Lolland; Clemensker, Bornholm, og Nylarsker, Bornholm. Altsaa fire i Danmark og to i Sverige.

Som jeg alt har sagt, kjendte den ældste Kirke mellem sine oprindelige typiske Figurer ikke noget til en Satan i Menneskeskikkelse; Kirkby-Stephen-Stenen stammer saaledes aabenbart fra Overgangsperioden mellem skandinavisk Hedenskab og Kristendom.

Det næste Skridt, Indførelsen af endog kun *halvt* menneskelige Djævle-Figurer i den kristelige Kunst — klassiske Centaurer, Sirener, Fauner etc. tilligemed andre lokale hedenske Halvguder — gjordes, saavidt mig bekjendt, ikke tidligere end i det tiende Aarhundrede. I Middelalderen blive Djævlene til rent monstrøse Figurer[1]); medens Renæssancen giver os Acheron, Charon, Hecate, Pluto, Cerberus og lignende. Da Djævelen saa tidt blev overlistet, ført bag Lyset og narret, blev han tilsidst ogsaa til en Slags Bajads eller Clown.

Men Tanken om en Djævel i Menneskeskikkelse var i det hele taget en saa naturlig og udbredt Forestilling, at den kunde være sikker nok paa, naar Lejlighed gaves, at finde Vej ind i den kristne Kunst. Utvivlsomt kom denne Forestilling ogsaa tidlig ind. Der er tilmed visse Ting, som ellers vanskelig kunde behandles kunstnerisk. Da man for Exempel senere hen begyndte billedlig at fremstille, hvorlunde Kristus eller en Helgen uddriver en Djævel, hvorledes skulde man saa bære sig ad? Den simpleste Maade

[1]) (Tilføjet i Sept. 1881). — Et godt og ikke overdrevet Exempel paa denne Klasse af Djævle-Figurer afgiver en italiensk Gruppe af Alabaster, nu i Kristiania, et Par Fod høj, tildels forgyldt og malet. Den stammer fra omtrent det sextende Aarhundrede og forestiller St. Michael, der kaster Djævelen ned i det flammende Helvede. Djævelen er fri, som sædvanlig, men har Horn, Vinger og Hale.

var at fremstille et lille Væsen i menneskelig Skikkelse, der farer ud af den besattes Mund. Men selv saadan en lille Figur vilde være tilstrækkelig til at gjøre Folk fortrolige med Tanken om Djævelen som et Væsen i Menneskeskikkelse, med eller uden Vinger eller Hale[1]).

---

[1]) I den *senere* kristelige Kunst indførtes ogsaa billedlige Fremstillinger af *Kristi Fristelse*, hvilket vanskelig kunde lade sig gjøre uden at iklæde den Onde en menneskelig Skikkelse. Det ældste Exempel herpaa, som *Ferd. Piper* kjender (Mythologie der christlichen Kunst, I, Weimar, 1847, p. 120), hidrører fra den sidste Halvdel af det niende Aarhundrede. Han ytrer sig som følger: »Aber auch eine persönliche Darstellung des Teufels war dem christlichen Alterthum fremd: er ward nicht anders als symbolisch durch die Schlange abgebildet. Persönlich aber ist er vorgestellt in einem byzantinischen Miniaturbild der Versuchung Christi, welches eine Pariser Handschrift der Predigten des Gregor von Nazianz aus der zweiten Hälfte des neunten Jahrhunderts enthält (Waagen, Kunstwerke und Künstler in Paris. S. 209. n. 21, b.): er erscheint in ganz menschlicher Gestalt, nur mit Flügeln und von grauer Farbe.» H. Otte, i sin »Handbuch d. kirchl. Kunst-Archæol. d. deutschen Mittelalt. 8vo. Vol. 2, Leipzig 1868, p. 895, siger: »geflügelt und von grüner Farbe». Paa samme Side gjengiver Otte en Fremstilling fra det trettende Aarhundrede af Kristus, der fristes af Djævelen, som her er i Menneskeskikkelse og uden Vinger, men med Horn. — Jeg saa i Juli 1882 i British Museum et fint udskaaret Signet af Elfenben, GODWIN MINISTER. Foroven ses Faderen (bærende et Scepter), Sønnen (med Glorie, velsignende) og den hellige Aand (en Due). De træde paa en liggende menneskelig Skikkelse, Djævelen. Mr. Franks sætter dette Stykke til det ellevte Aarhundrede. I Paul Lacroix's »Sciences et Lettres au Moyen Age», Paris 1877, 8vo., p. 245, findes en Miniatur fra en Kommentar til Apokalypsen, fra det tolvte Aarhundrede. Michael tvinger *Slangen* ned; denne ses atter nederst paa Bladet *i menneskelig Skikkelse*, *lænket* til et Bjælkeværk. — Paa Side 241 i samme Bog ses en Tegning fra en Hellig-Graal-Codex fra det femtende Aarhundrede, der viser Mørkets Fyrste siddende paa en Trone med tre Hoveder og tre Horn, og dertil med fem andre Ansigter paa sit Legeme. Han er *lænket* til sin Trone. — I det af Mr. Franks beskrevne

St. Augustinus, i det fjerde Aarhundrede (De Civit. Dei. L. 11, cap. 33), siger, at det Fængsel, hvori Djævlene styr-

---

Psalter (Archæologia, London, 1880, Vol. 46, Part I, p. 244 ff) har Psalme 51 et illumineret Initial, der forestiller »Satan aabenbarende sig for David». Dette Haandskrift er i det tidligste fra den første Fjerdedel af det trettende Aarhundrede, og formenes at være udført i Danmark, da dets Kalender har mange Notitser om fremragende Danske.

Af og til betragtede man i Middelalderen *Judas Iscariotes* som *en slet og ret Djævel.* I denne Egenskab ses han undertiden i Helvede paa Satans Plads eller nærved denne sin Mester, *bunden.* Den hadede Kjætter *Arius* ses ogsaa undertiden i Helvede, ligeledes *bunden*; ogsaa han betragtedes som en Erke-Djævel. Det bedst kjendte Exempel paa alt dette findes i et Haandskrift i British Museum fra Aarene 1012—1020 (Cottonian Ms. Titus, D. XXVII). Den ene af dets to Omrids-Tegninger er bleven offentliggjort af det engelske palæografiske Selskab, i hvis Værk den udgjør den 60de Planche. Den beskrives saaledes af Udgiveren: »En Fremstilling af Treenigheden. Paa venstre Side af Faderen og Sønnen (siddende Figurer) staar den hellige Jomfru med Jesus-Barnet i sine Arme, medens den hellige Aand i en Dues Skikkelse sætter sig paa hendes Hoved. Under Sønnens Fødder ser man Satan lænket blive kastet ned i Helvedes aabne Gab; Arius og Judas i Lænker udfylde de nedre Hjorner.» Billedet viser os altsaa, tydeligere udtrykt, *Kristus trædende paa den bundne Djævel*, nedenunder denne Helvedes Gab. og Arius og Judas ligeledes *bundne.*

I den gamle Basilica Vaticana i Rom byggede Pave Johan den syvende et lille Kapel til Ære for den hellige Jomfru. Han lod det smykke med Mosaiker, og Indvielsen fandt Sted Aar 706. Mosaikerne kunne derfor ikke vel være senere end dette Aar. Pave Sixtus den fjerde (1471—84) begyndte dets Ødelæggelse, som fuldførtes af Pave Paul den femte (1605—21). Intet er tilbage af disse Kunstværker, og vi kjende dem kun fra nogle daarlige Tegninger, der ere udførte i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. De ere gjengivne af R. Garucci (Storia dell' Arte Cristiana, 6 voll., Folio, Prato, 1881) i hans Vol. 4, pl. 179, 180. Imidlertid ere disse Kopier indbyrdes saa vidt afvigende fra hverandre, at man ikke kan forlade sig paa deres Angivelser i Enkelthederne.

tedes ned, var *denne vor Jord*, hvor de navnlig opholde sig i Luften. Mange andre Kirkefædre forkynde samme Lære og gjøre opmærksom paa, at vor Jord er et fattigt, mørkt og usselt Opholdssted, sammenlignet med Herligheden i den lyse, hellige Himmel, som de faldne mistede. Denne Tradition blev ogsaa optaget af Cædmon i England[1]) (Part 2, p. 280 i Thorpe's Udgave):

Saaledes findes f. Ex. paa Pl. 179, Nr. 1, i det nederste Felt til højre en Afbildning af Korsfæstelsen. Fødderne ere naglede hver for sig, og Frelseren er beklædt. Til højre ses Kristus i Luften paa en Vesica, udfriende salige Sjæle fra Hades. Her er ingen «Helvedsmund» eller »Helvedsgab», kun et Hul i Jorden. Nedenunder Frelseren ses *den øverste Halvdel af en fri vinget menneskelig Djævel, med korte Horn, hævende sig op fra Afgrunden.* Paa Pl. 180 ser man derimod i en anden Gjengivelse af samme Billede *en vinget og hornet fri Djævel i Menneskeskikkelse liggende, saa lang han er, fladt ned paa Jorden.* Dette er tilvisse en paafaldende Uoverensstemmelse. Skulde mulig det syttende Aarhundredes Tegner, som jeg formoder, have *tilføjet* eller *ændret* Djævlefiguren, og gjengivet Satan i Harmoni med hans egen Tidsalders Ideer? *Hvis ikke*, saa er dette den ældste *Djævel i menneskelig Skikkelse*, som jeg kjender i den kristelige Kunst, ligesom det ogsaa er det ældste Billede, saavidt jeg erindrer, af *Udfrielsen af Sjæle fra Helvede*, hvilket ikke godt kan være en Opfindelse af Tegneren. Og dog er der ogsaa her Uoverensstemmelser, idet den ene Tegning viser en hel Gruppe befriede, den anden kun en eneste Sjæl.

Paa et Maleri, forestillende den sidste Dag, fra det ellevte Aarhundrede, ses en vinget Djævel, der er bunden med en lang Lænke, holdende Judas i sine Arme. Der er her ingen »Helvedsmund». Se pl. 7 hos D. Salazaro: Studj sui Mon. della Italia Merid. Part 1. Folio.

I Middelalderen kaldes Djævelen undertiden „*trehovedet*", hvilket Thilo tænker, maa være en Reminiscens fra den trehovedede Cerberus eller Hekate, navnlig da Dæmoner ogsaa afbildes som Hunde etc. Se hans Codex Apocr. p. 729.

[1]) Den findes bevaret i England endnu indtil henved Midten af det femtende Aarhundrede. Se »The Master of Oxford's Cate-

»Sceal nu þeos menego her	*Nu skal disse mange her*
licgan on leahtrum	*Ligge i deres Laster;*
sume on lýft scacan	*Somme svæve i Luften,*
fleogan ofer foldan	*Flyve over Jordens Flade.*

Men havde den *ældste* kristne Kirke ingen *menneskelig* Satan i sit Billedforraad, saa havde den endnu mindre nogen *bunden menneskelig* Satan. Dette synes at have været en væsentlig nordisk Forestilling, og at have udbredt sig over Europa samtidig med, at nordiske Gother vandrede ud og bosatte sig i andre Lande[1]). Det er mærkværdigt, hvorlænge denne Forestilling holdt sig i Skandinavien. Saxo Grammaticus fortæller os (Hist. Dan. Lib. 8), at UTGARDS-LOKE (Ugarthilocus) var *bunden* paa Hænder og Fødder med vældige Lænker. Og i Sverige, under de forfærdelige Hexeopbrændelser i det syttende Aarhundrede, bekræftede de forpinte Stakler, at deres Herre og Mester, Djævelen, var *bunden* med svære Lænker. Disse arbejdede de Aar for Aar paa at file af, men saa tidt som de naaede næsten at faa

---

chism: »C. where be the anjelles that God put out of heven and bycam devilles? M. Som into hell, and som reyned in the skye, and som in the erth, and som in waters and in wodys». (Wright and Halliwell, Reliquiæ Antiquæ, Vol. 1, London 1845, p. 231; J. M. Kemble, Salomon and Saturn, p. 218).

[1]) Den ældste orthodoxe kristne Kirkefader, der tydelig omtaler Djævelen som *bunden*, er, saavidt mig bekjendt, St. Isidorus af Sevilla (Hispalensis), der døde Aar 636. Han var en Gother af fornem Æt, og levede blandt Gother i et gothisk Kongerige. I sine Sentenser (eller Traktaten de Summo Bono, Lib. 1, cap. 28) siger han: »Dum in martires dyabolus iam exercuerit crudelitatem magnam etiam LIGATUS. crudelior erit tamen antichristi temporibus. quoniam erit SOLVENDUS.» Paa andre Steder taler han om Djævelen som *den frie Frister*, og atter paa andre Steder kalder han ham en *Slange*. Da St. Isidorus var en saa lærd og anset Forfatter, maa hans Lære om Djævelen som *bunden* have udøvet stor Indflydelse i Occidenten, og da navnlig i det gothiske Vesten.

en Ring filet over, kom der altid i samme Øjeblik en Engel og loddede den sammen igjen[1]). Hvor forskjelligt er ikke alt dette fra den ældste jødiske saavelsom fra de kristnes ældste

---

[1]) I det trettende Kapitel af sin udødelige «Ivanhoe» lader Walter Scott Prins John modtage et Brev, der *kun* indeholder den lakoniske Besked: „*Take heed to yourself, for* THE DEVIL IS UNCHAINED». Jeg har ofte i England hørt saadanne Udtryk som „*The Devil is loose*“ eller „*Hell and the Devil is broken loose*“. Denne gamle skando-angliske Talemaade er meget paafaldende. Paa Svensk lyder den nu: „*Fan är lös*“, paa Dansk-Norsk: „*Fanden er løs*“. Saavidt mig bekjendt, har man hidtil kun gjort svage Forsøg paa at forklare Oprindelsen til dette Udtryk. Det benyttes i en bestemt udpræget Betydning, som Betegnelse for et Øjeblik, hvori der foregaar et stort Oprør eller en Omvæltning, hvori en pludselig Stansning, en ubehagelig Overraskelse eller en uforudset Fare, noget ganske usædvanligt, uventet og truende indtræder. Jeg nærer ingen Tvivl om, at denne Talemaade simpelthen er en gammel kristelig Oversættelse af et lignende hedensk Alarm-Skrig: „*Loke er løs!*“ eller „*Loke er brudt løs!*“ Det er det samme som at sige: „*Helvede er brudt løs, Antikristen kommer, de dæmoniske Magter ere i Kamp mod Gud, Ragnarök er for Haanden, Ånserne ville synke i Støv. Lokes Lænker ere brudte!*» — (Tilføjet i Septbr. 1882). Min lærde Collega, Prof. L. H. F. Oppermann, fortæller mig, at paa hans Fødeø, Fyn, lyder Talemaaden i Almindelighed: »Fanden er løs, eller Lænken for lang!« Denne mærkelige Variant er et videre Bevis for, at det hele er en Rest af Hedenskabet. — (Jan. 1883) Dr. Quitzmann meddeler et interessant Sidestykke til Filingen i Lænken. Idet han henviser til: Panzer II, Nr. 69; Vernalaken, Alpensagen, p. 69; Waldfreund, Zeitschr. IV, p. 203, og Alpenburg, Tir. Myth., p. 252, siger han, at i Bayern og Tyrol tror man, at Lucifer er bunden med en Lænke, som han stadig er beskjæftiget med at file paa. Derfor forlanger ogsaa den lokale Overtro, at enhver Smed, naar han standser med Dagens Arbejde, skal slaa et eller to kolde Slag med sin Hammer paa Ambolten. Ellers vil Lucifer bryde sin Lænke, og saa vil Verdens Undergang være for Haanden (A. Quitzmann, Die heidnische Religion der Baiwaren. Leipzig 1860, 8vo. p. 100).

Satan! Begge disse ere afgjort i Frihed; de kunne gaa, hvorhen de ville, og friste hvem de ville. Den ældste kristelige Forkyndelse om Djævelen gaar ud paa, at han *endnu ikke* er lænket i Helvede, men skal blive det[1]). I Peters Første Brev (cap. 5, v. 8) paaminder den hellige Apostel os klart og myndig saaledes: »Værer ædru, værer aarvaagne! Eders Modstander, Djævelen, gaar omkring som en brølende Løve, og ser efter, hvem han kan opsluge.» *Dette* er Kirkens Tradition, og ikke de flere Aarhundreder yngre Fantasier hos halvt hedenske, lidet kjendte Hæretikere.

I Skandinavien derimod, efterat Loke, Baldors Banemand, er fordømt, forvandles en af hans Sønner til en Ulv og bider sin Broder ihjel. Med dennes Indvolde lænke Anserne Morderen til en skarp Klippe, og der skal han vente til Ragnarauk. Indvoldene bleve til Jern, til det haardeste Diamant, og en Giftslange udspyr sin Edder over ham.

Kan der gives nogen større Modsætning baade hvad Form og Aand angaar?

I samme Øjeblik, som vi berøre engelsk Grund, finde vi Djævelen *bunden*. Vi behøve kun at henvise til Cædmons Digte, der oprindelig ere skrevne paa Nordengelsk i det syvende Aarhundrede, men som nu (med Undtagelse af Fragmentet paa Ruthwell-Korset) kun existere paa Sydengelsk

---

[1]) I Fjerde Bog, Sec. 7, af »Recognitiones» beviser den Forfatter, der gaar under St. Clemens's Navn og som levede i den første Halvdel af det tredie Aarhundrede, meget skarpsindig, at *Syndere ikke* skulle kastes ned i Helvede *før ved Verdens Ende*, fordi *først da Djævelen selv* skal kastes i Helvedes Flammer. Det nævnte Værk er en mærkelig og interessant religiøs Fortælling, og indeholder den ældste, mig bekjendte, occidentalske Version af en berømt Folkedigtning, der gjenfindes i utallige Skikkelser og paa alle Slags Tungemaal i hele Europa: Fortællingen om den kydske Hustru og hendes lykkelige Gjenforening med Husbond og Børn.

fra det tiende Hundredaar[1]). Dernæst have vi den smukke Legende om St. Andreas, sandsynligvis fra det ottende Aarhundrede, men som nu heller ikke kjendes undtagen paa Sydengelsk fra tiende Hundredaar. Videre den mærkvær-

---

[1]) Lad os høre Satans egne Ord, de Ord, som den angliske Barde lægger sin egen nationale Djævel i Munden, hans skandinaviske Forfædres falske Erkefjende. Jeg gjengiver dette Stykke af Cædmon efter E. Guest's Text (English Rhythms, Vol. 2, 8vo. London, 1838, p. 38):

Ac licgað me ymbe	*Om mine Lemmer nu*
íren-benda	*Jernlænker ligge;*
rídeð racentan sal	*Bunden jeg holdes,*
íc eom ríces leas	*Berøvet min Herredom;*
habbað me swa hearde	*Helvedes Baand*
helle clommas	*Saa haardt mig binde,*
fæste befangen.	*Saa fast holde fangen.*
hér is fýr micel	*Ild er her nok af*
ufan and neoðone	*For oven og neden;*
ic á ne geseah	*Aldrig end saa jeg*
laðran landscipe	*Saa ledt et Landskab:*
lig ne aswamað	*Luen den hede*
hát ofer helle.	*Dør ej i Helvede.*
me habbað hringa gespong	*Skaanselsløst knuge mig*
slið-hearda sál	*Lænkernes Spange,*
siðes amyrred	*Spotte min Svaghed,*
afyrred me mín feðe	*Skuffe min Møje.*
fét synt gebundene	*BUNDNE ER FØDDERNE,*
hánda gehǽfte	*HÆNDERNE BASTEDE;*
synt þissa hél-dora	*Udvej forbyde mig*
wegas forwórhte	*Helvedes Døre,*
swa ic mid wíhte ne mǽg	*Saa ej jeg formaar at*
of þissum lióðo-bendum.	*Fri mig af disse Lænker.*
licgað me ymbutan	*Jernet det haarde,*
heárdes irenes	*Rødhedt det hamredes*
háte geslægene	*Om mig til Ringe,*
grindlas greate	*Til mægtige Malmbaand;*
mid þy me god	*Med dem har Gud*
hafað gehæfted be þam healse.	*BUNDET FAST MIG OM HALSEN.*

Det er muligt, at Ligheden er noget ganske tilfældigt; men jeg skal dog i Anledning af Udtrykket „*slid hearda sál*“

dige »Salomon and Saturn fliting», omtrent fra det tiende Aarhundrede paa Sydengelsk. Her ligesom andetsteds er Djævelen altid *bunden.*

Og dog, forunderligt nok, i sin Egenskab af Frister er Djævelen fri paa samme Tid. Vi have her en uafbrudt Kollision mellem den nordisk-hedenske Fanden (Loke), der er *bunden*, og den orientalsk-kristelige Satan (Lucifer), der er *fri*[1]). Dette giver Anledning til en Uendelighed af Modsigelser og Besynderligheder i det samme Land, hos den samme Forfatter endogsaa paa den samme Side af en Bog, hele Europa over. I England var den hjemlige Tradition saa mægtig, at Forfatterne endogsaa indførte den *bundne* Djævel istedenfor den *frie,* naar de gave Oversættelser eller Paraphraser af Værker i andre Sprog. Vi have mærkelige Exempler paa sligt i den oldengelske Digtning om St. Andreas, en fri Oversættelse af den græske Prosa-Fortælling, der er skrevet i det sjette Aarhundrede af Lucius Charinus, en manichæisk Kjætter, i den Hensigt at støtte gnostiske Venner. I sin nuværende Skikkelse er imidlertid Fortællingen meget senere. Vikingerne maa have været meget ihærdige studerende for at faa Kundskab om denne Historie, der i den gamle Kirke kun var lidet bekjendt. Haandskrifter deraf ere yderst sjeldne. Man har endnu ikke fundet Spor af nogen latinsk Version; og den er meget afvigende fra den almindelige Legende om St. Andreas, der tidlig blev oversat paa Islandsk. Denne manichæiske An-

(„*den grumt-haarde Lænke*"), gjøre opmærksom paa, at i de nordiske Gudesagn en af de rædselsfulde Floder hos Hel, hvis Vande vare fulde af »Dynd og Dolke», hed: *slíþ.* Betegnelsen „*slid-heard*" er forøvrigt yderst sjelden og meget dunkel paa Oldengelsk.

[1]) Angaaende den samme Vanskelighed med Hensyn til den *bundne* Prometheus, der alligevel var *fri*, og den *frie* Loke, der alligevel var *bunden*, se N. F. S. Grundtvig: Nordens Mythologi, 2den Udg. p. 525 ff.

dreas-Fabel blev først opdaget af Thilo i 1845, og blev ikke udgivet før i 1851, af Tischendorf. Den senere engelske poetiske Version, der i sin nuværende Skikkelse stammer fra det tiende Aarhundrede, studerede Vikingerne neppe; hvis de have gjort det, saa maa de *strax* have benyttet den til deres Loke-Mythe, og denne maa da kun have behøvet nogle faa Timer for at slaa dybe Rødder i Skandinavien og gro op der og i et Øjeblik blive til et mægtigt Træ bedækket med Aarhundreders Mos.

I den ovenfor omtalte ældre engelske Version, den stavrimede Paraphrase af denne græske religiøse Fortælling, omtales Djævelen som *bunden* paa to Steder. Det første er ved Linie 2385 i Kemble's Udgave. I en Tale paa tyve Verslinier, der ialt svare til én eneste Linie i den græske Prosa-Text (p. 157 hos Tischendorf) irettesætter St. Andreas Djævelen, der i dette Digt ligesom andetsteds kaldes Djævel, Belial, Satan etc. *ad libitum*. I denne lange Replik siger han ogsaa til den Onde:

þær se cyninga cyning clamme belegde.	*Der dig Kongernes Konge* *Med Lænker belagde.*

Den græske Text har kun: *Men Herren Jesus Kristus skal kaste Dig ned i Afgrunden.* Denne voldelige Ændring af den græske Fremtidsform »skal» til den engelske Fortidsform, tilligemed *Tilføjelsen* om *Lænkerne*, er meget oplysende. I den stærkt forkortede senere oldengelske Prosa-Version (Goodwin's Udgave p. 16) udraaber Apostlen blot: »Min Herre Jesus Kristus har traadt Dig ned under sine Fødder», hvilket vil sige: »har betvunget Dig».

Det andet Exempel findes i Linierne 2754—59 hos Kemble, Side 160 hos Tischendorf. Her ere tre græske Prosa-Linier blevne til tyve engelske Verslinier. I denne til Djævelen henvendte Replik af den hellige forekommer følgende Stykke:

»se þe in niedum iú	*som Dig i Elendighed fordum*
gefæstnode	*fast har bundet*
fŷrnum clommum,	*med brændende Lænker.*
þær þû siððan â	*der Du siden stedse*
susle gebunden	*smertelig bastet*
in wræc wunne.»	*i Jammer dvæler.*

I de faa Ord i den græske Text eller i den senere old-engelske Prosa-Version (Goodwin, p. 18) findes der ikke et eneste Ord om Helvede eller Binding.

Som vi alt have sagt, kunde man ikke komme bort fra denne besynderlige Blanding af en *fri* og en *ufri* Djævel. Undertiden søge Forfatterne at slippe ud over Vanskeligheden ved at give den Onde et nyt Navn, saasom der var mange Synonymer at vælge imellem. Eller ogsaa fandt de paa at give ham en Stedfortræder, en Søn eller Frænde[1]).

---

[1]) Vi skulle anføre nogle Exempler: Skjønt Cynewulf efter al Sandsynlighed skrev sine Digte i det ottende Aarhundrede, existere de dog nu kun i et Haandskrift fra det tiende. I hans »St. Juliana» siger den Djævel, der frister hende (og som erkjender, at han ogsaa i Paradiset lokkede Adam og Eva), at »Kongen over Helved-Folket» (helwarana cyning), »Menneskenes Fjende» (feond mon-cynnes) var — *hans egen Fader.* Og dog træffe vi i *samme* Skjalds »Helena» eller »Korsets Opdagelse», den Onde *i fuldkommen Frihed*, uden at der er Tale om, at han kun er Stedfortræder for en anden. — I et oldengelsk Haandskrift, der er skrevet omtrent ved Aarene 1000—1050 (Cott. Ms. Tib, A, 3, fol. 85 ff) findes en Legende, som Kemble har udgivet (Sal. and Sat. p. 84 ff). Den beretter om en hellig Eneboer, der *tog Djævelen til Fange*, Fyrsten over de faldne Engle, der var kommen for at friste ham. Han vil ikke slippe ham løs igjen, førend han har beskrevet ham Helvedes Rædsler og Paradisets Glæder. Her have vi igjen de kristnes *frie* Djævel. Ligeledes fortælles der tydelig nok i den kostelige gammel-engelske Digtning »Historien om Genesis og Exodus» (fra c. 1250, publiceret af The Early Engl. Text Soc.), hvorledes *Ligber* (Lysbæreren, Lucifer) falder fra Gud, bliver sin egen Herre, forvandles til en Drage, gaar op til Paradiset, farer i en Slange og forfører vore første Forældre. Han er helt igjennem *fri*,

Cædmon giver den *bundne* Satan en *fri* Tjener og Gesandt; denne Person er en mægtig Høvding, som han, medens han endnu var i Himlen, havde taget sig af og beriget, og som nu af Taknemmelighed udfører hans Befalinger. Men selvfølgelig tjener alt dette kun til at maskere og forklæde den ubestridelige Kjendsgjerning, at et Væsen fra en gammel Mythe har levet sig ind i den nye Religion og nu kommer i Kollision med den tilsvarende Figur i denne.

Endnu hos den udmærkede og lærde Milton finde vi den

---

og er *ikke Sendebud for nogen anden.* — I den gammel-engelske versificerede »Juliana» (fra Aar 1230) lader efter O. Cockayne's Udgave (1872, for The Early Engl. Text Soc. p. 38 ff,) Ms. A. *Belial* sige, at han har fristet Eva og flere andre efter Befaling af *Beelsebub* (Ms. C. har: *Satan*), »þe alde *þurs* of helle» (Helvedes gamle Thurse, Jætte). I den gammel-engelske poetiske Legende om St. Margareta (fra 1230) fælder denne Mø først en Helved-Drage (*Ruffin*), der var afsendt for at sluge hende, og triumferer derpaa over denne Djævels Broder, der ligeledes er en „*þurs*", Thurse, fra Helvede, og kalder sig selv *Bellzebubs* Tjener (i et andet Ms. *Belzebug's*):

»he is keiser ant king
i-crunet of us alle.»

Saa vidt om disse bestandige Variationer og Tilsætninger. Saa sent som ved Midten af det femtende Aarhundrede se vi den *frie* Lucifer, Prins af Himlen og Konge af Helvede, gaa fra Afgrunden til Paradiset og ødelægge Protoplasterne. (Se det sachsiske Drama: »Der Sündenfall», herausgegeben von Dr. O. Schönemann. 8vo. Hannover 1855, p. 31). I England, saa sent som 1594, i en Komedie, kaldet: »A Merry Knack to know a Knave» (W. C. Hazlitt, Old English Plays Vol. 6. London 1874, p. 577) siger Dunstan, paakaldende Djævelen Astoroth:

»I charge thee, by the eternal living God,
That keeps the prince of darkness „*bound in chains*"

(»Jeg besværger Dig, ved den evige levende Gud,
Der holder Mørkets Fyrste *bunden i Lænker.*")

selvsamme Situation. I sit »Paradise Lost» (Book I, l. 44—48) siger han om Satan:

»Him the Almighty Power
Hurl'd headlong flaming from the ethereal sky
With hideous ruin and combustion, down
To bottomless perdition; there to dwell
In adamantine chains and penal fire.»

Kun nogle faa Linier videre fremme (l. 209—213) har den samme store Digter imidlertid intet Valg, men maa skrive om den samme Satan som følger:

»So stretch'd out huge in length the Arch-fiend lay,
Chain'd on the burning lake: nor ever thence
Had risen, or heav'd his head; but that the will
And high permission of all-ruling Heaven
Left him at large to his own dark designs.»

Og følgelig flyver han *fri* til Paradiset for at friste Adam og Eva!

Jeg har omtalt den første hedensk-kristelige LOKE-Figur, *bunden* til en Klippe, som nylig er funden i det nordlige England. Vi skulle nu gaa fra Sten til Pergament og der søge videre Illustrationer af denne Skikkelse.

Tegninger i gamle Manuskripter have en ganske særegen Værd, fordi Tegneren fremstiller sine Gjenstande saaledes, som han saa dem og opfattede dem i sin egen Tidsalders Lys, om end de Begivenheder, han illustrerer, kunne være Aarhundreder ældre.

I den sydengelske Cædmon-Codex fra det tiende Aarhundrede findes der 50 store Tegninger, som illustrere Texten. I fem af disse har Kunstneren anbragt det Væsen, som af Digteren kaldes SATAN og LUCIFER. Han ligger *bunden* i Helvede; hans Statholder, en frafalden Fyrste, udfører paa hans Bud den skjæbnesvangre Sendelse til Paradiset. Vi skulle nærmere gjennemgaa disse fem Billeder:

A (No. 4). Satan *ligger paa Ryggen* og er *bunden*. Hans Hænder ere sammenbundne; hans Hals og Fødder ere lænkede fast til de to største Tænder i Helvedes-Munden, i Helved-Gudindens, Leviathans Gab (Helle-ceafl). (Ovenover: Kristus, svingende tre Kastespyd i sin højre Haand, driver alle Djævle ned i Helvede. Endnu højere oppe frembære frafaldne Aander Kroner og Palmer for den af Hovmod opblæste Erkeengel).

B. (No. 11). Satan ses ved Siden af Helvedes-Munden indenfor Helvedes Mure. Han ligger *paa Maven* og har en *Hale*[2]). Hans Hænder og Fødder ere *bundne*. (Ovenover: Den Herre Kristus med trofaste Engle).

C. (No. 12). Satan, halvt siddende, halvt liggende, er *bunden* ved Hals, Hænder og Fødder til to Pæle inde i Helved-Fæstningen. Flammer slaa op under ham. (Ovenover: Guddommen med Serapher paa begge Sider.)

D. (No. 13.) Satan er bunden til en Pæl i Helvedes-Borgen, saaledes at han, *med Maven nedad*, er udspændt over en flammende Ild. Han har to Vinger. Hans ligeledes vin-

---

[1]) Udførte (næsten i Originalens Størrelse) af J. F. Rosenstand, i photoxylografisk Gjengivelse efter de kobberstukne Plancher, som foreligge fra den udmærkede engelske Kunstner James Bazire. (Se Archæologia, London, 4to, Vol. 24, 1832: »Account of Cædmon's Metrical Paraphrase of Scripture History, by Sir Henry Ellis, with 52 facsimile plates of the Illuminations.«)

[2]) Samkvemmet mellem England og Irland var fra de ældste Tider af meget stort. Som et Vidnesbyrd om, hvorledes visse Ting kunne *voxe*, skulle vi erindre om, at i den *sene* (fra Aar 1149 stammende) og yderst populære «Vision of Tundale» (Irlænderen Tundales Syn) er Lucifer i Afgrunden en vældig sort Kjæmpe med over tusinde Hænder, Kløer af Jern, et hæsligt Næb og *Hale*. Han ligger *bunden* over en Rist, og Djævle puste til Ilden under ham. — Da Hermod drog til Underverdenen for at hente sin Broder Baldor tilbage til Valhal, maatte han naturligvis passere *Gjallar-Broen*. Broen over Helvedes-Floden Giall, over hvilken man passerer ind i Dron-

gede Sendebud modtager hans Befalinger, og ses flyvende igjennem Helvedes-Porten til Paradiset. (Ovenover: Slangen taler med Eva, etc.)

E. (No. 18.) Satan ligger *paa Ryggen* i Helvedes-Borgen med Hænder og Fødder *bundne*. Man ser hans Afsending komme tilbage, først flyvende ind gjennem Helvedes-Porten, derpaa ilende igjennem Helvedes-Fæstningen og endelig staaende foran sin Herre, den bundne Djævel, hvem han aflægger Beretning om sin Triumf over vore første Forældre. (Ovenover: Adam og Eva efter Syndefaldet.)

Nu ere alle disse fem Billeder, der i Enkelthederne ere saa forbavsende forskjellige, udførte af en og samme Tegner, der i det tiende Aarhundrede illustrerer et Digt fra det syvende. Kun i én Ting holder han sig uforanderlig: I Overensstemmelse med Cædmons Ord er Satan allevegne afbildet *bunden*.

Vi skulle her i Forbigaaende bemærke, at *den befæstede Helvedes-Borg*, der forekommer i disse Billeder, saavelsom selve *Dødsgudinden Hel*, notorisk var noget ganske ukjendt i hele den gamle Kristendom, og *nødvendigvis* maa være kommet ind fra *Skandinavien*.

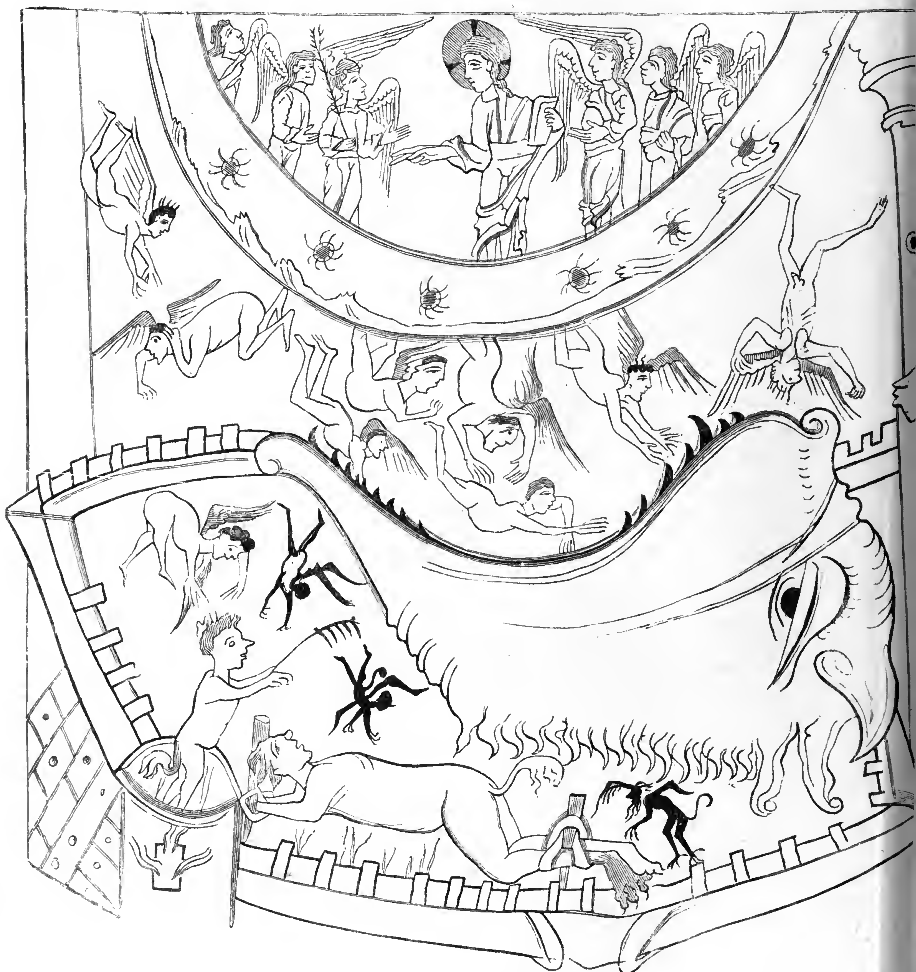
Den første Gang, vi finde den bundne Djævel omtalt i Syd-Europa, er, som sagt, i en apokryf Bog fra det sjette Aarhundrede, oprindelig skreven paa Græsk, siden oversat paa Latin, og i lang Tid kun lidet bekjendt, cirkulerende blandt Hæretikere og fordømt af Kirken. Og dog finde vi

---

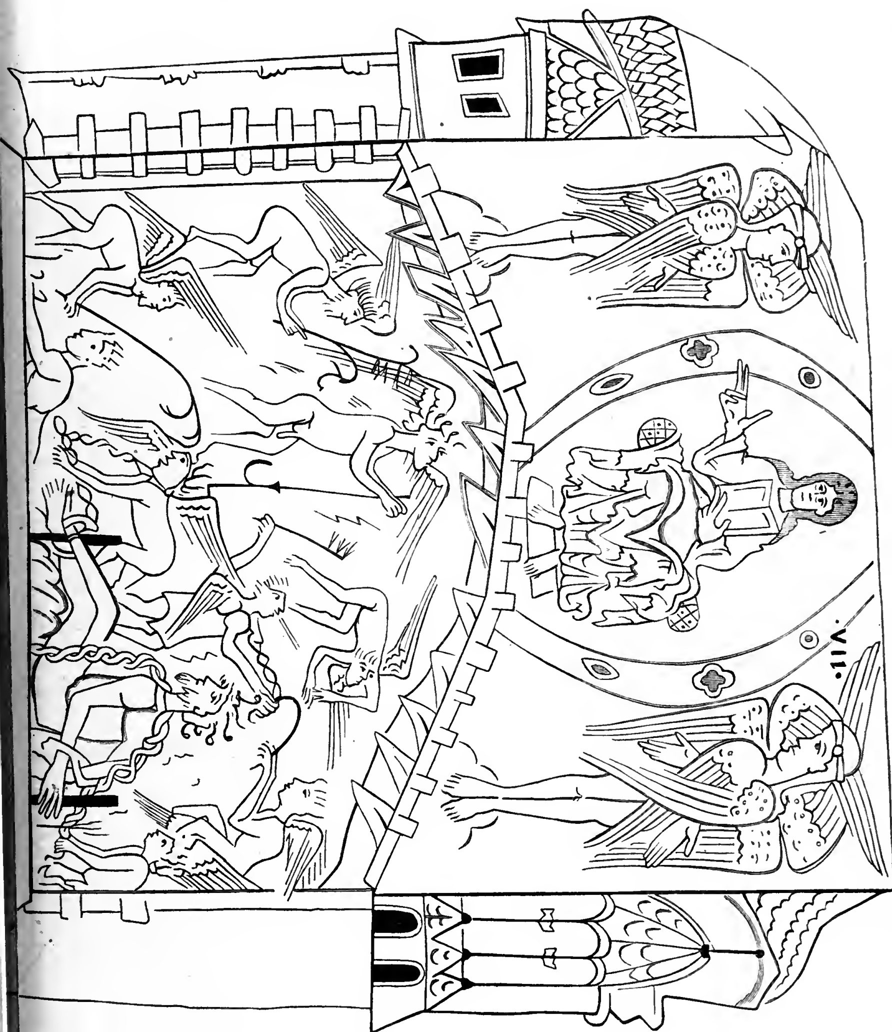
ning Hels Borg. Denne Bro er en overordentlig gammel Forestilling i mange Lande, og forekommer navnlig i de ældste orientalske Traditioner. Den holdt sig længe i England og Skotland som »The Brig o' Dread» (Rædselens Bro), og spiller ofte en Rolle i de kristne Fortællinger om Helvede og Skjærsilden, der ere saa almindelige i Middelalderen. Men selve disse Skjærsilds-Fortællinger stamme fra Arilds Tid, og klassiske Forfattere hentyde jevnlig til dem.

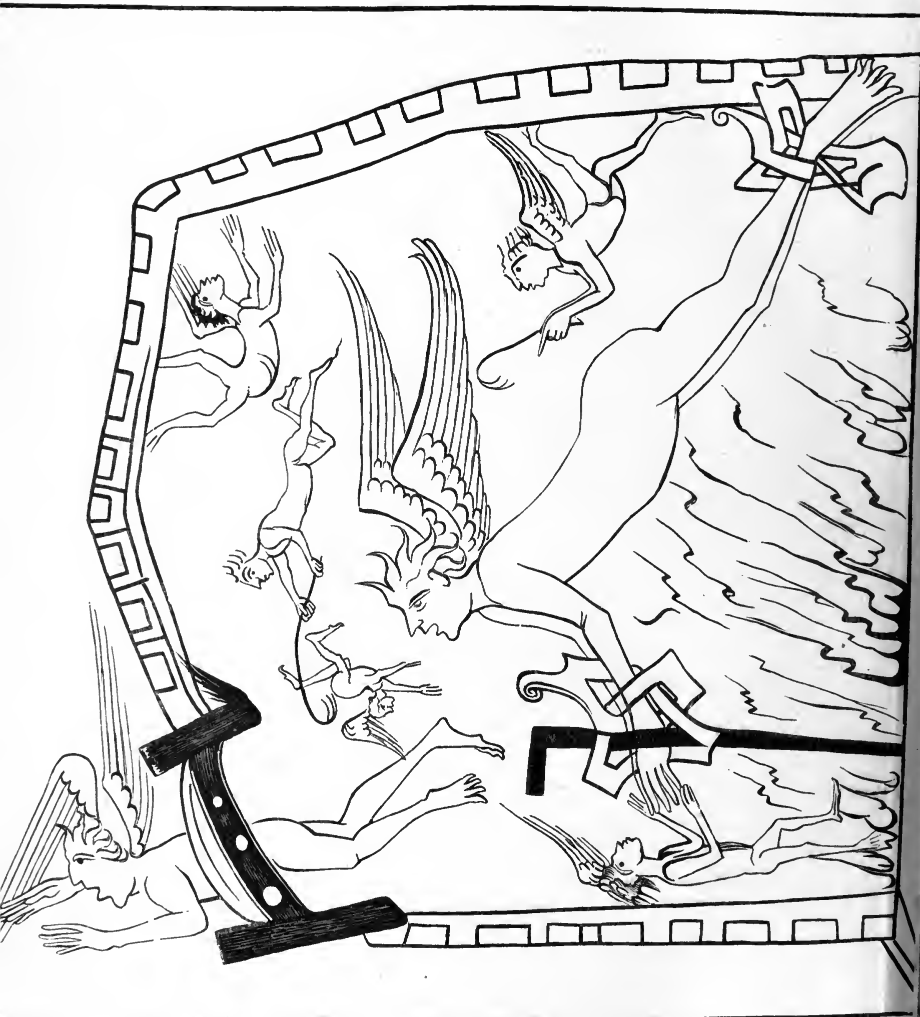
A. CÆDMON-CODEX, TIENDE AARHUNDREDE.

B. CÆDMON-CODEX, TIENDE AARHUNDREDE.

C. CÆDMON-CODEX, TIENDE AARHUNDREDE.

D. CÆDMON-CODEX, TIENDE AARHUNDREDE.

E. CÆDMON-CODEX, TIENDE AARHUNDREDE.

i England midt iblandt en barbarisk Befolkning, der endnu for en stor Del var hedensk og kom fra det hedenske Skandinavien, hos halvvilde Stammer, der kun forstode lidet Latin, endnu mindre Græsk og intet Hebraisk, i det syvende Aarhundrede en *bunden* Djævel som en fastslaaet Forestilling, indvævet i den orthodoxe Lære. I samme Land findes en *bunden* Satan udhugget i Sten, paa et kristent Kors. At denne Figur har Horn, behøver ikke at overraske os. Folke-Fantasien er mangesidet, og denne Variation har mulig ikke været ukjendt hist og her i selve Skandinavien, idetmindste i Danmark.

Men den *bundne* Djævel i Digtningen og den *bundne* Djævel paa Stenen, der begge ere ældre end Aaret 700, maa uundgaaelig — ligesom Baldor-Mythen paa Ruthwell-Korset — have deres Oprindelse fra Tider og Religioner, der ere endnu nogle Aarhundreder ældre i de skando-angliske Lande, og det er derfor ikke muligt, at de kunne være opfundne af Vikingerne i det niende og tiende Aarhundrede.

I denne vor Undersøgelse af hedensk og kristen Kunst i gamle Dage støde vi imidlertid baade i Skandinavien og andetsteds paa utallige Variationer i Enkelthederne, hvad enten de vedrøre Woden og Valhal eller Woden, Regin og Sigurd, den frie Loke eller den bundne Loke med samt dennes Dobbeltgænger, Lucifer, Jorden som Hjem for Djævle eller paa samme Tid Nástrand og Helvede, eller andet lignende. Disse Folkesagn og Tempelsagn gaa tilbage til fjerne Tider; stadig blande de sig med hverandre, forkortes eller udvides, lokaliseres eller generaliseres eller kløves i mange forskjellige Dele. Hvad der fra først af kun var et Synonym, kan blive til noget ganske uafhængigt, til en ny Gud eller et nyt Gudesagn. Som Polyperne dele Sagnene sig, og af hver Del bliver der noget selvstændigt; nye Centrer danne sig; hver Digter forandrer eller lægger til, naar han tager et Sagn til Gjenstand for sin Digtning. Der er ikke to

Sagn-Fortællere eller Sangere, der gjentage den samme Fortælling eller Sang nøjagtig ens, Ord til andet; og saadanne Smaating som Kjøn og Tal skjænker man tidt ikke saameget som en Tanke. Det er Guders og Menneskers store Lidenskaber og Drifter, der fremstilles for os i mægtige Omrids. Under saadanne Omstændigheder er det sidste, vi skulde gjøre, at fortabe os i Bagateller og bygge Systemer op paa senere Gjentagelser i den mørke Middelalder. Den nye mekaniske Skole siger: »I A. finde vi to Fugle, der synge for Sigurd; i B. have vi tre, men i C. er der fire eller endnu flere. Derfor er A-land én Type, af en A-Nationalitet; B-land har en anden Tradition og hører til B-Racen. Med C-land er det imidlertid en hel anden Sag; det er noget højst forunderligt.» Og saa hviskes der hemmelighedsfuldt derom, og saa skrives der en Bog derom. Alle den Slags Ræsonnementer gjælde til Wandsbeck.

Lighed i Sagn, Livskraft i Sagn, uddøde Sagn.

Jeg kunde her have stor Lyst til nærmere at behandle et Spørgsmaal, der hænger saa nøje sammen med Prof. Bugges Theori og saa ofte staar den haardt imod, nemlig Spørgsmaalet om den egentlige Betydning af Sagn, der ere *Sidestykker* til hverandre, af Sagn, der *fortsætte sig* fra den ene Religion over i den anden, og om Sagn, der ere næsten eller ganske *forsvundne*; men jeg nødes til at indskrænke mig til nogle faa flygtige Bemærkninger.

Sagn, der ere *Sidestykker*, Myther, der ere *Paralleler*, have deres Oprindelse fra mange forskjellige Kilder, der ofte ere lige gamle. De kunne selvfølgelig ikke være opstaaede ved Laan fra yngre Sagn, der frembyde mere eller mindre beslægtede Træk. *Nogle* af disse Paralleler i de gamle Mythologier gaa Tusinder af Aar tilbage til de for-

historiske Tider og maa rimeligvis være et fælles arisk Arvegods. Andre blive knyttede til den nationale Gudelære hos beslægtede Racer, om de end oprindelig have deres Udspring fra symbolske Forestillinger af en ganske anden Natur. Atter andre ere opstaaede i forskjellige Lande, fuldkommen adskilte og uafhængig af hverandre, uden anden fælles Kilde end den Erkjendelse af Naturfremtoninger eller de sjælelige Følelser, som alle Mennesker besidde. Endelig kan i andre Tilfælde Kjernen i slige Sagn være udbredt vidt over Lande ved Udvandringer i gamle Dage, ført med af Præster eller Vismænd; og siden har da et saadant Sagn paa hvert enkelt Sted modtaget forskjellige Forøgelser eller er blevet optaget som Del af forskjellige andre Sagn eller Religioner.

Overlevende Sagn — Sagn, der fra ældre Systemer eller Religioner *leve sig ind* i nyere — er en Kjendsgjerning, som Prof. Bugge kun i forholdsvis ringe Grad har havt Øjet aabent for. Det meste af hans Theori falder, efter min Mening, til Jorden alene af denne Grund. Det, som han antager for at være *Laan* fra hedenske og kristne Kilder i en *sen* Tid er, forsaavidt som der overhovedet kan være Tale om Sammenhæng, efter min Opfattelse, ganske det modsatte. Det er hedensk-nordiske Sagn, der have levet sig ind i Kristendommen, og ikke omvendt. Jeg maa fatte mig i Korthed; men jeg skal dog tilføje endnu et Par Exempler paa, at det virkelig forholder sig saaledes.

Den mærkelige »Salomon og Saturn», et sydengelsk Skrift fra det tiende Aarhundrede, er fuld af hedensk Stof. Jeg skal her kun anføre en enkelt Prøve (S. 148 i Kembles Udgave). Her indtager »*Pater Noster*» *Thunors* Plads, medens denne dog umiddelbart efter nævnes med sit eget Navn og spiller samme Rolle som St. Michael eller en anden kristen Stridsmand:

»Se Pater Noster sceótað ðæt deófol mid weallendum strǽlum: and seó liget hit bærneð and tácnað, and se regn hit [on] ufan wyrðeð, and ða genipu hit dweliað, and se ðunor hit ðrysceð mid ðǽre fýrenan æcxe, and hit drífeð tó ðǽre írenan racenteage ðe his fæder on eardað, Satan and Sathiel.»	*PATER NOSTER skal skyde Djævelen med rødglødende Spyd, og Lynet skal brænde og mærke ham, og Regn fra oven skal skylle ned paa ham, og Taager skal lægge sig om ham, og vildlede ham; og THUNOR skal ramme ham med sin ILD-ØXE, tvinge ham ind under den Jern-Lænke, der holder hans Fader bunden, Satan og Sathiel.*

Mr. Kemble havde ogsaa Øjet fuldkommen aabent for dette ejendommelige Træk i de old-engelske Literatur-Mindesmærker og hævdede med Styrke de nordiske Mythers store Ælde[1]).

---

1) Paa Side 146 af Kemble's »Salomon and Saturn» findes følgende Passus:

»On XXIII siðe bið ðæt deófol on wulfes onlicnisse: on XXIIII siðe bið se Pater Noster on gyldenre racenteage onlícnisse.»	*»Den 23de Gang skal Djævelen være i Skikkelse af en Ulv; den 24de Gang skal Pater Noster være i Skikkelse af en gylden Lænke».*

Mr. Kemble's Note hertil (S. 177) lyder som følger: «Ved den 23de Forvandling omformes Djævelen til en Ulv, og som Modtræk hertil bliver Pater Noster til en gylden Lænke. I dette er der rimeligvis skjult en Reminiscens fra Ulven Fenris og den Lænke, som den ikke skal bryde før i Ragnarauk, Gudernes Dæmring.»

Lidt længere nede paa samme Side bemærker Kemble: »Denne kristne Kamp mellem Djævelen og Pater Noster er, hvad vi kunde kalde et Sidestykke til Ragnarauk».

Videre læse vi hos Kemble S. 200—202 (Dialogen mellem Adrian og Ritheus), at Enoc og Helias bo »on sunfelda and on sceanfelda» (i Sol-Landet og i Solskins-Landet), ganske i Stil med den nordiske Gudelære.

Idet han taler just om denne »Salomon og Saturn» og fremhæver Modsætningen mellem det hede Østens flammende Helvede og det kolde Nordens isnende Helvede, tilføjer han (p. 394, Vol. 1, af hans »Saxons in England»): »De giftige Slanger, der stadig synes at have spøget i Angelsaxerens Fantasi, hvad enten han var vaagen eller sov, dannede et bekvemt Forbindelsesled mellem hans eget traditionelle Helvede og det, som han hørte om fra Prædikestolen, gjennem Citater af Kirkefædrenes Værker; det er dem og deres Indflydelse alene, som det maa tilskrives, at vi finde Ild og Svovl og hele den jødiske Traditions rædselsfulde Apparat optaget af ham. Heri synes der mig at maatte erkjendes et betydningsfuldt Træk fra det gamle Hedenskab; Geistligheden gik ind herpaa og tog ikke i Betænkning at udbrede denne Tro i Menigheden til Trods for deres Autoriteters ganske modsatte Anskuelser. Det vil være tilstrækkeligt at henvise til den Beskrivelse af Helvede, der gives i den poetiske »Salomon og Saturn», en Digtning, der er gjennemtrængt af Hedenskab. Her fortælles der, hvorledes Gud efter de oprørske Engles Fald

---

Paa samme Maade er Identiteten af *Antikristen* og *Surt* os paafaldende i Ælfrics Homilier, II, p. 452:

Eall swa deð Antechrist ðonne hé cymð; he asent fyr ufan, swilce of heofenum, to bepæcenne þæt earme mancynn ðe hé on bið. Ac wite gehwá, þæt se ne mæg nán fyr of heofenum asendan, se ðe on heofenum sylf cuman ne mót.	„*Just saaledes vil Antikristen bære sig ad, naar han kommer:* HAN VIL SENDE ILD NED FRA OVEN, *som om den kom fra Himlen, for at vildlede de arme Mennesker, som han er iblandt. Men vide skulle alle, at* INGEN ILD FRA HIMLEN *kan sendes ned af den, der ikke selv kan komme ind i Himlen.*“

»— him helle gescóp,	— *for dem skabte Helved,*
wælcealde wíc,	*En bitter-kold Bolig*
wintre beðeahte:	*Med Vinter bedækket;*
wæter insende	*Vand han sendte ind*
and wyrmgeardas,	*Og Slangers Skarer,*
atol deór monig	*Utal af rivende*
írenum hornum;	*Rovdyr med Jernhorn,*
blódige earnas	*Blodige Ørne*
and bláce nædran;	*Og blege Snoge,*
þirst and hungor	*Hunger og Tørst*
and þearle gewin,	*Og Trætte bestandig,*
eácne egesan,	*Rædsler grulige,*
unrótnisse[1]).»	*ngen Glæder.*“

Der gives en klassisk Fortælling om en ung Mand, der paa sin Bryllupsdag satte sin Brudering paa Fingeren af en Marmor-Venus. Da han kom tilbage, havde Statuen lukket sin Haand om Ringen, og Manden var i stor Forlegenhed, indtil omsider en hedensk Præst hjalp ham. Denne Historie levede videre i hundrede forskjellige Skikkelser i den kristelige Middelalder; kun var det en Statue af Jomfru Maria, der tog Venus-Billedets Plads. Men den kristne Kirke annekterede paa denne Maade endog hele Romaner, selv fra det fjerneste Østen, navnlig i de store Skoler i Alexandria. Et af de mærkeligste Exempler paa dette er den gamle legendariske Levnetsbeskrivelse af Buddha, hvis ældste Titel var Bodhisat. Under Benævnelsen Joasaph eller Josaphat gaar denne Bodhisat igjen i den berømte Helgenbog »Barlaam og Josaphat», der antages at være skreven ved Aar 750 af St. Johannes af Damascus og senere i Oversættelser og Bearbejdelser udbredtes over hele Europa.

Vi erindre alle det kostelige og morsomme Folkesagn om THOR, der slagtede sine to Bukke og beredte dem til Aftensmad for sig selv og den Familie, i hvis Hus han var taget ind. Den næste Morgen, da Guden kaldte Gedebukkene

[1]) Kemble, Sal. & Sat. p. 173.

til Live igjen, haltede den ene af dem, fordi den ulydige Thialfi, Bondens Søn, havde brækket et af dens Laarben for at faa fat i Marven. — Nu forkyndte Missionærerne med Rette, at Kristus og hans Helgene vare idetmindste ligesaa mægtige som Woden og hans Guder, ja under *virkelige* Vanskeligheder endnu langt stærkere. Dette Ræsonnement støde vi ofte paa i gamle kristelige Legender, hvis Forfattere tillagde deres Helte de Undergjerninger, hvorom Hedningerne fortalte. — Saaledes berettes ogsaa om en gammel keltisk Helgen ganske den samme Historie om en Buk, der trak hans Karre, og som blev slagtet til Aftensmad; den var lam næste Morgen, da den vaktes til Live igjen[1]).

---

[1]) En Variant af denne Historie fortælles om St. Abban, Abbed af Magharnoide, der levede i det sjette Aarhundrede. Men om denne Legende siger Rev. S. Baring-Gould (Lives of the Saints, Vol. for October, London 1877, p. 653): »Den er uddraget af en værdiløs og sildig Levnetsbeskrivelse, der er fuld af Fabler.» I denne Fortælling tillader Helgenen en sulten Ulv at fortære en Kalv, men siden beder han over Kalvens Knogler og kalder den til Live igjen. — Jfr. i W. Mannhardt's »Wald und Feldkulte» (Vol. 1, p. 116) en Historie fra Nonsberg, Tyrol, om en Buk, der paa lignende Maade blev slagtet og kaldt til Live igjen. Sammesteds henvises til andre beslægtede Fortællinger fra forskjellige Lande og Tider, nogle *Sidestykker* og nogle *Efterligninger*, men *ikke* den ovenfor omtalte, som jeg burde have afskrevet. — Undertiden kunne vi sætte vor Finger lige paa Overgangen. Saaledes var der f. Ex. i Begyndelsen af det tiende Aarhundrede eller tidligere en kristen Nordmand, som ønskede at bosætte sig paa Island; han lovede at bygge en Kirke der til St. Columbas Ære og søger Raad hos *sin Biskop* (hvis Navn var Patrick), istedenfor hos *Thor*. Efter denne sin gejstlige Faders Paavisning tager han noget *Kirke*-Træ med sig istedenfor noget *Tempel*-Træ; og den Jern-Klokke, som Biskoppen har givet ham, svømmer paa Vandet og viser ham, hvor han skal fæste Bo, istedenfor de Thor-Støtter, der i Regelen smykkede Højsædet i en hedensk Hal og ellers sædvanlig benyttedes ved slig Lejlighed. Og som det var hans skyldige Pligt, kalder han den Fjord, han sejler ind i, *Patricks-*

Uheldigvis har jeg ikke gjort nogen Optegnelse om, hvor det er, jeg har fundet dette. Men det er tydeligt nok, at dette er optaget efter en af det hedenske Nordens Digtninge.

Jeg skal nævne et andet Exempel, hvis Rigtighed alle ville indrømme: *St. Georg*, Englands Skytspatron, der fælder Dragen. Fortællingen om ham, som har sine Sidestykker hele Verden over, saa langt som vi kunne gaa tilbage i Tiden, er for en stor Del bleven saa populær i den occidentalske Kristenhed, fordi den i saa mange Henseender stemmer overens med et nordisk Folkesagn[1]).

Fjord, ikke: *Thors-Fjord*. (Landnámabók, 1, 12; Ol. Saga Tryggv. cap. 119). — I en latinsk Legende fra det tiende Aarhundrede (Acta Sanctorum, Sept. 1) om Sankt Egidius eller Giles, der døde omtrent ved Aar 718, læse vi, at denne hellige Mand kaster *to Døre* i Tiberen med det Ønske, at de maatte naa hjem til hans Abbedi i Frankrig. De flød afsted og kom lykkelig til deres Bestemmelsessted. *De bare Billeder af St. Peter og St. Paul*, ikke af Thor eller Frea.

[1]) Den store Udbredelse i Britannien, som Historien om St. Georg og Dragen opnaaede, hænger utvivlsomt sammen med, at Folket i Almindelighed har opfattet den som en kristen Udgave af Sagnet om Sigurd (eller Sigmund) og Dragen. St. Georg blev vidt og bredt holdt i Ære i England, længe før han paa Synoden i Oxford 1220 blev anerkjendt som Landets Skytshelgen, en Stilling, som indtil da havde været beklædt af St. Edward Confessor. Hans Kamp med Dragen findes fremstillet paa mangt et Tympanum i gamle engelske (normanniske) Kirker. Paa et af disse Billeder, i Brinsop Kirke i Herefordshire, findes *to Fugle* anbragte nær St. Georgs Hoved. Se Afbildningen i »The Calendar of the Anglican Church Illustrated». London 1851. 8vo. p. 67. — Hvad angaar rent hedenske Skikke, der ere blevne bevarede *lige ned til vor egen Tid*, anfører jeg kun en enkelt Optegnelse fra Storbritannien: I sin værdifulde Bog »The Past in the Present» (8vo. Edinburgh, 1880, p. 147 og følg.) giver Dr. Arthur Mitchell Oplysninger om «*The Yirding of a Quik Cok*» (Begravelsen af en levende Hane), om Ild-Tilbedelse, om Ofringen

Hvad angaar *tabte Sagn*, *uddøde Myther*, saa er en af de betydeligste, jeg kjender, det om WODENS Eventyr med Gangeren, der glider ud og forvrider et Led i et af sine Ben, men efterhaanden helbredes ved Galdre-Sange og Tryllevers. Af dette Sagn have vi meget gamle, hedenske og halvt kristelige Varianter, men rigtignok kun i en kort og fragmentarisk Form som Trylleformler. Vi have paa Oldengelsk mange andre slige Trylleformler eller Tryllevers mod Saar og Sygdomme, enten helt eller halvt hedenske. Denne WODENS SLEIPNER-MYTHE kan maaske bedst studeres i den gamle Legende, der er knyttet til Levnetsbeskrivelser af hin store og gode kristne Biskop i Frankrig, ST. ELIGIUS, eller ELOY, der i sin historiske Skikkelse som en udmærket Kunstner i Forarbejdelse af Metalgjenstande er Guldsmedenes Skytspatron. I sin legendariske Rolle som vidunderlig Hestebeslagsmed er han imidlertid ogsaa Skytspatron for Grovsmede og Dyrlæger, ja endog for selve Hestene, ligesom Sankt Stephan var det i Sverige og andetsteds, idet begge, forsaavidt, havde maattet indtræde i de nordiske Guders, Wodens og Freys, Plads. St. Eligius døde kort efter Midten af det syvende Aarhun-

---

af en Tyr som en bestemt aarlig Skik og andre lignende Ting, der finde Sted endnu i forskjellige Egne af Skotland og andetsteds. — Efter min Mening er der heller ingen Tvivl om, at det forbudne Træ, som Seth saa i Paradiset, i England er voxet sammen med vore nordiske Forfædres YGG-DRÁSIL, den hellige Ask eller Verdenstræet, der fra de hedenske skandinaviske Legender har levet sig ind i Kristendommen. Se Beskrivelsen i Forbindelse med Sagn om Korsets Opdagelse i de to Texter af et engelsk Digt »þe Holy Rode» (fra det trettende Aarh.) i Dr. R. Morris's »Legends of the Holy Rood», p. 18 og følg., og i de fire Texter af »Cursor Mundi» (ældste nordengelske Ms., fjortende Aarh.), Part 1, London 1874, pp. 84-85, udgivet af Dr. Morris for »The Early English Text Society».

drede. Nærmere Efterretninger om ham har jeg givet i min Old-Northern Runic Monuments, Vol. 1, p. 382[1]). Endnu den Dag idag er den paa ham overførte Heste-Mythe et udbredt Folkesagn i Skandinavien, i Frankrig og andetsteds[2]),

[1]) Denne Dagobert den førstes store Ministers og Myntmesters Underskrift kan ses gjengivet i Facsimile hos Mabillon (De Re Diplomatica) og hos P. Lacroix (Moeurs, Usages et Cost. au Moyen Age, Paris 1871, 8vo., p. 330). Afbildninger af Mynter, som han har slaaet (ELEGIUS MONE), og mere, vedrørende ham, findes i samme Værk, pp. 331 og 338.

[2]) [April 1882]. — Den gamle Kirke i Stubbekjøbing paa Falster indeholder Fresko-Malerier fra forskjellige Tider, fra Enden af det trettende Aarhundrede af indtil Reformationen. Et af disse, fra omtrent Aar 1425, er i Særdeleshed interessant. Til venstre ser man en Dreng, der trækker en Blæsebælg, som puster til Ilden i en hvælvet Smedie. I denne ses en Biskop, der med den ene Haand skoer en løs Hestefod, der er skaaret af Dyret, medens han med en stor Tang i den anden Haand griber en Hun-Djævel, der er kommen for at friste ham, i hendes lange Næse. Ved Siden af ham sidder en ung Fyr og blæser i et Horn. — Til Højre ses en Stald med en Hest i og med Hejseværk og Reb i Loftet, for til Bekvemmelighed for Beslagsmeden at kunne løfte Hesten i Vejret, om det skulde behøves. Dens Fod, i velskoet Tilstand, er nu sat paa igjen, og den samme Biskop staar ved Siden af. — Dette er *anden* Gang, at der i Skandinavien er fundet et Kunstværk, der viser os St. Eligius som Heste-Mirakelmager og Skytspatron for Beslagsmede, og første Gang, at et Fresko-Billede fremstiller ham i denne Egenskab. Det er Prof. J. Kornerup, som vi have at takke for en Tegning af denne Fresko, der vil blive publiceret. Episoden med Tangen og Djævelens Næse er øjensynlig laant fra Fortællingen om den engelske St. Dunstan, der er saa morsomt gjengivet i Robert af Gloucesters Vers (fra omtrent Aar 1270). Den er udgivet af Mr. Furnivall, efter et Haandskrift fra omtrent 1305, i »Early English Poems and Lives of Saints« (Transactions of the Philological Soc. 1858, Pt. 2, Berlin, 8vo.), p. 34 ff. — Det *først* kjendte og ældste skandinaviske Billede af St. Eligius findes paa en rigt dekoreret Sten-Døbefont fra det tolvte Aarhundrede, i Vänge Kirke i Gotland, Sverige. I et af de øverste Felter se vi *Smeden* med Hammer

skjønt det Gudenavn, der oprindelig var knyttet til den, er gaaet i Forglemmelse. Som det er at vente, er undertiden *Kristus* selv Helten i denne Mythe, og ikke St. Eloy.

---

i Haand og en Hestesko over sit Hoved. Foran ham staar en Mand, der holder i Haanden — forsaavidt som vi ere istand til at skjelne det i den meget lille Tegning — enten en lang Beslagsmed-Kniv eller maaske den afskaarne Hestefod. Se Afbildningen af denne Døbefont i Horace Marryat's »One Year in Sweden», Vol. 2, London 1862, p. 273.

I sin Egenskab af Smedenes Skytspatron findes ST. ELIGIUS (Eloi, Loy) fremstillet i en Statue fra det 15de Aarhundrede i Kirken Notre-Dame d'Armançon, i Semur, Burgund. Han har som Smed sit Skjødskind paa, og holder i sin venstre Haand den afskaarne Fod af Hesten, som han skal sætte en ny Sko paa. Paa Fodstykket ses Hestesko og Smedeværktøj. (P. Lacroix, Les Arts au Moyen Age, 8vo. Paris 1869, p. 357). — I England er Durraston Kirke i Dorsetshire opkaldt efter ham, »og Legenden om ham fortælles af et Billedhuggerarbejde over Døren.» Saaledes siger Mr. Parker i sin »Calendar of the Anglican Church Illustrated», 8vo., p. 230, Oxford, 1851, men uheldigvis giver han ingen Afbildning og heller ikke nærmere Oplysninger. Se ogsaa: P. Boiteau, Légendes pour les Enfants, 12mo., Paris, 1857, p. 7: »Le Roi Dagobert».

I Folkesagnene har Kristus ikke alene indtaget Wodens Plads som mirakelgjørende Beslagsmed, men ifølge en naturlig Udvidelse af hans Magtfuldkommenhed som den kristne Gud, gjør han to affældige *gamle Fruentimmer unge igjen*, istedenfor at sætte den afskaarne Fod fast paa Hesten. Dette Sagn er smukt fortalt i et Digt, kaldet »The Smyth and his Dame», trykt i London af Wyllyam Copland engang i Tiden mellem 1515 og 1561. Vi more os her over den forvovne Smeds Straf. Kristus gjør hans gamle Svigermoder ung igjen, hvad den opblæste Kunstner *ikke* formaar at udføre. Da Smeden er ulydig mod Herrens Befaling og nu ogsaa vil smede sin egen Moder ung igjen (under hvilket Forsøg han selvfølgelig brænder og banker hende ihjel), har Kristus Medlidenhed med ham og gjør hende atter levende, ung og blomstrende. Se selve Sagnet, saaledes som det er optrykt efter det *eneste* existerende Exemplar af Original-Udgaven (blandt Seldens Bøger i Oxford) i Halliwells »Contri-

En anden tabt og forglemt nordisk Mythe findes fremstillet paa det northumbriske »Franks»-Runeskrin, fra det ottende Aarhundrede, der er afbildet i min Old-North. Run. Mon. Vol. 1. Den Scene af et Sagn om ÆGILI, som her er behandlet, har man ellers ikke hørt om i Norden og den lader sig derfor ikke forklare[1]).

Kun én tabt Mythe endnu, og jeg skal slutte. Jeg tror, at ingen er bleven opmærksom paa den før. Vi træffe den blandt de oldengelske Gloser fra det ottende Aarhundrede og senere Tider, som afdøde Thomas Wright har samlet og offentliggjort i sine »Vocabularies». Den, jeg her sigter til, stammer fra en Codex fra det tiende Aarhundrede

---

butions to English Literature», 1849, og i W. C. Hazlitt's »Early Popular Poetry of England», Vol. 3, London 1866, p. 200—220.

1) (April 1882). — Denne Gaade er dog nu løst. 1879 udkom Major-General Alex. Cunningham's pragtfuldt illustrerede 4to: »The Stûpa of Bharhut», hvori han offentliggjør Resultatet af sine Udgravninger i Ruinerne af det nævnte buddhistiske Tempel, det ældste, der endnu existerer i Indien (fra tredie Aarh. før Kristus). Granit-Basrelieflerne bære Fremstillinger, der staa i Forbindelse med Jâtaka'erne eller Buddhas forskjellige successive Fødsler (Inkarnationer). Paa Planche 27, Nr. 13 ses Bodhisat født som Prinsen Asadrisa, den vidunderlige Bueskytte. Den hele Historie meddeles af den lærde Forfatter paa Side 70, taget af Spence Hardy's »Manual of Buddhism», p. 114. Vi se her, at i denne, til Trods for sin Ælde, forholdsvis *sildige* orientalske Variant den indiske Ægil er optaget af Fejder og Kampe, ganske som vi se det paa det nordengelske Skrin. Mærkværdigt nok finde vi den indiske Prins's sidste tredobbelte Heltedaad næsten uforandret igjen som den skandinaviske Vidunderskytte An Buespænders sidste Bedrift. (Ans Saga Bogsveigis, K. 7 i Rafn's Forn. Søg. Nordl. 2, p. 357). Jeg skal ikke her indlade mig paa en Undersøgelse om, hvorvidt denne store Bueskytte (lokaliseret blandt Skando-Gotherne som Ægil, Palnatoke, Wilhelm Tell, Robin Hood, William af Cloudesley, An og flere endnu) mulig oprindelig var en orientalsk Inkarnation af *Sol-Guden*, som udsender sine Straaler.

og findes i hans Vol. 2, p. 125. Stedet lyder: »WYLFEN, Bellona, i. furia, dea belli, mater martis». Altsaa blev i England Moderen til TEW, den skandinaviske TY eller TYR, kaldet WYLFEN, og opfattedes som en Ulvinde; hun var en Krigs-Gudinde eller Furie, dette sidste Ord betegnende det samme som VALKYRIE. Den ældste Stavemaade af Navnet paa disse Wodens Møer er i England: WALCYRGE; det findes i Haandskrifter, der ere saa gamle som det ottende Aarhundrede, og maa derfor hidrøre fra langt ældre Tider. Samme Ord benyttedes imidlertid ogsaa i England saa sent som i det fjortende Aarhundrede i Flertalsformen WALKYRIES, men var da sunket ned til at betyde Spaakvinder, Troldkjærlinger eller Hexe. Saavidt mig bekjendt, findes Ordet VALKYRIE hverken i Norge, Sverige eller Danmark som et gammelt Ord, men kun paa Island. Som vi se, var det imidlertid almindeligt i England i det ottende Aarhundrede, og vore engelske Haandskrifter gaa ikke længere tilbage i Tiden; men dette er dog hundrede Aar før Islands Opdagelse. Der træffes saaledes i England ligesaavel som i Skandinavien Spor af hedenske Myther, som ere tabte, og som Følge af deres Tab mangle vi Nøglen til Forstaaelse af deres Rester.

Jeg tør ikke gaa videre. Mange fremragende Forfattere have vidtløftig behandlet Spørgsmaalet om parallele overleverede og tabte Myther, og selv har jeg samlet en Del nyt Stof i Registeret til min Udgave af det oldsvenske Legendarium.

Slutningsord.

Den Opgave, jeg — *fornemmelig til Selvforsvar* — har stillet mig selv, er nu fuldført; jeg har endnu kun et Par Ord at tilføje og skal saa slutte. Først maa jeg bede det bemærket, at jeg ikke har set, end sige læst, Dr. Viktor Ryd-

bergs Svar i »Nordisk Tidsskrift» til den anden Fører i dette Angreb, den lærde Dr. Bang i Christiania, angaaende dennes Anskuelser om de Sibyllinske Bøger som en væsentlig Kilde til de nordiske Myther. Skulde derfor Dr. Rydbergs Beviser falde sammen med mine egne, saa have vi fundet dem uafhængig af hinanden.

Der er naturligvis intet fornuftigt Menneske, der nogensinde har sagt, at den nordiske Mythologi, *mere end nogen anden*, skulde være fri for Laan eller Indblandinger og derved betinget fortsat Udvikling. Men Indvendingen mod Prof. Bugges Theori er, at han intet Hensyn tager til de Kjendsgjerninger, at Myther kunne udvikle sig sideordnet, uafhængig af hverandre, og at Rester af en ældre Religion kunne optages i den nyere, der afløser den, og bevares som Dele af denne. Videre, at det Tidspunkt, han angiver for saa store Laan er saa *sent*, at det simpelthen bliver en *Umulighed*. De mange interessante Enkeltheder i hans Arbejde vidne om udbredt Læsning, men de fleste af dem indeholde ikke noget nyt for dem, der specielt have studeret dette Emne[1]), og det forekommer mig, at han har benyttet alle disse Mosaik-Elementer til med en mindre heldig anvendt Opfindsomhed at frembringe unaturlige Kombinationer. Trods den berømte Forfatters store Begavelse, trods hans Talent

[1]) Prof. Bugges hele System — ikke lærd og elegant fremsat som i hans Arbejde, men kort og kategorisk, i grove Træk — kan findes i Torkel Badens lille Skrift: »Den nordiske Mythologies Kilder», 8vo., Kjøbenhavn 1821, p. 1—28. Det begynder med at forkynde (p. 1), at de nordiske Myther »ikke ere andet end christelige, romerske og græske Værker med et nordisk Anstrøg«. Men Prof. Baden har intetsteds i sine Skrifter, saavidt mig bekjendt, indladt sig paa at fortælle, *hvem* det var, der lokaliserede eller nationaliserede disse »Værker», eller i hvilket specielt *Land* eller *Tidsrum* denne mærkelige Begivenhed indtraf. Han har ikke et eneste Ord om »Vikinger» eller om »det niende og tiende Aarhundrede».

som Sprogforsker og hans store Skarpsindighed som Fortolker, tror jeg derfor, at hans Værk som Helhed er mislykket. Jeg for min Del maa vedblivende antage vor nordiske Gudelære i sine store Træk for at være forholdsvis lige saa gammel og uafhængig udviklet som hvilkensomhelst anden gammel Mythologi.

Den Methode, hvorefter jeg er gaaet frem ved min kritiske Undersøgelse af Prof. Bugges Første Hefte, vilde jeg uden Forandring kunne anvende ogsaa paa det øvrige af hans Arbejde; men da Methoden kun vilde blive den samme og min Tid er stærkt optaget med andre Arbejder, skal jeg *ikke* beskæftige mig med de følgende Hefter af Prof. Bugges Værk.

Og hvad bliver saa Slutningen, Opgjørelsen, det endelige Resultat af hele denne Debat, saa vidt som vi nu have ført den og under den Forudsætning, at de her fremdragne Beviser i det hele taget ere sunde og solide? Det bliver, at vore nordiske Forfædre ikke alene havde Guddomme, men ogsaa en fuldstændig Gudelære, en udviklet national Mythologi, mange, mange Hundreder af Aar før det niende og tiende Aarhundrede. Og denne gamle Mythologi havde til forskjellige Sider Berøringspunkter med andre Religioner. Navnlig se vi, at denne gamle *Fortidens Religion* havde visse fremtrædende Læresætninger og Skikkelser, der harmonerede med lignende i den nye *Fremtidens Religion*, der stadig greb videre om sig, en Omstændighed, der selvfølgelig gjorde Overgangen fra Hedenskab til Kristendom meget lettere, end den ellers vilde være bleven. Den hvide Baldor opløser sig i den Taage, hvoraf den hvide Kristus alt klarere træder frem. I det hele taget førte denne hedenske Tro Nordboerne frem til et mandigt, ærligt, virksomt og nyttigt Liv. Den lærte, at med Lov maa Land bygges, og at Grundsæt-

ninger er noget højere end Lidenskaber. Den betragtede det nærværende Liv som en Skole for det tilkommende. Livet selv regnedes for intet i Sammenligning med alle Kjæmpers store Kamp-Formaal: *at arbejde sammen med Gudernes Fader* i Modstand mod alt falsk og fult, mod alle Trolde, Jætter og Lindorme, paa det at vi sejrrig maatte indtage vort Sæde i det straalende Valhal, og engang hjælpe ham i det store Værk: *Al Skabningens Gjenfødelse.* Denne urokkelige Fortrøstning, dette *Liv efter Døden,* var vore Forfædres Støtte og Styrke ikke alene i Sten- og Bronze-Alderen, hvad vi kunne se af Gravenes Indhold og af de mange hellige Tegn, men endnu mere i den tidligere Jern-Alder. Og selv i denne sidste Periode ere disse Forestillinger langt ældre end vore ældste og ærværdigste Haandskrifter. Saa tidlig, som vi overhovedet træffe Runer, finde vi dem i deres *ældste* Skikkelse indhuggede paa Gravstene, tolkende denne Lære. Vi finde den atter paa de senere hedenske Grav-Mindesmærker med *yngre* Runer, og derefter flyder den jevnt over i den ældste *kristne* Periode, hvor vi paa Gravmælerne møde ganske de samme gamle Formler i en kun ubetydelig ændret Skikkelse. Og denne skandinaviske Tro siger fremdeles, at ligesom der kommer et andet Liv efter dette, saaledes kommer ogsaa efter Døden *Dommen,* da hver Mand skal høste, efter som han har saaet, de gode belønnes med godt, og de onde straffes med ondt, — hvorpaa tilsidst *alt det onde* skal blive *vendt til det gode.* I en ny Himmel og en ny Jord skulle alle de Længsler finde Tilfredsstillelse, der her dukke op i hvert eneste Menneske-Hjerte. I Overensstemmelse hermed klang igjen i denne nordiske Gudelære den gamle Sandhed — saa gammel som Paradiset, — at Al-Fader skal være alt i alle.

Og maa vi ikke takke Gud for, at vore nordiske Forfædre i Jern-Alderen, mere end tusinde Aar før det niende Aarhundrede, havde en Religion, der var saa ophøjet som denne? Vi, deres Børn, fødte under lysere Vilkaar, ville ikke

være dem, der kaste bort den kostbare Perle, og istedenfor kjøbe forhexede Stokke, Sten og Straa, Lokes dinglende Flitterstads. Endnu ere vi dog ikke sunkne ned til Kræmmersjælenes *Summum Bonum* og *eneste Guddom:* »the almighty Dollar». Endnu istemmer Befolkningen her dog ikke »Fremtidsmændenes» Evangelium: »Lad os æde og drikke, thi imorgen skulle vi dø!» Endnu betyder Pligtens Polarstjerne dog for os noget andet end uden Hjerte og uden Hoved at drive hjælpeløs afsted paa Tidens Strøm. Og endnu eje vi dog et godt Haab om ét andet Hjem og Hvilested for de »Trætte og Betyngede», og ere ikke reducerede til den dræbende Tanke, at Legeme og Aand tilsammen kun ere til for at blive et Bytte for Orme eller kemiske Processer i Naturens uendelige Udviklingsgang, hvor bestandig »det stærkere opsluger det svagere», eller at Mennesket kun er en kortvarig slet og ret kemisk Forbindelse, der paa den latterligste Maade ved tomme Euphemismer er hævet til en højere Rang i egen Indbildning. Med Guds Hjælp have vi endnu et andet dyrebarere og nærmere Fædreland (for hvis Navn og Ære og Frihed dets Børn ikke kunne bringe noget Offer, der er for stort), end et Ægypten, hvor man dyrker Katte og Hunde, Blod og Jern, og hvis Kjødgryder maa holdes i Kog ved det Blod og de Penge, som en fremmed Pharao piner ud af sine forkuede og nedværdigede Slaver.

Med ét Ord, det var ikke Benægtelse af ethvert mandigt Fremskridt, der var vort gamle Jernalders-Folks Rygstød. Det var ganske andre og bedre Egenskaber, der satte dem istand til, trods alle deres Fejl, at bringe paa Fode igjen saa mange forfaldne romerske Provinser, der vare undergravede og ødelagte ved den forfærdelige moralske Usselhed, Bestikkelighed og Despotisme, der herskede i det romerske Samfund. Og det er disse samme Egenskaber, der siden have gjort de nordiske Stammer i den gamle Verden og i den nye til Banebrydere for den bestandig voxende Række af kristne Kolonier og for en kristen Kul-

tur, hvis endelige Kulmination i en fjern Fremtid endnu intet Øje formaar at skimte.

Lad os haabe, at denne gamle nordiske moralske Styrke, dette »Salt», som alt fandtes i Nordboernes hedenske Gudelære, men som siden er blevet forøget og mangfoldiggjort hos dem gjennem et mere end tusindaarigt Bekjendtskab med den kristne Aabenbaring, — at det aldrig maa miste sin Smag. Gid den nordisk-angliske Folkestamme altid maa staa fast i Vaaben imod disse elendige Fetischer — moderne Materialisme og moderne Nihilisme.

Et Tillæg til ovenstaaende Afhandling vil følge i Aargang 1884 Hefte 1.

364

DL Aarbøger for nordisk oldkyn-
1 dighed og historie
N6
1882-1883

PLEASE DO NOT REMOVE
SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY